

กรม ศึกษาธิการ

หนังสือ

พระ ราช พงษาวดการ

เล่ม ๑

สำหรับ ชั้น ๕ (ประโยค ๒ ชั้น ๒)

ทั้ง แต่ แผ่นดิน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระเจ้าอยู่หัวอง จน ถึง

แผ่นดิน สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๗ พระศรีสุธรรมราชา

มี คำ แปล ศัพท์ ที่ ยาก ต่าง ๆ

พิมพ์ โดย รมย์ ตั้ง

พระเจ้าอยู่หัว ยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ

อธิบดี กรม ศึกษาธิการ

ครั้งที่หนึ่ง ๕๐๐ ฉบับ ราคาเล่มละ ๓ บาท

ร, ศ, ๑๒๐

โรงพิมพ์พิศาลบรรณนิทัศน์

ร 04009

กรม ศึกษาธิการ

หนังสือ

พระ ราช พงษา ดา
เล่ม ๑

สำหรับ ชั้น ๕ (ประโยค ๒ ชั้น ๒)

ตั้งแต่ แรกต้น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระเจ้าอยู่หัวของ จน ถึง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา

มีคำแปล กัณฑ์ วิชาต่างๆ

พิมพ์ โดยรับจ้าง

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากิติยากร วรดิศ

อธิบดี กรม ศึกษาธิการ

ครั้งที่หนึ่ง ๕๐๐ ฉบับ ราคาเล่มละ ๒ บาท ๓๕ สตางค์

ร, ศ, ๑๒๐

โรงพิมพ์ พิศาลบรรณนิต

สารบัญ บอกเรื่อง พระ ราช พงษาดการ เต็ม ๑

๑	แผ่นดิน สมเด็จพระ รามาธิบดี ที่ ๑ พระเจ้าอยู่ทอง	หน้า ๑
๒	แผ่นดิน สมเด็จพระ รามเสด็จ ครั้ง ที่ ๑	๒
๓	แผ่นดิน สมเด็จพระ บรม ราช ธิราช ที่ ๑	๓
๔	แผ่นดิน สมเด็จพระ เจ้าทองจันทร์	๔
๕	แผ่นดิน สมเด็จพระ รามเสด็จ ครั้ง ที่ ๒	๕
๖	แผ่นดิน สมเด็จพระ เจ้าราม ราช ธิราช	๖
๗	แผ่นดิน สมเด็จพระ อินทร ราช ธิราช ที่ ๑	๗
๘	แผ่นดิน สมเด็จพระ บรม ราช ธิราช ที่ ๒	๘
๙	แผ่นดิน สมเด็จพระ บรม ไทโรโลกนาถ	๙
๑๐	แผ่นดิน สมเด็จพระ อินทร ราช ธิราช ที่ ๒	๑๐
๑๑	แผ่นดิน สมเด็จพระ รามาธิบดี ที่ ๒	๑๑
๑๒	แผ่นดิน สมเด็จพระ บรม ราช มหาพุทธางกูร	๑๒
๑๓	แผ่นดิน สมเด็จพระ รัชฎา ธิราช กุมาร	๑๓
๑๔	แผ่นดิน สมเด็จพระ ไชย ราช ธิราช	๑๔
๑๕	แผ่นดิน สมเด็จพระ ยอดฟ้า	๑๕
๑๖	แผ่นดิน สมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ ครั้ง ที่ ๑	๑๖
๑๗	แผ่นดิน สมเด็จพระ มหินทรา ธิราช ครั้ง ที่ ๑	๑๗
๑๘	แผ่นดิน สมเด็จพระ มหาจักรพรรดิ ครั้ง ที่ ๒	๑๘
๑๙	แผ่นดิน สมเด็จพระ มหินทรา ธิราช ครั้ง ที่ ๒	๑๙

สารบัญ เรื่อง พระ ราช พงษาวดาร เล่ม ๑

- ๒๐ แผ่นดิน สมเด็จพระ ธรรมเพช ที่ ๑ พระมหา ธรรมราชา ขึ้นนำ ๑๖๐
- ๒๑ แผ่นดิน สมเด็จพระ ธรรมเพช ที่ ๒ สมเด็จพระ นเรศวร ๑๓๗
- ๒๒ แผ่นดิน สมเด็จพระ ธรรมเพช ที่ ๓ สมเด็จพระเอกาทศราช ๒๕๐
- ๒๓ แผ่นดิน สมเด็จพระ ธรรมเพช ที่ ๔ เจ้าฟ้า ศรีธรรมราชา ๒๖๕
- ๒๔ แผ่นดิน สมเด็จพระ เจ้าทรง ธรรม พระบรม ราชที่ ๑ ๒๖๕
- ๒๕ แผ่นดิน สมเด็จพระ ธรรม ราชที่ ๒ พระ เจ้าจิราธิราช ๒๖๗
- ๒๖ แผ่นดิน สมเด็จพระ ธรรมราชที่ ๓ ๒๗๒
- ๒๗ แผ่นดิน สมเด็จพระ ธรรมเพช ที่ ๕ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ๒๗๕
- ๒๘ แผ่นดิน สมเด็จพระ ธรรมเพช ที่ ๖ เจ้า ฟ้า ไชย ๒๙๐
- ๒๙ แผ่นดิน สมเด็จพระ ธรรมเพช ที่ ๗ พระ ศรี ธรรม ราช ๒๙๐

บอก แก่ คำ โศ
หนังสือ นี้ ถึง พิมพ์ ใหม่ ที่ จริง
แต่ ก็ ยัง จำ เปน จะ ต้อง โศ อักษร บ้าง บาง แห่ง

คำ ว่า	ใช้ ว่า	ทุกแห่ง
สนุกนี้	สนุก	๖๖
พิศณุ	พิษณุ	๖๖
พำนัณ	พำนั	๖๖
สำนัณ	สำนั	๖๖
นอศก	นศก	๖๖
ตำนิร	ตำนิ	๖๖
ญวน	ยวญ	๖๖
บริขาร	บริกขาร	๖๖
ปากไต้	บั๊กษ์ ไต้	๖๖
ศการะ	สั๊กการะ	๖๖
ปริณัติ	ปริญัตติ	๖๖
กุกกฤษณ์	กุกฤษณ์	๖๖
กฤษดา	กฤษฏา	๖๖
อาคมภาพ	อาคมภาพ	๖๖
นครราชสีห์มา	นครราชสีมา	๖๖

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
แต่ ศักราช ที่ ถือ ว่า ถูก ตั้ง แล้ว ตามนี้

พระยศ ที่	พระนาม	ด้วยราช ศักราช	อยู่ในราช สมบัติ	พระชนม	ศักราชกาล ศักราช
	พระบรม ราชวงศ์ เชียง รวย พระเจ้า ชู่ทอง เมืองเทพนคร	๗๐๖	๖ ปี	-----	สร้าง พระ นครใหม่ ๗๐๖
๑	สมเด็จพระรามธิบดี ที่ ๑ (พระเจ้า ชู่ทอง)	๗๑๒	๒๐ ปี	๕๖ปีเศษ	๗๓๑
๒	สมเด็จพระรามเมศวร ครั้งที่ ๑ (พระราชโอรส)	๗๓๑	๑ปีพ่ายอน		๗๓๒
๓	สมเด็จพระบรมราชา ธิราชที่ ๑ ขุนหลวงพะงั่ว (พระเจ้าตอง)	๗๓๒	๑๓ ปี	ไม่ปรากฏ	๗๔๕
๔	สมเด็จพระเจ้าทอง จันทร์ (ราชโอรส)	๗๔๕	๗ วัน	๑๕ ปี	๗๔๕
(๒)	สมเด็จพระรามเมศวร ครั้งที่ ๒	๗๔๕	๖ ปี	ไม่ปรากฏ	๗๔๙
๕	สมเด็จพระเจ้าราม ราชาธิราช (พระเจ้ารามราชโอรส)	๗๔๙	๑๐ปีเศษ		๗๖๓
๖	สมเด็จพระอิทราชา (พระนคร อิทธิราช นาคา)	๗๖๓	๑๗ปีเศษ	-----	๗๘๐

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
แต่ครั้งราชที่ ถือน้ำดุก ต้อง แล้ว ตามนี้

พระยศ ที่	พระนาม	เสวยราช ศักราช	อยู่ในราช สมบัติ	พระชนม์	สวรรคต ศักราช
๗	สมเด็จพระบรมราชา ธิราช ที่ ๒ (เจ้าสาม พระยาราชโอรส)	๓๘๐	๑๖ ปีเศษ	,,	๓๙๖
๘	สมเด็จพระบรม ไตร โลกนาถ (พระราเม ศวรราชโอรส)	๓๙๖	๑๖ ปี	,,	๔๑๑
๙	สมเด็จพระอิทราชาที่ ๒ (พระอินทราชา มหา อุปราชราชโอรส)	๔๑๑	๒๒ ปี	,,	๔๓๒
๑๐	สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๒ (พระบรมราชา มหาอุปราชราชโอรส)	๔๓๒	๕๐ ปี	,,	๔๘๑
๑๑	สมเด็จพระบรมราชา มหาพุทธางกูร (พระธำมเทย วงษ์ ราช โอรส)	๔๘๑	๕ ปี	,,	๔๘๕
๑๒	สมเด็จพระรัษฎาธิราช กุมาร (พระราชโอรส)	๔๘๕	๕ เดือน	๕ ปีเศษ	๔๘๖
๑๓	สมเด็จพระไชยราชา ธิราช (เชื้อวงศ์พระ รามาธิบดีที่ ๒)	๔๘๖	๑๕ ปี	ไม่ปรากฏ	๔๘๙
๑๔	สมเด็จพระยอดฟ้า (ราชโอรส)	๔๘๙	๒ปี๖เดือน	๑๓ ปี	๔๙๐

และ กักราชที่ถือ อำนาจตั้งแล้ว ตามนี้

พระยศ ที่	พระนาม	ด้วยราช กักราช	อยู่ในราช สมบัติ	พระชนม์	สุดรัชกาล กักราช
๑๕	สมเด็จพระมหาจักร พรรดิ ครั้งที่ ๑ (พระเจียรราชา)	๘๙๐	๓๕ ปี	-----	๙๑๘
๑๖	สมเด็จพระนันทรา ธิราช ครั้งที่ ๑ (ราชโอรส)	๙๑๘	๒ ปี	-----	๙๑๖
(๑๕)	สมเด็จพระมหาจักร พรรดิ ครั้งที่ ๒	๙๑๖	๑ ปี	๖๒ ปี	๙๑๗
(๑๖)	สมเด็จพระนันทรา ธิราช ครั้งที่ ๒	๙๑๗	๑ ปีหย่อน	๒๙ ปี	๙๑๘
พระบรมราชวงศ์ สุโขทัยเชื้อสาย					
๑๗	สมเด็จพระธรรมเพ็ช ร์ ครั้งที่ ๑ (พระมหาธรรม ราชา)	๙๑๘	๒๒ ปี	๗๖ ปีเศษ	๙๕๐
๑๘	สมเด็จพระธรรมเพ็ช ร์ ครั้งที่ ๒ (พระนเรศวรราช โอรส)	๙๕๐	๑๕ ปี	๕๐ ปีเศษ	๙๕๕
๑๙	สมเด็จพระธรรมเพ็ช ร์ ครั้งที่ ๓ (พระเอกาทศ ์สมเด็จพระอนุชา)	๙๕๕	๑ ปี	๕๑ ปีเศษ	๙๖๓

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
แต่ ศักราช ที่ ถัด ว่า ถู ก ต่ อ ง แล้ ว ตาม นี

พระยศ ที่	พระนาม	เสวยราช ศักราช	อยู่ในราช สมบัติ	พระชนม์	สวรรคต ศักราช
๒๐	สมเด็จพระศรีเพ็ญ ที่ ๔ (เจ้าฟ้าศรี เสดว ภาควราชโอรส)	๙๖๓	๓๒ เดือน	ไม่ปรากฏ	๙๖๔
๒๑	พระราชวงศ์ ทรงธรรม สมเด็จพระบรมราชา ที่ ๑๑ (พระเจ้าทรงธรรม)	๙๖๔	๒๕ ปีเศษ	-----	๙๘๙
๒๒	สมเด็จพระบรมราชา ที่ ๑๒ (พระเชษฐาธิราช ราชโอรส)	๙๘๙	๓๒ เดือน	-----	๙๙๑
๒๓	สมเด็จพระเอกาทศกิจวงษ์ (พระราชอนุชา) พระบรมราช วงศ์ ปราดาท ของ	๙๙๑	๖ เดือน	ขณะนั้น ๙ ปี	๙๙๒
๒๔	สมเด็จพระศรีเพ็ญ ที่ ๕ (พระเจ้าปราดาท ทอง)	๙๙๒	๒๖ ปี	ไม่ปรากฏ	๑๐๑๗
๒๕	สมเด็จพระศรีเพ็ญ ที่ ๖ (เจ้าฟ้าไชย ราช โอรส)	๑๐๑๗	๙ เดือน	-----	๑๐๑๘
๒๖	สมเด็จพระศรีเพ็ญ ที่ ๗ พระศรี สวรรม ราชา (พระเจ้าฮาร์)	๑๐๑๘	๒ เดือน ๒๐ วัน	-----	๑๐๑๘

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
แต่ ศักราช ที่ ถือว่า ถูก ต้อง แล้ว ตามนี้

ก

กระษัตริย์ ที่	พระนาม	เสวยราช ศักราช	อยู่ในราช สมบัติ	พระชนม์	ศักราชกาล ศักราช
๒๗	สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๓ (พระนารายณ์ มหาอุปราชราชันศา) ~~~~~ พระบรมราชวงษ์ บ้าน พยุหะ คง แรก	๑๐๑๘	๒๖ ปี	๕๑ ปี	๑๐๔๔
๒๘	สมเด็จพระมหาบุรุษย์ (พระเพทราชา) ~~~~~ พระบรมราชวงษ์	๑๐๔๔	๑๕ ปีเศษ	๗๑ ปีเศษ	๑๐๕๙
๒๙	สมเด็จพระสรรเพชญ์ ที่ ๔ (พระพุทธเจ้าเสือ)	๑๐๕๙	๙ ปี	๔๕ ปี	๑๐๖๘
๓๐	สมเด็จพระสรรเพชญ์ ที่ ๕ (ขุนหลวงหาวัด ราชโอรส)	๑๐๖๘	๒๖ ปี	๕๒ ปีเศษ	๑๐๙๔
๓๑	สมเด็จพระบรมราชา ธิราชที่ ๓ (พระบรม โกษ พระอนุชา)	๑๐๙๕	๒๖ ปีเศษ	๗๕ ปีเศษ	๑๑๒๐
๓๒	สมเด็จพระบรมราชา ธิราชที่ ๔ (กรมขุน พรพินิต พระราชโอรส)	๑๑๒๐	ไม่ถึงปี	----	๑๑๒๑

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม
แต่ กักราช ที่ถือ ว่า ถูก ต้อง แล้ว ตามนี้

กระษัตริย์ ที่	พระนาม	เดิวยราช กักราช	อยู่ในราช สมบัติ	พระชนม์	สุดรัชกาล กักราช
๓๓	สมเด็จพระบรมราชา ที่ ๓ พระที่นั่ง สุริยา มรินทร์ (กรมขุนอนุ รักษ มนตรี พระเชษฐา ธิราช)	๑๑๒๑	๔ ปี	ไม่ปรากฏ	๑๑๒๔
๓๔	สมเด็จพระบรมราชา ที่ ๔ (พระเจ้าตากสิน)	๑๐๓๐	๑๕ ปี	๕๘ ปี	๑๑๔๓
๓๕	สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๕ (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา โลกย์)	๑๑๔๔	๒๗ ปี	๗๒ ปี ๖ เดือน	๑๑๗๑
๓๖	สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๕ (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภา ลัย)	๑๑๗๑	๑๕ ปีเศษ	๕๖ ปี ๗ เดือน	๑๑๘๖
๓๗	สมเด็จพระรามาธิบดี ที่ ๖ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)	๑๑๘๖	๒๗ ปี	๖๓ ปี ๑๑ วัน	๑๒๑๓

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม

3

แต่ก็กราช ที่ ถ้อยว่า ถูก ค้าง แล้ว ตามนี้

กระษัตริย์ ที่	พระนาม	ด้วยราช ศักราช	อยู่ในราช สมบัติ	พระชนม พรรษา	ศักราช ที่
๓๘	พระบาทสมเด็จพระปร เมนทรมหาอานันทมหิดล จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑๒๑๓	๑๗ ปี ๖ เดือน	๖๕ ปี ๑๑ วัน	๑๒๓๐
๓๙	พระบาท สมเด็จพระ ปรเมนทรมหาอานันท มหิดล จอมเกล้า เจ้าอยู่หัว	๑๒๓๐	ขอให้ทรงพระเจริญ ศุขตลอดชั่ว กาลนาน		

คำนำ

พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า กิตติยากร วรดิษณ อธิบดีกรมศึกษาธิการ เมื่อ ร.ศ. ๑๑๕ ได้ทรง ตั้งหลัก สู่ครุ สำหรับ การ สอบ ได้วิชา ภาษา ไทย ตาม พระ ราช บัญญัติ การ สอบ วิชา ร.ศ. ๑๐๙ แบ่ง ประ โยค ออกเป็น ประโยค ละ ๓ ชั้น มาเมื่อ ร.ศ. ๑๑๘ ประโยค ๓ แบ่ง เป็น ๕ ชั้น ใน ประโยค ๒ ชั้น ๒ ชั้น ๓ ใช้ พระ ราช พงษาวดาร พิศดาร เดิม ๑ เดิม ๒ เป็น หนังสือ อ่าน แต่ ประโยค ๓ ชั้น ๑ นั้น ยังไม่มี หนังสือ สำหรับ อ่าน จึงโปรดเกล้าฯ ให้แบ่ง พระ ราช พงษาวดาร พิศดาร ออก เป็น ๓ ภาค ๆ ละ เดิม ๆ ละ ชั้น เดิม ๓ ใช้ ใน ประ โยค ๓ ชั้น ๑ ตาม หลัก สู่ครุ ของ กรม ศึกษา ธิการ ใน เดิม ๑ นั้น แบ่ง ตั้ง แต่ แผ่น ดิน สมเด็จ พระ รามาธิบดีที่ ๑ พระเจ้าอยู่หัว อยุธยา มา จน แผ่น ดิน สมเด็จ พระ จักร พุท ที่ ๗ พระ ศรี สุธรรม ราชฯ เดิม ๒ ตั้ง แต่ แผ่นดิน สมเด็จ พระ รามาธิบดีที่ ๓ พระ นารายณ์ มหา ราช จนถึง แผ่น ดิน สมเด็จ พระ บรม ราชฯ ที่ ๓ พระ ที่นั่ง สุริยา มรินทร์ ในเดิมนั้น ตั้ง แต่ แผ่นดิน สมเด็จ พระ บรม ราชฯ ที่ ๕ พระเจ้าตากสิน แด มาจน แผ่นดินสมเด็จ พระ รามาธิบดีที่ ๕ พระบาท สมเด็จ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ แต่ หนังสือ พระ ราช พงษาวดาร พิศดาร นั้น เป็น หนังสือ เก่า ยัง ไม่ ได้ชำระ ต้น ฉบับ ซึ่ง ใช้ อักษร เกดื้อน คลาด ชาติ ตก บกพร่อง มาก พาให้ พันเพื่อน แก่นักเรียน จะเขียน อ่าน กรม ศึกษา ธิการ จึงได้ ชำระ ตรวจ แก้ อักษร ที่ผิด แด ชาติ ตก บก พร่อง นั้นให้ ตรง ตามวิธี เรียน ของกรม ศึกษา ธิการ แด ศัพท์ ที่ยาก ก็ แปล กำกับไว้ ช่าง ทำย พอ เป็น ทาง เข้าใจ ของ นักเรียน กับ ได้เทียบเคียง บาง เรื่อง ที่ เกดื้อน คลาดให้ ตรง ตาม พระ ราช พงษาวดารสังเขป ที่ กรม ศึกษา ธิการ ได้ชำระ แล้ว นั้น

๑ การที่จะ เรียน หนังสือ พระราช พงษาว ดาร นี้ มี ความ รู้ที่ จะ ชี้ ไว้ ให้ ครุ ผู้ก หัด นักเรียน ใช้แต่ อ่าน อย่าง เดียว ใช้ เขียน ตาม คำ บอก ก็ได้

๒ ครุ จะ หัดให้ นักเรียน เรียง ความ ก็ได้ ถ้า อ่าน ถึง เรื่อง ตรง ไต

คำนำ

ซึ่ง มี ลักษณะ เปรียบ ไม่ บอก ครู จึงให้นักเรียนแต่ง เปรียบ ไม่ บอก ราช การขึ้นบ้าง ตาม ตัวอย่าง ที่วาง ไว้ข้างท้ายเล่ม ๒ เล่ม ๓ นั้น

๓ ถ้า เรื่อง ที่จะทำ นั้น จะเป็น วิธี รายงานก็ ให้ ทำ เป็น รายงานระยะทาง, หรือ วิธี ชมนก ชมไม้ แด่ ชมสัตว์ หรือ นกฉาชาติ โดย ถิ่นต่าง ๆ ก็ได้ ซึ่ง ใช้ เกี่ยว ไป ใน สยาม เวช ยากวรรณ์ ดินทลักษณะ นั้น

๔ ถ้า ถึง ที่เข้าศึก ขบ ขัน เข้าก็ ตี หรือ มี พระราช ศาสน์ ศุภอักษร มา ก็ ตี ครู ควร ตั้ง คำถาม ให้ ศิษย์ ตอบ คำ หรือ แก่ กระบวน ศึก แด่ แต่ง คอบ ราช ศาสน์ ศุภอักษร ด้วยก็ได้

๕ ครู ต้อง หา เรื่อง ใน พระราช พงษาวดาร นี้ มา ตั้ง คำถาม ให้ มาก ๆ “ เช่น ตัวอย่าง ว่า มีน ไทใหญ่ บอก หนังสือ มาก เหลือ กาลัง ที่จะ ชัก รอก ขึ้น ถ้วน ขึ้น ซึ่ง ให้ รู้ว่า หนังสือ เท่าไร นั้น นักเรียน จะ คิด อย่างไร จึง จะ รู้ว่า หนังสือ มี ไ้ ,, ดังนี้ เป็น ต้น หรือ ใน คำ บทกวี หรือ พระราช โองการ ตำรัสถาม ก็ ตี แม่ทัพ หรือ ก็ ตี ควร ถาม สำหรับ ให้ เด็ก ตอบได้ จำ เรื่อง แม่น เป็น ตอน ๆ แล้ว ก็ จะ ค่อย เรื่องกัน ง่าย ให้ ดูหมาย เหตุ เบ็ด เด็ด ข้างท้าย แล้ว เอา เรื่องหรือ แต่ง เรื่อง บ้าง ตามแต่ ครู คิด เห็น ว่า ชัย โด ควร

อนึ่ง เป็น นิยม อย่าง หนึ่ง ที่ นักเรียน ทุกคน จะ ถู ได้ ใน ใจ ด้วย จะเป็น นักเลง อ่าน หนังสือ ก็ คือ ว่า ถ้า พบ หนังสือ หรือ จะ อ่าน เมื่อใด ก็ ตี ต้อง ดู หนังสือ หรือ เรื่อง แด่ คำนำ บาน พแนก ตำรวาน เรื่อง หมาย เหตุ ของหนังสือ ให้ จง ได้ หนังสือ พระราช พงษาวดาร นี้ เรา ย่อม นิยม ถือ ว่า เป็น หนังสือ สำหรับ ชาติ ของเรา ๆ จะ ไม่ รู้ กัน เลย นั้น เท่า กับ เรา ไม่ รู้จัก ตัว ของเรา เอง ก็ ตัว ของเรา เอง ไม่ รู้จัก แล้ว เรา จะ รู้จัก คน อื่น อย่างไร ได้ ๆ ด ๆ ด ๆ

หลวง ประเสริฐ อักษรนิติ ปลัด กรม ฯ ศึกษาธิการ

พระ ราช พงษาวดาร พิศดาร เล่ม ๑
แผ่นดิน สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระเจ้าอยู่หัว
สร้าง กรุงศรีอยุธยา

ปฐมสังคีตราช ๗๑๒ ปีชาตโทศก, วัน ๖ ๕ ค่ำ, เพศธาตนาพิทา
บาท,— สถาปนา— กรุง— เทพ— พระมหานครศรีอยุธยา— ซึ่ง
พราหมณ์— ให้ฤกษ์— ตั้ง พิศ กल्प ชาติ,— ได้ตั้ง ทักษิณาวงศ์—
ได้ตั้งหมัน ขอน๑.— แต่สร้าง พระที่นั่งไพศริย มหาปราสาท องค์ ๑, สร้าง
พระที่นั่งไพศยนต์ มหา ปราสาท องค์ ๑, สร้าง พระที่นั่ง ไชยสงคราม มหา
ปราสาท องค์ ๑. แล้ว พระเจ้าอยู่หัวเสด็จ เข้ามา ครองราช สมบัติ. ซึ่ง
พราหมณ์ ถวาย พระนามว่า สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสุนทรบรม บพิตร พระ
พุทธเจ้า อยู่หัว, กรุง เทพทวารวดี— ศรีอยุธยา— มหา— ดิถก—
ภาพ— นพ—รัตน—ราช—ธานี—บริ—รมย์ จึง ให้ สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ
พระราเมศวร ขึ้นไปครองราชสมบัติ ในเมืองตปบุรี. ครั้นนั้น พระยาประเทศ
ราช— ขึ้น ๑๒ เมือง, คือ เมืองมตะกา ๑, เมืองชวา ๑, เมืองทนาวศรี ๑,
เมือง นคร ศรีธรรมราช ๑, เมืองทวาย ๑, เมืองเมะตะ ๑, เมือง
เมะดำแดง ๑, เมืองสงขลา ๑, เมืองจันทบุรี ๑, เมืองพิศณุโลก ๑,
เมืองสุโขทัย ๑, เมืองพิษณุโลก ๑, เมืองศรีอยุธยา ๑, เมืองพิศณุโลก ๑,
เมืองกำแพงเพชร ๑, เมือง นครสวรรค์ ๑. แล้วให้ ขึ้น ไปเชิญ, สมเด็จพระเจ้า
ลูกเธอ พระราเมศวร ลง มาแต่ เมืองตปบุรี, ทรง พระกรุณาตรัสว่า
ขอม— แปร ภักตร์— จะให้ ออกไปกระทำเสีย พระราเมศวร ได้ฤกษ์—
ยกพล— ๕๐๐๐, ไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดี เพศธาตนาพิทา. พระยาอุปราช—
ราชบุตร— พระเจ้ากัมพูชาธิบดี ทูลว่า ทพเจ้า— ซึ่ง ยกมา เดียด—
อยู่, ยังมิได้ พร้อม มุด,— จะขอ ออก โจมทัพ.— พระเจ้ากัมพูชา

ขิบัติเห็นด้วย พระยาอุปราชก็ออกโจมทัพ, ทัพนายยังไม่ทันตั้งค่าย,—
ก็แตกฉาน— มาประทะทัพหลวง, เตี้ยพระศรีสวัสดิ์— แก่ชาวกันพูชาขิบัติ,
มีข่าวเข้ามาถึงพระนคร. มีพระราชโองการให้ขุนคำวจ— ออกไป
อัญเชิญ.— สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าผู้เป็นพระเชษฐา— อยู่ณเมือง
สุพรรณบุรี. ครั้นเสด็จเข้ามาถึงพระนครแล้ว, พระเจ้าอยู่หัวศรีสวัสดิ์ว่า
ให้อัญเชิญท่านออกไปช่วยหลานท่าน. สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า,
จึงยกทัพ— รับออกไปถึงกรุงกันพูชาขิบัติ, ได้รบเอาไชยชนะได้,
ให้กวาดเข้าถ้ำครวี่ชาวกันพูชาขิบัติ, เข้าในพระนครเป็นอันมาก.

ศักราช ๗๑๕ ปีมะเส็งเบญจศก, วัน ๕ ฤๅ ๔ ค่ำ, เพลา ๒ นาฬิกา
๕ บาท, ทรงพระกรุณาตรัสว่า, ที่ตำหนักเวียงเหนือให้สถาปนา
พระวิหาร, แด่พระมหาธาตุ— เป็นพระอารามแล้ว, ให้นามชื่อวัด
พุทธไสยธรรม. มีขุนสุวรรณพิณใจยกตกถูกคัมพะเดียว, ตัวเป็น ๒ ศิว
๘ เท้า จึงคัมพะกัน.— ไก่พระศรีมหาโพธิ์, พักฟองตกถูกตัวเดียว ๒ คัมพะ.

ศักราช ๗๒๕ ปีมะเถาะเบญจศก, ทรงพระกรุณา— ตรัสว่า, เจ้าแก้ว
เจ้าไทย ออกอหิวาตกโรค— ตาย, ให้ขุดขึ้นเผาเสีย, ที่บดงศพนั้น,
ให้สถาปนาพระเจดีย์แด่พระวิหารเป็นพระอารามแล้ว, ให้นามชื่อว่า
วัดป่าแก้ว.

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีครั้งที่ ๑

ศักราช ๗๓๑ ปีมะกา— เอกศก,— สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จ
สวรรคต,— อยู่ในราชสมบัติ ๒๐ ปี, สมเด็จพระรามาธิบดีเสด็จมาจาก
เมืองสุพรรณบุรี, ขึ้นครองราชสมบัติ.—

ครั้นถึงศักราช ๗๓๒ ปีมะจอ— โทศก,— สมเด็จพระบรมราชา

แผ่นดิน สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่๑

๓

ธิราชเจ้า, เข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรี. เสนาบดีกราบทูลว่า, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จเข้ามา, สมเด็จพระรามศวร ก็ออกไปอัญเชิญเสด็จ, เข้ามา พระนคร ถวายราชสมบัติ, แล้วถวายบังคมลากลับขึ้นไปตพบูรีดังเก่า.

แผ่นดิน สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑

ศักราช ๗๓๓ ปีกุนตรีศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า, เมื่อได้เสวยราชสมบัติแล้วก็เสด็จไปเอาเมืองฝ่ายเหนือแต่ได้เมืองเหนือทั้งปวง.

ศักราช ๗๓๔ ปีมะโรงจตุศก, เสด็จไปเอาเมืองนครพิงค์าแต่เมืองแขวงเทว.

ศักราช ๗๓๕ ปีมะแมจตุศก, เสด็จไปเอาเมืองสาท้งราว, แดพระยาไชยแก้ว พระยากำแพงเจ้าเมือง, ออกต่อรบท่านๆ ได้ตัวพระยาไชยแก้วตาย. แต่พระยากำแพงแลไพร่พลทั้งปวงหนีเข้าเมืองได้, ทัพหลอดก็เสด็จกลับคืนมาพระนคร.

ศักราช ๗๓๖ ปีวาศฉศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าพระมหาเถรธรรมกัตติญาณ, แรกสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุ^๑ ฝ่ายบูรพทิศ,—
นำพระมนัสสังห์— สูง ๑๔ วา, ยอด^๒ นกยูง— สูง ๓ วา

ศักราช ๗๓๗ ปีมะเส็งจตุศก, เสด็จไปเอาเมืองพระพิษณุโลกย์, แดได้ตัวขุนสามแก้วเจ้าเมือง, ทวาดครัวอุปพ^๓— มากครั้งนั้นมาก.

ศักราช ๗๓๘ ปีมะโรงอัฐศก, เสด็จไปเอาเมืองสาท้งราวได้พระยากำแพงแล ท้าว— ผากอง— คิดกันว่าจะยกตีทัพหลอด, ครั้นทำมิได้ ท้าวผากองเด็กทัพหนึ่ง, เสด็จยกทัพหลอด ตามตีทัพท้าวผากองแตก, ได้ท้าวพระยาเสนาขุนหมื่นครั้งนั้นมาก, แล้วทัพหลอดเสด็จกลับคืนพระนคร.

ศักราช ๗๔๐ ปีมะเมีย ฐานฤทธิศก, ไปเอาเมืองชากังราวเก่า, ครั้น
นั้นมหาธรรมราชา ออกมา ถวาย มังคม.

ศักราช ๗๔๒ ปีวอกโทศก, เสด็จไปเอาเมืองเชียงใหม่, แต่
ให้เจ้าปลัดเมืองนคร ลำปาง มีไค้, จึงแต่งหนังสือให้เข้าไป, หมั้น
นคร ให้เจ้าเมืองนคร ลำปาง ออกมา ถวาย มังคม, แล้ว ทพ หดวง เสด็จ
กลับคืน พระนคร.

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าทองจันทร์ ในยหนึ่งว่าเจ้าทองดั้น

ศักราช ๗๔๔ ปีจอ จักราช, สมเด็จพระบรมราชาธิราช เจ้าเดิศจ
สวรรคต อยู่ในราชสมบัติ ๑๓ ปี, จึงเจ้าทองจันทร์ ราชกุมาร ขึ้นครอง
ราชสมบัติ ได้ ๗ วัน. สมเด็จพระรามาธิบดี เสด็จลงมา แต่เมืองทพบุรี,
เข้าในพระราชวัง กรมเอศวร— เจ้าทองจันทร์ ได้ให้ พิณ— เลี่ย
ณวัด โภก พระยา. แล้ว พระรามาธิบดี ขึ้นครองราชสมบัติใน
จุฬศักราช ๗๔๔ ปีจอ นั้น

แผ่นดิน สมเด็จพระรามาธิบดี ครองที่ ๒

ศักราช ๗๔๖ ปีชวด นศก, สมเด็จพระรามาธิบดี เมื่อได้ครอง
ราชสมบัติแล้ว ประมาณ ๒ ปี ก็มรับสั่งให้เลียบพลไปยกขึ้นไปเมือง
เชียงใหม่, ตั้งค่ายหลวงใกล้คูเมือง ๑๕๐ เส้น, ให้นายทัพ นายกอง
ตั้งค่าย ล้อมแต่แต่งการปลัดเอาจงได้. ฝ่ายเจ้าน้ำที่ยังเป็นใหญ่ออกมา
ถูกกำแพงเมืองพังประมาณ ๕ วา, พระเจ้าเชียงใหม่อันขึ้นยืน ถือบนอยู่บน
เชิงเทิน ให้ทหารเอาหนังสือผูก ลูกธนูยิงลงมา. ในหนังสือนั้นว่าขอ
พระราชทานให้พักสัก ๗ วัน, จะนำเครื่องพระราชบรรณาการ—ออกไป

จำเรียม พระราชไมตรี. พระเจ้าอยู่หัวจึงปลุกษา ด้วยมุขมนตรีว่า, พระ
เจ้าเชียงใหม่ให้มีหนังสือออกมาดังนี้ ควรจะให้งดไว้ฤๅประการใด.
มุขมนตรี นายทัพ นายกอง ปลุกษาว่า, เกล็ดอก พระเจ้าเชียงใหม่จะเตรียม
การ มีทัพ จึงคิดกลอุบายมา, ขอพระราชทานให้ปล้นเอาเมืองจงได้.
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครัดว่า, เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่เราไม่รบแล้ว
เราจะให้รบนั้นมิควร, ถึงมาทว่าพระเจ้าเชียงใหม่จะมีได้คงอยู่ในสัตยา
นุสสัยก็ดี, ใช้ว่าจะพินมือกหารเรานั้นเมื่อไรมี. ฝ่ายใน เมืองเชียงใหม่
นั้นก็ตั้งตระบังทีกำแพงทะลายแล้วนั้นให้ก่อขึ้น, ครั้นถ้วน ๗ วันแล้ว
พระเจ้าเชียงใหม่มีได้แล้วเครื่องจำเรียมพระราชไมตรีออกมา, นายทัพ
นายกอง ข้าทหารร้องทูลว่า, เข้าในกองทัพ ทนทานละ—^๒/_๒ หากซ้อมได้,
จะขอพระราชทานเร่งปล้น. พระเจ้าอยู่หัวบัญชาตาม นายทัพ นายกอง.
ทรงพระกรุณาสั่งให้เด็กกองทัพเสียตำแหน่งหนึ่ง, ให้เร่งปล้น ณ วัน ๒ ๖ คำ
เพลา ๓ ทุ่ม ๒ บาท เดือน ตก, เจ้าพนักงานยิงปืนใหญ่ร้อย ระดมทั้ง ๓ ด้าน,
เอาปืนโต หก พาด ปืนกำแพงขึ้นไป. พระเจ้าเชียงใหม่ท่านมิได้,
ก็พาครัวอพยพหนีออกเพลา ๑๑ ทุ่มทหารเข้าเมืองได้, ได้แต่หนักต่าง
บุตร พระเจ้าเชียงใหม่องค์ ๑ มาถวาย. พระเจ้าอยู่หัว ครัดคือ นักต่างว่า
พระเจ้าเชียงใหม่บิทางานหาสัตย์มิได้. เราคิดว่าจะออกมาหาเราโดยสัตย์
เราจะให้ครองราชสมบัติ. ครัดตั้งนั้นแล้วก็ให้นักต่างถวายสัตยานุสสัย.
พระเจ้าอยู่หัวก็ให้แบ่งไพร่พลเมืองไว้กองสมควร, เหลือนี้ให้กวาด
ครัวอพยพหญิงชายลงมา, ให้นักต่างลงมาตั้งเสด็จถึงเมืองสว่างบุรี.
ทรงพระกรุณาให้นักต่างกลับขึ้นไปครองราชสมบัติ, ณ เมืองเชียงใหม่.
พระเจ้าอยู่หัวเสด็จยังในเมืองพระพิศณุโลกย์, นมัสการ พระชินราช
ชินศรี เป็ดของเครื่องคันถวาย ทรงสการบูชา สัมโภช ๗ วัน, แล้วเสด็จลงมา

พระนคร แด่ดาว ซึ่งขึ้นลงมานั้น ให้ส่งไปไว้ เมืองพัทลุง, เมืองสงขลา, เมืองนครศรีธรรมราช, เมืองจันทบุรี. แล้วเสด็จออก ทรงศีล ยังพระที่นั่งมิ่งสถาปนาเศก, เพลา ๑๐ โมง ทอดพระเนตรไป โดยฝ่ายทิศบูรพ์, เห็นพระตำหนักบรมธาตุ ปรากฏการ, เรียกปลัดวัง ให้เอา พระราชยาน ทรงเสด็จออกไป, ให้กรุยบักขึ้นไว้ สถาปนาพระมหาธาตุ นั้น สูง ๑๙ วา ยอดนาคสูง ๓ วา. แล้วขนานนามให้ชื่อวัดมหาธาตุ, แลให้ทำพระราชพิธี ประเวศน์ พระนคร แด่เฉลิม พระราชมณเฑียร. ขณะนั้นพระยามกัมพูชา ยกเข้ามาถึง เมืองชลบุรี, กวาดครัวอพยพหญิงชาย ในเมืองชลบุรี แล เมืองจันทบุรี, คนประมาณ ๖๐๐๐ แล ๗๐๐๐ กลับไปเมืองกัมพูชา ชิบค้. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้พระยาไชยณรงค์เป็นทัพหน้า, ยกไปถึงทพานแยก, ชาวกัมพูชา ออกมาตั้งทัพ พระยาไชยณรงค์, ได้รบพุ่งกันเป็นสามารภ, พระยากัมพูชา ก็แตกฉาน. พระเจ้าอยู่หัวให้ตั้งค่ายประจำทัพ อยู่ ๓ วัน, แล้วยกเข้าตีแตกฉาน เข้าเมืองได้ พระยากัมพูชา ลงเรือหนี. พระเจ้าอยู่หัวส่งจากช้าง, ให้ยิงปืนนัดดับลงไป ตีอ้อมหม้อดิน เป็นเพลิงลุกขึ้น. พระยากัมพูชา หนีไปรอด. จับได้แต่พระยาอุปราช บุตรพระยากัมพูชา. ให้พระยาไชยณรงค์อยู่ รุ่งเมือง— กัมพูชาไว้คน ๕๐๐๐, พระเจ้าอยู่หัวเสด็จคืน พระนครศรีอยุธยา. ครั้นอยู่มาญวน ยกมารบ, ถ้ามาน้อย ชาวกัมพูชาเป็นใจรบ, ถ้ามา มากก็เรวอนไป, พระยาไชยณรงค์บอกหนังสือมากราบทูล, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้หนังสือตอบไป ให้กวาดครัวอพยพ ยกมาถึงพระนคร แล้วให้ทำพระราชพิธี ประเวศน์—พระนคร, แล้วปูนบำเหน็จรางวัล นายทัพนายกอง.

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้า รามราชา แด่ สมเด็จพระอินทรี ราช ๗

ศักราช ๗๔๙ ปีเถาะ นพศก, สถาปนา วัดภูเขาทอง, เพศเกษ
เสด็จ ไป ณ พระที่นั่ง มัง กราภิเศก. ท้าว มณเฑียร ซึ่งถึง อนุศักดิ์กรรม—
แต่ ก่อน นั้นมา. นั่งขวางทาง เสด็จอยู่ แล้ว แดหายไป. สมเด็จพระรามเมศวร
บรม บพิตร ก็เสด็จ สวรรคต, อยู่ใน ราชสมบัติ ๖ ปี.

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้า รามราชา อีราช

จึง พระยาราม ผู้เป็น พระราชบุตร ได้ ครองราชสมบัติ ได้ ๕ ปี. สมเด็จพระ
พระยารามเจ้า, มีความ พุโรห— แก่เจ้า พระยา มหาเสนาบดี, ดำรง ตั้ง
ให้กุมเอาตัวไป, เจ้า พระยา มหาเสนาบดี นั้น รอดไป อยู่ ฟาก ประเทสุขาม.
จึง ให้เชิญเสด็จ สมเด็จพระอินทรี ราชานเมือง สุพรรณบุรี เสด็จ เข้ามาถึง,
จึง เจ้า พระยา มหาเสนาบดี ยก เข้า ปลดปล่อย พระ นคร ศรีอยุธยาได้,

แผ่นดิน สมเด็จพระอินทรี ราชานที่ ๑

เจ้า พระยา มหาเสนาบดี จึงเชิญ สมเด็จพระอินทรี ราชาน ขึ้น ครอง ราช
สมบัติ ใน ศักราช ๗๖๓ ปีมะเส็งตรีศก, ให้ สมเด็จพระยา รามไป กิน เมือง
ประเทสุขาม, แล้ว พระ ราช ทาน เป็น บำเหน็จ แก่เจ้า พระยา มหาเสนาบดี,
บุตร พระ ต้นม องค์ ๑, เจียด ทอง กุ ๑ พาน ทอง กุ ๑ เต้า น้ำทอง, กระบี่
กันยัน เสด็จยัง งา เสด็จยัง ถัดมับ.

ศักราช ๗๖๕ ปีมะแม เบญจศก, มีข่าว มาว่า พระมหา ธรรมราชา
อีราช เจ้าเมือง พิศณุโลกย์ เสด็จ สวรรคต, แด เมือง เหนือ ทั้ง ปวง เป็น
จุลาจล— จึง เสด็จ ขึ้น ไป ถึง เมือง พระ บาง พระยา นาด เมือง พระยา ราม
ออก มา ถวาย บังคม, พระเจ้า อยู่ หัว ก็เสด็จ ถัดมับ ยัง พระ นคร, แล้ว
จึง ให้ สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ เจ้า อ้าย พระยาครอง เมือง สุพรรณบุรี, เจ้า

๘ พระ ราชพงษาวดาร พิศดาร เล่ม ๑

พระยาครอง เมืองแพก ศรีราชา, เจ้า ตาม พระยา ครอง เมืองไชยนาท.

แผ่นดิน สมเด็จพระ บรม ราชธานีราช ที่ ๒

ศักราช ๗๘๐ ปีจอ สัมฤทธิศก, สมเด็จพระ อินทร์ ราชธานีเจ้า
สวรรคต อยู่ใน ราช สมบัติ ๑๕ ปี, เจ้า อ้าย พระยา, เจ้า ญี่ พระยา ยกเข้า
มาชิง ราช สมบัติ แก่ กัน, เจ้า อ้าย พระยา มาตั้ง อยู่ตำบล บ้านพร้าว ณ วัด
พลับพลา ไชย, เจ้า ญี่ พระยา มาตั้ง ณ วัด ไชยภูมิ, จะ เข้า ทาง คดลาด
เจ้า พรหม, ช้าง คัน มาปะทะ กัน เข้า ที่ เจริญ คมมาน บำ ถ่าน, ทั้ง ๒ พระ องค์
ทรง พระ แสงของ้าว ต้อง พระส่อ-ขาด พร้อกัน ทั้ง ๒ พระ องค์, มุขมนตรี
ออกไป แล้วเจ้าตาม พระยา, ทูล ทาการ ซึ่งพระ เชนฐา ธิราช ขาด คอช้าง—
ทั้ง ๒ พระ องค์, แล้ว เชนฐา เจ้า เข้า มาใน พระนคร ของราช สมบัติ, ทรง
พระนาม สมเด็จพระ บรม ราชธานีราชเจ้า, จึงมี พระ ราช ดำรัส ให้ ขุด พระศพ
เจ้า อ้าย พระยา, เจ้า ญี่ พระยา ไป ถวาย พระเพลิง, ที่ ถวาย พระเพลิงนั้น
ให้ สถาปนา พระมหาธาตุ แด่ วิหาร เป็น พระ อาราม แล้ว, ให้ นาม ชื่อ วัด
ราช มุนี, ที่ เจ้า อ้าย พระยา, เจ้า ญี่ พระยา ชน ช้าง กันถึง ที่วงกค-นั้น,
ให้ ค่อ พระเจดีย์ ๒ พระ องค์ ไว้ ที่ เจริญ คมมาน บำ ถ่าน.

ศักราช ๗๘๓ ปีเถาะ ตรีศก, สมเด็จพระ บรม ราชธานีราชเจ้าเสด็จ
ไปเอาเมือง นครหลวง ได้, จึง ให้ พระ ราช บุตร อยู่ ครอง เมือง, พระ
นครอินทร์ เจ้า ครอง ราช สมบัติ ณเมือง พระ นครหลวง, ท่าน จึง ให้เอา
พระยาแก้ว พระยาไทย แด่ ครอง ครวี่ กับ ทั้ง รูป พระโครูปสิงห์ สัตว์ทั้งปวง
มาด้วย, ครั้น ถึง พระ นคร ศรีอยุธยา, จึง ให้เอา รูป สัตว์ ทั้ง ปวงไป
บูชา ไว้ ณวัด พระศรี วิทน มหาธาตุ บ้าง, ไป ไว้วัด พระศรี สรรเพชญ์ บ้าง.

ศักราช ๗๘๖ ปีมะโรง ฉศก, สมเด็จพระ บรม ราชธานีราชเจ้าเสด็จ

แผ่นดิน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า

๙

วัดมเหยงคณ์, สมเด็จพระราเมศวร ผู้เป็นพระราชกุมาร, เสด็จไปนมัสการ
พระพิศณุโลกย์. ครั้นนั้น เห็น น้ำ พระเนตร—พระพุทธรักษา—ตก ออก นั้น
เป็น โทกิต—

ศักราช ๗๘๘ ปีเมษวัศ, ครั้นนั้น เกิด เพลิงไหม้ พระราชมนเฑียร—
สถาน.

ศักราช ๗๘๙ ปีเมษมาส, ครั้นนั้น เกิด เพลิง ไหม้ พระที่นั่ง—ศรี มุข.—

ศักราช ๗๙๐ ปีวอก สัมฤทธิศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราช เจ้าเสด็จ
ไปเอาเมือง เชียง ใหม่. แต่เข้าป้อม เมืองมิได้, ฆาตรกร ประชวร—ทัพ หดวง
เสด็จ กลับ คืน.

ศักราช ๗๙๒ ปีจอ โทศก, เสด็จ ขึ้น ไป ต่ เมือง เชียง ใหม่ อีก ครั้งหนึ่ง,
แต่ตั้ง ทัพ หดวง ตำบลด ห้าย เกษม,—ครั้น นั้น ได้ รบ—๑๒๐๐๐๐ คน ทัพ
หดวง เสด็จ กลับ คืน.

แผ่นดิน สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า

ศักราช ๗๙๖ ปีชวดอศก, สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จสวรรคต,
อยู่ในราชสมบัติ ๑๖ ปี. สมเด็จพระราเมศวรผู้เป็นพระราชกุมาร, ขึ้นครอง
ราชสมบัติ. ทรงพระนาม สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ, ยกตั้งทำเป็นวัด
พระศรีธรรมเพ็ชร. เสด็จ ลง ไป ต่ พระราชนิเวศน์—ประทับอยู่ริม น้ำ, จึง
ให้สร้าง พระที่นั่ง เจริญจิตต์ มหาปราสาท องค์ ๑, สร้าง พระที่นั่ง ธรรมเพ็ชร
ปราสาท องค์ ๑, แล้ว พระราชทาน ชื่อ—ตำแหน่งนา,—ให้เอาทหาร เปน
สมุหพระกลาโหม.—เอาพล เรือ เปนสมุหนายก.—เอาขุนเมือง เปนพระนคร
บาล—เมือง. เอาขุนจวัง เปนพระธรรมราชาธิราช.—เอาขุนนา เปนพระเกษตรรา.—
เอาขุนคลัง เปนโกษาธิบดี.—ถือ ศักราช ๑๐๐๐๐. แต่ที่ถวายพระเพลิง

สมเด็จพระเจ้ารามาริบทิ, ที่พระองค์สร้างกรุงนั้น. ให้สถาปนา พระมหาธาตุ,
และ พระวิหาร เป็น พระอาราม, แล้ว ให้นาม ชื่อ วัด พระราม.

ศักราช ๔๐๒ มีวอด ไทศก, ครั้ง นั้น คน ออก ทรพิษ—ตาย มาก นึก.

ศักราช ๔๐๓ มีวอด ครีศก, แล้ว ทัพ—ไป เขา เมือง มลกา.

ศักราช ๔๐๔ มีวอด จัควาศก, แล้ว ทัพไป เขาเมือง ศรี สัพเพน, ครั้ง นั้น
เสด็จ หนุน ทัพ—ขึ้น ไป, ตั้ง ทัพ หลวง—ตำบลบ้าน โคน.

ศักราช ๔๐๕ มีกัญ เปญจศก, เข้า เป็ดอก แพง เปนทนาน ละ ๔๐๐ เบี้ย,
เบี้ย เหลือง ละ ๔๐๐ เบี้ย, เกวียน ๑ เปนเงิน— $\frac{๓๐}{๑}$

ศักราช ๔๐๖ มีวอด ฉศก, ให้ นำรุง—พระ พุทธ ศาสนา—บริบูรณ์—แต่
หุดอ รูปพระโพธิสัตว์ ๕๕๐ พระ องค์.

ศักราช ๔๐๗ มีวอด อัฐศก, เล่นการ มโหรีศพ—ฉลอง พระ แดพระราชนิ
ทาน สมณ ขีพรหมณ์, แด อรรณพ—ทั้ง ปวง. ครั้ง นั้น พระยา ชะเลียง
กิตฺติกระมล—พา ครว ทั้ง ปวง ไป แด มหาราช.—

ศักราช ๔๐๘ มีเกาะ นทศก, พระยา ชะเลียง นำ มหาราช—มา เขา เมือง
พระพิศณุโลกย์, เข้า ปล้น เมือง เปน ตำมารก มิได้. จึง ยก ทัพ ไป เขา เมือง
กำแพงเพชร เข้า ปล้น เมือง ถึง ๗ วัน มิได้. สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
เจ้า, แด สมเด็จพระอินทร์ ราชเจ้า, เสด็จ ขึ้นไป ช่วย เมือง กำแพงเพชร ทั้ง
แด สมเด็จพระอินทร์ ราชเจ้า, ตั้ง ทัพ พระยา เกียรดีแตก, ทัพ ท่าน มาปะทะ
ทัพ หมื่น นคร. ได้ ชน ช้าง ด้วย หมื่น นคร แด ช้าง ๓ ตัว ทั้ง ๕ ช้าง, เข้า รณ
เขา ช้าง พระที่นั่ง ช้าง เดียว. ครั้ง นั้น พระอินทร์ ราชเจ้า ตั้ง มณฑล พระภักดี—
ทัพ มหาราช นั้น เลิก กลับ—คืน ไป.

ศักราช ๔๑๐ มีวอด สัมฤทธิศก, สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เจ้า,
สร้าง พระวิหาร วัด สุพรรณ.

ศักราช ๘๑๑ ปีมะเส็ง เอกศก, สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้า, จึง
มอบ ราชสมบัติ แก่ พระมหาอุปราช แล้ว พระองค์เสด็จ ออก ทรงผนวช
อยู่ ณ วัดสุปัฏนบุรี ๘ เดือน จึง ถา ผนวช คืน ครองราชสมบัติ ได้ หนึ่งวัน
ก็ ทรง พระประชวร เสด็จ สวรรคต ใน ศักราช ๘๑๑ ปี อยู่ใน ราชสมบัติ
ทั้ง ๒ ครั้ง รวม ๑๖ ปี

แผ่นดิน สมเด็จพระอินทร์ราชา ที่ ๒

พระอินทร์ราชา มหาอุปราช ได้ ครอง ราชสมบัติ ใน ศักราช ๘๑๑ ปี
ทรง พระนาม สมเด็จพระอินทร์ราชา ที่ ๒

ศักราช ๘๑๓ ปีมะแม ตรีศก, ครั้ง นั้น มหา ท้าวบุญ จึงเมือง—เชียงใหม่
กัน แก่ ท้าวตูก.

ศักราช ๘๑๕ ปีระกา เบญจศก, สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ได้ ข้าง เมือง

ศักราช ๘๑๖ ปีจอ อศก, สมภพ—พระราชาโอรส—ท่าน

ศักราช ๘๑๘ ปีวอก อัฐศก, เสด็จ ไป เมือง ขะตึง.

ศักราช ๘๒๑ ปีเถาะ เอกศก, แรกตั้ง—เมือง นครไทย.—

ศักราช ๘๒๓ ปีมะโรงโทศก, พระสัหราชเคโษ ถึง แก่กรรม.

ศักราช ๘๒๔ ปีมะเมีย จัตวาศก, พระยา ล้านช้าง—ถึง แก่กรรม.

พระราชาทาน ให้ อภิเศก—พระราชาชายขวา, เป็น พระยา ล้านช้าง.

ศักราช ๘๒๖ ปีวอก ฉศก, ทรง พระกรุณา ให้ เล่น การมโหรีศก.
ฉลอง พระศรีรัตนมหาธาตุ ๑๕ วัน.

ศักราช ๘๒๘ ปีจอ อัฐศก, พระบรมราชา ผู้เป็น พระราชา โอรส
ทรงผนวช.—

ศักราช ๘๒๙ ปีกุน นพศก, สมเด็จพระราชาโอรส เจ้า ถา ผนวช,—

พระ ราช ทาน อภิเศก พระ บรม ราชา ราช มุขี ไว้ ใน ที่ พระ มหา อุปราช.

ศักราช ๔๓๐ ปีชวด สัมฤทธิศก, สมเด็จพระ บรม ราชา ธิราช เจ้า ไป
วังข้าง-ตำบล. สัมฤทธิบริบูรณ์.

ศักราช ๔๓๑ ปีฉลู เอกศก, มหา ราช ท้าว ถูก ถึง แก่ พิ รา โดย.—

ศักราช ๔๓๒ ปีระกา โทศก, สมเด็จพระ บรม ราชา ธิราช เจ้า, เสด็จ
ยกทัพ ไป ตี เมือง ทวาย. แต่ เมื่อ เมือง ทวาย จะ เสีย นั้น, เกิด อุบาทว์—เปน
หลาย ประการ. โคตก ถูก ตัว ๑ เปน ๔ เท้า, ไก่ พัก ฟอง ตก ถูก ตัว ๑ เปน
๕ เท้า, ไก่ พัก ฟอง คู่ ขอน ตก ถูก เปน ๖ ตัว. อนึ่ง เข้า ดำรง ออก เปน ไบ
ขึ้น ใน ปี นั้น. สมเด็จพระ อินทร์ ราช ที่ ๒ เสด็จ สวรรคต, อยู่ใน ราช
สมบัติ ๒๒ ปี.

แผ่นดิน สมเด็จพระ รามาธิบดี ที่ ๒

พระ บรม ราชา มหา อุปราช ได้ ทรง ราช สมบัติ ใน จุด ศักราช ๔๓๒ ปี
ทรง พระ นาม ว่า สมเด็จพระ รามาธิบดี ที่ ๒

ศักราช ๔๓๔ ปีมะโรง จัตวาศก, แรก ให้ ก่อ กำแพง เมือง พิไชย.

ศักราช ๔๓๕ ปีมะแม เบญจศก, สมเด็จพระ บรม ราชา ธิราช เจ้า, ขึ้น
ครอง ราช สมบัติ, ทรง พระ นาม ชื่อ สมเด็จพระ รามาธิบดี.

ศักราช ๔๓๖ ปีเมษ ฉศก, ประดิษฐาน—พระ อัฐิธาตุ—สมเด็จพระ
บรม ไตรย โลกย์ นารถ เจ้า ใน พระ มหาสถูป.—

ศักราช ๔๓๘ ปีวอก อัฐศก, ทาน ประพฤติ การ เบญจเพศ,—พระ องค์
ให้ เล่น การ ตักต้ำบรรพ์.—

ศักราช ๔๓๙ ปีระกานพศก, ให้ ทำ การ ประถมกรรม.—

ศักราช ๔๔๑ ปีกุน เอกศก, แรก สร้าง พระ วิหาร, วัด พระศรีธรรมพิชัย,

แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

สมเด็จพระรามาธิบดี, แรกหล่อพระศรีธรรมพิศ, ในวัน ๑ ๖ ค่ำ.

ครั้นถึงศักราช ๙๐๕ ปีมะแมเบญจศก, วัน ๖ ๖ ๙ ค่ำ, ถลองพระ
พุทธเจ้าพระศรีธรรมพิศ, คณะนา พระพุทธปฏิมากร—เจ้านั้น, แต่พระบาท
ถึงยอดพระรัศมี สูงได้ ๙ วา, พระพักตร์—นั้นยาว ได้ ๘ ศอก, โดยกว้าง
ได้ ๓ ศอก, พระอุระ—กว้างได้ ๑๑ ศอก, แดทองหล่อพระพุทธปฏิมากร
หนัก—^{๕๓๐๐๐}—ทองคำหุ้มหนัก—^{๒๘๖}—ข้างหน้านั้น ทองเนื้อ ๗ น้ำ ๒ ขา.—ข้าง
หลังนั้นทองเนื้อ ๖ น้ำ ๒ ขา.—

ศักราช ๙๖๐ ปีมะแมสัมฤทธิศก, สมเด็จพระรามาธิบดี, แรกให้ทำ
ตำรา—พิไชยสงคราม, —แต่แรกทำตำราบายศรีพระราชพิธีทุกเมือง. ขณะ
นั้นถลองตำราที่ จะไป ถลอง ศักระจเร้ ถลองทับนางที่ จะไป ปากน้ำเจ้า
พระชาคัน. เรือใหญ่จะเดินไปมา ขัด สัน. จึงให้ ข้าราชการได้รูปเทพารักษ์—
๒ องค์, หล่อด้วยทองสำริด. —จากถูก—องค์ ๑ ชื่อพระยาแสนดา.—องค์ ๑
ชื่อบาทสังฆกร—ในที่ร่วม ถลองตำรา, กับ ถลอง ทับนางต่อกัน. จึงให้
พลักรรม—บวงสรวง, แล้วรับ ออก มา ปดุง คำต, เชิญขึ้น ประดิษฐานไว้,
ณเมืองพระประแดง.

ศักราช ๙๖๖ ปีชวด ฉศก, ครั้นนั้นเจ้าเมืองชาว้าง คัน,—เจ้าพระยา
ปราบแตกออกไป. ชนใน เดือน ๗ นั้น คนทอดบัตรสนเท่ห์—ครั้งนั้นให้
ฆ่าขุนนางเสียมาก.

ศักราช ๙๖๗ ปีฉลู ตรีศก, น้ำน้อยเข้าคายฝอย—มากสิ้น. ชน
แผ่นดินไหว.—แต่เกิดอุบาทว์หลายประการ.

ศักราช ๙๖๘ ปีชวดอัฐศก, เจ้าแพง—เป็นสามทนานต่อ—^{๑๐๐}—
ต่อ ๑—^{๑๐๐}—เกวียน ๑ เป็นเงิน—^{๑๐๐}—ครั้งนั้น ประดิษฐาน สมเด็จพระเจ้า
ถูกเชอ พระอาทิตย์วงษ์ไว้ ในที่มหาอุปราช, ให้ขึ้นไป ครองเมืองพิศณุโลกย์.

แผ่นดิน สมเด็จพระบรมราชา มหา พุทธางกูร

ศักราช ๘๗๑ ปีเมษเสกศก, ในเพดาราชศรีภักย์ เห็น อากาศ นิมิตร์
เป็นอินทร์, — ๘๓๓ หรี — ผ่าน มา — ๘๓๓, — มีพระณ สี่ขาว. อยู่มา
ณวัน ๑ ๘๓๓ คำ, สมเด็จพระ รามาธิบดี, เสด็จ สวรรคต อยู่ ใน ราช
สมบัติ — ๘๐ ปี สมเด็จพระ อากิตย วงษ์เจ้า ขึ้นเสวยราช สมบัติ ทรง พระ
นาม ชื่อ สมเด็จพระ บรม ราชา หน่อ พุทธางกูร. —

แผ่นดิน สมเด็จพระ รัชฎาธิราช กุมาร

ศักราช ๘๗๕ ปีระกษัตติศก, สมเด็จพระ บรม ราชาเสด็จ สวรรคต,
อยู่ใน ราช สมบัติ ๕ ปี. สมเด็จพระ รัชฎาธิราชกุมาร, ได้ ครองราชสมบัติ.

แผ่นดิน สมเด็จพระ ไชย ราช ธิราช

ศักราช ๘๗๖ ปีจอ ลอศก, สมเด็จพระ รัชฎาธิราชกุมาร เสด็จสวรรคต.
แล้ว สมเด็จพระ ไชย ราช ธิราช เจ้า, ได้ เสวย ราช สมบัติ.

ศักราช ๘๘๐ ปีชวด ฉิมศก, แรก ให้ขุน ดิน — ๑๓๓ เชียง. ถึง
เดือน ๑๑ เสด็จ ไป เชียง ไคร เชียง ตวาน. ถึง เดือน ๕ ขึ้น ๘ คำ, เพดา
ประมาณ ยาม ๑, เกิด ลม พายุ ฟ้า ฟ้า, คอ เรือ ช้อม แก้ว แดง เมือง ม้า
นั้น หัก, เรือ ไกร แก้ว นั้น แดก. อนึ่ง เสด็จ มา แต่ เมือง กำแพง เพชรนั้น,
พระยา นารายณ์ เป็น ขบถ, ให้กุม เขา — พระยา นารายณ์, ข่า เสีย ใน
เมือง กำแพง เพชร.

ศักราช ๘๘๗ ปีระกษัตติศก, ณ วัน ๕ ๘ คำ, สมเด็จพระ
ไชย ราช ธิราช เจ้า เสด็จ ไป เชียง ใหม่, ให้พระยา พระพิณ โลกย์ เป็นแม่ทัพ,
ยก พธออกตั้ง ทัพไชย — คำบด บาง บาด.

วัน ๗ ๑๕ ๗ คำ, จึง ยกทัพหลวงจากที่ทัพไชย, ไปตั้ง เมือง กำแพงเพชร
วัน ๑ ๑๕ ๗ คำ, ยกทัพไปตั้ง เมือง เข้มทอง แล้วยกไปตี เมืองเชียงใหม่.

ครั้น ๑ ๑๕ ๗ คำ, เสด็จ ยก พยุห ภาครา-ทัพ หลวง, กลับ คืน ยัง
พระ นคร ศรี อโยธยา.

อยู่ ๑ ๑๕ ๓ คำ, เกิด เพลิง ไหม้ ใน พระนคร, แต่ ทำกาไหมลง
ไปถึง พระราชวังท้าย ท่อตาดายศ. สมหมเฒ่า ลูก เพลิง—ไปคกคแดงแดง,—
ไหม้ตาม ลงไป บ่า ของ โรง คราม ฉะไกรย, ๓ วัน จึงดับ, มี มาณูชื่อ เรือน
คำสา กุฎี—วิหาร ไหม้ ๑๐๐๐๕๐.

กักราช ๘๘๘ ปีจอ อัฐศก, ๑ ๑๕ ๒ คำ สมเด็จพระไชยราชา
ธิราชเจ้า, เสด็จ ยก พยุห ภาครา ทัพ ไป เมือง เชียง ใหม่. ดำรัส ให้พระยา
พระ พิศณุโลกย์, ถิอพล—๒๐๐๐๐ เปน กอง นำ. เสด็จ ยก พยุห แล่น ยากร—
รอน แรม ไปโดย ระยะเวลา—ถึง เมือง กำแพง เพชร. เสด็จ ประทับ
แรม อยู่ ๑๕ วัน.

ครั้น ๑ ๑๕ ๓ คำ, เสด็จ ตั้ง ทัพ ไทย. ถึง ๑ ๑๕ ๓ คำ จึงยก
ทัพ หลวง เสด็จ จาก ที่ นั้น

ครั้น ๑ ๑๕ ๔ คำ, ได้ เมือง ลำ พูน ไชย,—ถึง ๑ ๑๕ ๕ คำ ได้
เมือง เชียง ใหม่.

๑ ๑๕ ๖ คำ, บังเกิด อุบาทว์ นิมิตร, เห็น โดหิต ตก อยู่ ณ ประตู
บ้าน, แด เรือน ชน ทั้งปวง, ใน เมือง นอก เมือง ทุก คำบด

ครั้น ๑ ๑๕ ๖ คำ, เสด็จ ยก พยุห ภาครา ทัพ หลวง จาก เมือง
เชียง ใหม่, จะมายัง พระนคร ศรี อโยธยา.

แผ่นดิน สมเด็จพระเอกทัศ

ศักราช ๔๔๙ มีกษัตริย์องค์หนึ่ง นามว่า พระไชยราชาธิราชเจ้า, เดิมชื่อ
 สวรรคต อนุษณินิธิ—ประเทศ, มุขมนตรี—เชษฐา พระบรมศพ—เจ้าพระ
 นคร ศรีอยุธยา. สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า, อยู่ในราชสมบัติ
 มหาศักราช—๑๕ พรรษา, มีพระราชโอรส ๓ พระองค์. แด่พระราช
 โอรสผู้พี่, ทรงพระนาม พระเอกทัศ, — พระชนม์ได้ ๑๑ พรรษา.
 พระราชโอรสผู้น้อง, ทรงพระนาม ชื่อ พระศรีศิลป์, — พระชนม์ได้
 ๕ พรรษา. ครั้นถวายพระเพลิงพระไชยราชาธิราชเจ้าแล้ว, ฝ่ายพระเชษฐา
 ซึ่ง เป็น เชษฐาองค์หนึ่ง—สมเด็จพระไชยราชาธิราชเจ้า, จึงดำริห์ว่า, ครั้นจะ
 อยู่ในพระราชสมบัติ, เห็นไทยจะบังเกิด มีแผ่นดิน, ไม่เห็นสิ่งใดที่
 จะเป็นที่พึ่งได้. เห็นแต่พระพุทธรูป, แด่ผ้ากาสาพัศน์. — อันเป็น
 ของไชยแห่ง พระอรรค, — จะเป็นที่ พำนัก—พื้นไทย อยู่ทั่วอันตราย.—
 ครั้นดำริห์แล้ว, ก็ออกไปอุปสมบท, — เป็น ภิกษุอยู่ ณ วัดราช
 ประดิษฐาน. ฝ่ายสมเด็จพระนพราชานุชาธิราช, มุขมนตรี—พระเชษฐาธิราช—นักปราชญ์
 ราช บัณฑิต—โหราจารย์, ๓ โมตร—พร้อมกันประชุมเชษฐา พระเอกทัศ
 พระชนม์ได้ ๑๑ พรรษา, เดิมชื่อนาม พิกพ—กฤต ราช—ประเพณี, สืบศรี
 สิริวงศ์—ต่อไป. แด่ นางพระยา แม่อยู่หัว—ศรีสุพรรณ, ผู้เป็นสมเด็จพระ
 พระชนนี—ช่วยทำนุบำรุง ปกครอง ราช การแผ่นดิน, ในเวลานั้นแผ่นดิน ไหว.

ครั้น ศักราช ๔๕๐ มีชวต สัมฤทธิศก, ณ วัน ๗ ๕ ๕ ค่ำ, สมเด็จพระ
 พระเอกทัศ เดิมชื่อ ออกท้องสนาม, พร้อมด้วย หม่อม มุข อำมาตย์—มนตรี,
 แด่พระบาทสมเด็จพระเอกทัศ เป็นอันมาก. ดำริห์ จึง ให้ เอาช้าง คัน พระฉัททันต์
 บำรุง งา, — บังเกิด ชวต นิมิตร์ งาช้าง พระยาไฟ นั้น หัก เป็น ๓ ท่อน.

ครั้น เพลา ค่ำ ช้าง คัน พระ ฉัททันต์ ไพล่ร้อง เป็น เสียง คน ร้องไห้. ประการ
หนึ่ง ประศุโพธิ์ชนัด-วัง เป็น อุบาทว์. ครั้น อยู่ มา นาง พระยาแม่ อยู่ หัว
ศรีสุทนต์, เด็ดใจ ไป ประพาศ-เด่น, ญพระ ที่นั่ง พิมาน รัตน หอ พระ
ช้าง นำ, ทอด พระเนตร-เห็น พันบุรุษ ศรีเทพ ผู้เฝ้า หอ พระ, ก็ มี ความ
เส่นหา-รักใคร่ พันบุรุษ ศรีเทพ, จึง ตั้งสาว ใช้ ให้เอา เบี่ยงหมา-ห่อผ้า
เช็ดหน้า, ไปพระราชทาน-พันบุรุษศรีเทพ, ๆ รับแล้ว ก็ ร้อง พระ อัญญาไศรย-
ว่า, นาง พระยา มี พระไทยยงค์-รักใคร่. พันบุรุษ ศรีเทพ จึง เอา ดอก
จำปา ส่ง ให้สาวใช้, ให้เอา ไป ถวาย แก่ นาง พระยา, นาง พระยา ก็ ย่อม มี
ความ กานัก ใน พันบุรุษ ศรีเทพ เป็น อัน มาก. จึง มี พระเสวนี้-ส่ง พระยา
ราช ภักดี ว่า, พันบุรุษ ศรีเทพ เป็น ขั้ หลวง เดิม, - ให้เอา มา เป็น ที่ ขุน
ชินราช, รักษา หอ พระ ช้าง ใน, ให้ เบียด ขุน ชินราช ออกไป เป็น พัน
บุรุษ ศรีเทพ รักษา หอ พระ ช้าง นำ. ครั้น พัน บุรุษ ศรีเทพ เป็น ขุน ชินราช,
เข้าไป อยู่ รักษา หอ พระ ช้าง ใน แล้ว, นาง พระยา ก็ ตอบ ถัก สมบัติสังวาล์-
กับ ด้วย ขุน ชินราช มา ข้าง นาน, แล้ว คำนึง จะ เอา ราช สมบัติ ให้ สักดิ์ แก่
ขุนชินราช. จึงตรัสสั่ง พระยาราชภักดี, ให้ ขุนชินราช เป็น ขุนจวงษาธิราช,
ให้ ปลดจวน-อยู่ริม ศาลา ตำบามูขี, ให้พิจารณา เลอ สม ตั้งทัพพรัก, -
หวัง จะ ให้ ถิ่น มากขึ้น, แล้ว ให้ เติง ที่ อัน เป็น ราช อาคัน, - ไป ค้างไว้ ช้าง
นำ, สำหรับ ขุนจวงษา ธิราช นั้น. เพื่อ จะ ให้ ขุนนาง ทั้งปวง ย่อม น้อม ยำ
เกรง.-แล้ว นางพระยา สั่ง ให้ ปลด จวน, ให้ ขุนจวงษา ธิราช เจ้า ว่า ราช
การ, ณ ประศุดิน ริม ต้น หมัน. อยู่ มา พระยา มหาเสนา, พบ พระยาราช
ภักดี, จึง พูด ว่า, เมื่อ แผ่นดิน เป็น ทุรยศ-ณนี้, เราจะ คิด เป็น ประการใด.
ครั้น รุ่ง ขึ้น นาง พระยา รู้ว่า, พระยา มหาเสนา พุด กัน กับ พระยา ราชภักดี.
จึง ตั้ง ให้ พระยา มหาเสนา, เข้า มา เฝ้า ที่ ประศุดิน. ครั้น เพลา ค่ำ พระยา

มหาเสนา กตัม ออกไป, มีผู้มา แทง พระยามหาเสนา ตัม ดง, เมื่อ ไกลจะ
 ดั้น ใจ พระยามหาเสนา จึง ว่า, เมื่อเรา เป็น ตั้งนี้ แล้ว, ผู้ อยู่ ภาย หัด—
 จะ เป็น ประการ ไต เล่า. ขณะ นั้น นาง พระยา แม่ อยู่ หัว ศรี สุตาจันท์. มี
 กรรม—ด้วย ขุนวรวงษา, จึง มี พระเสวณนี้ ตรัส ปฤษา ด้วย หม่อมขุนมนตร์ ทั้ง
 ปวง ว่า, พระยอดฟ้าโฮรต์ เรา—ยังเยาว์นัก—สถอน—แต่จะ เล่น. จะ ว่า ราช
 ภาร แผ่นดิน เห็น เหลือ สติปัญญา—นัก. อนึ่ง หัวเมือง ฝ่าย เหนือ เล่า ก็ ยัง มี
 เป็น ปกรก, จะ ไฉน ใจ แก่ ราชการ มิได้, เรา คิด จะ ให้ ขุนวรวงษา ขิราช ว่า
 ราชการ แผ่นดิน, กว่า พระราชบุตร เรา จะ จำเริญ โดย ขึ้น จะ เห็น เป็น ประการ
 ไต. ท้าว พระยามุนมนตร์ รู้ อรรถาไศรย ก็ ทูล ว่า, ซึ่ง ตรัส ไป รด มา นั้น ควร
 อยู่ แล้ว. นาง พระยา จึง มี พระเสวณนี้ ตรัส สั่ง ให้ ปลด วัง ไป เหา ราชยาน,—
 แด เครื่อง สูง—แตรสังข์ กับ ขัตติวงศ์—ออก ไป รับ ขุนวรวงษา ขิราช เข้า มา ใน
 พระราชนิเวศ—มณฑิรสถาน, แล้ว ตั้ง พระราชพิธี ราชภิเศก—ยก ขุนวร
 วงษา ขิราช ขึ้น เป็น เจ้า พิภพ—กรุงเทพ ทวารวดีศรีอยุธยา. จึง เหา นาย
 จัน ผู้ น้อง ขุนวรวงษา ขิราช, บ้าน อยู่ มหาโลกย์, เป็น มหาอุปราช. แล้ว ขุน
 วรวงษา ขิราช ผู้ เป็น เจ้า แผ่นดิน, ตรัส ปฤษา แก่ นาง พระยา ว่า, บัดนี้ ข้าราชการ
 ผู้ใหญ่ ผู้ น้อย รัก เรา บ้าง ชัง เรา บ้าง, หัว เมือง เหนือ ทั้ง ปวง ก็ ยัง
 กระด้าง กระเดื่อง—อยู่, เรา จำ จะ ให้ ทา ดง มา ผลัด เบี่ยน เสีย ใหม่, จึง
 จะ คง รัก รักดี ต่อ เรา, นาง พระยา ก็ เห็น ด้วย. ครั้น รุ่ง ขึ้น เสด็จ ออก ขุน
 นาง สั่ง สมุหนายก—ให้มี ครา ขึ้นไป หา—เมือง เหนือ ทั้ง ๗ หัวเมือง ดงมา.

ครั้น ศักราช ๘๘๑ ปีฉลูเอกศก, ณ วัน ๑ ๕ ค่ำ, ขุนวรวงษา
 ขิราช เจ้า แผ่นดิน, คิด กัน กับ แม่ อยู่ หัว ศรี สุตาจันท์, ให้ เหา พระ ยอดฟ้า
 ไป ประหาร ชีวิต—เสีย ผนวติโคก พระยา. แต่ พระ ศรี ศิริ บัณฑิต ขยาย พระ
 ชนม์ ได้ ๗ พรรษา นั้น เสีย ยัง ไว้ ดั้น เด็จ พระยอดฟ้า อยู่ ใน ราชสมบัติ ได้

๒ ปี กับ ๖ เดือน. ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพ เชื้อพระวงศ์,—กับ ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ บ้านตานตากฟ้า, ๕ คน ใจรักกัน—เข้าไปในที่ลับ, แล้วปรึกษากันว่า, เมื่อแผ่นดินเป็นทรยศดังนี้ เรา จะ ระวัง—ดู ไม่ควร. จำจะกุมเอาตัว ขุนวรวงษาธิราช ประหารชีวิตเสีย. ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ. จึง ว่า ถ้าเรา ทำ ได้สำเร็จ แล้ว จะ เห็น ผู้ใดเล่า ที่จะ ปกป้อง ครอง ประชาชน—สืบ ต่อ ไป. ขุนพิเรนทรเทพจึงว่า, เห็นแต่พระเชียรราชา ที่บวช อยู่ นั้น, จะเป็น เจ้าแผ่นดินได้. ขุนพิเรนทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ จึง ว่า, ถ้า ฉนั้น เรา จำจะ ไปเฝ้า พระเชียรราชา ปรึกษา ให้ เธอ—รู้ จะ ได้ ทำ ด้วย กัน. แต่ ขุนพิเรนทรเทพ, ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ. ก็พากัน ไปยัง วัดราชประดิษฐฐาน, เข้า ไป เฝ้า พระเชียรราชา นมัสการ—จึง แจ้ง ความว่า, ทุกวันนี้ แผ่นดิน เกิด ทรยศ, ข้าพระพุทธเจ้า ทั้ง ๕ คน คิด จะจับ ขุนวรวงษาธิราชฆ่าเสีย, แล้ว จะ เชิญ พระองค์ ถา ผนวช ขึ้น ครอง ศิริราช สมบัติ, จะ เห็น ประการ ไດ. พระเชียรราชา ก็ เห็น ด้วย. ฝ่าย ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา, หลวงศรียศ, จึง ว่า เรา คิด การ ทั้งปวง นี้ เป็น การใหญ่ หลวงนัก. จำจะ ไป ธนินฐาน เลี้ยงเทียน เถาะ พระภักตร์ที่พระปฐมมากร—เจ้า, ขอเอา พระพุทธรูป—เป็น พานักนี้ ให้ ประจักษ์—แจ้ง ว่า, พระเชียรราชา ประกอบ ด้วยบุญบารมี, จะเป็น ที่ สำนัปลัคนก—ปกป้อง อาณา—ประชาราษฎร ได้ ฤๅ มิได้ ประการ ไດ จะ ได้แจ้ง. พระเชียรราชา ก็ เห็น ชอบ ด้วย. ขุนพิเรนทรเทพ จึง ว่า, เรา คิด การ ใหญ่ หลวง ถึง เพียงนี้, อนึ่ง ก็ ได้ เตรียม การ พร้อม แล้ว, ถ้า เลี้ยง เทียน มิ สม ตั้ง เจตนา จะ มี เสีย ไชยสวัสดิ์ มงคล ไป ฤๅ, ถ้า ไม่ เลี้ยง เทียน คง จะ ไม่ ทำ ฤๅ ประการ ไດ, ว่า แล้ว ต่าง คน ต่าง ก็ ไป. ครั้น คำ ดัง นั้น, ฝ่าย ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสน่หา,

หลวงศรียศ, พระเชษฐราชา ก็ชวนกัน พันเทียน ๒ เล่ม ขึ้นนั่ง หน้าเท่ากัน, ค่าย
ได้เทียนนั้น นับเส้นเท่ากัน, เล่มเทียนยาวเสมอกัน, แล้ว ก็ พา กัน ไป
อุโบสถ-วัดป่าแก้ว. ฝ่าย พระเชษฐราชา กราบ ถวาย นมัสการ พระพุทธ
ปฏิมากร เจ้า โดย เบื้องจาก ประดิษฐาน. แล้ว จึง กระทำเสียง วักสังข์-
อุชิฐาน-ว่า, ปาง เมื่อ-สมเด็จพระ บรม ไตรยโลกนาถ-เจ้า, เสด็จ
ยัง เทียบสถิตย์-โปรยสังข์ อยู่ย่อม ยัง โลกย์-อัน มีความ วิมุตติ-ใน
สันดาน ให้ บริสุทธิ์ สิ้น สงสัย, ด้วย พระ ญาณ สัพพัญญู. ครั้น พระพุทธ
องค์เสด็จเข้าสู่ พระ มหาปริ นิพาน-แล้ว, ก็ยัง ทรงพระมหากรุณา ประ
ดิษฐาน-พระ เจดีย์-ทั้ง ๕ คือ พระปฏิมากร, พระมหาโพธิ, พระสถูป
พระชินราช, พระไตรปิฎก ไว้ ส่นยัง-ต่าง พระพุทธ องค์, เปน ที่ พึ่ง แก่
สัตว์ โลกย์ อัน เกิดมา ภายหลัง. เปน ความ สดีย์-แห่งข้า พระพุทธเจ้าฉัน.
ประการ หนึ่ง ข้า พระพุทธเจ้า ก็ จะ ไหว้ ได้ ราชสมบัติ ครั้งนี้, ด้วย โลกย์
จิตร-จะ ไหว้ เปน ไหม, จะ ได้ จัดแจง ราชการ กิจงาน นุกิจ, ให้ สถิตย์
อยู่ใน ยุติธรรม, จะ ได้ เปน ที่ พึ่ง พ้นกัน ใน นิกรราช บรรพสัตว์-ให้
มีสุข สมบูรณ์, ตามโบราณ ราชประเพณี, เปน ความ สดีย์ แห่ง ข้า พระพุทธ
เจ้าฉัน ถ้วน คำนับ. แลยังมี ความ สงสัย อยู่ จะ สมุด-ดัง มโนรถ-
แล้ว ฤา, ฤา มี สมุด ประการ ไต มิ แจ้ง. ข้า พระพุทธเจ้า ขอ พระ บวร
คุณานุภาพ-พระมหาเจดีย์ฐานเจ้าทั้ง ๕ มี พุทธปฏิมากรเจ้า เปน อาทิ, -
อัน พระพุทธ องค์ ทรง พระดิษฐาน ไว้ ต่าง พระองค์. แลเจ้ สดีย์ฐาน-ทั้ง
สอง สดีย์ แห่ง ข้าพุทธเจ้า, จง เปน ที่ พ้นกัน คัด ความ สงสัย. ข้า พระพุทธ
เจ้า จะ กระทำ สดีย์ เสียง เทียน ของ พระ องค์ เล่ม หนึ่ง ของ ขุนอวงษาธิราช
เล่ม หนึ่ง. ถ้า ข้า พระองค์ จะ สมุด ดัง มโนรถ ความ ปราศนา ด้วย บุญญา
ธิการ บูรณ, แล ปจจุบัน กรรม-ควร จะ ได้ มหาเสถียรฉัตร-สถลวิธา

จับโดย—จะได้ รับ ทรยศ ยุบเหี้ย—เป็น จลาจล, แห่งสมณพราหมณ เสนา
 บกั ไพร่ พัว ประชาชน ได้ ความเดือด ร้อน, แด ได้ เป็น มหาอรรค ถาน—
 ทายก,—อุปถัมภก—พระ บวร พุทธ ศาสนา, ในวราไชย สวรรย์—สืบ ไป.
 ขอ ให้ เทียน ชุนวรวงษาธิราช ดับ ก่อน. ถ้า มิ สมฤ คัง มโนรค ความ ปราก
 นา แด้ว, ขอ ให้ เทียน ข้ำ พระองค์ ดับ ก่อน. ขอ พระบวร คุณานุภาพ แด
 ความ สัตย์ ทั้ง ๒ แห่ง ข้ำพเจ้า จง มา คัด ความ สง่ไสย ให้ ปรากฏ ตาม เสี่ยง
 วังลัยยาธิฐาน, อัน ข้ำพระพุทเจ้าอุทิศ—เทียน ๒ เถ่ม นั้น, เป็นพุทธุตการบูชา—
 แด เสี่ยง กระ ทำ ด้วย สัตย์ เคารพ นี้ เกิด. ครั้น อธิฐาน เสร็จ แด้ว, ก็ จุด
 เทียน ทั้ง ๒ เถ่ม นั้น เข้า. ชุน พิเรนทร เทพ ไป ถึง เห็น เทียน ชุน วรวงษา
 ธิราช, ยาว ถว่า เทียน พระเชียรราชา ก็ โกรธ. จัง ว่า ห้าม มิ ให้ ทำดี ขึ้น
 ทำได้. ก็ คาย ชาน หนัก ดิบ ทั้ง ไป, จะ ได้ ตั้ง ใจ ทั้ง เอา เทียน ชุนวรวง
 ษาธิราช นั้น หา มิ ได้. เป็น ศุภนิมิตร์—เหตุ ภัย ทั้ง ไป ต้อง เทียน ชุนวรวงษา
 ธิราช ดับลง. คน ทั้ง ๕ ก็ ยังเกิด โสมนัส ยินดี ยิ่ง นึก. ขณะ นั้น มี พระสงฆ์
 องค์ หนึ่ง กรอง ไตรม จักร—ครบ ถือ คานบัด—เดิน เข้า ไป ใน พระ อุโบสถ
 ให้ พร—ว่า, ท่าน ทั้ง ๕ นี้ จะ ได้ สำเร็จ มโนรค ความ ปรากนา เป็น แท้
 ทั้ง ๕ คน ก็ นมัสการ รับพร, พระสงฆ์—นั้น กลับ ออก มา ก็ หาย ไป, ต่าง
 คน ก็ ต่าง กลับ มา ยัง ที่ อยู่. ครั้น ประมาณ ๑๕ วัน, กรมการ เมืองดพบุรี
 บอก ลง มา ว่า, ข้าง พลาย—สูง ๖ ศอก ๘ นิ้ว หูทาง สรรพ ต้อง ถัดถน—
 คิด ไชยง, สมุหนายก กราบ ทูล ตรัส ว่า, เรา จะ ขึ้น ไป จับ. อยู่ อีก ๒
 วัน เรา จะ เสด็จ. แด้ว สั่ง ให้ มี ครว ขึ้น ไป ว่า ให้ กรมการ จับ เสี้ย เกิด. ครั้น
 อยู่ มา ประมาณ ๗ วัน ไชยง ชัก ปกเถื่อน, เข้า มา ทาง วัด แม่ นาง ปลัด เข้า
 พะเนียด วัดชอง. สมุหนายก กราบ ทูล ตรัส ว่า, พวักนี้ เรา จะ ไป จับ. ครั้น
 เพศ คำ ชุนพิเรนทรเทพ จัง สั่ง หมื่นราช เสน่หา ออก ราชการ,—ให้ ออก ไป

พระ ราช พงษาวดกร พิศดาร เด่ม ๑

คอย ทำร้าย มหาอุปราษ อยู่ที่ ท่าเลื้อ, ตั้ง แล้ว ภอ พระยา พิไชย, พระยา
 สวรรคโลกย์ ลง มา ถึง, ขุนพิเรนทรเทพ จึง ให้ ไป บอก โดย ความ ถับ. พระ
 ยา พิไชย, พระยา สวรรค โลกย์ ก็ ดีใจ, จึง ไป ชุ่ม อยู่ ที่ คลอง บาง ปดา
 หมอ, กับ ด้วย ขุนพิเรนทรเทพ, หดวง ศรียศ, หมื่นราช เสน่หา นอก ราช
 การ ชี้ เรือ คนลัด, พด พาย มี ลำตรา อาวุธ ครบ มี. ฝ่าย หมื่นราช เสน่หา
 นอก ราชการ ถีบ ปั่น ไป แอม คอย อยู่ ทำ อาการ ตุจ หนึ่ง ทนาย เล็ก, ครั้น
 เห็น มหาอุปราษ ชี้ ช้าง จะ ไป พระเนียด. หมื่นราช เสน่หา ก็ ยิง ถูก มหาอุปราษ
 ตก ช้าง ลงตาย. ครั้น เข้า ครุ ขุนวรวงษาธิราช กับ แม่ อยู่ หัว ศรีสุตาจันทร์, แด
 ราชบุตร ซึ่ง เกิด ด้วย กัน นั้น, ทั้ง พระศรี ศิธิป ก็ ลง เรือ พระที่นั่ง ถ่าเดียว กัน
 มา ตรง คลอง สระบัว. ขุนอินทร เทพ ก็ ตาม ประจํา มา.

ฝ่าย ขุนพิเรนทร เทพ, พระยา พิไชย, พระยา สวรรค โลกย์, หดวง ศรียศ,
 หมื่นราช เสน่หา ใน ราชการ. ครั้น เห็น เรือ พระ ที่ นั่ง ขึ้น มา, พร้อม กัน
 ออก สกั, ขุนวรวงษา ธิราช ร้อง ไป ว่า, เรือ ใคร ตรง เข้า มา. ขุนพิ
 เรนทร เทพ ร้อง ตอบ ไป ว่า, กู จะ มา เอา ชีวิต เอง ทั้ง ๒. ฝ่าย ขุนอินทร เทพ
 ให้ พาย เรือ กระ หนาบ เรือ พระ ที่ นั่ง ขึ้น มา แล้ว, ช่วย กัน ถลุม รุม จับ ขุน
 วรวงษา ธิราช, กับ แม่ อยู่ หัว ศรีสุตาจันทร์ แด บุตร ซึ่ง เกิด ด้วย กัน นั้น มา เสีย.
 แล้ว ให้ เอา ศพ ไป เสีย ประจาน—ไว้ ณ วัด แวัง. แต่ พระศรี ศิธิป นั้น
 เอา ไว้. ขุนวรวงษา ธิราช ว่า ราช สมบัติ อยู่ ๕ เดือน. ขุนพิเรนทร เทพ,
 ขุนอินทร เทพ, กับ ขุนนาง ทั้งปวง. ก็ พา กัน ถลุม เข้า มา รักษา พระราชวัง

แผ่นดิน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ครอง ที่ ๑

ฝ่าย ขุนพิเรนทรเทพ จึงให้ หดวง ราชินิกุล พระวักษ์ มณเฑียร, แด เจ้า
 พนักงาน ทั้งปวง, เอา เรือ พระ ที่นั่ง ไชย พระสุพรรณหงษ์ ไป ยัง วัด ราช ประ

ศิษฐาน, อัญเชิญพระเจียรราชาให้ปรีดิ์—ตามนอช. แล้วเชิญเสด็จลง
เรือพระที่นั่งไชยพระสุพรรณหงษ์, ออกรับ—ประทับด้วยเครื่อง, มยุ
ฉัตร—พัดโบก จามรมาศ—ด้วยเครื่องกางกั้น, แทนแทนเป็นชนิดแน่นโดย
ชลมารคฤๅ—เสด็จถึงประทับ ณ นวน้ำ,—แล้วเชิญเสด็จเข้าสู่พระราชวัง.
ครั้นได้มหาหมุกีวาร—ศุภฤกษ์—พิไชยตฤๅ,—จึงประชุมสมเด็จพระสังฆ
ราช,—พระราชาคณะ, ความวาศ—อริยวาศ,—มุขมาตยา—มนตรีกระวี
โหรราชครู—หมู่พราหมณ์ ปุโรหิตาจารย์,—ก็โหม—อ่านอิศวรรเวท—
วิชัยมนตร์,—พร้อมทั้ง พุทธจักร อาณาจักร,—มอบเครื่องเบญจราชกกุธ
ภัณฑ์—ถวายอภิเศก ทก มูรธา—ปราบคาภิเศก—ถว้ด้วยราชประแตนสืบ
ศรีสุริยวงษ์—กระษัตริย์, ดำรง—แผ่นดินพิภพ—มณฑล—เสมา—อาณาจักร,
กรุงเทพ—ทวารวดี—ศรีอยุธยา—มหาดิลกภาพ นพรัตนราชธานี, บูรรมย์—อุดม
พระราชนิเวศ มหาสถาน สืบไป, ทรงพระนามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
ธิราชเจ้า. ฝ่ายขุนพิเรนทรเทพจึงพาเอาตัวพระศรีศิลป์, ไปถวายสมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า, ทรงพระกรุณาฯ—เลี้ยงพระศรีศิลป์ไว้,
ครั้นรุ่งขึ้นจึงเสด็จออก, หมู่มุขมาตยา มนตรีทั้งปวงพร้อมแล้ว, ครั้นปลุกษา
ความชอบขุนพิเรนทรเทพ, ขุนอินทรเทพ, หมื่นราชเสนาหา, หลวงศรียศ
บ้านถ่าน ตากฟ้า ๕ คนนี้^{๑๒} เป็นปฐม—คิด แล้วพระหลวงขุนหมื่นหัวเมือง
ทั้งปวงเป็นผู้ช่วยราชการ. พระมหाराชครู ทั้ง ๕ เชิญพระสุพรรณมฤ—หอ
หลวง มาปลุกษาความชอบ, เอาบำเหน็จ ครั้นมหาเสนาบดี, รับพระอินทราชา
เข้ามาแต่เมืองสุพรรณบุรีเข้าพระราชวัง, ได้เอามาเปรียบในบำเหน็จ
นั้น, พระราชทาน ถูพระ—^{๑๓}—องค์ ๑ เจียดของคู่ ๑ พานของคู่ ๑
เต้าน้ำของกระษัตริย์กันหยัน, เสด็จยังงา, เสด็จยังกลีบบัว, เอาคำปลุกษา
กราบบังคมทูล, ทรงพระกรุณาฯ คำว่า น้อยนัก, คน ๕ คนนี้เอาชีวิต

แต่โคตร,—แต่ความชอบไว้ในแผ่นดิน. แล้ว ครั้นว่า ขุนพิเรนทรเทพ, เหล่า
 บิดาเป็น พระราช พงษ์—พระร่วง, มารดา ใช้เป็น พระราช พงษ์ แห่ง สมเด็จพระ
 พระไชย ราชาราชเจ้า, ขุนพิเรนทรเทพ เป็น ปฐม คิณ, เอาเป็น สมเด็จพระ
 มหา ธรรม ราชาราชเจ้า, ให้รับ พระราช บัณฑิต—ครอง เมือง พระ พิศณ
 โดภัย. จึง ครั้น เรียก สมเด็จพระเจ้า ถูก เรือ พระสวัสดิราช, ถวาย พระนาม
 ชื่อ พระ วิสุทธิ กระจับควี่, เป็น ตำแหน่ง พระ อรรค มเหสี—เมือง พระ พิศณ
 โดภัย, เครื่อง ราช ประโคม ให้ ตั้งตำแหน่ง ศักดิ์ ฝ่าย ทหาร พล เวื่อน, เรือ
 ไชย พัน คำ พัน แดง คู่ ๑ แด เครื่อง ราช กุกกฤษณ์ ให้ สมเด็จพระมหา ธรรม
 ราชาราชเจ้า ตั้ง ขึ้น ไป. เอา ขุนอินทรเทพ เป็น เจ้า พระยา ศรีธรรมมา โศกราช.
 พระ ราชทาน ถูก พระสนม องค์ ๑ เจียด ทอง คู่ ๑ เค้า น้ำ ทอง, กระบี่ กั้น
 หัน, เสด็จ งา, เสด็จ กลับ บัว เครื่อง สูง. เอา หลวง ศรัยศ เป็น เจ้าพระ
 ยามาเสนาบดี. เอา หมื่นราช เสน่หา เป็น เจ้าพระยา มหาเทพ, พระราชทาน
 ถูก สนม แด เครื่อง สูง เครื่อง ทอง, เสด็จ งา เสด็จ กลับ บัว. แก่ เจ้า พระ
 ยามาเสนาเจ้า พระยามหาเทพ, เหมือน กัน กับ เจ้า พระยา ศรี ธรรม โศกราช.
 หมื่นราช เสน่หา นอก ราชการ, ที่ ยิง มหา อุปราศ ตก ข้าง ค่าย นั้น, ปุณ บำ
 เหน็จ ให้ เป็น พระยา ภักดี นุชิต, เจียด ทอง ซ้าย ขวา, กระบี่ ทั้ง ๒ เค้า น้ำ
 ทอง, พระราชทาน ถูก สนม เป็น ภรรยา. ฝ่าย พระยา พิไชย พระยา สวรรค
 โดภัย นั้น, พระราชทาน ไปรด ให้ เป็น, เจ้า พระยา พิไชย, เจ้า พระยา สวรรค
 โดภัย, พระราชทาน เจียด ทอง ซ้าย ขวา, กระบี่ ทอง เค้า น้ำ ทอง. พระหลวง
 ขุนหมื่น นอก นั้น, พระราชทาน บำ เหน็จ ความ ชอบ โดย อานุกรม—ลำดับ.
 แล้ว สมเด็จพระเจ้า อยู่ หัว, ทรง พระ คำว่า ครั้น แล้ง ดู มาณ—ไว้ว่า, กระ
 ษัตริย์ พระองค์ ไต ได้ ครอง พิกพ ภาย น้า, อย่า ให้ กระ ทำ ร้าย แก่ ญาติ พี่
 น้อง พวก พงษ์ สมเด็จพระมหา ธรรม ราชาราชเจ้า. แด เจ้า พระยา ศรี ธรรมมา

โคกกราช, เจ้าพระยามหาเสนา, เจ้าพระยามหาเทพ, ให้โกลาฬิตกในแผ่นดินไทย. ถ้ากระษัตริย์พระองค์ใดมิได้กระทำตามราชานุญาตไว้, อย่าให้กระษัตริย์พระองค์นั้นคงอยู่ในเสวยศรัทธา. ครั้งนั้นได้ช้างเผือกข้าง ๑ ขณะเมื่อแผ่นดินพระนครศรีอยุธยาเป็นทุกข์-ก็ปรากฏขึ้นไปถึงกรุงหงสาวดี. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งประพาศิเหตุ-ไปว่าสมเด็จพระไชยราชาธิราช เจ้าแผ่นดินนครศรีอยุธยาสวรรคตแล้ว. เสนาบดียกพระยอกฟ้าราชกุมารพระชนม์ ๑๑ ขวบ, ขึ้นครองราชสมบัติ. แม่อยู่หัวศรีสุทนต์มาทราบพระยอกฟ้า, กระทำทูลจิตตานุภาพ-ถึงวา-ด้วยขุนชินราช, ให้ฆ่าพระยอกฟ้าเสีย, ยกขุนชินราชขึ้นผ่านพิภพ, กรุงทวารวดีศรีอยุธยา. เสนาพสกนิกรมีความพิโรธ-เคืองแค้น, คิดกันฆ่าขุนชินราช, แต่แม่อยู่หัวศรีสุทนต์เสีย. แผ่นดินเป็นจลาจล. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีทรงพระราชดำริห์ว่า, พระนครศรีอยุธยาเป็นดังนี้จริง เห็นว่า, หัวเมืองขอบ-อันธพาล, แต่เสนาพสกนิกรทั้งปวงกระด้างกระเดื่องมิปรกติ. -ถ้ายกกองทัพไปโจมตีเอา, เห็นจะได้พระนครศรีอยุธยาโดยง่าย. ทรงพระดำริห์แล้ว, ก็ตรัสให้จัดพลทหารรบ ๓๐๐๐๐ ช้างเครื่อง ๓๐๐, ม้า ๒๐๐๐ เศษ. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เสด็จยกทัพรบมาโดยทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์. คือเมืองกาญจน์บุรี, จับได้กรมการตามให้การว่า, พระนครเป็นจลาจลก็จริง. แต่บัดนี้พระเชียรราชาได้ครองราชสมบัติ, เสนาพสกนิกร. แต่หัวเมืองทั้งปวงเป็นปรกติพร้อมมูลอยู่-แล้ว. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสว่า, ได้ล่วงเกินมาถึงนี้แล้ว, จะกลับเสีย, ดูไม่มีเกียรติยศเลย. จำจะเข้าไปเหยียบให้ถึงฐานเมือง, -ขอเห็นพระนครแล้วจะกลับ. ประการ ๑ จะได้ดูมือทหารกรุงศรีอยุธยา, ผู้ใดจะออกมารับทัพเราบ้าง. ตรัสแล้ว

ก็ยกทัพไปตีเมืองสุพรรณบุรี, แล้วเดินคัตทุ่ง เข้าท้ายน้ำโมก, ข้าม
พลเข้าไปตั้งค่าย—หุดวงตำบลอุ้มพล

ณวัน ๓ ๕ ๒ คำ, ลูกศรราช ๘๘๒ มีชาติโทศก, ขณะนั้น มีหนังสือ
เมืองสุพรรณบุรี, บอก ขั้วราชการ เข้าไปถึงกรุง. พอทัพพระเจ้า
หงสาวดีก็ถึงทุ่งอุ้มพลพร้อมกัน. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า
ตกพระทัย, ครัสต์ให้เร่งคนในเมืองนอกเมือง, ขึ้นรักษาน้ำที่เปนโค
ลาหุด. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตั้งอยู่อุ้มพล ๓ วัน, ราชทูตพระเนตร
กัมแพงพระนครศรีอยุธยา, แลปราสาทราชมนเฑียรแล้ว, ก็เลิกทัพ
กลับไปกรุงหงสาวดีโดยทางมา. ขณะเมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพมานั้น.
ฝ่ายพระยาตเวทียุว่า, พระนครศรีอยุธยาผดัดแผ่นดินใหม่, ก็ยกทัพ
รุกมาถึงเมืองปราจีนบุรี, ตีจับได้คนตามให้การว่า, พระเชษฐาธิราช
ครองราชสมบัติ, เสด็จมาพร้อมมุนตอยู่. พระยาตเวทียุก็มิอาจยกเข้า
มา, กวาดแต่ครัวอพยพชาวเมืองปราจีนบุรี, แล้วกลับไปเมืองตเวทียุ
ครั้นพระเจ้าหงสาวดียกกลับไปแล้ว. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
เจ้า, คิดแก่พระยาตเวทียุว่า, กรุงหงสาวดีดูหมิ่นแล้ว, เมืองเขมรมา
ดูหมิ่นด้วยเล่า. ถ้าราชการฝ่ายหงสาวดีส่งมตเมื่อไร, เราจะไปแก้
แค้นให้จงได้. แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ให้ซ่อมแซมพระนครซึ่งชำรุด
ปรักหักพังให้มั่นคงโดยรอบคอบแล้ว, สถาปนาที่พระตำหนักวังเปน
พระอุโบสถ, แล้วสร้างพระวิหาร, เปนพระอาราม—ให้นามชื่อวัดวัง
ไชย, เจ้าอธิการ—ให้ชื่อพระนิกรม. แล้วครัสต์ว่า, เมื่อเราอุปสมบท
นั้น, บิณฑบาตขึ้นไปน้ำโทมน้ำตานจนถึงป่าสมญ, อากู—ซึ่งขึ้นสรรพ
กร—หุดวงนั้น, ให้เถรเถร—ไปขอเอาเปนกัมมีย—จักรพรรดิเกิด

ลูกศรราช ๘๘๓ ปีเถาะตรีศก, ๕ คำ, ทำการพระราชพิธีประณมกรรม—

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า. คำบดทำแดง. พระกรรมวาจา—
เป็น พระ พุทธิบาท.—พระ พิเศษฐ—เป็น หักดาจารย์,—พระ อินท โท
เป็น ขรรณการ.

ศักราช ๘๘๘ มีมโรงจัตวาศก, สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา
ธิราชเจ้า, พังข่าวราชการข้างกรุงหงสาวดีส่งมาอยู่, ก็ครั้นให้เตรียม
ทัพณพณียศ ๕๐๐๐๐, ให้เกณฑ์หัวเมือง บัณฑิต—เป็นทัพเรือ, ให้
พระยาเยว่เป็นแม่ทัพ, พระศรีไชยฉีกเป็นกองนำถึงณวัน ๑ ๒ ๓ คำ,
เพลาเช้า ๒ โมง ๓ บาท, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จยกกองทัพหลวง,
ไปโดยทางมัคของถึงเมืองฉะแวก.—ฝ่ายทัพเรือไปปากน้ำพุทไธมาศ,
เข้าคลองเชิงกระชุม, แลกองนำตั้งห่างเมือง ๑๐ เส้น, ทัพหลวงตั้ง
ไกลเมือง ๑๕๐ เส้น. ฝ่ายพระยาฉะแวกเห็นจะบ้องกันมิได้, จึงให้มี
ศุภ อักษร—แต่งเสนาบดี, ถิ่นมากราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,
ในลักษณะ—นั้นว่า, ข้าพระองค์ผู้ครองกรุงกัมพูชาธิบดี, ขอถวายบังคม
มาแทบพระบาท บังคมมาทูล—สมเด็จพระนั่งเกล้าพระองค์ผู้ทรงอิสร
ภาพ, เป็น บิณ—กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา มหาฉิกภาพ นพรัตน ราช
ธานีบุรีรมย์อุดมพระราชมหาสถาน, ด้วยข้าพระองค์เป็นคนโมหะ
จริต,—มิได้คิดเกรงพระเดชเดชานุภาพ—แต่ยกทัพเข้าไปกวาดเอาชาว
ปราชินบุรี, อันเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพมหานครมานั้น, ผิดนัก
หนาอยู่แล้วขอสมเด็จพระนั่งเกล้า—ได้โปรดอดโทษแก่ข้าพระองค์เถิด.
อย่าเพื่อยกพยุหโยธาเข้าหักเมืองก่อนเลย, งด ๓ วัน ข้าพระองค์จะแต่ง
เครื่องราชบรรณาการ—ออกไปถวาย. ขอเป็นข้าพระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าไปกราบเท้า ถัดไปว่า.—สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
เจ้า, ก็ทรงพระกรุณาภาพแก่พระยาฉะแวก. ครบกำหนดนายทัพนายกอง

ให้จัดการ ซึ่งจะเข้าหักเอา เมือง โดย ศุภ อักษร พระยา ตเวท. ครั้น ถัดวัน
กำหนด ๓ วัน พระยาตเวท ก็ นำ เครื่อง บรรณา การ กับ นัก พระสุโท, นัก
พระสุทัน, อัน เปน ราชบุตร ออก มา เผ้า ทูตเกล้า ทูล ถวาย หม่อม ถวาย เปน ข้า
พระบาท. สมเด็จ พระมหา จักรพรรดิ ราชาริราช เจ้า ก็ สิ้น ความ พิโรธ, จึง
ตรัสแก่ พระยาตเวท ว่า ท่านจง รักษาแผ่นดิน กรุงกับ พาราณสี, โดย ยุติธรรม
ราช ประเพณี สืบ มา แต่ ใน กาล ก่อน นั้น เกิด. แล้ว พระเจ้า อยู่หัว ตรัส
ว่า, นัก พระสุโทนัก พระสุทัน นั้น, เรา จะ ขอ ไป เลี้ยง เปน โอรส, พระยา
ตเวท ก็ มี อาจ ที่ จะ ขัด ได้, ก็ โดย บัญชา พระ เจ้า อยู่หัว. แล้ว พระยา
ตเวท ก็ ถวาย บังคม ถวาย เข้า ไป เมือง, จัดแจง เครื่อง ราช ประโคม—ชาย
หญิง ให้ แก่ ราชบุตร, แล้ว ก็ พา มา ถวาย ทูล ฝาก. สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว
ตรัส ว่า, ท่าน อย่า วิตุฏฺฐ เเลย,— อัน บุตร ท่าน ทั้ง ๒ นี้ ก็ เหมือน โอรส
แห่ง เรา. พระยาตเวท มีความ ยินดี นึก, ให้ เสนาบดี ไป คำนวณ คร่าว อพยพ
ชาว ปราจีน บุรี มา ยัง ค่าย หลวง. สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว ก็ เสด็จ ยก ทัพ
บถ ทัพ เรือ,— แล คราว อพยพ ทั้ง นั้น กลับ มา ยัง กรุง พระนคร ศรีอยุธยา. จึง
ทรง พระกรุณา ให้ นัก พระสุทัน, ขึ้น ไป ครอง เมือง สวรรคโลกย์.

ศักราช ๘๙๕ ปีมะเส็ง เบญจศก, ครั้ง นั้น พระเจ้า อยู่หัว ให้ แปลง เรือ
แซ่ เปน เรือ ไชย, แล เรือ คู่ชะ สัตว์ ต่าง ๆ

ศักราช ๘๙๖ ปีเมีย จอศก เดือน ๘ ทำ การ พระ ราช พิธี มัชฌิม—
สมเด็จ พระมหา จักรพรรดิ ราชาริราช เจ้า, ทำ บถ ไชยนาทบุรี.

ศักราช ๘๙๗ ปีมะเส็ง ปศุศก, สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว เสด็จ ไป อังช้าง
ตำบล บางตม, ได้ ช้าง พดาย พัง ๖๐ ช้าง. อนึ่ง ใน เดือน ๑๒ นั้น ได้ ช้าง
เผือก พดาย ตำบล กาญจนบุรี, สูง ๘ ศอกเศษ ชื่อ พระเชนทโรดม. ครั้ง
นั้น มี ชาว มา ว่า เนืองตเวท เสีย แก่ ญวน, สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว จึง ว่า, นัก

พระสัทรยา ยก มา รบ เมือง ตเวท เตี้ย บิดา นัก พระสุโท นัก พระสุทัน แก่ ญวน
แล้ว, จำ จะ ให้ ออก ไป กำจัด เขาเมือง ขึ้น ให้ จง ได้. ทรง พระกรุณา
ครุส แก่ มุข มนตรี ว่า, จะ ออก ไป เมือง ตเวท ครั้ง นี้, จะ เห็น ใคร ที่ จะ
เป็น แม่ทัพ ออกไป. มุขมนตรี ปรึกษา พร้อม กัน กราบ ทูล ว่า, เห็น แต่ สมเด็จ
พระเจ้า ตูท เธอ บุตร บุญ ธรรม, — ที่ ไป ครอง เมือง สวรรค โดทย ออก ไป,
จะ ได้ เอา ใจ แก่ ชาว ตเวท. จึง มี พระราช กำหนด ให้ ทา พระองค์ สวรรค
โดทย ลง มา แล้ว, สมเด็จ พระ เจ้า อยู่ หัว ครุส ว่า, จะ ให้ เจ้า เป็น แม่ทัพ
ออกไป ครั้ง นี้. พระองค์ สวรรค โดทย จึง กราบ ทูล ว่า, พระชนม์ พระมาราย ถึง
ชรา. — สมเด็จ พระ เจ้า อยู่ หัว ครุส ว่า, มุข มนตรี ปรึกษา พร้อม กัน แล้ว.
ประการ ๑ แผ่นดิน กรุง กัมพูชา ขึ้น ตั้ง ที่ เป็น ของ เจ้า อยู่ จำ จะ ไป.

ศักราช ๘๘๘ ปีวอก อัฐศก เดือน ๑๒ พระองค์ สวรรค โดทย เป็น แม่
กอง ถือ พล—๓๐๐๐๐, พระมหามนตรี ถือ อาวุธ สิทธิ, พระมหาเทพ ถือ
ฉวี่ เกวียน. ฝ่าย ท้า เวื่อ พระยาเขาว เป็น นาย กอง, ครั้ง นั้น ตาม ชัด ท้า เวื่อ
มี พัน ท้า บก, ท้า บก ไถ่ ถึง เมือง ตเวท. แต่ พระยารามลักษณ ซึ่ง เกณฑ์
เข้า กอง ท้า บก นั้น, เข้า บุก บ้าน ท้า ใน ถดง ขึ้น. ท้า ญวน แต่ง รบ เป็น
สามรถ, แต่ ท้า พระยาราม ลักษณ แยก มา ประทะ—ท้า ใหญ่, ครั้ง นั้น เสีย
พระองค์ สวรรค โดทย กับ คอ ข้าง, เสีย ข้าง ม้า วิ พล เป็น อัน มาก.

ศักราช ๘๘๘ ปีรกา นพศก ฅวัน ๑ ใ ๕ กำ, เกิด เพลิงไหม้ ใน พระ
ราชวัง. หนึ่ง เดือน ๓ นั้น ทำการ พระราช พิธี จาริยา ภีเศก,— แดกระทำการ
พระราช พิธี อินทรา ภีเศก— ใน พระราช วัง. หนึ่ง ใน เดือน ๕ นั้น สมเด็จ พระ
มหาจักรพรรดิ ราชา ชีราช เจ้า, พระราช ทาน สัตตก มหาทาน,— แด ให้
ช้างเผือก มี กรอง เขิง เงิน ๕ เท้า ข้าง, เป็น ^{๑๖๐๐}— ราช รด ๗ เล่ม เทียม ด้วย
ม้า, มี นาง สำหรับ รด เสมอ รด ละ ๗ นาง. หนึ่ง ใน เดือน ๗ เสด็จ ไป วัง

ช้าง คำนวณ โครกพระ, ได้ช้าง พลาย พัง ๖๐ ช้าง.

ดุษักราช ๙๐๐ บัณฑิตฤทธิศก, เสด็จ ไป ถึง ช้าง คำนวณ แล่นคอ, ได้ ช้าง พลาย พัง ๕๐ ช้าง.

ดุษักราช ๙๐๒ บัณฑิตโทศก, เสด็จ ไป ถึง ช้าง คำนวณวัดกะไต, ได้ ช้าง พลาย พัง ๕๐ ช้าง.

ดุษักราช ๙๐๔ บัณฑิตจัตวาศก, สมเด็จพระเจ้า ญี่หวี่ เสด็จ ไป ถึง ช้าง คำนวณ ไทร ย้อย, ได้ ช้าง พลาย พัง ๗๐ ช้าง.

ดุษักราช ๙๐๕ บัณฑิตเบญจศก, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ทรงพระราชดำริห์ ว่า, ครั้ง ก่อน เรา ยก กองทัพ ทัพไป พระนคร ศรีอยุธยา, พลแต่ ๓๐๐๐๐ ตัว เข้า ถึง เมือง คำนวณ มุขพล, หา มี ผู้ใด มา ปะทะ มือ ไม่, แต่ หาก ว่า พลน้อย จะ ทำการมิถุน, ครั้งนี้ จะ ยก ไป ให้ มากสัก ๑๐ เท่า, ก็ เห็น จะ ได้ พระนคร ศรีอยุธยา. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ทรง พระดำริห์ แล้ว ให้ เกณฑ์พล—๓๐ หมื่น, ช้างเครื่อง—๗๐๐, ม้า ๓๐๐๐. ให้ พระมหาอุปราช เป็น กองนำ, พระเจ้าแปร เป็น เกียกกาย, พระยาพลม เป็น กองหลัง.

ครั้น ณ วัน ๑ ๓ ค่ำ, เพลาเช้าโยค,—สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, ก็ ทรง เครื่อง ศรีวิราช—บัณฑนา ถึงกา รากรณ์—บวร—มหา—สังฆาต—เนาวรัตน์—สักก พระธัญญา—อตงกฎ—อังคา พยพ—อย่าง อรรคราช—รามัญ วิไสย,—สำหรับ มหาพิไชย วรรณรงค์—เสด็จ. เสด็จ ทรง ช้าง พระที่นั่ง พลาย ปราบ ทูตไป—เป็น ราชพาหน, ประดับเครื่อง เครื่องทรา ถึงกา รากรณ์—บวร มหาสังฆาต เนาวรัตน์, พร้อมด้วย เสนางค นิกร—พิริย โยธา—หาญ. พดดาพเชน ชนิด แน่น แล่น แล่โตห—โคมนร—มาศ ทวนทอง เป็น ทิวแถว ตามคา,—ตูมโหล ฟ้าว—เลิศ พัน รุก—อรัก—ด้วย ขวัญ—ธง ฉาน—ธง ไชย,—รุจิกร ไผ โรจ—อำภรวัด,—เคียรดาช—ด้วย ทักษ้าว—พระยารามัญ—รายเรียง เป็น ระเบียบ, โดย

กระบวน พยุหยาตรา—นำ หัตถ์ ทั้งปวง พร้อมเสร็จ ได้ เสด็จ มหา ศุภฤกษ์—
โหราธิบดี—ฉันท้องไชย,—เจ้าพนักงานประโคมเครื่องดนตรี กัณฑ์ดน. คนตรีศัพท์
ฉ้อง กตอง—ก้อง ฉนั้น นฤนาท,—คำเนน ธง—กลาพยุหโยธา—ทัพ ออก จาก
กรุง หงสาวดี รอน แรม มา ๗ วัน, ข้าม แม่น้ำเมะตะมะ เดิน โดย ทาง สัม.
ขณะ นั้น มี หนังสือ บอก เมือง กาญจนบุรี เข้า มา ว่า, ชาว ตำบลไป ถิ่น ตำบล—
ถึง ตำบล จอยยะ ได้ เห็น ความ ว่า สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ยกมา ข้าม พด เมือง
เมะตะมะ ถึง ๗ วัน จึง สิ้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชา, บัญชา ครดี ให้
เทครัว—เมือง ศรีจักดา, แด่แขวงจังหวัดเข้าพระนคร. แล้วมีพระราชกำหนด
ขึ้นไป ถึง เมืองพระพิษณุโลกย์ว่า, ถ้า คัดหงสาวดี—มาติด พระนครศรีอยุธยา
เมื่อ ไใด, ให้ สมเด็จพระมหาธรรมราชาเสด็จทัพเหนือ เปน ทัพ กระหนาบ.—
แล้ว ครดี ให้พระยาจักรี ออก ตั้ง ค่าย ตำบล ตุมพลี พด ๑๕๐๐๐, ตั้ง ณ ได้
เสื่อ แดง หมวก แดง. ฝ่าย พระมหานาค บวช อยู่ ณ วัดภูเขาทอง. ก็ ออก
รับ ตั้ง ค่าย กัน ทัพ เรือ, ตั้ง ค่าย แด่ วัดภูเขาทอง ลง มา ณ วัดป่าพุท. พวก
สมุ ท้าตัง—ญาติ โยม ทาษ ชาย หญิง ของ มหานาค ช่วยกัน ขุด คู นอก ค่าย กัน
ทัพ เรือ, จึง เรียก ว่า คลอง มหานาค. เจ้าพระยามหาเสนา ถิ่น พด ๑๐๐๐๐
ออกตั้ง ค่าย บ้าน ตอกไม้ บั้ม ท้องนา หันครา, พดได้ เสื่อ เรือ หมวกเขียว.
พระยาพระคลัง ถิ่น พด ๑๐๐๐๐, ตั้ง บั้ม ท้ายคู, พดได้ เสื่อ เหลือง หมวก
เหลือง. พระสุนทร สังคราม ถิ่น พด ๑๐๐๐๐, ตั้ง ค่าย บั้ม จำปา พด ได้
เสื่อดำ หมวกดำ. แล บัณฑการ พระนคร นั้น, ก็ ตกแต่ง บั้มกัน เปนสามารก.
ฝ่าย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ยก ทัพ ข้าม กาญจนบุรี ถึง พระนคร ศรี อยุธยา,
ณ วัน ๗ ๕ ค่ำ, ตั้ง ค่าย หดง ตำบล กุ่มตอง. ทัพ พระมหาอุปราช ตั้ง
ค่าย ตำบล พระเนียด ทัพ พระเจ้าแปร ตั้ง ค่าย ตำบล บ้านใหม่ขามหย่อง. ทัพ
พระยาพิลิม ตั้ง ค่าย ตำบลทุ่งประเทศ. ครั้น รุ่ง ขึ้น ณ วัน ๑ ๖ ๕ ค่ำ, สมเด็จพระ

พระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า, จะเสด็จ ยก พยุหโยธา ทวยหาญ—ออกไป ต่ำถึง ฆ่าศึก ณทุ่ง ภูเขาทอง. จึง ทรงเครื่อง ราช ถัดการ ยุทธ,—เสด็จ ทรง ช้าง ต้น พลาย แก้วจักรรัตน์, สูง ๖ ศอก คืบ ๕ นิ้ว เป็น พระ ุษาธาร,—ประทับ ุษาถิงการภรณ์—เครื่องมั้น มีกลาง ช้างแดงอาญ. ฝ่ายพระสุริโยไทย ผู้เป็น พระอรรมเหษี, ประดับองค์—เป็น พระยามหาอุปราช ทรงเครื่องสำหรับ ราช ุณรงก์,—เสด็จ ทรง ช้าง พลาย นาคพินาย สุนียสำหรับ กระษัตริย์, สูง ๖ ศอก เป็น พระุษาธาร, ประดับ ุษาภรณ์เครื่องมั้น เสริ่ง มี กลาง ช้างแดง อาญ, พระราเมศวร ทรงเครื่อง ศรีวิราช ปัตินพนาถภรณ์, สำหรับ พิไชย ยุทธ—ส่งกรม เสริ่ง เสด็จ ทรง ช้าง ต้น พลาย มงคล จักรพาฬ สูง ๕ ศอก คืบ ๑๐ นิ้ว, ประดับ ุษา ภรณ์ เครื่องมั้น มี กลาง ช้างแดงอาญ. พระมหินทรา ธิราชทรง ราชวิญ ุณาดิงการภรณ์—สำหรับพระมหา พิไชยยุทธ ุณรงก์,—เสด็จ ทรง ช้าง ต้น พลายพิมาน จักรพรรดิ สูง ๕ ศอก คืบ ๘ นิ้ว, ประดับด้วย ุญชร ออญญ—เครื่องมั้น มีกลางช้างแดงอาญ. ครั้น ได้ มหาศุภวารฤกษ์—ราชฤกษ์,—พระโหราธิบดี พะโยม ประโคม อโหมะ—แตร ดังข้อง อินทเกศ,—สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าที่ ยาดรา พระ ุษาธาร.—พระอรรมเหษี, แดพระเจ้า ลูกเขยทั้งสอง พระองค์ โดยเสด็จ. เหล่า ุษาพยุหะ—ตั้ง—กัน—แทรก แซง—คาน ไป, บ้าง โดด เล่น เต็น รำ ระบำ ไป, มี ทหาร ประจำ ุกร กม—บันปลาย ขอ ประจำ คอ ทุกตัว สำนว—ความประจำท้าย, ถ้อย เป็น กัน กง—โดยชนัด, แด้ว ถึง หมู่ พยุหะ แดนยากร โยธา หาญ—เดิน เท้า, ถือคาพตั้ง เสด็จโศภนร หอกใหญ่ หอก คู้, ของ ทวน ธนู—บัน นก สับ—กับค้ำ ช้าย ขวาน น้า หัดง โดย กระบวน ุษาพยุหะ ส่งกรม. เสด็จ เท้า พด แดช้าง สืบขึ้น ตั้ง พสุธา คด จะ ทรุก.—สมเด็จพระ มหา จักรพรรดิ ราช ุษา เจ้า, เสด็จ ขึ้น พระุษาธาร ประ ุณมญพด,—แด ุษาพยุหโดย จะบวน ตั้ง อยู่ ณ โศภ

แผ่นดิน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ครั้งที่ ๑

๓๓

พระยา. ฝ่ายกองพระเวรราชมนู-เห็นคัณนั้น, ก็เข้าไปกราบทูลพระเจ้า
หงสาวดี โดยได้เห็นทุกประการ. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัส ว่า, ขวดย-
จะเป็น ท้าพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า, ยกออกมาจะกระทำ-คชพยุห
สงคราม-กับเรา, พระองค์ตรัสให้ ยก พยุหดวง-ออกจากค่ายคัง โดย
พระบวณ, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ทรงเกราะเกรียง พิไชยยุทธ-ย้อม
ทับถม-ด้วย ฉิชา ศาสตร์-เวช ศาตรา, -แล้ว ดยดไล่ พระมหาสุพรรณสังวาล-
ประคัมเพชร พันธม, -ดรรพคุณ-เวช ศาตราต่าง ๆ ทรง พระมหา มาดา-
จง เดชยันต์-กัน ดรรพ-ศาสตราวุธ-ภยันตราย-สำหรับ ราชวรณรงค์-
ยุทธเสด็จ, เสด็จ ทรงช้าง คัน พดาย มงคตปราบทวีป สูง ๗ ศอก เป็น พระ
คชาธาร, ประคัม ศาภรณ์ เครื่องนุ่ง มีฉางข้างแฉกฉาว, เครื่องสูงสำหรับ
ราชวรณรงค์แท้โดยขนาด, มี หมู ทหาร เวศ ศาพทั้ง ๑๐๐๐๐ ถ้อยม พระ
คชาธาร.-พระเจ้าแปร ประคัมเครื่อง องค์การเครื่องพิไชยยุทธ, ทรงช้าง
ต้นพดายพดนาถพินายสูง ๒ ศอก คับ ๗ นิ้วเป็นพระคชาธาร, ประคัมศาภรณ์
เครื่อง นุ่ง มี ฉาวฉาง แฉกฉาง เป็น กอง หน้า, มี ทหาร ศาพ ๒ มื้อ ๑๕๐๐
ถ้อยม พระคชาธาร. ช้าง หัว พระยารามัญ คับคัง ทั้งโดย พระบวณกันกง-เป็น
ชนิด, -เหล่าพยุหโยธาหาญ-เดินเท้าถือดรรพ-ศาสตรา-ศาสตรา-โดย พระบวณ
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็ ยก พยุหโยธา ทวยหาญ-ออกตั้งยี่ ท้องทุ่ง, ทรง
นำทัพ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ห้าง กัน ประมาณ ๑๐๐ เค้น,
เสด็จ ยืน พระคชาธาร คอย ฤกษ์, จึง ตรัส ให้พด ม้ารำทวน ชัก ชิงคตอง-
กัน ไป ให้เว้ง นำทัพ. ฝ่าย พด เครื่องเดิน เค้นรำ ร้อง เฮฮา เป็น โกลาหล,-
ฝ่าย พด ศาพทั้ง ศาพ ๒ มื้อ ก็ รำพ้อ ถ้อยม กันไปมา. ขณะนั้น พระเจ้าหงสาวดี
ทอด พระเนตร คุ อากาศ, -เห็น พระอาทิตย์แจ่ม ดวง หมกเมฆ หมอก-
แล้ว ก็ ชมนวรา ช-บิน นำ นำทัพ. ครั้น เห็น ศุภนิมิตร-ราชฤกษ์ ถ้อยม, ก็

ให้ถัน ช้อง ไชยอุโฆษ—เศรษฐี อังอินทเกียร—ขึ้น พร้อมกัน, ก็ ครัด ให้จับพล
เข้า โฉม ตี ทัพ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชาชิราช, ฝ่าย สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิ ราชาชิราช ครัด ให้แยก พลเป็น ๒ กอง,—พลโยธา ทั้ง ๒ ฝ่าย บ้าง
แท้ ให้ โกลาหล, เข้า ประทะ ประจัน—ตีฟันแทง แฉก ยุทธ,—ยิงปืน รตนศาสตรา
รุมการ กระหนาบ—ไป ทั้ง ซากาศ, พล ทั้ง ๒ ฝ่าย บ้าง คาย บ้าง ดำบาก จนถึง
กลาตกลื่อน—ท้อง ท่ง เป็น อันมาก. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชาชิราช
เจ้า, ก็ จับ พระคชาธาร เข้า ชน ช้าง กอง นำ พระเจ้าหงสาวดี, พระคชาธาร
เสีย ที่ ให้ หลั่ง—แก่ ข้าศึก เอา ไว้ ไม่อยู่. พระเจ้าแปร ได้ ท้าย ข้าศึก ตั้งนั้น,
ก็จับ พระคชาธาร ตามไล่ช้าง พระมหาจักรพรรดิราชาชิราชเจ้า. พระสุริโยไทย
เห็น พระราชดำรัสเสีย ที่ ไม่ พ้น มือ ข้าศึก, ทรง พระ กุศัญญะภาพ—ก็ จับ พระ
คชาธาร—พลาย ทรง สุริยกระษัตริย์—ละอิก ออก รับ, พระคชาธาร พระเจ้าแปร
ได้ ถ่าง—แบกถนัด, พระคชาธาร พระสุริโยไทย แหวนหงาย—เสียที่, พระเจ้าแปร
จ้วง ฟัน—ด้วย พระแสง ของ้าว, ต้อง พระ อังสา—พระสุริโยไทย ชาติ กระทั่ง
ถึง รวด พระ ถันประเทศ,—พระรามศิว กับ พระมหินทราธิราช, ก็ จับ พระ
คชาธาร ถูถัน—จะเข้า แก่ พระราชมารดา ไม่ทัน ที่, ภอ สมเด็จพระชนนี ขึ้น
พระชนม์กับ คอช้าง. พระรามศิว พระมหินทราธิราช ฟันอง ทั้ง ๒ องค์ ถอย
รับข้าศึก, กัน พระ ศพ สมเด็จพระราชมารดา เข้า พระนคร ได้, โยธาชาว
พระนคร แยก พาย ข้าศึก รับพล คาย เป็น อัน มาก. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาชิราชเจ้า, จึง ให้เชิญ พระ ศพ พระสุริโยไทย ผู้ เป็น อรรคมเหสี มา ไว้
ตำบล ดอนหลวง. ครั้น รุ่ง ขึ้น พระ มหาอุปราชา แต่ง พล เข้า ค่าย พระ
สุนทรสงคราม—ต่อ รับ ข้าศึก เป็น สามารถ แยกเพลา เข้า จน พลบค่ำ, ข้าศึก
หนุน เข้า หัก ค่าย พระสุนทรสงคราม แยก, เสีย ค่าย แล บั่ม จำปา พลตาย บ้าง
ดำนาก บ้าง เป็น อันมาก. ครั้น เพลา รุ่ง ขึ้น สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ทรง ช้าง

คัน พลาย กำ ความสูง ๗ ศอก คัว ทา แดง, เสด็จ ยก พด มา หั่ง ลมพัด, ให้ ทหาร เดิน เท้า แฉง ตาม ทิว ไผ่ ไป ๒ ฟาก หั่ง, เสด็จ ยืน ช้าง ชี พระหัตถ์ ให้ ทหาร ม้า ๕๐๐ เข้า ยืน นำ ค่าย พระยาจักรี, พระยาจักรี ก็ ขับ ทหาร ออก รบ. ฝ่าย นาย ทหาร หงสาวดี ซึ่ง ชุ่ม แฉง ๒ ชาย หั่ง นั้น, เห็น ได้ ที่ ก็ ยก ออก โจม ตี โอบ ลง ไป เปน ทัพ กระหนาบ จน โกด ค่าย, ทหาร ก็ ตา ได้ ต่ ลม บอน—ฆ่า พัน ทหาร พระยาจักรี ถม ค่าย เปน อัน มาก. พระยาจักรี แด ทหาร ทั้ง ปอง เสีย ที่ ก็ ถ่า ทัพ เข้า พระนคร.

ครั้น ได้ ค่าย พระยาจักรี แล้ว, ส้มเตี๊ยะ พระเจ้าหงสาวดี ก็ เสด็จ กลับ ยัง ค่าย หดอง. ทหาร ม้า ที่ ได้ ค่าย ช่าง พระนคร ไป ประมาณ ๕ ส่วน. ที่มี ได้ ค่าย ประมาณ ส่วน ๑. ส้มเตี๊ยะ พระเจ้าหงสาวดี ครัสต์ ให้ ปลุก รำ นั้, แต่ง เครื่อง ม้า ฉะ มัง ขา สุรยาต—ให้ รับ พระราชทาน. ที่ ไม่ ได้ ค่าย นั้น ให้ รับ พระราชทาน ได้ ถู รำ นั้ ให้ ทหาร ซึ่ง รับ พระราชทาน บน รำ นั้ รำ นั้ ดัง มือ ลง มา, ครบ ๓ วัน ให้ พัน โทษ. ฝ่าย ส้มเตี๊ยะ พระมหากักรพรรดิ ราช อธิราช เจ้า ครัสต์ แก่ มุขมนตรี ว่า, ทหาร หงสาวดี ยัง ทำ ดัง ถ่า รำ นั้ อยู่, ทั้ง เสด็จ ขา หาร ก็ ยัง ไม่ ขัด สัน, จำ เรา จะ รักษา มัน ไว้ คิด การ เตือน, คอย ทัพ เมือง พระ พิณ โลกย์, ซึ่ง จะ ลง มา กระ หนาบ นั้น ด้วย แล้ว จะ คิด เอา เป็น ใหญ่ ถ่า ค่าย—ทำ ถาย ความ คิด ให้ อ่อน ลง, จึง จะ ค่อย ลี การ เอา ไชย ชำระ เมื่อ ภาย หลัง เห็น จะ ได้ โดย ง่าย, มุขมนตรี ทั้ง ถาย ก็ เห็น ด้วย. จึง ให้ เสนอ เป็น นารายณ์ สั้ หาร—ลง ถ่า เกา ชัน ฉ้อ—ขึ้น ไป ทาง บ้าน บั้ม, แต่ง ทัพ บก บั้ม กัน ๒ มั่ง ฟาก ขึ้น ไป ถึง ชน ชน ปาก คู่.—ทหาร ขยับ มา ตั้ง กอง ๑๐๐ คอย คุ อยู่, ก็ เอา ข่าว ไป กราบ ทูล แก่ ส้มเตี๊ยะ พระเจ้า หงสาวดี ว่า, ชาว พระนคร ชัน ฉ้อ ถ่า เกา ขึ้น มา, มี แม่ ทัพ บก บั้ม กัน ๒ มั่ง ฟาก, เห็น ที่ จะ บั้ม ทุก เป็น ใหญ่ ขึ้น มา ดัง ค่าย. ทล ยัง มี ทัน ขาด คำ, ชาว พระนคร ยัง เป็น นารายณ์

สั่งหารไป, กระสุน ตก ลง ใน ค่าย ใกล้ พลับ พลา สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี-
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, ให้เอากระสุน ขึ้น มา บ่ง สรรพ พุธ.—แล้ว ให้
เด็ก ไป ตี ค่าย หดวง ณ ที่ พุทธเถา อยู่ ๓ วัน. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, เสด็จ
ทรงช้าง พระที่นั่ง กระจงทอง, ยก พล กอง หดวง ออกจาก ค่าย, ข้าม
โพธิ์ ตัน มา ตาม ท้องน้ำ, เสด็จ ขึ้น ช้าง อยู่ ณ วัด ๓ พินา, ครั้น ให้ พระ
มหาอุปราช ดอน พด เข้า หัก พระนคร. จึง พระยา รวม ให้เอา ขึ้น นวรายัน
สั่งหาร ลง ใส่ ลำเนา ไผ่ รัก แม่ นาง, ขึ้น ไป ยิง ค่าย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี,
ขึ้น กับ ท้าย ลำเนา ลง, กระสุน ขึ้น ขึ้น ไป ถูก ถึง พระมหาโพธิ์ใหญ่ ประมาณ
๓ กำเศษ ชาติ ตก ลง, ใกล้ ช้าง พระที่นั่ง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ประมาณ
๓ วา. ขณะนั้น ชาว บิฮมมหาไชย, ก็ ยิง ขึ้น ใหญ่ ระดม มา ตี กอง หงสาวดี
ตาย มาก, จะ ปล้น เอา พระนคร ก็ ไม่ ได้. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็ เสด็จ
ยก ทักษิณ ยัง พลับ พลา. ฝ่าย สมเด็จพระมหาธรรมราชา แจ้ง ข่าว ขึ้น ไป
ว่า, กอง ทักษิณ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี มา ตี พระนคร ศรีอยุธยา, ก็ เถิน จั
กั เมือง พระพิษณุโลกย์, เมือง สวรรคโลกย์, เมือง สุโขทัย, เมือง พิไชย,
เมือง พิษณุ, เปน คน ๕๐๐๐๐ ลง มา ถึง เมือง ไชยนาทบุรี, ทั้ง ค่าย มี
๒ มัง ฟาก, แบ่ง กอง ๑๐๐ ลง มา สืบ ถึง แขวง สิงคบุรี, พอ พบ สมิงกวาน
สมิงมะสุ่มคุม ทักษิณ ๓๐๐๐ ไป ลาหา เสด็จ.—กอง สอดแนม ชาว เมือง พระ
พิษณุโลกย์ เห็น รามัญ มากกว่า ที่ วัง นั้น, พวก รามัญ เอา น้ำ ได้ สกัก จับ ได้
๒ คน คุม ตัว ลง มา ถวาย. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ครั้น นั้น, นายมันมัยยาว
นายกอง หนอง ให้ การ กราบ ขุด ว่า, สมเด็จพระมหาธรรมราชา วิชาญ ผู้ครอง
เมือง พระพิษณุโลกย์, แจ้ง ขึ้น ไป ว่า ทักษิณ หงสาวดี มา ตี พระนคร ศรีอยุธยา,
จึง ยก พล เมือง พระพิษณุโลกย์, เมือง สวรรคโลกย์, เมือง สุโขทัย, เมือง
พิไชย, เมือง พิษณุ, เปน คน ๕๐๐๐๐ ลง มา ช่วย ตี กระหนาบ, บัดนี้ มา

ตั้งอยู่ไชยนาทบุรี. แดงให้พันโงม จตุรงค์, พันยง ใจ หาญ คุณ ขำพ จำ กษ
๑๐๐ มา สืบทัพ.—สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี เจ้างัดนั้น แยม พระโอรส—แล้ว
ครัดว่า, ข้าย ๒ คนนี้ ให้ โจน คีระ เดีย, ปลดปล่อย ขึ้น ไปให้ทุก พระมหาธรรม
ราชาธิราชว่า, ซึ่ง จะ ถึง มา เป็น ทักษะหนาม นั้น เราคอย อยู่. ถ้า มิ ถึง มา
ให้มัน ไล่ จะ ขึ้น ไปหา. สมิง คราน วัป ตั้ง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, ก็ เอา
ตัว นายมัน บินยาว นายคงหนวด ไป โจน คีระ แล้ว, คุณ ขึ้น ไป ปลดปล่อย ถึงแถว
ถึงคบุรี. นายมัน นายคง ก็ ขึ้น ไป ถึง ไชยนาท. ให้ขุนนาง นำ เจ้า กราบ ทูล
เพื่อ ความ, ซึ่ง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตั้ง มา นั้น ให้ทราบทุกประการ. สมเด็จพระ
มหาธรรมราชา ครัด ถาม ว่า, เอง เข้า ไป ถึง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี นั้น
เห็น ไร พล—ประมาณเท่าใด, นายมัน บินยาว นายคงหนวด กราบ ทูล ว่า, ข้าพเจ้า
มิ ได้ เห็น เห็น แดง ค่าย ทอด นั้น, พอ เต็ม ท้อง พุทธเถา. สมเด็จพระมหา
ธรรมราชา จึง ครัด แก่ มุขมนตรี ว่า, ซึ่ง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ครัด ตั้ง มา
ทั้งนี้ เห็น จะ จริง ๆ, มุขมนตรี ทั้งปวง กราบ ทูล ว่า, สมเด็จพระเจ้าหงสา
ดีนั้นดำ องค์นี้, ได้ยิน เต่า ๆ กัน ว่า, ครัด ตั้งใด เป็น ตัวจริง.—สมเด็จพระ
มหาธรรมราชา ครัด ว่า, ชินการ ส่งคราม จะ พัง เอา เป็น ตัวจริง นั้น ยากนัก,
เกลือก เกรง เรา กระหนาม, แด หาก ดำทับ ไล่ จะ เลิก ทัพ ไป โดย ทาง มา,
จำจะ แดง ทัพ ลง ไป ตั้งรอไว้ ดู. แล้ว ครัด ให้ ทัพ พระยาสุวรรณโลกย์, พระยา
สุโขทัย, ๒ ทัพ คน ๒๐๐๐๐ ยก ลง ไป เมืองอินทบุรี. ฝ่าย สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดี, ครัด ให้ ไป ตั้ง มหาอุปราช ให้ ค้ำค้ำ ท้อง หันตรา เดีย, จะได้ คึก
การบาญชี เมือง.—รุ่ง ขึ้น ณ วัน ๓๓๔ ค่ำ เพลา เข้า ครุ, พระมหาอุปราช
ก็ ยก พล ทหาร ไป ค้ำค้ำ เจ้าพระยามหาเสนา, นายทัพ นายกอง ต่อ ไล่ เป็น
ตำนารถ, ขำคึก เอา มิ ได้, พระมหาอุปราช โกรธ, เสด็จ บ่าย ข้าง ไป ยืน
ตรงนำ ค่าย ห่าง กัน ประมาณ ๓ เส้น, ให้ ประ กาศ—แก่ นายทัพ นายกอง ว่า,

มิได้ค่ายเพดาน^๕ จะคิด ค้ำระเสียบเสียบ. นายทัพ นายกอง กลัว, ก็ ค้อน พด
ทวาร ตาพ ตั้ง หนุนแน่น กัน เข้า ไป พัน ค่าย หัก เข้า ได้. เจ้า พระยามหาเสนา
นายทัพ นายกอง ไพร่พลแตก. ก็ ดำรง^๑ คดอง—นำ ข้ามไป ฟาก วัดมเหยงคณ์,
ที่ บ่อเย็บ อ้ม ตาย ใน น้ำ ก็ มาก พระมหาอุปราชาก็ ยก ทัพ กลับ ไป ค่าย,
จึงเสด็จไป เฝ้า สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี, กราบทูล ซึ่งมีไชย ได้ ค่ายให้ ทราบ
ทุก ประการ. ขณะนั้น ไพร่ พล ใน กอง ทัพ ขัด เสมียง, แต่ง กอง ทัพ ออก
ลาดหา ก็ มิ ได้, ที่ ไต่ บ้าง ซื่อ ซาย แก่ กัน เป็น ทนทาน ละ — ๑ — ท้าว พระยา
พระทองห้ว เมือง เขา เนื้อ ความ กราบ ทูล, สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ตรัส
ปลุกษา^๒ ความ คิด ท้าวพระยา นายทัพ นายกอง ทั้งปวง ว่า, เสมียง ซาหาร ซื่อ
ขัดสน อยู่แล้ว, ก็ จอมเทศกาด พั่ว ฝน—จะ ทำการ ข้าม ได้, จำจะคิด เลิก
ทัพ กลับไป. แต่ ทว่า จะ ไป โดยทางใด ก็ ท้าวพระยา มุขมนตรี ปลุกษา กราบ
ทูล ว่า, ถ้า เสด็จ ไป ทาง เมือง กำแพงเพชร, ออก ค่าย แม่ตะเภาเก่า, กอง
ทัพ ฝ่าย เหนือ ก็ ตั้ง มั่น รับ อยู่ ณ เมือง ไชยนาท, เกลือก ราชกร ดิถี พัน ข้ำ
ไป, ไพร่พล จะ ขัดสน โดย เสมียง ซาหาร เห็น จะ เสีย ท้อง ที่. แม้ เสด็จ
ไป ทาง กาญจนบุรี แรก มา เห็น จะ สดวก. สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ตรัส ว่า,
ซึ่ง จะ กลับ ไป ทาง กาญจนบุรี นั้น เห็น จะ ขัดสน อีก, ด้วย เหตุว่า กองทัพ เรา
ยกเหยียบ เมือง มา, เสมียง ซาหาร ยับ เย็น ดัน อยู่แล้ว, ประการ ๑ ได้ ตั้ง
ไป ถึง พระมหาธรรมราชา ว่า ให้ ลง มา, ถ้า มี ลง มา เรา จะ ขึ้น ไป ก็, แด
พระมหาธรรมราชา มี ลง มา นั้น, ก็ ร้าย จะ ตั้ง มั่น รับ แด ม่อน เสมียง ซาหาร
ลง มา ไว้มาก, เห็น สมุคเน—เรา อยู่ แล้ว, ทำ ไม่ กับ ทัพ พระมหาธรรมราชา
เท่านั้น เพดาเดียว ก็ แดก, จะ ได้ เสมียง ซาหาร พอ ไพร่พล เรา ไม่ ขัดสน.
ท้าว พระยา นายทัพ นายกอง ก็ บังคม ทูล ว่า, ทรง พระราชดำริ ที่ ครั้ง นี้ ดี หา
ที่ สด มี ได้. สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ตรัส ว่า, ซึ่ง เรา จะ ดำ ทัพ ไป ครั้ง นี้,

จะคงดี ทั้งนำทั้งหลัง. ด้วยเหตุว่าทัพ พระมหาธรรมราชา มาตั้งอยู่ ไชยนาท
บุรี, เห็นจะ รู้ถึง พระมหาจักรพรรดิ, ส้มเตี๊ยะพระมหาจักรพรรดิ ทราบพระไทย
ว่า, ทัพ พระราช บวร^๑ เขย—มา สดัก—กระหนาบ อยู่ แล้ว. ตั้ ร้าย จะ แดงทัพ
ตามก่อน—พลเรา เปน มั่นคง. เราจะ คิกเอา ไชยนาท ทั้งนำ ทั้ง หลังให้ ไก.
คร^๒ แล้ว ให้ มี พระราชกำหนด ให้ ทัพ พระยาพิษม, พระยาตะเคิง, ทัพพระยา
สเรียง, ทัพ พระยาตองอู, ทัพ พระยาจักรี กอง ๕ ทัพ, ทัพ ละ ๓๐๐๐๐.
เปน คน ๑๕๐๐๐๐, ให้ พระเจ้าแปร เปน แม่กอง ยกไป. ถ้าพบ ทัพ พระ
มหาธรรมราชา ตั้งรับ แห่ง ไค คำมด ไค, ให้ ตั้ คง แยก ใน เพลาเดียว. ถ้า
ถ่วง ราชวี^๓ ไป จะ เอา คั้ยะ นาย ทัพ นาย กอง เสีย แทน เชดย. แต่ ให้ ทัพ พระ
มหาอุปราช^๔ รี้^๕ ท้าย,—ถ้า มี ทัพ พระนคร ศรัย^๖ยุทธยา ตาม มา, ให้ มี ทัพ
พ่อ ทัพ ชุ่ม—หุ้ม จับ เอา ตัว นายทัพ นาย กอง ให้ ได้ เปน—มา คน หนึ่ง สอ
คน. ถ้า มี ทำ ได้ ตั้ นี้ จะ เอา ตัว มหาอุปราช^๗ เปน โทษ ถึง สัน ชวี^๘คร—แต่
ให้ นาย ทัพ นาย กอง จัก แง ให้ พร้อม, อีก ๓ วัน จะ เลิก ทัพ จาก พระนคร
ศรัย^๙ยุทธยา.

ฝ่าย พระมหาจักรพรรดิ ราชอิริยาธ^{๑๐} เจ้าแจ้งว่า, ส้มเตี๊ยะพระมหาธรรมราชา,
ยก กอง ทัพ เมือง พระพิษณุโลกย์, เมือง สวรรคโลกย์, เมือง สุโขไทย,
เมือง พิไชย, เมือง พิจิตร, คน ๕๐๐๐๐ มาตั้ง อยู่ เมือง ไชยนาทบุรี, ทัพ
นำ ลง มา ตั้ง เมือง อินทบุรี, ส้มเตี๊ยะ พระเจ้า อยู่ หัว ตั้ พระไทยนัก, ก็ คร^{๑๑}ส
แก่ มุขมนตรี ว่า, ถ้า ส้มเตี๊ยะ พระเจ้า หงษา^{๑๒}ดี^{๑๓} รู้ว่า, ทัพ ส้มเตี๊ยะพระมหาธรรม
ราชายก มา เห็น จะ ไม่ อยู่ ช้า, ตั้ ร้าย จะ เลิก ไป. ถ้า ไป ทาง เหนือ ส้มคน
เราจะได้ กระทบ นำ หลัง ช้า เติม ถนัด, เกด^{๑๔}ออก จะ หลีก ไป—ทาง สุพรรณ,
กาญจนบุรี, จะ สดัก ช้า เติม ไม่ เติม ที่. พระสุนทรสงคราม กราบทูลว่า, อัน
ส้มเตี๊ยะ พระเจ้า หงษา^{๑๕}ดี, ประกอบด้วย กั้ดัง ๓ ประการ. คือ กั้ดัง บัญญา—๑,

ความก็๑, มีทหารกล้า๑, เห็นไม่ไปทางสุพรรณ, กาญจนบุรี, ด้วยเหตุว่าเป็นคันทางมา, เดี๋ยวอาหารยังเย็นขึ้นแล้ว. เห็นจะเดินทางเห็นว หมายถึงเอาเสบียงอาหาร กองทัพสมเด็จพระนารายณ์ราชาขึ้นอีก. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เห็นด้วย, จึงคิดว่าดังนี้, พระสุนทรสงครามดีเป็นเจ้าเมืองสุพรรณบุรี, ชักเงินป่าทาง—ให้คุมทัพ—๕๐๐๐, ออกไปเพื่อกำพระนี้, ให้ตั้งขุมสกัดคอยโจมตีทัพพระเจ้าหงสาวดีให้ได้เป็นบำเหน็จมีว—มา. ถ้ามิได้สกัดสำคัญมาจะเอาตัวเป็นโทษ. พระสุนทรสงครามก็โดยพระราชนิพนธ์ถวายทานบด—ไว้. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงคิดว่า, ถ้าพระเจ้าหงสาวดีเลิกทัพไปทางเหนือสุดคำ พระสุนทรสงครามว่านั้น, ผู้ใดจะไปตาม. จึงพระเจ้าดุษฎีพระรามเสวย, พระมหิตราธิราชทราบพูดว่า, ข้าพเจ้าทั้ง ๒ ขอยกตามตีทัพพระเจ้าหงสาวดี, ให้เป็นบำเหน็จมีว. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม,—

ครั้นวัน ๑ ๖ คำ, เพลา ๒ ยาม ถึงกำหนด, พระเจ้าแปร, แด

พระยาพิชัย, พระยาเดียง, พระยาของอู, พระยาจิตรคองก็เลิกทัพเดินเป็นกองนำทัพหลวง. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีก็เดินเป็นอันดับ, แดทัพพระมหาอุปราชาก็เดินกองหลัง. พระมหาอุปราชแถมม้า ๕๐๐ ให้อยู่รั้งท้ายคอยเหตุ. ถ้าเห็นทัพตามมาประมาณ ๑๐๐๐, ให้ม้าไปบอกม้า ๑. ถ้าพลประมาณ ๒๐๐๐, ให้ม้าไปบอก ๒ ม้า, ถ้าพลประมาณ ๓๐๐๐ แด ๔๐๐๐ แด ๕๐๐๐, ก็ให้ม้าไปบอก ๓ ม้า ๔ ม้า ๕ ม้าเอาม้าเป็นกำหนด.

ฝ่ายทัพหน้าเดินข้ามคลองบางแก้ว, ไปตามทิวทุ่งดำแม่น้ำใหญ่เพื่อรู้พลข้างมากจะได้เอาไครยน้ำ. ครั้นเพลารุ่งเช้าชาวพระนครรู้ว่า, ทัพสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเลิกไป, มุขมนตรีก็นำเอาปืนกรามทูต—

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวว่า, ท้าวพระเจ้าหงษาวดี มิได้ยกไปทางเมือง
สุพรรณ, กาญจนบุรี, ไปทางแนวแม่น้ำ-ใหญ่. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,
ก็ ครัด ให้ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ทั้ง ๒ พระองค์, คู่มุท ๑๐๐๐๐ ยกตาม,
จึง พระราเมศวร พระมหินทราธิราชไปปรึกษา กัน ว่า, ซึ่ง ท้าวไป-ในวัน
๒วันนั้น, เห็น จะ ระวัง นัก จะ คิด เอา กอง ท้าว รับ เรา เป็น สำมากร, อัน จะ รับ
จุโถมเข้าตี นั้น เห็น จะ เอา ไชยชนะยา, จะ คอย สกัด ตามไปวัน ๑ หรือ ๒ วัน
ให้ ประมาท-ลง ก่อน. ประการ ๑ จะ ได้ จวน กระทบ-ท้าว สมเด็จพระมหา
ธรรมราชา พัว พัว-เป็น ๒ ฝ่าย, เรา จึง จะ เข้า โจม ตี-เห็น จะ ได้ ไชย
ชนะ โดยง่าย, ครั้น ปรึกษา กัน แล้ว ก็ ยก สกัด ตามไปแต่ทางๆ ทางประมาณ
ถึง วัน. ฝ่าย ท้าว กอง นำ ไป ถึง เมือง อินทบุรี, เห็น ค่าย ใหญ่ ๒ ค่าย, ก็
กลับ มา แจ้ง กับ นายท้าว กอง. พระยาพิชัย, พระยาตัง, พระยาเสวียง,
พระยาของอู, พระยาจิตรของดีใจ, ต่างคนต่างคิดว่า ข้างพ่าย กันสู้ประทณ-
ก่อน พดเข้าตี ค่าย, พระเจ้าแปร ทรง ข้าง มณีนคร, ก็ พระกรด ไปยื่น ให้
ทหารเข้า หัก ค่าย.-เหล่า ทหาร หงษาวดี ก็ ให้ ต้น ชื่น แก้ว หอก ดา พดา
แข่ง กัน กรู เข้า ถอน ขวาก หนาม ปั่น บ้าย หัก ค่าย เป็น โกลาหล. ทหาร ใน
ค่าย ก็ วาง ปืน ใหญ่ น้อย ออก ต้อง พระยามอญ พม่า ต้ม ตาย เป็น อัน มาก,
ก็ยัง หนุน เนือง กัน หนัก เข้า มา, เยื่อ ค่าย-แหก ค่าย จน ถึง ได้ แทะ พ้น กัน เป็น
สำมากร. พด พม่า มอญ ก็ เข้า ค่าย ได้ ได้ คู่มุท บอน-ฆ่า พ้น กัน ตาย เป็น
อัน มาก. ซึ่ง เหลือ นั้น ก็ หนี กระจัด กระจาย,-ขึ้น มา กราบ ทูล สมเด็จพระ
มหาธรรมราชา, โดย ซึ่ง เสีย แก่ ข้าศึก นั้น ทุก ประการ.

พอ ผู้ถึง ไป สอด แนม พัง ราชการ ณ กรุงเทพพระมหานคร กลับ ขึ้น มา ทูล
ว่า, ท้าวพระเจ้าหงษาวดี เล็ด ขึ้น มา ทาง เหนือ สัน แล้ว. สมเด็จพระมหาธรรม
ราชา แจ้ง ว่า, กำดั่ง คือกฤดา-มาก เหลือ กำดั่ง ดัง นั้น เห็น จะ รับ มี อยู่, คิด

จะเลิกทัพเสียให้พ้นน้ำศึก, ชุ่ม อยู่ ณ บ้านเนิน ฟาก ตะวัน ออก แล้ว, จะ
 คอย ตาม สังเกต. จึง ครีวส์ กำหนด ให้นายทัพ นายกอง เลิก ออก จาก ค่าย,
 ให้เป็น หมวก เป็น กอง กัน. นายทัพ นายกอง ก็ ทำ โดย พระราช บัญชา ทุก
 ประการ. พอ กองทัพ พระเจ้าแปร ยก มาถึง เห็น ค่าย เปตา, ก็ ตั้ง อยู่ ณ เมือง
 ไชยนาท, แล้ว ก็ บอก ลง มา ยัง ทัพ หลวง, ขณะ เมื่อ วัน กองทัพ นำ ค่าย
 พระยาสุวรรณโคตย์, พระยาสุโขทัย ณ เมือง อินทบุรี นั้น, พระมหาอุปราช ครีวส์
 ปฏิภาษ กับ ด้วย นายทัพ นายกอง ว่า, ทัพ เรา ดำ มา ถึง ๒ วัน ๓ วัน, ซึ่งทัพ
 พระนคร ศรีอยุธยา มิได้ ตาม คืบ นั้น, ขรอย จะ คิด เกรง ว่า เรา แต่ง ทัพ บ้าง กัน
 อยู่ มิได้ ประมาท จะ คอย สังเกต ตาม ๒ วัน ๓ วัน ให้ เรา ประมาท ก่อน. ประการ ๑
 จะ ให้ ประทะ ทัพ ฝ่าย เหนือ, ซึ่ง ตั้ง อยู่ ณ เมือง ไชยนาท, เมือง อินทบุรี จึง จะ
 โจม ตี, ให้ เรา พวัก พวัก เห็น จะ คิด ดังนี้ มั่นคง. จำ จะ ช้อน ความ คิด—ชาว
 พระนคร ศรีอยุธยา, จับ เอา นายทัพ แด โพร ไป ถวาย สมเด็จ พระราช บิดา,
 ให้ เป็น บำเหน็จ มี อ ง ได้. ครีวส์ มี ทิน ชาติ คำ เห็น ม้า เร็ว ขึ้น มา ๑๐ ม้า,
 พระ มหาอุปราช ก็ แจ้ง ว่า, มี ทัพ ตาม มา ประมาณ ๑๐๐๐๐, จึง ให้ สมิง
 พัดเบิด, สมิงพัดทะคุมทัพ ๕๐๐๐, ม้า ๓๐๐ ยก ไป ตั้ง ชุ่ม สงบ อยู่ ตาม ทิว
 ไม้ ฟาก ท้อง กำหนด ว่า, ถ้า เห็น ทัพ ตาม มา อย่า เพื่อ ให้ ตี ก่อน ให้ ล่วง ถัด ขึ้น
 มา, ต่อ ไต่ ยืน เฝ้าย บัน รบ จึง ให้ โจม ตี, ก็ ยก ชุ่ม อยู่ ตาม รับ ตั้ง, แล้ว
 ก็ เดิน ทัพ ขึ้น ไป ตั้ง อยู่ ทาง ประมาณ ๒๐๐ เส้น. ฝ่าย พระราเมศวร, พระ
 มหินทราราช ดำ วิห์ ว่า, วัน นี้ เห็น ทัพ หงสาวดี จะ ถึง เมือง อินทบุรี, จะ ได้
 คิด กับ ทัพ ฝ่าย เหนือ อยู่ แล้ว, ก็ เร่ง รับ เดิน ทัพ หวัง จะ โจม ตี. ขณะ นั้น
 สมิงพัดเบิด, สมิงพัดทะ เห็น ทัพ ขก มา ก็ สงบ สังเกตดู, เห็น ข้าง ที่ นั้ หลัง คา
 ทอง ๒ ข้าง ก็ แจ้ง ว่า, เป็น นายพล.—ภอ ไต่ ยืน เฝ้าย บัน ทัพ พระมหาอุปราช,
 ก็ ยก ออก โจม ตี เอา ตรง ข้าง ที่ นั้, ทัพ ชาว พระนคร ไม่ ทน รั้ง ก็แตก ฉาน.

เหล่ารามัญ ก็ ล้อมจับ เอา พระราเมศวร, พระมหินทราธิราช, กับ มหารัถ
 ท้ายข้าง ๒ คน, ไป ถวาย พระมหาอุปราช.ฯ ก็พาไป ถวาย สมเด็จพระราช
 บิดา, พร้อม กัน กับ คน พระเจ้าแปร ซึ่งให้ ลง มาทูลว่า, ค่าย เมืองไชยนาท
 บุรี ก็ เด็ด หนีไป แล้ว. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็ พระไทย, ก็ เสด็จ ไป ค้าง
 ประทับ แรม อยู่ ณ เมืองไชยนาท, จึง ให้ เอา พระราเมศวร, พระมหินทราธิราช
 เข้า มา, แล้ว ครัด ว่า, เจ้า ทั้ง ๒-๓ เป็น ข้าศึก กับ เรา, บัดนี้ เรา จับ ได้
 แล้ว จะ คิด ประการ ไດเล่า, พระราเมศวร, พระมหินทราธิราช กราบ มั่นคม
 ทูล ว่า, ข้า พระองค์ นั้น จน อยู่ แล้ว. จะ ชำ เลี้ยง ก็ จะ คาย. ถ้า พระองค์ ไม่ รด
 พระราชทาน ชีวิต ไว้ ก็ จะ รอด. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ได้ ทรง พัง ก็ แย้ม
 พระโอษฐ์. แล้ว ครัด ให้ พระ มหาอุปราช เอา พระราเมศวร, พระมหินทรา
 ธิราช ไป คุม ไว้.

ฝ่าย นายทัพ นายกอง ซึ่ง แยก จาก ทัพ พระราเมศวร, พระมหินทราธิราช
 ก็ กลับ ไป พระนคร, เอา เหตุ กราบ ทูล. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราช
 ธิราชเจ้า ได้ แจ้ง ดัง นั้น, ก็ ตก พระไทย โทมัส—ถึง สมเด็จพระราช โอรส
 ทั้ง ๒ พระองค์ นั้น แล้ว แต่ง พระราชคำสั่ง ให้ พระมหาราชครู ปโรหิต ขุนทอง
 พระเกษม, ขุนทอง พระไกรศรี, ถู้อ มา ทาง เรือ ขึ้น ไป ถึง เมือง ไชยนาท
 บุรี. ท้าวพระยารามัญ นำ เข้า เผ้า ทูล ถวาย พระราชคำสั่ง แต่ พระเจ้าหงสาวดี.
 แด ใน ถักษณ คำสั่ง นั้น ว่า, พระราชคำสั่ง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราช
 ธิราชเจ้า พระนครศรีอยุธยา, ขอ จำ เวญ—ทาง พระราชไมตรี—มา ยัง สมเด็จพระ
 พระเจ้าหงสาวดี, ผู้ มี อิศราภาพ—ใหญ่ ยิ่ง กว่า ชัยราช—สามนต์—ใน ชมพู
 ทวีป,—ด้วย พระองค์ ยก พยุหะโยธา ทัพ มา กระทำ ยุทธนา การ—กับ พระ นคร
 ศรีอยุธยา, เปน ที่ สำเร็จ ราชฤไทย—ใน บรม กระษัตริราชธิราช โดย บุรพ
 ประเพณี,—แต่ เด็ด ทัพ ไป โดย ปรกติ มิ ได้ พ่าย แพ้. ฝ่าย โอรส แห่ง ข้า มิ ได้

รู้ใน เจริญยุทธ,—ยกคิด ตาม มาดี กองทัพ พระองค์จับ ไว้ นั้น, ไอรต
ทั้ง ๒ ถึง ซึ่ง ปราไชย—อยู่แล้ว, อุประมาตุฯ สกุน โปฏก,—อัน ค้อง แร้ว
พเนจร—ได้ ทรง ชั่ง ไว้. ขอ พระองค์ อย่า ได้ มี อำ ฆาฏ—จง เวย, จง
ปล่อย ไอรต แห่ง ข้า ให้คืน พระนคร ก็ จะ เป็น เกียรติยศ—แห่ง พระองค์ ลับ
ไป คราบเท่า กัดบาดสาณ. สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ได้ แจ้ง ใน ถักษณ พระราช
คำสนั ดังนั้น ก็ แยมพระไอรต, แล้ว ครัด แก่ ผู้จำทูล พระราชคำสนั ว่า, สมเด็จพระ
พระเจ้า พี่เรา ให้มา ย่อนง้อ—ขอ ราชไอรต แล้ว เรา อนุญาต—ให้, จึง
คำวัด ตั้ง พระรามศัวร, พระมหินทราธิราช ว่า, เจ้า ทั้ง ๒ จง ไป ทูลแก่พระ
ราชบิดาว่า, เรา ขอ ช้าง พลาย ศรีมณฑ, ช้าง พลาย มณฑ ทวีป ทั้ง ๒ ช้าง
ไป ชมเล่น กรุง หงษาวดี.

พระรามศัวร, พระมหินทราธิราช, แล ผู้จำ ทูล พระราช คำสนั ก็ กราบ
บังคม ถา สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี, มา ยัง พระนคร ศรีอยุธยา. สอง พระองค์
ก็ กราบ ทูล พระราช บิดาว่า, ซึ่ง ตาม คั กองทัพ กลับ ให้ ข้าศึก จับ ไป ได้,
ให้เสีย พระยศ พระเกียรติ, โทษ ผิด ถึง สัน ขั้วครัว อยู่ แล้ว, ขอ พระราชทาน
โทษ ครั้ง หนึ่ง ก่อน. สมเด็จพระราชบิดา ก็ ประทานโทษให้, พระรามศัวร,
พระมหินทราธิราช กราบทูล ว่า, สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ตั้ง ข้า พระองค์ มาขอ
ช้าง พลายศรีมณฑ, พลายมณฑทวีป ซึ่ง ชนธูง.—สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชา ธิราช, ก็ ครัด ปลูกษา ด้วย มุขมนตรี ทั้งปวง ว่า, พระเจ้าหงษาวดี ขอ
ช้าง, พลายศรีมณฑ. พลายมณฑทวีป ๒ ช้าง ควร จะให้ฤๅ ประการใด. ท้าว
พระยา มุขมนตรี กราบทูลว่า, พระเจ้าหงษาวดี ให้ พระเจ้าลูกเธอ ทั้ง ๒ พระองค์
คั้นมานั้น, ก็ เป็น ทาง พระราชไมตรี อยู่, ชอบ ให้ ช้าง พลาย ๒ ช้าง ตอบ
ไป จึง ควร. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชาธิราช เจ้า, ก็ ครัด ให้กรม ช้าง
กุม รับ ขึ้น ไป ถวาย สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ณ เมือง ไชยนาทบุรี. สมเด็จพระ

พระเจ้าหงสาวดี ตรัสให้พม่า มอญ รับ แลช้าง พลายศรีมังคต, พลายมังคต ทวีป, เห็น หมอ ฅวัญ ฅิลาเสียง,—ก็ อา ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐—เอา ไว้มีอยู่, ได้แทงช้างแทง คน วุ่น วาย ทั้ง กอง ทัพ. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตรัสว่า, เสียตาย นัก เหลือมือ พม่า มอญ—นัก, ให้กรมช้างเอา คิน ตง ไปเกิด. กรมช้าง กราบถวายบังคม ลา ตง มา พระนคร ศรีอยุธยา, ทูลประพฤติ เหตุ แก่ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทุก ประการ.

ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี ให้จ่าย เต็มยง อาหาร ไพร่พล เสร็จ แล้ว, เสด็จ ยกทัพ หดอง กลับ ไป เมือง หงสาวดี, โดย ทาง เมือง กำแพงเพชร ออก ด่าน แม่ตะนาว. ฝ่าย สมเด็จพระมหาธรรมราชา, ก็ เสด็จ ลงมา เมื่อ กราบ ทูล สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า, ซึ่ง ได้รับ กับ ทัพ หงสาวดี ทุกประการ. ครั้น กอง ทัพ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ยก ไป แล้ว, สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า ให้แต่ง การ พระราชทานเพลิง ศพ พระสุริโยไทย ซึ่ง ชาด คอช้าง เสร็จแล้ว, สมเด็จพระมหาธรรมราชา ก็ ถวายบังคม ลา กลับ ขึ้น ไป ยัง เมือง พระพิษณุโลกย์. ฝ่าย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้า, ให้สถาปนาที่ พระราชทานเพลิง นั้น เปน พระเจดีย์วิหาร เสร็จ แล้ว ให้นาม ชื่อวัด ศพสุวรรณค์.

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตรัสว่า, ไพร่บ้าน พล เมือง ศรีสัตนาคนหุตได้, เข้า พระนคร ครั้ง นี้ น้อย ออก อยู่ บ้าน ห้วย เขา ดอน ไม่ ได้ เปน อัน มาก. ให้ยกเอาบ้านท่าจีน ตั้ง เปน เมือง สำครบุรี. ให้ยกเอาบ้านตลาดขวัญ ตั้ง เปน เมือง นนทบุรี. ให้แบ่งเอา แขวงเมืองราชบุรี, แขวงเมืองสุพรรณบุรี, ตั้ง เปน เมือง นครไชยศรี. แล้ว ปฤชชา ว่า กำแพงเมือง ลพบุรี, เมือง นครนายก, เมือง สุพรรณบุรี, ๓ เมือง นี้ ควร จะ ตั้ง เสีย ฤๅ จะ เอา ไว้. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ พระราเมศวร, พระมหินทราธิราช, กับ มุขมนตรี, พร้อมกัน ปฤชชา กราบ ทูล ว่า, จะ ให้ ไป รับ ทัพ ณ หัวเมือง นั้น, ถ้ารับได้ ก็ จะ เปน

คุณ, ถ้า รับ มิ ได้ ข้าศึก จะหาใคร, ให้ รื้อ กำแพง เสีย ดี กว่า. สมเด็จ
พระเจ้าอยู่หัว ก็ อนุญาตตาม, แล้วให้ตั้งพิจารณา เลขณดั่งกัณฑ์พรหมจักร
ถ้าเครื่อง ๒๐๐๐๐๐ เศษ.

ดุษฎีการ ๔๐๖ ปีมโรงฉศก, ฝ่าย พระศรีศิธิบ อยู่น้องพระยอทัพพะองค์
เขา มา เลี้ยงไว้, จน อายุ ได้ ๑๓ ปี ๑๔ ปี, จึงให้ ออกไป บวช เป็นสามเณร
อยู่ ณ วัดราชประดิษฐฐาน, พระศรีศิธิบ มิ ได้ ตั้ง อยู่ ใน กระตัญญู ต้องดูม พวก
พด กิด การ กระบด. ครั้น ทราบ จึง คำว่า ตั้ง เจ้า พระยามหาเสนา, ให้เอา
ตัว พระศรี ศิธิบ มา พิจารณา ได้ ความ เป็น ดัง, หา ประหาร ชีวิต เสีย ไม่,
ให้แค่คุมเขา ตัว ไว้ ณ วัด ธรรมิกราช, หมั้น จำ ยวต เป็น คน คุม. ครั้น
จน เข้า พรรษา, ทรง พระมหา กรุณา ตรัส ว่า, พระศรีศิธิบ ซึ่ง เป็น โทษ
คุมไว้ นั้น, อายุ ได้ อุปสมบท. เป็น ภิกษุภาวะ อยู่ แล้ว, ให้เขา มา อุปสมบท.
จึง ทราบ ว่า พระศรี ศิธิบ นั้น ก่อน นั้น ถึง ๓ วัน, ไป ชุ่มพด อยู่ ณ ม่วงมตแดง.
ทรง พระกรุณา คำว่า ให้เจ้าพระยามหาเสนา ไป ตาม.

ฝ่าย พระ ศรี ศิธิบ ให้ ไป ขอ ฤกษ์ พระ พน รัต ณ วัด บำ แก้ว, ก็ ให้
ฤกษ์ ว่า, ณ วัน ๗ ๖ ๔ คำ ฤกษ์ ดี ให้ ยก เข้า มา เกิด. แล พระยาเตโช,
พระยาทำนน้ำ, พระยาพิไชยรณฤทธิ์, หมั้นภักดีสุวรรณ, หมั้นไภยวันรินทร์,
ซึ่ง เป็น โทษ อยู่ ก่อน จำ ไว้ ใน ที่ สูง ด, - ให้ หนังสือ ออก ไป วัน แรม ๑๓ คำ ถึง
พระศรี ศิธิบ ว่า, สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว ตรัส ว่า, รุ่ง ขึ้น วัน ๑๔ คำ, จะให้เอา
ข้าพเจ้า ทั้ง ๕ คน ไป ชำ เสีย. ขอ ให้ พระองค์ เข้า มา แต่ ใน กลาง คืน วัน นั้น
อย่า ให้ ทน รุ่ง. พระศรี ศิธิบ ก็ ยก เข้า มา ทาง หอรัตนไชย. เจ้า พระยามหา
เสนารู้ ว่า พระศรี ศิธิบ เข้า มา, ก็ ตาม เข้า มา ข้าม กำ คอย, ฆอ ข้าง เฝือก
ลง อาบน้ำ, เจ้าพระยามหาเสนา ก็ ขี่ ข้างเฝือก ออกมา รบ พระศรีศิธิบ ณ ถนน
บางตรา. พระศรีศิธิบ ก็ ร้อง ว่า เจ้าพระยามหาเสนา จะ ตู เรา ฤฯ. เจ้าพระยา

มหาเสนาว่า, พระราชกำหนด โทษ พระองค์ฉันใด, โทษ ข้าพเจ้า จุณฉันนั้น
ได้ ช้างเข้า ชนกัน. พระศรีศิลป์ตีด้วย ขอบ, เจ้าพระยามหาเสนา ตกช้างลง.
พระศรีศิลป์ยก เข้า ไปทาง ประตูเสาชิงไชย, เข้า พระราชวัง ได้. สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิ ราชานิราชเจ้า ไม่ ทน รั้วพระองค์, ลง เวื่อ พระที่นั่ง หนี
ขึ้นไป เกาะ มหาพารณ. พระศรีศิลป์ ให้ ถอด พระยาเดโช, พระยาท้ายน้ำ,
พระยาพิไชยรณฤทธิ์, หมื่น ภักดี สวรรค์, หมื่น ไกยนิพนธ์ ออก, ฝ่าย พระ
ราเมศวร, พระมหินทราราช กับ เสด็จบด, พร้อม กัน เข้ารับพระศรีศิลป์ จน
ถึง คลุมบอน, ต้ม ตาย เปน อันมาก ด้วยกัน ทั้ง ๒ ฝ่าย, แต่ พระศรีศิลป์ นั้น
ต้อง บิน ตาย. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชานิราชเจ้า, ก็ เสด็จ ขึ้น เข้า
พระราชวัง. ครั้น รั้ว พระพนวดี วัดป่าแก้ว ให้ ถูษ พระศรีศิลป์ เปน แท้. ก็
ให้ เสด็จ พระพนวดี วัดป่าแก้ว, แด พระยาเดโช, พระยาท้ายน้ำ, พระยาพิไชย
รณฤทธิ์, หมื่น ภักดี สวรรค์, หมื่น ไกยนิพนธ์ ข่า เลี้ย, เอา ไป เลี้ยม ไว้
ณ ตะแคง แคง, กับ ศพ พระศรีศิลป์.

ครั้ง นั้น เมีย น้อย ขุนนาง โจทย์ว่า, ผัว เข้า ด้วย พระศรีศิลป์, แด คอย
รับ พระศรีศิลป์, ถาม เปน ลัก ตรี ให้ ข่า เลี้ย เปน อันมาก.

ลัทธิราช ๙๐๗ บีมเสง ดับดศก, สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว เสด็จ ไป วัง
ข้าง ตำบล ไทร ย้อย, ใต้ ช้าง เฝือก พลาย สูง ๕ ศอก ๑๐ นิ้ว ช้าง ๑ ให้
ชื่อ พระรัตนากาศ.

ลัทธิราช ๙๐๘ บีมเมืออัฐศก, เสด็จ ไปวัง ข้าง ตำบล บำเพ็ญ, ใต้
ช้างเฝือก พลาย สูง ๕ ศอก เศษ, ให้ ชื่อ พระแก้วทรงบาท. แด ใน เดือน ๑๐
บีมเมือนั้น, เสด็จ ไป ใต้ ช้าง เฝือก ตำบล บำเพ็ญ, ถู เปน เฝือก แม่
เปน เฝือก ๒ ช้าง.

ลัทธิราช ๙๐๙ บีมแมนพศก, เสด็จ ไป วัง ข้าง บำเพ็ญ, ใต้ ช้าง

เผือก สูง ๕ ศอก ๕ นิ้ว ข้าง ๑, ให้ชื่อ พระบรมโกศธร. ครั้น ณ เดือน อ้าย
 พฤษภาคม, เสด็จไป ไต้ข้าง เผือก ตำบล บำ น้ำ ทรง, สูง ๕ ศอก คืบ, ให้
 ชื่อ พระสุริยกุญชร. ครั้น นั้น พระนคร ศรีอยุธยา ไฟเผา ส้มบุรณ, ด้วย มี
 ข้าง เผือก ถึง ๗ ข้าง. พระเกียรติยศ ปรากฏ ไป ใน นา ๆ ประเทศ—ทั้งปวง,
 มี กำปั่น ถูก กำ เมืองฝรั่ง เคศ, เมือง อังกฤษ, เมือง วิทันดา, เมือง สุรัต,—แ
 ต้าเภ้าเงิน เข้า มา คำ ขาย เปน อัน มาก. ส้มเต๋จ พระสังฆราช ราชาคณะ, แ
 เต็นหา พุทธมามาตย์ ประโรหิต ถวาย พระนาม พระเจ้า แผ่นดิน, ส้มเต๋จ พระมหา
 จักรพรรดิ ราชาราช พระเจ้า ข้าง เผือก. กฤติ ศัพท—ภา ไป ถึง กรุงหงสาวดี
 ว่า, พระนคร ศรีอยุธยา มี ข้าง เผือก ถึง ๗ ข้าง.

ฝ่าย ส้มเต๋จ พระเจ้าหงสาวดี มี พระไทยจะไกร ไต้ลัก ๒ ข้าง, จึง มี พระ
 ราชศาสน์ แต่ง ให้ ส้มิงโยคราช กับ ไพร ๑๐๐, ถือ มา พระนคร ศรีอยุธยา,
 มุขมนตรี นำ เฝ้า. แล ใน จักขณ ศาสน์ นั้น ว่า, พระราชศาสน์ ส้มเต๋จพระเจ้า
 หงสาวดี, ผู้ มี มเหศวรศักดิ์ตามภาพ—ปราบบุราราชธานี—น้อยใหญ่ ให้ปราไชย
 ไป ทวี ทศทิศ,—อัน ท้าว พระยา สำนนตราช—อินโมติศ—นอบ น้อม ถวาย
 สุธรรณ บุพผา—บรรณาการ จะ นับ มิ ได้. ขอ จำเวญ ทาง พระราชไมตรี มา
 ยัง ส้มเต๋จ พระเชษฐา ธิราช—ผู้ ผ่าน พิกพ—กรุงเทพพทวารวดีศรีอยุธยา, ด้วย
 แจ้ง กฤติศัพท ขึ้น ไปว่า, ส้มเต๋จ พระเชษฐาเรา, ประ กอบ ด้วย บุญญา
 ธิการ เปน อัน มาก มี เสวตร กุญชร—ชาติ พลาย พัง ถึง ๗ ข้าง. พระ อนุชา
 ท่าน—ประสงค์ จะ ขอ ข้าง เผือก พลาย ๒ ข้าง มา ได้ เปน ศรี—กรุง หงสาวดี,
 ให้ ส้มเต๋จ พระเชษฐาเรา เห็น แก่ ทาง พระราชไมตรี อนุชา ท่าน เกิด. กรุง
 หงสาวดี กับ พระมหา นครศรีอยุธยา, จะได้ เปน จำพันธุมิตร—ไมตรี สนิท
 เส้นหา,—เป้น มหา พสุธา—ทอง แผ่น เดียว กัน—ไป คราบเท่า กัดปาวสาน, ถ้า
 ส้มเต๋จ พระเชษฐาเรา จะ ถิษ ทฤษฐินา, แล รัก ข้าง ๒ ข้าง ยิ่ง กว่า ทาง

พระราชไมตรี, ก็ เห็น ว่า กรุงหงสาวดี กับ กรุงศรีอยุธยา ชาติจาก กัน แล้ว,
 นำที่ จะ ได้ รั้นอก—สุมณ—พราหมณามาศย์—ประชาราษฎร์—.

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าข้างเผือก, ได้แจ้ง ใน ถักขณ
 พระราชคำสอนดัง นั้น, ครดิให้ มุขมนตรี ปฤกษา, มุขมนตรี ปฤกษาว่า,
 สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตั้งคำ, อันเป็นใหญ่ ใน รามัญ ประเทศ—พระองค์นี้,
 มี ฤทธาธิการ—ผ่าน แผ่น พระเศวตเศษานุภาพไป ทั้ง ๑๐ ทิศ, แด ให้มีพระราช
 คำสอนเป็น ทาง พระราชไมตรี, มา ขอ พระยาตระกุล ๒ ข้างโดยสุนทรภาพ—
 สวัสดิ์.—แล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, ก็ ใ้ทาง พระราชไมตรี. ครังให้
 สมเด็จพระเจ้า ถูก เรอ ทั้ง ๒ พระองค์ มา, พระเศวต พระคุณ มาก มาย อยู่,
 ควร จะ ให้ข้าง จะ ได้เป็น พระเกียรติยศ ไป ใน นานา ประเทศ.

ฝ่าย พระรามคำว, พระยาจักรี, พระสุนทรสงครามเจ้าเมืองสุพรรณบุรี
 ปฤกษาว่า, ข้างเผือกเป็น ศรี มงคล เมืองสำหรับ พระนคร, ซึ่ง จะ ให้ ไป
 นั้น ไม่ควร, ถึง สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี มี ไมตรี ครัง นั้น, ก็ ขอ ข้างพลาย
 ศรีมงคล แด พลายมงคลทวีป ซึ่ง ชะงา—ทั้ง ๒ ข้าง. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ก็ให้แล้ว. หากทว่า เขา ไปมิได้, แดซึ่ง จะ ส่ง พระยาข้างตระกุล ไป นั้น จะ
 เสีย พระเกียรติยศไป, นานาประเทศจะ ว่า, ให้โดยเกรงอานุภาพ—พระเจ้า
 หงสาวดี. เขา คำ ปฤกษา ทั้ง ๒ ฉบับ กราบทูล ทรงพระกรุณา ครดิว่า, ถ้า
 เรามิให้ข้างเผือกไป, พระเจ้าหงสาวดี ยกทัพใหญ่ มา, ยัง จะ บังคับ พระ
 นคร ได้ ฤฯ. สมเด็จพระเจ้า ถูก เรอ พระรามคำว, พระยาจักรี, พระสุนทร
 สงคราม กราบ ทูล ว่า, ถ้า คือก หงสาวดี ยก ใหญ่ หดอง มา ประการใด ก็ คี,
 ข้าพเจ้า ทั้ง ๓ คน นี้, จะ ขอ ประกัน พระนคร ไว้.

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ บัญชา ตาม, จึง ให้มีพระราช คำสอน คอบ ไป,
 ในถักขณ พระราชคำสอน นั้นว่า, สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช, รามินทรา

สิบ คินทร-ราเชนทร-สุริเยนทรยโสคม-ราไชยศวรราช ธิปัต-ถวัลย์ราช-
ทวาราวดี ศรีอยุธยา มหาคิณภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์, อุดมด้วยมหา
เศวตฉัตร ๗ ชั้น ชาติ อิศวรพงษ์-พิศณุพงษ์-อัน ประเสริฐ, ดั่งของทางพระ
ราชไมตรี-มา ยัง สมเด็จพระอนุชาเรา, ผู้ผ่านพิภพ กรุงหงสาวดี, อันมี
อิสวรราชฤทธิ-ราชณรงค์ ใน รามัญประเทศ ทัศ อัครวงศ์, -ด้วย มี พระราช
คำสอนมานั้นได้แจ้งแล้ว. แต่ทว่าเปนบุรพประเพณี, ผู้ใดมี สมภารบารมี-
ถึงที่บรมจักร-แล้ว, ก็ มี จักร แก้ว คง แก้ว มณี นาง แก้ว ข้าง แก้ว ม้า แก้ว
ขุนพล แก้ว ขุนคลัง แก้ว. ถ้าหาบุญบารมีไม่, ถึงผู้อื่น จะหาให้ก็รักษา
มิได้, ขรรคมดาประเทศราชนี้ ไต-มี นาง รุ่งงาม, มี ข้าง เลือก ข้าง เนียม
บ่อ แก้ว บ่อ ทอง, ก็ เปน ประเพณี-ที่จะ ให้ เกิด ยุทธนา การ อย่า ให้ พระ
อนุชาเรา น้อย พระไทย โดย.

ทุก-วัน พระราชคำสอนแล้ว กราบ ถวาย มังคมตาไปยัง กรุงหงสาวดี ถวาย
พระราชคำสอน, ทูลประพฤติเหตุ-ทุกประการ. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี แจ้ง
ใน พระราช คำสอน, แล ถิลา นฤ-ทั้ง ปวง ก็ ครัด ว่า, ขอบใจ พระมหา
จักรพรรดิ, เรา ต้อง ประสงค์ ข้าง เลือก แค่ ๒ ข้าง, ควร ฤ ขัดทาง พระราช
ไมตรีได้. อันพระนคร ศรีอยุธยา, กับ กรุง หงสาวดี, ตั้งแต่วันนั้นไป
จะ เปน ประนักรั กัน-แล้ว, ครัด ปฤक्षा ด้วย ท้าวพระยามุขมนตรี ว่า, เรา
ยก ไป พระนครศรีอยุธยา มิได้นั้น, ด้วย เหตุ ๓ ประการ, ประการ ๑ พระ
นคร ศรีอยุธยา, มี น้ำ ดั้ม รบคุด เขา พระสุเมรุราช, -อัน มี สัตว์
ดุร้าย-แหว ดั้ม เปน ขึ้น ๆ. ประการ ๑ ขัดโดย เติมียง อาหาร จะ ทำ การ มิมี
ได้. อนึ่ง เมือง พระพิศณุโลกย์, เมือง สวรรคโลกย์, เมือง สุโขทัย, เมือง
กำแพงเพชร, เมือง พิไชย, ๕ เมือง นี้ ก็ ยัง เปน กำดัง กรุงเทพมหานคร อยู่,
ทั้ง เติมียง อาหาร ก็ บริบูรณ์. ถ้า ได้ เมือง ฝ่าย เหนือ ทั้ง นี้ ด้วยแล้ว, พระ

นคร ศรีอยุธยา ไม่พ้น ถิ่นมม มื้อเรา, จะเห็น ประการใด. มุขมนตรี ทั้งปวง ก็เห็น โดยพระราชบริหาร. สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ตรัสว่า, เราจะ ยกครั้ง นี้ จะ ให้ มาก กว่า ก่อน ๓ เท่า, จึง ให้ มี พระราช กำหนด ไป ถึง พระเจ้า อังวะ ราชบุตร เขย, พระเจ้าแปร ผู้เป็น ราช นัดดา,—พระเจ้าเชียงใหม่, แด ท้าวพระยา หัวเมือง น้อยใหญ่ ทั้งปวง ว่า, จะ ยก ไป ตี กรุง พระนครศรีอยุธยา, ให้ เร่ง บำรุง ช้าง ม้า ทัพพอ ไว้, ออก พรพรา แล้ว ให้ ยก มา พริ้ม กัน ณ กรุงหงษาวดี.

ฝ่าย พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปร, พระเจ้าเชียงใหม่, แด ท้าวพระยา หัวเมือง ทั้งปวง, แจ้ง ใน พระราช กำหนด แล้ว, ก็ เกณฑ์ ทပ် บำรุง ช้าง ม้า ทัพพอ ไว้ ดรรพ, ครั้น ออก พรพรา แล้ว, ก็ ยก ทัพ มา พริ้ม กัน ณ กรุง หงษาวดี.

ลัทธิราช ๔๑๐ บัณฑิตผู้พิทักษ์, สมเด็จพระเจ้ากรุงหงษาวดี, เกณฑ์ ทပ် กรุง หงษาวดี กรุง อังวะ เมือง เชียงใหม่, เมือง พุกาม, เมือง ปวณ, เมือง แปร, เมือง ตะเกิง, เมือง จิตรคอง, เมือง ทองฮู, เมือง พลิ้ม, เมือง บัว เมือง, เมือง เสี่ยง, เมือง ตะราง, เมือง เมะตะมะ, เมือง เมะถำถิง, เมือง ทวาย, เป็นคน ๔๐๐๐๐๐—ช้างเครื่อง ๗๐๐๐, ม้า ๑๕๐๐๐, ให้ พระมหาอุปราช เป็น กองนำ, ถือพล ๒๐๐๐๐๐,—ม้า ๓๐๐๐, ช้างเครื่อง ๑๕๐๐. พระ เจ้าอังวะ เป็น ปีกขวา, ถือพล ๑๐๐๐๐๐,—ม้า ๑๐๐๐, ช้างเครื่อง ๕๐๐. พระเจ้าแปร เป็น ปีกซ้าย, ถือพล ๑๐๐๐๐๐, ม้า ๑๐๐๐, ช้างเครื่อง ๕๐๐. พระเจ้าเชียงใหม่ เป็น กอง หัก, ถือพล ๑๐๐๐๐๐, ช้าง เครื่อง ๕๐๐, ม้า ๑๐๐๐ พร้อม เสรีฯ แล้ว.

ถึง ๓ วัน ๔ ๑๒ ค่ำ, เพลา รุ่ง แล้ว ๒ นาฬิกา—๒ บาท, ได้ คุฤดา— ถูกข คีดี—สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ก็ ดอด ไล่ ต้นของ พระองค์ ทรง สุวรรณ มหา ตั้งวาด ๗ สาย, เสด็จ พระอริยาทรวง กาญจน ไผ่ มาตาศ—ของกฎ วิจิตร พิพิธ ภูติศา—กาญจน—นิลรัตน์—โดยขัตติยเวช—วิไลย,—สำหรับ วิไชยราช—

รณยุทธ—เสร็จ, เสด็จทรงช้าง พระที่นั่ง พลายเทวนาคพิมาย สูง ๖ ศอก คืบ ๕ นิ้ว, เปน บรมอรรคราชยาน ประดับเครื่อง นาคเนทราตั้งถาวรภรณ์—มวร สัตพิธ รัตน,—พร้อม ด้วย หมู่ สุรางค์—พลากร—โยธา ทวยหาญ,—เปน ชนัค เน้น แล่น ล่าร สันทพ—พาหิ—ชาติ—ราช มฤติกา—มวร ออกรักษ กัน กง—ทรง สรรพศาสตรา—ตั้งการา—นาคาวิธ—ภูษิต—พิพิธ—ทวนธง—เปน ทิวทอง รัถยางค์—เตี้ยราช, คูโอภาสพินทุ—อชั้ด้วย รวช—ถั่ง ถอด—อิทธิม—มัง สุริย—ต้อง จำรัส สมัมพร ประเทศ—ไฟโรจ คาสคา,—ด้วย ท้าวพระยาเสนา มาศยานิกร พริยพณธ์—เรียงรายระดับ—โดย ขบวน พยุหบาตรา—ซ้ายขวา หน้า หลัง ทั้งปวง เสร็จ. ได้เพลา มหามหุติฤกษ์—โหรถัน ช้องไชย, ประโรหิตาจารย์ เป้า สังข์ ประ โคม ช้อง ถอด, กาหฬ—ดนตรี ศัพทอุโฆษ—นฤนาท—นี้ สนั่น,—ดำเนิน กระบวน ชะโบทโบท—เกลื่อนพยุห—โยธา—ทัพหลวง ออกจาก กรุงหงษาวดี ประทับ รอนแรม มา ๗ เหว—ถึง เมือง เมาะตะมะ, ดำรัสให้ ข้าม พดเหนือ เมืองเมาะตะมะ ๕ วันจึง สิ้น. แล้วยกมา ๒๐ เหว—ถึง เมืองกำแพง เพ็ชร, สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี, ครัส ให้ พระเจ้าเมือง เชียงใหม่, ตั้ง อยู่ต่อ เรือรบ กะจิง เหลดาคา ๒๐๐ ลำ. ให้พระยา หริภุญไชย,—พระยานคร ลำปาง, ขึ้น ไปเอาเรือ เมือง เชียงใหม่, เมืองนคร, เมืองลำพูน ถ่ายดำเลี้ยง ลงมา ไว้ตำบล ระแหง ให้พร้อมแล้ว. สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี, ก็เสด็จ ยก ทัพ หลวง, ไป ทางเมือง ศุโขไทยตั้งค่าย ประทับ แรม ให้หา พระยา ศุโขไทย, พระยา สวรรคโลกยกมาเฝ้า, ครัส ปราไสย แล ตั้งให้เตรียมทัพ, แล้วเสด็จ ยก ไป เมือง พระพิศณุโลก, ตั้ง ค่าย หลวง ตำบลโตก, แล ค่าย ทั้ง นั้น ก็ ตั้ง โดย กระบวน.

ขณะเมื่อ กอง ทัพ พระเจ้าหงษาวดี, ยกมาถึง ปดายแดนนั้น. สมเด็จพระนารายณ์ราชาเจ้าแจ้งเหตุ ก็บอก ขั้ราชการ, ให้ เรือ เร่ง ลง ไปกรุง

พระนคร ศรีอยุธยา ขอ กองทัพช่วย, แล้วให้กวาดครัวอพยพแขวงเมืองเจ้าเมืองพระพิษณุโลกย์, แด่แต่งการบ้องกันเมืองเป็นสามารภ, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, ยังมีได้สั่งให้เข้าล้อมเมือง, ให้ทำแค่มันไคหก-มันไคพาคไว้เป็นอันมาก. แล้วให้ขุดดินขึ้นก่อนใส่ชะลอมทองไว้, แต่ละกองสูงกว่ากำแพงเมือง. แล้วพระเจ้าหงสาวดีแต่งเป็นรับสั่งเข้าไปว่า, สมเด็จพระเจ้าพระนคร ๑๐ ทิศ,—เสด็จยกพยุหโยธาทัพมาทั้งนี้, จะลงไปพระนครศรีอยุธยา. บัดนี้เสด็จมาเยือนเมืองพระพิษณุโลกย์, ให้อัญเชิญสมเด็จพระมหาธรรมราชาน้องเรา, ออกมาหาเราจะได้เจรจาความเมืองกัน. สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าแจ้งดังนั้น, ก็ตอบบอกไปว่า, แผ่นดินเป็นของพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือก, แด่ข้าพระองค์จะออกไปเฝ้านั้นมีควร. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีตรัสให้ทูตกลับไปอีกว่า, ถ้าน้องเรามีออกมาหาเรา, เมืองพระพิษณุโลกย์น้อยนัก, แต่ทหารกองนำก็คับเมือง. สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าจึงนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปออกไปฟังราชการ, พระสงฆ์ออกไป สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีให้นำพระสงฆ์ไปดูมุดดิน, แด่มันไคหกมันไคพาค. แล้วให้เอาข้าวไปแจ้งแก่น้องเรา. ถ้าน้องเรามีออกมา, จะให้ทหารถือมุดดินแต่คนละก้อนถมเมืองเสียให้เต็มแต่ในชั่วนาฬิกาเดียว. พระสงฆ์ไปคุกแล้วกลับมาแจ้งแก่พระมหาธรรมราชาเจ้าโดยได้เห็น. แด่พระเจ้าหงสาวดีแจ้งมาทุกประการ. สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าจึงปรึกษาขุนมนตรีว่า, เราคอยกองทัพกรุงเทพมหานคร, ข้าพเจ้ากำหนดอยู่แล้วก็ยังไม่ยกขึ้นมา, อันคือพระเจ้าหงสาวดียกมาครั้งนี้เป็นอันมาก, เสียงพดเสียงช้างเสียงม้าดังเกิดพยุหใหญ่, เห็นเหลือกำลังเวลานัก. ถ้าเราจะมีออกไป, พระเจ้าหงสาวดีก็จะให้ทหารเข้าหักเหยียบเอาเมือง, สมณชีพราหมณ์ชาวนาปะราชรามูรจะถึงพิณาคติหาย

ต้น, ทั้ง พระพุทธศาสนา ก็ จะเศร้า หมอง คูมิ ควร เลย, จำ เรา จะ ออก ไป.
ถึง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชาชिरาช พระเจ้า ช้างเผือก จะ ทรง พระ พิโรธ
ประการ ไต ก็ ดี, ก็ จะ ตาย แท้ ตัว, จะ แดง เขา ชีวติวั ดัศวั ให้ รอด ไว้.

ครั้น รุ่ง ขึ้น ณ วัน ๑ ๕ ๒ ค่ำ, สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า, ก็ เด็ด ค้า
ออก ไป เฝ้า. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ครัด ว่า, น้องเรา ไป ด้วย เรา, ให้ เร่ง
เตรียมพล ให้ พร้อม ใน ๗ วัน. สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า ก็ จัด พล ๓๐๐๐
มา โดย เด็ด ค้า ใน กอง ทัพ หดอง, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี. ก็ เด็ด ค้า ยก ลง
มา ประชุม ทัพ ณ เมือง นครดวรวรค์. ขณะ เมื่อ พระมหาธรรมราชาเจ้า, บอก
ข้อ ราชการ ลง ไป ถึง กรุง เทพ มหานคร นั้น, สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชาชिरาช
พระเจ้า ช้างเผือก, ครัด ให้ พระยาพิไชยรณฤทธิ์, พระยาวิจิตรณรงค์,
ถือ พล ๑๐๐๐๐. ให้ รับ ขึ้น ไป ช่วย เมือง พระพิษณุโลกย์. แล้ว พระ เจ้า
อยู่หัว ให้ ทวาด ครว หัวเมือง ตริังตวา เข้า พระนคร, ยก ไป ถึง แคนเมืองนคร
ดวรวรค์, ได้ ข่าว ว่า เมือง พระพิษณุโลกย์, แด หัว เมือง ฝ่าย เหนือ ทั้งปวง,
พระเจ้าหงสาวดี ได้ ต้น แล้ว. แล้ว กอง ทัพ พม่า มอญ ก็ ลง มา ถึง เมือง นคร
ดวรวรค์, พระยาพิไชยรณฤทธิ์, พระยาวิจิตรณรงค์ จะ ตั้ง รับ ก็ เห็น ไม่
ได้. จึง ปรึกษา กัน ถอย ลง ไป ทูล ประพาศ เหตุ, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่า.
บัดนี้ เมือง พระพิษณุโลกย์ แด เมือง ฝ่าย เหนือ ทั้งปวง เสีย ต้น แล้ว. กอง ทัพ
พม่า มอญ ก็ ยก ถอย มา ตั้ง อยู่ ณ เมือง นคร ดวรวรค์, สมเด็จพระมหาธรรม
ราชาลง มา ด้วย.

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชาชिरาช พระเจ้า ช้างเผือก, แจ้ง คัง นั้น ก็
เสีย พระไทย นึก. จึง ครัด แก่ พระรามเสด็จ, พระยาจักรี, พระสุนทรสงคราม
ว่า, คือ พระเจ้า หงสาวดี ก็ ยก มา แล้ว, ตัว ท่าน ทั้ง ๓ คน นี้ จะ คิด ทำ
ประการ ไต. พระรามเสด็จ, พระยาจักรี, พระสุนทรสงคราม, บังคม ทูล ว่า,

บัดนี้ กองทัพพม่ามอญ, ยังประชุมพร้อมมูลกันอยู่ไม่รู้กำลัง, ถ้าลงมาใกล้พระนคร ไพร่พลมอญบางแล้วเมื่อใดจะยกออกดี. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม, ครั้นให้จัดทหารเป็นเหล่าเป็นกอง, ตั้งไว้กลางเมืองเป็น ๓ กอง, แล้วให้เร่งรัดตรวจตราซ่อมแปลงการ, ซึ่งจะรักษาพระนครทั้งกลางวันกลางคืนเป็นดามารด.

ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งตั้งค้ำเรือกระจิงเหลาคา, อยู่ณเมืองกำแพงเพชรนั้นเดชะแล้ว, ก็ยกทัพเรือรบเรือดำเลียง, ลงมาจับทัพหลวงณเมืองนครสวรรค์. เมื่อสมเด็จพระเจ้าหงสาวดีจัดแจงทัพบกทัพเรืออยู่ณเมืองนครสวรรค์นั้น, ท้าวพระยา นายทัพ นายกองเผ่าพร้อม, จึงครัดถามสมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า, เราให้มีราชคำสอนมาขอพระยาช้างกระดก ๒ ช้าง, ควรฤๅสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าช้างเผือกไม่ให้, รักช้างยิ่งกว่าเดชะชีวิตอีกเล่า, ฤๅว่ามีผู้ใดทักทวน. พระเจ้าน้องเรารู้ฤๅหาไม่. สมเด็จพระมหาธรรมราชากราบทูลว่า, ทราบอยู่. เติมพระเจ้าแผ่นดินให้ปลุกษาว่า, พระองค์ให้มีพระราชคำสอนมาขอพระยาช้างนี้ควรให้ฤๅไม่ควร, เสนาบดีปลุกษาว่า ควรให้แต่พระรามเศวต, พระยาจักรี, พระสุนทรสงครามปลุกษา, ช้างเป็นศรีพระนครไม่ควรให้. พระเจ้าแผ่นดินก็ได้ครัดค้ำว่า, แม้นมิให้ช้างไป. ถ้าพระองค์ยกใหญ่มา, ยังจะบ้องกันพระนครได้ฤๅ. พระรามเศวต, พระยาจักรี, พระสุนทรสงคราม, รับประกันพระนครไว้, แดเหตุดังนี้พระเจ้าแผ่นดินจึงมิได้ส่งช้างไปถวายพระองค์. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีได้ทรงฟังดังนั้น, ก็ทรงพระสรวญแล้วครัดว่า, เป็นธรรมดาคนโมหิจิตร, -มิรู้จักกำลังตนกำลังท่าน, เหมือนสัตว์ ๒ จำพวก, คือ มกน้อยคือกระต่าย, แดกระต่ายขาตัวสั้นเท่านั้นหมายว่า จะหยั่งท้องพระมหาสมุทรได้, แล้วว่ายน้ำออกไปยังมิทันได้

หยั่ง ถ้ำน้ำ ถึง กาดกิริยา ตาย.—นก น้อย เจ้า ปัก ทาง ที่ เหนือ นั้น, ขวน
พระยาครุฑ บิน ข้าม พระมหา สมุท, แด บิน ไป เต็ม พัก ของ ตัว ยัง มี ได้ กวัก
แห่ง พระยาครุฑ, ก็ ตก น้ำ ทำ กาดกิริยา ตาย, แด สัตว์ ๒ จำพวก นี้. เหมือน
กับ ผู้ ปฤกษา แด รับ ประกัน พระนคร ไว้, สมเด็จ พระเจ้า หงษาวดี ตรัส แล้ว, รุ่งขึ้น
ณ วัน ๕ ๑๐ ๒ ค่ำ, ศักราช ๙๑๑ ปีกา เอกศก, ก็ เสด็จ ยাত্রา ทัพ ลง มา
พระนคร ศรีอยุธยา, แด ทัพ พระมหาอุปราช กอง น้ำ, ทั้ง ค่าย ตำบล พระเนียบ
ค่าย พระเจ้า แปร ปัก ข้าย ตั้ง ตำบลทุ่ง วัดโพธาราม ไป คลอง เกาะ แก้ว. ทัพ
พระเจ้ายัง วะ ปัก ขวา ทั้ง ค่าย ตำบล วัดพุทไธยสงคราม มา คลอง ตะเคียน. ทัพ
พระยาของอยู่, ทัพ พระยาจิตร ทอง, ทัพ พระยาตะเคิง เกียก กาน ทั้ง ค่าย แด
วัด ท่ากรัง ลง ไป วัดไชยวัฒนาราม. ทัพ พระยาพลิน, ทัพ พระเสวียง กอง
น้ำ ทัพ หดอง ทั้ง ค่าย ตำบล มณเฑียร. ทัพ หดอง ทั้ง ตำบล วัดโพ เมืองทุ่ง ขนอม
ปากคู. แด ทัพ สมเด็จ พระมหาธรรมราชา เจ้า ก็ ทั้ง ตำบล มฆาหมอง หดง
ค่าย หดอง. แด ทัพ ซึ่ง ซึ่ง รอบ พระนคร นั้น, บันดา แม่ น้ำ ห้วย คลอง ทั้ง ปวง,
ก็ ทำ ตพาน เรือก เดิน มา เดิน พด คลอด ถึง กัน ดั้น, แด ใน วัน เดียว นั้น เสด็จ.
ฝ่าย ข้าง หดอง ชาว พระ นคร ผู้ ครอง การ บน น้ำ ที่ เสิง เทิน กำแพง, แด ดู ข้าง ก
ทั้ง ค่าย ทำ ตพาน ดัง นั้น, ก็ เขา คดี โดย ได้ เห็น กราบ ทูล ว่า, เห็น คีกร
ครั้ง นี้ มาก กว่า แด ก่อน ๓ เท่า ๕ เท่า, สมเด็จ พระมหาจักรพรรดิ ราชาราช
พระเจ้า ข้าง เมือง ได้ แจ้ง ดัง นั้น, เห็น เหลือ กำถัง ที่ จะ ตั้ง ทัพ ออก ดี ข้าง ก
ก็ กำขัน ครอง ครา รักษา น้ำ ที่ ไว้ เปน ตาม รถ.—

สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี, เสด็จ ถึง กรุง พระมหานคร ศรีอยุธยา ได้ ๗ วัน
แล้ว, ไม่ เห็น ทัพ ผู้ใด ออก มา ค่อย ยุทธ. จึง แต่ง พระราชคำสั่ง ใน ลักษณะ
ว่า, พระราช คำสั่ง สมเด็จ พระเจ้าหงษาวดี, ผู้ เปน อิศราธิปไตย—กวดย
ราช มโหยสงคราม—ใน รามัญ ประเทศ, ทรง พระ ราช กฤษฎา—เสนา ภาพ

ผ่าน แม่ธนาจักษ์—จระ—ทั่ว ทิศานุทิศ—ตั้ง ภาณุมาศ—เมื่อ มัชฌิม ดิถี
 สมัย.—มาถึง สมเด็จพระเชษฐาเรา ผู้ผ่านพิภพ กรุงเทพรอดระบัดศรีอยุธยา,
 ครั้ง ๑ ราชบุตร์ ทั้ง ๒ สมเด็จพระเชษฐา ยก พด โยธา ทหาร ไป คัด ท้าย พด,
 น้อย ท่าน จับได้ ก็ มิได้ กระทำ ชีวิตร์ ภัยอันตราย—เพื่อ จะ เผื่อ แม่ ผูก ราช
 สัมพันธ มิตร—ไมตรี, ร่วม สำนึกศรัทธา ธรรม—เปน สุวรรณ บัณฑิต—เดียวกัน
 อันสนิท, มิได้ ทั่ว ฉานจน พระเชษฐาธิราช ให้ มี พระราชคำสั่ง ขึ้น มา ขอ.
 ฝ่าย น้อย ท่าน ก็ ส่ง ราช บุตร์ มา ยัง พระเชษฐา, แล้ว ยก กลับ ไป พระ นคร
 หงสาวดี ภูมิดิถี ทัพไป ว่า, พระเชษฐาธิราช มี ฤทธาภินิหาร—มาก, กอบ
 ด้วย เสวยศรัทธา ชาติ ศุภลักษณะ—ตระกูลพลาย ถึง ๗ ข้าง, จึง ส่ง ทูต
 นุท—จำ ทูต—ลักษณะ คำสั่ง—สุนทร ภาพ—สัตว์ดี มา ขอ เสวยศรัทธา—
 ๒ ข้าง ไป ไว้ เปน ศรี—พระนคร หงสาวดี, พระเชษฐา มิได้อำโดย—ใน
 พระราช สัมพันธ มิตร ไมตรี, กลับ กล่าว กระหม่อม ธรรมนิยม มา ว่า, พระ
 นครใด มี นาง รูปงาม, แด ข้างเผือก ข้าง เนียม เปน ที่ จะ เกิด ราชศรัทธา—
 น้อย ท่าน ได้ แจ้ง จำ เปน จึง ต้อง ยก พย โยธาหาญ, มา ตาม ลักษณะพระราช
 คำสั่ง, บัดนี้ ก็ มา เข้ายบ ขาน เมือง พระนคร ถึง ๗ วัน แล้ว, โฉน จึง มิได้
 ออก มา รณรงค์,—โดย ขัตติยาภิรมย์—สำเริง ราชฤไทย บ้าง เคย. ให้ เร่ง
 ยก พย โยธา ออก มา กระทำสงคราม กัน ดุเด่น เปน ขวัญตา,—อย่า ไม่ รณรงค์
 แล้ว, ก็ เขียว เสียด ออก มา สันทนา กัน,—ถ้า มิ ออก มา ก็ อย่า ให้ พระเชษฐา
 เรา น้อย พระไทย เคย. น้อย ท่าน จะ ชิง เอา เสวยศรัทธา—ให้ จง ได้. ครั้น
 แด่ง เสรีจ แล้ว ให้ ทูต ถิ่น เข้า ไป.

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชาธิราช เจ้า, ครั้น ได้ แจ้ง ใน ลักษณะ พระ
 ราชคำสั่ง, จึง ทรง พระดำริห์ ว่า, คัก ครั้งนี้ ใหญ่ หลวง, เห็น เหลือ มือ,
 เหลือ กำลัง ทหาร—จะ ภู พระนคร ไว้ ได้,—ถ้า เรา จะ มิ ออก ไป, สมณชีพราหมณ

อาณาประชาราษฎร ไพร่ฟ้าข้า ขอบขันธเสมา, จะถึงแก่พิณาศิบหายสิ้น-
ทั้ง พระศาสนา ก็ จะ เสรีฯ หมองจำเรา จะ ออก ไป, มาทว่า สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดี มี คง อยู่ ใน สัตยา นุสสัย—ตั้ง ราชศาสน์ เข้า มา นั้น ก็ ตาม เกิด, แต่
เราจะ รักษา สัตยา นุสสัย ให้ มั่น, ทรง พระราชดำริห์ เท่านั้น แล้ว, ก็ ให้
แต่ง ถักขณ ราชศาสน์ กำหนด ที่ จะ ตั้ง, ให้ ทูตานุทูต ถีง ออก ไป ถวาย
พระเจ้าหงสาวดี, แล้ว ครั้น ให้ เจ้าพนักงาน ออก ไป ปลุก ราชสำนัก การ—ณ ตำบล
วัด เมรุราชิการาม, กับ วัด หัษดา วาศ ต่อ กัน, มี พระ ราช บัน ดั้ง—อาสน์
สอง พระ ที่ นึ่ง สูง เสมอ กัน, หว่าง พระ ที่ นึ่ง ห่าง กัน ๔ ศอก, แล้ว ให้ แต่ง
รัตนดุษยาอาสน์,—สูง กว่า ราชอาสน์—อีก ที่ นึ่ง ๑, ให้ เชิญ พระศรีรัตนไตรย
ออก ไป ไว้ เปน ประทาน.—ครั้น รุ่ง ขึ้น สมเด็จพระเจ้า อยู่ หัว ก็ ทรง เรือ พระ
ที่นั่ง สุพรรณหงษ์, พร้อมด้วย มุขมนตรี—กระวีชาติ—ราชครู—โหรา—โยธา
ทหาร—ข้าม ไป เสด็จ ขึ้น บน พระที่นั่ง.

ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี, พร้อมด้วย ท้าว พระยา มุขมนตรี ทั้ง ปวง เสด็จ
มา. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชวชิราวุธเจ้า, ร้อง อัญเชิญ—เสด็จ. สมเด็จพระ
พระเจ้าหงสาวดี เสด็จ ขึ้น บน พระ ที่ นึ่ง แล้ว ครั้น ว่า, สมเด็จพระเจ้าพี่เรา
ให้ อาราธนา—พระ พุทธปฏิมากร—เจ้า, พระธรรมเจ้า, พระสงฆ์เจ้า, มา
เปน ประทาน ก็ ตั้ง อยู่ แล้ว, ขอ จง เปน สกฺขี ทิพยาน—เกิด, อัน แผ่นดิน กรุง เทพ
มหานคร ศรีอยุธยา นี้ ยก ถวาย ไว้ แก่ สมเด็จพระเจ้าพี่เรา, แต่ ทว่า น้องท่าน
ให้ ขอ ข้าง เลือก ๒ ข้าง พระเจ้าพี่ มิ ได้ ให้, บัดนี้ น้องท่าน ต้อง ยก พยุหโยธา
หาญ มา โดย วิถี ทูตานุฑิต, —จะ ขอ ข้าง เลือก อีก ๒ ข้าง เปน ๔ ข้าง,
พระเจ้าพี่ จะ ว่า ประการ ไດ. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชวชิราวุธเจ้า ก็ ครั้น
บัญญัติ ให้.—สมเด็จพระเจ้า หงสาวดี ครั้น ว่า, จะ ขอ พระ ราม เสวย ไป ถวาย
เปน ราช โอรส,—ถ้า พระเจ้าพี่ เรา ให้ เรา แล้ว จะ ยก ทัพ กลับ ไป. สมเด็จพระ

พระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าตรัสตอบว่า, ขอไว้เถิด จะได้สืบประยูรวงษ์—
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ครัสต์ว่า, พระมหินทราธิราชผู้น้องนั้น, ก็จะได้สืบ
วงศ์ได้อยู่, อันจะเอาไว้ด้วยกัน, ถ้าพระเจ้าพี่เราส่งพรรคแล้ว, ก็ร้าย
น้องจะหมั่นหมอง—มีความพิโรธกัน, สมณพราหมณ์ มุขมนตรี ขาดนา
ประชาราษฎร์ จะได้ความเดือดร้อน. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
เจ้า, ขัดมิได้ก็บัญชาตาม.—สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ครัสต์ว่า, จะขอพระยา
จักรี, พระสุนทรสงคราม ไปด้วย พระราชโอรส. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาธิราชเจ้าก็ยอม ให้แล้ว ครัสต์ว่า, ขาดนาประชาราษฎร์—หัวเมือง, แด
ข้าขอบขัณฑสีมา, ซึ่งกองทัพจับไว้ นั้นขอไว้สำหรับ พระนครเถิด. สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดี ก็บัญชาให้. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชเจ้าก็ครัสต์
สั่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระราเมศวร, แดพระยาจักรี, พระสุนทรสงคราม,
กับช้าง พดาย เลือก ๕ ช้าง, คือ พระคเสนทโรดม, พระบรมไกรษร, พระ
รัตนากาศ, พระแก้วทรงบาท, ให้สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, แล้วเสด็จ
เข้าพระราชวัง.

สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็เสด็จไปพลับพลา, สั่งให้ประกาศ—แก่นาย
ทัพ นายกอง ว่า, ขาดนาประชาราษฎร์ พระนครครี้อยู่ทชยานั้น ให้ปล่อยเสีย
จงสิ้น แล้วให้สมเด็จพระราเมศวร, พระยาจักรี, พระสุนทรสงคราม, เข้า
ไปรับ บุตร์ ภรรยา, ทั้ง ๓ ก็เข้ารับ บุตร์ ภรรยา, จึงถวายบังคมดาพระเจ้า
แผ่นดิน ออกไป ตามพระราชกำหนด. ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีมี พระราช
บริหาร—ครัสต์สั่งให้กองทัพนำส่งไปก่อน ได้ ๗ วันแล้ว, ก็เสด็จยก
ทัพหลวงไปทางเมืองกำแพงเพชร, สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า, ก็
ตามไปส่งเสด็จ สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีถึงเมืองกำแพงเพชร, แล้วก็กลับ
มาเมืองพระพิษณุโลกย์.

ขณะนั้น พระยาตานีศรีสุตตานัน, ยกทัพเรือมา ๒๐๐ ลำ เข้ามาช่วย
ราชการสงคราม—ถึงทอด อยู่หน้าวัดกุฎบางกระจะ, รุ่งขึ้น ยกมาทอดอยู่ประตู
ไชย, พระยาตานีศรีสุตตานัน ได้ที่กัณฑ์ เป็นขบถ,—ก็ยกเข้าในพระราชวัง.
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชาราชเจ้า ไม่ทันรู้, เสด็จลงเรือพระที่นั่งศรี
ลักกธาด หนีไปเกาะมหาพราหม, แดเสนาบดี มนตรี มุข ทั้งปวงพร้อมกัน
เข้าในพระราชวัง, สะพัดไล่—ชาวตานี แดกฉาน—ลงเรือ รุกหนีไป.—
ฝ่ายมุขมนตรี ทั้งปวง, ก็ออกไปเชิญเสด็จพระมหาจักรพรรดิราชาราชเจ้า
ข้างเผือก, เสด็จเข้าสู่พระราชนิเวศ—มหาสถาน.—

ดึกกราช ๙๑๒ ปีมะเมียโทศก, พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ทราบว่า, พระราช
บุรุษ—พระสุริโยไทย,—ซึ่งขาดคอยข้างแก่กรุงหงสาวดีนั้น จำเวญไวย
วัฒนธรรม—ขึ้นแล้ว, พระองค์ก็แต่งทูตานุทูต—จำทูต—พระราชคำสั่ง,—คุม
เครื่อง มงคต ราชบรรณาการ—มาถวาย, แก่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ราชาราชเจ้า พระเจ้าข้างเผือก. ในลักษณะพระราชคำสั่งนั้น ว่า, ข้าพระองค์—
ผู้ผ่านพิภพ—กรุงศรีสัตนาคนหุต, ขอถวาย อุทิศ—วันทนา—มายัง สมเด็จพระ
มหาราชาราช, —ผู้ผ่านพิภพ กรุงเทพทวารวดี ศรีอยุธยา มหาธิกก ภู
นพรัตนราชธานีบุรีรมย์อุดมพระราชมหาสถาน มโหฬาร—อันยิ่ง, เป็น
มิ่งมงคล—ด้วยสัตว์ เสวตร ฤๅษชาติ—ตัวประเสริฐ ศรีเมือง.—ข้าพระองค์
ยังไม่ มีเอกอรรคราชกิตยาณ,—ที่จะสืบ ศรีสุริยวงษ์—ในกรุงศรีสัตนาคนหุต
ต่อไปมิได้, ข้าพระองค์ ขอพระราชทาน พระราชธิดา, อันทรงพระนาม พระ
เทพกระษัตรี, ไปเป็น บินสุรางค์—นิกรกิตยา—ในมหานคร—ปาลินทิต,—
เป็นทางราชดำเนินขมิตร—ไมตรี สวรรณบัณฑิต—ด้วย กัน ชั่วกิตปาวสาน.

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาราชเจ้า พระเจ้าข้างเผือก, ทราบในลักษณะ
พระราชคำสั่ง ก็ให้ประชุม ท้าวพระยา มุขมนตรี ปลุกษาว่า, กรุงพระมหา

นครศรีอยุธยา กับ กรุงหงสาวดี, ก็เป็น อูรี-ชอกช้าๆ วันโรก-อัน มีใน
พระทรง จะรักษาเป็น อัน ยาก, แต่พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต, ก็เป็นกรุง
กระษัตริย์อันใหญ่, ได้มีพระราชสาส์นมอบ น้อม มาแล้ว, ควรที่จะทรง
พระกรุณา ประทานให้. จะได้เป็น ทาง พระราชดำพัน มิตรไมตรี, เกื้ออก มี
ราช การงาน พระราช สงคราม ภาย นาน, จะได้เป็น มหา กำถัง-ยุทธนา การ.
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช พระเจ้าอยู่หัว ก็ เห็น ด้วย. ดำริดีให้ตอบ
พระราชสาส์น ขึ้น ไป ว่า, ซึ่ง สมเด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต, มีพระไทย
จะร่วม พระราช โลหิต-เป็น มหา ดำพัน มิตร ไมตรี นั้น. สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิ พระเจ้า ช้างเผือก, อนุญาต-แล้ว ให้แต่ง มา รับ เกิด.

ฝ่าย ทูตา นุท รับ พระราชสาส์น, กราบ ถวาย บังคม ลา กลับ ไป ยัง กรุง
ศรีสัตนาคนหุต, ถวาย พระราชสาส์น ทูล ประพาศทุก-ทุกประการ. พระเจ้า
กรุงศรีสัตนาคนหุต ทราบ ดัง นั้นดีพระไทย นึก, ก็ แต่ง ทูตานุท กับไพร่ ๕๐๐
แต่ ท้าว พระยา นางเถ้านาง แก่ดง มา รับ. ขณะเมื่อ ทูล ลง มา ถึง นั้น, พอ
สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ พระเทพกระษัตริ์ ทรง พระ ประชวรหนัก.-สมเด็จพระ
มหาจักรพรรดิ พระเจ้า ช้างเผือก, มีรู้ที่จะผ่อนผัน ถิ่น ไตเถย, จึง ทรง
พระราช จินตนา การ-ว่า, แม้จะมีราชสาส์น บอก ขึ้น ไป โดยสัตย์-ใช้,
ไหน พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต จะเห็นจริง, ก็ จะว่าเรา เจรจา เป็น สอง, จะ
หมั่น หมอง คดอง พระราช ไมตรี ไป, ได้ ออก วาจา แล้ว จะ ให้เสียค่า มิ
บังควร-พระองค์ ก็ ยก พระแก้วฟ้าพระราชธิดา, ให้แทน องค์พระเทพกระษัตริ์,
พระราชทาน เครื่อง ราช ประโยก-สำหรับ อรรมคหะ กรุงกระษัตริ์, พร้อม
ด้วย ส่นม ถวาย ใช้ ทาษ กรรมกร-๕๐๐, หมิง ๕๐๐ ไป ด้วย. ทูล กราบ
ถวาย บังคม ลา, เชิญเสด็จ พระแก้วฟ้าราชบุตรขึ้น ไป ถวาย. ฝ่าย พระเจ้า
กรุงศรีสัตนาคนหุต แจ้ง ว่า, ใช้ องค์พระเทพ กระษัตริ์ก็เสียพระไทย นึก จึง

ครั้นว่า, เติมเราจำนง ขอ พระเทพกระษัตรี, ซึ่ง เปน ราชธิดาพระสุริโยไทย, อัน เสี้ย พระชนม์ แทน พระราชธำมณี—กับ คอช้าง, เปน ครอบครอง กระษัตรี—อัน ประเสริฐ, ครั้น แล้ว ก็ แต่ง ให้ พระยาแสน พระยา นคร พระยาทิพ มนคร, เปน ทูตานุทูต ให้ มา ส่ง พระแก้วฟ้า ราชบุตรี ขึ้น ยัง กรุง พระนคร ศรีอยุธยา แต่ มี พระราชคำสั่ง เครื่อง ราชบรรณาการ มา ถวาย สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้า ช้างเผือก ด้วย. ใน ถักษณ พระ ราช คำสั่ง นั้น ว่า เติม พระองค์ ประสูต—พระเทพ กระษัตรี ให้, กฤตศัพท์ นี้ รู้ทั่ว ไป ใน นิคม ชนบท—ขอบ ขันขเสมา กรุงศรีสัตนาคนหุต ขึ้น แล้ว. บัดนี้ พระองค์ ส่ง พระแก้วฟ้าราชบุตรี, เบียดขึ้น ให้ แทน นั้น ถึง มาทว่า, พระแก้วฟ้า ราชบุตรี จะมี ศรี สรรพพลักษณ—โสภาคย์—ยิ่ง กว่า พระเทพกระษัตรี ร้อยเท่า พันทวี—ก็ดี, ยังไปต่างกฤตศัพท์—พระเทพกระษัตรี เสี้ยได้, ก็ เปน ที่ อภัย—ทั่ว ชั่วกัลปาวสาน,—ข้า พระองค์ ขอ ส่ง พระแก้วฟ้าราชธิดา ขึ้น, จง พระราชทานพระเทพกระษัตรี แก่ข้าพระองค์, ดุจ มี พระราชคำสั่ง อนุญาต มา แต่ ก่อน. สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้า ช้างเผือก, แจ้ง ใน ถักษณ พระราชคำสั่ง, แล ส่ง พระแก้วฟ้า ขึ้นมา ดังนั้น, ก็ ถวาย พระไทย นก, พอ พระเทพกระษัตรี หาย ประชวร พระโรค, จึง คบ แต่ง การ ที่ จะ ส่ง พระ ราช ธิดา, แล เอา แก่ก้านัน สาว ไข้ทาส ชาย ๕๐๐ หญิง ๕๐๐.

ครั้น ถึง เดือน ๕ ศักราช ๙๑๓ มีบุญตรีศก, จึง มี พระราชโองการดำรัส ให้ พระยาแมน ขุน ไพร ๑๐๐๐ ไป ส่ง. พระยาแมน กับ ทูตานุทูต ก็ เสิมย เสด็จ พระเทพกระษัตรี, ขึ้น ทรง ศรี วิภากาญจน์—ยานุมาศ,—ไปโดย ลัดถุมารค—สมอผ้อ.—ฝ่าย พระมหาธรรมราชา แจ้ง ว่า, พระมหาจักรพรรดิ พระเจ้า ช้างเผือก, จะ ส่ง พระเทพกระษัตรี ขึ้น ไป กรุงศรี สัตนาคนหุต, ก็ ให้ ม้าเร็ว ถือ หันถือ ไป ถวาย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ๆ ทราบ ก็ แต่ง ให้ พระตะบะเป็น นาย

กอง, พ้าเสื้อ คำน มังกดอกหม้อคุม พด ๑๐๐๐๐, รุด มาถึง ชุ่ม คอย อยู่
ตำบลมเวียง นอกตำบลเพชบุรี, ออก ลักตี่—ชาวกรุงศรีสัตนาคนหุต นั้น แรกงาน
ได้ พระเทพกระษัตริ์ ไป ถวาย สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี. ฝ่าย พระยาตาก ซึ่งมา
รับ พระเทพ กระษัตริ์, ก็ เอา คดี—ทั้งปวง ไป กราบ ทูล พระเจ้า กรุงศรีสัตนา
คนหุต ทุก ประการ พระเจ้า กรุง ศรี สัตนา คนหุต แจ้ง ประพฤติ เหตุ ที่ ทรง พระ
พิโรธ—ว่า, ซึ่ง พระเจ้าหงษาวดี แกร่ง ทัพ มาลักตี่ รม ซึ่ง เอา พระเทพกระษัตริ์
ไปทั้งนี้, ก็ เพราะ เมือง พระพิศณุโลกย์ เป็นต้น, จำ จะ แก่ แค้น ให้ ถึงขนาด.
พระองค์ ให้ บำรุง ข้าง ม้า ทัพ จะ ยกไปเอาเมืองพระพิศณุโลกย์. ฝ่ายสมเด็จพระ
พระมหากักรพรรดิ พระเจ้า ข้าง เมืองแจ้ง ก็ ตรัส ห้าม. พระเจ้า กรุง ศรี สัตนา
คนหุต ถึง ดโดย พระราช โอง การ—มิ ได้ ยก ไป.

แผ่นดิน พระมหินทราธิราช

ครั้น ลุคักราช ๙๑๔ ปีชวดจตุศก เดือน ๑๒, สมเด็จพระมหากักรพรรดิ
พระเจ้า ข้าง เมือง, ก็ ยก พระเจ้า ลูก เชอ พระมหินทราธิราช, เสด็จ ขึ้น ผ่าน
พิภพ—ไธสุริย์—สุวรรณภูมิ—ปัตติ—ภูวณราช ประเพณี,—ครอบครองแผ่นดินกรุง
พระมหานคร ศรีอยุธยา. สมเด็จพระมหากักรพรรดิ พระเจ้า ข้าง เมือง เสด็จ
ไป วง หลัง, ขณะ นั้น พระชนม์ ได้ ๕๙ พรรษา. ส่วน สมเด็จพระมหินทรา
ธิราช เจ้า แผ่นดิน, เมื่อ เสด็จ ขึ้น เสวย ราชสมบัติ, พระชนม์ ได้ ๒๕ พรรษา.
สมเด็จพระมหากักรพรรดิ พระเจ้า ข้าง เมือง, เวนราชสมบัติ—แล้ว ถึงเดือน ๓
ก็ เสด็จ ขึ้น ไป เมือง ตพบุรี, ตรัส ให้ ปฏิสังขรณ์—อาราม พระ ศรีรัตน มหา
ธาตุ ให้ บริบูรณ์ แด่ แต่ง ละครนางสี—๒๐๐ กับ ข้าราชการ, ให้ อยู่รักษา พระ
มหาธาตุ แล้ว ก็ เสด็จ ลง มา ยัง กรุง พระมหานคร ศรีอยุธยา. ครั้ง นั้น เมือง
เหนือทั้งปวง เปน สิทธิ—แก่ พระมหารัชมราชาเจ้า. อนึ่ง การ แผ่นดินในกรุง

พระมหานคร ศรีอยุธยา, พระมหาธรรมราชา มังคัมมังญา—ลง มา ประการ
ใด, สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าแผ่นดิน ต้อง กระทำ ตาม ทุก ประการ, ที่
ขึ้น เคียง พระราช หฤไทย, จึง เอา ความ นั้น กราบ ทูล สมเด็จพระราชบิดา,
สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้า ช้างเผือก ที่ น้อย ไทย. ขณะ นั้น พระยา
ราม ออก จากที่ กำแพงเพชร, เอา มา เป็น พระยาจันทบุรี. สมเด็จพระมหินทรา
ธิราช ก็ ครุส กิจ ราชการ ทั้งปวง ด้วย พระยาราม เป็น ความ ถับ.—แล้ว ก็ ส่ง
ข่าว ไป กรุง ศรี สัตนาคนคร, ให้ยก มา เอา เมือง พระพิษณุโลก^๒. จึง พระเจ้า
กรุงศรี สัตนาคนคร, ที่ ให้ บำรุง ช้าง ม้า วิฬ พด สรรพ จะ ยก มา เอา เมือง พระ
พิษณุโลก. พระมหาธรรมราชา ครุส ว่า, พระเจ้า กรุงศรี สัตนาคนคร จะ
ยก ทัพ มา มิ ได้ แจ้ง ใน กต.—ก็ ส่ง ข่าว มา ทูล แก่ สมเด็จพระมหินทราธิราช
เจ้าแผ่นดิน ๆ ที่ ให้ พระยาสีหราชเดโช, พระยาท่ายน้ำ ขึ้น ไป ช่วย. แต่ ส่ง
เป็น ความ ถับ ไป ว่า, ถ้า ทัพ กรุง ศรี สัตนาคนคร ถ้อม เมือง พระพิษณุโลก
เมื่อใด, ที่ ให้ กุม เอา—พระมหาธรรมราชา จึง ได้, เสร็จ ราชการ แล้ว จะ
เลี้ยง ท่าน ให้ ถึง ขนาด. พระยาสีหราชเดโช ไป ถึง เมือง พระพิษณุโลก มี ใจ
ความ ถับ, กลับ เอา คดี ที่ พระยาราม กับ สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าแผ่นดิน,
คิด การ เป็น ความ ถับ นั้น, ทูล แถลง—แก่ พระมหาธรรมราชา ทุก ประการ.
พระมหาธรรมราชา แจ้ง กระหนก,—ก็ ให้ ข้าราชการ เอา ข้าว รุด ขึ้น ไป ทูล แก่
พระเจ้าหงสาวดี.

ฝ่าย พระเจ้า กรุงศรี สัตนาคนคร, ที่ ยก ช้าง ม้า วิฬ พด ๒๐๐๐๐๐๐ มา
โดย ทาง เมือง นครไทย, มา ยัง เมือง พระพิษณุโลก. พระมหาธรรมราชา
ก็ ให้ ทวาด ครว เมือง นอก ทั้งปวง เข้า เมือง พระพิษณุโลก, แด แต่ง การ ที่
จะ กัน เมือง ไว้ พร้อม เสร็จ. ฝ่าย พระเจ้ากรุงศรี สัตนาคนคร, ยก มา ถึง เมือง
พระพิษณุโลก ๓๓ ๓ คำ บัณฑิตเบญจศก, ที่ ตั้ง พดัม พดาสัย ใน คำ บด

โพ เรียง ตรง ประตู สวรรค์, โถง ออก ไป ประมาณ ๕๐ เส้น. ทัพ พระยา
สุรินทรคังว้างฟ้า ตั้ง ค่ายตเตาหยา, ทัพ พระยามือไฟ ตั้งค่ายตวัดเขาพราหมณ์,
ทัพ พระยานคร ตั้ง ค่ายต สระแก้ว, ทัพ พระยา มือเหล็ก ตั้ง ค่ายต บาง สก.
ฝ่าย สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้า กำหนดว่า, ทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต ยก มา
ยัง เมือง พระพิศณุโลกย์แล้ว, พระองค์ ก็ ครีธา พด—เสด็จ ขึ้น ไป ทาง ชด
मारक—ตั้ง ทัพ ค่ายต ปากน้ำพิง. พระยาราม, แดพระยาจักรี เปน กอง นำ ขึ้น
ไป ตั้ง ค่ายต วัด จุฬามณี, แด ทัพ เวือ จอด แด วัด จุฬามณี, ทั้ง ๒ ฟาก น้ำ
คดออก ลง ไป จน ทัพ หลวง ณปาก น้ำพิง. แล้ว ก็ บอกรู้ ขึ้น ไป ว่า, จะ ยก ขึ้น
ไป ช่วย กัน เมืองพระพิศณุโลกย์. พระมหาธรรมราชา ตรัส ทราบ การ อยู่แล้ว
ก็ ให้นักรการ—ออก มา ห้าม ว่า มิให้ เข้า ไป.

ฝ่าย พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตแจ้ง ว่า, สมเด็จพระมหินทราธิราช ยก
กองทัพ เวือ ขึ้น มา เหมือน กำหนด ที่ดี พระไทย, ตรัสให้ ยกพด เข้า ขึ้น เมือง,
แด แด ทหาร ห่ม เสื้อ เหลือง ๓๐๐๐ หุ่น พด—เข้า ไป. เจ้าน้ำ ที่ เจริญ เทิน ก็
เสด็จ ขึ้น ไฟ แหวน หลาว ต้อง ชาว ล้านช้าง ตาย มากนัก. พระเจ้ากรุงศรีสัตนา
คนหุต เห็น ตั้ง นั้น, ก็เสด็จ ยก พด เข้า ยืน ช้าง พระที่นั่ง แฝง วิหาร—อยู่ เทบ
คูเมือง, ให้ เจ้าน้ำ ที่ ทบทุ—บัง คัว, ชำม คู้ เข้า ไป ชด ถึง กำแพงเมือง พระ
พิศณุโลกย์. ผู้รักษา กำแพง พัง อาวุธ ลง มา มิ ได้ ต้อง. จึง พระมหาธรรม
ราชาเสด็จ ไป ยืน ช้าง พระที่นั่ง, ตรัส ให้ ชน ศรีเอา พด อาษา ๕๐๐ ออก
ทอดวง ฟัน, พด ดาว ก็ พ่าย ออก ไป. พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ ถอย ไป
ยัง ค่าย หลวง, แด บัญชา ให้ นายทัพ นายกอง ตั้ง บัญชี เมือง. ฝ่าย สมเด็จพระ
มหาธรรมราชาดำริห์การ ที่จะ ทำตาย ทัพ เวือ, ก็ ตรัส ให้ เอา ไม้ ไม้ผูก
แพกว้าง ๑๐ วา, ยาว ๒๐ วา ๕๐ แว, แล้ว เอา เชือเพลิง ใส่ เค็ม หลงแพ,
ขึ้น น้ำ มัน ยาง รวด รด ทิ้ง ไป ทั้ง นั้น, แด ให้ แด เวือ เรือ ไว้ ๒ ลำ สำหรับ จะ

ได้จุฬ เพ็ง ครั้นจัด การ เสร็จ ณ ๑๐ ๕ คำเพดา เดือน ตก, ก็ให้ปล่อยแพ
ติดกัน ลง ไป ถึง กุ้ง เหนือ วัตุจุฬามณี. เรือเร็ว ๒ ลำ ก็เอา เพ็งจุฬ เชื้อไฟ
บนหลังแพ คดอด ขึ้น มา ทั้ง ๒ ข้าง, เพ็งก็ติด รุ่ง ไรจ—เปณ อัน ๑ อันเดียว.
ที่นั่น น้ำขึ้น เชื้อว ก็พัด เรือ ลง ไป, กองทัพ เรือ มี ทิน วัคคว, เห็น แผลไฟเต็ม
แม่น้ำ ลง มา ก็ ตกใจ, ลงเรือ ทิน บ้าง มี ทิน บ้าง, เยียด ยัด คับ ค้าง กัน เปน
โกตาหตุ.—แพ ไฟ ก็ ไหม้ เรือ ค่อย กัน ไป, เสียเรือ แด ผู้คน ตาย เปนอันมาก,
เรือ แด คน กอง นำ ที่ เหลือ อยู่ นั้น, ก็ ร่น ลง ไป ยัง ทัพทวง ณปาก น้ำพิง.

ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี แจ้งข่าว ว่า, เมือง พระพิศณุโลกย์เกิดศึก, ก็ใช้
พระยาภูกาม, พระยาเสื่อหาญ มา เปน นาย กอง, นำ ๑๐๐๐ พด ๑๐๐๐
รุต มาช่วย กันเมือง พระพิศณุโลกย์, เห็น ข้าศึก ถ่มมั่ว, ก็ตี หัก เข้า ด้าน
พระยา มื่อเหล็ก ซึ่ง ตั้ง ใน บ้างสะแก. ทัพ พระยา มื่อเหล็ก คำน มีได้ ก็ พาย แยก
ออกไป. พระยาภูกาม, พระยาเสื่อหาญ ก็ยก พด เข้า เมือง พระพิศณุโลกย์
ได้. พระยาภูกาม, พระยาเสื่อหาญ กับ พดทหาร ชาว หงสาวดี, ก็ เข้า ไป
ถวาย บังคม พระมหาธรรมราชา, พระมหาธรรมราชา ก็ให้รางวัล แก่ ผู้มา
ช่วย ทั้งปวง เปน อันมาก. สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้าแผ่นดิน รู้ว่า, พระเจ้า
หงสาวดี ให้ กอง ทัพ มาช่วย เมือง พระพิศณุโลกย์, เห็น การ คึกไม่ สมหมาย,
แล้ว ก็ เด็ก กอง ทัพ ลง มา ยัง กรุง พระนคร ศรีอยุธยา. ฝ่าย พระเจ้ากรุงศรี
สัตนาคณหุต เห็นว่า, จะเอา เมือง พระพิศณุโลกย์มิได้, ก็ เด็ก ทัพ จาก เมือง
พระพิศณุโลกย์ ขึ้น ไป โดย ทาง บาง ฉมุงคองชมภู. จึง พระยาภูกาม, พระยา
เสื่อหาญ ทูล แก่ สมเด็จพระมหาธรรมราชาว่า, ข้าพเจ้า ทั้ง ๒ จะ ขอ ออกไป
ตามตี ทัพ พระเจ้า กรุง ศรีสัตนาคณหุต, ให้แตก ฉาน เปน บ้างเห็นจ มีอ.—พระ
มหาธรรมราชา ก็ ตรัส ห้าม ว่า, คึกใหญ่ มิได้ แตก ฉาน ดำ ไป—ดังนี้, อัน
จะ ยก ตามนั้น หา ธรรมเนียม มิได้. พระยา ทั้ง ๒ ก็ ทูล ว่า, พระเจ้าหงสาวดี

ใช้ข้าพเจ้าทั้ง ๒ มาคราวนี้, ยังมิได้รับ พง์ เปน สามารถ. ครั้น ข้าพเจ้า
มียก ไป ตาม ใช้, เห็น ว่า พระเจ้าหงสาวดี จะเอาโทษ. พระมหारรรมราชา
ครัส ว่า, ท่าน ทั้ง ๒ ยก มา ก็ ได้ ทำ การ รบ พง์ มี ไซย อยู่ แล้ว. แต่ ซึ่ง ว่า
พระเจ้าหงสาวดี จะเอา โทษ นั้น เปน การ ชั่วเรา, ถ้า ท่าน มี พง์ จะ ชื่น ยก ไป
ให้ ได้ เห็น จะ เสีย ที่ ข้าศึก เปน มัน คง. พระยาภูกาม, พระยาเลื้อหาญ มิ ได้
ฟัง บัญชา, — กราบ ถวาย บังคม ลา แล้ว, ก็ ยก พด ออก ไป ตาม.

ฝ่าย พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เมื่อดำไป นั้น, บัญชา ให้ พระยาแสนสุนทร
คว่างฟ้า, พระยานคร, พระยามือไฟ ทั้ง ๓ ทัพ นั้น อยู่ รุ่ง หวัง. — ครั้น ถึง ตำบล
วารีด ทาง นั้น แคม, พระยาแสนสุนทร คว่างฟ้า, พระยานคร, พระยามือไฟ,
แต่ง พด ทหาร ชุ่มไว้ ๒ ข้างทาง, แด ชยับ มา ตั้ง พด อยู่ ห่าง ทาง ประมาณ ๓๐
เส้น, แต่ง ม้า ไว้ คอย ยึด ทัพ อัน ตาม ไป. พระยาภูกาม, พระยาเลื้อหาญ,
ยก ไป ถึง ตำบล วารีด มี ทิน รู้ ว่า, ทัพ ใหญ่ ตั้ง รบ อยู่ ใน ที่ นั้น, เห็น แต่ ม้า
นั้น ก็ ได้ เข้า ไป. ทัพ กรุงศรีสัตนาคนหุต ก็ ย่อ พด — ออก รบ ปะทะ กัน จน ถึง
ฮาดูรต้น. — ฝ่าย ทหารชาวฉานข้าง อัน ชุ่มไว้ เห็น ได้ ที่, ก็ ออก โจม ตี กระหนาบ
ทัพ พระยาภูกาม, พระยาเลื้อหาญ ก็ ตก ฉาน. ทัพ ฉานข้าง ใต้ พ้น พด หงสาวดี
ตาย มาก นัก นายม้า ผู้ ตาย หลาย คน. ทัพ พระยาภูกาม, พระยาเลื้อหาญ,
เสีย ม้า แด เครื่อง สัตตราวุธ เปน อัน มาก, ก็ พ่าย คืน — มา เมือง พระพิษณุ โถกย์.
ครั้น เสร็จ การ ศึก พระยาดีหราเดช มิ ได้ ลง ไป, ก็ อยู่ ด้วย พระมหारรรม
ราชา. แต่ พระยาทัยน้ำ หั้น ลง ไป ยัง พระนคร ศรีอยุธยา. ถึง ๓ วัน เดือน
๘ ปี ชวด ฉศก, สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระเจ้า ข้าง เมือง ก็ เสด็จ ออก
ทรง ผนวช, — ข้าราชการ ก็ ออก บวช โดย เสด็จ เปน อัน มาก.

ฝ่าย พระมหारรรมราชา ทราบ พระไทย ตระหนัก — ว่า, พระมหินทราธิราช
เป็น เจ้า แผ่นดิน คิด การ ทั้งปวง ด้วย พระยาราม ยุง, แด สัตย์ญา แก่ พระเจ้า

ด้านข้าง ให้ยก มาเอา เมือง พระพิษณุโลกย์. พระองค์ ก็มี หนังสือ รับ ส่ง ไป ถึง สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินว่า, เมืองพิษณุโลก เจ้าเมืองมิได้, จะขอ พระยาราม ขึ้น มาเป็นพระยาพิษณุโลก. สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, ครั้น คริสต์ ทราบ ดังนั้น ก็เคือง พระไทย. ฝ่าย พระยาราม แจ้ง ดังนั้น, ถัด พระมหากษัตริย์จะ ส่ง ตัวไป หงษาคดี, ก็ ทูล แก่สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าแผ่นดินว่า, ข้าพเจ้า ได้ พัง ซึ่ง กิจ การ ใน เมือง พระพิษณุโลกย์นั้น ว่า, พระมหากษัตริย์ คิด การ ทั้ง ปวง เป็น ฝ่าย พระเจ้าหงษาคดี, แต่ เขา เมือง เหลือ ทั้งปวง ไป ขึ้น แก่ พระเจ้าหงษาคดีแล้ว, บัดนี้ จะ ย้าย เอา ท้าว พระยาผู้ ใหญ่ ใน พระนคร ไปยัง หงษาคดีแล้ว. แต่ ซึ่ง พระมหากษัตริย์ บังคับบัญชา พระองค์ลงมา เป็น สิทธิ ดังนั้น, ข้าพเจ้า เห็น มิ ควร. ถ้า แด่ คัก หงษาคดี มา ถึง พระนคร ก็ดี, ข้าพเจ้า ขอ ประ กัน คบ แด่ การ บังคับ กัน พระนคร ไว้ ให้ได้. สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าแผ่นดิน เห็น ชอบ ด้วย ก็ บัญชา โดย พระยาราม. สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, แต่ พระยาราม ก็ เขา ยบถคดี ซึ่ง คิด ทั้งปวง นั้น, กราบ ทูล แก่ พระมหากษัตริย์ พระเจ้าข้างเผือก, แล้ว อัญเชิญ พระองค์ ให้ ทรงถามขอออก ครองราชสมบัติ. พระเจ้าข้างเผือก ก็ มิ ได้ รับ จึง พระมหินทราธิราช เจ้าแผ่นดิน, แต่ พระยาราม ก็ ทูล วิงวอน— เป็น หลาย ครั้งว่า, บัดนี้ ไทย จะ มา ถึง—อาณา ประชาธิราช ทั้งปวง แล้ว, ขอ ทรง พระกรุณา เสด็จ มา ครองราชสมบัติ, ดำรง ประชาธิราช—ทั้งหลาย ไว้ ให้ รอดเกิด. พระเจ้าข้างเผือก ก็ ครัด บัญชาตาม สมเด็จพระโอรสาธิราช— กราบ ทูล นั้น. จึง เสด็จ ถาสนวช ใน ๖ ค่ำ.

แผ่นดิน พระมหากษัตริย์ ครั้งที่ ๒

พุทธศักราช ๒๔๖๒ ปีระดอศก, ฝ่าย พระเจ้าหงษาคดี แจ้งความ ว่า, พระยา

ภูกาม, พระยาเลื้อหาญ ซึ่งให้มาช่วยกัน เมือง พระพิศณุโลกย์, กลับเสีย
ทัพแก่ชาวล้านช้างที่ทรงพระโกรธ, แต่ให้ม้าใช้มาหาพระยาภูกาม, พระยา
เลื้อหาญ. ๑ กัณฑ์พระราชอาณา—พระเจ้าหงสาวดี, ก็ทอดกิจอน พระมหาธรรม
ราชา, เชิญเสด็จขึ้น ไปช่วย ขอ โทษ. พระมหาธรรมราชา ก็ ทรง พระ
กรุณา แก่ พระยาภูกาม พระยาเลื้อหาญ, จึง พา พระนเรศวร ราชบุตร—เสด็จ
ขึ้น ไป ถึง เมือง หงสาวดี, ทูล ขอ โทษ พระยาภูกาม, พระยาเลื้อหาญ แก่
พระเจ้าหงสาวดี. ๑ คราวว่า, มันทั้ง ๒ นี้ โทษ ถึง คาย อยู่ แล้ว, แต่พระเจ้า
น้องเรา ได้ ขึ้น มา ขอ แล้ว เรา ยก โทษ ให้. พระมหาธรรมราชา ก็ โสมนัส—
รัก ใคร่ ใน พระเจ้าหงสาวดี เปน อันมาก. ขณะ เมื่อ พระมหาธรรมราชา เสด็จ
ไป กรุง หงสาวดี นั้น, ชาว เจ้าอง ไป ถึง กรุง พระนคร ศรีอยุธยา. สมเด็จพระ
พระมหินทราธิราช ก็ กราบ ทูล แก่ สมเด็จพระราชบิดา—ว่า, พระมหาธรรม
ราชานี้ มิ ได้ สุขามี รักดี—ต่อ พระองค์ แล้ว. ไป ฝ่าย ผา่งไม้ตรี—แก่ พระเจ้า
หงสาวดี ถ้ายี่เดียว,—จำจะ ยก ทัพ รับ ขึ้น ไป เชิญเสด็จ พระเจ้าพี่นาง,—กับ
ราชันบุตร—ตง มาไว้ ณ พระนคร ศรีอยุธยา, ถึง มาทว่า พระมหาธรรมราชา
จะ คิด ประการใด, ก็ จะเป็น ห่วง อาไถย—อยู่, อัน พระมหาธรรมราชา เห็น
จะไม่ พ้น ฝั่งอม พระหัตถ์. สมเด็จพระราชบิดา ก็ เห็น ด้วย, จึง ครัด ให้
พระยาราม อยู่ จัก เจง รักษา พระนคร. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับ พระมหินทรา
ธิราช, ก็ กริษา พด—เสด็จ โดยชลมารค ถึง เมือง พระพิศณุโลกย์,
ก็ รับ สมเด็จพระวิสุทธิกระษัตริ์, กับ พระเอกาทศรถ อันเป็น พระภาติไนยราช—
แต่ คราว อพยพ ข้างหลวง เดิม ซึ่ง ขึ้น มา แต่ ก่อน นั้น. แล้ว สมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัว, กับ พระมหินทราธิราช, ก็ เสด็จ ถอน จาก เมือง พระพิศณุโลกย์, ไป
ประทับ ยี่ เมือง นคร สวรรค์. จึง สมเด็จพระมหินทราธิราช กราบ ทูล สมเด็จพระ
พระราชบิดา ว่า, เมือง กำแพงเพชร เปน ทาง คี๋ก กำดั่ง คี๋ก, จะ ขอ ทำตาย

เมือง กำแพงเพชร กวาด เท เอา ครว อพยพ ลง ไป ใต้ นครฯ พระมหา นครศรี
อยุธยา, ถึง คึก มี มา ก็ ได้ หย่อน กำดัง ลง. สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว ก็
ทรง เห็น ด้วย, ทพ หลวง ก็ ตั้ง อยู่ ณ เมือง นครสวรรค์. สมเด็จ พระมหินทรา
ธิราช ก็ ยก ทพ ขึ้น ไป เมือง กำแพงเพชร, ทพ หลวง ก็ ตั้ง ค่าย แทบ คู เมือง.

ฝ่าย ขุนอินทเสนา, แด ขุนนาง ต่างใจ ข้างหลวง ซึ่ง ตั้ง ไป แด พระพิศณุโลกย
นั้น, แด ราชาก็ ตรอง จิต ระวัง กัน เมือง กำแพงเพชร เป็น สำมาต. ครั้น
กอง ทพ เข้า ตั้ง แทบ คู เมือง, ก็ แดง พด ทหาร ออก หัก ค่าย พระยา ศรี, ๆ ก็
พ่าย แก่ ชาวเมือง—กำแพงเพชร จึง พระยา ศรี ก็ แดง การ ที่จะ ปล้น เมือง กำแพง
เพชร, ก็ จัด ชาว อาษา ใน หมอช พันธ์ ไชย ๑๐๐๐, แดง การ สรรพ ก็
ยก เข้า ปล้น เมือง ใน เพลา กลาง คืน. เมื่อ แรก ยก เข้า ไป นั้น, ชาว ใน เมือง
สงบ อยู่ ให้อำมาตย์ เข้า ไป ถึง เชิง กำแพง แล้ว, ก็ วาง บิน ไฟ แด พุ่ง ล่า คราว
มา ต้อง ชาว อาษา, ๆ ก็ พ่าย ออก มา. แด ยก เข้า ปล้น เมือง ถึง ๓ วัน, ระวัง
ก็ ตาย มาก เห็น จะ เข้า เมือง มิ ได้. สมเด็จ พระมหินทราธิราช เจ้า, ก็ เลิก
ทพ หลวง ขึ้น มา ยัง เมือง นคร สวรรค์. สมเด็จ พระมหา จักรพรรดิ พระ เจ้า
ช้างเผือก, แด สมเด็จ พระมหินทราธิราช, ก็ เล็ด ลง มา ยัง พระนคร ศรีอยุธยา,
ส่วน พระยาราม อยู่ แดง การ ซึ่ง จะ กัน พระนคร, แด ใน น้ำ ที่ กำแพง รอบ พระ
นคร นั้น ให้อำมาตย์ บ้อม เพชร แด หอ รอบ ระวัง กัน แด เส้น ๑, วาง บิน ไฟ
ไว้ ระวัง แด ๑๐ วา, บิน บาเวียม จำรง มณฑก ระวัง กัน แด ๕ วา. อนึ่ง
กำแพง พระนคร นั้น ตั้ง โดย ขบวนเก่า, แด ยัง ไป ระวัง ตั้ง ใน ริม น้ำ, พระยา
ราม ก็ ให้อำมาตย์ ค่าย ราย ไป ตาม ริม น้ำ ขึ้น ๑, แด ใ้ บิน จำรง มณฑก สำหรับ
ค่าย นั้น ก็ มาก. แด ให้อำมาตย์ หอ โทณ—ใน กลาง น้ำ, โกล ริม ผัง ออก ไป ๕
วา รอบ พระนคร, มิ ให้อำมาตย์ มา ริม พระนคร ได้.

ฝ่าย ข้างหลวง ใน เมือง พระพิศณุโลกย, ครั้น สมเด็จ พระมหา จักรพรรดิ

พระเจ้าช้างเผือก, แด่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ นำ พระวิสุทธิเทวี, แด่
พระเอกาทศรถ กับ ครอบครัว อพยพ ข้ามดวงเดิม ลงไปแล้ว, ก็ขึ้นมารับไป
ยัง กรุงหงสาวดี กราบ ทูล แก่ พระมหาธรรมราชา เจ้า ทุก ประการ, พระมหา
ธรรมราชา ได้แจ้ง ตั้งนั้น ก็ ทัก พระไทย, จึง เข้า ไปเฝ้า พระเจ้าหงสาวดี, เอา
เหตุ ซึ่ง พระยาราม, กับ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ, คิด การ กัน แต่ ต้น จน
มา หักหาญ—รับ พระวิสุทธิเทวี, ลง ไป กรุง พระมหานครศรีอยุธยา นั้น,
ทูล แก่ พระเจ้าหงสาวดี ทุก ประการ. พระเจ้าหงสาวดี แจ้ง เหตุ ตั้งนั้น ก็ เคือง
พระราชหฤทัย, จึงตรัส แก่ พระมหาธรรมราชา ว่า, ซึ่ง กรุงพระมหานคร
ศรีอยุธยา เสีย สักยา นุติย, กลับ เป็น ประโยชน์—ข้าศึก แก่ พระเจ้าน้องเร
นั้น จะ ระวังไม่ได้, พระเจ้าน้องเรา เวัง ลง ไป จัดแจง กองทัพ ๗ เมือง เหนือ,
แต่เสบียง อาหาร ไว้ให้ สรรพ. เดือน ๑๒ เราจะ ยก ลงไป. พระมหาธรรม
ราชา รับ บัญชา พระเจ้าหงสาวดี, แล้ว ถวาย มงกุฎ มา ยัง พระพิศณุโลกย์,
จัดแจง เเสบียง อาหาร ช้าง ม้า ทัพ ทั้ง ๗ เมือง เหนือ ไว้.

ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี ให้ บำรุง ช้างม้า ทัพ สรรพ. ฤกษ์การ ๗๑๗ ปีเกาะ
สัปตศก, ณ วัน ๕ ๑๒ ค่ำ, เพลา รุ่ง แล้ว ๒ นาฬิกา ๖ บาท, สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดี เสด็จ ทรง ปริก โตทก—ธาราภิเศก—เสด็จ, เสด็จ ทรง เครื่อง ศิริ
ราชวิภูษณาธาร—กาญจนา—วิเชียรมาลี—มณีนาค—มงกุฎ—สำหรับ พิไชยยุทธ—
ราชรถ ภูมิ—เสด็จ, เสด็จ ทรง ช้าง ต้น—พลาย ชมพู ทัด สูง ๖ ศอก ๒ นิ้ว,
ผูกพระที่นั่ง สุวรรณมหามณฑป—เป็น บรม อรรคยาน—พาหะ พร้อม ด้วย
แสนสรรพชาติโยธา—พลากร—เข็มหาญ, พลโต—เชนทวนธนู—คุดิเรก—มะเห
ฬาร—นานา วุธ ประยุต์กัณฑ์, ตำราสินธพ—จักรงศ์—ภาชี ชาติ—พันทุก—อริก—
ด้วยกาญจน์, กัณฑ์กลด—อภิรม—บังสุริย์—ไฟโรจ—รุจิษฐ์—พิพิธ—ประภาการ—
ธงไชยธงประภา, เป็น ชนิดแน่นใส่เด็ยรดาษ, ด้วยท้าวพระยาพลากรกันกอง—

วิจารณ์—ระยะโดย ขบวน บพจร—พยุห ภาครา—ซ้ายขวา นำหถึง ทั้งปวง เด็จจ,
 ได้เพลา มหาวไชย ถูกข—โหรา—ถันซ้องไชย,—ทวิชาจารย์—เม้าสังข์ ประโคม
 ซ้อง กดอง กาทพ—กัก ก้อง นฤนาท—นี้ สนั่น พสุธา ตต. คำเนิน รวช—ติลา
 พล พุท—แสนยากร—ทัพหลวง, ออกจาก หงษาวดี, รอนแรม ๒๕ เหว ถึง
 แคน เมือง กำแพงเพชร, เด็จจ ประทับ เถลิงราช พลับ พลาไชย—ราชา อาศน์.
 จึง ดำรัส ให้ พระเจ้าแปร เป็น นาย กอง ทัพ เวือ ณเมือง นครสวรรค์, แด พด
 พระเจ้าหงษาวดี ยก มา ครั้ง นั้น. คือ พด พม่านอญใน หงษาวดี, อังวะ ของอ
 เมือง ปรวน แด เมือง ประเด็นหัว เมืองกอง เมืองมิด เมืองคาตะ เมืองหน่าย เวืออง
 อมวง, เมืองตะพัว บัวแสด แด เมืองสรอบ เมือง ไทยใหญ่. อนึ่ง ทัพ เชียงใหม่
 นั้น พระเจ้า เชียงใหม่ ประชวร, จึง แต่ง ให้ พระยาแสน หลวง พิไชย เป็น นาย
 กอง ถือพด ดาว เชียงใหม่ ทั้งปวง, มา ด้วย พระเจ้าหงษาวดี เป็นทัพ ๑. แด
 กำหนด พด นั้น มี บัญชี ๑๐๐๐๐๐๐, ส้มเตีจ พระมหาธรรมราชาธิราชเจ้า
 เป็น นาย กอง, ถือพด เมืองเหนือ ทั้ง ๗ หัว เมือง, มา ด้วย พระเจ้าหงษาวดี
 เป็น ทัพ ๑, ครั้นได้ ศุภวารฤกษ์—ดีถ—พระเจ้าหงษาวดี, ก็ กรัชา พยุหโยธา—
 ทัพ ทั้งปวง ลง มา ยัง พระ นคร ศรี อัยทอชา พระเจ้า ช้างเผือก แด พระมหินทรา
 ธิราช แจ่ง ชาว, ก็ ให้ ขับ พดเมือง นอก—ทั้งปวง เข้า พระนคร, แด ได้แต่
 ใน แขวง จัหวัด, ซึ่ง อยู่ ใกล้ พระนคร ทั้ง ๔ แขวง นั้น ประมาณ ส่วน ๑, แด
 ซึ่ง มิได้ เข้า นั้น ออก อยู่ บ่า เป็น อันมาก. อนึ่ง พดเมือง เด็ก น้อย ทั้งปวง มิได้
 เข้า พระนคร, แด ออก อยู่ บ่า มาก. ได้ แต่ ตัว เจ้าเมือง แด พด สำหรับเจ้าเมือง
 นั้น เข้า มา พระ นคร. ส้มเตีจ พระเจ้า อยู่หัว ก็ ให้ พระยาราม ครวด จิต พด
 ธรรมพยุท—ขึ้น ประจำ—นำที่ กำแพงรอบ พระนคร, แด ค่าย ทั้งปวง ก็ มีนค
 นก. แด ก็ แต่ง กองถ่น—ไว้ ทั้ง ๔ ด้าน รอบ พระนคร ด้านตะ ๕ กอง, ส่วน
 ะยาราม นั้น ตั้ง กองทัพ ใน ท้อง สนาม หลวง เป็น กอง กดาง, จะได้ยกไป

แผ่นดิน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ครั้งที่ ๒

๗๓

ช่วย ทั้ง ๔ ด้าน. อนึ่ง น้ำที่ ไบ เปน น้ำที่ กวด ขั้, พระเจ้า อยู่ หัว ก็ ใ้ พระ
กตาโหม. แด พระพตเทพ เมือง ไชยนาท, เมือง สุพรรณ บุรี, เมือง ตพบุรี,
เมือง อินทบุรี, เมือง เพ็ชร บุรี, เมือง ราชบุรี, เมือง นครนายก, เมือง สระบุรี,
เมือง พรหมบุรี, เมือง สระบุรี, เมือง นครไชยศรี, เมือง ธนบุรี, เมือง มฤท,
ทั้ง นี้ อยู่ ประจำ น้ำที่ แด่ มุม หอรัตนไชย ลงไป จน เกาะแก้ว, ซึ่ง มี แด่ คูหา แม่
น้ำ ก็ มี ได้. แด น้ำที่ ๓ ด้าน ใช้ แด่ ใน ไก่ ไป ถึง ประตูละชู, พระยาพระคลัง
เปน นาย กอง ไหญ่. แด่ ประตูละชู ไป ถึง วังไชย, พระอินทรา นครบาท เปน
นาย กอง ไหญ่. แด่ มุม วังไชย ไป ถึง ประตูละชู, พระท้ายน้ำ เปน นาย กอง
ไหญ่. แด่ มุม ศาตหลวง มา พระราช วัง, แด่ พระราชวัง ไป ถึง ชื่อ่น้ำ, พระยา
ธรรมาธิกรณ เปน นาย กอง ไหญ่, ถือ พด ทหาร ใน ทั้งปวง รักษา น้ำ ที่.

ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี ยก ทัพ มา ถึง กรุง พระ นคร ศรี อยู่ทชยา, ครั้น
ณวัน ๔ ๗ ๑ ค่ำ, ตั้ง ทัพ มั่น ณ ตำบล ตุมพลี. จึง พระยาราม ก็ ใ้ เขาเป็น
นารายณ์ สังหาร ยาว ๓ วา ศอก, กระสุน ๑๒ นิ้ว ตก ไป ตั้ง ใน ช่อง มุม สฟ
สรวรค์, ใ้ จังกา—ยิง เขา ถอง ทัพ พระเจ้าหงสาวดี, ต้อง ข้าง ม้า รัด
ตาย มาก. แด กระสุน นั้น ไป ตก ใกล้ พลับ พลา พระเจ้าหงสาวดี, พระเจ้า
หงสาวดี ก็ ใ้ เขา กระสุน ขึ้น สรวง พลี, แด้ว ก็ เสด็จ เลิก กอง ทัพ มา ตั้ง
ณมหาพราหมณ์ พด ทัพบก ทัพเรือ ถึงพร้อม, จึง พระเจ้าหงสาวดี, ก็ ครัดกำหนด
ใ้ ทัพ ทั้งปวง เข้า ถ้อมพระนคร ใน ชื่อ่น้ำ ทิศบูรพ์—ไช้, ทัพพระมหาอุปราช,
พระมหาธรรมราชา, ทัพ พระเจ้า อังวะ. ไป ข้าง ทักษิณ.—ทัพ พระยาตะละ,
แด เจ้าฟ้าไทยไหญ่. แด พระยาแสนหลวง ชาว เชียงใหม่ ไป ข้าง ปจิมทิศ.—
ทัพ พระยาพสิม, แด ทัพ พระยาคลองย, ทัพ พระยาอโยคคามนี้. พระยาเตา,
พระยา พระตะบะ, พระยา พระตะบิต ตั้ง ทิศ อุดร.—ฝ่าย ทัพ หลวง ถึ ยก มา ตั้ง
ณวัดมเหยงคณ์ แด ทัพ อัน ถ้อม พระนคร ทั้ง ๔ ด้าน นั้น, เมื่อแรก ยก เข้า ถ้อม

นั้น, ทั้ง โกตริม น้ำ ออก ไปประมาณ ๓๐ เส้น. แต่เขา ไม่ คิด ทำ ค่าย พุน
ดิน กัน บิน ใหญ่, ก็ว่า จะ ตั้ง มั่น คง คง ได้. ชาว พระนคร วาง บิน ใหญ่ ออก
ไป, ต้อง พด พระเจ้าหงษาวดี ตาย มาก นึก. ครั้น ตั้ง ค่าย มั่น กัน บิน ใหญ่
ได้ แล้ว, ประมาณ ๓๐ วัน, ก็ ยก เข้า มา ตั้ง ค่าย อีก ขึ้น ๑ ห่าง ค่าย เดิม
๑๐ เส้น, ยัง ประมาณ ๒๐ เส้น จะ ถึง ริม น้ำ. ชาว พระนคร แต่ง พด อาษา
ออก ทดลอง พัน,—แล้ว วาง บิน ใหญ่ ออก ไป ต้อง พด—พระเจ้าหงษาวดี, เมื่อ
ตั้ง ค่าย นั้น ตาย มาก นึก. แต่ นาย ทัพ นาย กอง เห็น จะ ตั้ง ค่าย ใน กลาง วัน
มิได้, ให้ ตอน เข้า ตั้ง กลาง ค่ำ, ข้านาน จึง ตั้ง ค่าย ขึ้น นั้น มั่น คง ได้. แล้ว
พระเจ้าหงษาวดี ก็ ให้ ยก เข้า ตั้ง อีก ขึ้น ๑ เล่า, ให้ ถึง ริม น้ำ คูเมือง. แต่
ค่าย ขึ้น นั้น ตั้ง ยาก นึก, ด้วย ชาว พระนคร วาง บิน ใหญ่ แต่ บิน จินดา จำรง ก
มณฑก กนัต เต็ม แม่นยำ. พด ทั้งปวง ต้อง บิน ไฟ คาย มาก นึก, จึง พระเจ้า
หงษาวดี ให้ ขุด อุโมงค์,—ให้ พด ทั้ง ปวง เดิน ข้าม มา เปน หลาย แห่ง หลาย
สาย, ครั้น ถึง ริม แม่น้ำ ที่ จะ ตั้ง ค่าย นั้น, ก็ ขุด เปน อุโมงค์ แล่น หา กัน
โดย นำ ค่าย. แต่ ตอน ตั้ง ค่าย นั้น ใน กลาง ค่ำ, แล้ว ห้าม พด ทั้งปวง ให้
สงบ มิให้ มี ดาว,—ฝ่าย ใน พระ นคร รู้ว่า ชาว หงษาวดี ขุด อุโมงค์ เดิน, ก็
เขา บิน ใหญ่ ยัง ออก ไป มิได้ ต้อง ขี้ศึก, ก็ จัด กอง อาษา ออก ทดลอง พัน,
ได้ หัว เข้า มา ถวาย หลาย ครั้ง, แต่ ชาว หงษาวดี ตั้ง ค่าย ขึ้น นั้น เปน เดือนเศษ
จึง ตั้ง ได้ แต่ พระเจ้าหงษาวดี ยก มา ให้ ตั้ง ค่าย ถ่อม เปน ๓ ครั้ง, ประมาณ
๒ เดือน จึง เข้า ถ่อม ได้ ถึง ริม น้ำ คูเมือง.

ฝ่าย สมเด็จ พระมหินทราธิราชเจ้า, จึง ครัด แก่ พระยาราม ให้ มี ศักอักษร—
ขึ้น ไป ถึง เมือง ล้านช้าง,—ขอ กอง ทัพ ลง มา ช่วย. พระยาราม ก็ แต่ง
ศัก อักษร โดย พระราชบุรุษ—เสร็จ แล้ว, จึง แต่ง ให้ ขุนราชเสนา, ขุน
มหาไชย กับไพร่ ๕๐, ก็ อพยพ ขึ้น ไป ยัง เมือง ล้านช้าง. เมื่อ คึก หงษาวดี

ยก มา ถ่อม พระนคร, แต่ ค้าง ใต้ ๓ ครั้ง, พระเจ้าช้างเผือก เสด็จ ถ่อม
พระนคร มิได้ ชาติ. แต่ แค้น ขุนหมื่น ทหารอาษา, ยก ออกไป กอง ละ ๑๐๐
๒๐๐ ทั้ง ๔ ด้าน, เป็น หลายหมื่น หลายกอง. ใต้ รับ ด้วย ชาวเมืองหงสาวดี,
ซึ่ง มา ค้าง ค่าย นั้น ทุก วัน. แต่ ได้ ข่า พด ชาว หงสาวดี ตาย, ได้ หัว เข้า มา
ถวาย ก็ มาก. ฝ่าย ชาว หงสาวดี แน่น ถม ตาย เท่า ไ้, พด ทั้งปวง ก็ มิ ได้
แตกฉาน, ยก หมุน กัน เข้า มา นักหนา, บ้าง กัน ให้ ค้าง ครั้น ค้าง ค่าย นั้น
ถ่อม ทั้ง ๔ ด้าน แล้ว, พระเจ้าหงสาวดี, ก็ ครัด แก่ พระมหาอุปราช, พระเจ้าแปร,
พระเจ้าอังวะ, ท้าว พระยา ทั้งหลาย ว่า, เรา ไป รบ เมือง ทุก แห่ง ไซ้. ครั้น
ยก เข้า ถ่อม ได้ แล้ว ดังนี้, ก็ แ่่ง การ ที่ จะ เข้า ปั้น ปัดน เอา ได้ ด้วย ฉับพลัน.
แผ่นดิน ศรีอยุธยา นี้ เป็น ราชธานี—ใหญ่ หดง, เอา สมุท—เป็น คู่น รอบ,
ดุจ เขา พระ ดิเนรราช.—อัน มี แม่ น้ำ สักนักร—นี้ ที่ รอบ ขอบ แต่ ที่ จะ ปัดน ได้
ไซ้, เห็น แต่ ชื่อ น้า ด้านเดียว. ถึง ดังนี้ ก็ ตี จะ ปัดน เอา เหมือน นคร ทั้งปวง
นั้น มิ ได้. แต่ ซึ่ง จะ เอา อยุธยา ครานี้, เรา จะ แ่่ง การ เปรน งาน บ้าง จะ
ได้. ให้ ท้าว พระยา ทั้งหลาย กำหนด แก่ นาย ทัพ นาย กอง ทั้งปวง, ให้ รักษา
แต่ มัน ไว้ อย่า เพื่อ รบ พง. ให้ แ่่ง การ ออก ลาด หา—เข้า ไว้ เปรน เสมียง
ไพร่ พด ทั้งปวง ให้ ครบ มี ๑. แล้ว จะ ให้ ล่า รวด เอา—ให้ ถ้วน ตัว คน จงทุก
หมู่ทุก กอง, ถ้า นาย ทัพ นาย กอง ผู้ใด, เสมียง พด นั้น มิ ครบ ถึง บ้าง ไซ้
จะ ให้ ตั้งโทษ แก่ นาย ทัพ นาย กอง ผู้นั้น ถึง สิ้น ชีวิต. จึง ท้าวพระยา ทั้งหลาย
ก็ แ่่ง พด ไว้ ประจำ ค่าย ทั้งปวง, แต่ พอ รบ พง บ้าง กัน น้า ค่าย. แล้ว ก็
แ่่ง พด ออก ไป ลาด หา เข้า ทุก หมู่ทุก กอง. โดย พระราชกำหนด—ก็ ปดถ
ยัง ฉาง ไล่ เสมียง ทั้ง ปวง ไว้. ครั้น ถึง กำหนด ที่ จะ ล่า รวด พระเจ้าหงสาวดี
ล่า รวด ทุก ทัพทุก กอง. แต่ เสมียง พด ทั้งปวง นั้น ก็ ครบ มี ๑ ดุจ ราชกำหนด.
แต่ หมวด มะโคด ข้าง หดง เดิม นั้น เสมียง มิ ครบ มี, พระเจ้าหงสาวดี ให้ ตั้ง

โทษถึงดิน ชั่วชีวิต. ขณะนั้น พระเจ้าช้างเผือกทรงพระ ประชวร-หนัก, ประมาณ ๒๕ วัน, ก็เสด็จ สวรรคต—ใน ศักราช ๙๑๗ ปีเถาะ สัปต ศก. อยู่ใน ราช สัมบัติ นั้น ๒๒ ปี.

แผ่นดิน พระ มหินทราธิราช ครั้งที่ ๒

ครั้น พระเจ้าช้างเผือก สวรรคตแล้ว, สมเด็จพระ มหินทรา ธิราชพระเจ้าแผ่นดิน มิได้ นำพา—ด้วยการศึก, แต่เสด็จ อยู่ใน พระราชวัง, ได้ การ ฝังบวง—แก่พระยาราม ให้บัง กับ บัญชา ตรอง ทหาร ทบวง, เป็น ผู้รักษา นาคี รอบ พระ นคร. ขณะนั้น พระยาราม ชื่อ คาน หาม ทองมี, มุขมนตรี—ประทับ ช้ายขวา, แต่ พด ทหาร ห่ม นาคี เป็น แขนงหนา แต่พดถือ บันนุกลับ—นั้น ๗๐๐, เทียบเทียบ นาคี ทุกวัน, แต่ เภณทั พด ทหาร ออก มา รบ ชาว พงษาวดี เป็น สำมารด. ขณะนั้น พระยาจักรรัตน ถือพดทหารออกไปหักค่าย ข้าศึกจนท่ายคุ, แต่เผา ค่าย นาคี พระยาเกียรติ ได้ ประมาณ ๑๐๐๐๐๐. พด ศึก อัน ประจำ ค่าย พ่าย ลง ไป. จึง พระยาเกียรติ ยกพด ออกรบ. พระยาจักรรัตน รบดำ เข้า ไปก็เสียตัว. แต่ ชาว อาษา ทั้ง บวง ก็ พ่าย เข้า มา พระ นคร. พระยาเกียรติ จับ พระยาจักรรัตน ไป ถวายแก่ พระ เจ้าหงษาวดี ๆ ทรง พระ โกรธ แก่พระยาเกียรติ, ครั้นแก่ พระมหาอุปราชว่า, ซึ่งพระยาเกียรติ มิได้ รักษา ค่าย ให้หมั่น, ให้ ชาว พระ นคร ออก มา เผาเสีย ได้, จะลง โทษ พระยาเกียรติ ด้วยประการใด. พระ มหาอุปราช กราบ รุดว่า, พระยาเกียรติเสีย ค่าย ได้ นาย กอง ซึ่ง ถือพด—ออกมานั้น, เห็นว่าโทษ พระยาเกียรติ ถม ถม กันจึง มิได้ ลงโทษ. พระเจ้าหงษาวดี ทรงพระโกรธ แก่พระมหาอุปราชว่า, ถึงพระยาเกียรติ จับได้ นาย กอง ก็ดี, ยัง มิคุ้มโทษ. แต่มหาอุปราชว่าคุ้ม โทษ แล้ว, แต่ มิได้ เอา โทษ พระยาเกียรติ นั้น, เห็น ว่ามหาอุปราช

มิได้เอาใจลงใน การ คัก.— อย่าให้มหาอุปราช อยู่บังคับบัญชาการ คัก ในทัพ นั้นเลย, จะไปแห่งใดก็ตามใจเถิด. ให้มหาอุปราชเอาแต่ ข้างตัว๑, คนอื่น ท้าย ถอดไปด้วย. นอกกว่านั้นอย่าให้เขาไป. พระ เจ้าหงษาวดีก็ให้ ขั้ มหาอุปราช เสียแล้ว, ก็ให้ส่ง โทษแก่พระยาเกียรติ ถึงต้นชีวิตร์. พระมหาอุปราช กลับมายังทัพ. ส้มเตี๊ยะ พระเจ้าหงษาวดี, ก็ใช้ ส่นอง พระโอรส^๒ มาขับ พระมหาอุปราช, ให้ไปจากทัพจงพลัน. ขณะนั้นพระเจ้าแปร, พระเจ้าอังวะ, ถัดพระราชอาชญาพระเจ้าหงษาวดี, มีอาจะ ทอดขอ โทษ พระมหาอุปราชได้. พระมหาอุปราชก็ให้มา ทอดแก่พระมหาธรรมราชาว่า, ส้มเตี๊ยะ พระราชบิดาทรง พระโกรธ, ให้ขับ เราเสียจากทัพ. แต่พระเจ้าแปร, พระเจ้าอังวะ, จะทอดขอโทษนั้นพ้น ก่าถึง ทอดมิได้. แต่ซึ่งจะช่วยเราคราวนี้, เห็นแต่พระเจ้าพี่เรา, พอจะทอด ขอโทษ เราได้. เมื่อ พระมหาอุปราชให้มาทอดแก่พระมหาธรรมราชานั้น, พระเจ้าหงษาวดีใช้ ส่นอง พระโอรส^๓ มาเถ่า ว่า ให้ พระมหาอุปราชเร่ง ไปจงพลัน. พระมหาอุปราช ถัด พระราชอาชญา, ก็แต่ง ตัวจะขึ้น ข้าง ไปจากทัพ. จึง พระมหาธรรมราชา ครัดให้ข้าหลวง ไปห้าม พระมหา อุปราชว่า, ให้คงอยู่เราจะไปทอดขอโทษก่อน, พระมหาธรรมราชา ก็เสด็จมาทอดขอโทษ พระมหาอุปราช. พระเจ้าหงษาวดีก็โปรดยกโทษ ให้. ขณะนั้นพระเจ้าหงษาวดี, ให้พระเจ้าแปร ยกทัพ เรือลงไปโดยคลอง ตะพานชายเข้, ไปตอกบางไซร. เลี้ยวขึ้น มาตั้งท้ายคู, กันมิให้เรือ ขึ้นต้องเข้าออกได้. แล้วพระเจ้าแปร ก็แบ่งทัพ เรือลงไปตามถึงเมือง นนทบุรี, เมืองธนบุรี. เมืองสาครบุรี.

ขณะนั้น ลำเภ^๔จัน จังจัว—มีกันรู้^๕ว่า, คัก หงษาวดี มาล้อมพระนคร. ก็ใช้ใบเข้า มาถึงต้นดอนหลังเต่า. พระเจ้าแปร รู้ก็ยกทัพเรือออกไป,

จะเอาลำเภาจัน จังจิว, จัน จังจิว รู้ว่า ข้าศึก มา ถั้ม พระนคร. แด่ง ทัพ
เรือ ลง มา ถาด, จัน จังจิว ก็ ใช้ ใบ ลำเภา ออก ไป แด่ ทัพ เรือ พระเจ้าแปร
ยก ออก ไป, เห็น ลำเภาจัน จังจิว ถาด ออก ไป ตกภูกัณฑ์, จะ ตาม เอา
มิได้ ก็ ยก ทัพ ขึ้น มา. พระเจ้าหงสาวดี ก็ ทรง พระ โกรธ แก่ พระเจ้าแปรว่า,
ลำเภาจัน เข้า มา ถึง ปาก น้ำ แล้ว, แด่ มิได้ ติดตาม ออก ไป เอา จง ได้, ให้
ลำเภาจัน หนี ไป รอด นั้น พระเจ้าแปร ผิด. คราวนี้ ให้ เอา ตัว พระเจ้าแปร ไป
ดูเวณ รอบ ทัพ—แล้ว, ให้ คง เป็น นาย ของ ทัพ เรือ คง ตั้ง แก่.

ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี, ก็ แด่ง ทหาร ให้ เข้า หัก ค่าย ริม น้ำ ด้าน ประตู
หอรัตนไชย. พระยา ราม, แด่ พระยา ถาด โหม, พระอินทรา พระ มหาเทพ, พระ
มหา มนตรี, แด่ พระ หัวเมือง ชน หนึ่ง ทั้งหลาย ช่วย กัน เอา ใจ ลง ใน ราชการ
รบ พุ่ง บัอง กัน, มิ ให้ ชาว หงสาวดี หัก เข้า มา ได้. แด่ พระ มหาเทพ แด่ง
พธ อาษา ออก ทดลอง พัน, ชาว หงสาวดี ก็ แด่ กาน—เป็น หลาย ครั้ง. แด่
การ คู้ก นั้น ก็ ชั่ว อยู่, พระเจ้าหงสาวดี ทรง พระ โกรธ, ก็ ให้ เอา นาย ทัพ
นาย ของ นั้น ลง โทษ, แด่ วัณมุขการ ให้ พระมหา อุปราชา ไป ตั้ง ค่าย, ค่าย
วัด เขาคิน ตรง เกาะ แล้ว. พระเจ้าอังวะ บุตรี เขย นั้น, ตั้ง ค่าย ค่ายตวัด
ตะพาน เกดื้อ. พระเจ้าแปร ผู้ หนี, ตั้ง ค่าย ค่ายตวัด จัน ตรง บาง เขียน.
ให้ เร่ง ถม ดิน เป็น ถนน ข้าม แม่น้ำ เข้า ไป, ให้ ถึง พาก ทั้ง ๓ ค่ายตวัด จง ได้.
พระ มหา อุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปร ก็ มา เร่ง ให้ ทำ ตาม รับ ตั้ง,
ชาว พระ นคร เจ้าน้ำ ที่ เห็น ตั้ง นั้น, ก็ เอา ฝน ใหญ่ น้อย ระดม ยิง ข้าศึก ถั้ม
ตาย เป็น อัน มาก. สมเด็จ พระเจ้าหงสาวดี เสด็จ ไป ทอด พระ เนตร, เห็น
ยังไม่ เป็น ถนน ขึ้น ได้ ก็ คราวนี้ ว่า พระมหา อุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้า
แปร ๓ คน นี้, จะ ให้ พุด แต่ ถนน ข้าม คู เท่านั้น ยัง มิได้, ที่ ไหน จะ ได้ ทรู
ศรี อยู่ ทุขยา เจ้า, ถ้า ค่าย ตัก คน หนึ่ง เมื่อใด, จึง จะ เป็น ถนน ขึ้น ได้. คราวนี้

เท่า นั้น แล้ว เสด็จ กลับไป. พระมหา อุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปร, ยิ่งเกรงพระราช อาชญา.— จึงดำริห์ ให้เอาไม้ โคนค ทำทาบทาบ, พดชน มุดดิน เข้าไป ถม ถน. ชาวพระ นคร ก็ วาง ปืนใหญ่ ออกมา ทำตาย ทบทุ, พด ถม ตาย เป็น อันมาก. ผู้ ตรวจ การ เห็น ดั่งนั้น ก็ ไป กราบทูล, พระเจ้าหงสาวดี จึง ครัดถาม ผู้ตรวจ ว่า พด แบก มุดดิน ตาย ตง คนหนึ่ง, จะเป็นมุดดินสัก กี่ ก้อน. ผู้ตรวจ การ ทูลว่า, คน ตาย คน หนึ่ง, เป็น มุดดิน ประมาณ ๗ ก้อน ๘ ก้อน. พระเจ้าหงสาวดี จึง ครัดว่า เขา เกิด, จึง ไป บอกเจ้า น้ำที่ ให้เร่ง พดชน มุดดิน—ถม ถน เข้าไป อย่า ให้ ชาติได้. ผู้ตรวจ การ ก็ มา ทูลพระ มหา อุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปร, ตาม รับสั่ง ทุกประการ. พระ มหา อุปราชา, พระเจ้าอังวะ, พระเจ้าแปร, ก็ เร่ง ให้ พดพด ทั้ง ปวง ชน มุดดิน เข้าไป ถม ถน นั้น, ทั้ง ๓ ค่าย มิได้ ชาติ ทั้งกลาง วันกลางคืน. แล การ พูน ถน นั้น ถึง ๓ เดือน, จึง ถึง ฟาก กำแพง พระนคร.

ฝ่าย พระยาราม, พระยาตากใหม่, พระมหาเทพ, เห็นเชิง คีตกแหม เข้ามา, ก็ ให้ ตั้ง ค่าย ใน กำแพง พระนคร ชัน หนึ่ง เป็น วง พาด, เอา ปืน ใหญ่ ปืน มณฑก มาตั้ง ไว้ ณ หน้า ค่าย นั้น. ฝ่าย พด อันอยู่ นานที่ กำแพง เชิงเทิน นั้น, ก็ ยัง รบ พุ่ง บัอง กัน อยู่. พระเจ้าหงสาวดี ให้ยก พด เข้ามาโดย ถน มุมเกาะแก้ว, แล้ว เอา ทัพ เรือ มา กระหนาบ, เอา ปืน จำรงค์ มณฑกกลับ ยัง แขนงระตม—เอา น้ำที่ ตั้ง ห่า ฝน ซึ่ง มุมเกาะแก้ว นั้น. ชาว ทหาร อาษา ซึ่ง อยู่ นานที่ มุม เกาะแก้ว นั้น, จะยัง รบ พุ่ง บัอง กัน มิได้, ก็ พ่าย ลง มายัง ค่าย ซึ่ง ตั้ง ไว้ นั้น. ชาว หงสาวดี รุก เข้ามา ทลาย กำแพง มุม เกาะแก้วได้. ขณะ นั้น พระยาราม ก็ สดุดใจ, จะ บังคับ บัญชา การ คัก มิได้ เป็น สิทธิ์—ดู แต่ ก่อน, ก็ คิด ด้วย ท้าว พระยา มุข มนตรี ทั้ง หลาย ว่า, จะ บัอง กัน สืบไป เห็น จะ พัน กำดัง, แล จะ แต่ง ออกไป ให้ เจรจา เป็น ไมตรี. ท้าว พระยา มุขมนตรี

ทั้งหลายก็ว่า, ซึ่งจะเป็นไมตรีใช้แต่ยังมีได้รบกันเป็นสามารถ. แต่
ซึ่งได้รบพุ่งจนพระเจ้าหงสาวดีเสียวิบัติ เป็นอันมากดังนี้แล้ว, พระเจ้า
หงสาวดีก็ยังจะรบเป็นไมตรีฤา. ท้าวพระยาทั้งหลายก็มิลงด้วย—พระยา
ราม. แต่นั้นมาท้าวพระยา มุขมนตรี ถูกขุนทหารทั้งปวง, มีฟังบังคับ
บัญชาพระยา ราม, ต่างคนต่างรบพุ่งข้าศึก. สมเด็จพระมหินทราธิราช
พระเจ้าแผ่นดิน, ก็มิเอาพระไทยลงใน การสงคราม,— ปล่อยให้มุขมนตรี—
ทั้งหลายรบพุ่ง ขณะนั้น พระมหาเทพ ถือพล อาษา, อยู่รักษาหน้าค่าย
มุขเกาะแก้วที่กำแพงทลายนั้น. ข้าศึกหงสาวดียกเข้ามาปล้นค่ายเป็น
หลายครั้ง, แต่พระมหาเทพก็รบป้องกันไว้, ข้าศึกหักเข้าไม่ได้. บ้าง
พระเจ้าถูกเชลยพระศรีเสาวราช, เสด็จมายืนข้างพระที่นั่งให้พลอาษาช่วย
พระมหาเทพรบ, แต่แต่งทหารอาษาออกทอดวงพัน แล้วก็วางปืนใหญ่
ยิงทแยงออกไป. ต้องพลหงสาวดีตายเป็นอันมาก, ข้าศึกจะปล้นเอา
ค่ายนั้นมิได้, ก็จึงประจักษ์กันอยู่.—

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีทรงพระดำริห์ว่า, กรุงพระมหานครศรีอยุธยา
นี้ บังคับเมืองเป็นสามารถ,— ซึ่งจะหักเอาโดยง่ายนั้นยาก, แล้วก็
จวนเทศกาลฟ้าฝน—จะลำบากไพร่พลนัก. ก็ตรัสด้วยพระมหาธรรม
ราชาว่า, จำเราจะเพ็ญทอมา—ให้ถือหนังสือเอาตัวพระยา ราม, ผู้เป็น
เจ้าการป้องกันพระนครนั้นได้แล้วก็ จะเบามือลง, เห็นจะได้เมืองถ่าย
เดียว. พระมหาธรรมราชาเห็นด้วย, ก็แต่งนายกองของข้าหลวงเดิม,
ให้ถือหนังสือตอบเข้าไปถึงขุนสนมข้าหลวง, ซึ่งสมเด็จพระเจ้าข้าง
ฝ่อกไปเอาลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลกย์, กับด้วยพระวิสุทธิกระษัตริย์,
ขุนสนมก็ส่งหนังสือนั้นเข้าไป, ถวายแก่พระเจ้าอยู่หัวฝ่ายใน. แต่ใน
ลักษณะหนังสือนั้นว่า, พระเจ้าข้างฝ่อกตรัสคิดด้วยพระยา ราม, จึงแต่ง

การ รบพุ่ง บังคับ กัน พระนคร, ละให้ เสีย ศักดิ์ ครอบ พระราช ไมตรี นั้น. บัดนี้
 พระเจ้าข้าง เมืองเสด็จ สวรรคต แล้ว ยัง แต่ พระยา ราม, แด พระไทย พระเจ้า
 หงสาวดี ยัง ไม่เสีย คดอง พระ ราชไมตรี, คราวนี้ ถ้า พระเจ้า แผ่นดิน ส่ง ศักดิ์
 พระยา ราม ผู้ ก่อ เหตุ ุ้ ออก ไป ถวาย แล้ว, พระเจ้า หงสาวดี ก็ จะ เป็น ไมตรี,
 มิให้ ยาก แก่ สมณ พราหมณาจารย์—ประชา ราชูร ทั้งปวง, จะ เลิก ทัก ดับ
 คืบ ไป เมือง หงสาวดี. จึง สมเด็จพระ เจ้า อยู่ หัก ฝ่าย ใน, ก็ เอา หนังสือ นั้น
 มา แดลง, แก่ พระมหินทรา ธิราชเจ้า แผ่นดิน. พระมหินทรา ธิราช เจ้าแผ่นดิน,
 ได้ พัง โดย ดัชนี หนังสือ นั้น, ก็ ให้หา ท้าวพระยา พุฒามาตย์—ทั้งปวง,
 มา ประชุม กัน ปรึกษา ว่า, ซึ่ง พระเจ้า หงสาวดี, จะ ให้ ส่ง พระยา ราม ออก
 ไป, แด จะ เป็น ไมตรี นั้น ยัง เห็น ควร จะ ส่ง พระยา ราม ออก ไป หรือ, ๆ
 มิชอบ. จึง ท้าวพระยา พุฒามาตย์ ทั้งปวง ปรึกษา ว่า, ถ้า พระเจ้า หงสาวดี,
 จะ เป็น พระ ราช ไมตรี—จริง, ควร จะ ส่ง พระยา ราม ออก ไป, อย่าให้ ได้
 ยาก แก่ ประชา ราชูร ทั้งหลาย. สมเด็จพระ มหินทรา ธิราช เจ้าแผ่นดิน, ก็
 ครัด ให้ แต่ง หนังสือ ตอบ ออก ไป ว่า, ถ้า พระเจ้า หงสาวดี จะ เป็น ไมตรี ได้
 จริง ๆ, ให้ มี หนังสือ เข้า มา นี้ ไว้, ก็ จะ ส่ง พระยา ราม ออก ไป. จึง นาย
 ก้อน ทอง เอา หนังสือ ออก ไป ถวาย แก่ พระมหา ธรรม ราชา, พระมหา ธรรม
 ราชาก็ ครัด ใช้นาย ก้อน ทอง เข้า มา เต่า ว่า, พระเจ้า หงสาวดี จะ เป็น พระ
 ราช ไมตรี ได้ จริง ให้ ส่ง ศักดิ์ พระยา ราม ออก ไป เกิด. ซึ่ง จะ เอา พระยา
 ราม ไปได้ จะ ให้ ได้ ยาก แก่ อาณา ประชา ราชูร ทั้งปวง นั้น ดู มิบัง ควร. ฝ่าย
 ท้าวพระยา มุข มนตรี ทั้ง หลาย มิได้ รู้ กต พระเจ้า หงสาวดี ลำคัญ ว่าจริง, ก็
 พร้อม กัน ทูล พระ มหิน ทรา ธิราช เจ้า แผ่นดิน, ให้ ส่ง พระยา ราม ออก ไป แก่
 พระเจ้า หงสาวดี. สมเด็จพระ มหินทรา ธิราช เจ้าแผ่นดิน จึง ราชูร ใช้นาย ก้อน
 ทอง, ให้ ออก ไป ทูล แก่ พระมหา ธรรม ราชา ว่า จะ ส่ง พระยา ราม ออก ไป

กำหนดให้มารับ. ครั้นนายก้อนทองไปแล้ว, พระเจ้าแผ่นดินให้จำพระยา
ราม, แต่งคนคุมออกไปส่ง, อารามนาพระสังฆราชกับภิกษุ, ๘ รูป ออก
ไปด้วย, ครั้นพระสังฆราช, แลผู้คุมพระยารามไปถึง, สมเด็จพระมหา
ธรรมราชาให้ถอดจำพระยารามออก, แล้วก็พาเข้าไปถวายบังคมพระ
เจ้าหงสาวดี, ๆ ก็ให้เบิกพระสังฆราชเข้ามา, แล้วครัดให้หาพระมหา
อุปราช, แลท้าวพระยาผู้ใหญ่ทั้งปวงมาประชุมในน้ำพลับพลา, พระ
เจ้าหงสาวดีก็ครัดแก่ท้าวพระยาทั้งหลายว่า, พระเจ้ากรุงพระมหา นครศรี
อยุธยา, ให้พระสังฆราชเอาพระยารามผู้ก่อเหตุมาส่งแก่เรา, แต่ว่า
จะขอเป็นพระราชไมตรีด้วยเราตุจก่อน, ท้าวพระยาทั้งหลายจึงพิพากษา,
ยังจะขอรับเป็นพระราชไมตรีทุกประการใด. ท้าวพระยาทั้งหลายก็
ทูลว่า, ซึ่งได้พระยารามออกมาแล้วตั้งนี้, เสมอได้แผ่นดินศรีอยุธยา,
อันจะเป็นพระราชไมตรีนั้นหาต้องการไม่, ขอให้ยกเข้าหักเอากรุงจง
ได้. พระเจ้าหงสาวดีครัดว่าเราเป็นพระมหากษัตริย์จะทำการสงครามสืบไป,
ซึ่งจะทำดังนี้หาควรไม่. แล้วตั้งนายทัพนายกองทั้งปวงให้รักษาแต่
มั่นไว้, อย่าให้ประชิดรบพุ่งเข้าไป. ฝ่ายชาวพระนครก็มีได้รับ, ต่าง
คนต่างส่งอยู่ทั้ง ๒ ฝ่าย. จึงพระเจ้าหงสาวดี, ก็ตั้งพระสังฆราชเข้าไป
ว่า, ถ้าพระเจ้ากรุงพระมหา นครศรีอยุธยา, จะเป็นพระราชไมตรีด้วย
เราจริง, ให้พระเจ้าแผ่นดิน, แลท้าวพระยาผู้ใหญ่ทั้งปวงมาถวายบังคม,
จึงจะรับเป็นราชไมตรีด้วย.

ครั้นพระสังฆราชเข้ามาถึงกรุง. ถวายพระพรแก่สมเด็จพระมหินทรา
ธิราชพระเจ้าแผ่นดิน, โดยคำพระเจ้าหงสาวดีส่งเข้ามา. จึงท้าวพระยา
ทั้งหลายทูลพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินว่า, การทั้งนี้พระเจ้าหงสาวดี
หากเพิกถอนมาพอควรให้ออกไปแล้ว, จะกุมเอาท้าวพระยาผู้ใหญ่

ทั้งปวงไว้. แล้วก็จะให้เข้ามา เท เอา ศรัทธา อานา ประชาชนผู้ ทั้ง หลาย
อพยพ ไปเป็น เสดย. แต่ คัด ครั้งนี้ ข้าพเจ้า ทั้ง หลาย ขอถวาย ขัตติย์, ครอบ
บ้อง กัน จน ถึง ขนาด, จึง สมเด็จพระ มหินทรา ธิราช เจ้า แผ่น ดิน ก็ ครัด ให้
ท้าว พระยา ทั้ง หลาย พิพากษา เป็น หลาย ยก หลาย เกณฑ์, แต่ ท้าว พระยา
ทั้งปวง ลง ด้วยกัน เป็น คำเดียว ว่า, จะ อาสา ครอบ บ้อง. แต่ พระยา ชรรมา
ชิกรณ ใช้มี ได้ ลง ด้วย ท้าว พระยา ทั้งปวง. ฝ่าย พระเจ้า หงสาวดี ถ้า พัง ทุก
ซึ่ง ออก ไป แต่ พระนคร ข้า อยู่ ถึง ๗ วัน, จึง ครัด ด้วย สมเด็จพระ มหาธรรม
ราชา ธิราช เจ้า ว่า, กรุง พระมหา นคร ศรี อโยธยา มีให้ ทุก ออก มา เจรจา
ความ เมือง, แต่ ข้า อยู่ ตั้ง นี้ เห็น ว่า มีเป็น พระ ราช ไมตรี กัน แล้ว, เรา จะ
ให้ แต่ง การ ที่จะ ปลดปล่อย นั้น ดู เก่า. สมเด็จพระ มหา ธรรมราชา ก็ ทูล แก่ พระ
เจ้า หงสาวดี ว่า ขอ ให้ งัด ก่อน, ข้าพเจ้า จะ เข้า ไป แดง การ ทั้งปวง, ให้
พระเจ้า แผ่นดิน แต่ ท้าว พระยา ผู้ ใหญ่ เห็น แท้ ว่า, จะ เป็น ทาง พระ ราช ไมตรี,
อย่า ให้ ยาก แก่ สมณ พราหมณ์ ประชา ราช ผู้ ทั้ง หลาย. พระ เจ้า หงสาวดี
ก็ ครัด บัญชา โดย สมเด็จพระ มหา ธรรมราชา เจ้า. สมเด็จพระ มหา ธรรม
ราชา เจ้า ก็ เสด็จ ด้วย ราชยาน, มา ขึ้น อยู่ ตรง หน้า ที่ พระ มหา เทพ, ร้อง
เรียก เจ้าน้ำ ที่ เข้า ไป ว่า, เรา จะ เข้า ไป รงับ การ แผ่นดิน, พระ มหา เทพ
เจ้าน้ำ ที่ มี ใจ ใจ—ยิ่ง บั้น ใหญ่ น้อย ออก ไป. พระ องค์ ลง จาก พระ เสด็จ,
ขุน อินทรเดช แยก พระ องค์ วิ่ง กลับ ออก มา. สมเด็จพระ มหา ธรรม ราชา,
ก็ มา เฝ้า พระ เจ้า หงสาวดี, แล้ว กราบ ทุกทุก ประการ. ฝ่าย พระเจ้า หงสาวดี
ก็ ครัด ว่า, อินทรา พระ นคร ศรี อโยธยา มี ใจ ใจ นั้น, ก็ เป็น สำหรับ ที่จะ
ให้ พระ นคร เสย, ซึ่ง จะ พัน มือ เรา ไป นั้น ก็ หา ไม่. แล้ว พระ เจ้า หงสาวดี
ก็ สั่ง ให้ นาย ทพ นาย กอง ทั้งปวง, เร่ง ประชิด ทำ การ ทั้ง กัด งัด วัน กัด งัด คั้น,
ชาว พระ นคร ก็ ครอบ บ้อง กัน เป็น สามารถ.

ขณะนั้น พระเจ้าลูกเธอ พระศรีเสาวราช, ถิ่นพล ๑๕๐๐๐ ทั้งเป็น
กอง กตาง หยุ่นทอง สยาม หดอง, ถ้าเจ้าน้ำที่มากุดว่า, ข้าศึกเข้าหัก
หาญ ด้าน ไท หนัก, ก็มิได้ กราบ ทูล พระ ราช บิดา ก่อน, แต่ง ทหาร ให้ ไป
ช่วย รบ พุ่ง ทุก ครั้ง. ส่วน สมเด็จพระ มหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน, มิได้เอา
พระไทย ใส่ ใน การ คืบ, อยู่ มา คิด แคลง— พระเจ้า ลูกเธอ พระศรีเสาว
ราช ว่า, การ คืบ หนัก เมา มิได้ มา แจ้ง ก่อน, ทำ แต่ โดย อ้า เกลอใจ,— จึง
ให้ หา พระศรีเสาวราช เข้า มา แล้ว, ส่ง พระยา จรมาธิกรณ์ ให้เอา คว
พระศรีเสาวราช ไป ถ้าง เสีย—ณ วัด พระ รามา วาศ, ข้า ราช การ นายทัพ
นาย กอง ทหาร ทั้งปวง ก็ เสียใจ, แต่ เหตุว่า รัก บุตร ภรรยา อยู่, ก็ อุดำห์
รบ บ้าง กัน ไว้ ทุก น้ำที่. ฝ่าย ขุน ราช เสนา, ขุน มหา วิไชย, กับไพร่ ๕๐
คน, พา กัน เล็ด ลอด ขึ้น ไป ถึง เมือง ถ้ำ น้าง, จึง เอา ศุภ อักษร—นั้น ให้
แก่ เสนา บัด. ใน ลักษณะ นั้น ว่า, ศุภ อักษร—บวร ดิถา ผล—วิมล เชษฐา—
คุณา นันต์—วิภิสิต,— วิจิตร—คัมภีรา อธิษยา ไศรย,— ใน ท่าน—อรรคมหา
เสนาธิบดินทร—นริน ทรา มาตย์,— อัน ถวา มี ประ วาส—บาท มุติกา กร—
บวร ยุคต เรณู มาศ,— ใน พระบาท—สมเด็จพระ บรม นารถ—บวร บพิตร พระ
พระ พุทธ เจ้า อยู่ หัว, ณ กรุง เทพ ทวารวดี ศรี ยุธยา มหา ดิถกภพ พรัตน
ราชธานี บูรรมย์ อุดม พระ ราช มหา ถิธาน, มี มุข จิตรี—สนิท เสนา—มายัง
เสนาธิบดินทร กรุง ศรี สัตินา คนहुต, บัด นี้ กรุง พระ นคร ศรี ยุธยา มี ราช
คัสกร,— คือ พระเจ้า หงสาวดี กอบไป ด้วย โกลา เจตนา—หา หิริ โศค บัประ
มิได้. ยก กอง ทัพ ลง มา กระทำ ไป ไสยหาการ—ย้าย พระ นคร ศรี ยุธยา,
สมณ พราหมณาจารย์ ไพร่ พ้า ประชา ราษฎร ได้ ความ เด็ด รั้น, แด กรุง
เทพ มหา นคร ศรี ยุธยา, ก็ เป็น เชื้อ นุ เพชร—เชื้อ น ชน—แก่ กรุง ศรี สัตินา
คนहुต, ถ้า พระ นคร ศรี ยุธยา เสีย แก่ กอง ทัพ หงสาวดี แล้ว, เห็น คืบ

หงสาวดี จะ คิดถึง กรุง ศรี สัตนาคนहुด้วย. เชิญ เสด็จ พระเจ้า กรุงศรีสัตนาคนहु, ยก พยุห โยธาทัพ ลง มา ช่วย รณยุทธ-ปราบ ปราบ ข้าศึก ให้ปราบ ไชย-ประดาไป,— แล้วจะได้ช่วยกัน ดำริห์ การตอบ แทน แก่ แก่น—พระเจ้า หงสาวดี ให้ ถึงขนาด. เสนาบดี ครั้น แจ้ง ไป ก็อุกัษร แล้ว, ก็พาขุนราชเสนา ขุนมหาวิไชย. เข้า เผ้าทูตโดยตำแหน่งอุกัษรเสร็จสิ้นทุกประการ.

พระเจ้า กรุง ศรี สัตนาคนहु แจ้ง ตั้ง นั้น ก็ทรง พระโอรส ตรัสว่า, พระเจ้า หงสาวดี มิได้ตั้ง อยู่ ใน ขัตติยราชประเพณี,— ประพฤติ พาล ทุจริต—ให้ทหาร มา สกัด จึง พระเทพ กระษัตริ์ ไป ครึ่ง หนึ่งแล้ว, มิหนำ ยังมีใจกำเริบ ยก มา กระทำ ย้าย พระ นคร ศรี อโยธยา อีกเล่า, จำ จะ ยก ไปตีเป็นทัพ กระหนาบ ไป ตู หน้า พระเจ้า หงสาวดี จะทำเป็น ประการ ไต. ประการหนึ่ง ทั้งทาง พระราช ไมตรี กรุง ศรี อโยธยา ก็ จะ ถวายวธินาการ—สืบไป, แล้วก็มี พระราช กำหนด ให้เตรียม พล ๕๐๐๐๐, ช้างเครื่อง ๓๐๐ ม้า ๓๐๐๐. ครั้น ณวัน ๗ ๖ ๓ ค่ำ, ได้ ศุภวารดิถี—มหา มงคล—ฤกษ์อันประเสริฐ, ก็เสด็จ ทรงช้าง พระที่นั่ง พริ้ม ด้วย แฉ่น ทำวพระยา ดาว,—แต่พล พิริยโยธาทหาร แท้ โดย กระบวน ข้าย ขวาน่า หดถึง, ตั้ง แขนงเป็นชนิดแน่นนั้น ด้วยเครื่อง ธรรมพ ศาคราอุย, ยก ออกจาก กรุง ศรีสัตนาคนहु รอนแรมมา โดยวิถีทาง สัตตมารค.—

ฝ่าย ด้าน เมือง นคร ไทยรัฐ ข้าวว่า, เมืองด้าน ช้าง ยก ลง มา, ก็บอก ขัธราช การ ลง ไป ให้กราบ ทูล พระมหา ธรรมราชา. สมเด็จพระมหาธรรมราชา แจ้ง ตั้ง นั้น, จึงเสด็จ ไปเผ้า กราบ ทูล พระเจ้าหงสาวดีว่า, บัดนี้ กองทัพ พระเจ้ากรุงศรี สัตนาคนहु ยก มาทาง เมืองเพชบุรณ, จะลง เมืองสระบุรีเป็นทัพ กระหนาบ. พระเจ้า หงสาวดีทราบ แล้วตรัสถาม พระยารามว่า, ทัพ กรุงศรี สัตนาคนहु ยก มานี้, มาช่วย เองๆ ไปขอให้มา ช่วย. พระยาราม

กราบ ทูล ว่า, สมเด็จพระมหินทราธิราช ตั้งข้าพเจ้าให้มี ศุภ อักษร, ขึ้น
ไป ขอ กองทัพ ลงมาช่วย. พระเจ้าหงสาวดี ตรัสว่า, ซึ่งทัพ กรุงศรี
สัตนาคนหุตยกมาครั้งนี้, ครั้นจะละให้มา โกลั ชาวพระนคร จะแขมมือ
ขึ้น, การที่จะทำเอาพระนครจะช้าวันไป, จำจะตั้งเสียให้แตกฉาน แต่
โกล, แล้วให้สมเด็จพระมหาธรรมราชา กับ พระยาราม, เอาช้าง ที่มี
ฝีมือ มากระดวาทให้เหมือนดวาทพระราชดำรัสแล้ว, จึงแต่งเป็นศุภ
อักษรว่า, ทัพพระเจ้าหงสาวดียกมาครั้งนี้, กรุงพระมหานครศรีอยุธยา
แต่งออกรบก็หาหักหาญได้ไม่, บัดนี้รบแต่มันไว้ แต่งให้ออกลาด
ตระเวน คัดเสบียง กองทัพ เมืองหงสาวดีก็ขาดเสบียงลง, จวนจะเลิกถอย
ไปอยู่แล้ว, ให้เชิญเสด็จพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต, เริงยกพยุหโยธา
ทัพลงมากระหนาบก็จะได้ไชยชนะโดยง่าย. ครั้นเสร็จแล้วจึงให้สมเด็จพระ
มหาธรรมราชา, แต่งไทยซึ่งมีสติปัญญาไว้ใจได้ถือรับไป, แล้ว
สั่งให้พระมหาอุปราชายกกองทัพขึ้นไปคอยสกัดตี. พระมหาอุปราชาก็
เสด็จยกพยุหยาตราทัพ. โดยสถิตมารคแนวน้ำแควบัวตักฟากควน
ออก, พักพลชุมนุมไว้ใกล้เมืองสระบุรี ทั้ง ๒ ฟากน้ำ.

ฝ่ายผู้ถือศุภอักษร, ไปพบกองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต ณเมืองเพชรบูรณ์,
เสนาบดีก็นำเข้าเฝ้าทูลข้อความตามศุภอักษรทุกประการ. พระเจ้ากรุงศรี
สัตนาคนหุตแจ้งมิได้รังเกียจสำคัญว่าจริงดีพระไทย, ก็ยกกองทัพ
รับลงมาเมืองสระบุรี, ถึงตำบลหมาก๒คัน, กองทัพยังมีทันพร้อม.
พระมหาอุปราชาก็กำหนดให้ทหารเข้าโจมตี, กองทัพกรุงศรีสัตนาคนหุต
ไม่ทันรู้ตัวก็แตก, ทัพพลเจ็บป่วยล้มตายเป็นอันมาก, พระเจ้ากรุงศรี
สัตนาคนหุตก็ขึ้นช้างหนีไป, กองทัพพระมหาอุปราชาก็ติดตามไปได้
ช้างม้าเป็นอันมาก, จับพลตายเป็นได้ประมาณ ๑๐๐ เศษ, แล้วยก

ลง มา เมื่อ พระเจ้าหงสาวดี ทูล ซึ่ง ได้ ไชย อำนะ, แล้ว ถวาย ข้าง ม้า กับ เชลย
ชาว ล้านช้าง ซึ่ง ได้ มานั้น. พระเจ้าหงสาวดี ตั้ พระไทย, จึง ให้ ปลดปล่อย ชาว
ล้าน ช้าง เข้า ไป แจ้ เหตุ ที่ ปวง ใน พระ นคร. ฝ่าย พระมหินทรา ธิราช เจ้า
แผ่นดิน, นาย ทักษิณาย กอง ทแกดัว ทหาร—ทั้งปวง แจ้ ว่า, เลี่ยม ทักษิณาย
ตักนาค นุท กั้ เสร้าใจ, พระเจ้าหงสาวดี กั้ คิด ซึ่ง จะ เข้า หักเอาพระนครให้ ได้.

ฝ่าย สมเด็จพระมหาธรรมราชา, ครั้น เพลา ค่ำ ให้ หา พระยาจักรี, ซึ่ง
พระเจ้าหงสาวดี ได้ ขึ้นไป ครั่ง พระรามเสวรี นั้น, มาแล้ว แต่ ๒ ให้ สบายแล้ว
จึง ครั่ง ปฤกษา เปน ความ ดับ ว่า, แต่ ก่อน ท่าน กับ เรา กั้ เปน ข้ำ พระเจ้า
ข้างเผือก. ครั่ง นี้ มา เปน ข้ำ พระเจ้าหงสาวดี ด้วย กัน, ฝ่าย พระเจ้าข้างเผือก
กั้ สอรรถนต แล้ว, ตัว เรา กั้ ได้ ทำ ความ ชอบ, แต่ ตัว ท่าน หา มีความ ชอบ
สิ่งใดไม่, เรา คิด จะ ให้ ท่าน มีความ ชอบ ไว้ ต่อ พระเจ้าหงสาวดี, เรา เห็น
อุปาย อัน ๑ ซึ่ง เปน ความ ชอบ ของ ท่าน ความ เท่า กัดปลาแดก, ถ้า ท่าน เปน
ใจ ด้วย แล้ว กั้ จะ ได้ เมือง โดย ง่าย. พระยาจักรี กั้ รับ ว่า จะ สอนของ พระคุณ—
ไป กว่า จะ สิ้น ชีวิต, สมเด็จพระมหาธรรมราชา เอา ความ ดับ ทั้ง นี้, ไป
กราบ ทูล แก่ พระเจ้าหงสาวดี ๆ ยินดี นึก. จึง อุปาย ให้ เอา พระยาจักรี มา ลง
พระราช ธารณา, แล้ว จำไว้ ให้ พม่า มอญ ดาว कुณ อยู่ ๓๐ คน. ครั้น อยู่มา
ประมาณ ๕ วัน ๖ วัน, สมเด็จพระมหาธรรมราชา แต่ง คน ให้ ปลดปล่อย พระยา
จักรี, เข้า ไป ใน กรุง ทั้ง สังขลิก พันธุ์—เข้า นำ ที่ พระยา ธรรมมา ตรง วัด ศพ
สอรรถ ใน เพลา กลาง คืน. ครั้น รุ่ง ขึ้น พระเจ้า หงสาวดี ทำ เปน ให้ กัน หา
พระยาจักรี ทุก กองทัพ, ไม่พบ แล้ว กั้ ให้ เอา ผู้ कुณ ๓๐ คน ไป ครอบรอบ
กองทัพ, แล้ว ประหาร ชีวิต เสีย ได้ นำ ค่าย วัดธรรมมา ใน เพลา นั้น. พระยา
ธรรมมา กั้ ภาควิ พระยาจักรี เข้าไป เมื่อ. สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าแผ่นดิน
ดำคิย ว่า, พระยาจักรี นั้น มาจริง มีความ ยินดี นึก, กั้ ให้ ถอด เครื่อง

พันธุนาการ—ออกแล้ว, จึง พระราชทาน บำเหน็จรางวัล เปน อันมาก, ให้
พระยาจักรี บังคับ การ ซึ่ง จะ บังคับ พระนคร. แล้ว สมเด็จพระมหิตลธิราช
เจ้าแผ่นดิน พระราชทานอาชญาสิทธิ์—พระยาจักรี, ให้ ให้ เสร็จเรื่องสูง มี บิดของ
พระนคร สังข์ ประโคน เทียน ตรวด นำ ที่. แต่ พระยาจักรี นั้น จัก แจ้ง ค่ายคู
ประตู หอรบ, บำรุง ทนถั่ว ทหาร รบ พุง โดยฉัน อัน จริง—มาได้ ประมาณ
เดือน ๑, แต่นั้น ไป เห็น เจ้าหน้า ที่ ผู้ใด รบ พุง เข้มแข็ง ถัด หาย, ก็ พาด
ผิด ดง ไทษว่า, จะ นำ ที่ เสีย มิได้ เปน ใจ ต่อราช การ, แล้ว เขา พดเวียน
มา เปน ทหาร, เขา ทหาร ไป เปน พดเวียน, นายทัพ นายกอง ทั้งปวง เสีย
ใจ, การ คัก ก็ ถอย กำจัด ลง, แล้ว ให้ หนังสือ ดับ กำ หนด ออก ไปว่า,
ณวัน ๖ ๑๐ ๙ คำ ให้ ยก เข้า มา.

ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี เจ้า ดังนี้, ก็ กำหนด ให้ ท้าว พระยา นายทัพนาย
กอง ทหาร ทั้งปวง, ซึ่ง จะ เข้า ทัก เขา พระนคร, แต่ง ทหาร เปน ๕ เหล่า, ๑
• ใส่เสื้อดำ ถือ ตาพ ตั้ง, เหล่า ๑ ใส่เสื้อเขียว ถือ ตาพ ๓ มือ, เหล่า ๑ ใส่
เสื้อแดง ถือ บินนกลับ งามสุด,—เหล่า ๑ ใส่เสื้อ สีม่วง ถือ หอก ทวนดาบ สพาย
แดง, ให้ พระมหาดรรมาชา, กับ พระมหาอุปราช, ถือบดทั้งนี้ ยก เข้า
โดยถนน เกาะแก้ว. แต่ พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร ยก เข้า ตาม นำ ที่ พร้อม กัน
ทั้ง ๓ ถนน, เจ้าน้ำที่ ถู กัด บิน ไฟ แหกน หลาว มา, ต้อง พด ทหาร ต้ม
ตาย เปน อันมาก, พด ข้าศึก ก็ มิได้ ถอย เขี่ยค ขั้ หนุน เนือง กัน เข้า ไป มิได้
ขาด, เสี่ยง พด เสี่ยง บิน ตัง แผ่นดิน จะ ไหว, แต่ กองทัพ พระมหาดรรมาชา,
พระมหาอุปราช, โจมตี ทัก เข้า ไป ได้ ค่าย พระมหาเทพ, ๗ แดก ถอย เข้า ไป
ตั้ง รั้ว อยู่ ค่ายบด นำ วัดโคก วัดกระมิด, แล้ว ก็ แดก เข้า มา ตั้ง รั้ว ค่ายบด
เผาเข้า, แล้ว ก็ ข้าง แดก กระจัก พรัดพราย, คู่มกัน ไม่ ตี, ข้าศึก ก็ เข้า มือง ได้.

เมื่อ เสี่ยง กรุง พระมหานคร แก่ พระเจ้าหงสาวดี นั้น, ณวัน ๗ ๑ ๙ คำ,
๑๑

ศักราช ๙๑๘ ปีมะโรงอัฐศก—เพลาเช้า ๓ นาฬิกา. ขณะนั้น พระมหาอุปราชากับ สมเด็จพระมหาธรรมราชา ธิราชเจ้า, ก็เสด็จเข้ามาขึ้นข้างพระที่นั่งนำพระราชวัง. จึง สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าแผ่นดิน, ก็เสด็จด้วยพระราชยาน ออกไปยัง พระมหาธรรมราชา ธิราชเจ้า, จึง พระมหาอุปราชาก็ให้รับ สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าแผ่นดิน ออกไป ถวาย พระเจ้าหงสาวดี ณพลับพลาวัด มเหยงคณ์. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ทอดพระเนตรเห็น, จึงตบพระหัตถ์ถึงที่ราชอาคัน, แล้วเชิญเสด็จ พระมหินทราธิราช ให้เข้ามานั่ง. สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าก็คอดานเข้าไปตามรับสั่ง, แต่ทว่าหาถึงที่ตบพระหัตถ์ไม่. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี จึงยกพานพระศรีเฉือนมา, ให้สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าเสวย, สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้ามิได้เสวย, พระเจ้าหงสาวดี ก็หยิบเอาพระศรีในพานประทานให้, สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าก็รับมากำไว้ หนึ่งอันหนึ่ง แล้วจึงเสวย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี จึงหยิบ บัวน้ําพระโอรส—ส่งให้, สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าก็มิได้บ้วนลง. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี จึง ครัด ว่า, ซึ่งเรายกมากระทำกร สักการามทั้งนี้, เป็นประเพณี กระษัตริย์ ขั้ยราช จะเอาไชย—ไว้ เกียรติยศ,—แต่ขอบขันธเสมา—อาณาจกร—ให้กว้างขวาง ใน ที่คานุกิศา—ทั้งปวง, เจ้าอย่าโทมนัส—น้อย พระไทยเลย, จะเชิญ ขึ้นไป อยู่ กรุงหงสาวดี ด้วย กัน. แล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี จึง ครัด แก่ พระมหาธรรมราชา, ให้นำ สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้า ไป ทำนุบำรุงไว้, พระเจ้าหงสาวดี ก็ให้เทเอา ครว้อพวยพชาวพระนคร, แด่ รูป ภาพ—ทั้งปวง ใน น้ําพระมัญชร—ชั้น สี่—นั้น ส่งไป เมืองหงสาวดี, แล้ว ทรงพระราชดำริห์การ ซึ่ง จะ ราชภิเศก—สมเด็จพระมหาธรรมราชา ธิราชเจ้า, ให้ครอง กรุงพระมหานคร ศรีอยุธยา. จึง ใต้พระยานคร ศรีธรรมราช, พระยาศรีธรรมราช, ขุนเกษตราธิบดี, ขุนรักษ์

มณเฑียร, หมั้น นรินทร์ เสนา, แด ชน หมั้น ทั้งปวง ๑๐๐, แดไพร่ พล ชาย
หญิง อพยพ ๑๐๐๐๐, ให้ อยู่ สำหรับ กรุง ศรีอยุธยา.

.....
พระ บรม ราชวงษ์ สุโขไทย เชียงราย

แผ่นดิน สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๑ พระมหาธรรมราชา อริราช เจ้า,

ตุศกราช ๔๑๘ ปีมะโรง อัฐศก, ณ วัน ๖ ๖ ๑ คำ พระเจ้าหงสาวดี ให้
แต่ง การ พระราชพิธี ปราบดาภิเศก—สมเด็จพระมหาธรรมราชา อริราช เจ้า,
เสด็จขึ้น เสด็จราชสมบัติ ผ่าน พิภพ กรุง เทพมหานคร ศรีอยุธยา, ทรง พระ
นาม สมเด็จพระสรรเพชญ์ วงษ์ กุรี สุริโย ตม บรม มหาธรรมราชา อริราช ราเมศวร
ปวเรศ ธรรม นิกราช เตโช ไชย พรหม เทพดิเทพ นฤปดินทร ภูมินทร เทพ สม
มติราช บรม มพิตร เจ้า กรุงพระนคร ศรีอยุธยา มหาดุสิต ภา นพรัตน ราชธานี
บุริรมย์ เมื่อเสด็จขึ้น เสด็จราชสมบัติ นั้น พระชนม์ ได้ ๕๕ พรรษา, พระเจ้า
หงสาวดี ก็ ให้ พระ สุนทร สังคราม, อัน ส่งไป หงสาวดี ขณะ เมื่อ ครั้ง ได้ พระ
ราเมศวร, กับ ข้าง เลือก ๕ ข้าง ไป นั้น, อยู่ เปน พฤตคามาศย์—สำหรับ พระ
องค์, แดไว้ เมือง นคร พรหม แด พล ๓๐๐๐ ให้ อยู่ ช่วย รักษา พระ นคร.
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, คราวนี้ แก่ สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าว่า, จง จัด
พระ สนม แดราช บริวาร แด เครื่อง ราชูปโภค ทั้งปวง ออกมา, จะได้ ขึ้น
ไปด้วย กัน, แล้ว มี พระ ราช บัญชา คราวนี้ แก่ สมเด็จพระมหาธรรมราชา ว่า.
ให้ จัดเครื่องราชูปโภค—สรรพ พาวรณ์—สำหรับ ขัตติยาธิบดี,—แดพระ สนม
ราชบริวาร ส่งให้ สมเด็จพระมหินทรา อริราช ด้วย. สมเด็จพระมหาธรรมราชา
ก็ จัดให้ตาม รับ สั่ง ทุก ประการ. แล้ว สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็เสด็จ เถิกพล
พยุหยาตราทัพ กลับ ไปทาง เมือง กำแพงเพชร, สมเด็จพระมหินทรา อริราช
เจ้า ก็ โดยเสด็จ, ครั้น ถึงแดน เมือง แครง สมเด็จพระมหินทราธิราช เจ้าทรง

พระประจักษ์ หนัก, ดัดใจทำบุญเอา พระอาการ มากราบ ทูล สมเด็จพระเจ้า
หงสาวดี, ๗ จึงพระราช ทาน แพทย์-ไปรักษา, แล้ว ครั้น คาคโทส แพทย์
มาว่า, ถ้า สมเด็จพระ มหินทราธิราช เจ้า ทิวงคต-จะลงโทษ ถึงสิ้นชีวิต.
ครั้ง รุ่งขึ้น สมเด็จพระ เจ้าหงสาวดีเสด็จ มาเยือน จึง ครัด ว่า, ยุดำห์เสีย
ยาแถม พระกระยาหาร อย่าท้อแท้ พระไทยเราจะได้ ไป ด้วยกัน, ครั้น พระ
ราชทาน โอวาท-ดังนั้น แล้ว, ก็เสด็จ กลับ มาพลับพลา, สมเด็จพระ เจ้า
หงสาวดี แะ ประทับแรม-อยู่ที่นั่น ถึง ๑๑ เหว, - สมเด็จพระ มหินทรา
ธิราช เจ้า ก็ สวรรคต. สมเด็จพระ เจ้าหงสาวดี ทรง พระ โกรธ ครัด ให้
พระราชอาชญา แก่แพทย์ พม่า มอญ ไทย ๑๑ คน แล้ว พระราช ทาน เสด็จ
เสด็จ ทรง พระกรุณา ให้เอา พระอัฐิ- แด่ พระ สนม เครื่อง ราชูปโภคทั้ง
ปวง, ให้พม่า มอญ ถวาย ถวายมาส่งยังพระ นครศรีอยุธยา, แล้วสมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดี ก็เสด็จ ไป เมืองหงสาวดี.

ฝ่าย สมเด็จพระ มหา ธรรม ราชาราชเจ้าแผ่นดิน, ครัดเอา พระสุนทร
สงคราม, เป็น พระยาธรรมาธิบดี, ครัดเอาพระยา ศรีธรรม, เป็น พระยา
พระเสด็จ. ครัดเอา พระยาเทพ ราชาร, เป็น พระยา อินทราธิบดีพระ นครบาด.
ครัดเอาพระยา เตื่อง, เป็น พระยาจักรี. ครัดเอา ขุนหลวง เสนามาตย์, เป็น
พระยา เสนาบดี สมุห พระกตาทิ. ครัดเอา พระ ศรีเสาวราช, เป็น พระยา
เดโช. ครัดเอา พระ จันทบุรี, เป็น พระท้ายน้ำ. ครัดเอาพระศรี อัครราช,
เป็น ที่ พระคลัง, ครัดเอา ขุน จันทรา, เป็น พระยา พลเทพ. แล้ว ก็ ตั้ง พระ
หัวเมือง มณฑลมหุทธาหาร พลเรือน ทั้งปวงทุก กระทรวง ทบวงการ, แล้วให้ ข้อง
จัดไพร่ พล-หมู่ กอง วัณ-จักร ภาวนา-ชาว ดาพชาว เรือ, แด่ หมู่ ทหาร
อิน กระจัด พริต พราย ทั้ง ปวง ประมุข เข้า มา โดย หมู่ โดย กรม, แล้ว ก็ ให้
จัด ข้อง ไพร่ พล หมู่ ๑๒ พระกานต์, แด่ หมู่ พล เรือ ทั้งปวง อิน กระจัด พริต

พรายนั้น มา ประมุขไว้โดย หมู่ โดย กรม รับ ราช การ ทุก พัก งาน แล้ว,
ก็ ตั้ง ท้าว พระยา สำนน ราช—แต่ พระ หัว เมือง ทั้งหลาย, ให้ ออก ไป อยู่
ครอง อาณา ประชากร ทุก หัว เมือง ใหญ่น้อย ทั้งปวง, สำหรับ ขอบ ขัน
เดมา กรุง พระมหา นคร ศรี อโยธยา, โดย บุรพ ประเพณี—พระเจ้า แผ่นดิน
สยามา ธิราช เจ้า—แต่ ก่อน มา.

ศักราช ๙๑๙ ปีมะเส็ง นพศก เดือน ๒, พระยาตเวท ยก ข้าง ม้า รั่ว พด
มา ทาง นครนายก, แด่ไพร่ พด พระยาตเวท—มา ครั้ง นั้น ประมาณ ๓๐๐๐๐,
กรม การ เมือง นครนายก บอก ข้อม ราช การ เข้า มา ณ กรุง, มุขมนตรี จึง เอา
หนังสือ บอก ขึ้น กราบ บังคม ทูล สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว ๆ ครั้น ครบ ๓ ราว, ก็
ให้ ท้าว พระยา พระ หัว เมือง มุขมนตรี ทั้งหลาย พิจารณา ว่า, เมื่อ พระยาตเวท
ยก ข้าง ม้า รั่ว มา ครั้ง นี้, ท้าว พระยา ทั้ง หลาย จะ คิด ประ การ ไต. จึง
พระยาเพท ราช ผู้ เป็น พระยา อินทรา นครบาล ก็ ทูล ว่า, กรุง พระมหา นคร
ใช้ พัง เป็น อันตราย รั่ว ขอบ บาง ยัง มิ ได้ สมบูรณ์,—แต่ ทหาร ซึ่ง จะ ขึ้น
ประจำ นำ ที่ รอบ พระนคร นั้น เห็น มี ครบ นำ ที่. อนึ่ง เป็น ใหญ่น้อย สำหรับ
พระนคร นั้น, สมเด็จ พระเจ้าหงษาวดี ก็ เอา ไป เป็น ช้นมาก. แต่ เป็น ซึ่ง ตั้ง
ช่อง ทั้ง ปวง นั้น เป็น อัน น้อยนัก, ทั้ง กระสุน ดิน ประ สีก็ ยัง มิ ได้ ประมต
ไว้ สำหรับ ที่ จะ กัน พระนคร, แต่ ซึ่ง จะ ตั้ง อยู่ รอบ พัง บ้าง กัน พระนคร ครั้น
เห็น เหลือ ก่าดัง ขอ เสนอ เสด็จ ขึ้น ไป ยัง เมือง พระพิษณุ โถยก ให้ พัน ราช
คักร—ก่อน. ท้าว พระยา พระ หัว เมือง มนตรี ทั้งหลาย ก็ ลง ไป ณ ที่เดียว—
ด้วย พระยาเพท ราช, สมเด็จ พระพุทธเจ้า อยู่ หัว ก็ ครบ ๓ ราวตาม ท้าวพระยา
ทั้งหลาย. จึง มี พระราช โอง การ ครบ ตั้ง แก่ ช่น เทพพรชุน ให้ แ่เง่เรือ พระ
ที่นั่ง. แต่ เรือ ประ เทียบ ให้ สรรพ. ใน ขณะ นั้น พระเพชร รัตน เจ้า เมือง
เพชรบุรี มีความ ผิด, ทรง พระกรุณา ให้ ยก ออกเสีย จาก ที่,—พระเพชร รัตน

ก็คิดเป็นขบถ, แต่ช่องสุ่มชาวนอกทั้งปวงไว้มากแล้ว, ก็คิดจะปล้นทัพหลวงเมื่อเสด็จขึ้นไปนั้น. จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ครัสต์ถามขุนเทพวรชน ด้วยเรือพระที่นั่งทั้งปวง, แล้วครัสต์ถามว่า, ซึ่งจะไปจากพระนครนี้, ขุนเทพวรชนยังคิดเห็นประการใด. จึงขุนเทพวรชนกราบทูลว่า, พระยาตเวตมาคราวนี้มิได้เป็นศึกใหญ่, ขอทรงพระกรุณาเสด็จอยู่, แล้วให้รบพุ่งมืองกันพระนครให้รู้จักกำลังศึกก่อน. ครั้นจะด่อนละพระนครเสียใช้, พระเจ้าหงสาวดีจะครัสต์ตีเค้นได้. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวครัสต์เห็นชอบด้วย, ก็มีพระราชโองการ ครัสต์ตั้งขุนเทพวรชนให้เคียวเรือพระที่นั่ง, แลตรวจจัดพลสำหรับเรือพระที่นั่งนั้นไว้ให้สรรพ.

ฝ่ายพระยาตเวตก็ยกทัพเข้ามาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยา, แลตั้งทัพตำบลบ้านท่ามะ. ขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ครัสต์ให้เมืองนครพรหม แลพลชาวหงสาวดี ๓๐๐๐ อยู่ประจำหน้าที่ในชื่อน้ำ. แล้วให้ท้าวพระยาพระหัวเมืองทั้งปวงตรวจจัดพลทหารขึ้นประจำหน้าที่กำแพง, แลรายกันอยู่รอบพระนคร. พระยาตเวตยกพลเข้ามาขึ้นช้างในวัดสามพิหาร, แลพลข้าศึกรายกันมาถึงวัดโรงช้าง แลวัดกุฎีทอง, แล้วเอาช้างม้ายืนอยู่ในวัดพระเมรุราชิการามประมาณ ๓๐ ช้าง, พลประมาณ ๕๐๐๐. พระยาตเวตให้พลทหารลงเรือ ๕ ลำข้ามเข้ามาปล้นในมุนเจ้าสุทนต์. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จไปยืนพระราชยาน, แลให้พลทวยหาญขึ้นรบพุ่งข้าศึกก็ออกไป. จึงครัสต์ให้ยิงปืนจ่ารงค์เอาช้างข้าศึกซึ่งยืนอยู่ในวัดสามพิหารนั้น, ต้องพระจำปาธิราช, ซึ่งเป็นกองนำตายกับคอช้าง, พระยาตเวตก็ยกถอยขึ้นไปยังทัพบ้านท่ามะ, แลยกเข้ามาปล้นถึง ๓ ครั้ง ก็มิได้, พระยาตเวตก็ถ่าทัพกลับไปจึงกวาดเอาครัวตำบลบ้านนา, แลนครนายกไปเมืองตเวต.

ใน ขณะ นั้น พระยาตเวทนต์ พด มา ลาด ทั้ง ทาง บก ทาง เรือ เปน หตาย
ครั้ง, แด เลี้ย ชาว จันทบุรี, แด ชาว รยONG, ชาว ฉะเชิงเทรา, ชาว นาเวียง
ไป แก่ ข้าศึก ตเวทนต์ เปน อัน มาก.

ดุษฎีกราช ๙๒๐ ปีมเมีย สัมฤทธิศก, สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว. ก็
ให้ สมเด็จพระนเรศวร บรมราชาธิราช บพิตร เปน เจ้า, อัน เปน สมเด็จพระ
โอรสาธิราช ขึ้น ไป เสวย ราชสมบัติ ณ เมือง พระพิษณุโลกย์, ขณะ นั้น
พระชนม์ ได้ ๑๖ พรรษา. แต่ สมเด็จพระเอกาทศราชผู้ เปน พระราชอนุชา, สมเด็จพระ
พระนเรศวร เปน เจ้านั้น, สมเด็จพระราชบิดาเอา ใ้ ณ พระมหานคร ศรี
อยุธยา ด้วย.

ดุษฎีกราช ๙๒๑ ปีมแม เอกศก, พระเจ้าหงสาวดี ยก ข้าง ม้า วิ พด โยธา ไป
เอา เมือง ล้านช้าง. กำหนด ให้ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว กรุงเทพมหานคร.
แต่ สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า เสด็จ ขึ้น ไป ด้วย, แต่ สมเด็จพระเอกาทศราช
เป็น ครุณราช บุตร,— พระราชบิดา ดำรัส ให้ อยู่ รักษา พระนคร. ฝ่าย
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, กับ สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า, ก็ ยก ข้าง ม้า วิ พด
ไปถึง คาบต หนองบัว, ใน จังหวัด เมือง ล้านช้าง. ขณะ นั้น สมเด็จพระนเรศวร
เป็น เจ้า ทรง พระประสูติ ทพิน.— พระเจ้าหงสาวดี ครัสต์ ให้ สมเด็จพระมหา
ธรรมราชา, กับ พระนเรศวร เปน เจ้า, เสด็จ คืบ มายัง พระนคร ศรีอยุธยา.
ครั้ง นั้น พระเจ้า ล้านช้าง บ้อง กัน รักษา เมือง เปน สามารถ, ทพ หงสาวดี จะ
หัก เอา พระนคร มิได้, พอ จวน เทศกาล วสันตฤดู,— ก็ ยก ทพ กลับ ไป.

ฝ่าย พระยาตเวทนต์ ยก มา จะ ไก่ ถึง ปากน้ำ พระประแดง, เจ้าเมืองธนบุรี
แถม กรมการ ทั้ง หตาย รู้ข่าว ว่า, พระยาตเวทนต์ ยก มา ก็ ออก ขึ้น ไป ให้ กราบ
ทูล. ส่วน เรือ ทพ นำ พระยาตเวทนต์ ก็ ได้ ตาม เรือ ซึ่ง ตระเวน เทล—นั้น คิด เข้า
มา เมือง ธนบุรี, แด กรมการ ทั้ง หตาย มี ทน แด่ การ ที่ จะ รบ พง บ้อง กัน

เมือง, ต่างคนต่างก็เอาครัวหนี. พระยาธวกก็ยกทัพเข้ามาตั้งในปากน้ำพระประแดง, ก็ให้ลาดจับชาวเมืองชนบุรี, ไปเป็นเชลย, จึงส้มเตี๊ยะ พระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ทรงให้เอาเมืองยโสธรราชธานีเป็นนายกong แล้วจัดขุนหมื่นทั้งหลายกับพลทหาร ๒๐๐๐, แลเครื่องศาสตราวุธบันทุกเรือ ๑๐ ลำให้ยกลงไปถึงเมืองชนบุรี, ก็พบเรือข้าศึกได้รบพุ่งกันเป็นสามารต, ข้าหลวงก็พ่ายแพ้แก่ข้าศึกธวก, แลเสียหมื่นรามามาตย์, ข้าศึกได้เป็นเอาไปถวายพระยาธวก. เมืองยโสธรราชธานีแลข้าหลวงทั้งปวงก็พ่ายขึ้นมายังพระนคร. พระยาธวกก็ให้จับคนทั้งจังหวัดเมืองชนบุรีได้มากแล้ว, ก็ยกขึ้นมายังพระนคร, ตั้งทัพณชนอนบางคณาศรี. ส้มเตี๊ยะ พระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ทรงให้ท้าวพระยาทั้งหลายตรวจตราจัดพลทหารขึ้นประจำน้ำที่กำแพงพระนคร, แล้วแต่งการที่จะรบพุ่งกันพระนคร. พระยาธวกก็ยกทัพเรือขึ้นมาเข้าฝั่งอยู่ข้างวัดพนางเชิง, ให้แต่งเรืออันเป็นทัพหน้าประมาณ ๑๐ ลำ, เข้ามาปล้นณตำบลนายไก่อ. ขณะนั้นส้มเตี๊ยะ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จอยู่ในหอราชฤทธิทรงเกาะแก้ว, แล้วท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายชุมนุมกันในที่นี้. ครั้นเรือข้าศึกเกือบเข้ามา, จึงวางปืนใหญ่ณบ่อนนายการต้องพลข้าศึกตายเป็นอันมาก. แล้วทรงให้พลทหารเอาเรือออกไปพ้อข้าศึก, ข้าศึกทั้งปวงก็พ่ายลงไป พระยาธวกเห็นจะปล้นพระนครมิได้, ก็เลิกทัพคืนลงไปตั้งอยู่ปากน้ำพระประแดง. แล้วก็แต่งให้ขึ้นไปลาดจับคนถึงสาครบุรี, ได้ขุนหมื่นกรมการแลไพร่ชายหญิงอพยพมาเป็นอันมาก, จึงให้เอารูปเทพารักษ์สำคัญทั้ง ๒ องค์, ชื่อท้าวแสนดา, แลบาทสังฆกรอันมีมหาศรีศักดิ์ภาพ—ซึ่งอยู่ณเมืองพระประแดง, ขุดได้แต่ครั้งส้มเตี๊ยะพระรามาธิบดีนั้นไปด้วย, พระยาธวกก็เลิกทัพกลับไปเมือง.

ตุศักราช ๔๒๒ ปีวอกโทศก, พระยาธนกต่างพระยาอุเพษราช, แด
พระยาจันจันตุยกทัพเรือมา, พดประมาณ ๓๐๐๐๐ จะเอาเมืองเพชรบุรี,
พระศรีสุรินทฤไชยเจ้าเมืองเพชรบุรี, แด กรมการทั้งหลายต่างการรบ
พุ่งบ้องกันเป็นสามารถ, แดข้าศึกยกเข้าปล้นเมืองเป็น ๓ วัน, รัพ
ข้าศึกต้องสาตราวุธเจ็บป่วยเป็นอันมาก, จะปล้นเอาเมืองเพชรบุรีมิได้,
พระยาอุเพษราช, แดพระยาจันจันตุก็เลิกทัพกันไปเมืองธนก. ขณะนั้น
พระยาจันจันตุให้ทนายบด—แก่พระยาธนกว่า, จะเอาเมืองเพชรบุรีให้ได้
ครั้นมิได้เมืองเพชรบุรีพระยาจันจันตุก็กลัวว่า, พระยาธนกจะเอาโทษ,
พระยาจันจันตุก็พาครัวอพยพทั้งปวงหนีเข้ามายังพระมหานครศรีอยุธยา.
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาแก่พระยาจันจันตุ, ครัวให้พระ
ราชทานรางวัล—เป็นอันมาก. ครั้นอยู่มาพระยาจันจันตุก็มีใ้สวามิภักดิ์,—
ตอบทบบแก่เจ้าเมือง—ที่จะหนีจากพระนคร.

ครั้นถึงณวัน ๑ ๒ คำประกาศศึก, เพดาคำประมาณ ๒ นาฬิกา,
พระยาจันจันตุก็พาครัวลงสำเภาหนีลงไป. ขณะนั้นสมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้า, เสด็จลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลกย์เสด็จอยู่ในวังใหม่.
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, ก็เสด็จยกทัพเรือตามพระยาจันจันตุลงไป
ในเพดากองคั้นนั้น, แด้วตรัสให้เรือประคองเรือกัน, แดเรือหัวพระยา
ทั้งหลายเข้าล้อมสำเภาพระยาจันจันตุ. แดได้รบพุ่งกันเป็นสามารถ,
พระยาจันจันตุก็ให้ใ้สำเภา—กต่างนำรบต้านทานรอลงไป. สมเด็จพระ
นเรศวรเป็นเจ้า, ก็ตรัสให้เอาเรือคู่เรือกันเข้าจับจนท้ายสำเภาพระยา
จันจันตุ. จะให้พดทหารขึ้นสำเภาขึ้นไป, แด้วเอาเรือพระที่นั่งหนุนเข้า
ไปให้ชิดสำเภา, แด้วทรงปืนนัดสิบยิงถล่มปืนใหญ่ตาย ๓ คน. พระยา
จันจันตุก็ขึ้นบนถล่มมาต้องรางปืนอันหนึ่งทรงปืนแตก. พระยาจันจันตุ

ก็รบพุ่งบดกันเป็นสามารด, พลทหารข้าหลวงจะขึ้นขึ้นตำบามิได้. พระยาจันจันตุก็ให้ได้อำเภอรุกหนีลงไป.— สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, ก็เสด็จตามรบพุ่งลงไปถึงเมืองชนบุรี. พระยาจันจันตุก็ให้เร่งได้อำเภอออกไปพ้นปากน้ำตกฤก.— ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาเสด็จหนุนทัพสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, ลงไปถึงเมืองพระประแดง, พอสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, ยกกลับมาพบสมเด็จพระราชบิดาทุกการทั้งปวงให้ทราบ. สมเด็จพระราชบิดากับสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, ก็เสด็จคืนมายังพระนคร.

ตุศักราช ๙๒๘ ปีจอจัตวาศก, สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้แต่งพระนคร, ให้ขุดคูขื่อน้ำ. ฝ่ายทศบุรย์บ่อมหาไชยวังนำลงไปบันจบบางกะจะ, กว้าง ๑๐ วา กว้าง ๓ วา, แล้วให้ยกกำแพงออกไปตั้งริมน้ำขอบนอกพระนครบันจบบ่อมหาไชย, แต่บ่อมหาไชยลงไปบันจบบ่อเพชร. ในปีนั้นเกิดขบถพระยาพิเชียรเป็นจตุสดในจังหวัดแขวงหลวง, แดพระยาพิเชียรนั้น ดำรงคุณโกหก,—กระทำการอันพิริวิต—ดำรงค์แล้วชาวชนบทประเทศ—นั้น, แดช่องสุ่มเขาเป็นพวกได้มาก, พระยาพิเชียรก็มาช่องสุ่มคนในตำบลบ้านยี่ถัน, ชุนศรีมงคลแขวงสงขลาขบถนั้นเข้ามากวายเป็นจัน สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าหลวง, ก็มิพระราชโองการตรัสใช้เจ้าพระยาจักรี, ให้ยกพลทหารออกไปจับพระยาพิเชียรซึ่งเป็นขบถ. เจ้าพระยาจักรี, แดชุนหมื่นทั้งหลายยกออกไปตั้งทัพตำบลบ้านมหาไถย. พระยาพิเชียรรู้ดังนั้น, ก็คุมผู้สมัครพรรค—ทั้งปวงยกมารบเจ้าพระยาจักรี. ส่วนชาวมหาไถยอันยื่นนำเจ้าพระยาจักรีนั้น, ก็กลับมาเป็นพวกพระยาพิเชียร. ครั้นได้รบพุ่งกัน, พันไชยทุกบั้นท้ายข้างขึ้นพันเจ้าพระยาจักรีตายกับสองข้าง, ไพร่พลอันไปด้วยเจ้าพระยาจักรีนั้นก็แตกฉาน, เสียชุนหมื่นตายในที่รบนี้เป็นหลายคน.

ครั้นเสด็จเจ้าพระยาจักรี แล้วชาวชนบทนั้น ก็เข้าเป็นพวก พระยาพิชัยแต่ชาย ฉกรรจ์—เป็น คน ประมาณ ๓๐๐๐. พระยาพิชัย ตั้งพันไซ้ทุก เป็นพระยาจักรี, ตั้งหมื่นศรียถัน ชื่อ พระยาเมือง, แล พระยาพิชัย คิดจะเอาเมืองถพบุรี, ก็ยกไปยังเมืองถพบุรี ฝ่ายพระยาสุรหารเสือ, ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครุฑให้ขึ้นไปซ่อมแปลงกำแพงเมืองถพบุรีนั้น. ครั้นแจ้งข่าวว่า พวกชนบท พระยาพิชัย ยกมาเมืองถพบุรี, ก็ตกแต่งที่จะรบพุ่ง บ้องกันเมืองไว้. ฝ่ายพระยาพิชัย ก็ยกไปถึงเมืองถพบุรี, ซึ่งข้างเข้าไปยืน อยู่ตำบลหัวศรีแก้ว ให้พัก พวกเข้าปล้นที่นั่น. พระยาสุรหารเสือก็มาขึ้นข้างให้รบพุ่ง บ้องกัน. จึงชาวประเทศ—ชื่ออมรวัด,—แฝงคันโพธิ—ยิงปืน กลับไปต้อง พระยาพิชัย, ชูบลงกับคอข้าง.—พวกชนบททั้งปวงแตกฉานพ่ายออกไป, แลต่างคนต่างหนีกระจัดพรัดพราย—ไปทุกตำบล. พระยาสุรหารเสือก็เอาอมรวัด ซึ่งยิงชนบทตายนั้น เข้ามาถวาย. จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้พระราชทาน แก่อมรวัดนั้น มากนัก. แล้วครุฑให้พวกข้าหลวงออกไปจับพวกชนบททั้งปวงนั้น ได้มาก. บันดาจะลงพระราชอาชญา—ใช้เหตุด้วยพระองค์ทรง ทศพิธราชธรรม,—ก็มิให้ลงพระราชอาชญา, แลให้คัดหมายหมู่—เข้าประสมหมู่ โดยโทษ.

ครั้นถึงเดือน ๓ พระยาอดเวด ก็ยกทัพเรือมา, พลประมาณ ๗๐๐๐๐. มาเอาเมืองเพชรบุรี. ในขณะนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครุฑให้เมืองยโสธรราชธานี, เมืองเทพราชธานี, ออกไปรับเมืองเพชรบุรี, จึงพระศรีสุนทรฤไชยเจ้าเมืองเพชรบุรี เมืองยโสธรราชธานี, เมืองเทพราชธานี, ก็ช่วยกัน ตกแต่งการที่จะรบพุ่ง บ้องกันเมือง. ครั้นพระยาอดเวด ยกมาถึง, ก็ให้ยกพลขึ้นล้อมเมืองเพชรบุรี อยู่ ๓ วัน. แล้วให้ยกเข้าปล้นเมืองเพชรบุรี, ให้พดทหารเข้านั้นได้พาดปืน กำแพงเมืองแลชาวเมือง เพชรบุรี บ้อง

กัน เมือง เปน สามารถ ขำ คัก ชาว ตแวก ค้าง ต้าครา วุระ-คาย เปน อัน มาก.
จะ บั้น บ้าย ปลัด เขา เมือง มิได้, ก็ พ่าย ออก ไป. แต่ พระยาตแวก ยก เข้า ไป
ปลัด ตั้ง นั้น ถึง ๓ ครั้ง, ก็ มิได้ เมือง. แล้ว ตำริ หว่า จะ ปลัด อีก ครั้ง ๑, ถ้า
มิได้ ใช้ จะ เด็ด ทัพ คั้น ไป. ขณะ นั้น เมือง เพ็ชรบุรี, แด เมือง ยโสธร ราช
ธานี, เมือง เทพรราช ธานี, มิได้ สัมภักดี สำน-ด้วย กัน, ต่าง คน ต่าง บัง คับ
บัญชา แล้ว อยู่ บ้าง กัน น้ำ ที่ ซึ่ง ได้ เปน พนังงาน บ้าง กัน รักษา นั้น มิได้ พร้อม
มูล คิด อ่าน ด้วย กัน, ซึ่ง จะ แ่่ง การ บ้าง กัน ขำ คัก, ครั้น ๓ วัน ๘ ค่ำ
พระยาตแวก ยก เข้า มา ปลัด คำ บด คดอง กะแซง, แด ประคุดบางจาน ชาวเมือง
ค่าน ทาน เปน สามารถ. ขำ คัก เมา หอรับ ทลาย ลง แล้ว, บั้น กำแพง เข้า
ได้ ใน ที่ นั้น, ก็ เสีย เมือง เพ็ชรบุรี แก่ พระยาตแวก, แล้ว เสีย เจ้า เมือง เพ็ชร
บุรี, เมือง ยโสธร ราชธานี, เมือง เทพรราช ธานี ตาย ใน ที่ นั้น. พระยาตแวก
ก็ กวาด ครัว อพยพ เด็ด ทัพ คั้น ไป เมือง.

พุทธศักราช ๙๒๕ มีบุญ เบ็ญจ ศักดิ์ เดือน ๑๑ ส้มเตี๊ยะ พระนเรศวร เปน เจ้า,
เสด็จ ลง มา แ่่ง เมือง พระพิศณุโลกย์, สถิตย์ อยู่ใน วัง ใหม่. ขณะ นั้น พระยา
ตแวก แ่่ง ทัพ พระศุภราช, พระสุรินทราชา ให้ ยก ข้าง ม้า, แด พด ประมาณ
๕๐๐๐ มา ถาต ถึง หัวเมือง ฝ่าย ๓ วัน ออก. ส้มเตี๊ยะ พระนเรศวร เปน เจ้า ครี
รัฐาชาต นั้น, ก็ เอา ข้าง เรือ ม้า เรือ แด พด ทหาร-ล้อม พระราช วัง ๓๐๐๐
เสด็จ ไป, ครี รัฐ ให้ เมือง ไชยบุรี, แด ขุน หมื่น เข้า มา เอา พด ทหาร ๕๐๐
ไป เปน ทัพ นำ ให้ รุด ออก ไป ด้วย ทัพ เมือง ศรี ภูมิรัตน, เอา พด เข้า ชุ่ม อยู่
๒ ข้าง ทาง ที่ ขำ คัก จะ มา นั้น. พด หัวน้ำ คัก ก็ ยก มา ประมาณ ๑๐๐๐, ถึง
ที่ เมือง ไชยบุรี, แด เมือง ศรี ภูมิรัตน ชุ่ม อยู่ นั้น. ครั้น ขำ คัก เกิน เข้า มา
เมือง ศรี ภูมิรัตน เมือง ไชยบุรี ก็ ยก พด ออก มา ยอ ขำ คัก, ขำ คัก ก็ แ่่ง พ่าย
หนี ไป. จึง เมือง ไชยบุรี, เมือง ศรี ภูมิรัตน ตาม คัก ขำ คัก ไป จน ถึง ทัพ

ใหญ่, แด ได้พันทาง ข้าศึก ตาย เปน อันมาก. พระทศราชา, พระสุรินทราชา
ก็เลิกทัพ หนี คืบ ไป เมือง ถวณก. สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า เสด็จ ไป ถึง
เมือง ไชยบาดาด แจ้งว่า, ข้าศึก พ่าย หนี ไป แล้ว ก็ เสด็จ กลับ คืบ มา ยัง พระ
นคร, เมื่อ สมเด็จพระนเรศวร บิดา, ทอดแจ้ง เหตุ ซึ่ง เขมร พ่าย ไป นั้น แล้ว จึง สัน
ทุก ประการ, แล้ว ก็ ถวาย บังคม คืบ ขึ้น ไป เมือง พระพิษณุโลกย์.

ลุศักราช ๙๒๖ ปีชวดคชศก, สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี ทรงพระประสูติ.
ครั้น ถึง ๗ ๖ ๒ ค่ำ, เสด็จ สวรรคต. พระชนม์ ได้ ๖๕ พรรษา, แต่
เสด็จ อยู่ใน ราชสมบัติ ๓๕ พรรษา, มังเอียงราชบุตร์ ผู้ เปน พระมหาอุปราช
ได้ผ่าน สมบัติ กรุง หงษาวดี. ครั้น ให้ มัง สาม เกิดยศ ราช บุตร์ เปน มหา
อุปราช, สมเด็จพระเจ้าหงษาวดี เสด็จ ราช ใหม่, บ้าน เมือง ยัง มิ ปรกติ.
ฝ่าย เมือง รุม เมือง กัง ก็ แฉง เมือง. ชาว นั้น แจ้ง ลง มา ถึง สมเด็จพระนเรศวร
เปน เจ้า, พระนเรศวร เปน เจ้า ก็ เสด็จ ลง มา ณ กรุง กราบ ทูล สมเด็จพระบรม
ราช บิดา, ตาม ร้อง ความ ซึ่ง แจ้ง มา นั้น ทุก ประการ, จะ ขอ ถวาย บังคม ถา
ขึ้น ไป ช่วย การ สงคราม เมือง หงษาวดี จะ ได้ พัง ซึ่ง กิจการ ใน เมือง หงษาวดี
ด้วย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ บัญชา ตาม. สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า, ก็
ถวาย บังคม ถา กลับ คืบ มา เมือง พระพิษณุโลกย์, ให้ ครอง เจริญ รักษ
มา โดย กระบวน พยุห ภาตว่า ทัพ พล ๑๐๐๐๐๐, ช้าง เครื่อง
๘๐๐, ม้า ๑๕๐๐. ครั้น ได้ ศักราช ก็ เสด็จ ทรง ช้าง พระ ที่ นึง, ยก
ทัพ หลบวง ขึ้น ไป ถึง ตำบล พระ ตำหนัก ไม่ ไผ่ ไกล เมือง หงษาวดี, ๓ เหว ก็
พัก พล อยู่ ที่ นั้น, จึง บอก หนังสือ เข้า ไป. พระเจ้า หงษาวดี ก็ ตี พระ ไทย.
จึง ให้ แต่ง เลี้ยง อาหาร แด เครื่อง เสด็จ ลง มา ถวาย, แล้ว ก็ นำ เสด็จ ขึ้น เฝ้า
พระเจ้าหงษาวดี. พระเจ้าหงษาวดี จึง คริ ว่า, ซึ่ง พระเจ้า หลาน เรา ยก ขึ้น
มา ครอง นี้, มีความ ยินดี นึก. แดแจ้ง การ ซึ่ง เมือง รุม เมือง กัง แฉง เมือง

นั้น ให้ พัง ทุก ประการ. สมเด็จพระนเรศวร เป็น เจ้า ทูล ว่า, ข้าพเจ้า ลงไป
ข้าพระองค์ จึง ยก ขึ้น มา ช่วย การ พระราช สงคราม. พระเจ้าหงสาวดี ตรัส
ให้ พระนเรศวร เป็น เจ้า กับ พระมหาอุปราช, แต่ พระสังฆทัต ยก ไป เฝ้า เมือง
รุม, เมือง คง คง ได้. ทั้ง ๓ พระ องค์ ก็ ลวาย บัง คม ลา ยก ไป เมือง รุม,
เมือง คง. ให้ ตั้ง ค่าย แล ปลูก ราชฐาน ถาวร—ไว้ ณ ท่าม กลาง เสด็จ ปลูก ษา
ราชการ พร้อม กัน ทั้ง ๓ พระ องค์. พระมหาอุปราช จึง ตรัส ว่า, ซึ่ง จะ ยก
เข้า รบ พร้อม กัน ทั้ง ๓ ทักษั้น, โป่ พด จะ คดุมบอน กัน แก่, จะ ผัด กัน เข้า
รบ ทักษั้น.

ครั้น ปลูก ษา พร้อม กัน แล้ว, พระมหาอุปราช ยก ขึ้น ไป รบ, ณ วัน ๒ ๙ ๗ คำ
เพดา ๘ ท่ม เดือน คก. ฝ่าย ข้าศึก ก็ คัด ก้อน ศิลา ลง มา ทับ ทัพ พด ต้ม ตาย เป็น
อัน มาก, ขึ้น ไป มี ได้ เพดา จวน รุ่ง ก็ กอย ลง มา. ครั้น ณ วัน ๓ ๙ ๕ คำ,
ทัพ พระสังฆทัต ยก ขึ้น ไป รบ, ข้าศึก ก็ คัด ก้อน ศิลา—ลง มา ทับ ทัพ พด ต้ม
ตาย เป็น อัน มาก, จะ หัก เอา มี ได้ ก็ กอย ลง มา. ครั้น ณ วัน ๔ ๙ ๕ คำ
เพดา ๑๑ ท่ม, สมเด็จพระนเรศวร ผู้ เป็น เจ้า, ก็ ยก ทหาร บิน ขึ้น ไป.
ให้ พด บิน บิน เข้า แชน ทั้ง ๒ ข้าง, แต่ ทาง กลาง นั้น ให้ พด อยู่ แต่ ดิน เขา
ให้ ห้าง, แล้ว ให้ ร้อง กระทำ อากา รตุ บิน ขึ้น ทาง นั้น. ชาว เมือง ก็ สำคัญ
ว่า ข้าศึก ขึ้น มา ทาง นั้น, ก็ คัด ก้อน ศิลา ลง มา, ก็ มี ได้ ถูก ผู้ใด. ฝ่าย พด
ซึ่ง แชน ขึ้น ไป, ก็ ยัง ระดม ไป ตี ชน ชาว เมือง ต้ม ตาย บ้วย เจ็บ เป็น อัน มาก,
แต่ กระล่ำ ระล่าย เพดา เข้า ๓ โมง ก็ ได้ เมือง, จับ ได้ ศว เจ้า เมือง รุม เจ้า เมือง
คง ลง มา ค่าย. ทั้ง ๓ พระ องค์ ก็ เลิก ทัพ คูม เอา ศว เจ้า เมือง รุม เมือง คง
มา ยัง เมือง หงสาวดี, แล้ว ทูล ตาม ซึ่ง ได้ ไชย ชำระ. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี
ยินดี, ตรัส ชม ผู้ พระ หัก—แต่ ความ กิด สมเด็จพระนเรศวร เป็น เจ้า, แล้ว
พระราช ทาน พาน ทอง คำ ได้ ภูเขา—องค์ ๑, ทอง หนัก —^๕—จำ หัก เป็น

รูปเทวดา.— พระ มหา อุปราชา น้อยพระไทย—แก่ พระนเรศวร เปน เจ้า นัก.

ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า ก็ ทูล ถา พระเจ้าหงสาวดี ๆ ก็ ครัด ให้ มังมู มังอัน มังอุมารจก ถาง, สมิง พระตะเบิด ลง ไป อยู่ หั้ว เมือง รวยทาง, ให้ จำย เสด็ยง เลี้ยง ตู ไพร่ พล ไป กว่า จะ ถึง แดน พระนคร ศรีอยุธยา. สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า เสด็จ กลับ ลง มา ถึง เมือง พระพิษณุโลกย์, แล้ว ก็ เปเลื่อง เครือง ทรง ออก บุษบา ถวาย พระชินราช, พระชินศรี เจ้า, ให้ กระทำ ศัพท สมโภช—การ มหร ศพ—๓ วัน, แล้ว เสด็จ ลง มา เฝ้า สมเด็จพระ ราช บิดา ณ กรุง เทพ มหานคร, จึง เอา การ ซึ่ง ได้ รับ ฟุ้ง มี ไชย ชำระ ชำคัก นั้น กราบ ทูล ให้ ทราบ. สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่ หั้ว มี พระไทย ยินดี นัก, ให้ แ่่ง การ สมโภช สมเด็จพระ อัครโอรส ๒ พระองค์—เจ้า ๗ วัน, แล้ว พระราชทาน บุนนาค เหน็จ ทแ่ถ้ว ทหาร ทั้งปวง โดย สม คว. ครั้น เสร็จ การ สมโภช แล้ว, สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า, ก็ กราบ ถวาย บั๊คม ถา กลับ ขึ้น ไป สถิตอยู่—อยู่ ยัง เมือง พระพิษณุโลกย์.

ฝ่าย พระเจ้า หงสาวดี นั้น มิ ได้ ตั้ง อยู่ ใน ทศพิช ราช ธรรม ดำริห์ ว่า พระนเรศวร ประยอม ไป ด้วย บั๊ญญา หดัก แหถม รุก ซึ่ง, ทั้ง การ สงคราม ก็ อง อาจุ—กล้า หาญ, นาน ไป เห็น จะ เปน เลี้ยน ศักร—ต่อ เมือง หงสาวดี เปน มั่นคง, จำ จะ คิด เท ครัว อพยพ หั้ว เมือง ฝ่าย เหนือ ทั้งปวง มา ได้ เปน กำดัง ใน เมือง หงสาวดี, การ คัก พระนเรศวร ก็ จะ ถอย กำดังลง. ครั้น ดำริห์ แล้ว จึง ครัด ให้ นันทสุ, กับ ราช สงคราม ถือ พล ๑๐๐๐๐ ไป ตั้ง ทำ ยุ้ง ณ อยู่ ณ เมือง กำแพงเพชร, นันทสุ, กับ ราชสงคราม ก็ ยก ไป ตั้ง ทำการ อยู่ ณ เมือง กำแพงเพชร ตาม รับ ตั้ง. ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี คิด เปน กตอุบาย,—ให้ มี ศุภ อักษร ไป ถึง พระนเรศวร ว่า, บัดนี้ กรุง บุรวัดิน อังวะ เปน ขบถ แ่ง เมือง ต่อ พระนคร หงสาวดี, ให้ เชิญ พระนเรศวร ยก มา ช่วยการ สงคราม คั กรุง บุรวัดิน

ฮังวะ สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า เจ้า ดังนั้น ถ้าจะ—ว่าจริง ก็เสด็จ
ลงไปทอดตา สมเด็จพระนเรศวร ราชบิดา. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็บัญชาตาม.
สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า, ก็กราบถวายบังคมลา ขึ้นมา ยังเมือง พระ
พิศณุโลกย์, จึงกำหนดให้ตรวจเตรียม พด ฤกษ์ดำเครื่อง ๑๐๐๐๐๐,
ช้างเครื่อง ๘๐๐, ม้า ๑๕๐๐ ได้ให้พร้อม.

ครั้น ณ วัน ๑ ๖ ๓ ค่ำ ปีมะเส็ง ศก, เพลา ๑๑ โมง ๔ บาท ทอดด้วย
เพชร ฤกษ์,—เสด็จทรง พระศาราช พร้อม ด้วย พยุหเสนา ยกร, ทอด พระเนตร
เห็น พระธำมเท วัชร บรม ราช—เสด็จ ปาฏิหาร—แต่บุรพทิศ, ผ่าน พระศาราช
ไป โดย ประจิมทิศ เท้าผล มพราว ปอด แล้ว, จึงเสด็จ ยাত্রาทัพ ทอด ออก
โดย ประจิมทิศ, ไป ถึง ตำบล วัด ยม ท้าย เมือง กำแพงเพชร เพลา บ่าย
๕ โมง, เกิดวายุ พายุ—ฝน ตก ฟ้าใหญ่ แผ่นดิน ไหว เป็น อัศจรรย์. ครั้นรุ่ง
ขึ้น ก็ ยก ทัพ ทอด เสด็จ ไป ถึง เมือง กำแพงเพชร, ตั้ง ประทับ แรม อยู่ตำบล
หนองปลิง ๓ เหว, แล้ว ก็ ไป โดยทาง เชียง กุมตะเหมา. ขณะ นั้น พระยา
กำแพงเพชร ตั้ง ข้าราชการ ไป ถวายว่า, ไทยใหญ่ เวียง เสือ ควัน เกียกกาย, ขุน
ปลัด มังกราง มังกรวาทอง กับ นาย ม้า ทั้งปวง, อัน อยู่ ณ เมือง กำแพงเพชร
พา ครว อพยพ หนี. พม่า มอญ ตาม ไป ทัพ ทัพ กัน ที่ตำบล หนองปลิง เป็น
สามารถ, พม่า มอญ แยก แก่ ไทย ใหญ่ ทั้งปวง, ทยอย ไป ทาง เมือง พระ พิศณุ
โลกย์. สมเด็จพระนเรศวร เป็น เจ้า ทราบ ดังนั้น, ก็ ให้ ม้า เร็ว ไป บอก แก่
หลวงโกษา. แต่ ถูก ขุน อัน อยู่ รักษา เมือง พระ พิศณุโลกย์ ว่า. ซึ่ง ไทย ใหญ่
หนี มา นั้น เกิดออก จะ ไป เมือง อื่น, ให้ แ่่ง อาศัย ด่าน—เมือง เพชรบูรณ์,
เมือง นคร ไทย ชาติระ การ แ่่ง ให้ มั่น คง ไว้, อย่า ให้ ไทย ใหญ่ ออก ไป
รอด, หลวงโกษา แต่ ถูก ขุน ทั้ง ปวง ทราบ ดังนั้น, ก็ ออก ไป กำ ขั้ว ด่าน
ทาง ทั้งปวง ตาม รับ ตั้ง. ฝ่าย ไทย ใหญ่ ก็ พา ครอบ ครว ตรง เข้า มา ยัง เมือง

พระพิศณุโลกย์, หดวงโกษาแต่ถูกชนทั้งปวงก็รับพิทักษ์รักษาไว้. นันท
กับ ราชสงคราม, มีหนังสือมาให้ส่ง ไทยใหญ่. หดวงโกษาถูกชนทั้งปวง
ผู้อยู่รักษาเมืองพระพิศณุโลกย์ก็มีได้ส่ง. ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเปนเจ้า,
เสด็จ ยก พยุหเสนา ยากร ไปถึง เมือง แครง, ณวัน ๕^{๑๐} ๖ ค่ำ.

ขณะนั้น ราชเจ้าไปถึง ชักเขยยอทางเจ้าเมือง แครง, ให้ปลัดเมือง ออก
มาทูลว่า ขอเชิญเสด็จพักพิศ ณที่นอกเมือง แครง ก่อน. สมเด็จพระ
นเรศวร เสนาบดีก็ให้พักพิศ อยู่ใกล้ อาราม—พระมหาคันธัง, แล้วตรัส
ให้ราชเจ้าขึ้นไปถึง พระเจ้าหงสาวดีว่า, ยกทัพมาถึงเมือง แครง แล้ว. พระ
เจ้าหงสาวดี ทรงทราบดังนั้น ก็มีความยินดีว่า, คราวนี้จะสมคิดแล้ว, จึง
ให้กองทัพ ๑๐๐๐๐ ออกไป ชุมไว้ ค่อยทาง พระนเรศวร จะขึ้นมานั้น, โกล
เมืองหงสาวดีวัน ๑. แล้วตรัสให้พระยาเกียรติ, พระยาพระราม ลงไปรับ,
ถ้า พระนเรศวร ยกขึ้น มาแล้ว, เรา จะยกทัพหลวง ออกคืบหน้า, ให้พระยาเกียรติ
พระยาพระราม เอา กองทัพทั้งนี้ คืบหน้า ทิ้ง, จับเอาตัว พระนเรศวร
ประหารชีวิต—เสียให้จงได้. เมืองหงสาวดีจึงจะเป็น อิศฐภาพ—ไพศาล—
กว่า พระนคร ทั้งปวง, พระยาเกียรติ, พระยาพระราม ก็ ถวายบังคมลา ยกทัพ
ไปยัง เมือง แครง, ก็ทอดสมเด็จพระนเรศวร เสนาบดีว่า, พระเจ้าหงสาวดี ให้
ราชเจ้าพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ นี้ มารับเสด็จขึ้นไป. ทูลเท่าดังนั้น แล้ว ก็ถวายบังคม
ลาไป นมัสการ—พระมหากษัตริย์คนต้อง ผู้เป็น พระอาจารย์, แจ้งความ
ซึ่ง พระเจ้าหงสาวดี คิดทำการ ทั้งปวงนั้น, ให้พระมหากษัตริย์คนต้อง พึง ทุก
ประการ. พระมหากษัตริย์คนต้อง แจ้งดังนั้น, มีใจกรุณา—แก่ สมเด็จพระ
นเรศวร เสนาบดี, เพื่อว่าหา ความผิดมิได้. อนึ่ง พระราชกฤษฎาภิหาร
บารมี—สมเด็จพระนเรศวร เสนาบดี, จะได้บำรุง พระบวรพุทธศาสนา—แด
ประชาราษฎร, ให้ถาวรรักษาการสืบไป. ครั้นเพลาค่ำพระมหากษัตริย์คนต้อง

ก็พาพระยาเกียรติ, พระยาพระราม เข้าไปเฝ้า สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, แลถวายพระพรว่า พระยาเกียรติ, พระยาพระราม นี้, เป็น ขานศิษย์รูป—มาบอก
ว่า, พระเจ้าหงสาวดี คิด ประทุษร้าย—คือ พระองค์. สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้าแจ้งดังนั้น, ก็ตรัสถามพระยาพระราม, พระยาเกียรติว่า, เหตุใด
ประการใด พระเจ้าหงสาวดี จึงคิด จะทำร้ายเรา. พระยาพระราม, พระยา
เกียรติ ก็กราบทูล ตามความ ซึ่งพระเจ้าหงสาวดี คิด แต่ดังนั้น ถวายทุกประการ.
สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้ทรงทราบ ดังนั้น ก็นอ้ยพระไทย, คิด อาษาฏ—
แก่ พระเจ้าหงสาวดี จึงตรัสแก่พระมหาเถร คั้น ค่อง ว่า, ซึ่ง พระองค์ เมตตา—
บอก เหตุ การ แก่ข้าพเจ้า ทั้งนี้ พระคุณ นั้น หาที่สุด มิได้. อัน พระองค์ อยู่
ในเมือง มอญ นี้ พระเจ้าหงสาวดี แจ้ง, อันตราย ก็จะมีเป็น มัน คง. ข้าพเจ้า
จะนำ พระองค์ กับ พระยาเกียรติ, พระยาพระราม. แต่ ญาติโยม ทั้งปวง ลง
ไป อยู่กรุง พระมหานคร ศรีอยุธยา, จะปัดกวาด ถนอมคุณ—พระองค์. แล
จะปลุกเลี้ยง พระยาเกียรติ, พระยาพระรามโดย กตเวทิต์ ขรรคม ประเพณี.—
พระมหาเถร คั้น ค่อง, แล พระยาเกียรติ พระยาพระราม ก็พร้อมโดยพระราช
บริหาร. สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้าก็ตรัสแก่ มุขมาคยา—โยธาหาญ—
ทั้งปวงว่า, ความผิด เรา หา มิได้. ซึ่ง พระเจ้าหงสาวดี คิดร้าย คือ เราก่อน
นั้น, อันแผ่นดิน พระมหานคร ศรีอยุธยา, กับ แผ่นดินหงสาวดี, ขาด ทางพระ
ราชไมตรี—กัน. เพราะ ออกัสต อูรมนิยม—ดำหริบ ที่จะ ให้ สมณ พราหมณา
ประชาราษฎร์ ได้ความเดือดร้อน. แล้ว พระหัตถ์ ก็ทรง สวรรุณ ภิงคาร—
หัตถ์ อุทกธารา—ลงเห็นอัมพวัน พสุธาต, —จึง ออกพระ โอรส—ตรัส ประกาศ—
แก่เทพยเจ้า ทั้งหลาย อันมี มหิทธิฤทธิ์—แล ทิพจักขุ—ทิพ ไศตร, —ซึ่ง
สถิตย์—อยู่ทุก ทิศานุทิศ,—จง เป็น ทิพยาน. ด้วย พระเจ้าหงสาวดี มิได้ตั้ง
อยู่โดยคลอง สุจริต—มิตรภาพ—ขัดขืน ประเพณี—เสีย ตำนกัศรีศรรวม,—

ประพาศ์พาด ทูจรีต คิต จะ ทำ ภัยอันตราย—แก่เรา. ตั้งแต่ วันนั้น ไป กรุง พระ
มหา นคร ศรี อโยธยา, กับ หงสาวดี มิได้ เป็น สุวรรณบัลลังก์ เดียว ดุจหนึ่งแต่
ก่อน, ชาติ จาก กัน แต่ วันนั้น ไป คราวเท่า ถัดปาวสาน. ครั้น พระราชบริพาร
ประกาศ,—เป็น นิททาภักย์—ไทยอันตราย เสรีจ แล้ว, ก็ มี พระ ราชโองการ—
ครั้น ตั้ง แก่ ท้าว พระยา มุขมนตรี ทั้งปวง ว่า, เรา จะ ยก กลับ ลง ไป พระนคร
ทั้งนี้, จะ พา พระมหา เกร คัน น้อย, แด ญาติโยม,— กับ พระยา พระราม,
พระยาเกียรติไป. แล้ว จะ คักวาท ครอบ ครว รามัญ—หัวเมือง ราชทางไปด้วย.

ครั้น ณ วัน ๖ ๖ ค่ำ, เพลา ๑๑ ทุ้ม ให้เอา พระ ษฐา ชาร เทียบ เกย,
ทอด พระ เนตร เห็น พระ ตำบริก บรม ชาติ เสด็จ ปาฏิหาร—แต่ ประจิม ทิศ,—
ผ่าน พระ ษฐา ชาร—ไป โดย บุรพ ทิศ— จึง เสด็จ พยุห ภาตรา ทัพ ออก จาก
เมือง แครง, พระ มหา เกร คัน น้อย, พระยา พระ ราม, พระยาเกียรติ, แด
ญาติโยม ก็ มาโดย เสด็จ. ฝ่าย นายทัพ นายกอง ทั้ง ปวง ก็ แยกย้าย กัน คักว
ด่อนครวั มาได้ ประมาณ ๑๐๐๐๐ เศษ. ครั้น ถึง ฝั่ง แม่น้ำ สโตง, ก็ เทียว เก็บ
เรือหา ไม่ ผู้ก พ่วง แพ เร่ง ข้าม ครอบ ครว รัพธ ข้างมา ทั้งปวง ถึง ฟากน้ำต้น,
ก็ ให้เฝ้าเรือ ทำตาย แพ เสีย. พอ พระเจ้าหงสาวดี แจ้ง, ก็ ให้พระมหา
อุปราช ถือ พด ๑๐๐๐๐๐, สุระกรร มาเปน กอง ทัพ นำ, ตาม มาถึง แม่น้ำ
สโตง ฟาก หนึ่ง. สมเด็จพระ เนศวร เปน เจ้า ทอด พระ เนตร เห็น ดังนั้น,
ก็ ให้ นายทัพ นาย กอง นำ พระมหา เกร คัน น้อย, กับ ครอบ ครว รัพธ ยกออก
ไปก่อน, แต่ พระ องค์ กับ ทหาร ลำดอง ๑๕๐๐๐ นั้น, ยัง รอ อยู่ริม ฝั่ง.
ครั้น ให้ทหาร บิน ทาม แด่น นก สืบ คาบ ขุด ยิง ระเบิด ไป, ทหาร ยิง ระเบิด ไป
เปน อัน มาก ก็ มิได้ ถึง. สมเด็จพระ เนศวร เปน เจ้า, ก็ ทรง พระ แสง บิน
นกลับ—ยาว ๙ คืบ, ยิ่งไป ต้อง สุระกรรมา ตาย ตก จาก คอข้าง. รัพธมอญ
ทั้งนี้ เห็น ก็ อัจฉริยะ,— แม่น้ำ นั้น กว้าง เหลือ กาลัง บิน, กัด พระ เสด

เดชา นภาพ, แด พระมหาอุปราชามีอาฯ จะตาม มา เลิก ทักถับ ไป. สมเด็จพระนเรศวร เป็น เจ้า, ก็ ยก มา โดย ทาง เมือง กาญจนบุรี.

ครั้น ถึง พระนครศรีอยุธยา, ก็กราบทูล เรื่อง ยบุตติกะ—ทั้งปวง, ถวายให้ทรง ทราบ ทุก ประ การ. สมเด็จพระ ราช บิดาแจ้ง ตั้ง นั้น แล้ว ก็ตรัสว่า, เรา ไม่มีผิด, พระเจ้าหงสาวดี มิได้ตั้ง อยู่ ใน คตอง ธรรม เสีย ดักยา นุสสัย, ประพฤติ พาด ทุจริต อิดา—เป็น วิสมโตภ ค่อ เรา นั้น, ก็ เพราะ ผลวิบาก—แห่ง ศักดิ์ เป็น สำหรับ กาตุกระตียะ— ตั้ง แค้น ไป มอญ กับไทย จะ เป็นประรรักษ์—แก่กัน. สมเด็จพระนเรศวร เป็น เจ้า ก็ กราบทูลว่า, พระเจ้าหงสาวดี จะ ยก พหุแห่น ยากร ข้างคิก มา เท้าใด ก็มิได้เกรง, ข้าพเจ้า ยังมีชีวิตอยู่, จะ ถนอง พระคุณ มิให้เคือง ผ่า พระบาท. สมเด็จพระ ราช บิดา กับ สมเด็จพระนเรศวร เป็น เจ้า ดำริห์การ เด็ดจ แล้ว. จึง โปรดให้พระ มหาเถรคันฉ่อง อยู่ ณ วัด มหาธาตุ, พระราชทาน ถ้ปะทน กัน ชิง คานหาม คน หาม, จันหัน นิจุภักดิ์—เครื่อง ถมณบริกขาร—ต่าง ๆ. ฝ่ายพระยาเกียรติ, พระยาพระราม นั้น, ก็ พระราชทาน เจียต ทอง, เค้า น้ำ ทอง, กระบี่ บั้ง ทอง, เงิน ครา เสือผ้า พรหม นุ่ง ห่ม, แด เครื่อง อุปะโรค บริโค เป็น อัน มาก. แด ครอบ ครวั มอญ ซึ่ง ถวาท ลง มา นั้น, ก็ พระราชทาน ให้ พระยา พระราม, พระยาเกียรติ ครอบ กุม ว่า ถ้าว ด้วย. แด พระยาเกียรติ, พระยา พระราม นั้น, ให้ อยู่ คำบถ บ้าน ชมัน วัด ชุน แสน. ญาติ โยม พระมหา เถร คันฉ่อง นั้น, อยู่คำบถ บ้าน หลง วัด นก. แล้ว สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า, ก็ กราบทูล ถวาย บังคมดา กลับ ขึ้น มา ยัง เมือง พระพิษณุโลกย์, เสด็จ เข้าไปถวาย นมัสการ พระชินราช, พระชินศรี, จึง ทรง พระ ราชศรัทธา—เปิดอง เครื่อง สุธรรณ อลังกา—ขัตติยาภรณ์—ออกจากองค์กระทำเสการบูชา, แล้วเสด็จออกพร้อมด้วยมุขมาตยมนตรี. ขณะนั้น หลวง โภฆา, แด ถุก ชุน ทั้งปวง ผู้ อยู่รักษา เมือง นั้น, ก็ นำนำ

บันดา นายไทยใหญ่ ข้าเฝ้าฯ จึงบังคมทูลว่า มีหนังสือ นันทสุ, ราชสงคราม,
ซึ่ง มาตั้ง อยู่ณเมืองกำแพงเพชร, มาให้ส่ง ไทยใหญ่, แด่ครัว ซึ่ง หันมา
อยู่ณเมือง พระพิษณุโลกย์. พระเจ้าอยู่หัว มิได้เสด็จ อยู่, ซึ่ง จะ ส่ง ไป
นั้น มิได้. สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้าทราบ ดังนั้น, ก็ตรัส ให้ มีหนังสือ
ตอบ ไปว่า, ขรรคดา พระมหากษัตริราช—ผู้ดำรง ทศพิธราชธรรม—
นั้น, อุประมาตั้ง ร่ม พระมหาโพธิ—อันใหญ่, แต่ มีผู้ มา พึ่ง พระราช
สมภาร,—หวัง จะ ให้ พันจาก ไทย อันตราย ต่าง ๆ, ซึ่ง นันทสุ กับ ราช
สงคราม จะ ให้ส่ง ไทยใหญ่ ไป นั้น ไม่ควร, ด้วย ดั่ง ขัตติยราช ประเพณี
ธรรม—ฝ่าย นันทสุ กับ ราชสงคราม เจ้างดง นั้น, ก็ปรึกษา กัน ว่า, สมเด็จพระ
นเรศวร เป็นเจ้า, ก็ยก พยุห ภาครา ทัพ ขึ้น ไป เมืองหงสาวดีครั้งนั้น,
เหตุใด จึง ไม่กลับ โดยทาง เมืองกำแพงเพชร เฝ้าฯ. บัดนี้ ก็ มีหนังสือ เป็น
คำ ถูกรรจ—องอาจ มาตั้งนี้, เห็น ประหลาดนัก เรา จะ อยู่ มิได้. จำ จะ เลิก
ครอบ ครัว เมือง กำแพงเพชร อพยพ ไป เมืองหงสาวดี จึง จะ มี ความ ชอบ, แด
ข้าว ตั้งนี้ ก็ เจ้างดง ไป เมืองพระพิษณุโลกย์. สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า, ให้
ประชุม ท้าว พระยา มุข มนตรี ปรึกษา ว่า, ซึ่ง เรา จะ ให้ เมือง กำแพงเพชร
หนีหาย, พริบ พราว จาก ภูมิตำเนา—นั้น มีชอบ. เรา จะ ยก ไป ตี นันทสุ กับ
ราชสงคราม, มิให้ เขา ครัว เมือง กำแพงเพชร ไปได้. ท้าว พระยา มุขมนตรี
ทั้งปวง ก็ เห็น โดย พระราช บวรหาร. สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า, ก็ ตรัส
ให้ ข้าหลวง ไป คุม เขา—ตัว พม่า มอญ, ซึ่ง มา อยู่ ประจํา—หัว เมือง ฝ่าย
เหนือ, ส่ง ลง ไป ณ กรุง เทพ มหา นคร นั้น. แล้ว กำหนด ไป แก่ พระยา
สงครามโลกย์, พระยาพิไชย, ให้ โดยเสด็จ จะ ยก ไป เอา นันทสุ, กับ ราช
สงคราม, จึง ให้ ตรวจ รั้ง พัด ข้าง ม้า ครั้น ณ วัน ๕ ๗ ๘ คำ เพลา ชาย แด
๕ บาท, ก็ เสด็จ พยุห ภาครา ทัพ จาก เมือง พระพิษณุโลกย์. ไป เมือง

กำแพงเพชร.

ฝ่าย นันทสู กับ ราช สังคราม รู้ข่าว ว่า, สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้าเสด็จ
มา, ก็เลิกทัพ—ช้าง ม้า หัน ไปจากเมือง กำแพงเพชร. สมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้าทราบ, ก็ ครัด ให้ พระยาไชย บุรณ ชุน พระ ศรี, แด พระ ทู เมือง
ท่งปวง, ยก กริธา พด ช้าง ม้า เป็น กองทัพ นำ ถ่วง ตามไป. พระยาไชยบุรณ
ตาม มา ทน ถึง ตำบล แมธกา. นันทสู กับ ราช สังคราม, ก็ ยกทัพ ช้าง ม้า
รบ พุ่ง พระยาไชย บุรณ ข้างหลวง ท่ง ปวง เป็น สำมารก. ใน ขณะ นั้น พระยา
ไชยบุรณ ชี้ ข้างพลาย บิน พระราม, ได้ ชน ช้าง นันทสู, ช้าง นันทสู ได้ ต่าง,
ช้าง พระยาไชย บุรณ เลือกเสีย ที่ เบรไป, นันทสู จ้วง พัน ไป ด้วย ของจ้าว,
ต้อง หัว ชี พระยาไชยบุรณ กระ ทบ ชี้อ ชาติ. ช้าง พระยา ไชยบุรณ กลับ ได้
ต่าง ค้ำ ถนิต, ช้าง นันทสู ทน ถัด ถึง ไม่ ได้ ขว้าง พาย ไป. ชุน พระศรี ชี้ ข้าง
พลาย ศักดิ์ พิณาศ, ได้ ชน ด้วย ช้าง ราช สังคราม เป็น สำมารก, ช้าง ราช
สังคราม ก็ พาย แก่ ข้างหลวง ท่ง ๒. แด นันทสู, กับ ราช สังคราม หัน ไป โดย
ทาง เมือง เชียง ทอง. ครั้ง นั้น ไทยใหญ่, ชาว แดน หวี อัน มา อยู่ ณ เมือง
เชียง ทอง อกรจ—แด ครวั อพยพ มา ประมาณ ๒๐๐๐๐ เศษ. แต่ผู้มี
บันดา ศักดิ์—เจ้าฟ้า เมืองจ, เจ้าฟ้า เมือง ดองแจใหม่, เมือง ปาก สิมัง ตี มา
ยาเยื่อ, แด ไทยใหญ่ ช้าง ม้า ท่งปวง, ก็ เอา ครวั อพยพ ออก มา สู่ พระราช
สมภาร. จึง แต่ง ช้าง ม้า ทัพ ทแถ้ว ทหาร ช่วย ตาม ตัน นันทสู, กับ ราช
สังคราม, ถึง ตำบล แมธกา, แด กลับคืน มา ยัง ทัพหลวง ตำบล เชียงทอง.

ฝ่าย พระยาพิไชย ข้างหลวง เดิม แจ้ง ว่า, สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับ
พระเจ้าหงสาวดี เป็น ประบักษ์ แก่ กัน, ก็ คิด การ เป็น ขบถ. ครั้น แจ้ง พระ
ราช กำหนด ก็มี ได้ ยก ไป โดยเสด็จ. จึง ช้อง สุ่ม ชาว เมือง กวาด ครอบ ครวั
ของ ตัว, แด ครวั ชาว เมือง ท่งปวง, ซึ่ง เข้า มา ด้วย กัน นั้น, ไป ณ เมือง

สวรรคโลกย์, แจ้งความทั้งปวงแก่พระยาสวรรคโลกย์, ๗ ก็ลงใจ—ด้วยกัน,
จะยกไปตีเอาเมือง พระพิษณุโลกย์. แต่หลวงปลัด, แลขุนยกกระบัตร์,
ขุนรนายก ใช้ มิได้ลงใจด้วย. พระยาทั้ง ๒ ก็ให้คุมเอาหลวงปลัด, แล
ขุนยกกระบัตร์, ขุนรนายก ไว้. ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวร เสด็จไป, แจ้ง
ว่า พระยาทั้ง ๒ เป็น ขบถ. จึงเสด็จ ยกทัพ หลวงจาก เชียงทอง ไป เมือง
สวรรคโลกย์, เสด็จไป ศุโขทัย, ก็ตั้งทัพ หลวง ตำบล วัดฤๅษี ชุม. จึง
ทรงพระกรุณาบัญชา ครุฑ ให้ชาว พ่อ ชุมชุม พราหมณาจารย์,—เอา น้ำ ใน
บ่อ พระสยามภูวนารก, แลเอา น้ำ ตรีเพ็ญโพธิ์ ศรี, มาตั้งบูชา โดย ถิรพิ
กรรม—เป็น น้ำ สักยารฐาน,—แลเอา พระศรีรัตนไตร—เจ้าเป็น ประทาน,—
ให้ทำพระยา เสดนาบดี มนต์มูข ทหาร ทั้งหลาย กิน น้ำสัตตยา—แล้ว ครั้นรุ่งทัพ
หลวง ก็เสด็จ ขึ้นไปโดย ทางเขาคับ, ถึง เมืองสวรรคโลกย์, ณ วัน ๖ ๕ ค่ำ,
ตั้งทัพ หลวง ตำบล วัด ไม้งาม. สมเด็จพระนเรศวร เสด็จไป, ทรงพระ
กรุณา แก่ พระยาทั้ง ๒, ครุฑ ให้ข้าหลวง เข้าไป ร้อง ประกาศว่า, ให้พระยา
ทั้ง ๒ ออก มาถวายบังคม, ทรงพระกรุณา มิได้เอาโทษ. แลพระยาพิไชย,
พระยา สวรรคโลกย์ มิได้ โดย พระราชโอรส,—ทำ อุก อาก—ตรวจ ครา จัด
ไพร่ พล เมือง ขึ้น รักษา น้า ที่เชิงเนิน บ้อง กัน เมือง ไว้. แลพระยาทั้ง ๒ ก็
เข้า หลวง ปลัด, ขุนยกกระบัตร์, ขุนรนายก, ซึ่ง มิได้ลงใจ ด้วย นั้นใช้
คิด เอา ค้อน ขัด ออก มา ให้เข้า หลวง. สมเด็จพระนเรศวร เสด็จไป ทรงพระ
พิโรธ.—ครั้น เพลา ค่ำ ก็ครุฑ ให้ ยก พล ทหาร เข้า ปล้น เมือง, ตำบล ประ
๓ เกิด แห่งหนึ่ง, ประชุมแห่ง ๑, ประชุมพานจันทร์ แห่ง ๑, ปล้นแต่ ค่ำ
จนเที่ยงคืน, แลเผา บั่ม ชันนอก, ประชุม ๓ เกิด ก็เข้า มิได้. จึง มี พระ
ราชโองการ ครุฑ ถาม ไหวจากรีย์—ว่า, ยังจะได้ เมือง สวรรคโลกย์ ไหว
จากรีย์ บังคม ทูลว่า จะ ได้, แต่ ซึ่ง ปล้น ข้าง ประชุม ๓ เกิด นี้, เห็น จะได้ ด้วย

ยาก, ถ้าปล้นข้างทิศอุดร แหตม ไซ้, เห็นจะได้โดยง่าย. เพราะทิศข้างนั้น เป็น อุาริ-แก่เมือง. จึง มีพระราช โอง การ ครัด ให้พระยา ไซย บุรณ, ขุน หดง ธรรม ไกรย โลกย์, ขุน ราชวรินทร์ ยก พด จาก ประตุ สพาน จันทร์ มาตั้ง ข้าง ประตุ คอนแหตม. แล้วให้เร่ง แต่ง การ อัน จะ เข้า ปล้น เขา เมือง. อนึ่ง ที่ ประตุ ๓ เกิด, แด ประตุ ม่อ, แด ให้ ตั้ง พด ทหาร เข้า รบ พุ่ง จน สว่าง ก็ ยี่ มิ ได้.

ครั้น รุ่ง ขึ้น ณ วัน ๑ ๖ ๘ ค่ำ, ก็ ยก ทัพหดง มาตั้ง ประตุ ข้าง คอนแหตม

แล้ว ก็ เร่ง แต่ง การ ให้ เข้า ปล้น เมือง นั้น เป็น ตามารถ. ชาว เมือง ยิง ปืน ไฟ พุ่ง สาดราวุธ-มา ค้อง พด หดง บัวย เจ็บ ต้ม ตาย เป็น อัน มาก, จะ ปืน กำแพงชั้น มิ ได้ สมเด็จพระนเรศวร เป็น เจ้า ก็ ครัด ให้ ดง โทษ ขุน อินทรเดช, ผู้ เป็น ยกกระบัตร อัน บัง คับ ค้อน พด เข้า ปล้น เมือง, แด นาย ทัพ นาย กอง ทั้งหลาย นั้น, ให้ มัดตระเวร รอบ ทัพ. จึง ขุนอินทรเดช, แด ข่าหดง ทั้งปวง ถวาย ทานบด ว่า, จะ ขอ เข้า ปล้น เมือง ให้ จง ได้. พระยา ไซย บุรณ บังคม ทูล ว่า, ซึ่ง มิ ได้ ตั้ง ค่าย ประชิด, แด จะ ปืน ปล้น เขา เมือง ดัง นี้, พด ทหาร ทั้งหลาย จะ ทำการ มิ สดวก, เพราะ ชาว เมือง บ้อง กัน ถนัด, จะ ขอ ทำค่าย ประชิด, แด ปลุก หอ รบ ขึ้น ให้ สูง เสมอ กำแพง, แล้ว จะได้ ยิง ปืน ใหญ่น้อย สาด เข้า ไป, เจ้าน้ำที่ ก็ จะ ระส่ำระสาย เห็น จะได้ เมือง โดยง่าย. สมเด็จพระนเรศวร เป็น เจ้า เห็น ชอบ ด้วย, ก็ ให้ คัด ไม้ ใหญ่ แด ไม้ ไถนศ-มาทำ ตาม พระยา ไซย บุรณ กราบ ทูล.

ครั้น ณ วัน ๒ ๖ ๘ ค่ำ, เพลา ชาย-แล้ว ๒ นาฬิกา-๕ บาท,-ยก พด

ทหาร เข้า แด ประตุ คอน แหตม นั้น ทำลาย ลง. จึง ให้ พด ทหาร กรู กัน เข้า เขา บันได พาด กำแพง ปืน เข้า ไป ใน เมือง นั้น ได้, แด ตัว พระยา สวรรคโลกย์ ก็ หนี ไป พึ่ง อยู่ บน กุฎี-พระสงฆ์ ณ วัด ไร่ ได้, แด ชาว ทหาร ก็ ตาม ไป กุม ตัว

ได้เอา มาถวาย. ส่วน พระยาพิไชย หนี จาก เมือง สวรรคโลกย์, ไป ถึง แดน
เกาะจตุ จะไป เชียงใหม่, ชาว ต่าน ก็ กุม เอาตัว พระยาพิไชย มา ถวาย. สมเด็จ
พระนเรศวร เปน เจ้า, ดำรัส ให้ มัด พระยาสวรรคโลกย์, พระยาพิไชย ครอบ
รอบ ทัพ แด้ว ให้ ซ้ำ เสีย. จึง ตรัส ให้ เท ครัว อพยพ ทั้ง ปวง มา ยัง เมือง พระ
พิษณุโลกย์, แด้ว ให้ เชิญ รูป พระยาร่วง—พระยาภุ, —อัน รจนา—ด้วย งาช้าง
เผือก นั้น มา ด้วย. ถึง ฅวัน ๕ ๖ ๘ ค่ำ, เพลา ๑๑ ท่ม ๘ บาท, ให้ เรียก
ช้าง พระ ที่ นั้น ประทับ เกย, เห็น พระ สารีริก บรม ชาติ เสด็จ ปาฏิหาร, แต่
ฅวัน ตก ผ่าน ช้าง พระ ที่ นั้น มา ฅวัน ออก, โดย ทาง ที่ จะ เสด็จ มา นั้น ทำ ผล
มะพร้าว ปอก แด้ว, ก็ ยก ทัพ หวดง เสด็จ คืบ มา โดย ทาง น้ำ ชุ่น ทาง เมือง
พิไชย, เสด็จ มา เมือง พระพิษณุโลกย์.

ขณะ นั้น พอ สมเด็จ พระ ราช บิดา, ดำรัส ให้ พระยา ราชนิกุล หมื่น ทิพ
เสนา, หมื่น ราชามาตย์ นำ เอา หนังสือ, กับ ชุน เทพ โภชา, หมื่น ไชยสงคราม,
หมื่น เทพปรีชา, กับ เชมร ๓ นาย, ซึ่ง พระยาตเวท แด้ว ให้ เปน ทูต ถือ หนังสือ
มา ถวาย ไว้—ณ ตำน เมือง รยง ชุ่น ไป ถวาย. ใน หนังสือ นั้น ว่า พระเจ้า
กรุง กัมพู ชา ชิบตี ราช ฟ้า ถึง—พระ คุณ—สมเด็จ บรม บพิตร พระ เจ้า กรุง
พระ นคร ศรีอยุธยา, แด้ว สมเด็จ พระ นเรศวร บรม ราช าช าช บพิตร อัน เปน
เจ้า เมือง พระพิษณุโลกย์, ได้ เสด็จ ราช ครอบ พิภพ กรุง ศรีอยุธยา โดย บราณ
พระ มหา กระทบ ราช าช นั้น, เห็น ว่า พระ บุญ ญา พ—ประเสริฐ นก. ด้วย
แต่ ก่อน สมเด็จ พระ มหา จักร พรดิ ราช าช าช พระ เจ้า ช้าง เผือก, ทรง พระ
มหา กรุณา พระ เชมร ราช าช าช พระ บาท, ซึ่ง เปน ประมักษ์ ต่อ พระ องค์, แด้ว
มิได้ มี พระ ไทย อาพาฏ, ปลุก เลี้ยง ตู กัด—ให้ คง อยู่ ใน เสวตร ฉัตร กรุง
กัมพูชา ประทศ.— แด้ว รับ เอา นัก พระ สุโท นัก พระ สุทัน, ไป ชุม เบื้อง
เปน ราช บุตร บุญธรรม—นั้น, พระ คุณ ไหญ่ หวดง นก. ฝ่าย ราช พระ บาท

นี้เอง, ก็เป็นคนโมหิตรีศิต ประทุษร้าย, เป็น บัฏจามิคร์—ต่อ พระองค์
มานั้น, โทษ ผิดนัก, ขอ พระองค์จง ให้อภัยโทษ.— บัดนี้ ข้าพเจ้า มาท
กับ ท้าว พระยา เสนาบดี มนต์ มุข สมน พรหมณาจารย์ ทั้ง หดาย, ขอ เป็น
พระ ราชนิตรี ด้วย พระ บาท สมเด็จพระ บรม บพิตร พระ พุทธ เจ้า อยู่ หัว, ทั้ง ๒
พระ องค์. สมเด็จพระ เสด็จ เป็น เจ้า ทราบสาร—ดังนั้น, ก็มี พระไทยยงค์,
พระ ราช ทาน ทูตานุ ทูต. แล้ว ดำรัส ให้ แต่ง หนังสือ คอบ ไป เป็น ใจความว่า,
ซึ่ง พระยา ทเวก โมหิตรี, แล้ว คิด กลับใจ ได้, มา ขอ เป็น ราชนิตรี นั้น,
เราก็ อภัย โทษ ให้, อัน เมือง ทเวก โพน—จะ ถาวรบริบูรณ์,— ทั้งสมณ
พรหมณาจารย์ ไพร่ พ่า ข้าขอบขัณฑสีมา กัมพูชา ประเทศ, จะ เป็น ศาสนา—
สืบ ไป. ถึง เดือน ๘ ปุณมาสาร,— จึง ดำรัส ให้ หมื่น ศรี ภิรมย์, ขุนพระศรี,
หมื่น ราม ณรงค์, ถือ รับสั่ง ออก ไป กับ ทูตานุ ทูต เมือง ทเวก.

ครั้น ฅวัน ๓ ๑ ๘ คำ มี ขาด อัฐศก, จึง ครัด ให้ส่ง กรอบ ครัว ไทย

ใหญ่ ซึ่ง มา พัง บรม โพร สมภาร นั้น, ถง ไป ยัง กรุง เทพมหานคร. สมเด็จพระ
พระ ราช บิดา ก็ พระ ราชทาน เครื่องอุปโภค บริโภคแก่ ไทยใหญ่ทั้งปวง, แล้ว
ก็ ให้ตั้ง บ้าน อยู่ ตำบล วัดบ่อน. ครั้น ถึง เดือน ๘ ทศกัณฐ์,—สมเด็จพระ
นเรศวร เป็น เจ้า, ครัด ให้ ขุนอินทร เดช เป็น นาย กอง ทักษิณ ๓๐๐๐,
ช้าง เครื่อง ๓๐๐๐, ม้า ๑๐๐, ไป ถูต—ถึง เมือง เชียงใหม่, ให้ พัง ข่า
คราว เมือง หงสาวดี ด้วย. ใน วัน จะ ยกทัพ นั้น, พระ มหา โพร ใหญ่ ใน
กำแพง สยาม นำ วัง นั้น หา เหตุ การ—มิได้, ถึง ขว้าง ขว้าง ตก นั้น หัก ถง,
ถึง ใหญ่ ประมาณ ๓ อัน. ถึง ฅวัน ๑ ๑ ๘ คำ, ขุนอินทรเดช กลับ ถง
มาถึง เมือง พระพิษณุโลกย์. แต่ใน เดือน ๘ นั้น, มี พระราช กำหนด สมเด็จพระ
พระ ราช บิดา, ให้ ขึ้น ไป เท ครัว อพยพ ชาว เมือง เหลือ ทั้ง ปวง, ถง มา ยัง
พระนคร ศรีอยุธยา. สมเด็จพระ นเรศวร เป็น เจ้า, ครั้น แจ้ง พระราช กำหนด

ดังนั้น, คราวให้เทศน์ อพยพ ใน เมือง พระพิษณุโลกย์, เมือง พิษณุ, เมือง
สุวรรณโลกย์, เมือง สุโขทัย, เมือง กำแพงเพชร, เมือง พิจิตร, เมือง เล็ก
น้อย ทั้งนั้น, ลงบันทุกเรือ บ้าง แพร่บ้าง, แลว้ แลว้ เรือคุม เปน หมอคน เปน
กอง, แลว้ แลว้ กอง ทัพ บ้าง กัน ๒ มั่ง ฟากน้ำ ลง มา, มีให้ครวญ หนักได้, จน
ถึง กรุง เทพมหานคร.

ครั้น ๕ ๑ ๑๑ ค่ำ, สมเด็จพระนเรศวร เสด็จ, ก็เสด็จจาก

เมือง พระพิษณุโลกย์, ลงมายังกรุงพระมหานคร ศรีอยุธยา, พระบาท
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, คราวให้บำรุงการที่จะบ้องกันพระนคร, แล
ซ่อมแปดกำแพงค่ายค่าย บั้ม หอ รบ ทั้งปวง รอบพระนคร. แลว้ให้ขุดคู
เมือง เบื้องบูรพ์ทิศนั้น, ให้กว้าง ๑๐ เสน่ห์ น้ำประจบ รอบพระนครเสร็จ,
ก็ให้ถ่ายเข้าเทศน์ อพยพ เมือง นอกทั้งปวง, เข้ามาในพระนคร, ช้องจัด
ทหาร อาษาทั้งหลาย ทุกหมู่ ทุกกรม, ตกแต่งเครื่อง สรรพยุทธ—ไว้สรรพ.
ฝ่ายหมื่นศรีภิรมย์ แลขุนพระศรี, ขุนรามณรงค์, ผู้ถือหนังสือ รับสั่ง
นั้น, ครั้นไปถึงกรุงกัมพูชาธิบดี, พระยาฉวาง ก็ให้แต่งรับ. แลว้จึงให้
เบิกหมื่นศรีภิรมย์, แลขุนพระศรี, ขุนรามณรงค์เข้ามาเฝ้า. แลได้ฟัง
ลักษณะราชอักษร—พระยาฉวางก็ยินดี, ซึ่งจะได้เป็นพระราชไมตรี. พระยา
ฉวางให้รางวัลแก่หมื่นศรีภิรมย์, ขุนพระศรี, ขุนรามณรงค์นั้น เป็นอันมาก.
พระยาฉวาง ก็แต่งให้พระยาอุไทย, พระอินทราเทโว พระทองคเชนทร, หลวง
ศรีราชนคร. หลวงมฤตคเชนทร, หลวงนเรนทรมฤต, จำทุกพระราช
คำสั่ง, แลเครื่องราชบรรณาการ มาด้วยหมื่นศรีภิรมย์, ขุนพระศรี, ขุน
รามณรงค์, ครั้นทูตานุทูต ชาวฉวางมาถึงพระนคร, จึงพระบาทสมเด็จพระ
บรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ครวญให้เบิกทูตานุทูตเข้ามาถวายบังคม,
พระราชทานทูตานุทูตนั้นแล้ว, ก็ให้แต่งพระราชคำสั่งตอบพระยาฉวาง,

ให้พระศรีเสาวราช, ขุนทอง ขรรษา ทิศ, ขุนมงคลรัตน์, ขุนจันทราเทพ,
ขุนเชียรธรรมราช, หมื่นธรรมเถียร, จำทุกพระราชศาสน์, แลเครื่องราช
บรรณาการ, ไปด้วยทูตานุทูต อันมานั้น

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี ตั้งแต่พระนเรศวรพาพระมหาเถรคันฉ่อง แลญาติ
โยม, กับพระยาเถียรดี, พระยาพระราม, แลแก้วกวด เขาควัวอพยพ กลับ
ไปยังพระนครศรีอยุธยา, ทั้งนั้นทูลเกล้าราชสงครามเล่า, ก็มาแจ้งเหตุ
ทุกประการ, ทรงพระพิโรธ คิดอาฆาตหมายจะเอาพระนครศรีอยุธยา
ให้จงได้.

ครั้นสุโขทัย ๔๒๔ ปีเถาะนพศก ๖๑๐ ค่ำ, จึงตรัสให้พระเจ้าเชียงใหม่
ยกช้างม้า ๖๐๐๐ ตัว บกทัพเรือ ประมาณ ๑๐๐๐๐๐, ลงมาโดยทางเมือง
กำแพงเพชร. แลให้พระยาพดิมผู้เป็นอา ยกช้างม้า ๖๐๐๐ ตัว, ลงมา
โดยทางเมืองกาญจน์บุรี. ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ ให้จัดช้างม้า ๖๐๐๐
กระบวน ๖๐๐๐ ทัพเรือ ๑๒๐๐๐. ครั้นณวัน ๕ ๖ ๑๒ ค่ำ, เพลาเช้า ๓ โมง
๒ บาท, ได้มหาศุภวารดิถีไชยฤกษ์อันอุดม — ก็เสด็จทรงคชสารพร้อม
ด้วยพลแสนยากกรทวยหาญเมหาพัวดิเรก ด้วยกลังกลด, แลฆ้องกลอง
แตรสังข์ ศรพิทพณธ — นิธนาท — ก็ยกกองทัพ, มาโดยวิญญูกิจ — ทาง
เมืองกำแพงเพชร. แลทัพพระยาพดิมนั้น ยกมาถึงเมืองสุพรรณบุรี
ณวัน ๕ ๖ ๑๓ ค่ำ. ฝ่ายทัพพระเจ้าเชียงใหม่ ยังมิได้มาถึงเมืองนครสวรรค์.
พระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ตรัสทราบข่าวศึกอันยก
มาทั้ง ๒ ทางนั้น, ก็ตรัสให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระนเรศวร เป็นเจ้า,
แลสมเด็จพระเอกาทศราช เสรี่ยมช้างม้า ๖๐๐๐ ทัพเรือ ๑๒๐๐๐, จึงตรัส
ให้พระยาจักรีศรีอองครักษ์ สมุหนายก เป็นกองทัพเรือ. ตรัสให้พระยาพระ
คลังเป็นยกกระบัตร, ให้ยกทัพเรือนั้นไปเมืองสุพรรณบุรี. ครั้นทัพเรือ

ไปถึงเมืองสุพรรณบุรี, พระยาพลิม ก็ ยกทัพ ออก มา รบ ด้วย กองทัพกรุงฯ
ก็วางปืนใหญ่ขึ้นไป แต่เรือรบ ต้องพด ช้ำคึก ตาย มาก นึก. แล ทัพ พระยา
พลิม จะตั้ง อยู่ไม่ได้, ก็เลิก ออก ไป โดยทาง ราชสิทธิ์, แล ไปตั้ง ทัพ มั่น
ในตำบล เขาพระยาเมฆ. ถึง ๓ วัน ๕ ๖ ค่ำ, เพลา ๒ ยาม กับ ๒ นาฬิกา
๔ บาท. จึง สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ทั้ง ๒ พระองค์, เสด็จ พยุหบาตรจาก
พระนคร ศรีอยุธยา ไป โดยชลมารค, เสด็จ ขึ้น เหยียบ เสด็จ ไชยภูมิ ตำบล
ชุมพล. แล ให้พระพิไชยสงคราม พันไม้ ชุ่ม นาม—แก้ว, เสด็จจาก ชุมพล
ประทับ เรือ พระที่นั่ง ณเมือง วิเศษไชยชาญ.—จึง เสด็จ พยุหบาตร ขึ้นไป โดย
ชลมารค, ไปตั้ง ทัพ หดวง ณตำบล ๓ ชนอน. แต่เมื่อ ตั้ง อยู่ ๓ ชนอน
นั้น, มีตัว ๑ ตก ตู เปน ๒ ตัว คีระเดียว, มีท้าว ๕ เท้า ซึ่ง คีระ กัน.
จึง บัญชาให้เจ้าพระยาสุโขไทย เปน นายกอง, แล ท้าวพระยา หัวเมืองทั้งหลาย
ยก ข้างม้า รพด ๑๐๐๐๐, ก้าว สุกต—ออกไป ตั้ง ทัพ พระยาพลิม ณเขาพระยา
เมฆ. แล พบ ทัพ นำ คึก ได้รบ พัง กัน. พม่า มอญ ก็แตก ฉาน ต้ม ตาย เปน
อัน มาก. พระยาพลิม ก็เลิก ทัพ รุด หนี ไป. เจ้า พระยาสุโขไทย, แล ข้างหดวง
ยก ตาม ไป ถึง กาญจนบุรี จับได้ ข้างซัว—กับ ข้างม้า มา ถวาย, แล ทัพหดวง
ตั้งอยู่ ตำบล ๓ ชนอน นั้น ๗ เหว. จึง เสด็จ ยก ทัพ หดวง มาโดย สุพรรณบุรี,
ก็เสด็จ เข้า พระนคร ศรีอยุธยา.

ครั้น ทัพ พระยาพลิม แยก ฉาน พ่าย ไปแล้ว, ใน เดือน นั้น ฝ่าย พระเจ้า
เชียงใหม่ ได้รู้ ว่า พระยาพลิม พ่าย ไป, ก็ยก ทัพ บก ทัพ เรือ ลง มา เมือง
นครสวรรค์. แล้ว ก็ต้อง ลง มา ถึง เมืองไชยนาท ก็ให้ ไชยกะยอสู, แล นันท
กะยอสู, ยก ข้างม้า รพด ประมาณ ๕๐๐๐, เปน ทัพนำ ลง มา ตั้ง ถึงบาง
พุทรา, แล บาง เกี้ยว หน้ำ, ฝ่าย สมเด็จพระนครศวร เปน เจ้า, กับ สมเด็จพระ
พระอนุชาธิราช—แจ้งข่าว, ก็เสด็จ ยก ทัพ บก ทัพ เรือ ขึ้นไป โดย ลำน้ำใหญ่

ตั้งตำบลชะโด, ก็ตรัสให้พระราชมานู เป็น นาย กอง, ขุนรามเดชะ เป็น
 ยกกระบัตร, ยกทัพม้า ๒๐๐, แด่พลทหาร อาษา ๓๐๐๐, ขึ้นไปตีทัพ
 ขำคึกอัน มาตั้งตำบลบางเกี้ยว หน้ำ. พระราชมานู แด่ขุนรามเดชะ, ก็
 ยกขึ้นไป ตั้งทัพ ชุ่ม อยู่ในน้ำ. ครั้น ขำคึก ออก เกี้ยว หน้ำ ข้าง, แด่
 ออกลาด หากิน ก็ตี, พระราชมานู แด่ขุนรามเดชะ, ก็ออกโจมตี ขำพัน ขำคึก
 ไปจน ค่าย, ได้ ข้างม้า แด่เชลยส่ง มาถวาย เป็น อัน มาก. ไชยกระยอธู
 นันทะกระยอธู เห็น เหลือกำลัง, ก็เลิกทัพ ขึ้นไป หาทัพใหญ่ ณเมือง ไชยนาท
 พระราชมานู แด่ขุนรามเดชะ, ตามที่ ขำคึก ขึ้น ไป ถึง ค่ายใหญ่ ณเมือง
 ไชยนาท บุรี. ขณะ นั้น พระเจ้าเชียงใหม่ รู้ข่าวว่า, ทัพ พระยาพลพิ ซึ่งยก
 มาทาง กาญจนบุรี นั้น, แด่ ฉาน พ่าย หนี ไปแล้ว ก็ปรึกษาด้วย ท้าวพระยา
 ทั้งหลายว่า, กำหนด พระเจ้าหงสาวดี บัญชา ให้พระยาพลพิ มาบ้นจบ พร้อม
 กับ ทัพ เรา, แด่ ทัพ พระยาพลพิ รับ รุกยก เข้า มา ก่อน แล้ว, แด่ ฉาน ไป
 ตั้ง ณ, ควร เรา จะเลิกทัพ คืน ไป พัง กำหนด พระเจ้าหงสาวดี ก่อน. อนึ่งเรา
 ยก มาครั้งนี้ ยัง มิได้ บำรุง การ ก็ดี เป็น สามารถ, ทั้ง มิได้ ควบคุม ทัพ พร้อม
 มุข กัน จึง เสียที. บัดนี้ เรา จะยก ทัพ คืน ไป ก่อน, จะบำรุง การ ไว้ ถ้าพระ
 ราชกำหนด พระเจ้าหงสาวดี. ครั้น ปรึกษา พร้อม กัน แล้ว, พระเจ้าเชียงใหม่
 ก็เลิก ทัพ จาก ไชยนาท บุรี คืน ไป เชียงใหม่. สมเด็จพระนเรศวร เป็น เจ้า,
 กับ สมเด็จพระอนุชาธิราช แจ้ง ว่า, ทัพ พระเจ้า เชียง ใหม่ ก็เลิก ไป แล้ว,
 ก็เสด็จ ขึ้น เข้ายัง พระนคร ศรีสุธธยา, กราบ ทูล ประพฤติ เหตุ แต่ สมเด็จพระ
 พระราช บิดา ทุก ประการ.

ในเดือน ๘ ปีเถาะนั้น, พระยาดงกั ใช้ พระยาอุไทยพงษ์มา, แด่หลวง
 สุกาพิพ จำ ทูล พระราช คำสั่ง, แด่เครื่องราชบรรณาการ มาด้วย พระศรี
 เล่าวราช, แด่ทูตานุทูต ทั้ง หลาย อัน ไปนั้น. ใน ถัดมา พระราช คำสั่ง

พระยาตเวทศรานั้นว่า, ขอให้หลังน้ำสี่โคก,—ทั้ง สี่มา—จากฤก,—
สำหรับการ พระราชไมตรี ตาม ประเพณีโบราณ พระมหา ธรรมราชา เจ้า
แต่ ก่อน. พระบาท สมเด็จพระบรมพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ แต่ง ท้าวพระยา
มุนีมนตรี,—แถม สมณ พราหมณาจารย์ ทั้งหลาย ไป หลัง น้ำสี่โคก. ฝ่ายมุนี
มนตรี ใช้, เจ้าพระยาจักรี ศรี อังครักษ์ สมุหนายก, เจ้าพระยา ศุโขทัย,
พระยาเทพ รณรงค์ ฤไชย, พระพลเทพ พระศรี ภูริ ปรีชา, แถมขุนหมื่น
ทั้งหลาย. ฝ่าย พระสงฆ์ ใช้, สมเด็จพระสังฆราช—คามวาสี,—อรัญวาสี,—
พระครูสดา,—พระครูเถียง,—แถม พระสงฆ์ ๒๐ รูป. ฝ่าย พราหมณาจารย์ ใช้,
พระมหะ ราช สฤภาวดี, พระราชปโรหิตาจารย์, พระเทพาจารย์, พระโหรา
ธิบดี, แถม พ่อม พราหมณาจารย์ ๑๐ คน. ฝ่าย พระยาแก้วมุกดา ชินดี, ก็ แต่ง
เจ้าฟ้าทะเพระ, พระยาธรรมเดโช, พระยาจักรรัตน, พระศรี ภูริ ปรีชา,
แถม ท้าวพระยาเสนาบดี สมณพราหมณาจารย์. ใน กรุงแก้วมุกดา ประเทศนั้น,
มาหลังน้ำสี่โคก. จึง ท้าวพระยาเสนาบดี, แถม พราหมณาจารย์ ทั้ง ๒ ฝ่าย,
ก็ ประชุม กัน คำนวณ ท้าย สิบเศษ,—ก็ แต่ง การ ที่จะ หลัง น้ำสี่โคกใน ที่นั้น.

ถึง วัน ๕ ๖ ๑๒ ค่ำ, ประกอบ ด้วย ศฤกษณ์ จึง ผั่ง สี่มา จากฤก—ตั้ง
ฐาน ลง ใน ศัถาบาต.—แล้ว ก็ หลัง น้ำสี่โคก เหนือ มหาลพพิ—เป็น สักขี
ทิพยาน,—เพื่อ จะ ให้ พระ ราช ไมตรี สี่มา มณฑล—ทั้ง ๒ ฝ่าย มัน คง ตรง เท่า
กัฏปาواسาน.—แล้ว ก็ ให้ อุปสม บัณฑกรรณ—ภิกษุ ๖ รูป ใน ที่นั้น.

ขณะ เมื่อ พระเจ้าเชียงใหม่ เด็กทัพ ขึ้นไปถึง เมืองเชียงใหม่, ฝ่าย พระเจ้า
หงสาวดี แจ้ง ก็ ทรง พระ โกรธ ว่า, พระเจ้าเชียงใหม่ มิได้ ยก ลง ไปโดยพระ
ราชกำหนด, จึง ไม่ ทน กอง ทัพ พระยาพสุธา จึง เสีย ที่ แก่ ข้างค้ำ.

ครั้น ถึง ๓๐ ๓๑ ปีมโรง สม ฤกษ์ ศก, พระเจ้าหงสาวดี ดำรัส ให้
พระยาไทยคามณี กับ ชักแซก กยอลาง, สมิงโยกราช ๓ นาย, ไป กำกับ

ทัพ เชียงใหม่, ให้เร่ง ยก ไป ตีเอา พระนคร ศรี อโยธยา ให้ได้. พระเจ้า
เชียงใหม่ แจ้ง พระราชกำหนด, ที่ จัดช้าง ม้า ทัพบก ทัพเรือ พร้อมด้วย
เครื่อง ศาตราวุธ. ให้ พระยาเชียงแสน ถือพล ๑๕๐๐๐, ช้างเครื่อง ๑๕๐,
ม้า ๑๐๐๐ เปน ทัพหน้า. ครั้น เดือน ๑๒ ก็ ยกจาก เมือง เชียงใหม่ มาโดยทาง
เมืองเถี, แด่ ทัพ พระเจ้า เชียงใหม่ ยก มา คราวนั้น ๑๐๐๐๐๐, ช้าง เครื่อง
๓๐๐, ม้า ๓๐๐๐, เรือ รบเรือ ดำเลียง ๑๐๐๐ ลำ, แด้ว เค็ดื่อน ทัพบก
ทัพเรือ ลง มา ตั้ ชุม พต ณเมือง นครสวรรค์, ใน วัน ๓ ๑ ค่ำ. ฝ่าย พระ
บาท สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทราบ ข่าว คัก ยก มา ตั้ง นั้น, ก็ ดำรัส ให้ ถ้าย
เจ้า เทศวร เจ้า โฉ พระนคร แด้ว, ให้ ตรวจ จัด ทัพ แด่ เครื่อง สรรพยุทได้
สำหรับ นำ ที่ กำแพง รอบ พระนคร แด้ว, จึง มี พระราชกำหนด ให้ นาย ทหาร
อาษา ทั้งปวง, คูม พต เปน หลาย กอง ยก ออก ไป ช้อง คน ซึ่ง ช้างเชน อยู่
หน้า.— แด้ว ยก เปน กอง โจร คอย ก้าว สักตี่ โดยทาง ข้าศึก จะ ยก มา, อย่า
ให้ ออก ถาต หา กิน ได้ สดวก.

ฝ่าย พระยาตเวท แจ้ง ข่าว ออก ไป ว่า, กอง ทัพ เมือง หงสาวดี ยก มา
กระทำ แก่ พระนคร ศรีอโยธยา, จึง ดำรัส ปฤกษา ท้าวพระยา เสนา มุขมนตรี
ว่า, กรุง กัมพูชา ชิบดี, กับ พระนคร ศรี อโยธยา พึ่ง เปน ทาง พระราชไมตรี
กัน, บัดนี้ มี บ้าจามิตร ข้าศึก ครั้น จะ มี ไป ช่วย, พระราชไมตรี ก็ ไม่ถาวร
วัฒนา สืบ ไป จำจะ ให้ กอง ทัพ ยก ไป ช่วย. ท้าวพระยา เสนา มุขมนตรี ทั้ง
ปวง ก็ เห็น พร้อม ด้วย. พระยาตเวท ก็ ให้ พระศรี สุปรรมา ชีราช ผู้เป็น พระ
อนุชา, ถือ พต ๑๐๐๐๐, ช้าง เครื่อง ๑๐๐, ม้า ๓๐๐, ยก เข้า มา ช่วย
ทาง ด้าน เมือง ปราจิณ มูรี. กรมการ บอก เข้า มา ให้ กราบ ทูล. สมเด็จพระ
พุทธเจ้า อยู่ หัว ดำรัส ให้ หลวง ราช เสนา หลวง เสนา ภักดี, กับ ขุน พิพิ
ชาติ, หมั่น พจนา พิจิตร, ออก ไป รับ พระศรี สุปรรมา ชีราช เข้า มา เผ้า, แด้ว

ครั้นตั้งให้กองทัพเขมรตั้งอยู่ตำบลวัดตะเนงเชิง.

ครั้น ณ วัน ๕ ๑ ค่ำ, พระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพบกทัพเรือสององมาตั้งค่ายมั่นตำบลสระเกษ, แล้วแต่งให้เจ้าเมืองเพยาวคุมทัพม้า ๑๐๐๐ ไปลาดจับคน, ตูกองทัพกรุงจะออกมาตั้งอยู่ตำบลไต่บั้ง. เจ้าเมืองเพยาวยกทัพม้ามาถึงสะพานชายเข้า, ก็เที่ยวเผาบ้านเรือน. ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับพระอนุชาทราบดังนั้น, ก็เสด็จโดยชลมารคถึงสะพานชายเข้าให้ทหารยกขึ้นไป, ได้รบพุ่งกันถึงตลุ่มบอน, ยิ่งถูกเจ้าเมืองเพยาวกับทหารตกม้าตาย ๒๐ คนเจ็บป่วยก็มาก, ม้าทั้งนั้นก็ถอยไป, ได้ม้า ๒๐ ม้า, แล้วเสด็จคืนเข้าพระนคร.

ครั้นถึงเดือน ๕ ปีมเสงเอกศก, พระเจ้าหงสาวดีดำรัสให้พระมหาอุปราชาลือพล ๕๐๐๐๐, ลงมาตั้งทำนา ณ เมืองกำแพงเพชร. แล้วแต่งหนังสือรับตั้งให้สมเด็จพระนเรศวรไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ว่า, อันพระนครศรีอยุธยา นั้น, แม่น้ำเป็นคูรอบ, แต่องค์สมเด็จพระราชบิดาเรามีบุญบารมีปราบได้ถึง ๑๐ ทศยังทำการมี. ครั้นนี้พระมหาธรรมราชาที่มหาราชบุตร ๒ องค์, การสงครามก็องอาจกล้าหาญ. ถึงมาทว่าพลทหารเราจะมากกว่าตั้งร้อยเท่าที่ตี, อันจะคูห่มั่นหักเอาโดยเร็วเหมือนเมืองทั้งปวงนั้นมิได้, จำจะคิดเป็นการมีจึงจะไว้. บัดนี้ก็ให้พระมหาอุปราชาลือพล ๕๐๐๐๐ ยกหนุนลงมา, ตั้งทำนาอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชร, ให้พระเจ้าเชียงใหม่ตั้งมั่นไว้อย่าให้ชาวพระนครออกหักได้, แล้วให้ทำไร่นาตั้งยังต่างดอนเสี้ยมณเมืองเชียงใหม่ลงไปได้จึงมาก. ประการ ๑ แต่งออกลาดอย่าให้ทำไร่นาลงได้, พระนครศรีอยุธยาจึงจะผอม. ออกพรรษาแล้วทัพหลวงจะเสด็จลงไปพร้อมกันจะหักเอาทีเดียว. พระเจ้าเชียงใหม่ได้แจ้งพระราชกำหนดพระเจ้าหงสาวดีนั้น. ก็ให้ขยายค่ายขุดคู

ตั้งบ่อนปูนเชิงเทิน หอรับม่านทองตามรับสั่ง. แล้วแต่งกองทัพออกเที่ยว
ลาดเป็นหลายกอง, ด้รับกันกับกองตระเวน. ชาวพระนครก็แตกไป
เป็นหลายครั้ง, ที่จับเป็นได้ก็ส่งเข้าไปถวาย, ถ้ามได้เนื้อความแจ้ง
ขึ้นทุกประการ.

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, จึงดำรัสแก่พระบรมราชาโอรส—ทั้ง ๒ พระ
องค์ว่า, พระเจ้าหงสาวดีคิดการนี้, ให้พระมหาอุปราชผู้เป็นราชบุตร,
ถือพล ๕๐๐๐๐ ยกมาตั้งทำนาอยู่ ณ เมืองกำแพงเพชร. พระเจ้าเชียงใหม่
ถือพล ๑๐๐๐๐๐, ยกมาตั้งมั่นอยู่ตำบลสระเกษ, ปลุกยุงฉางถ่าย
เสียบ้างอาหารมาไว้, ออกพรรษาแล้วทัพพระเจ้าหงสาวดีจะยกมาจับ
กัน. ซึ่งเราจะละไว้ให้ทัพประชุมกันเข้าทั้ง ๓ ทัพนั้น, กำถึงศึกก็จะ
มากขึ้น, จะหนักมือเหน้อยแรงทหารนัก, ทั้งไพร่ฟ้าประชากร—ก็จะ
มิได้ทำไร่นา, กำถึงพระนครก็จะถอยลง. เราจะยกไปตีทัพพระเจ้า
เชียงใหม่เสียก่อนอย่าให้ตั้งอยู่ได้. ประการ ๑ ก็จะได้ชมมือทหารทั้งปวง
ด้วย. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับสมเด็จพระอนุชาธิราชกราบถวาย
บังคมสดของพระราชโองการว่า, อันทัพพระเจ้าเชียงใหม่ซึ่งมาตั้งอยู่
ตำบลสระเกษนี้, ขีวดีข้าพเจ้าทั้ง ๒ อยู่ได้เบื่องบาท, อย่าได้ทรงวิตก
เลยจะตีเสียให้เลิกไปจงได้. สมเด็จพระราชบิดาได้ทรงฟังพระราช
โอรสทั้ง ๒ ทูลดังนั้น, ก็แย้มพระโอษฐ์, จึงสั่งให้ตรวจพล ๘๐๐๐๐
ช้างเครื่อง ๕๐๐, ม้า ๑๐๐๐, เรือรบ ๕๐๐ ลำทัพบกทัพเรือสรรพ.

ครั้นณวัน ๑๖ ค่ำ, เพ็ญรุ่งแล้ว ๔ นาฬิกา กับบาท ๑, สมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้า, กับพระอนุชาธิราชก็ยกไปตั้งทัพไชยตำบลลุมพลี.

ณวัน ๗ ค่ำ สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับสมเด็จพระอนุชาธิราช
ก็ตรัสให้เทียบเรือรบเรือไล่ทั้งปวง, แล้วเสด็จด้วยพระชลวิมาน—ขึ้นไป

ถึงน้ำโมกน้อย, เพื่อจะดูกำลังข้าศึก. ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่แจ้งว่า, กองพระเวรได้รบพุ่งกับกองทัพกรุงเป็นหลายครั้งแตกขึ้นมา. จึงแต่งให้ส่งเงินทศกัณฐาทหาร ๕๐๐๐, ช้างเครื่อง ๓๐, ม้า ๕๐๐ ยกเข้ามาน้ำโมกน้อย. แล้วให้พระยาเชียงใหม่เป็นนายกอง, เป็นทัพนำคุมทหาร ๑๐๐๐๐, ช้างเครื่อง ๑๐๐, ม้า ๕๐๐ ยกตามลงมาอีกทัพหนึ่ง. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับสมเด็จพระอนุชาธิราชแจ้งว่า ข้าศึกยกเข้ามา, ก็ให้เทียบเรือรบเรือไล่ทั้งปวงเข้าฝั่ง, ให้ทหารอาชาขึ้นบกยกเข้าไปตั้งต่อข้าศึก. แล้วก็เสด็จจากพระชลวิมาน—ทั้ง ๒ พระองค์, ทรงสุพรรณรัตนปาฎก.— จึงครัดให้ทหารทั้งปวงขึ้นยว้ข้าศึก. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า ทรงพระแสงปืนนัดขึ้น, ยิ่งถูกนายม้าผู้ตีห่มเสื้อติดดาบแดงติดดาบบังทองตกม้าตาย. ฝ่ายข้าศึกอันยกมานั้นก็พ่ายไป, ทหารอาชาก็ไล่ฟันแทงขึ้นไปประทะทัพพระยาเชียงใหม่, ๗ เห็นดังนั้น, ก็ให้แยกพลออกรับตีประดา—ลงไป. ทหารกรุงเห็นเหลือกำลัง, ก็ถอยรอนลงมา. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับพระอนุชาธิราช, เห็นข้าศึกยกใหญ่ออกมาตี, ทหารเสียที่จะถึงเรือมิทัน, จึงเสด็จด้วยเรือพระที่นั่งขึ้นไปเหนือคดของน้ำโมกน้อยแล ชนกันเรือพระที่นั่ง—ทั้ง ๒ ลำ, เสด็จอยู่กับพลเรือรบแลทหารอันอยู่ริมหน้านั้น. ข้าศึกก็วางช้างม้าวิ่งพลมาถึงริมหน้านั้น, แลได้รบพุ่งกันเป็นสามารก. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า กับสมเด็จพระอนุชาธิราช ทรงพระแสงปืนนัดขึ้น, ยิ่งต้องข้าศึกตายเป็นอันมาก. ข้าศึกพุ่งสามราวุธตกถึงเรือพระที่นั่ง. จึงพระบาทสมเด็จพระอนุชา, ก็ให้ส่งเรือพระที่นั่งเสด็จเข้าไปข้างฝั่ง, กันเรือพระที่นั่งสมเด็จพระเชษฐาธิราช, แล้วครัดตั้งให้ยิงปืนใหญ่ในเรือรบเรือไล่ทั้งปวงขึ้นไป, ต้องช้างม้าข้าศึก, แลวิ่งพลตายมากข้าศึกทั้งปวงก็พ่ายไป

สมเด็จพระนเรศวร เสนาเจ้า, จึง ครัด แก่ สมเด็จพระอนุชาธิราช, แด ท้าวพระยา นายทัพนายกอง ทั้งปวงว่า, พระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพ ๑๐๐๐๐๐ ลง มา ตั้ง อยู่ ณ สระเกษ ถึง ๔ เดือน ๕ เดือน แล้ว, พึ่ง ได้ เห็น ฝีมือ กำลัง ทหาร วันนั้น, ตั้ร้าย จะ เปน ม้า สงคราม,— ใน ๒ วัน ๓ วัน นี้ จะ ยก มา อีก. ถ้า ยก ลง มา เรา จะ ตี ให้ ถึง ค่าย สระเกษ ที่ เดียว, ครัด เท่า นั้น, ก็ มิ ได้ เสด็จจากดับ ลง มา ลุมพลี ตั้ง อยู่ ณ บำ โมก. ฝ่าย พระเจ้าเชียงใหม่แจ้ง ว่า, สเรนันทสุ, พระยาเชียงใหม่ แดก ขึ้น ไป, ก็ ทรง พระโกรธ สั่ง ให้ ประหาร ชีวิต เสีย. พระยาเพยาว้อง พระเจ้าเชียงใหม่, กับ ท้าวพระยาแสน ชุน, แดก หมื่น, ทูล ขอ โทษ ให้ แก่ ตัว. พระเจ้าเชียงใหม่ ก็ ให้ ยกโทษ, แต่ ทว่า ให้ ไป กระเวน ประจาน รอบ ทัพ. แล้ว ครัด ปฤจฉา แก่ นายทัพ นายกอง แดก ท้าวพระยาต่าง ทั้งปวงว่า, พระยาเชียงใหม่, สเรนันทสุ แดก ข้าศึก ขึ้น มา, พระนเรศวร พี่ น้อง จะมี ใจ กำเริบ จะ ยก ขึ้น มา ตี ถึง ค่าย เรา, เรา คิด จะ ยก ลง ไป หัก เสีย ก่อน. ท้าวพระยา นายทัพ นายกอง ทั้งปวง ก็ เห็น ด้วย. พระเจ้าเชียงใหม่ ก็ ให้ โหรา หา ถูกษ์, ได้ ถูกษ์ ณ วัน ๕ ๖ ๗ คำ, เพลา ที่ ๑๑ หุ้ม ๕ บาท, จึง บัญชา ให้ ตรวจ เตรียม กองทัพ, ให้ พระยาเชียงใหม่, สเรนันทสุ ถือ พด ๑๕๐๐๐ เสน ทัพ นำ แก่ ตัว. ทัพ พระเจ้าเชียงใหม่ พด ๑๐๐๐๐, ช้าง เครื่อง ๓๐๐, ม้า ๑๐๐๐.

ครั้น ถึง ณ วัน ๕ ๖ ๗ คำ เพลา ที่ ๑๑ หุ้ม ๕ บาท ก็ ยก ลง มา. ขณะ เมื่อ พระเจ้าเชียงใหม่ คิด เตรียม ทัพ จะ ลง มา ตี นั้น ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวร เสนาเจ้า, ครัด แก่ ท้าวพระยา มุขมนตรี ว่า, เรา ตี ทัพ เชียง ใหม่ แดก ขึ้น ไป, เห็น ประหนึ่งว่า จะ ยก เพิ่ม เติม กัน มา อีก. ถึง ๒ วัน ๓ วัน แล้ว ก็ มิ ได้ ยก ลง มา. ณ วัน ๕ ๖ ๗ คำ, เรา จะ ยก ขึ้น ไป ให้ ทหาร ยึด ดูก เพลา ๑. ท้าวพระยา นาย ทัพ นาย กอง ทั้งปวง, ก็ เห็น พร้อม กัน โดย พระราชบริวาร.

จึงสั่งให้พระราชมาณ ถือ พด ๑๐๐๐๐, ซึ่งข้าง ต้นพดายภักทกตัมภ์, ข้าง
นายทัพ นายกอง ซึ่ง ๑๐ ข้าง, มี ธง ๓ ชาย สำหรับ ทุก คิวข้าง เป็น ทัพ นำ
ชั้น ๑. ให้พระยาสุโขไทยซึ่งข้าง ต้นพดายสังหาร คชสิทธิ์. ข้างนายทัพ นาย
กอง ซึ่ง ๒๐ ข้าง, มี ธง ๓ ชาย สำหรับ ทุก คิวข้าง เป็น ทัพ นำ ชั้น ๑. ให้ยก
ใน ๖ ๕ คำเพดาบาย, ให้ตั้ง อยู่ต้นทาง. ครั้นเพดาตี ๑๑ พระนเรศวร

เป็นเจ้า, กับสมเด็จพระอนุชาธิราช ทรงเครื่อง ศิริราชมีฉันทนา ดังการ
ยุทธ.—สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า ทรง ข้าง ต้นพดาม มงคลทอแป เป็น พระศา
ธาร, สมเด็จพระอนุชาธิราช ทรง ข้าง ต้น เจ้าพระยาปราบไตรจักร เป็นพระ
คชาธาร. พร้อม ข้างตั้ง—กัน—แทรก—แซง—ล้อม—วง—พังคา—๑๐๐, กับ
พด ทหาร ๓๐๐๐๐ ก็เสด็จ พยุห มาตรา ทัพ โดยสถิต มารค วิถี. รอบ แสง
ทินกร—เรือ เรือง พโยมห์,—ทัพ นำ พระเจ้าเชียงใหม่ กับทัพ พระราชมาณ ประ
รบ กับ คำบด บางแก้ว. ทัพ หลวงเสด็จ ถึง คำบด บ้านแห ได้ยินเสียงปืนรบ,
ก็มีได้ยกหนุน พระราชมาณ ขึ้นไป. เข้าซุ่ม ทัพ อยู่ในป่าจิก, ป่ากะทุม
ฟากทาง ควน ตก, จึงใช้ ให้ หมื่น ทิพ รักษา กับ ม้าเร็ว ๑๐ ม้า ขึ้น ไป สั่ง
พระราชมาณ ให้ ถาตุล่า—ลง มาถึง ทัพ หลวง. พระราชมาณ ก็ บอก ลงมา
ให้ กราบทูลว่า, คึก ได้รบติดพัน กัน อยู่แล้ว, ถ้าถอยก็จะแตก. พระราช
มาณ ก็มิได้ถอย. สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า, ก็ ให้ หมื่น ทิพ รักษา ขึ้น
ไปสั่งอีก, พระราชมาณ ก็มิได้ถอย. หมื่นทิพ รักษา ถอย ลง มา กราบทูล
ก็ทรงพระโกรธ ครวสี สั่งว่า, ให้ถอยขึ้นไป อีก ครั้ง ๑, ถ้ามัน ยังขัดมิ
ถอย ให้เอา ค้อน ลง มา ถีบ, หมื่น ทิพ รักษา ก็ ถอย ขึ้น ไป แจ้ง ตามรับสั่ง.
พระราชมาณ แจ้ง รับ สั่ง ก็ตกใจ. ให้ โบก ธง ฝ่ายซ้าย เป็น สำคัญ. พระยา
สุโขไทย แด ทหาร ทั้งปวง เห็น ดังนั้น, ก็ ขยาย ถาด ถอย ลง มา. ฝ่ายทหาร
เชียงใหม่ สำคัญ ว่าแตก ก็ ให้ร้อง ได้รูก ใจมตี ลง มา. ทหาร ม้าก็ วางม้า

ทหารช้าง ช้าง ช้าง. พระเจ้าเชียงใหม่ที่พระไทยก็เร่งพลช้างช้างที่นั่นตาม-
 ปน กองนำหลังลงมาเป็นกระบวน. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าเห็น
 ข้าราชการกระบวน, จึงให้ตั้งช้างโอบรอบเป็นสำคัญ. สมเด็จพระนเรศวร
 เป็นเจ้า, กับสมเด็จพระอนุชาธิราชที่รับพระคชาธาร—แต่ตัวพลช้าง
 ม้าโยธาหาญ, เข้ายึดถ่วงทัพข้าศึกจนถึงอาวันขึ้น. ฝ่ายพระราชมานู,
 พระยาสุโขทัยเห็นดังนั้น, ก็ค้อนพลเข้าตีกระหนาบขึ้นมา. ทัพพระเจ้า
 เชียงใหม่ก็แตกพ่ายไป. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับสมเด็จพระอนุชา
 ธิราชก็เสด็จตาม, ตีทัพพระเจ้าเชียงใหม่, แยกถานยับเยินไปไม่คุ้มกัน
 ได้. พลทหารชาวกรุงก็ได้ฟันแทงพลข้าศึก, ทั้งนายแต่ไพร่ตายริม
 ทางแตกถางทุ่งนั้นมากนัก. แต่ตัวพระยาฝ่ายข้าศึกคอยหาในยุทธภูมิ—
 นั้น, คือพระยาพะเยาน้องพระเจ้าเชียงใหม่, พระยาตอง, พระยาตาก, พระยา
 นครล้านช้าง, พระยาเชียงราย, ม่วงยามงิบ, สมิงโยคราช, เจพระยงอาจ
 มุน, ด่วนันตเมืองเดริน. แล่นเชียงใหม่ตายในที่นั้นประมาณ ๑๐๐๐
 เศษ. ได้ช้างใหญ่ ๒๐ ช้าง ม้า ๑๐๐ เศษ. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับ
 สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้า, ก็เสด็จตามตีทัพพระเจ้าเชียงใหม่ไปถึง
 ปากน้ำชะวอย.

ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดา, ดำรัสให้เตรียมเรือรบเรือพระที่นั่งตั้งกัน,
 เรือรบเรือได้พร้อมเสร็จ. แล้วพระราชทานเรือพระที่นั่งรองแลเรือทั้ง
 ปวง, ให้พระศรีสุพรรณมาธิราช, น้องพระยาตองโดยเสด็จด้วย. ครั้น
 ณวัน ๗ ๕ คำเพดาร์งแล้ว ๕ บาทได้ศุภฤกษ์สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ก็ยกพลมหาธาทัพเสด็จโดยชลมารคด้วยพระชลวิมานขึ้นไป. ส่วน
 พระเจ้าเชียงใหม่ก็ยกเรือขึ้นขึ้น, เข้าในค่ายหลวงในวันนั้น. เพดาร์
 จวนคำสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับสมเด็จพระอนุชาธิราช, ก็ทัพ

หลวง อยู่ณปากน้ำชะวอย. จึง มี พระ ราช กำหนด แก่ ท้าว พระยา หั่ว เมือง
ทั้งหลาย ว่า, เพลา ย่ำรุ่ง จะยก พด ทหาร เข้า หักค่าย พระเจ้าเชียงใหม่. ฝ่าย
พระเจ้าเชียงใหม่แตก ขึ้น ไป ถึง ค่าย, เสีย พระไทยมิได้ คิด จะ รับ. ครั้น
แจ้ง ว่า กองทัพ พระ นครสวรรค์ ตาม ขึ้น มา ถึง ปากน้ำชะวอย, เกรง จะ รับ
มิ อยู่, หนี มิ พ้น. ครั้น เพลา ค่ำ ก็ ขึ้น ข้าง เรือ เล็ก ทัพ หนี รับ ไป.

ครั้น รุ่ง ขึ้น ณ วัน ๗ ๕ ค่ำ, เพลา เข้า โมง เกษ, สมเด็จ พระนครสวรรค์

เป็นเจ้า, กับ สมเด็จ พระอนุชาธิราช, เสด็จ ยก พยุหโยธาทิพย์ โกล่ ถึง สระเกษ,
ก็ แจ้ง ว่า พระเจ้าเชียงใหม่ เล็ก ทัพ หนี ไป ถึง ค่าย ณ ปากน้ำบางพุทรา, มิ ได้
ทัน พระเจ้าเชียงใหม่. ทหาร กอง นำ จับ ได้ พระยาเชียงแสน, ลูก พระยา
เชียงแสน, แด แดน หลวง ดำรง แวก มาง จอจอย ลูก แม่ นม พระเจ้าเชียงใหม่,
แต่ ได้ ข้าง พัง พลาย ใหญ่ ๖ ศอก มี นิ้ว ๑๒๐ ข้าง, ได้ ม้า ๕๐๐ เศษ. แต่
ข้าง ใหญ่ ๖ ศอก คืบ มี เศษ, พลาย จะนาจ ศัก ๑, พลาย ป่อง หลุ ราย กัก ๑,
พลาย ลูก เกียน กะยอ ๑ พลาย พิ ไชย โกลา ๑, พลาย มรุก ของ ฮู ๑, พลาย
มณีน จักร พรวิ ๑, พลาย สิงคา ๑, พลาย มงคต ชาตรี ๑, พลาย แฉม ๑
พลาย แก้ว ไกร ฤา ศ ๑, พลาย อุโบสถ ๑, ข้าง พระ ที่ นิ่ง พระเจ้า เชียงใหม่
พลาย มหาเมฆ ๑, พลาย หัตถิ ราช ๑, พลาย เกิด สวัสดิ์ ๑ พลาย ภาพ
ยาว ๑, พลาย ยาดรา ๑, พลาย เปร ๑, พลาย ศรีบุญ เรือง ๑, พลาย วา
ชาย ๑, พลาย มหา กุณ ทต ๑, แต่ ได้ ข้าง สูง ใหญ่ ๒๐ ข้าง, แด พม่า
มอญ ดาว เชียงใหม่, แด ชาว ไทย ใหญ่, ชาย หญิง ๑๐๐๐๐ เศษ. ได้ เรือ
รบ เรือ เล่ม ยิง ๕๐๐ เศษ. แต่ ได้ เครื่อง สรรพ พุทฺธ, แด เครื่อง ข้าง เครื่อง
ม้า, ปืน ใหญ่ จำรง มณฑก นก สับ มาก. แต่ ได้ เครื่อง ราชูปโภค พระเจ้า
เชียงใหม่. แด เงิน, แด ทอง, กระโjoin หุ้ม ทอง สำหรับ ๑. สมเด็จ พระ
นครสวรรค์ เป็นเจ้า, กับ สมเด็จ พระอนุชาธิราช แต่ง ทหาร กำหนด ให้ ตาม พระเจ้า

เชียงใหม่, ให้ถึงเมืองนครสวรรค์. แต่ทัพหลวงตั้งอยู่บางพุทรา, ประทับ
แรมอยู่ทั้งทัพบกทัพเรือเวร ๑.

ครั้นวัน ๑๖ ค่ำ, ฝ่ายสมเด็จพระราชบิดาเสด็จถึงบางพุทรา,
พระราชโอรสทั้ง ๒ พระองค์มาเฝ้า, กราบถวายบังคมทูลเรื่องยุบถ ซึ่ง
ได้รณรงค์ข้าศึกมีไชยชนะ, ถวายเสด็จขึ้นทุกประการ. สมเด็จพระราช
บิดาได้ทรงฟัง, ก็ทรงพระโสมนัสยินดี, เสด็จประทับอยู่ ๒ เสร.

ครั้นรุ่งขึ้นวัน ๓๖ ค่ำ, เพลาบ่าย ๓ โมง, สมเด็จพระราชบิดา,
ก็เสด็จทัพขึ้นพระนคร โดยชลมารค ครั้นวัน ๑๐ ค่ำ, กองทัพซึ่ง
ไปตามพระเจ้าเชียงใหม่กลับมาถึง. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับ
พระอนุชาธิราชก็เสด็จทัพ, เสด็จด้วยพระชลวิมานพร้อมด้วยดั่งกันนำ
ตาม. ครั้นถึงตำบลโพ ๓ คั่น, ทอดพระเนตรเห็นเรือพระศรีสุพรรณมา
ธิราช, กับเรือนายทัพนายกองเขมรทั้งปวง, จอดอยู่ ณฝั่งปากควนคก,
แต่พระศรีสุพรรณมาธิราชนั้น, มีได้หมอบนั่งดูเสด็จอยู่, ก็ทรงพระพิโรธ,
ให้เรือเรือพระที่นั่งไว้. แล้วดำรัสให้หลวงพิไชยบุรินทร์ทาดัดเอาศิษะดา
เขยซึ่งจับได้นั้น, ไปเสียบไว้ตรงเรือพระศรีสุพรรณมาธิราช, หลวง
พิไชยบุรินทร์ทาก็ไปโดยรับสั่ง. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับสมเด็จพระ
พระอนุชาธิราชก็เสด็จเข้าพระนคร. ฝ่ายพระศรีสุพรรณมาธิราชเห็นดังนั้น,
ก็น้อยพระไทย, คิดอาฆาตมิได้ว่าประการใด, ก็ต้องเรือมาที่อยู่. ครั้น
รุ่งขึ้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, เสด็จออกพร้อมด้วยท้าวพระยาเสนา
พยุมามาดย์ทั้งปวง. จึงดำรัสว่า, ซึ่งพระยาตเวทให้พระศรีสุพรรณมาธิราช
ผู้เป็นพระอนุชา, เข้ามาช่วยงานพระราชสงครามจนเสร็จนั้น ชอบใจ.
ให้พระราชทานพานทองคำ, กับต้นองพระองค์อย่างเทศอย่างน้อย. แล
นายทัพนายกองเขมรทั้งปวงนั้น, ก็พระราชทานเสื้อผ้าโดยสมควร.

พระศรีสุพรรณมาธิราช, กับ พระยาเซมร ทั้งปวง กราบ ถวาย มังคม ตา, ก็
เลิกทัพ กลับ ไป ยัง พระนคร.

ฝ่าย พระเจ้าเชียงใหม่แตก ขึ้น ไป ถึง เมือง กำแพงเพชร, ไปเฝ้า พระมหา
อุปราช, แจ้ง การ ซึ่ง ได้รับ กับ กองทัพ พระนคร, จน แยก ขึ้น มา นั้น
เสร็จสิ้น ทุก ประการ. พระมหาอุปราชก็เสียดพระไทย, จึง แต่ง ทหารมอญ
ออก ก้าว ถัด คั่น ทาง, ซึ่ง พต ขาว เชียง ใหม่ แยก กระจาย ขึ้น มา
นั้น, ประมอญ กัน เข้า ได้ แล้ว, ก็ให้ พระเจ้าเชียงใหม่ตั้ง อยู่ ณ เมืองกำแพง
เพชร นั้น ด้วย. แล้ว บอก หนังสือ ส่ง ตัว พระยา อภัยคามณี, ชักแซกกระยอ
กาง, ซึ่ง กำกับ ทัพ พระเจ้าเชียงใหม่, ให้ พต กำกอง รับไป ณ เมืองหงสาวดี.
พระมหาอุปราช ก็ เกณฑ์ กัน ให้ รับ ทำ ไร่นา, ให้ พระเจ้าเชียงใหม่ ทำ เรือ
กระจิงเหตาคา.

ฝ่าย พระศรีสุพรรณมาธิราช นั้น คิด แค้น อยู่ มิ ได้ ชาติ. ครั้น ไป ถึง เมือง
ทเวก ขึ้น เฝ้า กราบ ทูล ว่า, ซึ่ง รับ ส่ง ให้ ข้า พระบาท ยก เข้า ไป ช่วย การ
สงคราม พระนครศรีอยุธยา ครั้น นี้, ได้ ความ อับระยส์-นัก ด้วย พระนคร
ดู หมิ่น หยาบช้า, ให้ คิด เอา ศัสตราวุธ มา เลี้ยบไว้ ริม เรือ ตรงหน้า ข้าพระบาท,
ความ แค้น ความ ขาย-^{๒๒}จะไม่เห็น พ้ำดิน.—พระยาทเวก แจ้ง ดัง นั้น, ก็
ทรง พระโอรส ตรัส ว่า, เราก็เป็น กระษัตริย์, เขาก็เป็น กระษัตริย์ มาดูหมิ่น
กัน ดังนี้, ไหน กรุง กัมพูชา ธิบดี, กับ กรุง ศรีอยุธยา จะเป็น ทาง พระราช
ไมตรี กัน สืบ ไป ได้.

ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดีแจ้ง ว่า, พระเจ้าเชียงใหม่แตก ขึ้น มา เสีย ไพร่ พต
มาก, ก็ ทรง พระโอรส, คิดจะเอาโทษ ที่ เกรง จะ เสีย เมือง ตา. จึง คอบ
ลง มา ว่า, ครั้น ก่อน กำหนด ให้ พระเจ้าเชียงใหม่ยกไป บินจบ กับ พระยาพดิม,
ก็ ไป ไม่ทัน, จน เสีย ทัพ พระยาพดิม ครั้ง ๑ แล้ว. ครั้น นี้ ยก พต ลง ไป ถึง

๑๐๐๖๐๐, ก็แตก แก่ข้าศึก ขึ้น มา, ทำการ มิได้ มั่นคง ดุจ ทารก โคมาย—
ให้เสีย รบ พด มาก มาย, ข้าศึก ได้ ใจ ดังนี้. เมื่อ พระเจ้า เชียงใหม่ มิได้ มี
ความระอา, ไม่ ไว้ เกียรติยศ—ใน แผ่นดิน แล้ว, ก็ แล้ว ไป เกิด ออกพรรษา
แล้ว ทฬ หดวง จะ ยก ไป กระทำ, อย่า ให้ พระเจ้า เชียง ใหม่ ตั้ง อยู่ ณ เมือง
กำแพงเพชร เลย. ให้เป็น กอง ทฬ ลำเลียง ขึ้น ไป จัด แจง เสี่ยง อาหาร ณ เมือง
เชียงใหม่, ล่อน ลง มา ไว้, ให้พอ พด ๓๐๐๐๐๐ อย่า ให้ ขัด สัน ได้. ถ้า
ขัด สัน ด้วย เสี่ยง อาหาร มิ พอ ๓๐๐๐๐๐ จะ มีโทษ. ครั้น แ่่ง หนังสือ แล้ว
แล้ว, ก็ ส่ง ให้ พด กำ กอง ถือ หนังสือ กลับ ลง มา ณ เมือง กำแพงเพชร. ฝ่าย
พระเจ้า เชียงใหม่ ได้ แจ้ง ใน วัน ตั้ง นั้น, ก็ กัด พระอาชญา, ถา พระอุปราช
กลับ ขึ้น ไป ณ เมือง เชียงใหม่, เว้ง รัต ทำการ ลำเลียง ตาม วัน ตั้ง.

ครั้น ถึง เดือน ๑๒ ปีมีเสง เอกศก, พระเจ้าหงสาวดี, ยก ข้าง ม้า รบ
มา โดยทาง เชียง ทอง แด ชุม พด ทฬบก ทฬ เรือ ทั้งปวง ณ เมือง กำแพงเพชร.
ฝ่าย พระเจ้า เชียงใหม่, ก็ ยก ทฬ ลำเลียง ลง มา ถึง ทฬ พระเจ้าหงสาวดี พด
๒๐๐๐๐๐, ข้าง เครื่อง ๑๐๐๐, ม้า ๗๐๐๐, แด เรือ กระ จัง เหลา กา
๑๐๐๐ ลำ. ฝ่าย ทฬ พระ มหาอุปราช, ข้าง เครื่อง ๕๐๐, ม้า ๓๐๐, พด
๕๐๐๐๐. กอง ทฬ พระเจ้า เชียงใหม่ เป็นทฬ ลำเลียง เรือ รบ, เรือ ลำเลียง
๕๐๐, พด ๒๐๐๐๐. พระเจ้าหงสาวดี ยก ข้าง ม้า รบ ลง มา ถึง เมือง
นคร สวรรค์, ให้ทฬ พระ มหาอุปราช, แด พระยา ตองอู ยก มา ทาง ฟาก
ควน ออก. ให้พระเจ้า เชียงใหม่คุม ทฬ เรือ, ทฬ พระเจ้าหงสาวดี ยก มา
ฟาก ควน ตก.

ครั้น ถึง วัน ๕ ๒ ค่ำ, พระเจ้าหงสาวดี ก็ ยก ทฬ ใหญ่ เข้า มา ตั้ง มั่น
ตำบล ชนอน ปาก คู, แด ให้ มัง มอต ถูก พระเจ้าหงสาวดี, แด พระยา พระ
ราม มา ตั้ง ตำบล มฆา มหยัง ทฬ ๑, ให้ตั้ง ค่าย ขุด คู เอา มุด ดิน พูน ค่าย

ขึ้นเป็นกำแพงดิน. ให้พระยานคร มาตั้งค่ายตบปากน้ำพุทธเถาทัพ ๑, พล ๑๕๐๐๐. ให้นันทฤมาตั้งค่ายตบหนองบางช้าง, ฟากตะวันออกทัพ ๑ พล ๕๐๐๐. เรือกระจิงเหลา ๓๐๐ ลำ. ฝ่ายพระมหาอุปราช, แดพระยาทองอุไยยกทัพมาโดยทางตพบูรี แดสระบุรี, แล้วเข้ามาตั้งทัพมั่น ณค่ายตบชายเคือง. พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงดำรัสให้ ตกแต่งการบ้องกันพระนครนั้นมั่นคง. แล้วก็ให้ชุมนุมท้าวพระยาพสุตมา คาย, เสนามนตรีข้าทหารทั้งหลาย, จึงมีพระราชบริหารตรัสปลุกษา การศึกว่า, พระเจ้าหงสาวดียกทัพมาคราวนี้ใหญ่หลวง, เห็นจะได้รบ พุ่งกันเป็นสามารก, ยิ่งกว่าศึกพระเจ้าเชียงใหม่คราวก่อนนั้น. แดเราอย่าเพื่อยกกองทัพใหญ่ออกรบก่อน, ให้ท้าวพระยาพระหัวเมือง ชุมนั้นทั้งหลายตรวจจัดพลทหารอาษา, กับทัพบกทัพเรือทั้งปวง ให้ ฝรั่งไว้. แดจะแต่งพลทหารอาษาแต่เป็นกองไป, ให้ราษฎรทั้งปวง เกี้ยวเข้า, ซึ่งเหลืออยู่ในท้องนาแขวงจังหวัดรอบพระนครนั้น, ให้ได้ ฝรั่งขึ้นเชิงก่อน, อย่าให้ข้าศึกได้เป็นกำลัง, แล้วจึงจะยกทัพใหญ่ออก ตีทีเดียว, มุขมนตรีเห็นด้วย. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับสมเด็จพระ อนุชาธิราช, ตรัสให้แต่งชุมนุมทหารอาษาทั้งหลาย, ถือพลอาษา ออกไปเป็นหลายกอง, แล้วบ่าวร้องให้ราษฎรทั้งปวงออกไปเกี้ยวเข้า ทุกตำบล, แดพลทหารซึ่งออกไปกำกับให้เกี้ยวเข้านั้น, ได้รบพุ่งด้วย ข้าศึก, ข้าศึกแตกพ่ายไป, ได้ชัยชนะเข้ามาถวายทุกวันนี้ได้ขาด. พระบาท สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ให้พระราชทานรางวัลแก่นายทัพ นายกอง, แดทหารทั้งปวงโดยบำเหน็จอันได้รบพุ่งมากน้อยตามสมควร.

ในขณะนั้น สมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ตรัสให้เจ้าพระยา กำแพงเพชร, บังคับราชการในที่พระกระดาโหม, จึงตรัสให้เจ้าพระยา

กำแพงเพชร ก็อพยพทหารล้อมวังออกไปกัน ให้ราษฎรทั้งหลายเกี่ยวเข้า
 ทุ่งชายเคือง, ที่ทัพพระมหาอุปราชายังอยู่นั้น. พระมหาอุปราชแต่งตั้ง
 พลมาประมาณ ๑๐๐๐ ยกออกมารบ. ทัพเจ้าพระยากำแพงเพชรก็แตก.
 สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, กับสมเด็จพระอนุชาธิราช, ทรงพระโกรธ
 แก่เจ้าพระยากำแพงเพชร, ครั้นให้ถึงพระอชาตนาโดยโทษตามพระอัยการ
 คัก. สมเด็จพระนเรศวรมีดำรัสทรงพระกรุณาว่า, เจ้าพระยากำแพงเพชร
 เป็นแต่พลเรือน, มิได้เป็นท้าวทหารขอโทษเจ้าพระยากำแพงเพชรได้
 ครั้งหนึ่งก่อน. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชาธิราช, ก็
 มิได้ลงโทษเจ้าพระยากำแพงเพชร. แล้วครั้นปลุกเสกด้วยท้าวพระยาเสนา
 อำมาตย์โยธาหาญทั้งหลายว่า, ซึ่งเจ้าพระยากำแพงเพชรพ่ายเข้ามาให้
 ขาศึกได้ใจดังนี้. เราจะนิ่งไว้ซ้ำมิชอบ, เราจะไม่ยกพยุหบาตราทัพหลวง
 ออกตีทัพพระมหาอุปราช, อย่าให้ตั้งซ้ำอยู่ ณ ชายเคืองนั้นได้, ราษฎร
 ทั้งปวงจึงจะได้เกี่ยวเข้าในท้องทุ่งตลอด. แล้วครั้นให้ตรวจช้างม้าพล
 ทหารอาษา, ให้เอาเครื่องสรรพยุทธ์, บันใหญ่แต่บันจ่ารงมณฑกนก
 สับบันจุเรือรบนเรือได้, ๒๐๐ ลำนั้นสรรพ. จึงแต่งทหารให้ตบออกไป
 ทางบกทางเรือ ที่ชอบกล,—ชุมนุมพลทหารบันใหญ่่น้อยไว้, จึงจะยั่วให้
 ขาศึกออกไป, เห็นได้ทีเดียวจึงจะออกทอดวงตี, ทั้งบันใหญ่่น้อยยัง
 ระดมล่าเอาขาศึกให้แตกฉาน อย่าให้คุ้มกันคิด. ฝ่ายกองทหารอาษา
 ก็ไปชุมนุมอยู่ตามรับสั่ง. จึงสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับสมเด็จพระอนุชา
 ธิราช, ก็เสด็จด้วยพระชลวิมานดำเดียวกันไปโดยทางชลมารค. แต่
 ท้าวพระยาพระหัวเมืองขุนหมื่นทหารทั้งปวงก็ไปโดยขบวนนำหลัง. ครั้น
 ถึงตำบลชายเคืองใกล้ทัพพระมหาอุปราชายังอยู่นั้น, จึงครั้นให้ทหาร
 อาษาขึ้นไปยั่วทัพ—ขาศึกนำค่าย, แต่ขาศึกก็ยกออกมาได้รบพุ่งกัน

เป็น สามารถ. ฝ่าย กอง ทหาร ข้าราชการ ซึ่ง ชุ่ม อยู่ นั้น, ก็ ยก พล ออก ทดลอง ที่
ยิงปืนใหญ่ น้อย สิบสอง ไป ต้อง ชำคัก ต้ม ตาย เป็น อันมาก. ชำคักมิได้ ระวัง
ระส่าย ยก หนุน วก ลง มา ทาง ริม น้ำ. ฝ่าย ทักษิณ ก็นำ ปืนใหญ่ แด่ ปืนจ่า
มณฑก นกดับ ขึ้นไป แด่ เรือรบ, ต้อง พ่นาม ธนู แด่ ช้างม้า ตาย เป็น อันมาก.
แต่ พล ชำคัก นั้น ยัง ต่อ รบ อยู่. ขณะนั้น สมเด็จ พระนเรศวร เป็น เจ้า, กับ
สมเด็จพระ อนุชา ขีราช เสด็จ ออก ยืน นำ พระ ที่ นั่ง ทั้ง ๒ พระองค์, ทรง ปืน
นกดับ ยัง ต้อง ชำคัก ช้าง ม้า แด่ พล ตาย มาก, ทหาร ชาว กรุง ยิง ปืน ระดม
ไป. ฝ่าย ชำคัก ก็ ลง มา สะกด ช้าง หดงเรือ พระ ที่ นั่ง, แด่ ยิง ปืน ไฟ คอบ
มา เป็น สามารถ. แด่ เรือรบ ทั้งหลาย ทั้งปวง ท่าน-มิได้ ก็ พ่าย มา ดั้น, ยัง
แต่ เรือ พระ ที่ นั่ง แด่ เรือรบ ๕ ลำ อยู่ ยัง คอบกัน ไป มา. ฝ่าย ชำคัก ยิง ปืน
ไฟ มา ต้อง ถุดของพระองค์-สมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร บรมพิศร์ อัน ทรง นั้น,
แต่ปลาย พระหัตถ์ ขาด ขึ้น ไป ถึง พระ ฟ้า. -อนึ่ง ชำคัก ยิง ปืน ไฟ มา ต้อง
คน ใน เรือ กัน นั้น. เจ็บ บ่วย ต่ำมาก มาก. แต่ กระสุน ปืน นกดับ, ชำคัก
ยัง มา คอบ อยู่ นำ เรือ พระ ที่ นั่ง นั้น ประมาณ ๓๐ กระสุน. พอ เพลา ค่ำ เสด็จ
คืนเข้า พระนคร.

ครั้น ณ วัน ๑๓ ๖ ค่ำ เพลา ๑๑ โมง, สมเด็จ พระนเรศวร เป็น เจ้า, กับ
สมเด็จพระ อนุชา ขีราช เสด็จ ยก พยุห ภาครา ทัพ ออก จาก พระนคร ข้าม ไป.
สมเด็จพระ อนุชา ขีราช-ทรง ช้าง คัน เจ้า พระยาปราบไคยจักร, สูง ๖
ศอก ๑๑ นิ้ว คิด น้ำ มั่น นำ หดง. สมเด็จ พระอนุชา ขีราช เจ้า เสด็จ ทรง พระ
คชาธาร จักร มหิมา สูง ๖ ศอก กับ คิด น้ำ มั่น นำ หดง. เจ้าพระยา มหาเสนา
ชี ข้าง ปราบ ไคยภพ สูง ๕ ศอก กับ. เจ้า พระยาจักรี ชี ข้าง แก้ว สังหาร สูง
๖ ศอก ๕ นิ้ว. เอา ขุนหมื่น กอง ช้าง ขึ้น ช้าง พัง กัน ถดาง หว่าง ตะ ๕ ข้าง.
ให้นมธู เข้า ไป ร้อง นำ ค่าย พระ เจ้า หงษาวดี ว่า มี หนังสือ บอก พระมหา

อุปราช, ให้ขึ้น มา กราบ ทูล ให้ เอง เป็ด ประตุ รับ. สัก ครู่ หนึ่ง ใน ค่าย
หงสาวดี วาง ปืน จำ รง มณฑก นก สับ ระ ตม มา. สมเด็จพระนเรศวร เปน
เจ้า กับ พระอนุชาธิราช เห็นว่า ขี้ศึก วัศว์ แล้ว, ก็เสด็จ ลง เรือ พระที่นั่ง
ขึ้น เข้า พระ นคร.

ครั้น ฅวัน ๕ ๖ ๗ คำ, เสด็จ พระ ราช ดำเนิน ออก ไป ตั้ง ทัพ ไชย ฅวัน
ของ ลม. ครั้น ฅวัน ๕ ๖ ๗ คำ, เสด็จ พระ กาด มฤค ยุธราช ลง ลำภา ขึ้น
ไป, ยิง ค่าย พระ เจ้า หงสาวดี ณ ชนอน ปาก คู. พระ เจ้า หงสาวดี เห็น ชาว
พระนคร เสด็จ ลง ลำภา มา ยิง ได้ ถึง ค่าย, ก็เลิก ทัพ ไป ตั้ง น้ำ โมก ไทใหญ่.
ครั้น ฅวัน ๖ ๗ คำ, สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า, กับ สมเด็จพระอนุชา
ธิราช, ก็ยก ขึ้น ไป ตี ทัพ พระ เจ้า หงสาวดี ถึง น้ำ โมก ไทใหญ่, เสด็จ ทาง ชด
มารค, แต่ง ทัพ บก ๒ ฟากฝั่ง. ขี้ศึก ยก ฅน มา ตี ทัพ บก ๒ ฟากฝั่ง. ทัพ
กรง แดก ย่น ลง มา ถึง ทัพ หลวง. แด กระสุน ปืน ขี้ศึก ยิง ลง มา ต้อง มอ
โชน เรือ พระที่นั่ง สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า, ก็ชะ รว่ ถัน ออก ไป. สมเด็จพระ
นเรศวร เปน เจ้า, กับ สมเด็จพระอนุชา ธิราช ก็ กริธา ทัพ เรือ ขึ้น บก ทหาร
ถ้วน ถือ ฮา วุช ฅั้น. สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า, กับ สมเด็จพระอนุชา ธิราช,
ทรง พระแสง ดาพ ๒ พระหัตถ์, แด ทัพ บก ซึ่ง ย่น ลง มา ฅนั้น, ก็ มี น้ำ ใจ ถับ
มา พริ้ม กัน. สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า, กับ สมเด็จพระอนุชา ธิราช,
ก็ ค้อน พด ทดอง ไถ่ พัน ขี้ศึก, ฅ ก็ แดก ฉาน ตาย, แด ฉามาก เปน ฅนั้น มาก.
แล้ว สมเด็จพระนเรศวร เปน เจ้า, กับ สมเด็จพระอนุชา ธิราช, ก็เสด็จ เข้า
พระ นคร. ฝ่าย พระ เจ้า หงสาวดี ยก มา ตี พระ นคร ถึง ๖ เดือน, จน ถึง
วสันตฤดู—เสีย พด ทหาร เปน ฅนั้น มาก. เห็น จะ เอา พระ นคร มิ ได้, ก็เลิก
ทัพ ถับ ไป.

ขณะ เมื่อ ทัพ พระ เจ้า หงสาวดี ยก มา ถึง ฅนั้น, ชาว แจ่ง ออก ไป ถึง กรง

กับพญาประเทศ, พระยาตเวท ที่ตีพระไทย, จึงแต่งให้เจ้าฟ้าทะพระหะ, พระยาเดโช, พระยาราชนายก, พระยามโนโมหิตรี, พระยาสุวรรณโคตม, แล่นทองฟ้า, กับทหาร ๑๐๐๐๐. ให้เจ้าฟ้าทะพระหะ เปนแม่ทัพ, ยกเข้าตีหัวเมืองแถบตะวันออก. เจ้าฟ้าทะพระหะมิได้เดินตามทางใหญ่, ถัดมาทางม้าดีแล่นมาบ้านหอก, บ้านควายเข้าตีเมืองปราจีนแตก. กรมการเมืองนครนายกบอกเข้ามา. สมุหนายกนำขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ. ก็ทรงพระโกรธตรัสแก่พระราชบิดาว่า, เหตุไฉนพระยาตเวทจึงถดถอยมาเปนประจำมิตรดังนี้. สมเด็จพระนครเพศวร เปนเจ้ากรมถวายบังคมทูลสนองพระราชโองการว่า, พระยาตเวทมิได้ตั้งอยู่ในสัตยาณุตตม, ปราศจากวิจารณ์ญาณ, พังค่านองชายให้เสียทางพระราชไมตรี, คอยช้าเติมนั่น. ความคั้นช้าพระพุทธรเจ้าก็ต้องเป็นพิษ.—ขอให้พระยาศรีไศนรงค์, พระยาสีหราชเดโช, กับพลทหาร ๑๐๐๐ ยกออกไปตี. พระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็บัญชาตาม. พระยาศรีไศนรงค์, พระยาสีหราชเดโช, กราบบังคมทูล. แล้วก็ยกไปทางบ้านนาเว้ง, ถึงเมืองนครนายก.

ณวัน ๕ ๖ ค่ำ, เพลา ๒ โมงเช้า, ทักษิณ กียกตีเข้ามาถึงเมืองนครนายก. พระยาศรีไศนรงค์, พระยาสีหราชเดโช. ก็ยกออกตีทักษิณแตกถอยไปทางด่านหลุมาร, ออกทางพระเจดุด. พระยาศรีไศนรงค์, พระยาสีหราชเดโชก็ตามตีไปจนสิ้นแดน. กองทักษิณบ้วยตายรายทางไป, จับได้เปนแต่เครื่องศาสตราวุธ เปนอันมาก. พระยาศรีไศนรงค์, พระยาสีหราชเดโช, ก็ถดถอยเข้ามาตั้งอยู่ณเมืองปราจีน. แล้วบอกเข้ามาว่า, กองทักษิณก็แตกออกไปแล้ว, จะขอเข้ามาทำราชการสนองพระเดชพระคุณ, ส่งเขมรเชลยแลศาสตราวุธเข้ามาถวาย. พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว, จึง ตอบ บอก ไป ว่า ทพ พระเจ้าหงสาวดี ยัง มิได้ แยก พาน,
จะ ใจ แก่ พระยาตเวทียัง มิได้, เกตุอก ว่า จะ แต่ง กอง ทพ ให้ ยก เข้า มา
อีก, จะ เสีย ปณณต ชนบท. อย่า เพื่อ ให้ พระยา ศรีโสณวงศ์, พระยาดีหรา
เดโช เด็ก ทพ เข้า มา. ให้ อยู่ รักษา หัว เมือง แถบ ดวัน ออก ใจ ก่อน. ค่อ
เมื่อ ไต ทพ หงสาวดี แยก ไป แล้ว, จึง ให้ เด็ก ทพ กลับ เข้า มา. ครั้น แจง ไป
ว่า ทพ หงสาวดี แยก ไป แล้ว, พระยา ศรีโสณวงศ์, พระยาดีหรา เดโช, ก็
เด็ก ทพ กลับ มา แล้ว.

ฝ่าย พระเจ้าหงสาวดี เสด็จ มา ถึง พระ นคร แล้ว, ก็ ทรง คำว่า ที่ จะ
เอา กรุง พระนคร ศรีอยุธยา ให้ จง ได้, ก็ ให้ จัด ทแกล้ว ทหาร บำรุง ข้าง ม้า,
รีด เครื่อง สรรพ ถาดราดูร เส่งยง อาหาร กระสุน ดิน ประสิธ ใจ พร้อม เสร็จ.
เมื่อ พระเจ้า หงสาวดี ให้ เกรียม ทพ นั้น พล ทหาร ๕๐๐๐๐๐, ข้าง เครื่อง
๓๐๐๐, ม้า ๑๐๐๐๐, ให้ พระมหาอุปราช, พระเจ้าแปร, พระเจ้าเชียงใหม่
นั้น เข้า กระบวน ทพ ด้วย.

ครั้น ณ วัน ๑ ๑ คำ, ลูกศร ๔๓ ปี มเมีย โทศก เพดา อุษา โยค,
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ก็ ทรง เครื่อง พิไชย อาวุธ—ถึง การณ์ วิฤตติ พิพิช โภค
มहिมา—คู มโฬฬาราคีเรก,—สำหรับ ขัตติยราช ฐานันท์ ประเทศ—โดย วารตติ—
เสร็จ. ครั้น ได้ เพดา มหา มหุตติ ฤกษ์ มังคตา—โหรา ธิปติ ถิ่น ช้อง ไชย, ชี
พ่อ พรหมณ์ ถวาย เเสียง สังข์ ประ นัง ศัพท์—ซึ่ง กอง ก้อง กาทพ นฤนาท,
เสด็จ ทรง ข้าง พลตาย ไชย มงคต เปน ราช พาหนะ, ประดับ เครื่อง ครอบ ภาณ
อถัง การ, เคลื่อน พยุห โยธา หาญ โดย กระบวน ข้าย ขวาน นำ หั่ง พล ศาพ
คัง โคมร—สถอน, พลเสได้ ทุวน ทอง ยยาบ,—พล ศาพเชน เปน ชนัต วิธราย,
คูลุด ด้าย คา ไสว, เดือก ธงไชย ธงฉาน วาสุชน—ถึง กอด บพณั ธินกร,—
ไพโรจ โสธนา การ—พิภก อธิก คู พร้อม พรัง ศาษดา, รอน แรม มา โดย สถิต

มารศ. ข้ามแม่น้ำเมาะตะมะเข้าทางเมืองกำแพงเพชร. เด็จมา ถึงกรุง
พระมหานคร ครั้นอยู่ทศวัน ๓ ๖ ๑ ค่ำ. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ตั้ง ทัพ
๑๕
บาง ปัน, พระมหาอุปราช ตั้ง ทัพ กุ่มทอง, พระเจ้าแปร ตั้ง ทัพ ศรี กุ,
พระเจ้าเชียงใหม่ ตั้ง ค่าย ตำบล วัด สังฆาวาส.

สมเด็จพระนเรศวร เสด็จ ครุฑ ทราบว่า, ทัพ พระเจ้าหงสาวดี ยก มา,
ก็ ทรง ม้า ทวน กัน ทหาร ๓ กอง, กอง หนึ่ง ๒๒ คน, กอง หนึ่ง ๕ ๒ คน,
กอง หนึ่ง ๗๒ คน, ขี่ม้า ถือ ทวน ครอบ มือ ยก ออก ไป. กอง นำ ข้าราชการ
มารับ, ทหาร กรุง เทพ มหา นคร ต่ แยก ฉาน เข้า ไป. สมเด็จพระนเรศวร
เสด็จ, ทรง พระแสง ศาพ กับ ทหาร ขึ้น ค่าย ขึ้น ไป. ข้าราชการ ใน ค่าย เอา
ทวน แหงพลัด ตก ลง มา เป็น หอย ครั้ง ขึ้น มิได้, ทรง ม้า พระที่นั่ง กลับ เข้า
พระนคร ข้าราชการ เอา การ ซึ่ง ได้รับ พงษ์ นั้น ไป กราบ ทูล สมเด็จพระเจ้า หงสาวดี,
พระเจ้าหงสาวดี ครุฑ ตาม เสนา บัด ว่า, พระนเรศวร ออก มา ทำ เป็น อย่าง
ทหาร ดังนี้, เหมือน หนึ่ง เขา ภิรมณ์ มา แดก เกดือ, พระราช บิดา นั้น เห็น
จะ รู้ ฤา ไม่. เสนา บัด กราบ ทูล ว่า, เห็น พระราช บิดา จะ ไม่ รู้, ถ้า รู้ แล้ว
เห็น จะ ไม่ ให้ ออก มา ทำ. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี จึง ครุฑ ตั้ง ว่า, พระ
นเรศวร ทำ คึก ขาช หาย นึก, ถ้า ออก มา อีก ถึง มาท ว่า เรา จะ เสีย ทหาร
มาก, ก็ จะ แดก เอา ตัว ให้ จง ได้. แล้ว ตั้ง ให้ จัด ทหาร ที่มี ฝีมือ ดัน ทัด ทุก
ทัพ ทุก กอง, ให้ ได้ ๑๐๐๐๐, เอา ไป ช่วย ค่าย ตัก ไร่ ทำนุ, ทหาร ทศตำบล
ชุมพล. ถ้า พระนเรศวร เสด็จ ออก มา ต่ ค่าย, ให้ กุ่ม เอา เป็น ให้ จง ได้.
สมเด็จพระนเรศวร เสด็จ, ทรง ม้า พระที่นั่ง ออก ไป, ทหาร ๓ กอง กับ
ล้อม วง ๑๐๐๐, ถือ โคมระ แด ศาพ ตั้ง ออก ไป, ได้รับ พงษ์ กัน แต่ เพศ ๓
โมง จน ๕ โมง, ข้าราชการ แยก เข้า ไป อยู่ ตัก ครุฑ, กลับ เอา ม้า ๓๐ ออก มา
ยั่ว ทัพ. จึง แต่ง บั๊ก ฉะนาง, แด กอง ชุ่ม ไร่, บั๊ก ๑ ตัก ไร่ ทำนุ, บั๊ก ๑

ทหาร ทศ. สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า ทรงม้า ทวน โล่ เข้าศึก เข้าไป, แล
เข้าศึก ๒ ปีก็ หุ่น พระองค์—แต่ ทหาร เข้า ได้. ดักไว ทำมูถือ ศาพ ตั้ง เข้า มา
จะกุม เขา พระองค์, พระองค์ ก็ ทรง แทะ ด้วย พระแสง ทวน, ถูก ดักไวทำมู,
ดักไวทำมูฟัน ต้อง พระแสง ทวน เป็น แผล, แต่ ดักไวทำมู นั้น คาย. ทหารทศ
ถือ โคมระ แด่ หอก โห่ใหญ่ ทรง เข้า มา, ทรง ฟัน ด้วย พระ แสง สะพาย แล้ง ถัม
ถง. ก็ เสด็จ กลับ เข้า พระ นคร. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี ให้ เข้า มา ค่าย
ชาว พระนคร, ถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง ก็มี ได้ แยกงาน. จึง ตรัส ว่า จวน เทศกาล
พม่า ฝน น้ำ นอง อยู่ แล้ว ก็ ส่ง ให้ เล็ก ทัพ เสด็จ กลับ คืน ไป เมือง หงสาวดี.

แผ่นดิน สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า.

ครั้น ถัด ๑๐ ปี ชาติ สมุททิสก. ณ วัน ๑ ๖ ๘ ค่ำ, พระมหา
ธรรมราชาธิราช เจ้าทรงพระ ประชวรหนัก. ครั้น ณ วัน ๓ ๖ ๑๒ ค่ำ. เสด็จ
สวรรคต, พระชนม์ ได้ ๗๖ พรรษา, อยู่ใน ราช สมบัติ ๒๒ ปี. สมเด็จพระ
พระนเรศวร เป็น เจ้า, พระ ชนม์ ได้ ๓๕ พรรษา, ขึ้น เสวย ราช สมบัติ,
แต่ง การ ถวาย พระ เพลิง สมเด็จพระ ราช บิดา แล้ว. สมเด็จพระ เจ้า
อยู่ หัว ตรัส แก่ มุขนมศรี แด่ อำมาตย์ ว่า, แผ่นดิน กรุงกัมพูชา กรุงราชู—นั้น,
ผู้ใด ครอง สมบัติ จิตร์ มัก เป็น สันดาน พาด—ทุจริต. เหมือน พระยา ๓ แวก,
บิดา นัก พระสุโท, นัก พระสุทัน. เมื่อศึก กรุงหงสาวดี ยกมา คราวแรก, ครั้ง
สมเด็จพระ ไชยกาธิราช—เจ้าผ่าน พิกพ ใหม่นั้น, พระยา ๓ แวก ก็ ยกทัพ เข้า
มา พดอย ช้างดี, กวาด เขาควัว อพยพ ชาว เมือง ปราจิณบุรีไป, จนสมเด็จพระ
พระบรม ราช ไชยกา ต้อง เสด็จ ยกทัพ ออกไปปราบ. จึง ถวาย นักพระสุโท,
นัก พระสุทัน ราช บุตร เข้ามา. แล้ว นัก พระสุธา ไป เอา ทัพ เข้า มาดี, ข่า
บิดา นัก พระสุโท, นัก พระสุทัน เสีย. นัก พระสุธา ได้ สมบัติ กรุง กัมพูชา

ขอเป็น พระยาตเวท. ครั้น แผ่นดิน ของ พระราชบิดาเรา, ก็ยกทัพเข้ามา
ถึง วัดสามพิหาร, จนเสีย พระเจ้าปาริชาติ ถูก ข้ายกยักฆ่าเช็ดไม่. มีศึก
หงสาวดี มาตี พระนคร ครั้งใด, ก็มีแต่ ยกทัพ มาพลอยฆ่าตี, กวาดเอา
ประสาธราชบุตร ข้าง ขอบ ขันธสีมา ไป ทุก ครั้ง. แล้วแต่ง ทูตานุทูต มาขอเป็น
ทาง พระราชไมตรี, สมเด็จพระบรมราชบิดาเราก็ มีได้ มีพระไทย ขาสาธุ,—
เพื่อมิให้เสีย ทาง พระราชไมตรี, จน บั้นเขตร์แดนบักเฒ่า ศิลาจาลูก,—
ครั้น ศึกพระเจ้าเชียงใหม่มยกมา, พระยาตเวทให้ น้องชาย เข้ามาช่วยงาน
พระราชสงคราม. น้องชายนั้นมีได้ มีสติสัมปชัญญะ,— ดูหนึ่ง ถึงกาละชาติ
ไปผูก,— ฝ่าย พระยาตเวท ก็ปราศจาก วิจาร์ณ บัญญา, มีพาดู ทักษิต—
ใน ตันตวน ละสุริยธรรมเสีย, กตัญญูทักพม่าตีปจันตะชนบท อีกเล่า, ความ
แค้น ของเรายังว่า เลียน ยอก อยู่ใน อรุณ—ไม่รู้หาย. ครั้นนี้ แผ่นดิน เป็น
ของเราแล้ว, จะไป แก่แก่เขา โดหิต—พระยาตเวท ดำบาท—เสีย ให้จง
ได้. ครั้นแล้ว, สั่ง ให้เกณฑ์ ทัพหลวง—ถ้าเครื่อง เหยียบแสน,— ข้าง
เครื่อง ๘๐๐, ม้า ๑๕๐๐, น้ำแห้งเท่า ข้าง เท้าม้า แล้วก็จะ ยกไป.

ฝ่าย สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งข่าวไปว่า, สมเด็จพระมหาธรรมราชา
ดับสูญ—ทิวศกแล้ว, ครั้น แก่ พระมหาอุปราชว่า, เจ้ากับ พระมหา
เจ้าพระนคร เชียงใหม่, จงยกทัพ ไปพึ่ง ซึ่ง กิจการ—ดูพระนคร ศรีอยุธยา
ผิด แผ่นดินใหม่, เสนาพฤตมาตย์ ราษฎร ทั้งปวงจะเป็น จลาจล—ประการ
ใดบ้าง, ถ้าพอ จะทำได้ ก็ให้ทำอย่าให้เสียที. พระมหาอุปราช กราบทูล
พระราชบิดาว่า, ไหน ทาย ว่า สมเด็จพระราชา—ข้าพระพุทธเจ้า ร้ายนัก. สมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดี ครั้นว่า, พระมหาธรรมราชา ไม่เสียแรง มีบุตร, การ
สงคราม ไม่พักให้พระบิดา ไร้เลย, ต้อง ห้ามเสียอีก. แต่ซึ่งเจ้าว่าเคราะห์
ร้าย อยู่แล้ว, ก็อย่าไปเลย, เอาผ้า อู่อีตี่—นุ่ง เสียเถิด, จะได้ สั้นเคราะห์.

พระมหาอุปราชได้ฟังรับสั่งดังนี้, ก็ถวายพรแด่พระเจ้า, แล้วพระราชาทรงกำหนดไป ถึงพระเจ้าเชียงใหม่ให้ยกมา. พระเจ้าเชียงใหม่แจ้งพระราชาทรงกำหนดแล้ว, ยกทัพมากรุงหงสาวดี.

พุทธศักราช ๙๔๑ ปีเถาะเอกศก, พระมหาอุปราช, เจ้าเมืองเชียงใหม่, ยกพล ๕๐๐๐๐๐, ช้างเครื่อง ๗๐๐, ม้า ๓๐๐๐ มาข้ามเมืองเมะตะมะ, มาโดยแม่น้ำแม่กระษัตร์, เข้าทางพระเจดีย์ ๓ องค์. ฝ่ายสมเด็จพระนเรศวร เบนเจ้า, ครั้นถึง ณ วัน ๑ ๑ ค่ำ, มีพระราชดำรัสสั่งให้เกณฑ์หัวเมืองปักษ์ใต้ทัพหนึ่งเสร็จแล้ว, กำหนดพระฤกษ์จะไต่ยกไปเมืองตเวท. ครั้น ณ วัน ๗ ๑๑ ค่ำ, จึงมีพระราชโองการสั่งมุขมนตรีผู้ใหญ่ให้รักษาพระนครว่า, ทัพพระเจ้าหงสาวดีแตกไปครั้งนี้, เป็นทัพซึ่งจะบำรุงช้างม้าไว้พล, แลจะถกบิโนน้ำตบนั้นเห็นจะไม่ทัน. แต่ทว่าอะไรไฉนมิได้, เกล็ดอกว่าจะคลั่งสงครามยกมา, ถ้ายกมาก็ให้รักษาเมืองไว้ทำเราเดือน ๑ ให้ได้. สั่งแล้วพอเพลาเย็น, มีหนังสือบอกเมืองกาญจนบุรีเข้ามาว่า, ทัพพระมหาอุปราช, พระเจ้าเชียงใหม่ยกมาถึงกาญจนบุรีท่าสะพานข้ามอยู่แล้ว. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทราบดังนั้น, ก็ดำรัสว่า, เราเทียบช้างม้าไว้พลไว้จะยกไปหาเมืองตเวท. บัดนี้ทัพหงสาวดียกมาอีก, จำจะยกออกไปเล่นสนุกนี้กับมอญเสียก่อน, แล้วมีพระราชาทรงกำหนดออกไป, ให้พระอัมรินทรภักไชยเจ้าเมืองราชบุรี, แคว้นพล ๕๐๐ ออกไปตั้งชุมนุมอยู่. ถ้าข้าศึกข้ามสะพานแล้ว, ให้ตั้งสะพานเผาเสียให้จงได้. ฝ่ายพระมหาอุปราชเสด็จยกทัพมาถึงกาญจนบุรี, เห็นเมืองร้างเปล่าไม่มีคน, ก็เข้าพระทัยว่า, ชาวพระนครรู้ความ, เทครัวอพยพเข้าเมืองขึ้น, เสด็จประทับแรม ณ เมืองกาญจนบุรี, ให้เที่ยวลาดตระเวนจับคนจะตามกิจราชการ—ก็มิได้. ส่วนพระยาจักรีของกองหน้า, ก็เร่งทำ

สะพานข้ามพตเสด็จ. รุ่งขึ้น พระมหาอุปราชาก็เสด็จ กรัชาทัพ ถ่วงลงมา
โดย นารคุวดี,— ถึงตำบลพนมทวน. เพศชายแล้ว ๓ นาฬิกา, บังเกิด
วายุเวร่าพวาท—พัต หวน หอบ รุด, พัง ฝน เปน กงจักร,— พระทมนหา
เสวครณัตร์, ซึ่ง กัน มานน หลัง พระศาธารนั้น หักทบลง. พระมหาอุปราช
ทอดพระเนตรเห็นดังนั้น, ตกพระไทยให้ ไหว สำหรับ ทัพ ทำนาย ถวาย
พยากรณ์ว่า, เหตุนี้ถ้าเข้าไปในเที่ยงร้าย. นี่ชายแล้ว—เห็น เปน ศุภนิมิตร—
ที่ พระองค์จะ มี ไซย—ได้ พระนคร ศรี อโยธยา, สมเด็จพระราชบิดาจะ
เลื่อน พระองค์ขึ้น จาก ที่เสวครณัตร์ มหาอุปราช, ให้ ถวดยราช—ราชไชย
สวรยาธิปัตย์—ในกรุงหงสาวดี เปนมั่นคง. พระมหาอุปราช ครดิได้ พังดังนั้น,
ก็ยังมีวางพระไทย, จนเสด็จถึงตำบลพังคร แคนสุพรรณบุรี, ให้ตั้งทัพ
ไชย โดย ขบวน. แล้ว ครดิให้ กองม้า ๓๐๐ ถาพ มาดู ถึงตำบลเอกราชบาง
กทิงว่า, ทัพ พระนคร จะตั้งรับ อยู่ตำบลใดบ้าง. ส่วน สมเด็จพระนคร
เปน เจ้า กับ สมเด็จพระอนุชาธิราช, ครดิปรึกษา แก่ มุขมาตยา ทั้งปวงว่า,
คือ มหาอุปราช ยก มาครั้งนี้, เรา จะกรัชาพต ออก ค่อยยุทธนาการ กลาง
แปลง—ดี ๆ, ๆ จะตั้งมั่น รับ ใน พระนคร. มุขมนตรี กราบ บังคมทูลพระ
กรุณาว่า, ข้าพระพุทธเจ้าทราบ อยู่ว่า, พระมหาอุปราชเกรง พระเดช
เดชานุภาพ, สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว, ครังเสด็จ ไปช่วยงาน พระราช
สงคราม กรุงหงสาวดี, คือ เมือง รุน เมือง ตั้ง ครังหนึ่ง แล้ว, แด ครังเมื่อ
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, กับ พระมหาอุปราช คิดเป็นการ ตบถองให้เสด็จ
ขึ้นไป แดจะ ทำร้าย, ทำร้ายไม่ได้. จนทัพหลวง ถวาทเอา พระมหาเถร
คันฉ่อง, พระยาพระราม, พระยาเกียรติ, ญาติ โยม ครวั อพยพ, ในชนบท
ประเทศ ธิบ ธิบเสมา, กรุงหงสาวดี มาข้ามฝั่ง แม่น้ำสะโตง. มหาอุปราช
ตาม มาทัน คณะ ฝั่ง ฟาก, สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ทรง พระแสง ปืน นก สับ,

ยังข้ามฝั่งมหาหิมาลัยอันกว้าง, ต้องสู้ระกรรมา นายกอง นำ นั้น ตาย. พระ
มหาอุปราชาท้าวพระยาธมิง รามัญ, ก็ขยายผีพระหัตถ์,— เกรงพระเดช
เดชานุภาพ เป็น ๒ ครั้ง แล้ว. แต่ซึ่ง พระมหาอุปราชายก มาครั้งนี้ เป็น การ
ปลาดนัก. ด้วย คึก พ่าย ไปเดือน ๗, ยังไม่ทัน บำรุง ข้างม้าวิ่งพลถึงขนาด,
แต่เดือน ๒ ยก มา ถึง พระนคร เห็น เร็ว นึก. ดีร้ายจะได้ชื่อว่า, สมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวง เสด็จ สวรรคต, คิดว่าแผ่นดิน เป็น จางจต, จึง รุก มา
โดยทำนอง คึก. ครั้นจะรับมั่น ในกรุงช้างศึก จะ ได้ ใจ, ขอเชิญเสด็จทัพ
หลวง ออก ตั้ง แท่นกองทัพเข้า ประทับ พัก ดำรง. ถ้า คึก หนัก จึง ทัพ หลวง
เสด็จ ยกออก หัก ค้อน ภายหลัง. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์,
ได้ทรงฟัง มุขมนตรี กราบ ทูล ตั้ง นั้น, ขอบ พระไทยนัก, แยม พระโอรส
ดำรัสว่า, ซึ่งปลุกษาการสงครามครั้งนี้, ต้องความดำริห์เรา. บัดนี้ทัพ
เตรียมพร้อม อยู่ ณ ท้อง บาง ขวด แล้ว, ให้ยก ไป ตั้ง บำ โมก, เอาแต่ทัพ
หัวเมือง ครีจุทวา ๒๓ หัวเมืองเป็น คน ๕๐๐๐๐. ให้พระยา ศรีไตรณรงค์
เป็นแม่กอง, ให้พระยาราชฤทธาณนั เป็น ยก กรมวัง, ยก ไป ขัดรับ นำ
ช้างศึก อยู่ ณ ตำบล ท้อง หนอง ลำ ห้วย. พระยา ศรีไตรณรงค์, พระยาราช
ฤทธาณนั, กราบ ถวาย มังคมดา ออก มา จัด แจง ไพร่พล, ยกทัพ ไป โดย
พระราชบัญชา.— สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครีจุทวา ให้ โหระ—หาฤกษ์.— พระ
โหระหิบัติ หลวง โดกยที่ป ขุนเทพพยากรณ์, คำ นวนพระฤกษ์—ถวาย ว่า,
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ จักรวงศ์ โสภ—สรวพ ฤกษ์ดี พร้อม มีไชยก่ ช้างศึก,
ขอเชิญเสด็จจาก พระนคร ณ วัน ๑ ๑๖ ๒ ค่ำ, เพลา รุ่ง แล้ว ๒ นาฬิกา
๕ บาท. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ดำรัสให้ สมุหนายก กำหนด ทัพหลวง
จะเสด็จ โดยชลมารค, ไป ตั้ง ทัพ ไชย ณ พนม โมก.— สมุหนายก ก็ แจก
พระราชกำหนด ข้าง ทูล ของ รุก พระ บาท, ฝ่าย ทหาร พล เรือ นเตรียม การ

อันจะเสด็จ พระราชดำเนิน นั้น เสร็จ.

ถึงณวัน ๑^๑ ๒ ค่ำ, เพลา รุ่ง แล้ว ๒ นาฬิกา ๕ บาท, ได้ ศุภ มหุติ
มหา วิไชย ฤกษ์.—สมเด็จพระ บรมนาถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว
ทั้ง ๒ พระองค์, ทรงเครื่อง สำหรับ พิไชย สงคราม เสร็จ, ก็เสด็จ ทรง เรือ
พระที่นั่ง สัมมรรค ไชย. สมเด็จพระ อนุชาธิราชเจ้า ทรงเรือ พระที่นั่ง ไกรสร
มุข พิมาน, อัน ชดถ การ รวงนา ด้วย มหา เสวตร บวร รัตน์,—หนัก เครื่อง
ขนิม ชุมสาย พราย พรพรรณ, บัฏ ฎิวงศ—บัฏ แหก สดอน สดัม สรรพ ด้วยกรร
ชิง ถัดถัด จามร มาศสายดา, คู่มหาพาร์ เด็จ นี้ พัน ฤกษ์ อีก ด้วย กระบี่ ชู ของ
นาง ชงไชย, แด่ สว่าง ไสว ไพ โจรณ์ ด้วย เรือ จำ นุ่—ท้าว พระยา สามนศ
ราช ราย เรียง เปน ระยะ, โดยเสด็จ ขบวน พยุหบาตรา นำ หลัง ทั้งปวง พร้อม
เสร็จ. ภา ได้ อุดม ฤกษ์—พระ โหราธิบดี ก็ ถิ่น มัง ไชย, ราช ครู ทวิชา
จารย์ เป้า มหา สังฆ ทัก ขิณาวุฒิ ประ โคม แตร สังข์ ตรีขย คนครี่ มัง ถอด ก้อง
นี้ อนันต์ มหรรณพท,—เคลื่อน เรือ ขบวน พยุหบาตรา โดยชล มารค, ถึง
ประทับ ขบวน นำ พลับ พลว ไชย เป้า โมก. เพลา ชาย แล้ว ๒ นาฬิกา ๕ บาท
เสด็จ จัด ทัพ ประทับ แรม อยู่ ที่ นั้น, กำหนด ๑๑ ท่ม ๓ บาท, ทัพ ทดอง เสด็จ
พระราชดำเนิน. เมื่อ เพลา ๑๐ ท่ม สมเด็จพระ พุทธเจ้า อยู่ หัว ทรง พระ สุนิ
นิมิตร—ว่า, น้ำของ ท่อม เป้า—มา ฝ่าย ปราจิณ ทิศ, เสด็จ ลุย ชู ดี่—เที่ยว
ไป, พบ มุหาทุม กัด—ตัว ๑ โทใหญ่, ได้ สัมปยุธ—ยุทธานการ,—สมเด็จพระเจ้า
อยู่ หัว ป ระหาร กุมภี—ตาย. ประชม ขึ้น ขณะ นั้น ตรัส ให้ โหร ทาย. พระ
โหราธิบดี ทูล ทำนายนว่า, คือ ครั้ง นี้ โทใหญ่ ทดอง จะ ได้ รับ พง ถึง ซึ่ง มหา
ยุทท หัก,—แต่ ทว่า พระองค์ มี ไชย, ลุย ได้ ประหาร ประจา มิตร ขาศัก. คุจ
พระ สุนิ ว่า, เทียว ลุย กระแสน้ำ ฉนั้น. สมเด็จพระ เจ้า อยู่ หัว ได้ ทรง พัง
ดี่ พระไทย นก. ทรง เครื่อง สำหรับ ราช ฎณ ยุทธ—พร้อม เสร็จ เสด็จ ยัง เกย

คอย ฤกษ์. ทอด พระเนตร เห็น พระสารีริกะ บรมธาตุ, แล้ว ปาฏิหาริย์ ช่าง
มา—เท่า ผด ดัม เกดถึง, มา แต่ ทักขิน ทิศ เวียน เป็น ทักขินา วิฏ, —แล้ว
เสด็จ ผ่านไป อุตริทศ, ทรงพระ ปิติ ชูแว่น—ไป ทัง พระองค์. ยก พระหัตถ์ ถวาย
ทศ นักษัตร โมธาร,—อธิฐาน ขอ สวัสดิ์ มีไชย—ให้ ชนะ ประบัณฑ์.—พระโหรา
ธิบดี ก็ ให้ ประโคม แตร ดังดี ดุริยางค์ คนตรี—พร้อม กัน. สมเด็จพระ เจ้า
อยู่ หัว ทรง ช้าง คัน เจ้า พระยา ไชยา นุภาพ, คิด น้ำ มั่น หน้า หดง, เป็น ราช
พาหนะ. สมเด็จพระ อนุชา จิราช เจ้า ทรง ช้าง คัน เจ้า พระยาปราบ ไคร จักร.
คิด น้ำ มั่น หน้า หดง, เป็น ราช พาหนะ. พร้อม ด้วย ช้าง หัวพระยา เสนาบดี
มนตรี มุข ทั้งปวง, เสด็จ พยุห ภาตรา ทัพ โดย แดง สดุด มารด, ไป เข้า ที่
เสวย คำบด บ้าน ตะแกว ตะดา. แล้ว เสด็จ ยก ไป ตาม ท้องทุ่ง. เพลา เทียง
พระ อาทิตย ทรง กอด,—ร่วม ช้าง พระ ที่ นั่ง ไป จน บ่าย ๓ โมง พอ กระ ทัง กอง
นำ, ซึ่ง ตั้ง อยู่ คำ บด หนอง สำหรับ. เสด็จ ประ ทับ เกย ได้ ฉายา—ไม่
ประทุ ใหญ่, อัน สติยศ เห็น ออมปลวก, เขา เป็น นิมิตร คุรุ นาม ไชยภูมิ.—
สั่ง ให้ เร่ง ตั้ง ค่าย กองนำ หดง ปักชัยขวา, เป็น กระบวน ประชุม พยุห ภาตรา.—

ฝ่าย สมิง จักราน, สมิง เปว, สมิง ทราย, มอญ นาย กอง ม้า คอย เหตุ
เห็น กองทัพ นำ, แด กองทัพ หลวง ตั้ง นั้น, ก็ ขับ ม้า วาง ใหญ่ ถัดไป ค่าย
พังครุ. เขา คือ—กราบ ทูล แก่ พระมหาอุปราชา ทุกประการ. พระมหาอุปราชา
แจ้ง ตั้ง นั้น ก็ ทรง พระดำริ ว่า, ขรอย จะ เป็น ทัพ กรุง พระมหา นคร, ถ้า
มิ ตั้ง นั้น จะ เป็น ทัพ เอกา ทศรัฐ น้อย ขาย ยก มา เป็น มั่น คง. แล้ว ตรัส ตาม
สมิง นาย กอง ม้า ว่า, คน คน ประมาณ สัก เท่าใด. สมิง จักราน, สมิง เปว,
สมิง ทราย มอญ กราบ ทูล ว่า, พด—ประมาณ ๑๗๐๐๐๐ แด ๑๔๐๐๐๐.
พระมหาอุปราชา ได้ พัง ตั้ง นั้น, จึง ครัด ปฤกษา นาย ทัพ นาย กอง ว่า, ทัพ
พระมหา นคร ยก มา ครานี้, ก็ เป็น ทัพ ใหญ่ อยู่ แล้ว. แต่ ทว่า น้อย กว่า เรา

๒ เท่า ๓ เท่า. จำ จะยก หุ้ม ตี เอา ทัพ แรก นั้น ให้แตก ฉาน ยับเยิน แล้ว. ภายหลัง ก็ จะ เมา มือ ลง. เห็น จะได้ พระ นคร ศรี อุษยทงยา โดยง่าย. นายทัพ นาย กอง ก็ เห็น โดย พระ ราช บัญชา. พระ มหา อุปราชฯ กำหนด แก่ นายทัพ นาย กอง, ให้เตรียม พด แต่ ใน เพลา ๓ ยาม ให้พร้อม, ตี ๑๑ หุ้ม จะ ยก เอา รุ่ง ไว้ นำ. นายทัพ นาย กอง ก็ จัดแจง กระบวน ทัพ เทียบ ไว้ ตาม รับ สั่ง ทุก ประการ. ครั้น เพลา ๑๑ หุ้ม พระ มหา อุป ราชฯ ก็ สอด ส่อง พระ องค์, ทรง เกราะ สุวรร ณ—ประทับ พด อยู่ สพัก สว่างตามรถ—๓ สาย, ทรง สุวรร ณ รัตน มหา มณู,— อย่าง ขัณฑ์ราช รามัญ—ยอด งาม งาม ไป หน้า, ตูจ เคียง วา สุกรี.— แล้ว ทรง เครื่อง สำหรับ กัน สุวรร พาดู—พร้อม เสรีจ. แล้ว ทรง ข้าง กัน พดาย พักทอ สูง ๖ ศอก คืบ ๕ นิ้ว, คิด น้ำ มัน หน้า หลัง เป็น พระ วิชา หาร กัน เสวตร ฉัตร. ส้มิง มัน ทาม เป็น กลาง ข้าง, เจ้า เมือง มณฑล เป็น คณาณ, พร้อม ด้วย แวง จัตุรงค์ มาท,— แด หน้า ข้าง พระ มหา อุปราชฯ นั้น, ทวน ทอง ๔๐๐. ถัด ออก มา นั้น วาง ปืน จำรง มณฑล นก ดับ, กระบุง แก้ว,—ดาพ โล่, ดาพ ตั้ง ตั้ง ๕๐๐. แด มาง จาโร ที่ เตียง พระ มหา อุปราชฯ นั้น, เป็น กอง หน้า, ขี่ ข้าง พดาย พักทอ สูง ๖ ศอก คืบ ๒ นิ้ว, คิด น้ำ มัน หน้า หลัง. ส้มิง ปราบ คัก เป็น กลาง ข้าง, ส้มิง มือ เหล็ก เป็น คณาณ, พระ มหา อุปราชฯ ให้ แด ข้าง ษะงา ผูก พระ วิชา หาร, มี เสวตร ฉัตร ทั้ง ๑๖ ข้าง พราง ไว้,— แด จัด ส้มิง รามัญ ที่ เข้ม แสง ขี่ ประจำ ครบ อยู่. ข้าง มาง จาโร ที่ เตียง. มี ข้าง ตั้ง กัน แทรก แสง เป็น ษนัต. แล้ว วาง ปืน จำรง มณฑล นก ดับ หาม แด่น, พด ดาพ โล่, แด ดาพ ตั้ง. ดาพ ๒ มือ ตั้ง ๑๐๐๐, เป็น ษั้น ๆ ออก ไป. แล้ว ข้าง ท้าว พระยา รามัญ เขี่ยก กาย กอง หน้า. แด พด เติง ท้าว ๒๐๐๐๐๐, พด ม้า ๓๐๐๐, แสง ๒ ฟาก ท่ง, ทัพ หลัง นั้น พระ เจ้า เชียง ใหม่, ขี่ ข้าง พดาย ษมภูหัต สูง ๖ ศอก คืบ ๑ นิ้ว, คิด น้ำ มัน หน้า หลัง. พระยา เชียง แก้ว

หลาน เปน กตาง ข้าง, แลหาญ ใจ คึก เปน ความ, กอบ ไป ด้วย ข้าง ตั้ง
กัน แขก แขง, พด เติน ท้าว ๑๐๐๐๐๐. พระ มหาอุปราชา จิต ทัพ เปน สัตก
เสนาบดี—๗ แถว, ๗ ตะกรง เปน ๘๘ กรง. พร้อม พลาพทวยหาญ,—
ให้ตั้ง มังง ไหญ, มังง กะเต ตั้ รับ ตาม หมวก กรง. ยก จาก ค่าย ทัพ ครุ
ครั้ง นั้น, สันน นฤนาท ด้วย ศิรพัท ต้า เนียง เสียง ข้าง ม้า พดา พด เติน สักน
สัเทือน, ตูจ แผ่น พสุชา ตต—จะ ถัดม ถง.

ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า, ขณะ เมื่อ เสด็จ ประทับ อยู่ ณ ฉายาไม้
ประตู, เร่ง ให้ ตั้ง ค่าย นั้น. ทอด พระเนตร เห็น พม่า รามัญ ตาม ชาย ท่งควม
ม้ามักไป, จึง ครัด แก่ มุมนครี ว่า, พดม้า ซึ่ง ถัดไป นั้น, เห็น ที่ พระ
มหาอุปราชา ให้มา คอย เหตุ ไป แจง. ตั้ ร้าย เพดา รุ่ง รุ่ง นี้ จะ ได้ ยุทธ
ไหญ.—ให้กรง ทัพ พระยา ศรีโสณรงค, พระยา ราช อุทธานท์ เร่ง ยกไป แต่
ใน เพดา ตั้ ๑๑ ท่ม ไป ปทะ นำ ชาศัก พัง กำถิง ตู. แล ใน กรง ทัพ หลวง ก็ให้
พร้อม ไว้ แต่ ใน เพดา ย้า รุ่ง. ท้าว พระยา นาย ทัพ นาย กรง ก็ ตรวจ เกรียม
โดย พระราชกำหนด. ครั้น อรุณ รุ่ง แสง สุริโยภาศ,—พระ บาท สมเด็จพระ
บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว, ทั้ง ๒ พระองค์ เสด็จ ยัง เกย, ครัด ให้ ท้าวพระยา
นาย กรง ทัพ หลวง, ยก ตั้ง กระบวน เบญจ เสนา.—พระยา สัหราช เดโช ไชย
ศรี ข้าง พลาย โจม ไตรย ภพ, ถือ พด ๑๐๐๐๐ เปน กรง นำ. พระยา พิไชย
รณฤทธิ์ ศรี ข้าง พลาย โจม ไตรย จักร, ถือ พด ๕๐๐๐ เปน ปัก ขวา. พระยา
พิชิต รณรงค ศรี ข้าง พลาย จู โจม ทัพ, ถือ พด ๕๐๐๐ เปน ปัก ซ้าย. พระยา
เทพวรชุน ศรี ข้าง พลาย จั้ม โจม ยุทธ, ถือ พด ๑๐๐๐๐ เปน เกี้ยก กาย. พระยา
พิไชย สงคราม ศรี ข้าง พลาย ผ่า พด แมน, ถือ พด ๕๐๐๐ เปน ปัก ขวา. พระ
ราม กำแหง ศรี ข้าง พลาย แถน พด พ่าย, ถือ พด ๕๐๐๐ เปน ปัก ซ้าย. แล
นำ พระคชาธาร ออก ไป ปดา ยะเชือก นั้น, ชุน โจม จักรงค ศรี ข้าง พลาย กุญชร

ไชย, ขุนทอง เดช ชี ข้าง พลาย ไกร ชร, ถือ พด เรน ทอง ข้าง ละ ๕๐๐. พระราชมานู ชี ข้าง พลาย หัตถินทร พไชย, ถือ พด บักดอง ชะนะ ชัยชาว ข้าง ละ ๕๐๐. แต่ หัตถอง พิเศษ สงคราม ชี ข้าง พลาย บุญ ยิง, หดอง ราม พไชย ชี ข้าง พลาย มิ่ง มงกุฏ, ถือ พด คาพ โล่ห์, คาพ ตั้ง ข้าง ละ ๕๐๐. พระราช วัง ธรรม์ ชี ข้าง พลาย แก้ว มา เมือง, ถือ พด อาษา จาม ๕๐๐. พระเสนา มุข ชี ข้าง พลาย เฟื่อง ปราบ ไตรย, ถือ พด อาษา ยี่ ปุ่น ๕๐๐. ถัด นั้น ทหาร หุดอง พัน คู่ พระไทย—๑๓๖ คน, ถือ คาพ เรน ๒๒ คน, ถือ คาพ โล่ห์ ๑๒ คน, ถือ คาพ ๒ มือ ๗๓ คน. นำ พระ คชาธาร นั้น, หัว หมั้น พัน ทนาย ๕ พระตำรวจ ถ้วน คาพ สพาย แต่ง, ถือ ทอน ทอง ๕๐๐ กำหนด ทั้ง กอง ทัพ หดอง เปน พด ๑๐๐๐๐๐ ให้เขา พลาย ภู เขาทอง ขึ้น รวง สพัก, ชื่อ เจ้า พระยาไชยานุภาพ, สูง ๖ ศอก คืบ ๒ นิ้ว, คัด น้ำ มัน หน้า หลัง ผูก คชาภรณ์ เครื่องนั้น, บักษ์ มหา เสอตร ฉัตร เปน พระ คชาธาร. เจ้าราม คบ เปนกลาง ข้าง, นาย มหานุภาพ เปน ควัญ. แต่ แวง จักตั้งค บาท นั้น, พระมหา มนตรี อยู่ เท้า นำฝ่ายขวา. พระมหาเทพ อยู่ เท้า นำฝ่ายซ้าย. หดอง อินทร เทพ อยู่ เท้า หลัง เมือง ขวา. หดอง พิเรนทรเทพ อยู่ เท้า หลัง เมือง ซ้าย. แต่ พระ คชาธาร สมเด็จ พระอนุชา ธิราช เจ้า นั้น, พลาย บุญ เรือง ขึ้น รวง สพัก, ชื่อ เจ้าพระยาปราบ ไตรยจักรี, สูง ๖ ศอก คืบ, คัด น้ำ มัน หน้า หลัง ผูก คชาภรณ์ เครื่องนั้น, บัก บวร เสอตร ฉัตร. หมั้น ภักดี ศวร เปน กลาง ข้าง, ขุน ศรี ศษ เปน ควัญ. แต่ บัก ทัพ หดอง นั้น, พระยา มหาเสนา ชี ข้าง พลาย มาร ประโดย, ถือ พด ๑๕๐๐๐ เปน บัก ขวา. พระยาจักรี ชี ข้าง พลายไฟ ภักกัลป์, ถือ พด ๑๕๐๐๐ เปน บัก ซ้าย. พระยาพระคลัง ชี ข้าง จักร์ มหิมา, ถือ พด ๑๐๐๐๐ เปน ยก กระบี่ศรี. พระราช สงคราม ชี ข้าง พลาย สัง ทว ราชดีห์, ถือ พด ๕๐๐๐ เปน บัก ขวา. พระราม รณภพ ชี ข้าง พลาย มณ

จักรพรรดิ, ถือพล ๕๐๐๐ เปน ปีกซ้าย. พระท้าย น้ำ ชี ข้าง พลาย สวัสดิ์
พิไชย, ถือพล ๑๐๐๐๐ เปน กอง หลัง. หลวง หลุไทย ชี ข้าง พลาย ทรง
ภูบาล, ถือพล ๕๐๐๐ เปน ปีกขวา. หลวง ราช ภักดี ชี ข้าง พลาย ดำ
ราษฎร, ถือพล ๕๐๐๐ เปน ปีกซ้าย. ประดับ ด้วย หมู่ หมอชด คชินทร—ตั้ง
กัน แทรก แสง สดับ ค่าย, คำ พังคา โคศร แด่น ถ้วน ดำ พยห—ตุ มหิมา, อัน
ท้าว พระยา เสนาบดี พิริย โยธา ทวย หาญ แ่น พลากร พล พฤษร์ พร้อม พรัง
ตั้ง ตาม ขบวน, เบญจบุษย์ เสนางคนิกร—เสด็จ. พระ มหา ราช ครู พระ ครู
สิด พราหมณ์ ไทริบตี, ก็ อัญเชิญ เสด็จ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว,
ทั้ง ๒ พระองค์ ทรง สรง มูรธาภิเศก, ถวาย เคา เคี้ยว พาท—อวยไชย, สมเด็จ
พระพุทธเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็ ทรงเครื่อง ประดับสำหรับ ราชกระษัตริย์,
สู่ สมรภูมิตั้งคราม.—วัน นั้น เปน วัน อาทิตยทรง พระแสงธนู—แล้ว, เสด็จ ขึ้น
เกย คอยฤกษ์. แด ชี พ่อ พราหมณ์ ทำ โธถนทวาร—แล้ว เสด็จ ไก่. ขุนมหาพิไชย
ศักดิ์ ไม่ ชุ่ม นาม เส็จ แล้ว ภาอ ไต้ ยืน เฝ้า ยืน ยิง ยุธ แยัง—สู่ต เฝ้า. ครี
ให้ จาหมื่นทิพเสนาเอามาเร็วไปฟังราชการ. เห็นทัพหน้าพ่ายมาเปนอลหม่าน,—
จาหมื่น ทิพเสนา พา เอา ขุนหมื่นใน กอง นำ เข้า มา เฝ้า. สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว
ครีตาม ว่า, เหตุ ไฉน จึง พ่าย ซ้ำ คี. ขุน หมื่น กราบ มังคม ทูล พระกรุณา
ว่า, ยก ขึ้น ไป ถึง ท้าย โคกเภา เข้า เพลา ประมาณ โมง เศษ, พอ กอง ทัพ
รวมกัน ยก มา ปะทะ ตี กัน ถึง กลุมบอน. ก็ หนัก กว่า ทุกครั้ง จึง พ่าย. สมเด็จ
พระเจ้า อยู่หัว ครี ดู ความคิด มุข มนตรี ว่า, ทัพ นำ พ่าย ตั้ง นี้ จะ คิด เปน
ประการ ไฉ. เสนาบดี มนตรี มุข กราบ ทูล ว่า, ขอ เชิญ เสด็จ ทัพ หลวง ตั้ง
นั้น อยู่ ก่อน, แต่ง ทัพ ไป ตั้ง รับ หนอง ไร่, ค่อ ไต้ ทัพ แล้ว, จึง ยก ทัพ หลวง
ออก ทำ ยุทธ หาร, เห็น จะ ได้ ไชย ชำระ. สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว ไม่ เห็น
ด้วย, ครี ว่า, ทัพ นำ แดก ฉาน มา แล้ว, แด จะ แต่ง กอง ทัพ ออก รับ ไว้.

ก็จะมาปะทะกันเข้า, จะพลอยให้แตกเสียอีก. ชอบให้เบ็ด ลง มาทีเดียว, ให้ข้าศึก ได้ตลึง ใจเสีย กระบวน มา, เรา จึง ยกทัพ ใหญ่ ยอ ข้าศึก เห็น จะได้ ไซย ชำระ โดยง่าย. ท้าว พระยา มุขมนตรี ทั้ง ปวง กราบ ถวาย บังคม เห็น โดย พระราชดำริห์ พร้อม กัน. สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ก็ ครัส ให้ จหมื่น ทิพ เสนา, จหมื่น ราชา มาตย์ เอา ม้า เร็ว ขึ้น ไป ประกาศ แก่ นาย ทิพ นาย กอง พล ทหาร ทั้งปวง, อย่า ให้ รอ รมิ เถย, ให้เบ็ด ลง มาทีเดียว.

ฝ่าย ทิพ รามัญ เห็น ทิพ ชาว พระนคร พ่าย มิได้ ตั้ง รั้ว, ก็ ยังมี ใจ กำริบ ได้ ระล่ำ ระลาย มิได้ เป็น กระบวน. สมเด็จพระนครินทร์ ผู้ เป็น เจ้า เสด็จ คอย ฤกษ์, ทอด พระเนตร เห็น มหาเมฆ—คั่ง ขึ้น มา แด่ ทิศ พายัพ, แล้ว กลับ เกี้ยว คืบ กระจ่าย อันตร ชาร ไป,—พระสุริยเทวบุตร—จวัก แจ่ม ดวง—ใน นก คุฏฐอากาศ.—พระ มหา ราชนคร พระครู ปโรหิตาจารย์ ไหว้ ธูป ตั้ง, ก็ ถิ่น พ้อง ไซย คำเนิน ชง. พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ เสด็จ ทรง เจ้า พระยา ไซยา นภาพ—เป็น พระ คชาธาร, สมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร—บรมนาถ ราช อนุชา,—เสด็จ ทรง เจ้า พระยา ปราบ ไตรยจักร—เป็น พระ คชาธาร, พลทหาร ก็ ให้ ถิ่น บัน ภา ศัพท์ แทร ธงชัย, เสียง ประโคม พ้อง ก้อง ชะนะ ก้อง คึก สัก ทาน สัก เทือน ประหนึ่ง แผ่นดิน จะ ไหว. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์ ยাত্রา พระคชาธาร—เป็น บาท ย่าง สัก เทิน—มา เบื้อง ขวา ปะ ฝ่าย ขั้ว ข้าศึก. เจ้า พระยา ไซยา นภาพ, เจ้า พระยา ปราบ ไตรยจักร ได้ ยืน เสียง พด, แต่ เสียง พ้อง ก้อง คึก อึง คั่น, ก็ เรียก มัน ครั้น ครั้น, อาง หุหุ หาง กิริยา บ้วน เติ เป็น บาท ย่าง ใหญ่ แล้ว ไป ด้วย กำดั้ง น้ำ มัน. ช้าง พระยา มุขมนตรี ถัด โยธา หาญ ช้าย ขวาน่า หลั่ง ทั้ง นั้น, ตก ไป มี หัน เสด็จ พระคชาธาร. สมเด็จพระ พุทธ เจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์ ไกล่ทัพ นำ ข้าศึก, ครั้ว ทอด พระ เนตร เห็น พล พม่า รามัญ ยก มา นั้น เต็ม ทั้ง กอง, เดิน อุก คืบ ใน มหา สมุท,—ข้าศึก

ได้ พต ขาวพระนคร ครั้ง นั้น, สดับ ขมิ ข้อน กัน มิได้เป็น กระบวน. สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็ ขมิ พระคชาธาร เข้า โจม แทง ข้าง นักรบ, ได้ ฝ่ายเดียว ถิ่น ดัด-คตุม บอน. พต พม่า ต้ม ตาย เกือบ นกตาด, ข้าง นักรบ คักได้ กลิ่น น้ำมัน พระคชาธาร, ก็ หก หัน-คตุม ปะทะกัน เป็น อุดหม่าน. พต พม่า รามัญ ก็ ไทรม ยิง-ธนู นำ ไม ขึ้น ไฟ ระดม เอา พระคชาธาร, สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, แล รุม การ-ก็ ครอบหมัด มัด เป็น หมอกมัว ไป มิได้ เห็น ประจักษ์. พระบาท สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า, จึง ประกาศ แก่ เทพบุตร-ทั้ง ปวงว่า, ให้ บังเกิด มา ใน ประยูร มหาเสวตร ฉัตร, -จะ ให้ บารุง พระ บวร พุทธศาสนา.-ไหน จึง มี ช่วย ให้ สว่าง เห็น ขัศก เต่า. พอ ตก พระโอรส ๓, -พระพาย ก็ พัด คว้น อัน เป็น หมอก มัด นั้น สว่าง ไป. ทอด พระเนตร เห็น ข้าง เสวตรฉัตร ๑๒ ข้าง, มี ข้างตั้ง ข้างกัน ยืน อยู่เป็น อันมาก. แต่ มิได้ เห็น พระมหาอุปราช. ครั้น เหลือบไป ทิศ ขวา พระหัตถ์-ก็ เห็น ข้าง เสวตร ฉัตร ข้าง ๑, ยืน อยู่ ฉนวน ยาว ไม่ ขยับ-มี เกรียง สูง แด ทหาร นำ ข้าง มาก. ก็ เข้า พระไทย ถนัด ว่า, ข้าง พระมหาอุปราช. พระเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็ ขมิ พระคชาธาร ครอง เข้า ไป. ทหาร นำ ข้าง ขัศก, ก็ วาง เป็น จารงมณฑกนกลัม ตระเบงแก้ว ระดม ยิง, มิได้ ต้อง พระองค์ แล พระคชาธาร. สมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า, จึง ครวญ ร้อง เบียดด้วย พระสุริยแสง-อัน ตั้ง ว่า, พระเจ้า พี่เราจะ ยืน อยู่ โยใน ร่มไม้ เต่า. เขิญ ออก มา ทำ ยุทธ หัก ถัด ด้วย กัน, ให้ เป็น เทียรติ ยก ไว ไช แผ่นดิน เกิด, ภาย นำ ไป ไม่ มี พระเจ้า แผ่นดิน ที่ จะ ได้ ยุทธ หัก ถัด. พระมหาอุปราช ได้ พัง ตั้ง นั้น แล้ว, ถอย พระไทย มี ขัศก ราชมหาร-ก็ มาย พระคชาธาร ออก มา ขมิ. เจ้า พระยา ไชยนาฎพ เห็น ข้าง ขัศก, ก็ ไป ด้วย ฝัก น้ำมัน-มี กัน ยัง เสีย ที่, พดวย พักถอ ได้ จ้าง แบก รุน มา, พระมหาอุปราช จ้วง พัน ด้วย พระแสง ของเจ้า.

สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า เฝ้ายพระมาตาธิบดี,—พระแสงขอมิได้ ต้อง
พระองค์. เจ้าพระยาไชยานุภาพสมบัติลงได้ต่างแบกถนัด, พลายพัททอง
เปลื้องเบนไป. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าได้ที, จ้วงฟันด้วยพระแสง
พดพ่าย,—ต้องพระธำมรงค์—พระมหาอุปราชาคดออกลงมาจากประจิม
ราชประเทศ—ชนลงกับคอช้าง. แด่นายมหานุภาพพรดาญ พระกษัตริย์, ของ
พระนเรศวรเป็นเจ้านั้น, ต้องเป็นข้าศึกตาย. ขณะเมื่อสมเด็จพระนเรศวร
เป็นเจ้า ชนช้างด้วยพระมหาอุปราชานั้น. เจ้าพระยาปราบไตรยางค์,
ซึ่งเป็นพระกษัตริย์สมเด็จพระเอกาทศราช, ก็เข้าชนช้างด้วยพลายพัททอง
ช้างนางจาเชโร. เจ้าพระยาปราบไตรยางค์ได้ต่าง, พายหนีเสียที่เบน
ไป. สมเด็จพระเอกาทศราชจ้วงฟันด้วยพระแสงของ้าว, ต้องคอนางจาเชโร
ขาดตายกับคอช้าง. หมื่นภักดีศพรถางช้างสมเด็จพระเอกาทศราชนั้น, ต้อง
เป็นข้าศึกตาย.

ขณะเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์ ทำคุณสงคราม—
ได้ไชยชนะมหาอุปราชานางจาเชโรแล้ว, บันดาทั่วพระยา มุขมนตรี,
นายทัพนายกองซ้ายขวา นำหัตถ์ทั้งปวง, จึงมาทูลเสด็จ, เข้ารับฟัง
ทางพันข้าศึกเป็นสามารถ. แด่พวกพดพ่ายรามัญทั้งนั้น, ก็แตกกระจัด
กระจายไป เพราะพระเดชเดชา นุภาพ. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสให้
นายทัพนายกองทั้งปวง, ยกไปตามจับข้าศึก. แล้วเสด็จคืนมายัง
พลับพลา, พระราชทานชื่อเจ้าพระยาไชยานุภาพเป็นเจ้าพระยาปราบ
หงสาวดี.—บันดา มุขมนตรี นายทัพนายกองทั้งปวง, ซึ่งยกตามข้าศึก
นั้น, ได้ฆ่าฟันพม่ามอญโดยทางไป ถึงกาญจนบุรี, ศพเกิดขึ้นไปแต่
ตะพังตุนั้น ประมาณ ๒๐๐๐๐ เศษ. จับได้เจ้าเมืองมะดวน, แด่นาย
ทัพนายกอง, กับไพร่เป็นอันมาก. ได้ช้างใหญ่สูง ๖ ศอก ๓๐๐. ช้าง

พลายพัง ระวังเพียว—๕๐๐, ม้า ๒๐๐๐ เศษ มาถวาย. สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ครว้ให้ ก่อ พระเจดีย์ ถาน สรรพคุณ—พระมหาอุปราชได้ตำบล
ตะพังครุ. ขณะนั้นโปรด พระ ราชทาน ข้าง ๆ ๑, กับ หมอ แด่ ความ, ให้
เจ้า เมือง มะดวน กลับ ขึ้น ไป แจ้ง แก่ พระเจ้าหงสาวดี. พระ บาท สมเด็จพระ
พุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็เสด็จ กลับ คืน พระนคร แล้ว ครว้ ว่า, เจ้า
ราม กพ กลางข้าง, กับ ขุนศรี ศษ คง ความ, ซึ่ง ได้ ฝูญ ขี้ศึก—จน มีไชย
ชำนาญด้วย, พระองค์ ก็ ปูณำ เหน็จ พระราชทาน ยศถาศักดิ์ เครื่อง อุปะโรก—
บริโกล,—เสื้อ ผ้า เงิน ทอง. ฝ่าย นาย มหานภาพ ความข้าง, หมื่น ภักดีศวร
กลาง ข้าง, ได้ โดย เสด็จ งาน พระราช สงคราม, จน ถึง สิ้น ชีวิต ใน ท่าม
กลาง คัก นั้น มีความ ชอบ, ให้ เขา บุตร ภรรยา มา ชบเลี้ยง, พระราช ทาน
เครื่อง อุปะโรก บริโกล, เงิน ทอง เสื้อผ้า โดย สมควร.

แล้ว มี พระ ราช คำว่า ให้ ปฤกษา โทษ—นาย ทัพ นาย กอง ว่า, ขี้ศึก ยก
มา ถึง พระ นคร, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ทั้ง พระ ไทย จะ
รักษา พระ พุทธ ศาสนา, แด่ สมณพราหม ณาจารย์ อาณา ประชา ราช ภูม.
มิได้ คิด เห็น ยากลำบาก, พระ องค์ ทรง พระ อุดมให้ เสด็จ พุท โยธา ทัพ
ออกไป รณรง—ด้วย ขี้ศึก, แด่ นาย ทัพ นาย กอง กลับ ขี้ศึก ยิ่ง กว่า พระ
ราช อาชญา,—มิได้ โดย เสด็จ พระ ราช คำเนิน ให้ ทน, แด่ พระ ษชาธาร
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระ องค์. ให้ เข้า อยู่ ท่าม กลาง ขี้ศึก, จน
ได้ กระทำ ยุทธหัตถ์ มี ไชยชนะ พระ มหา อุปราช เสด็จ, โทษ นาย ทัพ นาย
กอง ทั้ง นี้ จะ เปน ประการใด. พระมหา ราชครู พระครู ภิโรหิต ทั้ง บวงพฤกษา
ไล่ ด้วย พระ โยการ คัก,— พบ พระ กฤษณิกา—ว่า, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เสด็จ พระ ราช คำเนิน งาน พระ ราช สงคราม, แด่ เกณฑ์ ผู้ใด เข้า ใน กระบวน
แล้ว, มิได้ โดย เสด็จ ให้ ทน เมื่อ ขณะ ยุทธ,—ท่านว่า โทษ ผู้ นั้น เปน อุกฤษณ,

ให้ประหารชีวิตเสีย—อย่าให้ผู้อื่นดูเยี่ยงอย่าง. เขาทำพิพาทขากวามทุกข์,
มีพระราชดำริสั่งให้ถามดูจนปรากฏว่า—แต่ก่อนมีอันจนวันจากทุกข์
บัดนี้—ให้เดานาย ทพ นาย กอง จำเรือนครุไว้ก่อน ๓ วัน, พันแก้ว
จึงให้ดำเนิ โทษ โดย พระโดยการศึก.

ครั้น ณ วัน ๑ ๗ คำ, สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว, แด พระราชา

คณะ ๒๕ รูป, เข้า มา ถวาย พระพร ตาม ชั่ว, ซึ่งเสด็จงาน สังคราม ได้
กระทำยุทธหัตถี มี ไชยชนะ พระ มหา อุปราชา. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็แสดง
การ ซึ่ง บารมี ประจา มีศรี ให้ พัง ทุก ประการ. สมเด็จพระ พนรัตน์ จึง ถวาย
พระพร ว่า, พระ ราชนิการ—มี ไชย แก่ ข้าศึก อีก, เปน โฉน ข้าราชการ การ
ทั้งปวง จึง ค้อง ราชทัณฑ์—เล่า. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงตรัสบอก ว่า,
นาย ทพ นาย กอง เหล่านี้, อยู่ใน กระ บวน ทพ โยม, มัน ถัดข้าศึก มาก
กว่า โยม, จะ ให้แค่ โยม ๒ คน ที่นี้เอง ผ่าน เข้า ไป ใน ท่ามถางศึก, จนได้
กระทำยุทธหัตถี กับ มหา อุปราชา มี ไชย ชำระแล้ว, จึง ได้เห็น หน้า มัน. นี่
หากว่า บารมี ของ โยม, หา ไม่แผ่ดิน จะ เปน ของ ชาว พงษาวดี เสีย แล้ว.
เพราะ เหตุ ดังนี้ โยม จึง ให้ ดง โทษ พระ โดยการ ศึก. สมเด็จพระ พนรัตน์
จึง ถวาย พระพร ว่า, อาตมาภาพ—พิเคราะห์ดู—อัน ข้าราชการ เหล่านี้, จะ
ไม่รัก ไม่กลัว พระ ราชนิการ เจ้า นั้น หา มิได้. แต่ เหตุ ทั้ง นี้ จะ ให้ พระ
เกียรติยศ พระราช นิการ เจ้า เปน มหัจฉริยะ.—เหมือน สมเด็จพระ ธรรมทัต
พุทธเจ้า, เมื่อ พระองค์ เสด็จ เหนือ อุปราชิต บันลังก์—ครองพระมหา โพธิ—
ณเพลา สว่างขึ้น—ครั้ง นั้น, เทพเจ้า—มาเฝ้า พร้อม อยู่ ทั้ง หมื่นจักรวาฬ,
แด พระยา สวัสดิ์ติ มาร—ยก พด เสนา มาร—มาจตุ ครั้น นั้น, ถ้า ได้ เทพดา
เจ้า เปน บัณฑิต,—แต่ มี ไชย —แก่ พระยามาร, ก็ หา ตู เปน มหา มหัจฉริยะ—
นัก ไม่. นี่ พอน ให้ หมู่ออมร—อินทร พรหม—ทั้ง ปวง ประ ทาศ หน้า ไป ดังนี้,

ยัง แต่ พระองค์เดียว อาจ ดำรงภพ ภาย มาว่า จิราศ,—กับ พดเสนา มาร
ให้ ปราไชย—พ่าย แพ้ ได้. จึง สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เจ้า—ได้ ทรง พระ
นาม ว่า, พระพิชิตมาร—โมตี—ศรีธรรมเพ็ญ ตาญาณ.—เป็น มหัจฉรย์ คัด
ติเรก—ทั่ว ธนัต โลก ชาติ—ของ บน ครอบทั่ว ถึง ภวคฤพรหม,—เป็น
ต่ำ ตอยก ถึง อโหภาค อดเจ้—เป็นที่ สุก. ก็ เหมือน พระราช สมภาร เจ้าทั้ง ๒
พระองค์ ครั้ง นี้. ถ้า เสด็จ พร้อม ด้วย เสนา นิกร โยธา ทวยหาญ—มาก, แด
มี ไชย แก่ พระมหาอุปราชานั้น, พา สู้ เป็น มหัจฉรย์ แด่ พระเกียรติยศ—
ปรากฏ ไป ใน นานา ประเทศ ธานี—ใหญ่ น้อย ทั้งปวง ไม่. พระราช สมภาร เจ้า
อย่า ทรง พระปริวิตก—โศรณนัย น้อย พระไทย เดย. อัน เหตุ ที่ เป็น นี้ เพื่อ
เทพย เจ้า ทั้งปวง อัน รักษา พระองค์, ลัก ดำรง พระเกียรติยศ ใดๆ ชาติภาพ
ถวาย พระพร เป็น แท้. สมเด็จพระเจ้า อยู่ หัว ครีดี ได้ ทรง พัง พระพนรัตน์
ถวาย วิสัยนา กว้างขวาง, ออก พระนาม สมเด็จพระบรมไตรโลกย์ ครั้ง นั้น,
รฤกถึง พระคุณ อัน ยิ่ง, ก็ ทรง พระบิตไธสมันต์ ต้นเดิม พระกระมล ราชสุไทย—
ปราโมช,—ยก พระกร ประนม—เหนือ พระอุมางศ สโรคน,—นมัสการ—ออก
พระโอษฐ์ ว่า,—สาธุ สาธุ—พระ ผู้ เป็น เจ้า ว่า นี้ ควร หนักหนา. สมเด็จพระ
พนรัตน์ เห็น ว่า, พระ มหากระษัตริย์ ศถาย พระโอรส แล้ว, จึง ถวาย พระพร
ว่า, พระราชา คณะ ทั้งปวง เห็น ว่า, ข้า ราช การ ทั้งปวง ซึ่ง เป็น โทษ เหล่า
นี้, ผิด หนักหนา อยู่ แล้ว. แต่ ทว่า ได้ ทำ ราช การ มา แล้ว ครั้ง สมเด็จพระ
บรมราชโอรส, แด สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง, แด ทำ ราช การ มา ใน ได้ ฝ่า
ดของ รุติ พระบาท, ของ พระราช สมภาร เจ้า แต่ เดิม มา, ทุก พุทธบริษัท—
สมเด็จพระบรมครู—เหมือน กัน. ขอ พระราช ทาน โทษ คน เหล่า นี้ ไว้ ครั้ง หนึ่ง
เกิด, จะได้ ทำ ราช การ เสนอ พระเดช พระคุณ สืบ ไป. สมเด็จพระเจ้า
อยู่ หัว ครีดี ว่า, พระ ผู้ เป็น เจ้า ขอ แล้ว, โยม ก็ จะ ให้. แต่ ทว่า จะ ให้ ไฉ

ตั้งเอาเมือง ตนาทศรี เมือง ทวาย แก่ตัว ก่อน. สมเด็จพระพนรัตน ถวายพระพรว่า, การ ซึ่งจะให้ไปตั้งเมืองนั้น, สุดแต่พระราชสมภารเจ้าจะส่งเคราะห์ใช้กิจ สำนะ.—แล้ว สมเด็จพระพนรัตน, พระราชาคณะ ทั้งปวง ถวายพระพรตาไป. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สั่งให้ท้าวพระยาหัวเมือง มุขมนตรี พันโท พระราชกำหนด ให้พระยาจักรี ถือพล ๕๐๐๐๐ ไปตั้งเมือง ตนาทศรี, ให้พระยาพระคลัง ถือพล ๕๐๐๐๐ ยกไปตั้งเมือง ทวาย. พระยาจักรี, พระยาพระคลัง, นายทัพ นายกอง, ก็ถวายบังคมลาออกไปโดยพระราชกำหนด.

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ดำรัสว่า, ซึ่งเราตั้งหัวเมืองฝ่ายเหนือเสียเล็ก ครอบครองได้มานั้น, ก็หาสิ้นที่เดียวไม่. ครั้นนี้ศึกหงสาวดีก็ถอยกำลังแล้ว, ถึงมาทว่าจะมีมาก็ไม่เกรง, เราจะบำรุงเมืองทั้งนี้, จะให้เปนเกียรติยศไว้ตราบนานเท่านาน. จึงตั้งให้พระยาไชยบูรณ์เปนเจ้าพระยาสุรสีห์ครองเมืองพระพิษณุโลกย์, ให้พระศรีเสาวราชไปรักษาเมืองสุโขทัย, ให้พระอภัยมณีไปรักษาเมืองพิษณุโลกย์, ให้หลวงจำไปรักษาเมืองสวรรคโลกย์. บันดาลหัวเมืองทั้งปวง, ก็ให้เจ้าเมืองกรมการ แยกไปเรียก ร้อง รวบรวมไพร่พล, ซึ่งแตก ฉาน ชาน เช่น ชัยบุรีคัง นั้น ทุกหัวเมือง.

ฝ่ายเจ้าเมืองมะดวนชาวหงสาวดี, ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรจับได้ให้ปล่อยกลับไปนั้น, ก็พบนายทัพ นายกอง พม่ามอญ, ซึ่งแตก ฉาน ชาน เช่น โดยทางไปรวบรวมกันไว้, ก็พากันกลับไปกรุงหงสาวดี, เข้าเฝ้ากราบทูลซึ่งประพาศเหตุ, ซึ่งพระมหาอุปราชเสด็จพระชนมชีพ—กับคองข้างนั้น, ให้ทรงทราบทุกประการ. สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีแจ้งดังนั้น, ก็เสียดพระไทย โทมนักคิด อาไถย—ถึงพระราชบุตร,—แล้วทรงพระโกรธแก่นายทัพ นายกองว่า, นเรศวรกับเขากศกรฐน้องชายเจ้ามารบแต่ ๒

ช้าง, เป็น คน ถวาย คน ความ ข้าง ๒ คน เท่านั้น. พด เรา ถึง ๕๐๐๐๐๐
ถึง มาทว่า จะ มี ถึง สิบ ราว ๑๐๐, จะ ประหาร ด้วย กัน ดิน แต่ คน ละ กัน,
ก็ จะ ไม่ ครบ นาม อีก. นี่ จะ ให้ เสีย พระราช โอรส แห่ง เรา, ไหน จะ เลี้ยง
ต่อไป ได้. ให้ ส่ง พระราช อาญา ทั้ง นาย ทั้ง โพร, แล้ว จำ ไล่ เรือน ทรู
ไว้, อยู่ ประมาณ ๒ วัน ๗ วัน. พระเจ้า หงสาวดี ทรง พระราช คำไว้ ว่า,
นเรศวร ทำ การ คืบ ครอบ ใจ หลัด หลอม ชง อาจ นัก, จน ถึง ยุทธ หัตถ์ มี ไชย
แก่ มหาอุปราช, เอกา ทศรฐ เตา ก็ มี ไชย แก่ มาจจ โร. เห็น พี่ น้อง ๒ คน
นี้ จะมี ใจ กำเริบ ยก มา ตี พระนคร เรา เป็น มัน คง. แต่ ทว่า จะ คิด เอา เมือง
คณา ศรี เมือง มฤทธี, เมือง ทวาย ก่อน. จำ จะ ให้ นาย ทัพ นาย กอง, แด
โพร ซึ่ง ไป เสีย ทัพ นานี้. ให้ ยก ไป รักษา เมือง คณา ศรี, เมือง มฤทธี,
เมือง ทวาย ไว้ ให้ ได้. คืบ จึง จะ ไม่ ถึง กรุง พงสาวดี. ครั้น ทรง พระราช
คำไว้ แล้ว เพรา รุ่ง เสด็จ ออก, ครั้น จึง ให้ ถอด นาย ทัพ นาย กอง ออก จาก
สังข ตึก พันทนาการ,—แล้ว ให้ เร่ง ยก ลง ไป รักษา เมือง คณา ศรี, เมือง
มฤทธี, เมือง ทวาย ไว้ ให้ ได้ ถ้า เสีย เมือง คณา ศรี, เมือง มฤทธี, เมือง
ทวาย แก่ ข้าศึก, จะ เอา นาย ทัพ นาย กอง ทั้ง ปวง, แด โพร พด ทั้ง นี้ ได้ เกล้า
เผ่า เสีย ให้ สิ้น ทั้ง โศคร. นาย ทัพ นาย กอง ทั้ง ปวง กราบ ถวาย บังคม ดา, ยก
กอง ทัพ ไป จาก กรุง พงสาวดี.

ฝ่าย เจ้า เชียงใหม่ แจ้ง กิจ การ ใน กรุง เทพ มหานคร, ขึ้น ไป เสด็จ สันทุก
ประการ, ก็ เกรง พระเดช เสด็จ อาญา. จึง ครั้น แก่ แค้น ท้าว พระยา ดาว ทั้ง ปวง
ว่า, บัดนี้ สมเด็จพระเจ้า กรุง พระนคร ศรีอยุธยา ถึง แก่ สวรรคต, สมเด็จพระ
พระนเรศวร ราช บุตร ได้ ครอง ราช สัมบัต, พระ มหาอุปราช ยก ลง มา ได้
กระทำ ศพ พุท ถึง แก่ พิรา ไธโย—กับ คอ ช้าง. แล้ว ทัพ กรุง เทพ มหา นคร ศรี
อยุธยา ยก ออก ไป ตี เมือง มฤทธี, เมือง ทวาย อยู่ แล้ว. อัน หนุ่ ราช พรหม กษ

ที่จะเข้า รอคอยยุทธ—ด้วย กรุง พระมหา นคร ศรี ยุธยา นั้น. ดุจ หนึ่ง ผู้
 มีชาติ—อัน จะ เข้า ไป คือ ศักดาเดช—พระยา สิงหาราช.—ถ้า มิ ใด นั้น. ดุจ
 หนึ่ง โดม ชาติ ฤๅณ ปักษา—อัน เข้า ไป รอ เปดอ เพดง, มี แต่ จะ พินาศ ธิบหาย
 ลง ทุก ที่. บัดนี้ เถา พิเพวระ หัตถ์ พระเจ้าหงษาดี เสี่ย พระมหาอุปราชา ราชบุตรี,
 เหมือน หนึ่ง พระกร—เบื่อง ขวา ชาติ แล้ว. สมเด็จ พระนเรศวร เปน เจ้า, กับ
 สมเด็จ พระอนุชา ธิราช เถา, ทรง พระราช ฤๅณ ฤๅณ ฤๅณ—ยัง ทู—ขึ้น,
 ดุจ พระทินกร—สถิตย์ อย อยู่ เหนือ อากาศ อัน ปราศ จาก เมฆ,—ขณะ เมื่อ
 เพดา เทียง แสง รัศมี มี แต่ กัด ขึ้น ไป. ที่ ไหน กรุง หงษาดี จะ พ้น ใจ ใจ พระ
 หัตถ์. จำ เรา จะ ลง ไป ชื่อน น้อม ถวาย เครื่อง ราช บรรณา การ พัง พระเดช
 เชา ฤๅณ ฤๅณ, จึง จะ พ้น ไภย นครราช. แด่น ท้าว พระยา ดาว พัง ปวง ได้ พัง ราช
 บัญชา ก็มี ความ ยินดี, ดุจ หนึ่ง มัญจ ฤๅณ ฤๅณ อัน พ้น จาก ปาก อสุวิชัย,—
 พระเจ้า เชียง ใหม่ จึง ให้ แต่ง ถัก ษณ พระ ราช ศาสน์, ให้ นันทพยะ, กับ แด่น
 หนึ่ง ชื่อ, แด แด่น หลวง จำ ทูล พระ ราช ศาสน์, กับ เครื่อง ราช บรรณา การ
 มา โดย ด่าน เมือง ตาก พระยา กำแพง เพชร ก็ แต่ง ขุน หมื่น กรม การ กับ ทูล ลง
 มา ถึง พระ นคร ศรี ยุธยา. อีก มหา เสด็จ ไปถึง จึง กราบ ทูล, พระบาท
 สมเด็จ พระเจ้า อย หั้ว ทั้ง ๒ พระองค์, เสด็จ ออก ณ พระ ที่ นัง มังคลาภิเศก,
 พริ้ม ด้วย หมู มุข ๑๒๒ ๑๒๒ มนตรี—กระวี ราช ปโรหิตา ไหราจารย์, เฝ้า
 พระบาท บงกช มาศ—ตาม ตั้ง ดาว คาราค—ราย รอบ พระ รัชนีกร เทวบุตรี,—
 จึง ดำรัส ตั้ง ให้ เบิก ทูล ณ ทูล เข้า เฝ้า. พระ ศรี ภูมิ ปรีชา ชำใน ถัก ษณ พระ
 ราช ศาสน์ นั้น ว่า, พระเจ้า เชียง ใหม่ เปน อิศรา ธิปไตย—ใน มตา ประเทศ,
 ขอ โน้ม น้อม ศิริ รัตน—ถวาย วันชนะ ประทาน—มา เทบ พระ บาท ฤๅณ,—
 สมเด็จ พระพุทธ เจ้า อย หั้ว ทั้ง ๒ พระองค์, ด้วย ข้า พระบาท แด่ ก่อน ขัด พระ
 ราช ฤๅณ—ผู้ เปน อิศรา ธิปไตย ใน รามัญ ประเทศ—มิ ได้, บังอาจ ยก พยุห

โยธา มากระทำ จลาจล แก่กรุง พระมหา นครศรี อยู่ทวยหา เป็น หลาย ครั้ง, ให้
 เคียง ได้ เบื้อง มาท บง กษ มาศ, ขอ พระองค์ จง ทรง พระการณ ฎาพ.—บัด นั้น
 ข้า พระบาท, จะ ขอ พระราช กฤษฎา เสด็จ ฎาพ อภินิหาร บารมี ปกเกล้า
 เกษ,—คฤหนึ่ง ปริมณู ทศ ร่ม พระ มหา โพร.—ถ้า พระ องค์ จะ เสด็จ ยก พยุห
 โยธา ทัพ ไปแห่ง ไต, จะ ขอ อาษา โดยเสด็จงาน พระราช สง ความ กว่าจะ
 ขึ้น ก่าตั้ง. ข้า พระองค์ ให้ นันทพะ, กับ แดน หนึ่งชื่อ, แดน หดง จำ ทศ
 พระราช ศาสน์ เชิญ เครื่อง มงคล ราชบรรณา ตง มา จำ เรือ ทาง พระราช ไม่ตรี.
 สมเด็จพระพุทธ เจ้า อยู่ หั่ว ได้ ทรง พัง, ทรง พระ โธมนัก, จึง มี พระ ราช
 ประยู สันถาร—ปราศไทรแก่ ทูตา นุทต ตาม นิต—แล้ว, ดำรัส ตั้ง ให้ พระราช
 ทาน เต็ม ผ้าเงิน ครา แก่ ทูตา นุทต โดย ถานานุกรม.—แล้ว แต่ง คอบ พระราช
 ศาสน์ ส่ง ทูตานุทต กลับไป. ฝ่าย นันทพะ, กับ แดน หนึ่งชื่อ, แดน หดง กลับ
 ขึ้น ไป เข้า เฝ้า พระเจ้า เชียงใหม่, ทศ ราช กิจ เสด็จ ขึ้น ทุก ประการ. พระเจ้า
 เชียง ใหม่ ก็ โธมนัก, คฤหนึ่ง ผู้ เดิน มา ตาม สดถ วิทยา กนถาร ไทต, ใน
 เพลา เทียง ร้อน กระวน กระวาย ด้วย พระแสง ฎาพ มาศ—กถา, แต่ มี ผู้ เอา น้ำ
 อ้น เย็น ใส่ มา โส่ตส่ง—กายา ให้ เย็น สบาย.

ขณะ นั้น พอ มี หนึ่งชื่อ บอก เจ้า เมือง เชียง แดน มา ว่า, ชาว ตำน เมือง
 ล้าน ช้าง ไป ตรวจ ตระเวร ตำน, พบ กัน เข้ว วิฎาท—ข้า พัน กัน ตาย บัด นั้น
 พระเจ้า ล้าน ช้าง แต่ง ให้ พระยา เมือง หดง, เมือง แดน, เป็น แม่ ทัพ พต
 ประมาณ ๗๐๐๐, ยก ขึ้น มา ถึง เมือง เชียง แดน ได้ รับ พัง กัน อยู่ แล้ว. ขอ
 ให้ พระเจ้า พัน ห่อคำ—จัด เจง เขาก่าตั้ง มา ช่วย ก้าเฮื้อ,—พระเจ้า เชียง ใหม่
 ได้ ทราบ ก็ ให้ จัก กอง ทัพ ไป ช่วย, แล้ว แต่ง หนึ่งชื่อ บอก ตง ไป ให้ ทราบ
 ทศ พระบาท สมเด็จพระพุทธ เจ้า อยู่ หั่ว ว่า, กอง ทัพ ล้าน ช้าง ยก มา ต่ เมือง
 เชียง แดน, ขอ ให้ กอง ทัพ กรุง ขึ้น มา ช่วย. แต่ง แล้ว ส่ง ให้ พระยา หดง

เมือง แก้วหมื่น โยธา กับไพร่ ๒๐ คน ถือตงไป. ครั้นถึงกรุงพระมหานคร
ศรีอยุธยา, อภิมาหาเสนาธิบดี—นำหนังสือบอกมังคมทูต. สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์ ครัดทราบ, จึงดำรัสให้พระยาราชฤทธาณนถ์
ถือพล ๕๐๐๐, สรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธใหญ่น้อย, ช้างเครื่อง ๕๐,
ม้า ๒๐๐. เสด็จพระรามเดโช, ซึ่งเป็นชาวเมืองเชียงใหม่อันไปด้วย.
แล้วจึงมีพระราชมารัสให้ตั้งพระยาราชฤทธาณนถ์ว่า, ถ้าสำเร็จราชการ
แล้ว, ให้พระรามเดโชอยู่ช่วยราชการพระเจ้าเชียงใหม่. พระยาราช
ฤทธาณนถ์กราบถวายบังคมลา, ยกทัพขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ครั้นถึงเข้า
เฝ้าพระเจ้าเชียงใหม่, ต่างแจ้งราชการโดยควร. แล้วก็ยกไปตั้งณเมือง
เชียงแสน. ฝ่ายกองทัพน่านช้างแจ้งว่า, กองทัพกรุงเทพมหานครยก
ขึ้นไปถึงตการบไว้. พระยาเสนา กับพระยาหลวงเมืองแสน แม่ทัพ
ด้านช้างเจราความเมืองกัน, พระยาหลวงเมืองแสนเกรงพระเดช
พระคุณภาพ, ก็เลิกทัพกลับไปเมือง. พระยาราชฤทธาณนถ์, ก็ให้พระราม
เดโชอยู่ช่วยราชการเมืองเชียงแสน โดยพระราชกำหนด. พระยาราชฤทธา
ณนถ์ ก็เลิกทัพกลับมาถึงกรุงเทพมหานครกราบทูตซึ่งได้ไปรับของ
ทัพเมืองด้านช้าง, กับกองทัพเมืองเชียงแสนเสร็จสิ้นทุกประการ.

ฝ่ายทัพพระยาจักรี ก็ถึงเมืองคนาวศรี, ทัพพระยาพระคลัง ก็ถึงเมือง
ทวาย. เจ้าเมืองคนาวศรี, เจ้าเมืองทวายก็บอกหนังสือขึ้นไปณเมือง
หงสาวดี. ฝ่ายนายทัพฝ่ายกองรามัญ ก็ยกมาถึงเมืองเมะตะมะ, พอ
เรือถือหนังสือบอกเมืองคนาวศรี, เมืองมฤทธี, เมืองทวายไปถึงเมะ
ตะมะ, ว่ากองทัพไทยยกไปตีเมืองคนาวศรี, เมืองมฤทธี, เมืองทวาย,
ชาวเมืองได้รบพุ่งกันเป็นสามารถ, แต่ทัพไทยครั้งนี้หักหาญชาวเมือง
มฤทธี, เมืองทวาย เมืองคนาวศรี รบกลางแปลงมิหยุด. บัดนี้ได้แต่

รักษาน้ำที่ อยู่, แดกกอง ทัพ ไทยเข้า ถ้อมเมือง ตนาว ศรี ได้ ๙ วัน, ถ้อมเมือง ทวาย ได้ ๗ วัน แล้ว. ขอ กอง ทัพ เว่ง ลง ไปช่วยโดยเร็ว, เมืองตนาว ศรี เมือง มฤทธี, เมือง ทวาย จึงจะพ้น ล้อมมือ ข้าศึก. เจ้า เมือง เมาะตะมะ บอก ขื่อ ราช การ ขึ้น ไป กรุง หงสาวดี. พระเจ้า กรุง หงสาวดี แจ่ง ดังนั้น, ก็แต่ง ให้ ข้าหลวง ลง ไป เว่ง กอง ทัพ ให้ รับ ยก ไปช่วย ให้ทัน.

ฝ่าย พระยาจักรี ยก มา ถึง แดน เมือง ตนาว ศรี ที่ บ้าน รวย ทาง ทวาด ผู้คนไป ได้ ไล่ เปน อัน มาก. แล้ว ก็ ยก เข้า ถ้อม เมือง ตนาว ศรี. ชาว เมือง รบพุ่ง บ้าง กัน เปน สามารถ ๑๕ วัน. พระยาจักรี ก็ แต่ง ทหาร เข้า บด้น เมือง ใน เพลา ที่ ๑๑ ทุ้ม, พอ รุ่ง เข้า ประมาณ โมง เช้า ก็ เข้า เมือง ได้. ฝ่าย กอง ทัพ พระยา พระคลัง ยก เข้า ที่ แดน เมือง ทวาย. ชาว ทวาย ยก ออก มา รับ ที่ แดก, เตี้ย เครื่อง สู้ ตรา วุช—ล้ม ตาย เปน อัน มาก. พระยา พระคลัง ก็ ยก เข้า ไป พัก พด ค่าย ริม น้ำ ฟาก ตะวัน ออก เหนือ คลอง ตะพานนั้น แล้ว. ก็ ยก ตาม ไป ถ้อม เมือง ไว้ อยู่ ถึง ๒๐ วัน. ทวาย จำ เจ้า เมือง ทวาย เห็น เหลือกำลัง,—จะ รักษา เมือง ไว้ มิได้, จึง แต่ง ให้ เจตของขุน, กับ ขุนทก, ออกไป ขอ เปน ข้า ขอบขันธ เสด็จมา—ทวาย ตอกไม้ ทอง เงิน. ขณะเมื่อ พระยาจักรี ได้ เมือง ตนาว ศรี นั้น, คิด ว่า กอง ทัพ เมือง หงสาวดี, เมือง เมาะตะมะ จะยก ทุ้ม เท ลง มา—ช่วย. จึง จัด ได้ ตะธูป ตะกล้า ฝรัง—ถ้า ๑, แดก ๒ ถ้า, เว็ร ๓๕๐ ถ้า, ให้ หลวง เทพวรชุน เปน แม่ กอง เว็ร ๓๕๐, ยก ขึ้น ไป เมือง ทวาย โดย ทาง เทล ให้ พระยา ศรีไสยณรงค์ ขุน ไพร ๑๐๐๐๐, อยู่ รักษา เมือง ตนาว ศรี. แด พระยาจักรี ก็ ยก พด ๓๐๐๐๐ ขึ้น ไป เมือง ทวาย ทาง บก.

ฝ่าย หลวง เทพ วรชุน ซึ่ง เปน แม่ ทัพ เว็ร นั้น, ยก ขึ้น มา ถึง คำบด บ้าน การบด แดน เมือง ทวาย, พอ พบ ทัพ เว็ร สมิธ อุปากอง, สมิธ พระตะมะ ยก มา

แต่เมือง เนาะ ตะมะ, เรือรบ เรือปืนทุก ๒๐๐ ลำ, พลประมาณ ๑๐๐๐๐, จะส่งไปช่วย เมือง ตะนาวศรี. ได้รับกันแต่เพดาเข้า จนเที่ยง, พอคลื่นหนักก็ทอดเรือ ยิงกันอยู่. ฝ่าย พระยา พระคลัง ได้เมือง ทวาย แล้ว, คิดว่า พระยาจักรี ตี เมือง ตะนาวศรี, เมือง มฤทธิ จะได้ ฤา มิได้ก็ ไม่รู้. จึงแต่ง ให้พระพิไชย สังคราม, พระรามกำแหง, คู่มุไพร ๕๐๐๐ บัญเรือรบ ๑๐๐ ลำ, ยกไปช่วยพระยาจักรี. ขณะเมื่อ พระพิไชย สังคราม, พระรามกำแหงยกออกมา พัง ปากน้ำเมือง ทวาย ไป แล้ว, ก็ ได้ยินเสียงปืนรบกัน. จึงให้ขุน โจน จัตุรงค์ กับเรือรบ กอง นำ ๓ ลำ ลง ไป สืบ. ขุน โจน จัตุรงค์ ก็ลง ไป ถึง หาดทองเทพวรฐาน, แล้ว กลับ ขึ้น มา แจ้ง ขั๊ว ราช การ ทุก ประการ. พระพิไชย สังคราม, พระราม กำแหง แจ้ง ตั้ง นั้น, ก็ ตี กระหนาบ เข้า ไป. ฝ่าย หาดทองเทพวรฐานก็ ตี กระหนาบ ขึ้น มา, วาง ปืน กำปั่น ไป ค้าง สมิง อุบาทของ ตาย. เรือ สมิง พระตะบะแตก จม น้ำ ตาย ทั้ง นาย ไพร, กอง ทัพ มอญ ทั้ง นั้นแตก กระจัด กระจาย. บ้าง เห็น เข้า ผั่ง ชัก ไบ กลับ ไป, ตาย ใน น้ำ แต่ต้อง ปืน ตาย เป็น อัน มาก. ได้เรือรบ เรือปืนทุก, ปืนใหญ่ แต่เครื่อง ล่าคราอุซต่าง ๆ, จับ ได้ เป็น ประมาณ ๕๐๐ เศษ. ก็ แจ้ง ว่า กอง ทัพ บก ยก มาช่วย เมือง ทวาย ด้วย. พระพิไชย สังคราม, พระราม กำแหง, หาดทองเทพวรฐาน, ก็ พา กัน เข้า เมือง ทวาย. พอ พระยาจักรี ก็ ยก มา ถึง. นาย ทัพ นาย กอง ทั้ง ๓ คน ก็ เอา มอญ เหยย, แต่เรือรบ ปืนใหญ่ ปืน น้อย เครื่อง ล่าคราอุซ นั้น, เข้า ไป ให้ พระยาจักรี, พระยา พระคลัง, แล้ว แจ้ง ว่า กอง ทัพ บก ยก มาช่วย เมือง ทวาย, บัดนี้ข้ามแม่น้ำ เนาะตะมะ แล้ว. พระยาจักรี, พระยา พระคลัง แจ้ง ตั้ง นั้น, ก็ แต่ง ทัพ เป็น ๒ ทัพ, ทัพ พระยาจักรี เดิน ทาง ฟาก ตะวัน ออก, ทัพ พระยา พระคลัง เดิน ทาง ฟาก ตะวัน ตก, ไป ชุมนอยู่ ทั้ง ๒ ฟาก โดย ทาง ทัพ มอญ จะ ยก มา.

ฝ่าย ท้าว พระยา รามัญ นาย ทัพ นาย กอง ยก มา โกลด เมือง กัตติอง, มิได้
 รู้ เหตุว่า เมือง ตะนาวศรี, เมือง ทวาย เสีย แล้ว, ก็ แยก ทัพ กัน. เจ้าเมือง
 มดจน เดิน ทาง กัตติอง มา เสีย ข้าง ฟาก ตะวันออก ทัพ เจ้าเมือง กัตติอง ของมูเดิน
 ทาง ริม ชายทะเล ฟาก ตะวัน ตก, มา ถึง ตำบล บ่าเหนือ บ้าน หุ่นโพ. ทัพ
 ไทย ซึ่ง ตั้ง อยู่ ทั้ง ๒ ฟาก เห็น ทัพ พม่า รามัญ ยก ถู ดึง มา, ก็ ออก ใจ มด
 ทัพ มอญ มิ ทน รู้ ก็ แยก กระจัด กระจาย ไป. กอง ทัพ ทั้ง ๒ ฟาก จับ ได้ ข้าง
 พลาย ๑๐๐ เศษ, ม้า ๑๐๐๐ เศษ, พม่า รามัญ ๕๐๐ เศษ, เครื่อง สัตราวุธ
 เปน อัน มาก. ได้ นาย ทัพ นาย กอง ๑๑ คน พระยา จักรี, พระยา พระ คตัง
 บอก ขั้ว ราชการ เข้า มา, ให้ กราบ ทูล. ส้มเตี๊ยะ พระ พุทธ เจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒
 พระ องค์ ก็ คือ พระ ไทย. ครั้น ให้ คอย ออก ไป, ให้ พระยา ศรี ไถนรงค์ อยู่
 รัง เมือง ตะนาวศรี, ให้ เอา ทวาย จำ เจ้า เมือง ทวาย เข้า มา เฝ้า พระยา จักรี,
 พระยา พระ คตัง จัดแจง บ้าน เมือง เสรี จ แล้ว, ก็ ให้ ยก ถม มา เกิด. พระยา
 จักรี, พระยา พระ คตัง จัดแจง บ้าน เมือง เสรี จ แล้ว, ก็ บอก ถม ไป เมือง ตะนาวศรี, ตาม
 พระ ราช บัญชา—ทุก ประการ. แล้ว ให้ ทวาย จำ เจ้า เมือง ทวาย อยู่ ตั้ง เก่า,
 ให้ จัด ชาว ทวาย เปน ที่ ปลัด ชื่อ ออ พระ—ปลัด, ผู้ ๑ ให้ เปน ยก กระบี่
 ชื่อ ออ ตัง—ปลัด, ผู้ ๑ เปน ที่ นา ชื่อ ออ ถนัศว, —ผู้ ๑ เปน ที่ วง ชื่อ คง—ปลัด
 ผู้ ๑ เปน ที่ คตัง ชื่อ แม่ง จัก, —ผู้ ๑ เปน ที่ สัก ตัง ชื่อ คง แวง,—ทัก คง จำ—เป
 ที่ เจ้า เมือง.

ครั้น แดง ขุนหมื่น ผู้ ใหญ่ ผู้น้อย, แดง จัดแจง บ้าน เมือง เปน ปรกติ เสรี จ
 แล้ว, ครั้น ณ ๑๑ ๕ ค่ำ, พระยา จักรี, พระยา พระ คตัง, ก็ พา เอา ตัว
 ทวาย จำ เจ้า เมือง กับ ผู้ มี ชื่อ ตั้ง ไว้ ๖ คน นั้น ให้ เข้า มา ด้วย. ขณะ นั้น ยก
 กอง ทัพ เข้า มา โดย ริม ของ ดง ถึง ตำบล เขา สูง, ซึ่ง แคม แคน พระ นครศรี
 อยู่ ทวย กับ เมือง ทวาย ต่อ กัน, หา ที่ สำคัญ มิ ได้ จึง ให้ เขา ฆวน ใน เต้า

ไพร่พลทั้งปวง, มาประสมกันเข้าเป็นใบสอ ก่อพระเจดีย์ถ่านสูง ๖ ศอก
 พอสองอาหารสุกก็เสิร์ฟ, แล้วยกเข้ามาถึงกรุงพระมหา นครศรีอยุธยา,
 เข้าเฝ้ากราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยประเพณีเหตุทั้งปวง. สมเด็จพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์ทราบดังนั้น, ก็มีความยินดี. จึงโปรด
 ให้พระยาจักรี, พระยาพระคลัง, นายทัพนายกองทั้งปวง พันโท. แล้ว
 มีพระราชบริหารกำหนด, ให้ขุนนม-ท้าวพระยา มุขมนตรี กระวีราชปโรหิตา
 จารีย์, ทุกหมู่, ทุกกระทรวง. ครั้นถึงณวัน พระราชกำหนด สมเด็จพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์เสด็จออก, ให้เบิกแขกเมือง ทวายจำกับ
 ขุนนาง ๖ คนเข้าเฝ้า. แล้วพระราชทานเครื่องอุปโภค บริโภคแล้ว. ครั้น
 พระราชทานโอวาท—โปรดให้ทวายจำกับ ขุนนาง ๖ คน กลับออกไป
 รักษาเมืองทวาย.

พุทธศักราช ๙๔๓ บัณฑิตศรีศก, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครดิว่าเมือง
 ทนาคศรี เมืองมฤทธิ, เมืองทวาย, เมืองเชียงใหม่, เป็นของเราแล้ว,
 เห็นศึกหงสาวดีจะทางลง, จำจะยกไปแก้แค้นพระยาตแว่นให้ได้, น้ำ
 ลงแห้งเท่าช้างเท่าม้าแล้วจะยกไป. ครั้นถึงณวัน ๗^๕ ๒ ค่ำ, พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์, ครดิให้เทียบพลทุ่งหันตรา, นครศรี
 ลำเครื่อง ๑๐๐๐๐๐, ช้างเครื่อง ๘๐๐, ม้า ๑๑๕๐, ให้พระราชมาณ,
 ถือพล ๕๐๐๐ เป็นกองนำ. ครั้นได้ศุภวารฤกษ์, ก็ยกทัพหลวงเสด็จ
 ไป, โดยทางสถลมารค ถ่วงด่านพระพิรุณออกไป.

ฝ่ายพระยาตแว่นแจ้งข่าวว่า, กองทัพกรุงศรีอยุธยา ยกออกมา,
 ก็ให้พระยาแสนทอง พ้าคุมพล ๑๐๐๐๐, ไปตั้งอยู่ณเมืองโพธิ์สัตว์. ให้
 พระยาบวร นายคุมพล ๑๕๐๐๐, ไปตั้งอยู่ณเมืองปัตตของ. ขณะเมื่อ
 พระยาแสนทองพ้า, พระยาบวรนายไปตั้งอยู่นั้น ก็แต่งให้พระยาราชตั้งษา

กับ พระยา มโนโมหิณี, เจ้าเมืองปัตตบอง, คุณ พด ๕๐๐๐ ไปตั้งชุมชน อยู่บ้ำ
ระนาม ตำบล พาศ. ฝ่าย ท้าวสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยกไปข้าม ลำน้ำโคกต,
เข้า บ้ำ ระนาม ของ แคม. พระยา ราช ตั้ง ษา เห็น กอง นำ ถิ่น ขึ้น ไป ก็ โจม
ตี. ท้าว พระราช มาณู ก็ แยก ลง มา ถึง นำ ช้าง พระ ที่ นั้น. สมเด็จพระ เจ้า
อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ทอด พระเนตร เห็น ดัง นั้น, ก็ ให้ แยก ท้าว ตี กระทบ
ขึ้น ไป. กอง ท้าว เขมร แยก ทัพ ถล่ม ตาย เป็น อัน มาก. สมเด็จพระ นเรศวร
เป็น เจ้า ทรง พระ พิโรธ ว่า, พระราช มาณู เป็น กอง นำ ให้ เสีย ที่ แก่ ข้า ศัก
จน ประทะ ทัพ หลวง ตั้ง นี้ คราว ให้ ลง โทษ ถึง สิ้น ชีวิต. สมเด็จพระ เอกา ทศรฐ
ผู้ เป็น พระ อนุชา ธิราช กราบ ทูล ว่า, พระราช มาณู เป็น นาย กอง ทัพ นำ พ่าย
ข้าศึก ลง มา ประทะ ทัพ หลวง นั้น, โทษ ถึง สิ้น ชีวิต. แต่ ทว่า, ได้ โดย เสด็จ
งาน พระราช สงคราม ก็ มาก. ประการ ๑ ข้าศึก ก็ ยังมี อยู่ ขอ พระ ราช ทาน
โทษ ไว้, ให้ ทำ ราชการ แก่ ตัว ครั้ง ๑. สมเด็จพระ นเรศวร เป็น เจ้า ก็ มี บัญชา
โดย พระ อนุชา ธิราช แล้ว. ดำรัส ให้ พระราช มาณู เร่ง ยก เข้า ตี เมือง ปัตตบอง,
เมือง โพธิ์ดำ, ให้ แยก ฉาน ทั้ง ๒ ตำบล, ทัพ หลวง ก็ ยก ตาม. พระราช
มาณู ก็ ยก ไป ตี เมือง ปัตตบอง, แล เมือง โพธิ์ดำ แยก ฉาน ทั้ง ๒ ตำบล. ได้
ผู้คน แล เครื่อง สัตว์ วาสุ มา ถวาย เป็น อัน มาก. สมเด็จพระ เจ้า อยู่หัว ก็ ยก
พยุหบาตรา ทัพ ไป เมือง ตเวท. คราว ให้ มุข มนตรี นาย ทัพ นาย กอง ทั้ง ปวง
เข้า ถ่อม เมือง. แต่ง ทหาร เข้า หัก ค่าย, ชาว เมือง รบ พุง บ้อง กัน เป็น สามารถ
เข้า มิได้. แต่ ถ่อม เมือง อยู่ ๓ เดือนเศษ, ไฟร่ พด ใน กอง ทัพ หลวง ขัด ดัน
เสบียง อาหาร. แต่ง ให้ ออก ลาด หา เสบียง อาหาร ก็ มิ ได้. เข้า เป็น ทนนาน
ละ—^๑ สมเด็จพระ พุทธ เจ้า อยู่หัว คราว ว่า, เรา ยก มา ครั้ง นี้ หมายถึง
จะได้ เข้า ใน ท้อง นา, ก็ หา สม คัด สม คน ไม่. ฝ่าย กรุง กัมพูชา รับ ตี เต่า
ฝน ก็ แฉ้ง, เข้า ดัน ใน ท้อง นา ก็ ได้ ผล น้อย. ประการ ๑ มิได้ มี ทัพ เรือ

ถ้าเลี้ยง มา ด้วย, กองทัพเรา จึง ขัดฉันทะเลี้ยงอาหาร, แต่เลี้ยง ที่มีได้ เมือง
ตั้ง นั้น ก็ดี, ถึง กระนั้น ก็ดี พอ รู้จัก กำลังศึก ทนก็ มือ เบา มือ อยู่ แล้ว จำเป็น
จำ จะ ถอยทัพ กลับไป ก่อน. ครั้น ณ วัน ๓^๑ ๕ ค่ำ, สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว
ก็ เลิกทัพ กลับยัง พระนคร. ครั้น ให้บำรุง ข้าง ม้า รัฟต์ ไว้, ปีน้า จะ ยกไป
เอากัมพูชา ขึ้นตี ให้จง ได้.

ลุศักราช ๙๔๔ มีมเหษีจัตวาศก เดือน ๑๒ ข้างแรม, พระเจ้าหงสาวดี
เสด็จ ออกว่า ราช การ แผ่นดิน. จึง ครั้น ปลูกษา ด้วย ท้าว พระยา มุขมนตรี
ทั้ง ปวง ว่า, ใน มีมเสง นั้น เห็น ประหนึ่ง ทัพ พระนเรศวร จะ ถึง หงสาวดี,
แต่ สงบ อยู่ มีได้ มา นั้น, ราช การ พระนคร ศรีอยุธยา จะเป็น ประการ ไต.
จำ จะ แต่ง กองทัพ ไป ตรวจ คำน จะได้ พัง กิจ การ แห่ง เมืองไทย ให้ตระหนัก
ด้วย. ท้าว พระยา มุขมนตรี ทั้งปวง ก็ พร้อม โดย พระราช บริหาร. สมเด็จพระ
พระเจ้า หงสาวดี ก็ ครั้น ให้พระ เจ้าแปร ถือพล ๕๐๐๐๐, ข้างเครื่อง ๒๐๐,
ม้า ๕๐๐, ยก ไป ตรวจ คำน ทาง, แต่ ได้ พัง กฤษติศุวัฑ์-ดู. ถ้า แผ่นดิน
พระนคร ศรีอยุธยา ยัง เป็น ของ พระนเรศวร อยู่, ก็อย่า ให้ ถ่วง แทน เข้า
ไป, แต่ หน้ำ เส้น ๑ ก็อย่า ให้ อัน ทราย เลย. ครั้น ได้ ศุภา วาร ฤกษ์ ดี
อุดม ฤกษ์, พระเจ้าแปร ถวาย มังคมดา ยก ข้างม้า รัฟต์ไป ตรวจ ทางตระเวร
คำน โดย สดุดมารค. ครั้น มา ถึง คำน แดน ค่อ แคน, ก็แจ้ง ว่า แผ่นดินเป็น
ของ พระนเรศวร เป็น เจ้า. พระเจ้าแปร มิได้ อยู่ ใน พระราชบัญญัติ - พระ
เจ้า หงสาวดี, ก็คิด กำเริบ จะเอา ความ ชอบ, ก็ยก ถ่วง คำน เข้า มา ตั้งอยู่
ค้ำบด สงขลา. เจ้า เมือง กาญจนบุรี รัฟต์ ข้าง, ก็ตรวจตรา รักษา ค่ายคูประตู
หอรับ ไว้มั่นคง, แล้ว ก็ บอก เข้า ไป กราบ ทูล. สมเด็จพระพุทธ เจ้า อยู่
หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ทรง ทราบ ตั้ง นั้น ก็ ครั้น ว่า, จะ ไป เล่น ครุฑ เมืองตแวก,
สืบสงคราม ชิงมา ก่อน เจ้า. จำจะยก ออกไป เล่น สงคราม กับ มอญ ให้สนุก

ก่อน. แล้วกำหนดให้เกณฑ์พล ๑๐๐๐๐๐, ช้าง
 เกือบ ๘๐๐, ม้า ๑๕๐๐, ให้ทำพิธีโขน ทวาร ๓๓ ไม่ข้าม นาม ตำบล
 ถุมพลที่ตั้งทัพไชยทุ่งภูเขาทอง. ครั้นณวัน ๑^{๑๑} ๑ คำ, ได้เพ็ชรฤกษ์
 อันอุดม,— สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, ทรงช้างพลาย—โสมจักรพรรดิ,—
 เป็น พระคชาธาร สรรพด้วย ๓ เครื่องนั้น. สมเด็จพระเอกาทศรถ
 ทรงช้างพลายสัตตวินาศ— เป็น พระคชาธารประดับเครื่อง ๓. เสด็จ
 ยก พยุหเสนา ยกร— ทวยหาญ โดยกระบวน. ให้พระยาเดโชถือพล ๕๐๐๐
 เป็นกองหน้า. ยกไปโดยทางสุพรรณบุรี. ครั้นเสด็จถึงเมืองกาญจนบุรี
 เสด็จหยุดประทับแรม. จึงมีพระราชปริหารดำรัสสั่ง พระมหาเทพ, ให้
 ถือพล ๕๐๐๐ ยกไปตั้งชุมนุมอยู่ที่ทางทัพพระเจ้าแปร ยกมา. ถ้าทัพ
 ข้าศึกแตกถอยไปก็ให้ยกออกโจมตี, ข้าศึกให้แตกฉานยับเยิน. พระ
 มหาเทพก็ยกไปชุมนุมอยู่ตามรับสั่ง. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระ
 องค์ เสด็จยก พยุหบาตรา ทัพจากเมืองกาญจนบุรี, ไปถึงตำบลสงขลา
 ก็ให้ตั้งค่ายประชิด. แล้วให้ทหารขึ้นไปร้องนำทัพว่า, อ้ายมอญเห่ถ้ำ
 หาเกรงพระเดชเดชานุภาพไม่ฤ ถ่วงแต่เข้ามาโย.— บัดนี้ พระกาฬ
 เสด็จมา—จะประหารชีวิตเรทั้งปวง. แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ทั้ง ๒ พระองค์ ก็แยกทัพข้าม พระคชาธาร, พร้อมด้วย ท้าวทวาร—ซ้าย
 ขวา นำหลังเข้าโจมตีฆ่าฟัน, พม่ามอญแตกฉานล้มตายเป็นอันมาก.
 พระเจ้าแปร เห็นเหลือกำลังจะทนมิได้ก็ รุกหุน,— ทหารกรุงพระมหา
 นคร ศรีอยุธยา ยกตามไป. ฝ่ายทัพพระมหาเทพ ซึ่งไปชุมนุมอยู่นั้น, เห็น
 ได้ทัพก็ยกออกโจมตีแห่งนั้น, ข้าศึกก็ตายแฉะจำนวนมาก เกิดถอยไปโดยชาย
 ฝั่งซ้าย จนถึงพระเจดีย์ ๓ องค์. จึงได้มอญแฉะข้างม้า, เครื่องศาสตราวุธ
 มาถวายเป็นอันมาก. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็เลิกทัพ

กตัญญู เจ้าพระนคร.

ครั้น ณ วัน ๕ ๖ ๓ ค่ำ, ที่ ปูน บำเหน็จ มุขมนตรี นายทัพ นาย กองทั้งปวง โดย สมควร. แล้ว มี พระราชบริหารตั้ง พระยานครนายก, พระยาปราจีน, พระวิเศษเจ้าเมืองฉะเชิงเทรา, พระสระบุรีทั้ง ๕ หัวเมือง. ให้พระยานครนายกเป็นแม่กองใหญ่, ให้คุมพล ๑๐๐๐๐, ออกไปตั้งค่าย, ขุดคูปลูกถางถ้างดำเลี้ยงไว้ตำบลท่านบ, รักษาให้นั้น. อย่าให้เสียที่แก่ข้าศึก. ฝ่ายพระยานครนายก, พระยาปราจีน, พระวิเศษเมืองฉะเชิงเทรา, พระสระบุรี กราบถวายบังคมลา, แล้ว ก็ไปทำตามพระราชบัญชาตั้ง.

ฝ่ายพระเจ้าแปรเมื่อแตกหนีมา ถึงเมืองหงสาวดี, เหลือช้างม้ารีพลประมาณ กี่ ๑. พระเจ้าหงสาวดีทรงพระพิโรธ คริเส้าว่า พระเจ้าแปร ล่วงพระราชบริหาร,— ให้เสียรีพลช้างม้าคั้งนี้, ให้ประหารชีวิตรีพลเสีย. ท้าวพระยา मुखอำมาตย์ทั้งปวง, กราบบังคมทูลขอชีวิตรีพลไว้. พระเจ้าหงสาวดีโปรดพระราชทานให้. แต่ถอดเสียจากที่ถานาศักดิ์.

ลุศักราช ๙๔๕ ปีมะแม เบญจศก. สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า, ครั้นเสร็จการพระราชพิธีอาศุข—แล้ว, มีพระราชบริหารตั้งให้เกณฑ์ทัพเตรียมไว้, แต่พลฉกรรจ์ดำเครื่อง ๑๐๐๐๐๐, ช้างเครื่อง ๘๐๐, ม้า ๑๕๐๐, กำหนดเดือนอ้ายจะยกไปตีกรุงกัมพูชาธิบดี,— ให้เกณฑ์ทัพเมืองนครราชสีมา ๑๐๐๐๐, ยกตั้งมาทางสะพานทิพสะพานแสงไปหาเสียมราบ, ตีไปฟากตะวันออกตั้งกระพวงส่วย. แต่ให้เกณฑ์ทัพเมืองบักขไต้ ๒๕๐ ตำ, ให้พระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพ, เกณฑ์เรือดำเลี้ยงเมืองนครศรีธรรมราช, เมืองพัทลุง, เมืองสงขลา, เมืองไชยา, ๒๐๐ ตำ, บันทุกเข้าดำเลี้ยง, ให้ได้ ๒๐๐๐ เกวียน, ทั้งทัพเรือแถมทัพดำเลี้ยงเป็นคน ๒๐๐๐๐, สรรพไปด้วยเครื่องสรรพสาครอาวุธปืนใหญ่น้อยกระสุน

ดิน ประสิด, ไปตั้งเอาเมือง มาตั้ง ทัพ ๑, ให้กองทัพ อาษาจาม, แดกอง
 ทัพ เมือง จันทบุรี คูม เรือ รบ ๑๕๐ ลำ, พล รบ พล แคว ๑๐๐๐๐, สรรพ
 ไป ด้วย เครื่อง สัตวารถ ขึ้น ใหญ่ น้อย กระสุน ดิน ประสิด. ให้พระยา ราช
 บังสัน เป็น แม่ ทัพ ตั้ง ไปทาง ปาก น้ำ พุทไธ มาศ. แด ทัพ บก ทัพ เรือ หัวเมือง
 ทั้งนี้, กำหนด ๖ ๑ คำ, ให้ยก พร้อม วัน ทัพ หดอง เสด็จ. ท้าว พระยา
 พระ หดอง หัว เมือง, ก็จัดแจง ทัพ บก ทัพ เรือ ไว้ โดย พระราช กำหนด. ครั้น
 ๖ ๑ คำ, สมเด็จพระพุทธ เจ้า อยู่ หัว, ดำรัส ให้ ไป ตั้ง พิธี ชุมพล—
 ตำบล ท่ง หันตรา. ถึง ๓ ๑ คำ, เพลา รุ่ง แด ๒ นาฬิกา ๕ บาท,
 สมเด็จพระ พุทธ เจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ก็ ทรง เครื่อง อา ภรณ์ วิจิตร
 ขลังการ ประดับ สำหรับ พิไชยยุทธ เสด็จ. ครั้น ได้ เพ็ชร ฤกษ์ มงคล อัน ประเสริฐ,
 พระโหรา จัน ช้อง ไชย ชีพอ พรหมณ์ ถวาย เสียง สังข์.—สมเด็จพระนเรศวร
 บรมเชษฐาธิราช—ทรง เจ้า พระยา ไชยา นภาพ,—เป็น พระ คชาธาร. สมเด็จพระ
 เอกา ทศรฐ ทรง เจ้า พระยา ปราโม ไตรย จักร,—เป็น พระ คชาธาร. เข้า โขลง
 ทวาร—พระสังฆราชา คณะ ประ มั พุทธ มนต์.—พระยา นนท์ คัด ไม่ ช่ม นาม
 โดย ผู้ดำรง,—พร้อม ด้วย เสนา มาตุยานิกร ทวยหาญ—แห่ แห่น ร้ว ราย โดย
 กระบวน, พยุห ภาตรา เป็น ชนิด. แสง เส่ดตร ฉัตร ชุ่ม สาย วาดวิชนี บังพระ
 สุริย ขลัง การ โกลา หด ศรัทธา สำ เนียง แตร สังข์ ช้อง กลอง อึง อุต—เสด็จ
 กรัชา พล, เดิน โดย สถิตมารค ทาง ด้าน พระ จาตุต, ประทับ รอน แรม ไป
 ตาม ระยะ, ก็ ถึง ตำบล ค่าย ทำนบ.

ฝ่าย พระยา นคร นายกอง พระยา ปราจิณ, พระวิเศษ เมือง ณ เชียง เทรา,
 พระสรบุรี ผู้ อยู่ รักษา ค่าย นาง เข้า, ก็ มา เผ้า ทูล ข้อ ราชการ แด จำนวน
 เข้า เสด็จ สิ้น ทุก ประการ. จึง ดำรัส ให้ พระสรบุรี คูม พล ๑๐๐๐ อยู่ รักษา
 ค่าย นาง เข้า. แด ให้ แต่ง กอง กอง ไป ถาด ครอบ พัง ราชการ ให้ ถึง ทัพ

หลวง. แต่พระยา นครนายก, พระยาปราจีนบุรี, พระวิเศษ, กับ พล
๘๐๐๐ ยกไปเข้ากระบวนทัพหลวง. แด่ทัพหลวงตั้งตำบลพะเนียดทาง
ร่วมที่จะไปเมืองปัตตบอง, แด่เมืองนครเสียมราฐ. จึงมีพระราชบริหาร
ให้พระราชมาณูเป็นกองนำ, กับพล ๒๕๐๐๐ ยกไปแก้ตัว, ที่เขาเมือง
ปัตตบองเมืองโพธิสัตว์. พระราชมาณูนำทัพนายกองทั้งปวง, กราบ
ถวายบังคมลา, แด่ก็ยกไปตามพระราชกำหนด. รุ่งขึ้นวัน ๑ กอง
ทัพหลวงก็ยกพยุหโยธาหาญตาม.

ฝ่ายพระยาตเวต ขณะเมื่อเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ แ่่งคนให้มาสอดแนม
เอาข้อราชการกรุงพระนครศรีอยุธยา นั้น, นำแห่งเท้าข้างเท้าม้าจะยก
ทัพบกทัพเรือออกมาตีกรุงกัมพูชาธิบดี. ก็ให้จัดแจงการกันพระนคร
เป็นสามารก. ฝ่ายเมืองราชทางค่ายคูหอรอบที่ปรักหักพังนั้น, ซ่อม
แปดงขึ้นมั่นคงทุกเมือง. แด่เมืองปัตตบองนั้นมีพลทหารรบ ๑๐๐๐๐,
ให้พระยามโนไมตรีเป็นแม่ทัพ. เมืองโพธิสัตว์นั้น พระยาสุวรรณโคตม
เจ้าเมืองเป็นแม่ทัพ, ถือพล ๒๐๐๐๐. ให้พระศรีสุพรรณมาราช, ผู้เป็น
อนุชาถือพล ๓๐๐๐๐, ออกมาตั้งรับอยู่ณเมืองบริบูรณ์. แด่แต่งคน
เร็วม้าใช้สอดดเปลี่ยนแปลงกันสืบข่าวราชการ ณเมืองโพธิสัตว์, แด่เมือง
ปัตตบองมิได้ขาด. ทางเรื่อนั้นแ่่งกองทัพเป็น ๒ ทัพ. ให้พระยาวงษา
ราชกุมเรื่อกุไหล่แห่งทราย—๑๕๐ ตำ, พลรบพลแ่่ง ๑๐๐๐๐, สรรพไป
ด้วยเครื่องศาสตราวุธ, ปืนใหญ่น้อยกระสุนดินประสิธ, ลงเรือไปรักษา
เมืองน้ำคัก. ให้พระยาพิฆะวงษาคุมเรื่อกุไหล่แห่งทราย ๑๕๐ ตำ, พลรบ
พลแ่่ง ๑๐๐๐๐ สรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธ, ปืนใหญ่น้อยกระสุนดิน
ประสิธลงไปรักษาเมืองจตุรมุขปากกระดัง, ซึ่งกองทัพเรื่อข้าศึกจะมา
ทางพยุหโยธานั้น, ให้พระยาจันจันตุยกเอาพลเมืองตำโรงทอง, เมือง

จึง กระชุม เมือง กำปอช, เมือง กะพง โสม, เป็นคน ๕๐๐๐, ไปรักษา
ปาก น้ำ เมือง พุทไธ มาศ.

ฝ่าย พระราช มาณู ข้าม ลำ น้ำ ตะโหนด, มา ไกล่ ต้าบต ลำ พาศ ชาย บำ
ระนาม, ที่ เขมร เคย ชุ่ม ทัพ แต่ ก่อน, ก็ จัด พด เติน เป็น กอง กำหนด เป็น
ทัพ พ้อ ทัพ ตั พร้อม เสรีจ. ส่วน พระราช มาณู ขี่ ข้าง พลาย จู โจนุ ทัพ,—มี
ทหาร ๓๐๐, ถือ หอก ทวน เติน นำ ข้าง. ครั้น ถึง บำ ระนาม ก็มี ได้ เห็น กอง
ทัพ เขมร แล้ว ก็ ต้อง เข้า ไป. ฝ่าย พระยา มโนไมตรี ซึ่ง รักษา เมือง บัตตบอง,
แจ้ง ว่า กอง ทัพ ไทย ยก มา จึง ปรึกษา นาย ทัพ นาย กอง ทั้ง ปวง ว่า, พระ
นเรศวร เป็น เจ้า เด็ด คย มา ครั้ง ก่อน นั้น, เป็น ทัพ รุด—รัพต ก็ น้อย. ประการ
๑ เข้า ต้น ท้อง นา เรา ก็ เสี้ย, ขำ คึกหา ได้ เป็น กำดังไม้, จึง เต็ก ทัพ คอย ถัด
ไป. ครั้ง นี้ เห็น เป็น เตือก เต้าใหญ่ หลวง นก. รัพต ข้าง ม้า ก็ มาก, แล้ว
ก็ ตั้ง ยิง ฉาง ถ่าย ดำ เตี้ย รวย ทาง ออก มา. ซึ่ง เรา จะ รับ ประทะ นำ คึก เหมือน
เมื่อ ครั้ง ก่อน นั้น เห็น ไม่ ได้. จะ รักษา แต่ เมือง ให้ มั่น ไว้ คุ กำดัง ขำ คึก ก่อน.
ถ้า เห็น หนัก เหลือ กำดัง, จะ บอก ขอ กอง ทัพ มา ช่วย. นาย ทัพ นาย กอง
ทั้ง นั้น, ก็ เห็น ด้วย พระยา มโนไมตรี จึง ให้ ตรวจ นำ ที่ เจริง เติน, ตรี เตี่ยม
เครื่อง สาคราวุช ช้อม แรม ขวากหนาม ให้ แน่นหนา. แล้ว ให้ ทำ สพานเรือ
ข้าม ลำ น้ำ ๓ สพาน ค่อ หัว เมือง ห้าย เมือง [กลางเมือง. แต่ ตั้ง ค่าย กระหนาบ
ต้น สพาน ข้าง ตะ ๒ ค่าย, ให้ ทหาร อยู่ รักษา ค่าย ๆ ละ ๕๐๐. แล้ว แต่ง
ให้ ชุน ศรี เต็น หัก คุม ทหาร กอง ตรี เวร แด มา นั่ง ทาง คอย เหตุ. ถ้า ขำ คึก
ยก มา ให้ ยิง ปืน เป็น สำคัญ.

ฝ่าย ทัพ นำ พระราช มาณู ยก เติน มา, แด่ง เป็น กอง เสือ บำ แมว เขา,
๓ หอก ๗ หอก—เต็ด ถอด มา ก่อน. ยัง ทาง ประมาณ ๑๐๐ เศษ จะ ถึง เมือง
บัตตบอง. พบ เขมร กอง ตรี เวร ได้ รบ ยิง กัน จับ ได้ ๓ คน ส่ง ไป ให้ พระราช มาณู.

พระราช มาณู ตามแจ้ง ความเสร็จ แล้ว, ก็บมิด หัวเราะ. จึง ว่า ซึ่ง พระยา
มโน ไตร เจ้า เมือง บัคมอง, คิด จะ รับ เขา กับ เมือง, ไม่ ออก มา รับ เรา
กลาง แดง นั้น สำคัญ ว่า, มัน อยู่ แล้ว ฤ. เห็น จะ หา รับ เรา ได้ สัก นาฬิกา
๑ ไม่. อุประมา เหมือน นั้น แด สำดี, ไหนเลย จะ ทาน กำถัง มหา วาตะ พุท-
ใหญ่ ได้. ว่า เท่า ดัง นั้น แล้ว กำหนด นาย ทัพ นาย กอง, ให้ เข้า โจม ตี
เมือง บัคมอง ให้ ได้ แต่ ใน เพลา นี้. ฝ่าย นาย ทัพ นาย กอง พร้อม กัน ยก เข้า
ตี ค่าย ซึ่ง กัน รับ กัน สะพาน ทั้ง ๒ ค่าย ได้. เขมร ซึ่ง แยก ออก จาก ค่าย นั้น,
บ้าง จึง ลง น้ำ ข้าม สะพาน เข้า ประชุม เมือง กัน กัน. พระราช มาณู เห็น ดัง นั้น,
ก็ ขม ทหาร ได้ ไป ตาม สะพาน ทาง พัน เขมร ถัด ค่าย ใน น้ำ แด บก เปน อัน มาก.
หัก เข้า เมือง ได้ จุก ไฟ เผา เมือง ขึ้น. ครอบ ครัว ชาว เมือง แด คั้น จึง ออก
ไป จาก ค่าย ไต่ บ้าง. จับ ได้ พระยา มโน ไตร ครอบ ครัว, ข้าง พลาย พัง
๒๐ ข้าง, น้ำ ๕๐, ปั้น ใหญ่ น้อย เครื่อง สาคะรา ดูร เปน อัน มาก. พอ ทัพ
หตอง เสด็จ ถึง ทั้ง คำบด ปราสาท เอก, พระราช มาณู ก็ กุม เอา ตัว พระยา
มโน ไตร มา ถวาย. สมเด็จ พระเจ้า อยู่หัว ให้ ถาม พระยา มโน ไตร ว่า,
พระยา แดง ให้ กอง ทัพ มา ตั้ง รับ อยู่ คำบด ไต่ บ้าง. พระยา มโน ไตร กราบ
ทูล ว่า, พระยา แดง ให้ พระศรี สุปรรมาธิราช, ผู้ เปน พระอนุชา, ถือ พล
๓๐๐๐๐ ตั้ง รับ อยู่ ณ เมือง บริบูรณ์ คำบด ๑, ให้ พระยา สวรรคโลกย์ เจ้า
เมือง โขรี สัตว์, ถือ พล ๒๐๐๐๐, ตั้ง รับ อยู่ ณ เมือง โขรี สัตว์ คำบด ๑.
ฝ่าย กอง ทัพ ไป ตั้ง รับ อยู่ ทาง เวื่อน นั้น. ให้ การ เสร็จ สิ้น ทุก ประการ. สมเด็จ
พระเจ้า อยู่หัว จึง ครัด ถาม ว่า, ถ้า แด เมือง โขรี สัตว์, แด เมือง บริบูรณ์
๒ คำบด นั้น แด แล้ว, เห็น กรุง กัมพูชา ธิบตี จะ เสีย ฤ ไม่. พระยา มโน ไตร
ให้ การ กราบ ทูล ว่า, ซึ่ง เมือง จะ เสีย มี เสีย นั้น, จะ กราบ ทูล กัด จะ
เปน เท็จ, สุด แต่ พระราช ดำริ ที่ เปน ดัน. แต่ ข้าพเจ้า เห็น ว่า, ซึ่ง กอง ทัพ

รับ อยู่ ๒ ตำบลนี้, อุปะมา เหมือน นำ จำเภา, กรุง กัมพูชา ธิติ เปน ท้าย
 จำเภา, ถ้า นำ จำเภา ต้อง คลื่น แด พายุ ใหญ่, แด หัก ขำ รุด รัด อับ ปาง
 ลง แด—แด ท้าย จำเภา จะ รักษา ไว้ นั้น, เปน อัน ยากนัก. พระบาท สมเด็จพระ
 พระพุทธ เจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระองค์ ทรง พัง ตั้ง นั้น, แยม พระ โอรส แด ตรี
 ว่า, พระยา เขมร คน นั้น พุดจา หัก แด ให้ เขา ไว้ ไซ้. ตรี ทำ ตั้ง นั้น
 แด, ก็ ตั้ง พระยา นครนายก, ให้คุม พด ๓๐๐๐ อยู่รักษา เมือง บัคมอง,
 เกดัย ก่อม เขมร เกียว เข้า เก็บ เข้า ใน ท้อง นา ใส่ ยุง แด ไว้ เปน อัน มาก.
 ขณะ เมื่อ เมือง บัคมอง แด นั้น, พอ คน เร็ว นำ ไซ้ เขมร เมือง โพธิ์สัตว์ ออก
 มา พัง ราชการ มา ถึง บ้าน ตะลอม. พอ พบ ตะลอม พระยา พระเขมร นาย
 หมวด นาย กอง, แด ไฟร์ กอง ทัพ เมือง บัคมอง แด เข้า มา, ก็ พา กัน กลับ
 ไป เมือง โพธิ์สัตว์, แด แก่ พระยา สวรรคโลกย์ ทุก ประการ. พระยา สวรรค
 โลกย์ แด ตั้ง นั้น, ก็ บอก หนังสือ ส่ง ตัว เขมร ทั้ง ปวง เข้า ไป ยัง กรุง กัมพูชา
 ธิติ. แด จึง ปฤกษา นายทัพ นาย กอง ว่า, พระยา มโน โมศรี ไม่ แด กอง
 ทัพ ออก รับ ที่ กัด, แด กอง ชุม กอง โจร ดู กัด ก่อน, ละ ให้ ขำ คัก เข้า
 มา ถึง เมือง จน เสีย ครอบ ครว ยับ เยน, ขำ คัก ก็ มี น้ำ ใจ กำเริบ หนัก ขึ้น จะ
 เขา เปน อย่าง มิได้. เรา จะ ยก ออก ไป รับ กัด ทาง. นายทัพ นาย กอง ก็
 เห็น ด้วย. พระยา สวรรคโลกย์ ก็ ให้ ผ่อน ครอบ ครว ออก เสีย จาก เมือง แด.
 ก็ ยก ออก ไป ตั้ง รับ ตำน น้ำ ลง กบ, เขา น้ำ ไว้ หัก, หมายถึง มิ ให้ ขำ คัก
 ออก ไซ้ ไร. จึง แด เปน กอง โจร ๖ กอง, ๗ ละ ๕๐๐ แด ตั้ง ว่า ได้ ที่
 ก็ ทำ, ถ้า มิ ได้ ที่ ก็ ให้ หัก เข้า มา. ถ้า เห็น คัก หนัก เหลือ กัด ก็ ให้ ไล่ ถอย.

ฝ่าย พระราช มาณู ครั้น พระยา นครนายก อยู่ รักษา เมือง บัคมอง, ก็
 กราบ ถวาย บังคม ถาย เข้า ไป เมือง โพธิ์สัตว์. กอง ทัพ หดง ก็ เด็ด ตาม
 เข้า ไป. ทัพ นำ พระราช มาณู ยก เข้า ไป ถึง ตำบล หนอง จอก. ฝ่าย เขมร

กองโจร ก็ออกรบ กอง น้ำ คีตก. แต่เขมร รับรายทางเข้าไป ถึง ๒ ค่ายด. พลเขมร ต้อง ตำราวุธ บ่วย ตาย เหลือ กำดั่ง, แล้ว ก็ ถอย เข้า ไป หา ทัพ ใหญ่. แด กอง ทัพ พระราช มาณู ก็ยก ทหาร หนุน เนือง กัน เข้า ไป. ฝ่าย พระยา สวรรคโลกย์ ได้ยิน เสียง ปืน รบ ดัง ครู่ หนึ่ง พอ เห็น เขมร แดก ทัพ ไทย ได้คิด เข้า มา. พระยา สวรรคโลกย์ ให้ตั้ง ช้อง กดอง ฉัญญา โบก ชง, ยก ทหาร ออกไป รับ กัน กับ ทัพ นำ พระราชมาณู, จน ถึง ตลุม บอน พันแทง. พระราชมาณู เห็น ดัง นั้น, ก็ แยก ทหาร แล ออก ตั้ประคุด เข้า ไป.—ทัพเขมร รับที่ กัด้าไม่ อยู่, ก็ แดก ฉาน ล้ม ตาย เจ็บ บ่วย เปน อันมาก. พระยา สวรรคโลกย์ ก็ ขึ้น ช้าง ช้าง น้ำ หนึ่ ไป ได้. ทัพ ไทย ได้ ช้าง พลาย พัง ๕๐ ช้าง, ม้า ๑๐๐, กับ เครื่อง ตำราวุธ จับ ได้เขมร เปน อัน มาก. แล้ว ยก ตามไป ได้เมือง โพธิ์ สัตว์, แล้ว ก็ บอกลง ไป ถึง ทัพ หลวง, ส้มเต๋จ พระ นเรศวร เปน เจ้า ก็ ตั้ พระไทย, เต๋จ พระราช ดำเนิน ยก เข้า มา ตั้ง ณ เมือง โพธิ์สัตว์. ฝ่าย พระราช มาณู นาย ทัพ นาย กอง เข้า มา เผ้า พระ บาท ยุคต, —ถวาย ช้าง ม้า เครื่อง ตำราวุธ, แด เขมร เขตย ทั้งปวง. ส้มเต๋จ พระพุทธ เจ้า อยู่ หัว ก็ มี พระราช โอง การ สั่ง, ให้พระยา ปรากฏ กับ พล ๓๐๐๐ ตั้ง อยู่, รวบ รวบรวม เต้มียง อาหาร ณ เมือง โพธิ์สัตว์. แล้ว ครั้ส ปฤกษา ราช การ แก่ ส้มเต๋จ พระ อนุชา ราช ว่า เมือง โพธิ์สัตว์, เมือง บัคบอง ก็ ได้ แล้ว, แด เมือง บริบูรณ์ นั้น, พระยาฉวแก ให้ น้อง ชาย ออก ไป ตั้ง รับ, ทัพ ก็ มาก เห็น จะ พร้อม ๓ ประการ, ทั้ง อาชญา ก็ กัด้า, ทหาร ก็ แขง มือ, เครื่อง ตำราวุธ ก็ จะ พร้อม. ถึง กระนั้น ก็ ตั้, อุประมาเหมือน พระยา นาคราช,—ถึง มาท แม้น มี เทษานุภาพ ก็ ตั้, ฤฯ จะ อาจ มา ทาน กำดั่ง พระยา ครูช—ได้, เรา จะ หักเอา ให้ ได้ แต่ ใน พรินดา เดียว. ครั้ส เท่า ดัง นั้น แล้ว, ก็ สั่ง ให้ ทัพ เร่ง ยก กอง เข้า ไป, อย่า ให้ พล ทหาร ค้าง กัน.

ครั้นเพลา ค่ำ ยามได้เพ็ชร อุทัย พระจันทร์ทรง กอด—ต้องดวงสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็ทรงเครื่อง สำหรับพิชัย ยุทธเสด็จ
ยกพล โยธาทัพ จาก เมือง ไชยบุรี. ฝ่ายพระยา สวรรคโลกย์ แล นายทัพ
นายกอง ซึ่ง แยก มา นั้น, ก็ ไป เมือง บริบูรณ์ เข้า เฝ้า พระศรี สุปรรมาธิราช,
กราบทูล ประพฤติ เหตุ ทั้ง ปวง. พระศรี สุปรรมาธิราช ได้แจ้ง คำนึง, ก็
ตกพระทัย, จึง แต่ง กอง ตระเวน เสน่หา บ้าง ผัด เบียด กัน ออก ไป ตาม
คุ้งน้ำ, ทั้ง ให้จุด เผาเข้าค้น ใน ท้อง นาเสีย แล้ว, บอก ข้าราชการ เข้า
ไป ณ กรุง กัมพูชา ธิปไตย. ฝ่ายพระยา สวรรคโลกย์, เมือง ไชยบุรี เมือง
ปัตตของเสีย แก่ข้าศึก แล้ว. ก็เสีย พระทัย. จึง ส่ง พระยา ราช นเรศวร คู
พล ๑๐๐๐๐ ยก ไป ช่วย เมือง บริบูรณ์. ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวร เสน่หา,
เสด็จ ยก พยุหบาตราทัพ รชน แรม คาม สดถ มา ๓ คืน มา ถึง บ้าง ท้อง
เมือง บริบูรณ์. กองนำ พบ เขมร กอง ตระเวน เข้า, ได้รบยิงกัน, เขมร
แตก จึง เข้าเมือง. พระศรี สุปรรมาธิราชแจ้ง คำนึง, ก็ ครัดว่า คึกไทยได้
ที่ยก เข้ามา, ครั้น จะ แต่ง กอง ทัพ ออก รับ เกตุออก รับ มีอยู่ ทหาร จะ เสียใจ.
ประการ ๑ คึก ก็ ยั้ง มั่น ประชุม กัน อยู่, ค่ำแล้ว ออก แล้ว, เราจึง จะยก
ออก ตี ที่เดียว, ให้แค่ ตระกูล วิชา นานา ที่เชิง เทิน ไว้ ให้มัน คง, อย่า
ให้ข้าศึก แหก หัก เอาได้. ครัด เท่า นั้น แล้ว ก็ มิได้ แต่ง ออก รับ.

ฝ่าย สมเด็จพระนเรศวร เสน่หา, เห็น ทัพ เขมร มิได้ ออก มา รับ, พระ
องค์ มิได้ ยั้ง ทัพ. จึง มี พระราช บรมานุญาต ให้ นายทัพ นายกอง เข้าล้อม
เมือง รับ หัก เอา ให้ได้ ใน เพลา นั้น. ฝ่าย นายทัพ นายกอง ทั้ง ปวง ก็ แบ่ง กัน
กัน เสน่หา ด้าน ยก ล้อม โอบ รบรุก เข้าไป. ฝ่ายเขมร ก็ รบยิง ชู นานา
ปืนไฟ ออก มา เสน่หา มา รบ กอง ทัพ ไทย ก็ มิ ถอย, ชู มุข ดิน เสน่หา
เพลา บัง ค่ำ รบ เข้าไป. พอ เพลา พดม ค่ำ ก็ มั่นใจ กัน, ที่ ชิด ก็ เข้า ถอน

ชวาก ทนทาน บิน ค่าย เยื่อ ค่าย พัน ค่าย, จน ถึง ได้ พัน แทนกัน. ฝ่าย พระศรี
สุพรรณมาธิราช เห็น ศักหนัก เหลือ กำลัง จะ รับ มิ อยู่, ขึ้น ข้าง พระที่นั่ง ได้ ทหาร
๑๐๐๐๐ ก็ แหก เมือง ออก ไป. ท้าว ไทย ก็ ยก เข้า เมือง ได้ ได้ พัน แทน เขมร
เจ็บ บ่อย ต้ม ตาย. กอง ท้าว เขมร ก็ หนี ระเบิด กัน ออก จาก น้ำ ที่. กอง ท้าว
ไทย จับ ได้ พระยาเสนาบดี เจ้า เมือง บริบูรณ์, พระ หลวง ชุนหมื่น, ไพร่ เขมร
บิน ไหวญ น้อย, เครื่อง ศาสตราวุธ เป็น อัน มาก. ได้ ข้าง พลาย พงษ์ ไหวญ น้อย
๗๕ ข้าง, ม้า ๒๐๐ เศษ.

ฝ่าย พระศรี สุพรรณมาธิราช แหก ออก จาก ค่าย ได้, มิ ได้ ยั้ง พล รับ เดิน
ไป เพลา กลาง คืน ถึง ตำบล บ้าน พังรือ, พบ ท้าว พระยาราช นคร ซึ่ง พระยา
ตเวท ให้ ออก มา ช่วย, ก็ พา กัน ถอย เข้า เมือง, ขึ้น เผ้า แจ่ง ราช การ แก่
พระยาตเวท ทุก ประการ. พระยาตเวท ได้ ทรง พัง คัง นั้น ก็ ทรง พระ โกรธ,
ครุฑ ภาด โทษ พระศรีสุพรรณมาธิราช แด นาย ท้าว นาย กอง แล้ว, จึง ให้ ครุฑ
ควา บ้อม ค่าย ผู้ รักษา น้ำ ที่ เจริง เทิน หอ รับ ขึ้น นอก ช่อ มแซม ชวาก ทนทาน.
เขา บิน ไหวญ ขึ้น ใส่ บ้อม แด ประคอง เมือง, น้ำ ที่ นั้น ห่าง ๑๐ วา ไหวญ บิน หลัด แก้ว
บอก ๑ ถัด เจริง เทิน เข้า มา, ไหวญ กอง หนุน กอง ละ ๓๐๐ ห่าง กัน ๓ เส้น. เจริง
เทิน ขึ้น กลาง นั้น ไหวญ กอง ๔ กอง ๆ ละ ๓๐๐๐. ให้ พระศรี สุพรรณมาธิราช
ผู้ เป็น อนุชา อยู่ ด้าน เหนือ, พระราช มาณ อยู่ ด้าน ใต้ เจ้า พ้า ทะพะทะ อยู่ ด้าน
ตะวันออก, พระยาราช นคร อยู่ ด้าน ตะวัน ตก. เจริง เทิน ขึ้น ใน ไหวญ กอง ไหวญ ๔
กอง ๆ ละ ๕๐๐๐, ใน กระบวน ท้าว หลวง แล้ว แด่ หนึ่ง สือ ให้ พระยา มนตรี
เส่นหา, ถือ ไป เมือง ญวน ขอ กอง ท้าว มา ช่วย.

ครั้น เพลา อุษาโยค พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่ หัก ทั้ง ๒ พระ องค์,
เสด็จ ออก พร้อม ด้วย หมู่ มุขอำมาตย์ราช ปโรหิต. นาย ท้าว นาย กอง กราบ
ถวาย มัง คม เผ้า พระ บาท ยุคต เกตุอัน ถาต. พระ บาท สมเด็จพระพุทธเจ้า

อยู่หัว, จึงสั่งให้คุมเอา ตัว พระยาเสนาบดี เจ้าเมือง บริบูรณ์, แล พระหลวง
ขุนหมื่น นาย ทัพ นาย กอง เขมร เข้า มานำพระที่นั่ง. ให้ตาม ข้าราชการไป
เมือง ตเวท. แล พระยาเสนาบดี พระหลวง ขุนหมื่น นาย ทัพ นาย กอง ทั้งปวง,
ก็ให้ การ กราบ ทูล เสร็จ สิ้น ทุก ประการ. จึง มี พระราช โอง การ ให้พระ
วิเศษ เจ้าเมือง ฉะเชิงเทรา เป็น พระ ยา วิเศษ, ให้เป็น นาย กอง ทัพ คุม พล
๓๐๐๐, ตั้ง อยู่ ณเมือง บริบูรณ์ ปลุก ยิง นาง รวบ รวมเสวยอาหาร ไว้ให้
เสร็จ. แล้วเสด็จ พระราช ดำเนิน พยุห ภาตรา ทัพ โดย ลำดับ มารค วิถี ๒ คืน,
ก็ ถึง กรุงกัมพูชา ประเทศ. ทัพหลวง ตั้ง มั่นไกลเมืองทาง ประมาณ ๗๐ เส้น.
ครั้น ให้ นาย ทัพ นาย กอง ตั้ง ค่าย ถ่อม ประชิด เมือง. ให้ พระราช มาณ อยู่
บ้าน ควัน ตก, พระยา สัหราช เตโช อยู่บ้าน ไค้, พระยา ท้าย น้ำ อยู่บ้าน ควัน
ออก, พระยา มหาโยธา อยู่บ้าน เหนือ.

ขณะเมื่อ ทัพ หลวง ตั้ง ค่าย ราย ทาง เข้า มา ถึง เมือง โพธิ์สัตว์ นั้น, กอง
ทัพ พระยาราช วัง สัน เข้า ตี ได้เมือง พุทโธยา มาศ. พระยา จันจันตุ แม่ทัพ เขมร
ตายใน ที่รบ แล้วยก เข้า มา ณบ้านกระดัง, ได้รบ กับ กองทัพ พระยา ภิรมุขวงษา.
ฝ่าย กอง ทัพ พระยาเพชรบุรี เข้าตี เมือง บ้านคัก, ได้รบ กับกอง ทัพ เรือ. พระยา
วงษา ภิรมุขวงษา กอง ทัพ เขมร แดก, พล เขมร จม น้ำตาย เป็น อัน มาก. พระยา
วงษา ภิรมุขวงษา ก็ต้อง บิน ไหว้ตาย, กอง ทัพไทย ได้เมือง บ้านคัก, ลำภาพระยา
จันจันตุ, กับลำภา ถูก คำ ๑๕ คำ. สดุดะ ฝรั่ง ๒ คำ, เรือ รบ เรือ โต บิน
ใหญ่น้อย, เครื่อง ลำตรา วุธ เป็น อัน มาก. พระยาเพชรบุรี ก็ยก รุด ตาม
ขึ้น มา ถึง ปาก กระดัง, เห็น กอง ทัพ พระยาราช วัง สัน กับเขมร ยังรบ กันอยู่.
พระยาเพชรบุรี ก็ ยก ตี กระหนาม เข้า ไป. กอง ทัพ เขมร ทาน มิได้ ก็แตก,
พระยาราช วัง สัน, กับ พระยาเพชรบุรี ๒ ทัพ นั้น บินจบ กัน เข้า. ก็ ยก รบ
เข้า มา ตี ได้เมือง จตุรมุข. แล้วยก ขึ้นไป บิน จบ กอง ทัพหลวง ณเมืองตเวท.

ฝ่าย กองทัพ พระยานครราชสีมา, ซึ่งตั้งเมืองนครเสียมราฐ, ฟาก
 เทตสามศวัน ออก, ก็ยกมาตั้งค่ายมั่นกะพงสวาย, พร้อมกันกับกอง
 ทัพเรือ. พระยาเพชรบุรี, พระยาราชวงษ์, พระยานครราชสีมา,
 แดพระยาพระหลวองหัวเมืองนายทัพนายกองทั้งปวงก็พากันขึ้นเฝ้าพระ
 บาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ณค่ายเมืองดงแวกกราบทูลซึ่งได้รับราชการ,
 แดใต้สำเนาสดุดี, เครื่องสาตราวุธปืนใหญ่ น้อยเสร็จสิ้นทุกประการ.
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ทรงพระโสมนัส. จึงดำริห์การที่
 จะเข้าหักเมือง, แล้วมีพระราชโองการสั่งนายทัพนายกองค่ายล้อมทั้ง
 ปวง, ให้เร่งเดินค่ายประชิดเข้าไปให้ใกล้ห่างเมืองเส้น ๑ ฤๅ ๓๐ วา,
 ให้ตั้งบ่อนพูนดินทั้ง ๔ มุม, มุมละ ๒ ล้าน. เอาปืนใหญ่ทัพเรือขึ้นจังกา.
 ยิงกวาดตามเชิงเทิน. บันดาประตูเมืองนั้น, ก็ให้ตั้งบ่อนเอาปืนใหญ่
 ขึ้นยิงด้วย. นำที่โคทหารมาอยู่, ให้กองทัพเรือกองทัพเมืองนคร
 ราชสีมา ยกมาจับ. เร่งทำการให้พร้อมแต่ใน ๓ วัน. ถ้าผู้ใดมิ
 แล้วตามกำหนดจะตัดศีรษะเสีย. ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงถวัล
 พระราชอาชญา, กราบถวายบังคมแล้ว. ก็เร่งทำตามพระราชอาชญา
 ทั้งกลางวันกลางคืน.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, จึงให้แต่งเป็นหนังสือว่า, หนังสือ
 ผู้เป็นนายภูพตากร—ทหารทั้งปวงทัพหน้า, อันเป็นสวามิภักดิ์—บาท
 มุติกากร—บวรรัตนมาศ,—ซึ่งหนึ่งจักรแก้วอยู่ในใต้เมืองบาทสมเด็จพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัว, ณกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา, อันมีพระบุญญาเดชา
 นุภาพ—มาก, ซึ่งของพระทูลกระหม่อม—ส่งโดยมายังพระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี
 ซึ่งใหญ่ในกัมพูชาประเทศ. แต่ก่อนๆ กรุงกัมพูชาธิบดีเคยถวาย
 ทรัพย์สินสุวรรณมาลา—เครื่องราชบรรณาการ,—๒ พระนครก็เปนสุวรรณ

บัลลังก์—เดียว กัน. สมน พราหมณาจารย์ อาณา ประชากร ฐร ก็ได้ ความ
สุข, เป็น โฉน พระเจ้า กรุง กัมพูชา ธิบตี มิ ได้ ตั้ง อยู่ใน สัตยา นุสสัย, กิต
อหังการ กลับเป็น ประจามิตร,—ให้ เคียง ไต่ บาทยุค, เอา โดหัก มาตั้ง
ดาวพทวาร ไทย, จะ ให้ เหลือ อยู่ แ่น้ำ กับ ฟ้า, น้ำ กับ ดิน มิควร. บัดนี้
ก็ เสด็จ พระราช ดำเนิน มา ถึง พระนคร แล้ว, อัน จะได้ ไชย ชำระ มิ ได้ ชำระ
นั้น, พระเจ้า กรุง กัมพูชา ธิบตี หา เจ้า พระไทย ไม่ ฤฯ ให้ เร่ง ออก มา กราบ
ถวาย มังคม พระบาท ยุคต ถวาย เสวตร์ บวร ถัด,—เห็น ชีวติ จะ ยื่น ยาว ไป
ได้. ฤฯ หมายถึง จะได้ ไชย ชำระ, ก็ ให้ เร่ง ยก พยุห โยธา ออก มา ทำ
สงคราม, กัน ดุเดือด เป็น ชวัญ คา. ถ้า มิ ออก มา ใน ๓ วัน, พระบาท ส้มเตี๊ยะ
พระพุทธรเจ้า อยู่ หัว จะ ให้ ทหาร เข้า พดิก แผ่นดิน เสีย แ่ ใน พริบ ตา เดียว.

ครั้น แต่ง เสร็จ แล้ว ก็ ให้ พระยา เสนาบดี เจ้า เมือง นริบรณ, กับ พระยา
เขมร ซึ่ง ทัพ เรือ จับ ได้ ถือ เข้า ไป. พระยา พระเขมร ทั้ง วงกราม ถวาย มังคม
ตา แล้ว, ก็ นำ หนังสือ เข้า ไป ถวาย แ่ พระยาตแว. แล้ว ทูล ซึ่ง ได้ รบ ทาง
บก ทาง เรือ เสร็จ สิ้น ทุก ประการ, พระยาตแว ได้ แจ้ง ใน หนังสือ, แ่ เสีย
กอง ทัพ เรือ ก็ ยัง เสีย พระไทย นก, จึง ครัด ว่า, อ้าย เหล่า นี้ ให้ ออก ไป รบ
ศึก, กลับ เป็น พวก ประจามิตร เป็น ทูต ถือ หนังสือ เข้า มา อีก ถ่า. โทษ
มัน ถึง คาย ให้ เอา มัน ไป จำ ไว้. ครัด เท่า ตั้ง นั้น แล้ว, ก็ เสด็จ เที่ยม พระ
นคร, เห็น กอง ทัพ ไทย เดิน ค่าย ประชิด เข้า มา ใกล้. จึง บัญชา สั่ง ให้ จุด
ปืน ใหญ่ น้อย ยิง ระดม ออก ไป, ต้อง พด คีกร คาย เจ็บ บ่วย ก็ มาก, ทำ การ
เข้า ไป มิ ได้. พระราช มานู, พระยา สี่ ราช เเคโซ, พระยา ท้าย น้ำ พระยา
มหาโยธา เห็น ดัง นั้น, ก็ ให้ ชุก มุด ดิน ถม ขึ้น บัง ตัว เคน. เขมร ยิง ออก มา
ไม่ ถุก, แล้ว เร่ง ให้ ถม มุด ดิน เป็น คัน ขึ้น สูง กว่า ค่าย เมือง. เอา ปืน ใหญ่
ขึ้น จังกา ๒ วัน ๒ คืน ก็ เสร็จ. ฝ่าย พระยาตแว เห็น ดัง นั้น, ก็ ตั้ง ค่าย สอด,

ค่ายเมืองสูง ขึ้นเป็น ค่ายมังกาข้าศึก. หลังกึ่งเทินนั้นสูง ๓ วา ๔ วาให้ชัก
ปักถา. แล้วไว้ประตูลับแต่เป็นช่องเดิน, เดี๋ยวขึ้นใหญ่ขึ้นน้อยยังตอบโต้
กันมิได้ขาดทั้งกลางวันกลางคืน. พดเชมรซึ่งรักษาหน้าที่เชิงเทินนั้นต้องขึ้น
เจ็บป่วยล้มตายเป็นอันมาก. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเห็นการพร้อมพอจะ
หักเอาเมืองได้. จึงให้โหราฤกษ์ณวัน ๖ ๕ ค่ำ, บัวออกนอกศก
เพลา ๑๐ โมง ๕ บาท. จึงดำรัสพระราชกำหนดให้พระราชมาณูซึ่งข้างพลาย
จูโจมทัพ, กุมภาพันธ์ ๓๐๐๐ เข้าโดยถนนประตูด้านควนตก. ให้พระยา
สิทธิ์ราชเดโชซึ่งข้างพลาย จัมโจมยุทธ์, — กุมภาพันธ์ ๓๐๐๐ เข้าโดยถนน
ประตูด้านใต้. ให้พระยาท้ายน้ำซึ่งข้างพลาย มารบูรณะ, — กุมภาพันธ์ ๓๐๐๐
เข้าโดยถนนประตูด้านควนออก. ให้พระยามหาโยธาซึ่งข้างพลาย ภัท
ทก, — กุมภาพันธ์ ๓๐๐๐ เข้าโดยถนนประตูด้านเหนือ. ซึ่งนั้นให้ใ้ผู้นำ
ว่าห์—เกือกเหล็ก. ทหาร ๑๒๐๐๐ ให้ใ้เกือกหนึ่ง, เสื้อหนึ่ง, หมวกหนึ่ง,
ฝ่ายค่ายประชิดทั้งปวงนั้น. ให้ระดมจุดปืนใหญ่เข้าไปกวาดตามเชิงเทิน
แต่ประตูแต่ค่ายยามไปกว่าจะถึงฤกษ์, อย่าให้พดเชมร—ยกมาช่วย
กันได้. แต่ทว่าเป็นเพลากลางคืนจะไม่พร้อม. ให้คอยคุดองพล, แต่
ทั้งเสียงทั้งกลองแตรสังข์เป็นสำคัญฤกษ์. แล้วก็ให้ยกทหารเข้าหัก
เอาเมืองให้ได้ทุกด้าน. ถ้าผู้ใดมิได้จะตกศีรษะเสียบเสี้ยนนายทัพนาย
กองทั้งปวงแจ้งพระราชกำหนด, กราบถวายบังคมลาแล้วก็ไปเตรียม
การตามรับสั่ง. ครั้นเพลา ๓ ยาม, เจ้าน้ำที่ทั้งปวงก็ระดมปืนเข้าไปใน
เมือง, ต้องพดเชมรป่วยเจ็บล้มตายเป็นอันมาก. ฝ่ายสมเด็จพระพุทธ
เจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์, ก็ทรงเครื่องสำหรับขัตติยราชวรณยุทธ์.—สมเด็จพระ
พระนเรศวรเป็นเจ้าทรงเจ้าพระยาไชยานุภาพเป็นพระคชาธาร, พร้อมด้วย
โยธาหาญเสด็จ, เสด็จมายืนข้างพระที่นั่งตรงประตูอุดรทิศ—ที่พระยา

มหาโยธา. ได้เพ็ชรฤกษ์ จึงให้ประโคมฆ้อง กลองแตร สังข์ จุฬเพชฌัญชี่ เป็นสำคัญ. พดทหาร ทั้ง ๕ ด้าน เห็นสำคัญ, ก็ให้ขึ้นพร้อมกัน. พระยามหาโยธา, พระยาดีหราชเดโช, พระยาท้ายน้ำ, พระราชมานู, ซึ่งช้างนำพาทหารเข้าไป จะทำตายประตุมือง. เขมร ซึ่งรักษาหน้าที่ริมประตุมืองรักษาประตุมือง, ก็ยิงธนูนำไม้ปืนใหญ่ น้อย ออกมาทั้ง ๕ ด้าน. พดทหาร เจ็บ บ่อย ต้มตายก็มีได้หลาย. พระยามหาโยธา ก็ขับเข้าไปให้

แทงประตุมือง เป็น สำมารถ. พอรุ่งขึ้น เป็น วัน ๗ ๖ ๕ ค่ำ, ลูกศรราช ๘๔๖ บินออก ผดศก, ประตุมือก พังลง. ทหารไทย ญวณ เข้าเมืองได้. ได้ฆ่าฟันเขมร ต้มตาย เป็น อัน มาก. เขมร กอง ชน กอง กลาง ทั้ง ๒ ชั้น, ก็มิได้รบ, ทั้งเครื่องศาสตราวุธเสีย, หนีกระจัดกระจาย ออกจากเมืองบ้าง, ไปหาครอบครัวบ้าง, พระราชบุตร—นั้นก็หนีไปด้วย. จับได้พระยาตเวท กับ พระศรีสุพรรณมาธิราช, แดญาติ ประยูร วงษ์—อันมกรรมโน, ท้าวพระยา พระเขมร, ครอบครอง พดเมือง เป็น อัน มาก. พดทหาร ก็คุม พระยาตเวท พันธนา—มาถวาย.

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว แยมั พระโอรส, แล้ว มี พระราชโองการ—ครัดถาม พระยาตเวท ว่า, ท่าน เป็นกระษัตริย์ ขัตติย ราช ดำรงแผ่นดิน—กรุงกัมพูชา ธิปัต, มี กุฎราชู—เป็น แว่นแคว้น อันชเลสมา. ฝ่าย กรุง พระมหานคร ศรีอยุธยา, ก็ มี ประจันต ชนบท เป็น แว่น แคว้น. แด ๒ พระนคร นี้ ก็ เป็น ราชธานี—ใหญ่. ถ้า จะ ใคร ได้ สมบัติ ใน พระนคร ศรีอยุธยา, แดเดมา แล ทอด—ให้ กว้าง ขวาง, เหตุใด จึง มี ยก เป็น พยุหโยธา ไป กระทำ สงคราม, ให้ คองคาม ทำนอง ขัตติยราช รัตนยุทธ,—อันเป็นที่ บันเทิง ราชฤทธิไทย—กระษัตริย์ราช แต่ก่อน, จึง คอย แดว่า คัก กรุง หงสาวดี มา ทิดพระนครศรีอยุธยา ครั้งใด, ก็ มี แด ยก พลไป พดอย ชำ เคมีดี เขา เมืองชนบทประเทศ,

กวาดครัว อพยพ มาเมือง ทุก ครั้ง. ทำศึก ชุข กา อัน มา ถอบ ถักฟอง ถักถน บัญชา—ฉนั้น. กว ด้วยราช ประเวณี—แล้ว ฤๅ ประการ ไต. ครั้งนี้ ท่าน ถึง ซึ่ง ปราไซย—แก่เราแล้ว, จะคิด ฉันทไต่เต่า. ให้ ว่า ไป ตาม ศักดิ์ ตาม จริ่ง, จะได้ เปน เยี่ยง อย่างกระษัตริ์ ไป ภาย น้า.

พระยาตเวท กราบ ถวาย มังคม แล้ว ทูล ว่า, ซึ่ง ข้า พระองค์ เปน คน โดก เจตนา—มิได้ กระทำ สงคราม, ตาม ราช ประเพณี กระษัตริ์, ไป ถัก ถอบ กระทำ เลียน หนามแก่ พระ นคร ศรี อัยทธานัน, โทษ ผิด ถึง ตาย. ถ้า พระ องค์ พระ ราช ทาน ชีวศิริ ไว้, กรุง กัมพูชา ชิบดี จะได้ เปน ข้า ชินร เสด็จมา กรุง เทพ มหานคร, ถ้า มิ เลี้ยง แล้ว ก็ จะ กัม หน้ตาย.

สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว, ได้ ทรง พัง คำ พระยาตเวท ดัง นั้น, จึง ครัด ว่า, เรา ได้ ออก วาจา ไว้ แล้ว ว่า, ถ้า มิ ไชย—แก่ ท่าน, เรา จะ ทำ พิธี ประถม กรรม—เอา โต หิด ท่าน ดัง มาทา—เสีย ให้ จง ได้. ท่าน อย่า อ้า โดย แก่ ชีวศิริ เลย. จง ตั้ง หน้หา ความ ชอบ ใน พร โดก—นั้น เกิด. บุตร ภรรยา ญาติ ประยูร วงษ์ ท่าน นั้น, เรา จะ เลี้ยง ไว้ ให้ มี ความ สุข สุข แก่ กอน.

ครัด ดัง นั้น แล้ว, ก็ มี พระ ราช บริหาร แก่ มุข มนตรี, ให้ ตั้ง การ พิธี ประถม กรรม โดย ศาสตร์. พระ โหรา ชิบดี ชี พ้อ พราหมณ์. ก็ จัด แจง การ นั้น เสร็จ. จึง เชิญ เสด็จ สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว เสด็จ ขึ้น บน เกย. เจ้า พนักงาน ของ ครัว กษ—เอา ตัว พระยาตเวท เข้า ได้ เกย. คัด คั้น เอา ถาด ทอง รอง โต หิด ขึ้น ไป ชำระ พระ บาท สมเด็จพระ พุทธ เจ้า อยู่หัว. พระ โหรา ชิบดี ก็ ถัน ช้อง ไชย, ชี พ้อ พราหมณ์ เป้า ดัง ชี ประ โคม ดุริย ดนตรี, ถวาย มุรธาภิเศก—ทรง อาเศียรว พาท—โดย ศาสตร์ พิธี—เสร็จ เสด็จ เข้า พลับ พลา.

รุ่ง ขึ้น สมเด็จพระ พุทธ เจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ทรง เกรวียง สำหรับ ราช รัตน กัญช ุทธิ์ เสร็จ. สมเด็จพระ นคร เป็น เจ้า, ทรง ม้า พระ ที่นั่ง ราช

พาทนะ, สูง ๓ ศอก คืบ ๒ นิ้ว. สมเด็จพระเอกาทศรถทรงม้าพระที่นั่ง พาด
หูก,—สูง ๓ ศอก คืบ. พร้อมด้วย ม้า แสน เสนางคกนิทร—โยธา หาม, แห
โดย กระบวน ช้าย ขวาน น้า หลัง เสวตร ฉัตร บัง พระสุริย ชุม ฉาย พัด โบก พัดนี้,
มี ช้อง กตอง แกร่ สังข์ ประโคม นฤนาท, พระบาทเสด็จ พระราช ดำเนิน เข้า
ไป ถือบ พระนคร. ครั้น เพลา สาย แดง ๒ นาฬิกา, เสด็จ กลับ ยัง ค่ายหลวง,
มี พระราช โอง การ สั่ง เสนา บดินทร์ มุข ทั้งปวง ว่า, บุตร ภรรยาญาติวงศ์
พระยาตเวท, แด่ สมัก พัก พวก ครอบ ครวั อพยพ, ซึ่ง จับ ไว้ ได้ มาก น้อย
เท่าใด, ให้ มารวม ไว้. ให้ นาย ทพ นาย กอง ๆ หลัง คุม ไว้ ก่อน, ๗ วัน
กอง ทพ หลวง จะ เลิก ไป. ท้าว พระยา ทั้งหลาย รับ พระราช โอง การ แดง, ก็
ตรวจ ครา จัด ครอบ ครวั พระยา ตเวท, แด่ ไพร่ พล ใน เมือง ซึ่ง ได้ ไว้ นั้น,
เป็น คน อพยพ ๓๐๐๐๐ เศษ. แดง แต่ง กอง หลัง ให้ คุม ถ่วง ไป โดย พระราช
บัญชา. ครั้น กอง ทพ ซึ่ง คุม ยก ไป ได้ ๗ วัน แดง.

ครั้น ณ วัน ๓ ๕ คำ, เพลา ๑๑ หุ้ม ๕ บาท, สมเด็จพระบาท บรม
นารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ทรง เครื่อง อัด การ
สรรพาวุธ บวร วิบุลิต สรรพ เสด็จ. สมเด็จพระนเรศวร บรม บพิตร เป็น
เจ้า, ทรง พัง เทพ ถิธา—ผูก พระที่นั่ง สุวรรณ ปฤษฎางค์—สมเด็จพระเอก
าทศรถ ทรง เทพ ถิธา,—ผูก พระที่นั่ง หลังคา ของทอง ด้วย เครื่อง อภิรม ชุม
ฉาย พรายพรรณ, บัง วิจิตร—บัง แทรก สดอน สดัม สรรพ ด้วย โยธา หม
หาม, แห รวด รวด ระวัง กัน กอง พร้อม เสนางค์ พยุห อุดม—ตุ มหิมา ตาตาศ.
พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, เสด็จ จาก กรุง ศรีอยุธยา,—
นคร อินทปัต,—กรุง ราชธานี.—

ฝ่าย ทพ พระยา นคร ราช สี่ ห้า มา, ก็ เลิก ทพ กลับ ไป นคร เสียม ราม แด่
ทพ เรือ นั้น รั้ง อยู่ ๒ วัน จึง ต้อง ไป ตาม ขตมารค, ออก ปาก น้ำ เมือง พุก ไ

มาศ์สิ้น. พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, เสด็จ รอน
แรม มาโดย มารควิถี สิ้นแดน ถิ่นพญา ประเทศ ทัพราย ทาง นั้น ก็เลิกโดยเสด็จ
มาเปน กระบวน ทั้งสิ้น. ๑๓ วัน ทัพ หลวง ก็เสด็จ ถึง กรุง เทพมหานครศรี
อยุธยา. แด่ บุตร ภรรยา ญาติ ประยูร วงษ์ พระยา ลวก, แด่ กรอบ ครัว
พระ เชมร มี ชื่อ นั้น, ก็ทรง พระกรุณา ให้จัดแจง ตั้ง บ้าน เรือน, แด่ พระ
ราชทาน เครื่อง อัญมณี ทั้งปวง ให้ โดย คว. ครั้น นาย ทัพ นาย กอง ทัพบก
ทัพเรือ ถึง พระ นคร พร้อม เสร็จ. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ ทรง พระ
ราชทาน บำเหน็จ รางวัล โดย สมควร แก่ ความ ชอบ. แด่ พระราช มาณุนั้น,
ให้ เปน ที่ เจ้า พระยา อรรคมหาเสนาบดี—สมุห พระกลาโหม.—พระ ราช ทาน
พาน ทอง, เต้า น้ำ ทอง, เจียต ทอง ซ้ายขวา กระบี่ฝัก ทอง, เครื่องอุปโภค
บริโภค เปน อัน มาก โดย ภูมามา ศักดิ์.—

ครั้น ณ วัน ๓ ๖ ๕ ค่ำ, ตุลาคม ๙๔๘ ปีจอ อัฐศก, กรมการ เมือง
กุยบุรี บอก เข้า มา ว่า, พระยา ศรีไสยวงศ์, ซึ่ง ให้ ไป รัง เมือง ตนาหว ศรี
เปน ขุนพล.—โกษาธิบดี กราบ บังคม ทูล, พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว,
ทรง พระมหา กรุณายัง แคลง อยู่, จึงโปรด ให้มี คตรา ออก ไป หา คั่ว, พระยา
ตนาหว ศรี ก็มี มา. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง พระพิโรธ. จึงให้ สมเด็จพระ
อนุชาธิราช—เจ้าเสด็จ พระราช ดำเนิน ยก ทัพ ออก ไป. แด่ ทัพ สมเด็จพระ
อนุชา เสด็จ ออก ไป ครั้ง นั้น พด ๓๐๐๐๐, ช้าง เครื่อง ๓๐๐, ม้า ๕๐๐, ทัพ
บัณฑูร์ ไต้ หั้น เมือง ไชยา, เมือง ชุมพร, เมือง คลอง วาน, เมือง กุย, เมือง
ปราน, เมือง เพ็ชรบุรี, ๖ เมือง เปน คน ๑๕๐๐๐, ประชุม ทัพ ตำบล บาง
ตะพาน เดิน ทัพ ทาง สิงขร.

ฝ่าย พระยา ตนาหว ศรี. รู้ว่า สมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร บรม นารถ บรม
บพิตร พระเจ้าอยู่หัว, เสด็จ พระราช ดำเนิน ยก ออก มา, ก็เกรง พระเดช

เดชา นุภาพ เป็น อัน มาก. จะ หนัก ก็ เห็น จะ ไม่ พ้น, จะ แกร่ง ทัพ ออก รับ ก็ เห็น เหลือ กำถึง, จน ความ คิด อยู่ แล้ว ก็ หนึ่ง รักษา มัน ไว้.

ฝ่าย ส้มเตี๊ยะ พระเจ้า อยู่ หัว เสด็จ ถึง เมือง ตนาหว ศรี, ตั้ง ให้ ตั้ง ภายต้อม ไว้ โดย รอบ. แต่ ทัพ หุดวง นั้น ตั้ง โกด เมือง ๕๐ เส้น. จึง ทรง แต่ง หนังสือ รับสั่ง เข้า ไป ว่า, พระยา ตนาหว ศรี เป็น ข้าหวอง เดิม ตั้ง ชื่อ มัน คง, ได้ ทำ ราชการ โดย เสด็จ งาน พระ ราช ส่งคราม, ความ ชอบ แด่ หวัง มา มาก มาย นั้. จึง ทรง พระ มหา กรุณา ให้ มากิน เมือง ตนาหว ศรี นี้, ยัง หา เสมอ ความ ชอบ ไม่ อีก. ด้วย จำ เปน ด้วย เหตุ ว่า, เมือง ตนาหว ศรี นี้ เป็น เมือง นำศึก, ครั้น จะ แกร่ง ให้ ผู้ อื่น มา อยู่ มี วง พระ ไทย. จึง ให้ พระยา ศรี ไชยณรงค์ ออก มา อยู่ ต่าง พระ เนตร พระ วรรณ— เนื้อ ความ ข้อ นี้ ก็ ย่อม รู้ อยู่ แก่ ไจ, แต่ มี ชาว ไป ว่า, พระยา ตนาหว ศรี คิด การ เปน ขบถ, ส้มเตี๊ยะ พระเจ้า อยู่ หัว ก็ ยัง ไม่ เชื่อ, จึง มี ตรา ออก มา ให้ หา, ก็ มี เข้า ไป แสว เนื้อ ความ จึง มาก ขึ้น, ตรัส ให้ เรา ออก มา, ก็ มี ความ เมตตา หนัก อยู่. พระยา ตนาหว ศรี ผิด แต่ ครั้ง เดียว ดอก, ให้ ออก มา หา เรา เกิด จะ กราบ ทูล ขอโทษ ไว้ ครั้ง หนึ่ง. ถ้า จะ มา ก็ ให้ มา ใน วัน นี้. ถ้า มี มา เห็น ว่า จะ รับ ทัพ เรา ได้, ก็ ให้ แกร่ง บ้อง กัน ไว้ ให้ มัน คง.

พระยา ตนาหว ศรี แกร่ง ใน หนังสือ ตั้ง นั้น, จึง คิด ว่า เรา ได้ ทำ การ ดอง เกิน ผิด ถึง เพียง นี้ แล้ว, แต่ ซึ่ง มี หนังสือ รับสั่ง มา ตั้ง นี้, เปน ราช อุบาย คัก. ออก ไป ก็ คง จะ ตาย ผิด ชอบ ที่ จะ อยู่ สู้ ไป, ถึง ตาย ก็ ให้ ปรากฏ ชื่อ ไว้ ภาย น้. พระยา ตนาหว ศรี ก็ มี ได้ ออก มา, เพลา รุ่ง แล้ว นาฬิกา ๑, ส้มเตี๊ยะ เอกาทศรัฐ อิศวร บรมนารถ บรมบพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่ หัว, เสด็จ ทรง เกรื่อ งอดังการ ประดับ สำหรับ พิไชยยุทธ เสด็จ, เสด็จ ทรง เจ้า พระยา ปราบ ไครจักร์ เปน พระ ษาราร, พร้อม ด้วย ท้าว พล ทวยหาญ เปน ขนัตแน่น ไสว โล่ห์ ไคมร

มาศคู่พันยก, ทั้ง ทวนทอง ธงทิว เปนทองแถวได้ว่ ข้าไทด้วย มยุรเสวตรฉัตร,
กั้ง กอด บด มังทิงกร บวรบังแทรก แสง ชุมสาย พราย พรณคาศดา, ศรัทท์
โกตาหอด กัก ก้อง กดอง ชนะ แคร สังข์ ฉั่น นฤนาท. พระบาท สมเด็จพระ
เอกาทศรถ อิศวร บรม นารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, เสด็จกรีธา
พลเสียบ ทอดพระเนตรดู ท้องที่, ซึ่ง จะ ให้ พล ทหาร เข้า บิน เมือง.

ฝ่าย พระยา ตนาอ ศรี ออก มา ยืน ถือหอก กัน สัมประทน อยู่ บนเชิงเนิน.
แล เห็น พล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้า จุฑา สาย น้ำ อัน โหด หั่ง ดั่ง มา เมื่อ
วสันตฤดู,— แล้ว ได้ ยืน เสี่ยง บิ่ กดอง แคร สังข์ ก็ ตก ใจ ตก ไป, หอก
พลัด ตก จาก มือ มิได้ รู้ตัว. บ่าว ไพร ทั้ง ปวง เห็น ดั่ง นั้น ก็ เสียวใจ, พุดกัน
เล่า ค่ำ ๆ ไปว่า, นายเรา เห็น จะ บ้อง กัน เมือง ไร่ มิได้, พล ทหาร ทั้ง ปวง
ก็ ยิง กัน คร้าม พระเดช เดชา นุภาพ เปน อัน มาก. สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว
เสด็จเสียบ ดู รอบ เมือง ตนาอ ศรี, เห็น น้ำ ที่ ข้าง อุดร ทิศ จะ เข้า ได้. เสด็จ
กลับ มา ยัง ค่าย หดอง, จึง มี พระ ราช กำหนด ให้ นายทัพ นายกองทำบันได
๑๐๐ อัน, ปลายบันได นั้น ให้ ผูก พลุ เพ็ง เพียง จงครบ. เพลาที่ ๑๑ หุ้ม,
ถ้า ได้ ยืน เสี่ยง บิน ใหญ่ ตาม นัด—เปน สำคัญ แล้ว, ให้ เอา บันได พาด จุด
พลุ เพียง บิน เอา เมือง ให้ จง ได้. ท้าว พระยา มุขมนตรี นายทัพ นายกองรับ
พระราชบัญชา แล้ว, ก็ มา จัดแจง การ ทั้ง ปวง ให้ พร้อม สรรพ, กับ พล
ทหาร อาษา ๑๐๐๐, ซึ่ง จะ เข้า มา บิน เมือง พร้อม เส็จ. ครั้น เพลา ๓ ยาม
สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว, เสด็จ ขึ้น เกย คอย ฤกษ์. เศรษฐา บารมี สมเด็จพระ
พุทธเจ้า อยู่หัว, ถ้า จะมี ไชย แก่ ข้าศึก ครังใด, ก็ ให้ ศุภนิมิตร์ ประจักษ์—
ทุก ครัง. พอ เพลา ถ่วง ๓ ยาม ๗ บาท, พระยา วิริก บรม ชาติ ใหญ่ เท้า
ผดส้ม เกิดยิง, เสด็จ ผ่าน ด้าน เมือง ตนาอ ศรี มา แตะ อุดร ทิศ เคียง อาคเนย์—
พระวิคมี สว่างไป ทั้ง อากาศ แด บัดนี้ คด.— สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว เห็น

ตั้งนั้นก็มีพระบิณฑุมนัก,— ถวาย ทศนัฏ โสโมธาน—เหนือ คือ ไร่นา ด้วย
บุญ จาง ค ประดิษฐ์ ... แล้วสั่ง ประโรหิตา จารีย์ทั้งหลาย— ให้ประโคน
เตรสังข์ ตรียคนศรี พิณพาทย์ฆ้อง ไชยในทันที. ให้ฝรั่ง แม่น จตุจ่างรงค์ กรำท้าย
ที่นั่ง ๓ บอก ได้กัน เป็น สำคัญ. ฝ่าย นาย ทักษิณ กอ ได้ยินเสียงปืนใหญ่
เป็นสำคัญ, ก็ให้ทหาร เอา บันไดพาด กำแพง เมือง, จตุพทุเพี้ย เป็น โกลาหล.
เจ้า นำ ที่ เห็น ตั้งนั้น ก็ ตกใจ, จะ ออกยืน รบ พัง ก็ ทน เพลิง มิได้, ก็ ทิ้ง นำ
ที่ เสีย. ฝ่าย ทหาร ข้างหลวง เข้า เมืองได้, พอ เพลา รุ่ง ขึ้น ก็กุมเอา ศิว พระ
ยา คณา ศรี พันธนา เข้า มาถวาย ยัง ค่าย หลวง. สมเด็จพระ พุทธเจ้าอยู่หัว,
ให้ถึง พระราชอาชญา เขียน ยก หนังสือ ๓๐ ที่. แล้ว บอก ข้าราชการ เข้ามายัง
กรุงเทพพระมหานคร ศรี ยุทธยา.

สมเด็จพระ นเรศวรมบรมบพิตร เป็น เจ้า, คราว ได้ แจ้ง ว่า, สมเด็จพระ
อนุชา ชีราช เจ้าได้ เมือง คณาศรี แล้ว จับได้ พระยา ศรีโสธรวงศ์ ตั้งนั้น, ก็
มีพระไทย ปรีดา, จึง พระมหา กรุณา, ให้มี ครา คอบ ออก ไป ว่า, อย่า
ให้เข้า มา ณกรุง เลย, ให้กระแจะ แล้ว คัด คั้น แล่น แล่น เมือง คณาศรี,
อย่าให้ผู้ใด เอา เยี่ยง อย่าง. แลให้ พระ ยวราชอุททเนนท เป็น พระยาคณาศรี.

สมเด็จพระ อนุชา ชีราช เจ้า, ก็กระทำ ตาม พระ ราช บัญชา สมเด็จพระ
เชษฐา ชีราช ทุก ประการ. ครั้น จัด แง เมือง คณา ศรี รบคาบ เป็น ปรกติ ดี
แล้ว, สมเด็จพระ พุทธเจ้า อยู่หัว ก็ เสด็จ พระ ราช คำ เนิน ถัดมา ยังกรุงเทพ
พระ มหานคร, เมื่อ สมเด็จพระ บรมเชษฐา ชีราช เจ้า กราบ ทูล เสด็จ ขึ้นทุก
ประการ. สมเด็จพระ นเรศวร เป็น เจ้าบรมบพิตร, มี พระไทย โสมนัก คราว
ชม กฤษ ฎาธิการ—สมเด็จพระ อนุชา ชีราช เจ้า เป็น อัน มาก.

ครั้น ณวัน ๓ ๑๒ ค่ำ มีหนังสือบอก พระยา จัน ทบุรี, ส่งตัวสมิง

อุบา กอ, ซึ่ง ถัด หนังสือ เจ้า เมือง เมาะ ดำแดง, ขอ ขอย ศรี สุวดี—มา

ถึงพระยากาญจนบุรี, ด้วยข้าพเจ้ากับพระยาฉาวเจ้าเมืองเมะกะมะ, เกิดมหากะณะหะ—แก่กัน. พระยาฉาวจะยกมาตีเมืองข้าพเจ้า, ๆ หาที่พึ่งมิได้. จะขอเอาพระเดชเดชาญาณภาพ—พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว. อันมีบุญราศี—กฤษฎาธิการมहिมา, ศุภหนึ่งสมเด็จพระเจ้ามณเฑียรราช จาคุวงศ์—ทิพยจักรพรรดิ—อันมีพระราชนิพนธ์ชาวราฤทธิ—อาณานิคม—กันแผ่ไป ในทวีป—ใหญ่ทั้ง ๔, มีทวีปน้อย ๒๐๐๐ เปนบริวาร เปนฉัตรแก้วกันเกษ—จะขอ กองทัพยกไปช่วยกันเมือง. พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์ได้ทรงทราบดังนั้น, ทรงพระโสมนัสจึงพระราชทานเสื่อผ้าเงินตราแก่สมิงอุปฮาดของ โดยสมควร. แล้วครั้นให้พระยาศรีไศนรงค์ถือพล ๒๐๐๐ สรรพไปด้วยเครื่องศาสตราวุธ ยกไปณเมืองเมะกะมาเด็ง. ก็กล่าวพระเดชเดชาญาณภาพมิได้คิดอาฆาตต่อไป.—ขณะเมื่อพระยาศรีไศนรงค์ไปช่วยกันเมืองเมะกะมาเด็งนั้น, เจ้าฟ้าแสนหวีถึงแก่พิราลัย, มีราชบุตร ๒ องค์แต่ต่างมารดา. พี่น้อง ๒ องค์ทำยุทธชิงราชสมบัติแก่กัน. ผู้น้องสู้มิได้, กล่าวพิชายจะฆ่าเสีย. ครั้นรู้ว่ากองทัพไทยมาตั้งอยู่ณเมืองเมะกะมาเด็ง, ก็พาพรรคพวกประมาณ ๑๐๐ เศษ, หนีลงมาหาพระยาศรีไศนรงค์ณเมืองเมะกะมาเด็ง, พระยาศรีไศนรงค์ก็บอกสิ่งตัวเจ้าฟ้าแสนหวี, มายังกรุงเทพมหานคร. พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์, ทรงพระมหากรุณาภาพ—แก่เจ้าฟ้าแสนหวี. แล้วทรงพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นอันมาก, เลี้ยงไว้โดยถนาคักดี.

พุทธศักราช ๒๔๔๕ ปีกุนนพศก, ราชบุตรนักพระธิดาผู้เป็นพระยาฉาว. เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จไปปราบ, ขณะเมื่อข้าหลวงเข้าเมืองฉะแวงในเขตกลางคืนนั้น, ราชบุตรมาอยู่หน้าที่ครั้นทัพไทยเข้าเมืองได้ แล้วความกล่าวก็มีได้หาบิดา, หนีออกจากหน้าที่, กับบ่าว ๓๐ คนเข้า

บ้ำ พวกนี้หนีไปถึง แดนเมืองด่านช้าง ครั้น รู้ว่า กองทัพหลวง, เสด็จพระราชดำ
เนิน กลับไป กรุงเทพนคร ศรีอยุธยา แล้ว, ก็พากันกลับมา เมืองฉะ
ลายนคร ที่เหลืออยู่นั้น, กับ สมณชีพราหมณ์ ประชาชนราษฎร ทั้งหลาย, จึง
พร้อม กัน ยก พระราชบุตร ท่าน ขึ้น ราชภิเศก, เป็น พระยาฉะลายน ครองครอง
แผ่นดิน แทน พระบิดา, พระยาฉะลายน ครั้น ได้ ครอง ศิริราชสมบัติแล้ว, ก็
อุบายบำรุง สมณพราหมณาจารย์ โดย ยุติธรรมราชประเพณี—มาได้ เดือนเศษ
จึง ตรัส ปฤกษา กับ เสนาบดี มนตรี กระหม่อม ทั้งหลาย ว่า, แต่ ก่อนมา พระบิดา
เรา ไป กระทำ เลียน หมาย ต่อ กรุง ศรีอยุธยา, ไม่เกรง พระเดชเดชาภาพ
สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง สอง พระองค์, อัน ทรง อิศริภาพ—คุณพระ สิริย
เทพบุตร,—แต่ พระ จันทน์ อัน มี รัศมี สว่าง ทวี โดง ชาติ,— ความ พินาศ นิ
หาย จึง ถึง พระ องค์ แต่ พระ ญาติประยูรวงศ์ ในกรุง กับ พุทธาธิปไตย. แต่ ครั้น
นี้ เรา จะ ทำ อุบาย นั้น ไม่ควร. จำจะ อ่อน น้อม เคารพ เคารพภาพ พระเจ้า
กรุงเทพนคร ศรีอยุธยา เป็น ที่พึ่ง ที่ พำนัก ความ สุขสวัสดิ์ จะได้ มี แก่เรา,
ท่าน ทั้ง ปวง จะ เห็น ประการใด. เสนาบดี มนตรี ทั้ง หลาย กราบ ทูล ว่า
ซึ่ง พระ องค์ ดำรง ครอบ ครอบ. ขอ พระ ราชทาน ให้ พระองค์ แต่ง คอก ไม้เงิน
ทอง เครื่อง ราชบรรณาการ, มี พระ ราชดำรัส, ไป อ่อน น้อม โดย ราช ประ
เพณี, เมือง ขึ้น เมือง ออก—กรุง เทพนคร แล้ว ความ ศิริสวัสดิ์ พิศม มง
คล—ก็ จะ บัง เกิด มี ไป ครบเท่า กัด ปาวสาน. พระยาฉะลายน ได้ พัง ตั้ง นั้น
ยิน ด้ นึก. จึง ให้ แต่ง คอก ไม้ทอง เงิน จัด เครื่อง ราช บรรณาการ เป็น อัน
มาก. แล้ว แต่ง ถิ่น ราช ดำรัส ให้ ออก ญายวงษาธิปไตย, พระ เสนาบดี
ทั้ง, หลวง บวรนายก เป็น ทูตานุทูต จำ ทูล พระราช ดำรัส,— คุณ เครื่อง ราช
บรรณาการ,— ครั้น ถึง ด่าน ปราจีนบุรี, กรมการ ก็ คุณ ทูตานุทูต เข้า ไปยัง
กรุงเทพนคร. เสนาบดี นำเอา กิจาณกิจกราบ บังคมทูล. พระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธเจ้า อยู่หัวดำรัส ให้เบิกทูต—เข้ามาเฝ้า, ณมุขเด็จ นำพระที่นั่งมิ่ง ครุฑาภิเศก. ครั้น พระราช ประ ภู สัน ทาร—๓ นัด แล้ว. พระศรีบริวาร ปฤชา ก็อ่าน พระราชสาส์น, ใน ถัดชน พระราชสาส์น นั้นว่า, ข้าพระองค์ ผู้ครอง ธนทุบัต—กรุงรัตนธานี,—ขอถวายบังคม เทบพระ บวร มาทบงกษมาศ, สมเด็จพระเจ้า จอมมกุฏ กรุงเทพ ทวารวดี ศรีอยุธยา มหา ดิถก ภาพ นพรัตนราชธานี บูรีมณีย์, อุดม พระราช นิเวศ มหาสถาน. ด้วย พระราช บิดา—ข้าพระองค์ มิ ได้รักษา ขอบ ขันขเดมา โดยราช ประเวณี, กระทำพาดทูลจริต มิได้รู้จัก กำดัดคน กำดัด ท่าน, มาก่อเกิด เป็น ปรปักษ์ แก่กรุงเทพมหานคร. อุประมาตัง จอม ปลดวก มาเคียง เจ้าพระ สีนะราช บวรพด,—มิฉนั้น ตั้ง มฤคชาติตัวน้อย ของ อาจ ยุธยา ทาร—ด้วย พระยา ราช สิ้น,—อัน มี มหิท ชีคักตา นุภาพ,—ก็ถึงแก่ กาล วิनाศ—จากโฮสริยา มิศวรยา—นั้นก็เพี้ยผดกรรม ได้ทำมาแต่ก่อน. แต่ข้าพระองค์ ครอง แผ่นดิน เมืองตเวท ครั้งนี้, จะได้เอาเยี่ยง อย่าง พระ บิดา นั้น หา มิได้, จะ ขอ พระเดช เสดชา นุภาพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์, ปกเกล้า ปก กระหม่อม, ดุจ ฉัตรแก้ว แห่ง ท้าว มหาพรหม, อันมี ปริ มณฑล กว้างขวาง ร่มเย็น ไป ทั้งจักรวาล.—ข้าพระองค์ ขอถวาย สุธรรณ ทิรัญ รัตน มาตา บรรณาการ,—โดยราช ประเพณี สืบไป คราวเท่า กัด ปาว สำน. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้น ได้ ทรง พัง, ก็ มี พระไทย เมตตา,—แก่พระ สุธรรม ราชายะยาต แวก องค์ ใหม่เป็นอัน มาก. ตั้ง ใ้ตอบ พระราชสาส์นไปว่า, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้ ธิาษาฏของ เวร แก่ราช บุตร นัก พระ สักขา นั้น หา มิได้. แต่ ซึ่ง บิดา ท่าน เป็น ไปจน ถึง พินา โดยนั้น, ก็ เพี้ย เวรานุเวร—แต่ อดีต—คิดตามมาให้ผดเห็น ประจักษ์. แต่ให้พระยาตเวทองค์ ใหม่นี้ ครอบครอง ไพร่ พ้า ประชา ราชภูร, โดย ยุติธรรม ราช ประเวณี พระ มหากระษัตริ ราชราช เจ้า—แต่ก่อน นั้นเกิด.

แล้ว จึงให้เจ้าพนักงานตอบเครื่องราชบรรณาการ. แต่พระราชนาน
เลื้อยผ้าเงินตราแก่ทูตานุทูตโดยสมควร. อยู่ ๓ วัน ทูตก็กราบถวาย
บังคมลาไปยังกรุงกัมพูชาธิบดี.

ครั้นเข้าเดือน ๕ ปีชวดสัมฤทธิศก, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวศรีฯ ให้บำรุง
ช้างม้าไว้พลไว้, เดือน ๑๒ จรยกไปเมืองเมะตะนะ เมืองหงสาวดี.
ในเดือน ๕ นั้น มีหนังสือบอกพระยาศรีไศนรงค์เข้ามาว่า, ซึ่งพระเจ้า
แปรผู้เป็นราชบิดา, เสียทัพกลับไปเมืองหงสาวดี, พระเจ้าหงสาวดี
เอาโทษถอดเสียจากอาณาศักดิ์—ไพร่พลรามัญซึ่งไปกับพระเจ้าแปรนั้น,
จับได้ไล่ล่าคัดออกเสียที่แตกฉานชว่นเช่นไป, ภายหลังรู้เนื้อความ
ดังนั้น ก็กลัวตาย, ก็มิได้เข้าเมือง, คู่มกันเป็นพวกเป็นเหล่าอยู่ป่า. แต่ง
ข้าหลวงไปจับก็ต่อรบ. แต่หัวเมืองทั้งปวงนั้นเห็นว่า, พระเจ้าหงสาวดี
ถอดพระเจ้าแปรเสียก็เสียใจ, พวกกันกระต้างกระเดื่อง—เป็นอันมาก,
แต่กรุงหงสาวดีเสียแก่มอญชบถ. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้งสอง
พระองค์ได้ทราบดังนั้น, จึงพระราชนานาสนาธิราช—ให้เจ้าพระยา
จักรี, เป็นนายทัพนายกองยกพล ๑๕๐๐๐, ช้างเครื่อง ๑๐๐, ม้า ๒๐๐,
ออกไปตั้งมั่นปลุกยั้งฉางทำไว้ในเมืองเมะตะนะ ถ้าถึงได้ทำทัพหลวง.
จึงคำรัสให้เจ้าฟ้าแสนหัวไปด้วยเจ้าพระยาจักรี. แต่เกณฑ์ทัพเมือง
ทวาย ๕๐๐๐, ให้ขึ้นไปตั้งตำบลเกาะพรหมเมืองวังตาชอมฝั่งทะเล
ตะวันตก, หนุนทัพเจ้าพระยาจักรี, ๆ จะได้ช่วยราชการสะดวก. แต่กอง
ทัพพระยาศรีไศนรงค์ให้เอาไว้. แต่ตัวพระยาศรีไศนรงค์, กับพรรคพวก
นั้น, ให้เข้ามารับราชการณกรุง.

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีกราบถวายบังคมลา, ยกไปเมืองเมะตะนะ
แล้ว, ตั้งค่ายซุกซุก, ปลุกยั้งฉาง, กระเกณฑ์มอญชาวเมืองเมะตะนะ,

แต่ไทย กองทัพทำไร่นา, แต่ตั้งทำเรือรบเรือได้เป็นอันมาก. พระยา
ศรีไสยวงศ์กับพรรคพวกก็ ถัดเข้ามาจับราชการ. ฝ่ายเจ้าเมือง
เมาะตะมะ, เจ้าเมืองตะเคิง, เจ้าเมืองชติก, เจ้าเมืองบัวเผื่อน, เจ้า
เมืองพลิม, เจ้าเมืองของอุรุว่า, ส้มเต๋จ พระเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเท
พมหานคร ศรีอยุธยา, ให้กองทัพเจ้าพระยาจักรี ยกมาตั้งทำไร่นา, ณเมือง
เมาะตะมะ ถึงไว้เป็นเสี้ยม, เดือนอ้ายปลายมีทัพหลวงจะเสด็จไปเมือง
หงษาวดีต่างคนต่างเกรงพระเดชเดชานุภาพ, ก็ต่างมอญพม่าผู้ดีให้
ถือหนังสือแต่เครื่องราชบรรณาการ, ลงมา ณเมืองเมาะตะมะเจ้าพระยา
จักรีบอกส่งผู้ถือหนังสือ, แต่เครื่องราชบรรณาการเข้ามายังกรุงเทพ
มหานคร, เสนาบดีเอกราบทุก. พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ดำรัสให้เบิกพม่ารามัญผู้ถือหนังสือเข้ามาเฝ้า. แต่ในหนังสือเจ้าเมือง
เมาะตะมะ, เจ้าเมืองพลิม, เจ้าเมืองบัวเผื่อน, เจ้าเมืองชติก & เมืองนี้ว่า,
จะขอเป็นข้าขึ้นเสมา กรุงเทพมหานคร ไปทราบเท่ากัปปาสาณ. แต่หนังสือ
เจ้าเมืองของอุรุ, เจ้าเมืองตะเคิงนั้นว่า, จะขอพึ่งพระโพธิสมภาร. ถ้า
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์, จะเสด็จพระราชดำเนินไป
เอาเมืองหงษาวดีเมื่อใด, พระยาของอุรุ, พระยาตะเคิง จะขอยกพล
มาควบทัพโดยเสด็จงานพระราชสงคราม ส้มเต๋จ พระพุทธเจ้าอยู่หัวได้
แจ้งในลักษณะอักษรดังนั้น, มีพระไทยโสมนัส, ครัตให้พระราชทาน
รางวัลแก่พม่ามอญผู้ถือหนังสือมานั้นเป็นอันมาก, ครัตให้พระราชทาน
สิ่งของไปแก่เจ้าเมืองทั้งปวงโดยฉันทาคักดิ์. จึงให้ตอบหนังสือตอบไป
แก่ท้าวพระยารามัญทั้งปวง. ผู้ถือหนังสือก็กราบถวายบังคมลากลับไปเมือง.

ขณะเมื่อผู้ถือหนังสือกลับไปถึงเมืองของอุรุนั้น, พระมหาเถรเสียม
เพ็ญมเจ้าอธิการรู้, จึงเข้าไปหาพระยาของอุรุ, แล้วถามว่ามหาพิตร

จะเอามอญ, ไปเป็นคหบดีหน้าข้างกรุงศรีอยุธยา. พระยาของ
ได้ฟังพระมหาเถรก็สงสัย, จึงถามว่า, ไยพระผู้เป็นเจ้าจึงว่าดังนี้.
พระมหาเถรจึงว่า, อาตมาภาพแจ้งว่า, มหาบพิตรมีหนังสือถวายเครื่อง
ราชบรรณาการ, ไปอ่อนน้อมว่า, ถ้าพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจะยกมาตี
เมืองหงสาวดีเมื่อใด, มหาบพิตรจะยกไปโดยเสด็จงานพระราชสงคราม.
เพราะเหตุอันอาตมาภาพจึงว่า. พระยาของอุจึงตอบว่า, ผู้เป็นเจ้า
ไม่รู้ฤๅว่า สมเด็จพระนเรศวรบรมบพิตรเป็นเจ้า, แดสมเด็จพระเอก
าทศราชทั้ง ๒ พระองค์นี้, ทรงศักดิ์ภาพมากตงหนึ่ง พระสุริยเทเวศ—ต้อง
โดยชัย. เมื่อเพลา มัชฌิมคติกะไสมย, คึกหงสาวดีลงมาทำศึกครั้งใด,
มีแต่แตกถอยยับเยินไปทุกครั้ง. บัดนี้พระเจ้าหงสาวดีก็สิ้นเชื้อวงศ์
เชื้อวงศ์สงคราม—อยู่แต่. ฤๅได้ข่าวมาว่า, ปลายปีก็จะยกทัพมาเอา
เมืองหงสาวดี. ฤๅเห็นไม่พ้นเงื้อมพระหัตถ์ท่าน. แล้วเมืองมอญทั้งปวงก็ไป
อ่อนท้านสิ้น. โยมเห็นดังนี้, จึงมีหนังสือถวายเครื่องราชบรรณาการ
ไปอ่อนน้อมบ้าง. พระมหาเถรได้ฟังดังนั้นหัวเราะ, แล้วว่า, อันพระ
นเรศวร ๒ คนพี่น้องนี้, มีศักดิ์ภาพเข้มแข็งสงครามนั้น, อาตมาภาพ
ก็แจ้งอยู่สิ้น, ถึงมีไชยก่ชาวหงสาวดี, ก็ในแว่นแคว้นอันเช่นเดา,
กรุงมหานครศรีอยุธยา. จะได้ดั่งเกินถึงแดนนี้ก็หาไม่ได้. แดอาตมา
ภาพพิเคราะห์ดูลักษณะมหาบพิตร, ก็เห็นจะได้เป็นใหญ่ในราชันยประ
เทศ—อยู่. ในน้ำพระทัยมหาบพิตรก็บดกลืนกัน. อันลักษณะ—
อย่างมหาบพิตรนี้, ในตำราว่าองอาจตงหนึ่ง นิทานพระโพธิสัตว์เสวย
พระชาติเป็นกระต, อาจสามารถเพียรจะวัดน้ำในมหาสมุทรให้แห้ง.
มีฉะนั้นจะมีมานะเหมือนนกน้อย, อันบินแข่งพระยาครุฑข้ามมหาสมุทร—
เทตใหญ่. แดน้ำพระทัยมหาบพิตรมาอ่อนตงอิศวรรี, —อันถนัดมีสาธุ

หุดอน หุดอนนั้น, คำรา ของ อาคมาภาพ^{นี้} นี้ ผิดเสียแล้ว. เขาได้มีได้,
 จำจะเผาไฟทั้งน้ำเสีย. ว่าแล้ว พระมหาเถร ทำตาตึกจะไป. พระยา
 ของ อุ้มแล้ว ยกมืออา รารนา—ว่า, พระผู้เป็นเจ้าอย่าเพิ่งไปก่อน.
 พระมหาเถร ก็ทูลหนึ่งดังดังเก่า. พระยา ของ อุ้มจึงว่า, อัน คำรา ของ ผู้
 เป็นเจ้าเห็น ก็จะไม่ผิดกับใจของ โยม แต่บัดนี้ โยมยังอ่อน บัญญา—
 ความคิดอยู่. อุ ประมาตั้ง บรูษ หอง อยู่ใน ถ้ำอันมืด. ถ้าพระผู้เป็นเจ้า
 ช่วยเขา แก้ว มาส่องให้สว่าง เห็นหนทางแล้ว, ก็จะได้โดยทางได้สะดวก.
 พระมหาเถร จึงว่า, การอันนี้ ไซ้กิจสุมน,—แต่อาคมาภาพ เสีย คาย
 พระศาสนา กับเอ็นดู อาณาประชาราษฎร ใน รามัญ ประเทศทั้งปวง.
 ก็จะช่วยทำนุบำรุงไป ตามสติปัญญา. แต่ซึ่งมหา บพิตรว่า ยังอ่อน บัญญา
 ความคิดอยู่นั้น, จะคิดอย่างไรให้ว่าไปเกิด, จะช่วยชี้แจงให้. พระยา
 ของ อุ้มได้ฟังดังนั้น ก็ดีใจ กราบหมั้นการ พระมหาเถร แล้วว่า, โยม
 ประมาณ ดูรี พด เมืองหงสาวดี, มีอยู่มากก็เหมือนน้อย, ด้วยว่าไป
 เขาอ่อน น้อมแต่กรุง พระมหานคร ศรีอยุธยา เป็นอันมาก, จะคิดอ่าน
 ให้กลับใจมาได้ นั้นยากนัก. พระมหาเถร หัวเราะ แล้วว่า การแต่เพียงนี้
 จะเป็นไรมี. แม้นจะแกงให้อร่อยหม้อหนึ่ง, เห็นจะยากกว่าอีก.
 พระยา ของ อุ้มจึงว่า, ถ้าพระผู้เป็นเจ้าโปรด โยมให้ได้เป็นใหญ่ในรามัญ
 ประเทศ สิ้นคิดแล้ว, จะส่งของ พระคุณ ไปกว่าจะสิ้นชีวิต. พระมหาเถร
 ยิ้มแล้ว จึงว่า, มหาบพิตร อย่าวิตกเลย, อาคมาภาพ จะช่วย. พระมหาเถร
 ชยมา ให้ใกล้ พระยา ของ อุ้มแล้ว ว่า, มหาบพิตร เป็น พระราชบิดาพระเจ้า
 หงสาวดี หัวเมืองทั้งปวง ก็นับถือมากมาอยู่, จึงมีหนังสือไปประกาศ
 แก่หัวเมืองทั้งปวงว่า, กรุงหงสาวดีเป็นราชธานีใหญ่แต่ครั้งพระเจ้า
 ข้างเผือกมา คราวเท่าทุกวันนี้, ยังมิได้ไปเป็นเขตต์แก่เมืองใด. แดกรัณ

แผ่นดิน สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้า

๒๑๓

พระเจ้าแปรเสียที่มา, สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีเอาโทษถอดเสียจากอาณา
ศักดิ์, เราได้ยินข่าวว่า, หัวเมืองทั้งปวงพากันตอบใช้คนถือหนังสือคุม
เครื่องบรรณาการไปบอกแก่กรุงพระมหานครศรีอยุธยา—เรายังไม่
เชื่อ, จึงแต่งคนถือหนังสือไปบ้าง, หัวใจจะพึงกิจการให้แน่, ก็
ได้ความประจักษ์ว่า, เมืองเมะตะมะ, แลหัวเมืองทั้งปวงคิดขบถ.
คนเหล่านี้หา รักชีวิตร์แต่โคตรไม่ๆ, ให้เร่งบอกมา, เราจะทำความ
เข้ากราบทอดสมเด็จพระเจ้าหงสาวดี, แล้วเราจะยกทัพไปจับฆ่าเสียให้
สิ้นโคตร.—ถ้าแลหัวเมืองทั้งปวงรู้ดีว่า, ได้คิดผิดแล้วจะคืนหา
ความชอบ, ก็จงลดความไว้ครั้งหนึ่งก่อน. แต่ทว่าให้คิดอ่านจับไทย
กองทัพ, ซึ่งมาตั้งอยู่เมืองเมะตะมะถึงส่งให้ไปบ้าง, จึงจะเห็นจริง.
ถ้ามหาบพิตรมีหนังสือไปตั้งนั้น, ดีร้ายหัวเมืองทั้งปวงจะตั้งตกใจ
กลัว, จะกลับใจคิดอ่านจับไทย, ก็จะมีอริวิฆาฏ—กันกับไทย, ทาง
ไมตรีก็จะขาดกัน. เมื่อทัพพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจะมา, ก็จะได้เป็น
รวีชวากรวีหนามกันให้ขาดไว้. ประการหนึ่งมหาบพิตรบำรุงช้างม้า
ไว้พอไว้ให้วิ่งเร็ว, ถ้าได้ข่าวว่าทัพกรุงพระนครศรีอยุธยาถ่วงแค้นมา
เมืองใดแล้ว, จงเร่งยกพลไปเมืองหงสาวดี, ทำที่ว่าจะช่วยงานพระราช
สงครามให้ไว้ใจแล้ว, เข้าปลอบปลันเอาเมืองหงสาวดี, เชิญสมเด็จพระ
เจ้าหงสาวดี, แลกวาดครัวอพยพไพร่พลเมือง, เข้าปลากอาหารมา
เมืองทองให้สิ้น. ถึงมาทว่าทัพพระนเรศวรจะยกมาติดตามถึงเมือง
ทองก็ดี, เมื่อเราคิดเสบียงอาหารเสียได้สิ้นแล้ว, ก็จะได้เลิกทัพ
กลับไปเอง. ถ้าศึกกลับไปแล้ว, พระเจ้าหงสาวดีก็อยู่ในเงื้อมพระหัตถ์
พระองค์, ก็จะสืบทอดขึ้นกว่าเก่าได้ร้อยเท่าพันทวี, จะคิดประการ
ใดก็จะสำเร็จ. แลซึ่งขาดมาภาพว่าทั้งนี้, มหาบพิตรจะเห็นผิดชอบ

ประการใด, พระยาของอุ มี ความ ยินดี, กราบ นมัสการแทบ บาทพระมหา
เถร แล้ว ๆ เค้า ๆ, แล้ว ว่าพระผู้เป็น เจ้า คิดนี้, ทั้ง เทพยดาเขา แฉ่น แก้ว
มา ส่ง ให้สว่าง เห็น ทั้ง ถ้าง วัน แด ถ้าง คั้น, พระคุณ นั้น หา ที่สุด มิได้.
พระ มหาเถร จึง ว่า, มหา พิศุทธิ์ เร่ง มีหนังสือไปเกิด. ถ้า ขัดสนไปภายหน้า,
จึง ให้ ไปบอก อาตมาภาพ จะ ช่วย. แล้ว พระ มหาเถร ก็ ลาไป อุราณ
รุ่งขึ้น พระยา ของอุ แต่ง หนังสือ ตาม ถ้อย คำ พระมหาเถร ว่า, ให้คน ถือไป
ประกาศแก่ หัว เมือง.

ฝ่าย พระยา รามัญ หัว เมือง ทั้ง ปวง, แจ้ง ใน หนังสือ พระยาของอุ ดังนี้,
ก็ ตกใจ กลัว ต่าง คน ต่าง ปฤกษา กรม การนาย บ้าน นาย ข้าเถร ว่า, คิดการ
ทั้งนี้ หมายถึง จะ ดับ ก็ ไม่ดับ, พระยา ของอุ รู้ความ ดี, จึง มี หนังสือมา
ว่า ถ้าว ทั้งนี้, เพราะเห็นตัว เราผู้เป็น พระพุทธรามัญ.— ครั้น จะ ขึ้น ผันหน้า
พึ่ง ทรง พระ นคร ศรี ยุกตยาที่เดียว, ก็ เป็น ระยะ ทาง ไกล, จะ ต้อง คำ
บุราณ ว่า, ถ้าว ถัว จะ สุก สิงา ไหม. ด้วย พระยา ของอุ มี กำลัง ทัพ มาก,
แล้ว พระเจ้า หงษา วัด ก็ นับ ถือว่า เป็น เชื้อ พระวงษ์, จะ ว่า ประการ ไດ ก็
สิทธิ์ ชาค. จำ เรา จะ หา ความ ชอบจับเอา ไทย ส่ง เข้า ไป ให้ ได้. คิด กัน
ดังนี้, ก็ ส่ง หนังสือ ขึ้น ไป ถึง พระยา ของอุ เป็น โจ ความ ว่า, ข้าพเจ้า
หัว เมือง ทั้ง ปวง, ขอน้อม เคียร ถวาย บัณฑิต มาถึง ได้ เบื้อง บาท บงกช พระยา
ของอุ, ด้วย ข้าพเจ้า ทั้ง ปวง เป็น คน โมะหะ คิด พุจริต ผิดไปนั้น, พวกข้าพเจ้า
ทั้ง ปวง ถึง ที่ตาย. ซึ่ง โปรด ให้มี หนังสือ ขี้ แจง ให้ ข้าพเจ้า เห็น ผิด แดชอบ
นั้น, ดู เทพยดา มาจับ เอา ชีวิต ข้าพเจ้า, แต่ชีวิต ไฟ พ้ำ ประชาราษฎร
ขึ้น มา นั้น, พระคุณ ไม่ มี ที่ จะ เปรียบได้. ข้าพเจ้า จะ ขอ ทำ ตาม โยวาท,
เขา เป็น ที่ พึ่ง ที่ พ้น กันสืบ ไป. แล้ว ก็ ส่ง หนังสือ ให้, ผู้ถือ ก็ ถวาย ไป ยัง
เมือง ของอุ. พระยา ของอุ แจ้ง ใน หนังสือ ดังนี้, ก็ มีความ ยินดี. ตั้งแต่

นั้น มาที่ บำรุงช้างม้า, เอาใจไพร่พลใน เมืองของอุ ให้รักใคร่ เป็นอันมาก.

ฝ่าย พระยา ดาว เจ้าเมือง เมาะ ตะมะ, ตั้ง แก่ ท้าว พระยา รามัญ ทั้ง ปวง, ให้คิด อำน จั บ กองทัพไทยให้ ได้ ส่ง เข้าไป เมือง ของอุ เอา ความ ชอบ. ท้าว พระยา รามัญ ทั้ง ปวง ก็ คอย ชื่อง จะ จั บ ไทย ให้ ได้. ครั้น หนึ่ง เดือน อ้าย เจ้าเบาสัก, เหล่าไทย ออก ไป เกี้ยว เข้า ณทุ่ง เมาะ ตำเลิง, แต่ พวก ขุนจัน ๑๕ คน ออก ไป เกี้ยว เข้า ณชายป่า, สมิง สุระ นายบ้าน จอยยะ กับ พวก รามัญ ๑๐๐, ลอบ คอย ตู อยู่ ใน ป่า. ครั้น เห็น ได้ ที่ ก็ จึง กรู กัน จั บ ขุนจัน, แต่ พวก บ่าว ไป ได้ ๙ คน, ไพร่ ๕ คน หนี ได้, ก็ จึง ไป บอก พวก กองทัพ ว่า, มี รามัญ ประมาณ ๑๐๐ เศษ, มา จั บ เอา ขุนจัน กับ ไพร่ ๙ คน, นายทัพ นายกอง แจ้ง ตั้ง นั้น, ก็ ให้ จั ก แรง กัน ไป ตาม ๓๐๐, ทัพ พวก รามัญ ได้รับ กัน กับ พวกไทย บัวย คาย หดาย คน ทนทาน มิได้ ก็ แยก ไป. กองทัพไทย ได้ ตัว ขุนจัน กับ ไพร่ ๙ คน, กลับ มา แจ้ง แก่ เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาจักรี จึง หา ตัว พระยา ภา โร เจ้าเมือง เมาะ ตำเลิง ถาม ว่า, เหตุ ใด ถึง นี้ เป็น ประการ ไດ. เจ้าเมืองเมาะ ตำเลิง ไม่รับ ว่า มิได้ รู้, เจ้าพระยาจักรี มี พัง จะ ให้ จำ พระยา ภา โร, ๆ เห็น ความ จะ ไม่ พ้น ตัว, จึง อูบบาย ว่า, จะ ขอ ไป เอา มอญ เหล่า ร้าย ให้ ได้, พระยาจักรี มี ทน พิจารณ์, ดำคัญ ว่าจริง ก็ ปลดปล่อย ตัว ไป. พระยา ภา โร จึง คิด กับ กรมการ ว่า, เรา จะ ตาม จั บ บ่าว ของ เรา มา ภา โร เล่า, ถึง จะ แก่ ไช ประการ ไດ, ความ อันนี้ เห็น จะ ไม่ ถับ, จะ หนึ่ง อยู่ ณนี้ จะ พากัน คาย เสีย สั้น, จำ จะ หนี ขึ้น ไป เมาะ ตะมะ. คิด เห็น พร้อม กัน แล้ว, ก็ แด่ง คน เว็ด เอา การ ไป แจ้ง แก่ พระยา ดาว, ๆ ก็ ให้ เว็ด มา คอย รับ, ครั้น เพลา ๒ ยาม พระยา ภา โร ก็ พากัน อพยพ หนี ออก จาก เมือง, พอ รุ่ง ก็ ลง เว็ด ข้าม ไป เมือง เมาะ ตะมะ. เพลา รุ่ง เข้า พระยาจักรี รู้ ว่า, พระยา ภา โร เจ้าเมือง เมาะ ตำเลิง พากัน หนี ไป สั้น. ก็ แด่ง

กองทัพ มาตามถึงฝั่งไม้ทันทีกดลงไป.

ฝ่ายพระยากระโร ก็แจ้งการแก่พระยาจางเจ้าเมืองเมาะตะมะทุกประการ. พระยาจางจึงว่า, ซึ่งทำการมิได้ไทยมา, เสียที่เสียครั้งหนึ่งแล้วไปเกิด. แต่ว่าเราวิตกอยู่ว่า, ท่านอยู่ณเมืองเมาะตะมาถึงนั้น, อุประมาเหมือนหม่อมมฤตชาตรี—อันอยู่ในปากเสือ, ซึ่งพากันอพยพมาได้ดังนี้, เรามีความยินดีนัก. จึงค่อยคิดอ่านกันไปใหม่, จะเกรงอะไรกับกองทัพไทยเท่านั้น. แล้วเมืองเมาะตะมะแต่งกองทัพโจรกองละ ๒๐๐, แด ๓๐๐ ให้เที่ยวเปนเสื่อป่า. ถ้าเห็นไทยออกเที่ยวหากิน, แดเที่ยวเข้าก็ให้ตอบฆ่าตี, พอจะจับได้ก็ให้จับตัวมา. ถ้าเห็นทำได้จึงให้ทำ, ถ้าทำมิได้อย่าให้ทำ, สุดแต่อย่าให้เสียการ. กองรามัญทั้งปวงแจ้งกำหนดดังนี้แล้ว, ก็ข้ามไปชุมนุมอยู่ในป่า. ครั้นเห็นไทยออกเที่ยวเข้าก็ตอบยิงตอบแทง. แต่ทำดังนี้เนื่องๆ นายทัพนายกองทั้งปวง, ก็เอาเหตุไปแจ้งแก่เจ้าพระยาจักรี, ๗ เห็นมอญกดเป็นขบถ, ทำการกำเริบหนักขึ้น, ก็บอกหนังสือเข้ามาให้กราบทูลเดี๋ยวจนทุกประการ, เสด็จมาก็นำเอาหนังสือบอกเจ้าพระยาจักรีกราบบังคมทูล. พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทราบก็ทรงพระโกรธ ครัสต์ว่าเจ้าพระยาจักรีเป็นผู้ใหญ่ที่เคยทำศึกสงครามมา, ยังจะไปตีเอาเมืองเหล่านี้ก็หาได้ตีไม่. เจ้าเมืองเมาะตะมาถึงเข้าส่งวา^๒มิภักดิ์,—ขอกองทัพออกไปรักษาเมือง, โพรบ้านพลเมืองก็ปรกติอยู่สัน. ฝ่ายเมืองเมาะตะมะ, เมืองตะเคิง, เมืองบัวเผื่อน, เมืองพสุิม, เมืองขดิก, เมืองคลองเตาที่อ่อนน้อม, ควรจะให้เปนได้ถึงเพียงนี้. ประการหนึ่งเมืองเมาะตะมาถึงก็อยู่ปากควนออก, เหมือนอยู่ในกำมือก็ยังให้เลิกหนีไปได้. ด้วยว่าทำศึกสุทธารก—อมมื่อ, ครั้นจะให้ฆ่าเสียก็เสียตายคม หอกดาบครัสต์เท่าตั้งนั้น, ก็ให้

มีตรา คอบ คาค โทษ ออกไป ว่า, เจ้า พระยาจักรี จะ ตี เขา เมืองเมะตะมะ ได้ ฤๅ มิได้, ถ้า เห็น ได้ ฝ่าย เดียว แล้ว ให้ ตี เขา, ถ้า เห็น มิ ได้ ให้ รักษา ค่าย เมะ ต้า เถิง ไว้ ให้ มัน. ทัพ หดวง เสด็จ พระ ราช คำ เนิน ถึง, จึง จะ ตี เมือง เมะตะมะ ที่ เดียว ผู้ ถือ หนังสือ ก็ กลับ ไป แจ้ง แก่ เจ้า พระยา จักรี ทุก ประการ

เจ้า พระยา จักรี แจ้ง ใน ท้อง ตรา รับ ตั้ง ตั้ง นั้น, ก็ กลับ พระ ราช อาชญา เป็น อัน มาก. แด เว้ง รัต ให้ นาย ทัพ นาย กอง ทำ เรือรบ เรือ ได้ เสร็จ, แล้ว ก็ ให้ ตาก ลง ไว้ ใน คลอง น้ำ. แด คืด แด่ง กอง ทัพ ไป บ้าง กัน ให้ เกี้ยว เข้า ๔ กอง, กอง ตะ ๕๐๐ คอย สัก ตี เหน่า รามัญ ขบถ ทุก วัน. พวก มอญ เห็น กอง ทัพ ไทย มาก, ค้าน ทาน มิ ได้ ก็ หอบ หลีก เข้า ไป ใน น้ำ. นาย ทัพ นาย กอง ให้ เร่ง เกี้ยว เข้า เมา แด เข้า หน้า ใน ท้อง นา แดวง เมือง เมะ ต้า เถิง, บวก ขน เข้า ไว้ ใน ฉาง ได้ ประมาณ ๒๐๐๐ เกวียน.

ส่วน พระยา ตาอ เจ้า เมือง เมะ ตะมะ, แด่ง ชาว ตาน ให้ มา ประจำ พัง ข้าว ราช การ. อยู่ ทาง แม่ น้ำ ตะมะ, ทาง คลอง ปู, ทาง แม่ จัน, ทาง แม่ กระษัตริย์, ให้ รู้ ว่า กอง ทัพ หดวง ณ กรุง พระ มหา นคร ศรีอยุธยา จะ ยก มา ฤๅ มิมา.

ฝ่าย สมเด็จ พระ พุทธ เจ้า อยู่ หัว, ครั้น ให้ หนังสือ คอบ มา ยัง เมือง เมะ ต้า เถิง แล้ว, ก็ มี พระ ราช โองการ แก่ ท้าว พระยา เสด็จ มา บัด มนตรี มุข ทั้ง ปวง ให้ เตรียม ทัพ พร้อม เสร็จ, กำหนด ทัพ หดวง—จะ เสด็จ โดย ทาง ชดมารค. ณ วัน ๗ ๑ ๓ ค่ำ, เสด็จ ไป ขึ้น บก เมือง กาญจนบุรี, ให้ กอง ทัพ ทั้ง ปวง ถ่วง ไป คอย รับ เสด็จ ให้ พร้อม. ท้าว พระยา นาย ทัพ นาย กอง ก็ ยก ข้าง ม้า ทัพ ไป ทาง เมือง กาญจนบุรี ตาม พระ ราช กำหนด.

ครั้น ณ วัน ๗ ๑ ๓ ค่ำ, เพลา รุ่ง แล้ว ๒ นาฬิกา ได้ มหา อุดมฤกษ์, สมเด็จ พระ พุทธ เจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ก็ ทรง เกรียง ออกรับ สรรพาวรณ์ วิชัย ยุทธ สรรพ เสร็จ, เสด็จ ถวาย พระ ที่นั่ง วรรณกรัณวิมาน—มหา นาวา,

อัน รจนาด้วย กาญจน มณีนันท์—ซึ่งถวาย—ทั้งคู่ คุก พันรอก, อธิก ค้วย เรือ
 จำนำ ท้าว พระยา สามนตราส,— ฝ่าย ทหาร พด เรือรบ เรียง ประจำ ขัณฑ์ ฉลาก
 สดับ สดอณ คับ คัง คัง โดย กระบวน พยุหยาตรา, พระ โหรา ราชครู ขิบัติ คั้ว
 พินิจาจารย์,— ก็ ถิ่น ข้อง ไชย ให้ ขยาย เรือ พระ ที่นั่ง สุวรรณหงษ์, อัน ทรง
 พระ พุทธปฏิมากร—ทองนพคุณ,— บรรจุ พระ สุวรรวิกรมบรมธาตุ,— ถวาย
 พระ นาม สมยาพระไชย นั้น ก่อน. แต่ เรือ ขบวน นำ ทั้งปวง เดิน โดย ลำคัม,
 เรือ พระ ที่นั่ง แด เรือ แห่ ข้าย ขวา ทั้ง ปวง, เดิน โดย เสด็จ คาทาษ ใน ท้อง
 พระ มหานัททจักร ประทับ รอน แรม ๕ เหว ก็ ถึง เมือง กาญจนบุรี. เสด็จ
 ยัง พลับ พดา ที่ ประทับ, สมเด็จ พระ พุทธ เจ้า อยู่ หั้ว, เสด็จ แรม พัก ข้าง ม้า
 ๕ พด จัก กอง ทัพ ๓ เหว. แด กอง ทัพ หลวง เสด็จ ครั้ง นั้น, พด ฉกรรจ์ ดำ
 เครื่อง—๑๐๐๐๐๐, ข้าง เครื่อง ๘๐๐, ม้า ๑๕๐๐.

ครั้น รุ่ง ขึ้น เสด็จ ใน เพลา ๑๑ ทุ้ม, สมเด็จ พระ พุทธ เจ้า หลวง—ทรง
 พระ สุมิน—ว่า, ยังมี สิ่ง คาลา—ตัว น้อย มา ตาม เหา พระยา คชสาร—ตัว
 ใหญ่ ไป สู่ ประเทศ คนใด, ใน พระ สุมิน ว่า, สมเด็จ พระ เจ้า อยู่ หั้ว ครดิเห็น
 ประหลาด, เสด็จ ตาม ไป จะ ชิง เหา พระยา คชสาร ก็ มิ ได้, ด้วย บาน นั้น เปน
 ทาง ทุรกันดาร—นัก, เท่านั้น ก็ ประทมน ดั้น, พด ๑๑ ทุ้ม. จึง ครดิ ไห
 พระ โหรา ข้าย ขวา พยากรณ์,— โหร ขิบัติ ถวาย พยากรณ์ ทำนายนว่า, เสด็จ
 พระ ราช ดำเนิน มา ครั้ง นี้, เพื่อ จะ ไป ทำ ยุทธนา การ ด้วย พระ เจ้า หงษาวดี,
 เหา ฉาน พระ เจ้า หงษาวดี เปน ที่ ตั้ง ตั้ง พระยา คชสาร. ซึ่ง ว่า สิ่ง คาลา ตัว
 น้อย มา ขม ตาม เหา พระยา คชสาร ไป ได้ นั้น, ที่ ร้าย จะ มี ประกฤษ เมือง ไค
 เมือง หนึ่ง, แต่ ทว่า เปน เมือง น้อย มา ปดอม ปดั้น ถดถั่ว พระ องค์—พระ เจ้า
 หงษาวดี ถง เสีย จาก เสอครณัฏร์ แล้ว พา ไป เมือง คน, ทัพ หลวง เสด็จ จะ ได้
 คิก ตาม ไป, แต่ ทว่า เห็น จะ มิ ได้ พระ เจ้า หงษาวดี คั้น มา, จะ ขัด ถ่น สิ่ง ไค

สิ่งหนึ่ง, เปน เทพสังหาร—บอก เหตุ, ไซ้จะร้าย สิ่งหนึ่ง สิ่งใด หา มิได้.

สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว คริสต์ ได้ทรง พัง ตั้ง นั้น, จึง ทรง พระกรุณา คริสต์ ว่า, ซึ่ง ทำนาย ครั้ง นี้ โดย ดัชนี^๒สนับ. — แต่เรามา เห็น ว่า, พระเจ้าหงสาวดี เปน ใหญ่ ใน รามัญ ประเทศ, แต่ครั้ง พระบรม ราช บิดา มา, เปน บิด แผ่นดินคง ดุจ เขาพระ ดินเรวราช, แด ซึ่ง ผู้ใดจะอาจ เอื้อม ทำ อันตราย นั้น เห็น ยัง มิได้ก่อน. จำเราจะ ยกไป แก่ แก้ว เมือง เมะระตะมะ, แดหัวเมือง รามัญ ทั้งปวง ซึ่ง เปน ประทุษร้ายหมิ่น เราให้ ดำใจ, จึงค่อย คิดราชการต่อไป.

คริสต์ แด รุ่ง ขึ้น ๓ นาฬิกา ๖ บาท, ได้มหา เพชร ฤกษ์, สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ทรง เครื่อง สำหรับ พิไชย สงคราม เสร็จ. สมเด็จพระนเรศวร บพิตร เปนเจ้า, เสด็จ ทรง ข้าง เจ้าพระยาปราบไกรจักร เปน พระคชาธาร. สมเด็จพระเอกาทศ^๓ราช อิศวร บรมนารถ, เสด็จ ทรง ข้าง เจ้าพระยาปราบ^๓มहिมา—เปน พระคชาธาร. ประทับ ด้วย พริย ทวยหาญ แห่ เปน ชนัค แน่น, แด่น ตำรา^๔ดินเทพ—พยุห์ สมุห์—ดู พิฤก, ตามาษ ด้วย ธงทิวแถว ทวนทอง นำ พระคชาธาร, อัดังการ ด้วย เครื่อง อภิรม ชุ่มสาย พราย พรหม, กตั้ง กตต^๕จำนรมาค^๖มั้ง บรมทิพากร—ร้อน สดอง, อุโฆษ—ด้วย เสียง โกลาหล ฆ้อง กลอง ชะนะ, นำเสด็จ โดย มาร^๗ควิล—แถวเลือน ทางทุเรศ—ประทับรอน แรม ๗ เหว, มั่นตุ^๘ด่านพระเจดีย์ ๓ องค์, เสด็จไปประทับ แรม ค้าง หลวง คำหนัก แม่กระษัตริย์. ฝ่าย ชาว ด่าน รามัญ ซึ่ง มา ประจำ คอย ข่าว อยู่ นั้น, เห็น กองทัพ ยก มา ก็ ถอบ ตู ใน น้ำ ประจักษ์ แจ้งว่า เปน กองทัพ, ก็ รีบถัดบ เอาหนี ความไป แจ้ง แก่ เจ้าเมือง เมะระ ตะมะ. ๗ จึง บอก ข้าราชการ ทั่วไปเมือง หงสาวดี, แดเมือง คงอุ.

ขณะ เมื่อ หนังสือ บอก เมือง เมะระ ตะมะไปถึง นั้น, พระเจ้าหงสาวดี ทรง พระประชวรอยู่. จึง ตั้ง แก่เสนาบดีว่า, ราชการ ครั้ง นี้เรา บัวย พุฒ^๙ภาพ—

อยู่แล้ว, ให้คิดกัน รักษา พระนคร ให้ดี. แล้วให้บอก ถึง พระยาของอุ
หลานเรา, ให้เร่ง ยกพล มาช่วย การสงคราม. เสนาบดี บอก ข้าราชการ
ไปยัง เมืองของอุ, แต่ หัวเมืองทั้งปวงให้ ยกมาช่วย บ้าง กัน เมืองเมะตะมะ.
แต่ เมืองหงสาวดี นั้น, กระเกณฑ์ไพร่พล รักษา น้ำที่ เชิงเติน ตามธรรมเนียม.

ฝ่าย พระยาของอุ^๒ รู้แล้ว, จึงให้ ไป อารามหา พระมหาเถร เสี่ยมเพ็ญม
เข้ามา, แล้วบอก ประพฤติ เหตุให้ พระมหาเถร พัง ทุกประการ. แล้วว่า
พระผู้เป็นเจ้า ช่วย คิด ให้ โยมด้วย, พระมหาเถร ได้ พัง แล้ว ก็ หัว รือ แล้ว
ว่า, มหาบพิตร กัด พระนเรศวร นัก ฤๅ พระยาของอุ^๒ จึง ว่า, พระผู้เป็น
เจ้า ช่วย บำรุง อยู่แล้ว, โยมหา กัดไม่. พระมหาเถร ยิ้ม แล้ว จึง ว่า,
มหาบพิตร อย่าวิตก เลย, ซึ่ง ทัพ พระนเรศวร พี่น้องยกมา ครั้น, อุประมา
เหมือน เทพยดา อันจร ในจักรวาล— อุต หนุ ให้ ๒๒๐—มหาบพิตร. ไชย
ศกทวาร.— ถัดจนจันทร จะขึ้นพระ— อยู่แล้ว, อย่าช้า เลย จงเร่ง ยกพล
ลง ไป เมืองหงสาวดี. แล้วแต่งม้า ๕๐๐ ม้าให้ ไป ถึง เจ้าเมือง เมะ ตะมะว่า,
ให้ กวาด ครัว เร่ง การ ไพร่พล หัวเมือง, ซึ่ง ขึ้น แก่ เมือง เมะ ตะมะ เข้าไว้
ใน เมือง ให้มัน คง. แล้วให้ตั้ง ๒๒๐ ให้มัน คง, จงช่วยกัน เพลน ใจรบ, อย่า
ให้ กองทัพ กรุง นคร ศรีอยุธยา ข้าม มา ได้ ถ้าศึกหนัก แน่น ประการ ไต,
ให้บอก มา เรา จะ ยก ลงไปช่วย. แต่บัดนี้เราจะเข้าไป เฝ้าพระเจ้าหงสาวดี,
คิดราชการ. มหาบพิตร คิด มีหนังสือ ไป เฝ้า เจ้าเมือง เมะ ตะมะ ดังนี้แล้ว,
จึงแต่งม้า เร็ว ๒๐ ม้า ๓๐ ม้าให้ประจำ พัง ข้างอุ^๒นั้น. แล้วให้ผดักเบียด
กัน เขาข้ามมาแจ้ง จง เมือง ๆ. ถ้าศึก ไทยกับรามัญ ยังไม่ คิดกัน เข้า, อย่า
เพื่อ ทำจะ เสีย การ. ถ้าศึก คิดต่อกัน เข้าเมื่อใดแล้ว, ก็ให้ทำการ ใหญ่เกิด.
แต่เมื่อจะ เข้าเมือง หงสาวดีมา เมืองของอุ^๒ นั้น, ให้ จุก เฝ้าบ้าน เรือน เติมน้ำ
อาหาร ให้สิ้น, ถ้าถึง ข้าศึก ก็ จะ ถอย ลง. ถ้าเห็น ยัง คิด ตามมา, ก็ให้

เอาของพระเจ้าหงสาวดีสิ่งหนึ่งสองสิ่ง. แต่คนถือหนังสือไปถวายหนอง
ทัพไว้. แต่การกันเมืองให้มันคง. ถึงมาทว่าจะเสียของไปหนักหนึ่ง
เท่านั้น. ก็อย่าเสียตายเลย. อุปมาเหมือนดอกไม้ห่อไปดอกหนึ่ง
สองดอกเท่านั้น. ถ้าต้นรากยังบริบูรณ์อยู่แล้ว. ก็คงจะผลิดอกออก
ผลสืบไป. พระมหาเถรจึงความแก่พระยาของอุทุกประการแล้ว. ก็
ลาไปอาราม.

พระยาของอุก็เกณฑ์ทัพ ๑๐๐๐๐, สรรพไปด้วยเครื่องสาตราวุธ
พลเมืองนอกนั้นให้กวาดต้อนเข้าในเมืองขึ้น. แล้วเกณฑ์ให้รักษาน้ำที่
เชิงเทียน. ครั้นได้พิไชยฤกษ์ดีแล้ว. พระยาของอุก็ยกพล ๑๐๐๐๐ ลง
มายังเมืองหงสาวดี. ตั้งกองทัพอยู่นอกเมือง. พระยาของอุเข้าไปเฝ้า
สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีในพระราชวัง. พระเจ้าหงสาวดีตรัสปราศรัยแก่
พระยาของอุว่า. ทัพนเรศวรยกมาครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก. หาดเราจึง
ช่วยคิดราชการป้องกันอย่าให้เมืองมอญไปเป็นเขตกรุงพระนครศรี
อยุธยาได้. พระยาของอุกราบทูลว่า. พระองค์อย่าทรงพระวิตกโดย
ข้าพเจ้าจะขอทำราชการสนองพระคุณท่านกว่าจะสิ้นชีวิต. ทูลแล้ว
พระยาของอุก็ลาพระเจ้าหงสาวดีออกมายังกองทัพ. แต่พระยาของอุ
เวียนเข้าไปเฝ้าเยียนพระเจ้าหงสาวดีเนื่องๆ. ชาวหงสาวดีซึ่งรักษาน้ำที่
เชิงเทียนประตูเข้าออกนั้นก็ไม่รังเกียจชาวของอุ. ไว้ใจให้เข้าออกทั้ง
กลางวันกลางคืน.

ฝ่ายพระยาตากเจ้าเมืองเมะตะมะ. ครั้นแจ้งในหนังสือพระยาของอุ
ดังนี้. ก็สำคัญว่าจริง. มิได้รู้ในอุบาย. ก็แต่งผู้ถือหนังสือไปขับ
ต้อนเจ้าเมืองกรมการ แลราษฎร บันทาเมืองขึ้นแก่เมืองเมะตะมะ. ให้ยกกัน
เข้าไปในเมืองเมะตะมะให้สิ้น. เจ้าเมืองกรมการ แลราษฎรเมืองขึ้น

มารคิณี. ประทับรอนแรม ๖ เหว, ก็เสด็จถึง เมาะดำแดง เจ้าพนักงาน
ประโคมฆ้องกลองแตรสังข์ก็ก้องโกธาคด, ก็เสด็จเปิดเครื่องศิริราช
รณยุทธขึ้น ราชันฐานาการ—ในค่าย, ที่เจ้าพระยาจักรีแต่เจ้าพนักงาน
ตั้งไว้สำหรับรับเสด็จนั้น. (เจ้าพระยาจักรีแต่ มุขมัจฉา—มหาอำมาตย์
กระวี ราชโหราจารย์. แด่นายทัพนายกองทั้งปวง, เมื่อพระบาทยุคล
ตายตาตั้งดาวตารากรลัษณรอบพระรัตนเทวราช.— เจ้าพระยาจักรี
กราบทูลขอราชการเสด็จขึ้นทุกประการ. ก็เสด็จพักพลอยู่ ๓ เหว พอ
หายเหนื่อยแล้วดำรัสให้โหราฤกษ์ได้มหาเพชรรฤกษ์. ณวัน ๕ ๖ ๓ คำ,
เพลารุ่งแล้ว ๕ บาท, จึงมีพระราชบริหารสั่งให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่
ทัพ, ให้พระกาญจนบุรีเป็นยกกระบัตร. แด่นายพระยาพระหัวเมืองพล
ทหารอาษา ๒๐๐๐๐ บัญเรือรบเรือได้เตรียมไว้. ถึงฤกษ์แล้ว, จะให้
ข้ามไปตีเอาเมืองเมาะตะมะ,

ครั้น ณวัน ๕ ๖ ๓ คำเพลาเช้ารุ่ง, สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒
พระองค์, เสด็จทรงสัตว์พลศิริราชออกการยุทธสำหรับราชรณรงค์เสด็จ,
เสด็จทรงช้างพระที่นั่งไปยืนอยู่ริมฝั่งน้ำเมาะดำแดง. ครั้นเพลา ๕ บาท
ได้มหาเพชรรฤกษ์, พระโหราธิบดีทิจาจารย์, ดันฆ้องไชยเป็นสำคัญ.
เจ้าพระยาจักรีนายทัพนายกอง, ก็ยกพลเรือรบเรือได้, ข้ามไปรบ
เอาเมืองเมาะตะมะ, พระยาตากก็แต่งเรือรบเรือได้ออกมารบ, ก็พ่าย
แพ้แก่พลทหารข้าหลวง. ๖ ก็ได้ดำรุกลงบันยบันเอาเมืองเมาะตะมะนั้น
ได้. พระยาตากแด่นายพระยา มอญ ขบถทั้งปวงก็พ่ายหนี. แด่พลทหาร
ข้าหลวงได้ฟันแทงมอญขบถทั้งหญิงชายตายเป็นอันมาก. อนึ่งมอญซึ่ง
หนีจากเมืองเมาะตะมะไป ซอกซอน—อยู่ทุกตำบล แด่ทหารข้าหลวงตาม
ไปได้ฆ่าฟันแทงตายมาก. ส่วนตัวพระยาตากใช้ขึ้นช้างหนีไปประมาณ

ทาง ๕๐ เส้น, แต่หมื่นสุดจินดา ตาม ได้ คัว พระยา ดาว เขา มา ถวาย. แต่ ได้ ช้าง ม้า เครื่อง สรรพคุณ ใน เมือง เมาะ ตะมะ นั้น ก็ มาก. พระบาท สมเด็จ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่ หั้ว ทั้ง ๒ พระ องค์, ก็ ให้ ลง พระราช อาญา แก่ พระยา ดาว, แต่ ได้ แค่ ขี้ดิดี เพราะ ว่า จะ เขา มา พิจารณา ใน กรุง พระ มหา นคร. พระ บาท สมเด็จ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่ หั้ว ทั้ง ๒ พระ องค์, ก็ มี พระ ราชโองการ ตรีศให้ ช้าง ช้าง ม้า ทั้ง ปวง เสรีจ. ถึง ฅวัน ๖ ๖ ๓ คำ, ๑๓

พระบาท สมเด็จ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้าอยู่ หั้ว ทั้ง ๒ พระ องค์, ก็ เสด็จ ด้วย พระชด วิมาน ช้าง ม้า น้ำ เมาะ ถ้ำ เต็ง, ไป ตั้ง ทัพ หลวง ใน เมาะ ตะมะ. ใน ฅวัน นั้น สมเด็จ พระพุทธ เจ้า หลวง ตรีศ ทรง พระ โกรธ แก่ เจ้า พระยา จักรี, แต่ ตรีศให้ จำ คง ไว้ ใน เมือง เมาะ ถ้ำ เต็ง แต่ ได้ พระยาชนบุรี นอก ราชการ, แต่ ชุน หมื่น ทั้ง ปวง ให้ อยู่ รัง เมือง เมาะ ถ้ำ เต็ง ด้วย เจ้า พระยา จักรี. แต่ มี พระ ราช กำหนด ให้ ช้อง สุ่ม เอา มอญ อัน ช้าง เซ็น, ให้ เข้า อยู่ ใน เมือง เมาะ ถ้ำ เต็ง. ตรีศให้ เจ้า พระยา สวรรค โดภัย. แต่ พระยา พิไชย, พระยา กาญจนบุรี แต่ ชุนหมื่น ทั้ง หลาย อยู่ รัง เมือง เมาะ ตะมะ. แต่ ช้อง สุ่ม มอญ อัน ช้าง เซ็น ทั้ง ปวง, เข้า อยู่ ใน เมือง เมาะ ตะมะ. ถึง ฅวัน ๗ ๖ ๓ คำ, ก็ ยก ทัพ หลวง ๑๘

เสด็จ จาก เมือง เมาะ ตะมะ, เสด็จ โดย สกตมารค ถึง ผัง น้ำ สะโคง.

ฝ่าย พระยา ของ อยู่ ใน เมือง หงสาวดี, ครั้น ได้ ยิน ข่าว ว่า ทัพ หลวง เสด็จ ไป, พระยา ของ อยู่ แต่ง ให้ มา ประจำ ข่าว ถึง เมือง เมาะ ตะมะ. ครั้น รู้ ข่าว ว่า, เตี้ย เมือง เมาะ ตะมะ แล้ว, พระยา ของ อยู่ ก็ เข้า เมือง หงสาวดี. แต่ ให้ เฒ่า ค่าย เย้า เวื่อน ทั้ง ปวง เตี้ย แล้ว, ก็ พา พระเจ้า หงสาวดี รุก หนี ไป ยัง เมือง ของ อยู่. ฝ่าย ทัพ หลวง ใช้, ครั้น ถึง ผัง สะโคง, สมเด็จ พระพุทธ เจ้า อยู่ หั้ว ทั้ง ๒ พระ องค์ ตรีศ ใช้ พระ มหา เทพ เปน นาย กอง ทัพ ม้า ๒๐๐, ให้ ยก ไป ก่อน ทัพ หลวง. แต่ ก็ ตรีศ ใช้ พระยา เพชรบุรี ให้ ยก ช้าง ม้า แด

พล ๓๐๐๐ หนุนทัพพระมหาเทพ, จึงยกทัพหลวงข้ามแม่น้ำสะโตง. แต่เสด็จ
 ถึงเมืองหงสาวดี ในวัน ๗ ๖ ๓ ค่ำ, ทั้งทัพหลวงในตำบลสวนหลวง.
 ๑๘
 จึงพระบาทสมเด็จพระบรมพิทักษ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์, เสด็จ
 เข้าไปนมัสการพระพุทธเจ้า พระเมฆาจารย์—ในเมืองหงสาวดี. ในขณะ
 นั้นพระบาทสมเด็จพระบรมพิทักษ์พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์, ก็มิ
 พระราชโองการ ครัสต์แก่ท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลายว่า, พระยา
 คงอูแห่งทตนาทตก็ือราชสำนัก—ไปถึงพระนคร, ขอเป็นพระราชาไมตรี—
 ด้วยเรา, แต่ให้สัญญาอาณัติ—ว่าจะยกทัพหลวงมา, แต่จะช่วยกันรบ
 เอาเมืองหงสาวดี, แล้วพระยาคงอูก็มิได้อยู่ทำทัพหลวง แต่ยกมา
 ปล้นเมืองหงสาวดีเอง. อนึ่งครั้นรู้ว่า, เรายกมายังเมืองหงสาวดี, พระยา
 คงอูก็มิได้แห่งทตนาทตมาสำหรับ การพระราชาไมตรี. แต่พระยาคงอู
 หนีไปเมืองคงอูนั้น, เห็นว่าพระยาคงอูมิได้ครองโดยสัตยาณัตย์,—
 ซึ่งเป็นพระราชาไมตรีด้วยเรา, ควรเราจะยกทัพหลวงไปหาพระยา
 คงอูให้ถึงเมืองคงอู, ให้รู้การซึ่งพระยาคงอูจะเป็นซึ่งไมตรีด้วย
 เรา ๆ. พระยาคงอูมิเป็นไมตรีด้วยเรา. พระบาทสมเด็จพระบรม
 พิทักษ์พระพุทเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์, ก็ครัสต์ให้พระจันทบุรี, แดขุน
 เพชรภักดี แดขุนหมื่นทั้งหลายอยู่วังเมืองหงสาวดี. แล้วยกทัพหลวง
 เสด็จไปจากเมืองหงสาวดี, ยกไปโดยทางเมืองคงอู. ส่วนพระยา
 ตะเคิงซึ่งใช้ทตนาทต ก็ือพระราชสำนักมาถวายบังคมขอเป็นพระราชา
 ไมตรี, แต่ว่าพระยาตะเคิงจะยกช้างม้าวิฬมาช่วยงานพระราชาสงคราม,
 แต่เมื่อทัพหลวงเสด็จเมืองหงสาวดีครั้งนั้น, พระยาตะเคิงมิได้ยกทัพ
 มาเอง ครั้นมีพระราชสำนักมานั้น. พระยาตะเคิงก็ใช้แต่ท้าวพระยาให้ยก
 ทัพเรือพล ๕๐๐๐ มาถึงตำบลดาว. แต่สั่งท้าวพระยาผู้นั้น, ให้

ยก พล ขึ้น มา เข้า ทัพ หวดง โดย เสด็จ งาน พระ ราช สงคราม. จึง พระยา ผู้
 เปน นาย กอง นั้น, ก็ ให้ มา ถึง พระยา พระ ราม ให้ กราบ ทูล พระ กรณาวา,
 จะ ขอ มา ถวาย บัณคม แด จะ ยก พล ๕๐๐๐ นั้น, มา เข้า ทัพ หวดง โดย เสด็จ
 ตาม กำหนด พระยา ตะเคิง ตั้ง มา นั้น. พระ บาท สมเด็จ บรม บพิตร พระ พุท
 เจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ก็ มี พระราช โองการ ครัด แก่ ท้าว พระยา เสนาบดี
 มนตรี ทั้ง หาดาย ว่า, พระยา ตะเคิง ให้ ดัศย์ ปฏิญาณ ว่า, จะ ยก มา เอง
 ช่วย การ พระ ราช สงคราม, แด ซึ่ง พระยา ตะเคิง มี ได้ ยก ทัพ มา เอง, แด
 ใช้ แต่ ท้าว พระยา ให้ ถือ พล มา เข้า ทัพ เรา คราว นี้, แด เรา จะ เอา ชาว ตะเคิง
 ไป โดย เสด็จ นั้น ดู มิควร. จึง มี พระราช โองการ ครัด ตั้ง แก่ พระยา พระ ราม
 ให้ ห้าม ชาว ตะเคิง มิให้ โดย เสด็จ, แด ให้ แต่ง พระ ราช ทาน รางวัล ไป แก่
 ท้าว พระยา ชาว ตะเคิง ผู้ มา นั้น โดย บรรดา คักดิ์. แด ว่า ก็ ให้ คืน ไป ยัง ทัพ เรือ.

ส่วน พระยา ของ อุ ครั้น ไป ถึง เมือง ของ อุ แต่ง พม่า ผู้ ที่ ชีบ มา งัก ของ, แด
 คน ประมาณ ๒๐๐, ให้ ถือ หนังสือ มา ถวาย, แด พระ ธรรม รงค์ เพชร—
 ๓ ยอด สำหรับ พระ เจ้า หงสาวดี ทรง, ให้ มา งัก ของ ถือ มา โดย คลอง พระ
 ราช ไมตรี. จึง พระ มหา เทพ ยก ทัพ มา ไป เปน ทัพ นำ, ยัง ทาง ประมาณ
 ๓ คืบ จะ ถึง เมือง ของ อุ, ก็ พบ ชาว ของ อุ, ซึ่ง พระยา ของ อุ ใช้ ให้ มา นั้น.
 พระ มหา เทพ ก็ มี ได้ พิจารณา ว่า ทาน ทูต. พระ มหา เทพ ก็ ใช้ ชาว มา ให้
 ได้ จับ เอา ชาว ของ อุ มา นั้น, ได้ คัก มา งัก ของ ผู้ ถือ หนังสือ พระยา ของ อุ นั้น
 จำขัง ส่ง ถง มา ถวาย ถึง ทัพ หวดง. พระ บาท สมเด็จ บรม บพิตร พระ พุท
 เจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ก็ ทรง พระ ราช บัญชา แก่ พระ มหา เทพ ว่า, ซึ่ง
 พระยา ของ อุ ใช้ มา เปน ราช ทูต, แด พระ มหา เทพ ให้ จับ เอา มา เปน เชลย
 นั้น มิชอบ. ก็ ครัด ให้ ถง พระ ราช อาชญา แก่ พระ มหา เทพ แด ว่า, ก็ ให้
 ปล่อย มา งัก ของ นั้น คืน เข้า ไป ยัง เมือง ของ อุ ให้ ว่า แก่ พระยา ของ อุ ว่า,

พระบาท ส้มเต๋จ บรม บพิตร พระ พุทธ เจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ยก ทัพ
 หดวง เล็ดจ มาคราวนี้, ไซ้ จะ เอา เมือง หงฮาวตี้. แต่ ซึ่ง พระยา ของอุ ให้ ราชทูต
 เอา คำสั่ง ไป ว่า, เชิญ พระ บาท ส้มเต๋จ บรม บพิตร พระ พุทธ เจ้า อยู่ หัว ทั้ง
 ๒ พระ องค์, เล็ดจ มา เอา เมือง หงฮาวตี้. แต่ พระยา ของอุ จะ ยก พล มา
 ช่วย แล้ว ไซ้, พระยา ของอุ มิได้ อยู่ ทำ ทัพ หดวง, แต่ จึง ปลด ปล่อย เขา เมือง
 หงฮาวตี้ นั้น, ได้ ข้าง ตี ม้า ตี เท้า ไท ไซ้, ให้ แดง ไป ถวาย โดย คด ของ พระ
 ราช ไมตรี. แต่ ทรง พระ กรุณา จะ ยก ทัพ หดวง เล็ดจ คืน ไป ยัง พระ นคร.

ครั้น นาง รัต ของ เข้า ไป ถึง เมือง ของอุ, พระยา ของอุ ก็ ไซ้ นาง รัต ของ ให้
 ออก มา เต่า, แต่ ให้ กราบ ทูล พระ กรุณา ว่า, ขอ ให้ ทัพ หดวง ตั้ง อยู่ แต่
 ใน ที่ เล็ดจ ถึง นั้น, ขอ อย่า เพื่อยก เข้า ไป, แต่ พระยา ของอุ จะ แต่ง ราช
 คำสั่ง, แต่ เครื่องราช บรรณา การ ข้าง ม้า, ซึ่ง ได้ มา ใน เมือง หงฮาวตี้ นั้น,
 ส่ง ออก มา ถวาย. จึง พระยา พระ ราม กราบ ทูล พระ กรุณา ว่า, ซึ่ง พระยา
 ของอุ ให้ มา กราบ ทูล พระ กรุณา เชิญ ทัพ หดวง งด อยู่ นั้น, เหตุ ว่า พระยา
 ของอุ จะ แต่ง การ บัง กัน เมือง ยัง ไป มี สรรพ, จึง อูบมาย ให้ ออก มา ห้าม,
 ประสงค์ จะ แต่ง การ ซึ่ง จะ รบ พุ่ง นั้น ให้ สรรพ. ขอ อนุญาต เชิญ เล็ดจ ทัพ หดวง
 เข้า ไป อย่า ทน ให้ พระยา ของอุ ตก แต่ง บ้าน เมือง ให้ มั่น. พระ บาท ส้มเต๋จ
 บรม บพิตร พระ พุทธ เจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ องค์, ก็มี พระ ราช โองการ ครัด
 ให้ ส่ง นาง รัต ของ นั้น คืน เข้า ไป ยัง เมือง ของอุ. ให้ ว่า แก่ พระยา ของอุ ว่า,
 ถ้า พระยา ของอุ มิได้ เสีย สัตย์—จะ เป็น พระ ราช ไมตรี ไซ้ ให้ แดง ทำ พระยา
 ผู้ใหญ่ ออก มา.

ครั้น ให้ ส่ง นาง รัต ของ เข้า ไป แล้ว, พระยา ของอุ จะ ได้ แดง ทำ พระยา
 ผู้ใด ๆ ออก มา หา มิได้, ก็ ยก ทัพ หดวง เล็ดจ เข้า ไป ถึง เมือง ของอุ ใน
 วัน ๒๖ & คำ ปัก ณ นั้น. ฝ่าย พระยา ของอุ แต่ง การ กัน เมือง, ก็มี ได้ แดง

ให้ออกมาเจรจาความเมือง โดยคลองพระราชไมตรี. รุ่งขึ้นวันอังคาร
 สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็เสด็จไปขึ้นพระศขาธาร,
 ก็ให้พดทหารเข้าล้อมเมืองของอู, แด่ตั้งค่ายล้อมรอบเมืองของอู ๕ ด้าน
 นำค่าย. ในด้านข้างทักษิณ,— ซึ่งทัพหลวงเสด็จอยู่นั้นไว้, เป็น
 พนักงานพระยาศรีสุพรรณ, พระยาท้ายน้ำ, หลวงจำเริญเมืองศรีสงคราม.
 ขุนราชินิกุลนครราชสีมา, ขุนแมลงสัตว์, พระยาแสนหลวง, พระยานคร
 เป็นนายกอง. ในด้านข้างบูรพ์ไซรั, พนักงานพระยาเพชรบูรณ์, พระยา
 สุพรรณบุรี, หลวงมหาอำมาตยาธิบดีเป็นนายกอง. ในด้านข้างอุดร—
 ไซรั, เป็นพนักงานเจ้าพระยาพระพิษณุโลกย์, พระยากำแพงเพชร, แด
 หมื่นภักดีศรเป็นนายกอง. ในด้านข้างปราจีน—ไซรั, เป็นพนักงาน
 พระยานครราชสีมา, เมืองสิงขร, ขุนอินทรบาท, แด่หมื่นโกทาเพชร
 สวรรการบังคับบัญชา. ในนำค่ายทั้ง ๕ ด้านนั้นไว้, ครั้นให้พระยาพระ
 พิษณุโลกย์, แด่ขุนราชินิกุลนครราชสีมา ตรวจจัดทั้ง ๕ ด้านนั้น. แด่พลับ
 พลาไชยทัพหลวงไว้, ตั้งใกล้ค่ายล้อมนั้นประมาณ ๑๐ เส้น. ในขณะ
 นั้นพระยาของอูเมื่อได้ยินข่าวว่า, ทัพหลวงเสด็จไป. พระยาของอูให้
 ย้ายช้างใหญ่ทั้งปวงไปไว้นอกเมืองของอู. เอาไปไว้ถึงตำบลแม่ช้าง,
 ใกล้แดนเมืองอังวะ. พระบาทสมเด็จพระบรมพิทักษ์พระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง
 ๒ พระองค์, ครั้นให้พระมหาเทพเป็นนายกอง, ขุนศรีภักดีเมือง
 ศโขทัย, แด่ขุนหมื่นอาษาให้ไปลาด. จึงพระมหาเทพ, แด่ข้าหลวง
 ทั้งปวงก็ยกไปถึงตำบลแคตอง. แด่ยกไปถึงตำบลแม่ช้าง. ได้ช้าง
 พลายทั้ง ซึ่งพระยาของอูให้เอาไปซ่อนไว้ ๕๐ เศษ. ในนี้แต่ช้างใหญ่
 พลายรวม ปดอกกะยอ—สูง ๗ ศอก, พลายเทวนาคูพิณาย—สูง ๖ ศอกคืบ
 ๕ นิ้ว, พลายปดองธรรมาภักดี—สูง ๖ ศอก ๗ นิ้ว, พลายถดุมหาง—

สูง ๖ ศอก นิ้วหนึ่ง พลาย นิลา ของ—สูง ๖ ศอก ๖ นิ้ว, พลาย ราน นิก
นาง—สูง ๖ ศอก ๓ นิ้ว, พลาย ปลอก ตะเนี่ยม ญู—สูง ๖ ศอก ๘ นิ้ว,
พลาย หัก ปี่สารท—สูง ๖ ศอก คืบ ๕ นิ้ว, พลาย มัด คอบ—สูง ๖ ศอก ๘
นิ้ว, พลาย เนีย ตม รัต คาร—สูง ๖ ศอก ๓ นิ้ว, พลาย ยู มา ของ—สูง ๖
ศอก ๒ นิ้ว, พลาย กถอ ราย ชะวา—สูง ๖ ศอก ๒ นิ้ว, พลาย พิจิตร—สูง
๕ ศอก คืบ ๑ นิ้ว, พลาย ไชย มง คด—สูง ๖ ศอก ๘ นิ้ว, พลาย ราย
ปลอก หระ—สูง ๖ ศอก, พลาย ราย เรียม นาง—สูง ๖ ศอก, พลาย ราษ
สัง รำ—สูง ๖ ศอก, พลาย ชมภู ทศ—สูง ๖ ศอก ๒ นิ้ว, พลาย นัก เป
—สูง ๕ ศอก คืบ ๑ นิ้ว, พลาย สี่ หนาท—สูง ๕ ศอก คืบ ๒ นิ้ว, พลาย
สวรศก โลยก—สูง ๕ ศอก คืบ ๑๑ นิ้ว, พลาย ราย ผอน—สูง ๕ ศอก คืบ
๗ นิ้ว, พลาย ราย ภา กปอง กยธ—สูง ๕ ศอก คืบ ๑๐ นิ้ว, พลาย พัง ตูตาง
—สูง ๕ ศอก คืบ ๑๑ นิ้ว, พลาย เขมม รัชดา—สูง ๖ ศอก ๕ นิ้ว, พลาย
ราย ภา กัณ เถียง—สูง ๖ ศอก ๕ นิ้ว, พลาย จำ กยธ—สูง ๕ ศอก คืบ ๘ นิ้ว,
พลาย อนันตะโยธา—สูง ๕ ศอก คืบ ๑ นิ้ว พลาย ราย พัก กายาง—สูง ๖ ศอก
๒ นิ้ว, พลาย ตะบาย พระยา แพร—สูง ๖ ศอก, พลาย เขย กรมัท ไป—สูง ๕
ศอก คืบ ๖ นิ้ว, พัง มะระ พัน ดง—๕ ศอก คืบ, พัง มะระ หลอม—๕ ศอก คืบ
๓ นิ้ว, พัง ๕ ศอก คืบ ๕ นิ้ว, แด ได้ทั้ง ข้าง ไชยง พอล หนึ่ง มา ถวาย.

ถึง ๓ วัน ๗ ๕ คำ, พระบาท ส้มเตี๊ยะ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว
ทั้ง สอง พระองค์. ก็ ครัด ให้ พลทหาร ยก เข้า ปั้น กำแพง ปล้น เขา เมือง ของ
อู. ชาว เมือง ของ อู บ้าง กัน เมือง เปน สำ มารถ, การ ปล้น นั้น กดาง วัน,
แฉก พลทหาร บ่อย เจ็บ มาก. พระบาท ส้มเตี๊ยะ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว
ทั้ง สอง พระองค์. ก็ มี พระราชโองการ ครัด ห้าม มิ ให้ ปล้น, ก็ ให้ ค่าย พล

คืน ออก มา เข้า ค่าย. จึง ครัด ให้ แท่ง ไป ถาด ทุก คำ บด ทัว จัง ทวัด เมือง
ของ อุ. จน ถึง เมือง อังวะ, แด ได้ เสบียง เป็น อัน น้อย นัก. เข้า แพง เป็น
ทนาน ตระ- $\frac{๒}{๒}$ - $\frac{๓}{๓}$ บ้าง. ไพร่พล ทั้ง หลาย มิ ได้ อยู่ เป็น มั่ว มืด - ใน ทัพ
หลวง. แด นำ ค่าย ถ้อม เมือง ทั้ง ปวง นั้น, ก็ จำ ยก ออก ไป ถาด หา กิน
ทุก คำ บด. อนึ่ง ไพร่ หลวง ทั้ง หลาย ชาติ เสบียง ถ้ม คาย ก็ มาก นัก.

ขณะ นั้น พระเจ้า เชียงใหม่, จะ ยก ข้าง ม้า วิฬ ไป โดย เสด็จ ไซ้, เป็น เหตุ
ด้วย พระราม เตโช ชาว เชียง ใหม่, ได้ มา เป็น ข้าง หลวง แด่ ขณะ ก่อน. แด
เมื่อ พระยา ตนาอ ศรี ยก ทัพ ขึ้น ไป เชียง ใหม่ ห้าม ชาว ล้าน ข้าง นั้น, พระราม
เตโช เข้า ทัพ ไป ด้วย พระยา ตนาอ ศรี. พระยา ตนาอ ศรี ก็ แคง พระ ราม เตโช
ให้ มา อยู่ ช้อง คน ใน แคน เมือง เชียง รวย เชียง แดน, เป็น เพศ พระ เจ้า เชียง
ใหม่-นั้น, ให้ มา ขึ้น แก่ พระ เจ้า เชียง ใหม่ ตาม ประเพณี. ครั้น พระ ราม
เตโช ไป ถึง เมือง เชียง รวย เชียง แดน, ชาว เมือง ทั้ง สอง เมือง นั้น ก็ สัมค ด้วย
พระ ราม เตโช, เขา พระ ราม เตโช เป็น เจ้า เมือง, ก็ มิ ได้ มา ออก แก่ พระ
เจ้า เชียง ใหม่. ส่วน ท้าว พระยา หัว เมือง อัน ขึ้น แก่ พระ เจ้า เชียง ใหม่ ทั้ง ปวง
ก็ มิ ได้ มั่ว มืด สัมค สมาน-ด้วย พระ เจ้า เชียง ใหม่, ก็ มา สัมค สมาน ด้วย
พระ ราม เตโช. พระ ราม เตโช กำถัง วิฬ มาก, ก็ คิด จะ รบ เขา เมือง เชียง
ใหม่. จึง พระ เจ้า เชียง ใหม่ จะ ยก พล ไป โดย เสด็จ มิ ได้, แด แคง พระ ทูต
ดออง อัน เป็น ราช บุตร์, แด ท้าว พระยา ข้าง ม้า วิฬ ขึ้น ไป ตาม ทัพ หลวง
ถึง เมือง ของ อุ.

ฝ่าย เจ้า เมือง แดน หัว ถึง แก่ กาด พิรา โดย, หา ผู้ จะ ครอง เมือง มิ ได้,
จึง เสนา บัด แก่ เครื่อง ราช บรรณาการ. ไป ทูล เกด้า ทูต กระ หม่อม ถวาย
สมเด็จพระ พุทธ เจ้า ชัย หัว ณ เมือง ของ อุ, กราบ ทูล ขอ เจ้า พ้า แดน หัว
ซึ่ง ได้ มา เป็น ข้าง แด, ขณะ ครัด ไซ้ พระ ยา ศรี ไถ่ ณรงค์ ไป ช่วย กัน เมือง

เมาระดำเจิงนั้น ขึ้นไปเป็นเจ้าเมืองแสนหวี. ในขณะนั้นทัพหลวงตั้งอยู่
ณเมืองของฮู่ถึง๓เดือนแล้ว. แต่ไปลาดทุกตำบลไว้. มิได้เดิมนั้น
จะเลี้ยงไพร่พลทั้งปวงในทัพหลวงนั้น. เข้าแพงเป็นทนานละ ๓-๔. อนึ่ง
ก็จนเทศกาลฟ้าฝน. พระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์. ก็ยกทัพหลวง
จากเมืองของฮู่. มาโดยทางกลดอกม่อ. ครั้นทัพหลวงเสด็จถึงตำบล
กับแะ. สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงอัญเชิญสมเด็จพระเอกาทศธรรมบรม
นาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว. มายังพลับพลาไชย. ก็มีพระราช
โองการดำรัสด้วยกันว่า. แผ่นดินเมืองเชียงใหม่นี้เป็นจุลาจล—เพื่อพระ
รามเดโช. แดพระยาบัน. พระยาฝาง. แดท้าวพระยาต่างใหญ่น้อย
ทั้งปวง. อันขึ้นแก่พระเจ้าเชียงใหม่นั้น. ชวนกันคิดร้าย. แดจะรบพระ
เจ้าเชียงใหม่นี้. สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง. ก็อัญเชิญสมเด็จพระเอกา
ทศธรรมบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว. เสด็จไปเชียงใหม่
รวมทั้วพระยาทั้งปวง. ซึ่งคิดร้ายแก่พระเจ้าเชียงใหม่นั้น. แดครัด
ให้ทัพพระยากำแพงเพชร. ทัพพระยาทวาย. ทัพพระยาเพชรบูรณ์.
ทัพพระยานครสวรรค์. ทัพพระยาไชยนาทไปโดยเสด็จ. แดทัพพระยาล
ดอง. ทัพพระยาแสนหวี. ทัพพระยานครเป็นทัพนำ. แล้วดำรัสให้
เจ้าฟ้าแสนหวีไปโดยเสด็จด้วย. ถ้าเสด็จราชการแล้ว. จึงให้ส่งขึ้น
ไปยังเมืองแสนหวี. จึงพระบาทสมเด็จพระเอกาทศธรรมบรมนาถบรม
บพิตร. พระพุทธเจ้าอยู่หัว. ก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเชียงใหม่.
สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็เสด็จไปโดยทางสะโตง. มายังเมาระดำเจิง.
ส่วนข้าหลวงอันแต่งไว้ให้ช่องสุ่มมอญทั้งปวงนั้น. ก็ช่องสุ่มมอญอัน
กระจัดพรัดพรายทั้งปวง. ให้เข้าอยู่ที่ภูมิดำเนาในเมืองเมาระดำเจิง. แด
เมืองเมาระคมะนั้นได้มาก. จึงครัดให้พระยาทละอยู่ตั้งเมืองเมาระดำเจิง.

แต่เมืองเมะระนั้นแล้ว, ยกทัพหลวงเสด็จมายังกรุงเทพมหานคร.

พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุธิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จถึงตำบลท่าหวด, ในวัน ๓๑๗ ค่ำ, แด่แรมทัพอยู่ ในตำบลท่าหวดนั้น ๑๕ วัน. จึงมีพระราชโองการ ครัดสั่งแก่เจ้าพระยาสิทธิราชเดโชไชยธัญญพิริพาหุ, ให้แต่งข้าหลวงไปหาพระยาหลวงเมืองน่าน, พระยาฝาง, พระรามเดโช, พระยาพลศึกซ้าย, พระยาสาต, พระยาแพ้ว, พระยาตอ, พระยาเซวียง, พระยาเชียงทอง, พระยาพยาว, พระยาพยาก, พระยาเมืองของพระขวา, แด่หัวเมืองใหญ่น้อยทั้งปวงทุกเมือง. แด่แต่งข้าหลวงให้ไปอยู่ประจำทุกเมือง. จึงพระเจ้าเชียงใหม่ก็แต่งเครื่องบรรณาการ, ให้นันทพะยะเอามาถวาย. แด่ให้กราบทูลพระกรุณาว่า ทัพหลวงเสด็จมานี้, พระเจ้าเชียงใหม่ขึ้นชมหนักหนา. เห็นว่ากิจกังวลทั้งปวงก็จะสำเร็จบริบูรณ์ ด้วยเดชพระราชสมภาร—แต่ว่าพระเจ้าเชียงใหม่ยกทัพไปเชียงรายไซ้, พระยาฝางทำเพิกถอนบาย—ว่า จะยกมาช่วยพระเจ้าเชียงใหม่, แด่กวาดเอาไพร่พลถูกค้ำม้าขายในแดนเมืองเชียงใหม่ทั้งปวงไปยังเมืองฝาง. จึงพระเจ้าเชียงใหม่จะอยู่รบเอาเมืองเชียงรายมิได้, แด่กลับคืนมาเมือง, ขอเชิญเสด็จทัพหลวงไปเอาเมืองฝาง. จึงพระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุธิศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็มีพระราชโองการ ครัดสั่งแก่นันทพะยะ, ผู้มากราบทูลพระกรุณานั้น, ให้ไปทูลแก่พระเจ้าเชียงใหม่ว่า, ทรงพระกรุณา ครัดให้ข้าหลวงขึ้นไปหาพระยาฝาง, แด่ท้าวพระยาทั้งปวงแล้วจะคอยทำพึ่งช่วยนั้นก่อน. ถ้าเห็นว่าพระยาฝางมิได้ศรัทธามิรักดี—ไซ้, จึงจะยกทัพหลวงเสด็จไปเมืองฝาง.

ครั้นนันทพะยะรับพระราชโองการ ไล่เกณฑ์ไพร่กระหม่อมไปทูลแก่

พระเจ้าเชียงใหม่. ๆ ก็ให้หมื่นทองอุ, แด่นายสีหนาทมากราบทูลพระ
 กรุณาเกล้าว่า, ในเมืองเชียงใหม่เข้าแพงนัก, ทรงพระกรุณาจะเสด็จอยู่
 ทำพังข้าว, ซึ่งข้าหลวงไปหาท้าวพระยาทั้งปวงนั้น, เห็นจะเป็นการช้ำ
 นาน, แดร์พลทั้งปวงขาดเสบียง. ขอเชิญเสด็จไปเอาเมืองฝางเสีย
 แล้ว, เพราะเมืองนั้นเป็นเส้นศัตรูใหญ่หลวงนัก. ครั้นหมื่นทองอุ,
 นายสีหนาทมาถึงทัพหลวงแล้ว, ในวันนั้น, พระยาฝางให้หมื่นหลวง
 ช้ายนำเอาเครื่องบรรณาการมาถวาย. ส่วนพระยาน่านให้แสนเด็กช้าย
 นำเอาเครื่องบรรณาการถวาย, แดมาถึงพร้อมกัน. จึงหมื่นหลวงช้าย,
 แดแสนเด็กช้ายกราบทูลพระกรุณาว่า, พระยาฝาง, แดพระยาน่านต่าง
 ตกกบฏเงินทองจะมามีความในภายหลัง. พระบาทสมเด็จพระเอกาทศ
 ราชูปถัมภ์บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็มีพระราชโองการตรัส
 สั่งแก่หมื่นทองอุ แด่นายสีหนาท, ให้ไปทูลแก่พระเจ้าเชียงใหม่โดย
 ละเอียด, ซึ่งพระยาฝาง แดพระยาน่านให้กราบทูลพระกรุณานั้น. เมื่อทัพ
 หลวงเสด็จแรมทัพอยู่ในตำบลท่าหวดนั้นเข้าแพงนัก. พระบาทสมเด็จพระ
 เอกาทศราชูปถัมภ์บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็มีพระราชโองการ
 ตรัสถามพระยาแสนหลวงว่า, ไพร่พลขาดเสบียงดังนี้จะผ่อนยก
 ทัพหลวงไปตั้งแห่งใด. จึงพระยาแสนหลวงกราบทูลพระกรุณาว่าขอ
 เชิญเสด็จยกทัพหลวงไปตำบลเมืองเถิน, เพราะที่นั่นใกล้ท่าเรือ. พระ
 บาทสมเด็จพระเอกาทศราชูปถัมภ์บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว,
 ก็มีพระราชโองการตรัสใช้วิสุทธเสนา, แดขุนราชสวนจัน, ให้ไปทูล
 พระเจ้าเชียงใหม่ว่า, ทัพหลวงไปตั้งตำบลเมืองเถิน.

ณวัน ๕ ๖ ค่ำ, สมเด็จพระเอกาทศราชูปถัมภ์บรมนาถบรมบพิตรพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ยกพลยกจากท่าหวดไปตั้งในตำบลเมืองเถิน. จึง

พระ ราช พง ชาว ดา ร พิ ส ท ร เล่ม ๑

พระยา ฝาง ก็ให้แต่งเครื่อง คอกไม้เงินทอง, แด่เครื่อง บรรณาการ มาถวาย. จึง พระยา หดอง เมือง น่าน, ก็ให้พระยา ไชย สงคราม ถือ คอกไม้เงินทอง, แด่เครื่อง บรรณาการ มา ถวาย. พระรามเดโช ก็ให้พระยา สาค, แด่แผ่น วิชยา มาศย์ ถือ คอกไม้เงินทอง, แด่เครื่อง บรรณาการ มา ถวาย. จึง พระ เจ้า เชียงใหม่ ก็ ให้ หมื่น หดอง กุม กาม มา กราบ ทูล พระ กรุณาว่า, พระเจ้า เชียงใหม่ ใช้ นาง กอง จำ, แด่ หมื่น หดอง กุม กาม ไปยัง เมือง เขม ราชู, แด่ ไท่ด เมือง ฝางไป. พระยา ฝาง ก็ให้กุม เขาตัว นาง กอง จำ, แด่ หมื่น หดอง กุม กาม, หมื่น ฟอง ฝาง เอา จำ ไว้. อนึ่ง พระเจ้า เชียง ใหม่ เมื่อ ตั้ง ทัพ อยู่ ณ เมือง เชียง รวย, แด่ใช้จะส่ง แผ่นทำ ข้าง แผ่นขวาง ให้เอาช้าง ขึ้นไป, พระ ยา ฝาง ก็ให้จับเอาผู้ มี ชื่อ ทั้ง นี้ เข้าเสีย. แด่ยัง แต่งจะส่งผู้เดียวให้เกาะไว้. แด่บัดนี้ ด้วยเดช พระ ราช สัมภาร, พระยา ฝาง ให้ปลดปล่อย นาง กอง จำ, แด่ หมื่น หดอง กุมกาม แด่จะส่ง มา ด้วย หมื่น ฟอง ฝาง, ถึง เมือง เชียงใหม่แล้ว พระบาท สมเด็จ เอกาทศรฐ อิศวร บรม นารถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว ก็ มี พระราช โอง การ ตรัส ตั้ง แก่ หมื่น หดอง กุม กาม, ให้ ทูล พระเจ้า เชียง ใหม่ ว่า, พระยา ฝาง, แด่ พระยา หดอง เมือง น่าน, แด่ พระ ราม เด โช, แต่ง คอกไม้เงิน ทอง มา ถวาย แล้ว, ตัว จะลง มา ถวาย บังคม ต่อ ภายหลัง. พระบาท สมเด็จ เอกาทศรฐ อิศวร บรมนารถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, ก็ มี พระราช โอง การ ตรัส ใช้ขุน ทรง ภาวรา แด่ ขุน ศรี, ถือ พระ ราช คำสั่ง ไป เมือง เขม ราชู. จึง พระยา หดอง เมือง น่าน แด่ ท้าว พระยา แด่น หมื่น ชาว เมือง น่าน, ก็ ลง มา ถวาย บัง คม, แด่ พระ ยา หดอง เมือง น่าน ถวาย ข้าง พดาย สูง ๖ ศอก มีเศษ, ถวาย ข้าง พัง ๒ ข้าง, ถวาย ม้า ดี ๒๐ ม้า, แด่ เครื่อง บรรณาการ ก็ มาก. อนึ่ง ท้าว พระ ยา แด่น หมื่น อัน มา ด้วย พระ ยา หดอง เมือง น่าน นั้น, ถวาย ม้า แด่เครื่อง บรรณาการ ก็ มาก. อัน บัด นี้

พระยาฝ่าย, แต่ ท้าว พระยา แส่น ห่ม เมือง ชาว ฝ่าย, ก็ ลงมา ถวาย บังคม.
พระยาฝ่าย ก็ ถวาย ข้าง พลาย ส้มทอง ๑ ข้าง, สูง ๖ ศอกเศษ, ข้าง พัง รูป
ดี ๒ ข้าง, ถวาย ม้า ๓๐ ม้า, แต่ เครื่อง บรรณาการ ก็ มาก. อนึ่ง ท้าว
พระยา แส่น ห่ม อัน มา ด้วย พระยา ฝ่าย นั้น, ก็ ถวาย ม้า, แต่ เครื่อง บรรณา
การ ก็ มาก. อยู่ ๓ วัน พระยารามเดโช, แต่ ท้าว พระยา แส่น ห่ม ชาว เมือง
เชียงแสน แต่ เชียง ราย ก็ มา ถวาย บังคม. พระยารามเดโช ถวาย ข้าง พลาย
นาง พร ตะกั๊ก—๑ ข้าง สูง ๕ ศอก คืบเศษ, ข้าง พลาย มร ปอก นาก ๑ ข้าง,
ถวาย ม้า แต่ เครื่อง บรรณาการ ก็ มาก. อนึ่ง ท้าว พระยา แส่น ห่ม อัน มา
ด้วย พระยารามเดโช นั้น, ถวาย เครื่อง บรรณาการ ก็ มาก. พระยา พล คึก
ซ้าย นึ่ง พระยา หลวง เมือง น่าน, ก็ ลงมา ถวาย บังคม, แต่ ถวาย ข้าง พลาย
บุญเรือง เทวี—๑ ข้าง สูง ๕ ศอก คืบเศษ. ถวาย ม้า แต่ เครื่อง บรรณาการ
ก็ มาก. พระยา แพ้ว, พระยา ถอ, พระยา เขียว, พระยา เชียง ของ, พระ
ยา พยาว, พระยา พยาก, พระยา เมือง ยอง, แต่ ท้าว พระยา หัวเมือง ไหญ
น้อย ทั้ง ปวง, ก็ มา ถวาย บังคม. แต่ ถวาย ข้าง ม้า เครื่อง บรรณาการ ก็
มาก นั้. แต่ ท้าว พระยา แส่น ห่ม ทั้ง ปวง นั้น, ก็ เอา ข้าง ม้า วิ พด มา คึง
ทัพ อยู่ ถ่อม พระราชฐาน แล รับ ราช การ อยู่.

พระบาท ส้ม เต็ม เอกา ทศรัฐ อิศวร บรม นารถ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า
อยู่ หัว, ก็ มี พระราช โอง การ ตรัส ไซ้ ห่ม อินท รัชชา, ให้ ขึ้น ไป ทูล แก่
พระเจ้า เชียง ใหม่ ว่า, ท้าว พระยา ทั้ง ปวง มา ถวาย บังคม, แต่ ได้รับ ราชการ
อยู่ ใน ทัพ หลวง แล้ว. พระเจ้า เชียง ใหม่ ก็ ยิน ฎาภา ยิน คั นั ก หนา, เพราะ
ท้าว พระยา ทั้ง นั้น กำ ดั่ง วิ พด มั่ง คั นั ก, ถ้า แต่ ทรง พระกรุณา มี ได้ เสด็จ
ไป รับ ไซ้, เห็น พระเจ้า เชียง ใหม่ จะ ยิน แก่ ท้าว พระยา ทั้ง นี้ มี ได้ แล้ว.
ด้วย เสด็จ พระราช สัมภาร—เสด็จ ไป, จึง แผ่นดิน เชียง ใหม่ มี ได้ จด จด,

คง อยู่แก่ พระเจ้าเชียงใหม่. อนึ่ง เมื่อ ท้าว หดอง เสด็จ อยู่ เมือง เกิน นั้น, พด ทหาร ตั้ม วัง เปน อัน น้อย นัก เพราะ เข้า แพง. แต่ ทัพ ทั้งปวง ชำน เชน ลง มา ยัง อยู่ ใน ท้าว หดอง ประมาณ ๓๐๐ เศษ. ช้าง ม้า ก็น้อย นัก. ฝ่าย ท้าว พระยา ตาง ทั้ง ปวง นั้น ใช้, ก็ ย่อม มี กำจัด ช้าง ม้า ทัพ มัง คัง ทู เมือง. แต่ ท้าว พระยา ทั้งปวง มา รวม คาบ ที่นี้, ด้วย เศษานุภาพ พระ ราชนิพนธ์. จึง พระเจ้า เชียงใหม่ ให้ พระยา พยาจก นำเอา ช้าง พลาย มาน ๑ ช้าง, สูง ๗ ศอกเศษ, ลง มา ด้วย หมัน อินท รัรักษา, เอา มา ถวาย ใน ตำบด เมือง เกิน. แล้ว พระเจ้า เชียงใหม่ ก็ แต่ง เครื่อง บรรณาการ, ให้ แล่น หมัน ถูกลง มา ถวาย เปน หลาย ครั้ง. ฝ่าย พระบาท สมเด็จพระเอกาทศวรรุ อิศวร บรมนารถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว, เสด็จ ไป รับ ท้าว พระยา ทั้ง หลาย ใน เมือง เชียงใหม่ นั้น รวม คาบ แล้ว, ก็ ครัด ให้ ส่ง เจ้า ฟ้า แล่น หัว ไป โดยทาง เชียงใหม่ ไป ยัง เมือง แล่น หัว. แต่ พระราชทาน ครัด ให้ ช้าง ม้า, แต่ เครื่อง กระยา—ประสาธไป—แก่ เจ้า ฟ้า แล่น หัว นั้น มาก.

อยู่ มา พระมหา เทวี พระเจ้า เชียงใหม่ ถึง แก่ ทัพ ศักขัย—พระเจ้า เชียงใหม่ ก็ ให้ แล่น หนังสือ แคน ลง มา กราบ ทูล พระกรุณา, ขอ พระพุทธองค์ ขึ้น ไป ช่วย แต่ง การ ศพ พระมหา เทวี. แต่ แต่ง ไชย ธิปะ—ผู้น้อง พระพุทธองค์ มา ถวาย บังคม อยู่ แล้ว จำ นำ พระบาท ใน ท้าว หดอง, ใน เมือง เชียงใหม่นั้น เว้ง เกิด ทร พิช—เข้า แพง นัก. พระบาท สมเด็จพระเอกาทศวรรุ อิศวร บรมนารถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว, มี พระราชโองการ ครัด ใช้ หดอง เทพ เสนาบดี ศรี สมุห พระ กระตา โหม, ลง มา กรุง พระมหา นคร ศรี อุทุมมยา, เอา ลำด้อย เข้า ขึ้น ไป ยัง ทัพ หดอง. แต่ พระราชทาน ให้ ขึ้น ไป แก่ พระเจ้า เชียงใหม่, จึง ได้ เฝ้าย ไพร พด ประชา รามภูร ทั้ง ปวง ใน เมือง เชียง ใหม่ นั้น. ส่วน ชุน พรหม สุรินท ข้าง หดอง ผู้ ไป รับ เมือง ฝ่าย นั้น, เกิด เหตุ การ ชาว เมือง ฝ่าย คิด

ร้าย, ก็ ถอบ ทำร้าย แก่ พระ พรหม สุรินทร. จึงมีข่าว ลง มา กราบ ทูล พระ
 กรุณา, พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรฐธิศวรบรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้า
 อยู่หัว, ก็ มี พระ ราช โอง การ ครัด ใช้ พระ ยาน คร, แด พระ ราม เติ โชน
 ไป อยู่ รัง เมือง ฝ่าย. ครั้น ท้าว พระ ยาน หัว เมือง ไทใหญ่ น้อย ทั้ง ปวง, ลง มา
 ถวาย บังคม เดรัจฉ. ถึง เดือน ๑๑, พระบาท สมเด็จพระเอกาทศรฐธิศวร
 บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, ก็ มี พระ ราช โอง การ ครัด ใช้
 หมื่น นนท ชาติ ลง มา กราบ ทูล พระ กรุณา, แก่ สมเด็จพระพุทธเจ้า หดอง,
 ให้ หมื่น นนท ชาติ ถอด การ ชี้แจง เดรัจฉ ขึ้น ไป ระบับ ท้าว พระ ยาน ทั้ง ปวง ราม
 ชาติ นั้น, ถวาย แด่ พระพุทธเจ้า หดอง. ใน ขณะ นั้น สมเด็จพระพุทธเจ้า
 หดอง เดรัจฉ ขึ้น มา แด่ การ พระ ราช ดัง คราม, ก็ มี ได้ เดรัจฉ เข้า ใน กรุง พระ นคร.
 แด่ ทั้ง ท้าว หดอง เดรัจฉ อยู่ แก่ เมือง สุพรรณ บุรี. ครั้น หมื่น นนท ชาติ มา ถึง
 เมือง สุพรรณ บุรี ที่ ท้าว หดอง เดรัจฉ อยู่ นั้น, หมื่น นนท ชาติ ก็ เอา กิจา นุกิจ
 ทั้ง ปวง มา กราบ ทูล พระ กรุณา แด่ ถวาย แด่ สมเด็จพระพุทธเจ้า หดอง, ๆ
 ก็ มี พระ ราช โอง การ ครัด สั่ง แก่ หมื่น นนท ชาติ, ให้ ขึ้น ไป กราบ ทูล พระ
 กรุณา, พระบาท สมเด็จพระเอกาทศรฐธิศวร บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธ
 เจ้า อยู่หัว, ขอ เชิญ เดรัจฉ ขึ้น ไป ยัง เมือง เชียง ใหม่, ให้ เอา ท้าว พระ ยาน
 ทั้ง ปวง ไป ให้ สมนัก สมาน ด้วย พระเจ้า เชียง ใหม่.

ครั้น หมื่น นนท ชาติ ขึ้น ไป ถึง ท้าว หดอง. กราบ ทูล พระ กรุณา โดย สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้า หดอง มี พระ ราช โอง การ ครัด นั้น. พระบาท สมเด็จพระเอกาทศ
 รฐธิศวร บรม นารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, ก็ มี พระ ราช โอง การ
 ครัด ใช้ ข้าราชการ ขึ้น ไป หา พระ ราม เติ โชน ใน เมือง ฝ่าย, ว่า ท้าว หดอง เดรัจฉ
 ไป ยัง เมือง เชียง ใหม่, แด ให้ พระ ราม เติ โชน ลง มา ถวาย บัง คม ใน เมือง
 เชียง ใหม่. จึง ครัด ใช้ ให้ ข้าราชการ ขึ้น ไป ทูล แก่ พระเจ้า เชียง ใหม่ ว่า, ท้าว

หลวงจะเสด็จขึ้นไปถึงใน เมือง จำปาศ, แดให้พระเจ้าเชียงใหม่ออกมา
รับเสด็จใน เมือง จำปาศ, จะเอาท้าวพระยาหัวเมืองใหญ่ น้อย ทั้งปวง มอบ
แก่พระเจ้าเชียงใหม่, ให้ สัมผัสกัน—ด้วยกัน. ขณะนั้นพระเจ้าเชียงใหม่รู้
ก็แต่ง พระยาแสน หมื่น, ให้ ออกมา ปहुท พระคำหนัก รับ ทัพ หลวง. แล้ว
ก็แต่งที่ คำหนักที่ พระเจ้าเชียงใหม่เสด็จจะ ออกมา อยู่เอง นั้น.

ถึง วัน ๑ ๑ ค่ำ, พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุธิศวร บรม นารถ
บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, ก็ยก ทัพ หลวงเสด็จจาก เมือง เกิน, แด
พระยาหลวง เมือง น่าน, พระยาแสน หลวงพิงไชย, พระยาฝาง, แดท้าว
พระยาหัวเมืองใหญ่ น้อย ทั้งปวง, แด พระไชย ที่ปะดุก พระเจ้าเชียงใหม่,
ก็ไปโดยเสด็จ. จึงยก ทัพหลวงเข้าไปตั้ง เมือง จำปาศ. ใน ขณะนั้น ข้าง
ม้าวรพด ฝ่าย ท้าวพระยาต่าง ทั้งปวงนั้น, ล้อม ทัพหลวงอยู่แน่นหนา. พระ
เจ้าเชียงใหม่รู้ว่า ท้าวพระยา ทั้ง ปวง พร้อมมูล ใน ทัพ หลวง, แด ข้าง ม้าว
รพด มากนัก. บัณฑาพระเจ้าเชียงใหม่จะ ออกมา รับ ทัพ หลวง ไช้, ก็คิด
สงสัยเกรง ขาม, แดมิได้ ออกมา รับเสด็จ ใน เมือง จำปาศ นั้น.

ส่วน พระรามเดโช, ครั้นมีพระราชกำหนดขึ้นไปหา, ก็ยกกองมาจาก
เมืองฝาง, จะมายัง ทัพหลวงใน เมือง จำปาศ, ก็เอาข้าง ม้าวรพดเดินใกล้
เมืองเชียงใหม่มา. พระเจ้าเชียงใหม่ก็แต่ง ทัพ ม้า ไทยใหญ่ ออกไป ชุ่มไว้,
ซึ่งทางที่ พระรามเดโชจะยกมานั้น. ครั้นเช้า มีคน ชาว ม้า ไทยใหญ่ ก็ยก
เข้าตี ทัพ พระรามเดโช, ๗ มิทันรู้ตัว ก็แตกฉาน. พระรามเดโชจะมา
ยัง ทัพหลวง มิได้ก็คืนไปเมืองฝาง. พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรุธิศวร บรม
นารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, ก็ตรัสรู้การ ซึ่ง พระเจ้าเชียงใหม่
คิดสงสัย, แดมิได้ลงมา ยัง ทัพหลวง นั้น, จึง มีพระราชโองการ ตรัส ให้
ท้าวพระยา พระหัวเมือง มนตรีมุข ทั้งหลาย พินิจพิจารณา ว่า, ซึ่ง ทรง พระกรุณา

ให้เรายก พลธำมรงค์—มาทั้งนี้ เพราะเหตุว่าทรง พระเมตตา—แก่พระเจ้า
 เชียงใหม่, เพื่อจะให้ ระวัง ท้าว พระยา พระหัว เมือง ทั้ง ปวง, อัน กระต่าง
 กระเดื่อง, เป็น บ้างจามิตร แก่พระเจ้าเชียงใหม่ ให้ปรกติราบคาบ. ท้าว
 พระยา ทั้งปวง ก็มาพร้อม กัน ณเมืองเก็น ดั้น. ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่ ก็มิได้
 ลงมา, แต่งให้แต่แสนท้าว พระยา ดาวคุมเครื่อง บรรณาการ ลงมา. เรื่อง
 ความทั้งนี้, ก็ทราบ ลงไปถึงฝ่า พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ผู้
 ทรงพระคุณจรรวม อันมหา ประเสริฐ, ดำรัสเห็นว่า, เมือง เชียงใหม่ยัง
 มิปรกติ, จึงให้เราขึ้นไป ระวัง เสียให้จงได้. พระเจ้าเชียงใหม่มิได้
 มา กลับแต่ ท้าว มา ชุ่ม ไว้ที่ พระราม เติช อัน ลง มาตาม กำหนด อีกแล้ว.
 แต่ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่ ทำดังนี้ยังจะ เป็นประการใด. มุขมนตรีทั้ง ปวงปลุกษา
 ว่า, เติม แผ่นดินเชียงใหม่เป็นจลาจล, พระเจ้าเชียงใหม่หาที่พึ่งมิได้,
 จึงให้ ไป กราบ ทูล เบื้อง บาทยุคล, ขอเอา พระเศษ เสดษานุภาพ ปกเกล้า
 ปกกระหม่อม. พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ทรง พระมหา กรุณา
 แก่พระเจ้าเชียงใหม่จะ ให้ คง อยู่ ใน เสวตร ฉัตร. จึง เชิญ พระ บาท สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จ ขึ้น มา, ใน สมัย ไร่ ถู กาล บ่อย การ ไร่นา
 ครั้น ทักท้วง เสด็จ มา ถึง ท่าหวด, ครั้นให้ ข้าราชการ ไป หา ท้าว พระยา ดาว,
 อัน กระต่าง กระเดื่อง ค่อย พระเจ้าเชียงใหม่. เสดษ พระเศษานุภาพ, ท้าว พระ
 ยา ดาว ทั้งปวง มีอาช วัตร อยู่ได้, ก็พา กันมา กราบ ถวาย มัง คม, แล้ว
 ทูล ถวาย รุติ พระบาท, อยู่ ใน ท่าหวด ณเมือง เก็น ดั้น. พระเจ้าเชียงใหม่ก็หา
 มาไม่ด้วย มิได้เชื่อ พระเศษ เสดษานุภาพ, มีแต่ ความ กดัว พระยาทั้งปวง มาก
 กว่าพระราชนิธิราช—อีก. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็มิได้ทรง พระ
 ไตรมณี เคียงพระไทย, ค่อย ทรง อุษา เสด็จพระราชดำเนิน กลับ ขึ้น มาถึง
 เมือง จำปาศ. กำหนดให้พระเจ้าเชียงใหม่ มาแล้ว ทูล ถวาย รุติ พระบาท พร้อม

กัน กับ ท้าว พระยาทั้งหลาย, เพื่อจะ พระราชทาน พระราโชวาท, ให้พระ
 ยา ดาวย สมัค สมนาน อ่อน น้อม ต่อ พระเจ้า เชียงใหม่. พระเจ้า เชียงใหม่ ก็ มิ ได้
 ออก มา, กตัญญู แด่ ท้าว ม้า ไทยใหญ่ มา ชุ่ม ที่ พระราม เดโช, อัน จะ ลง มา
 เฝ้า ทูล ถอน ขลุ่ พระบาท, จน พระราม เดโช มา มิ ได้, ต้อง กตัญญู ไป
 เมือง ฝ่าย. แด่ พระเจ้า เชียงใหม่ โมหะ จริต—มิ ได้ เชื้อ พระเดช เสด็จ อนุภาพ
 แล้ว, ซึ่ง จะ เสด็จ อยู่โปรด อีก นั้น เหลือ การ. อนึ่ง ไพร่ พล ใน กอง ทักษิณวง,
 แด่ ไพร่ ท้าว พระยา ตาอ ทั้งปวง ก็ ชัด สัน เสมียง อาหาร นก. ขอ เชิญ เสด็จ
 พระราช ดำเนิน ทักษิณวง, เสด็จ กตัญญู ไปยัง กรุง พระมหานคร จึง ควร, เอา
 คำพิพากษา กราบ ทูล พระกรุณา. จึง มี พระราชโองการ ครัด ว่า, พระเจ้า
 เชียง ใหม่ เป็น คน หลง อยู่ แล้ว, แด่ จะ เสีย นั้น, เหมือน ไม่ อนุ กต—พระ
 เจ้า เชียง ใหม่. ประการ หนึ่ง ก็ จะ เสีย พระเกียรติยศ,—สมเด็จพระ พุทธ
 เจ้า หลวง, ผู้ทรง พระคุณ ขรรณ อัน มหา ประเสริฐ ไป, ทั้ง พระองค์ ก็ จะ
 ทรง พระโอรส ดิ โทษ เรา ได้. ขอบ ให้ ข้าราชการ ผู้ มี สติปัญญา เข้าไป ว่ากล่าว
 ชี้แจง ให้ พระเจ้า เชียงใหม่ ออก มา ให้ จึง ได้. แด่ ให้ ม้า ตำรวจ ส้าสิบ ม้า
 ขึ้น ไป หา พระราม เดโช ลง มา, สมัค สมนาน เสีย จะ ควร.

ฝ่าย เสด็จ เข้า ทูล ถอน ขลุ่ พระบาท, กราบ ถวาย บังคม เห็น โดย พระราช
 ดำริห์ ทุก ประการ. สมเด็จพระ พุทธเจ้า อยู่ หัว, ก็ ครัด ให้ หมื่น อินท รัक्षा,
 กับ พระไชย ที่ปะ โอรัส—พระเจ้า เชียงใหม่, เข้า ไปยัง เมือง เชียงใหม่. แด่
 ให้ หมื่น เพชร ไพร่ หัว หมื่น ตำรวจ ๓๐ ม้า, ไป หา พระราม เดโช ณ เมือง
 ฝ่าย. ครั้น หมื่น อินท รัक्षा เข้า หลวง, กับ พระไชย ที่ปะ ไป ถึง พระเจ้า เชียง
 ใหม่ จึง ทูล ว่า, สมเด็จพระ เจ้า อยู่ หัว ทรง พระเมตตา, อุสาห์ ทรง เสด็จ
 พระราช ดำเนิน ยก ทักษิณวง ขึ้น มา ถึง เมือง ถ้า พูน กำหนด ให้ ลง ไป เฝ้า. ทรง
 พระกรุณา จะ ให้ ท้าว พระยา ทั้ง ปวง สมัค สมนาน นอบ ให้, เหตุไฉน พระ

องค์จึงมิได้ลงไปเฝ้า. แล้วตอบแต่งทัพมาตีทัพพระรามเดโช, อันที่จะลงไปเฝ้าทูตของสุดีพระบาทนั้นอีกเล่า. พระองค์ทำดังนี้ควรอยู่ด้วย. บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวชักเคือง, ให้เสนาทูตมาทูลถาม, ว่าให้เชิญเสด็จยกทัพหลวงกลับมายังกรุงพระมหานคร, แต่ทว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ทรงพระอุบาย—ถึงพระองค์ว่า, ถ้าทัพหลวงเสด็จกลับมาเห็นว่ามีเมืองเชียงใหม่ว่าจะตั้งอยู่มิได้. เสียหายที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทราบ พระองค์เสด็จมา, จึงให้ข้าพเจ้าเข้ามาทูลพระองค์, ขอร้องให้ฉีกเกรงขามทั่วพระยาตากทั้งปวงเลย. เปนภาระของสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจะรับการกลับ—ให้สงบลงได้. พระไชยที่ประจักษ์แจ้งพระเดชานุภาพที่ทั่วพระยาตากเกรงขามให้พ้นทุกประการ. พระเจ้าเชียงใหม่ได้แจ้งดังนั้นมีความยินดีนัก.

ครั้นเพลารุ่งเช้าพระเจ้าเชียงใหม่, ยกช้างนำทัพโดยสมควรลงมา ยังเมืองลำพูน, เข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ทูลขอโทษที่มิได้ลงไปเฝ้า, แลตอบทำร้ายพระรามเดโชทุกประการ. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้ทรงฟังพระเจ้าเชียงใหม่กราบทูล, แล้วยิ่งพระโสมงสุ์แล้วมีพระราชโองการตรัสว่า, ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่มิได้มาตามกำหนดนั้น, เพราะท่านมิได้เชื่อพระบรมบัญชา—สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง, ผู้ทรงกฤษฎาภินิหารอันประเสริฐ. ครั้นเท่านั้นแล้ว, ก็ให้หาทั่วพระยาตากทั้งปวงเข้ามาเฝ้า. จึงมีพระราชบริหารตรัสแก่พระยาน่าน, พระยาฝาง, แลทั่วพระยาแสนหลวงทั้งปวงว่า, เมืองเชียงใหม่, เปนกระษัตริย์สืบมาแต่โบราณ—ราชประเพณี. พระเจ้าเชียงใหม่เล่า, ก็เป็นเชื้อกระษัตริย์สืบมาด้วย—มาหลายชั่วแล้ว. แต่ซึ่งท่านทั้งปวงคบคิดกันเป็นปรปักษ์ข้าศึกจะรบเอาเมืองเชียงใหม่นั้น, ถึงมาทูลจะได้สมมติ

ในเมืองเชียงใหม่ นั้น ก็ดี. ความ ทูตยศ—อันนี้ ก็ จะปรากฏ อยู่ชั่ว พ้า
 คิน ตุมมังคอร. สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว ทรง พระมหา กรุณา การุณาภาพ
 —ท่าน ทั้งปวง, แต่ พระเจ้า เชียงใหม่, จึง ดำรัส ให้เรา อุษาหา มา หวัง จะ
 ให้ท่าน ทั้งปวง ตาม ครุฑ—สุนทรภาพ—สโมสร สุนทรวิจิตร—ตุล กาด ก่อชน, ท้าว
 พระยา ดาว ทั้งหลาย จะว่า ประการใด. ท้าว พระยา แดน หลวง ทั้ง ปวง กราบ
 ถวาย บังคม พร้อม กัน, แล้ว กราบ ทูล ว่า, พระเจ้า อยู่หัว โปรด ประการใด
 จะ กระทำ ตาม ทุก ประการ. พระเจ้า เชียงใหม่ กราบ ทูล พระกรุณา ว่า, ท้าว
 พระยา ทั้งปวง ปราบนี้ ประยอม แล้ว; ข้าพระองค์ มิได้ มี อาณา—ของ เหว
 —แก่ ท้าว พระยา ทั้งหลาย. จะ ถวาย สัตย์ ปฏิญาณ —ได้. สมเด็จพระ
 พุทธเจ้า อยู่หัว ครดิได้ ทรง พัง ตั้ง นั้น ดี พระไทย. ตั้ง แค้นนั้น พระเจ้า เชียงใหม่,
 กับ ท้าว พระ ยา แดน หลวง แดน หมื่น ทั้ง ปวง, ก็ มิได้ มีความ พิโรธ—อา
 ฆาฏ แก่ กัน ค่อยไป. พระเจ้า เชียงใหม่ ก็ มิได้ กลับ เข้าไป เมือง เชียงใหม่. อยู่
 ใน กองทัพ หลวง ถึง ๔ เวน. ฝ่าย หมื่น เพชร ไพร, กับ พระ ราม เติโช ก็
 มา ถึง, เข้า พร้อม กัน กับ พระเจ้า เชียงใหม่, แดน หลวง แดน หมื่น ทั้งปวง.
 พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว, ก็ ครดิ ให้ พระราช โอวาท โดย ยุติธรรม
 ตาม ครุฑ. พระเจ้า เชียงใหม่ กับ พระราม เติโช, ก็ สัน เหว พยา มาท แก่กัน.
 ครั้น รุ่ง ขึ้น ก็ เสด็จ พระราช ดำเนิน พา พระเจ้า เชียงใหม่, แต่ ท้าว พระยา
 ดาว เข้าไป ใน พระ อาราม พระ มหา ชาติ เมือง ลำพูน. ก็ ให้ ท้าว พระ ยา ดาว
 ทั้งปวง, กระ ทำ สัตย์ ปฏิญาณ ถือ น้ำ พิพัฒน์ ต่อ พระเจ้า เชียงใหม่. ๆ
 ก็ ถวาย สัตย์ ต่อ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, จำ เพาะ พระภักตร์—พระพุทธรูป,
 พระ ชรรณเจ้า, พระสังฆเจ้า, ซึ่ง มิได้ อาณาของ เหว, แก่ ท้าว พระ ยา
 ดาว ทั้งหลาย อัน สุนทรวิจิตร.—สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว ครดิ ให้ โอวาท ตั้ง สอน
 พระเจ้า เชียงใหม่, แต่ ท้าว พระยา ทั้งหลาย เปน อเนก บรรยาย, แล้ว ก็ เสด็จ

พระราชดำเนิร ถัดมา ยัง พระ ราชทูต บิดา ฮาสน์.—จึง ดำรัส แก่พระ
เจ้าเชียงใหม่, แด พระราม เดโช, ท้าว พระยา แดนหลวง แดน หมื่น ทั้งปวง,
ให้ไป รักษา เมือง ดังเก่า, บำรุง ประชา ราษฎร ชอบ ชนชนโดย ยุติธรรม
ประเพณี ให้ ถาวร วัฒนา—สืบ ไป

ครั้น ณ วัน ๓ ๑ คำ, พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่ หัว, ก็เสด็จ

พระราชดำเนิร ยกพลโยธา ทิ้งออกจากเมือง ลำพูน. แด พระเจ้า เชียงใหม่,
พระราม เดโช, ท้าว พระยา แดน หลวง แดน หมื่น ทั้งปวง, ก็ตาม ถังเสด็จ
ถึง ตำบลจอมทอง, แล้ว ก็กราบ ถวาย บังคม ถา, ยก แยก กันไป บ้านเมือง
โดย พระราช กำหนด. แต่ พระไชย ที่ประ ดูก พระเจ้า เชียงใหม่, แด พระยา เด็ก
ซ้าย, แด นั้น ทะกะยอ สุนั้น, ลง มา โดยเสด็จ. พระบาท สมเด็จพระเอกาทศ
ราช อิศวร บรม นารถ บรม บพิตร พระเจ้า อยู่ หัว, ก็เสด็จ ลง มา ถึง สมเด็จพระ
พุทธเจ้า หลวง ใน เมือง สุพรรณบุรี. สมเด็จพระพุทธเจ้า หลวง, ก็มี
พระราช ฤทธิ พิเศษ ภิรมย์—หนักหนา แล้ว ก็ สรรเสริญ พระ เศรษฐา
นุภาพ—พระ ราช สมภาร,—พระบาท สมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร บรม นารถ
บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว, เสด็จ ไป ระวัง ท้าว พระ ยา ทั้ง ปวง ให้ราบ
คาบ นั้น.

ดุษฎีราช ๑๕๒ ปีชวดโทศก, ใน เมือง ดเวก นั้น ไซ้, เมื่อ พระบาท
สมเด็จพระ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง สอง พระองค์, ยกทัพ หลวง เสด็จ
ไป ปราบ ราชศัตรู ใน เมือง ดเวก, แด เจ้า ครว อพยพ ทั้งปวง เสด็จ มายัง กรุง
พระมหานคร แล้ว. อยู่มา ภายหลัง จึง ดูก พระยา ดเวก ซึ่งหนีไป อยู่ ณ เมือง
ด้านข้าง นั้น, ก็คืน มายัง เมือง ดเวก, ประมุข โพรพด—ทั้งปวง ได้เป็น
พระยา ดเวก.—แล้ว แดง ดอกไม้ เงินทอง แด เครื่อง บรรณา การ มา ถวาย ทุก
มีมิ ได้ขาด. ครั้น พระยา ดเวก นั้น พริ้ง โดย—หา ผู้ จะ ปกครอง แผ่นดิน เมือง

ดแวก นั้น มิได้. จึง สมณ พราหมณาจารย์, แล ท้าว พระยา มนตรีมุข ทั้ง
ปวง, แแต่ ดอกไม้เงินทอง แล เครื่อง บรรณา, มา ถวาย บังคม, พระบาท
สมเด็จพระบรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง สอง พระองค์, ขอ พระ ศรี สุปพ
มา ชีราช ผู้ น้อง พระยา ดแวก ก่อน นั้น, ไป กรของ แผ่นดิน เมือง ดแวก. พระ
บาท สมเด็จพระบรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง สอง พระองค์, ก็ ทรง พระ
กรุณา พระราชทาน เครื่องราชูปโภค สำหรับ พระ มหา กระษัตริย์, ให้เอา
พระ ศรี สุปพมา ชีราช ไป เปน พระ ยา ดแวก. แล ตรัส ให้เจ้า พระ ยา สวรรค
โลกย์, พระยา พัน ชารา, แล พด ทหาร ๓๐๐๐ เอา พระ ศรี สุปพมา ชีราช
ไป ส่ง ถึง เมือง ดแวก โดย ทาง เรือ, ใน ปีชวด โทศก นั้น.

ดุษักราช ๔๕๓ ปีเถาะ ศรียก, พระ ศรี สุปพมา ชีราช ผู้ เปน พระ ยา
ดแวก, ให้ พระยา กระดาโทม ผู้ บุตร เขย, มา กราบ ทูล พระ กรุณา พระบาท
สมเด็จพระบรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง สอง พระองค์ ว่า, พระยา ขอน อัน
หนึ่ ไป อยู่ ด้วย ชอง พรก ใน คำบด แสน ดโคง นั้น, ประมุข ชอง พรก
ทั้งปวง ได้ มาก แล้ว, ว่า จะ ยก ไป รบ พระ ยา ดแวก. พระบาท สมเด็จพระ
บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง สอง พระองค์, ก็มี พระราช โองการ ตรัส ให้
แต่ง ทัพ สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ, พระมหา ชรรม ชารา, แล ข้าง เครื่อง ๕๐,
ม้า ๑๐๐, พล ๑๐๐๐๐, แล ทัพ พระยา ชรรมาธิบดี, พระยา สวรรค โลกย์,
พระยา กำแพงเพชร, พระยา ศุโขทัย, พระยา พัน ชารา, ยก ไป โดย ทาง
โพธิสัตว์. แล มี พระราช กำหนด ให้ พระยา ดแวก ยก ทัพ ออก มา บรรจบ
ด้วย สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ แล ให้ ยก ไป ตี ทัพ พระยา ขอน ใน คำบด แสน ดโคง
นั้น. ครั้น ตี ทัพ พระยา ขอน แดก ฉาน แล้ว, สมเด็จพระเจ้า ลูกเธอ, ก็ ยก
ทัพ คืน มา โดย ทาง พระ นคร หดวง, มา ถวาย บังคม พระ บาท สมเด็จพระ
บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ องค์.

เมื่อ ท้าว หดวง เต็จ อยู่ ใน เมือง เพ็ชรบุรี ใน ปี เถาะ นั้น, พระบาท ส้มเต็จ เอกาทศรฐ อิศวร บรม นารถ บรม มพิตร, พระพุทธเจ้า อยู่ หัว, เต็จ ขึ้นไป ประพาศ โดย ทาง ชตมารค, เต็จ ด้วย พระชตวิมาน อัน อลังการ อลงกฎรจนา, ตุมหิมา ตา ตาษ ด้วย บริวาร แล่น ศฤงฆาร ประดับ สรรพ เต็จ. เต็จ ถึง เมือง พระพิษณุโลกย์, ตั้ง คำนึก ใน ตำบล วัดจันทร์. ฝ่าย พระ ราชอาณาจักร สิ้น ทพ—ราชพาหน—, แล ช้าง ต้น ม้า ต้น ทั้ง ปวง นั้น ทรง พระกรุณา, ครัด ให้ ไปโดย ทาง ชตมารค รับ ทับ หดวง ใน เมือง พระพิษณุโลกย์. พระบาท ส้มเต็จ เอกาทศรฐ อิศวร บรมนารถ บรม มพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว, ก็ เต็จ ไป นมัสการ พระชินราช, ใน วัด พระ ศรีรัตน มหาธาตุ ใน เมือง พระพิษณุโลกย์ นั้น, แล้วย ก็ เต็จ ไป ประพาศ ใน วัด เมือง พระพิษณุโลกย์ นั้น ทุก ตำบล.

ใน ขณะ นั้น กรมการ เมือง พระ พิษณุโลกย์ กราบ ทูล พระกรุณา ว่า เลือ ร้าย นึก, ย่อม มา บิณฑุผู้คน—ถึง ใน เมือง พระ พิษณุโลกย์. ทรง พระกรุณา ครัด ให้ ข้าราชการ ไป ถ่อม เลือ ร้าย ทุก ตำบล. วัน หนึ่ง ข้าราชการ ไป ถ่อม เลือ มา ถวาย. แล ทรง พระกรุณา ครัด ให้ แต่ง เปน คอก สูง ประมาณ ๑๐ ศอก. แล้วย เขา เลือ ปล่อย ไว้ ใน คอก นั้น. พระบาท ส้มเต็จ เอกาทศรฐ อิศวร บรม นารถ บรมมพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, ก็ เต็จ ด้วย ช้าง พระที่นั่ง, แล เต็จ ออก ไปยืน ช้าง พระที่นั่ง แทบ คอก ช้าง เลือ นั้น. แล จะให้ ทหาร ข้าราชการ เข้า ฟุ้ง แทะง ใช้. เลือนั้น ใหญ่ ก่าดัง สามารถ, ก็ โดค ข้าม คอก ออก มาโดย นำ พระ ที่นั่ง. ทรง พระกรุณา เต็จ วาง ช้าง พระที่นั่ง ตาม เลือนั้นไป, แล ครัด ให้ ข้าราชการ เข้า ถ่อม แทะง เอา ได้ ใน ถาดง แปลง,—แล ข้าราชการ จะได้ บัวย จับ หามิได้.

พระบาท ส้มเต็จ เอกาทศรฐ อิศวร บรมนารถ บรม มพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว เต็จ ไป เมือง พระพิษณุโลกย์ คราว นั้น, แล เต็จ ประพาศ ครั้ง นี้ เปน

หลาย ครั้ง. จึง พระบาท สมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร บรมนารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, ก็ มี พระราช โองการ ตรีสั่งให้เอา ทอง นูพคุณ—เครื่อง ราชูปโภค, สำหรับ เปน ของ ประทรา ราชศรี,— จึง เสด็จไป บิณฑ พระพุทธ ปฐมมาร พระชินราช, ด้วย พระหัตถ์ เสด็จ บรมิทรณ์. ก็ แต่ง การ ถอดอง, แดให้ เสน่ มโหรีศพ—บุชา ถการะ แก่ พระพุทธ เจ้า นั้น ๗ วัน ๗ คืน, เปน มโหรีฟาร หนัก หนา. จึง สมเด็จพระพุทธ เจ้า ทรง ตรีสั่งให้ ไซ้ข้า ทรง ขึ้นไป กราบ หุด พระ อรุณา, เสด็จ เสด็จ พระบาท สมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร บรมนารถ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่หัว, ก็ เสด็จ ลง มาจาก เมือง พระ พิษณุโลกย์, ใน เพลาวัน ๔๖ ๖ คำ ใน ปีเถาะ นั้น.

ครั้น ถึง เดือน ๙, พระบาท สมเด็จพระ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว ทั้งสอง พระองค์, ก็ เสด็จ จาก เมือง เพชรบุรี โดย สดถมารค, เสด็จไป ประพาศ ถึง กำบถ ๓๐๐ ยอด, แด ทั้ง พระ คำหนัก หมาย มั่ง พระมหา สมุท. จึง เสด็จ ลง พระ สู่พรรณ วิมาน—นาว่า อัน ของกฎวราณา ชการ, ประดับ สรรพ ด้วย เครื่อง พิไชย ตำราวุธ คุม มหิมา, แด เรือ ท้าว พระยา เสนาบดี พิริยโยธา ทหารโดย เสด็จ แห่ ห้อม ถ้อม ตามใน ท้อง มหา มหรรณ พสาคร.—พระบาท สมเด็จพระ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็ เสด็จ ออกไป ประพาศอิภิมย์,—ชม ฝูง มัคชุกร,—อัน มี นา ๆ พรรณ—ใน กลาง มหา สมุท, ก็ ทรง เบ็ด ทอด ได้ ปลาฉลาม, แด้ว ก็ เสด็จ ขึ้น มา ยัง พระคำหนัก พระบาท สมเด็จพระ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, เสด็จ ออกไป ประพาศใน กลาง มหา สมุท ตั้ง นั้น ได้ ๑๔ วัน วาร. แด้ว ก็ มี พระ ราชโองการ ตรีสั่ง ให้ ไป แต่ง พระ คำหนัก หมาย มั่ง มหา สมุท กำบถโคกนค ทรง, ก็ เสด็จ ลง พระ สู่พรรณ วิมาน มหา นาว่า, อัน เปน พิไชย พาหน—สำหรับ ประดับ พดาก—โดย ชนาค. เรือ ท้าว พระยา เสนาบดี มนตรี มุข—พิริยโยธา มากย์—ทั้งหลาย,

แต่ห้อม ถ่อม ตามคาต มหิมา ด้วย เครื่อง สรรพยุทธ์. พระบาท ส้มเต๋จ บรม
บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็เสด็จโดย ขดมารค มหา สมุท,
มายัง พระคำหนัก ใน คำบด โคนค หดง.—แต่ ทอด อยู่ แรม ทัพใน มหาสมุท
สอง คั่น, จึงเสด็จ ถึง พระ คำหนัก หดง นั้น, แด่เสด็จออกไป ประพาส ใน
กตาง มหา สมุท. ใน คำบด โคนค หดง นั้น เสด็จ อยู่ ๑๒ วัน, จึงเสด็จ จาก
คำบด โคนค หดง, เสด็จ โดย สดถ มารค มาทาง เข้า มา ยัง เมือง เพชรบุรี.

ดุษฎีกราช ๙๕๔ ปีโรง จัควาศก, เดือน ๑๒, พระบาท ส้มเต๋จ พระพุทธ
เจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็ มี พระราชโองการ ครัดให้ นารุง ช้าง ม้า วิ พด
ทั้งปวง ได้ สรรพ, จะ ยก ทัพ หดง เสด็จไป เขา เมือง ของ อ. จึง มี ชาว มา ว่า,
พระยา อังวะ ยก มา เขา เมือง นาย แด่ได้เมือง แล้ว, แด่ พระยา อังวะ จะ ยกไป
เขาเมือง แด่น หัวเต่า. พระบาท ส้มเต๋จ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒
พระ องค์, ก็ มี พระราชโองการ ครัดว่า, เมือง แด่น หัว ไชร์, ได้ เป็น ข้าขอบ
ขันธ เตมา, ฝ่าย กรุง พระ นคร ศรี อโยธยา เต่า. แด่ ซึ่ง พระยา อังวะ มา เขา
เมือง นาย, แด่ เมือง แด่น หัว เต่า, ควร เรา จะ ยก ทัพ หดงไป เขา เมือง อัง
วะ. จึง มี พระราชกำหนด แก่ ท้าวพระยา ดำนดราช—เดนมัค มนศรี มุข
ทั้งปวง, ให้ ตรวจ เครื่อง สรรพยุทธ์ ช้าง ม้า วิ พด ทั้งปวง เสร็จ, แด่ จะ ยก
ทัพ หดง เสด็จไป เขา เมือง อังวะ.

ครั้น มา ชุมมาศ—พระบาท ส้มเต๋จ บรม นารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้าอยู่
หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็ มี พระ ราชโองการ ครัด ให้ แด่ง พระคำหนัก, ใน คำบด
บ้ำโมก. ครั้น เสร็จ ก็เสด็จ ด้วย พระ ขดวิมานโดย ทาง ขดมารค เสด็จ เข้าพัก
พล, ใน พระคำหนัก บ้ำโมก นั้น. พระบาท ส้มเต๋จ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า
อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็เสด็จ ยก พยุห ภาครา จาก คำบด บ้ำโมก, เสด็จ
โดย ขดมารค ขึ้น เข้ายบไสย ภูมิ ใน คำบด เขกราช, ให้ ชุน แพน สักท้าน พัน ไม

ช่ม นามโดย การ พระราชพิธี พิไชย สงครามเสร็จ, ก็เสด็จ ออก ทักษิไชย ใน
 คำบถ พระ ถอ. พระบาท สมเด็จพระ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัว ทั้ง ๒ พระ
 องค์, ก็เสด็จ โดย พยุหบาตราโดย สกลमारค. สมเด็จพระพุทธเจ้า หดวง
 เสด็จ ทรง ช้าง ต้น ศรี ไชยภักดิ์,—เป็น พระ ษวราช สมเด็จพระ ทศรัฐ อิศวร
 บรมนารถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, ทรง ช้าง พระ มหา คักคานภาพ,—
 เป็น พระ ษวราช. พระบาท สมเด็จพระ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระ
 องค์, ก็เสด็จ พยุหบาตรา ด้วย พระ ษวราช ทั้ง สอง, อัน ประทับ ด้วย เครื่อง
 คเชนทรา ดังการา ภรณ์,—อัน พิจิตร—ด้วย กาญจน มณี รัตน—ขัณฑย์,—แ
 น โหฬาร ด้วย เครื่อง อภิรม, เสด็จ ณัฏ์ กัง กอด ชุม สาย พรวน พรณ,
 พิจิตร พิ พิร รัตน พันธ์ จามร บวร อัน โอภาศ,—เคียรดาบ ด้วย ท้าว พระยา ตา
 มนตราชา เสนาบดี มนตรี พิริยโยธาทหาร, แห่งห้อม ถ่อม เป็น บริหาร, ดู อธิก
 พัน รุก ด้วย พวกร พลคเชนทรา นิกธ—บวร มหา ษวราช ดินธพ สมุท—โยธาทั้ง
 หดาย ดู พรณ พราย. ด้วย เครื่อง สรรพพุทธ เถวระ กราย ย้าย กัน, แห่ง โดย
 ธนิก ช้าย ขวา นำ หลั่ง, แด พลช้าง เครื่อง ๔๐๐, พลม้า ๑๕๐๐, พลโยธา
 ทหาร ๑๐๐๐๐๐.

พระบาท สมเด็จพระ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็เสด็จ
 พยุหบาตราโดย สกลमारค, ไป โดย ทาง เมือง กำแพงเพชร ขึ้นไป ยัง เมือง
 เชียงใหม่. แด พระเจ้า เชียงใหม่ ไป รับ พระ รามเดโช ใน เมือง เชียง แสน. จึง
 ตั้ง ทักษิ หดวง แทบ เมือง เชียงใหม่, อยู่ ท่า พระเจ้า เชียงใหม่. แด แดง ขำหวง
 ให้เข้าไป หา พระราม เดโช, แด เชิญ พระเจ้า เชียงใหม่ คืบ มา. ครั้น พระเจ้า
 เชียงใหม่มาถึง ทักษิ หดวง, แด พระเจ้า เชียงใหม่ก็เสด็จ มา เคารพ พระบาท
 สมเด็จพระ บรม บพิตร, พระพุทธเจ้า อยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์. แด ถวาย ช้าง ม้า,
 แด เครื่อง บรรณา การ เสร็จ, ก็ ตั้ง คำนึก อยู่ แทบ ทักษิ หดวง. ใน วัน อัฐ

มี—นั้น, พระเจ้าเชียงใหม่ก็เชิญพระบาทสมเด็จพระบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทั้ง ๒ พระองค์, ก็เสด็จเข้าไปนมัสการพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรในเมืองเชียงใหม่. แลทัพหลวงตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่หนึ่ง, จึงยกทัพหลวงเสด็จจากเมืองเชียงใหม่, ไปโดยทางอังวะ. พระเจ้าเชียงใหม่และถูกพระเจ้าเชียงใหม่ทั้ง ๓ คน ไปโดยเสด็จทัพหลวง.

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง, ก็ยกพยุหโยธาทัพเสด็จไปโดยทางเมืองหางหลวง. พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวงศ์ธรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ยกทัพหลวงเสด็จไปโดยทางเมืองฝาง, แลเสด็จถึงเมืองฝางในวัน ๕ ๑๑ ๕ ค่ำ. ฝ่ายสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จถึงเมืองหางหลวง แลตั้งทัพอยู่ตำบลทุ่งแก้ว, แรมทัพในตำบลนั้น. ส่วนพระยากำแพงเพชร, แลพระหัวเมืองชุมหมื่นทั้งหลายผู้เป็นท้าว, ก็ยกช้างม้าวิ่งพลไปถึงแม่น้ำโขง.

ในขณะนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระประชวรหนัก, ก็ครุฑใช้ข้าหลวงให้ไปกราบทูลพระกรุณาถึงเมืองฝาง. พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวงศ์ธรบรมนาถบรมบพิตร, พระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จจากเมืองฝางมายังสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในเมืองหางหลวง. แลเสด็จไปถึง, ในวัน ๗ ๑๖ ค่ำมีแสงเบญจศก. รุ่งขึ้นวัน ๒ ๑๖ ค่ำ, เพลาสายแก้วสองบาท,—สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จสวรรคต. สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระชนมพรรษา ๖๒ ไร่ ๓ ศก. เมื่อได้ราชสมบัตินั้น, ก็ครองราชสมบัติ ๓๐ ปี ๓ ไร่ ๓ ศก. ในปีชวดนั้นพระชนม์ได้ ๓๕ พรรษา, เสด็จอยู่ในราชสมบัติ ๑๕ พรรษา.—เมื่อเสด็จสวรรคตในเมืองหางหลวงพระชนม์ได้ ๕๐ พรรษา

แผ่นดิน สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๓ พระเอกาทศรถ

จึง พระราชครู ทั้ง ๔, แล ทำ พระยาสามนตราชนมหาเสนา มัค มนตรี
มุข พริยโยธา มาตย์ ทั้งหลาย, ทั้ง พลับ พลา ไชย สุพรรณ มหา วิมาน,—ใน
ทัพไชย กอง พล พยุห นั้น เด็กร, ก็ นำ พระ รา เชนทรยาน—กาญจน ทองกฎ
รจนา มหา บวร รัชดาณย์, ประดับ ด้วย อภิรม ร่ม ด้วย บวร เสวตร ฉัตร, พริณ
พวรรณ ถัด กอดจามรมาศ ทั้งปวง, แล เครื่อง มหา รา เชนทร—เบญจะราช
กฤษณันท์,—อนันต์—เครื่อง รัตนราโชประโภก,—อัน เปน เครื่อง ราชูปโภค—
สำหรับ พระ มหา ภาระมัตราธิราช เจ้า—มา ถวาย, แล พระบาท สมเด็จพระเอกาทศรถ
อิศวร บรมนารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัก, อัน เบญ เด็จ ริน
ผ่านพิภพ—นไห สวรรณาธิปไตย,—ถวีย ราช ประ เพน—สืบ ต้นตอ ศรี สุริย
วงษ์—ดำรง พิภพ มณฑล,—ถก กรุง พระ มหา นคร ศรี ยุธยา—มหาดิลกภพ
นพรัตน ราชธานี บุรีรมย์, อัน อาสน ด้วย สามนตราสา ประเทศ,—นานา มหา
ไพ บอญ—พิสดาร ราช—เจ้า, สยาม อาณาเขต มณฑล—ทั้ง ปวง, โดย บุรพ
ประ เพน—พระมหาภาระมัตราธิราชเจ้า สืบมา. พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ
อิศวร บรม นารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัก ก็ เด็จ ริน พลับ พลาไชย
สุพรรณ มหา วิมาน, อัน ประดับ เครื่อง ธงการ กาญจนูศา—มหา วิสดาร
ตำรา ทิพ มณฑล,—ดู ถก ด้วย บวร เสวตร ฉัตร—ดารา กร, จามร มาศ ธง
กฎ,—แล มี พระ ครุฑ ราช พระยา สาร ราช คเชนทร์ สถิตย์—ซ้าย ขวา. แล ตั้ง
พยุห พลา พลพยุห ไชยา ทหาร—ทุก หมู่ ทุก—พระ รศ.—ประดับ โดย ธนิต. พล
ช้าง พลม้า, พล เชน ทั้ง แพน—แสน เสโด โดมระ อนุสร—ทั้ง ปวง, แล ห้อม
ล้อม เปน บวร เด็กร สรรพ. จึง ทำว พระ ยา สามนตราฯ ครอบ—ประยุ
ราช มหา เสนา มัค มนตรี มุข ทั้งปวง, ถวายบังคม พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ
อิศวร บรม นารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่ หัก. จึง มี พระ ราชโองการ ตรี

สั่ง ท้าว พระยา ทั้ง หาดย, ให้ตก แต่ง การ ที่ จะ รับ พระ บรม ศพ—สมเด็จพระ
พระ พุทธ เจ้า หาดย, มา ยัง กรุง พระ มหา นคร ศรี อยู่ทวยหา แต่ มี พระราช
กำหนด ให้ ขึ้น ไป หา ท้าว พระยา ทั้ง หาดย, อันไป ทัก นำ นั้น ให้ กลับ คืน มา
ยัง ทัก หาดย. ส่วน พระราม เติโซ ซึ่ง มี พระราช กำหนด ให้ ไป หา ถึง เมือง
เชียง แดน เชียง ราย นั้น, พระราม เติโซ ก็ มา ถึง. แต่ เบิก เข้า มา ถวาย บังคม
ใน ตำบด เมือง ห้าง หาดย นั้น.

ครั้น ถึง ฤกษ์ ๕ ๑๒ ๖ ค่ำ, พระบาทสมเด็จพระเอกาทศราช อิศวรบรม
นารถ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่ หัว, ได้เสด็จ ด้วย พระ ที่นั่ง ครุฑ พาหนะ—
มีเสวตร ฉัตร รัตน อภิมัย ชุ่ม ด้วย พราย พรพรรณ ประ คับ ด้วย ท้าว พระ ยา ดำ
มณเฑียร พิริยโยธา, แล่น ยากร ทั้ง หาดย ย้าย กัน โดย ขนาด นำ หาดย, ก็เสด็จ
กรีธา พดพยุหะ ยกทัพ หาดย จาก เมือง ห้างหาดย, คืน มา โดย อัน คับ ชดमारก
วิถิ์ เสด็จ ถึง เมือง เชียงใหม่. พระบาทสมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร บรม นารถ
บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่ หัว, ก็ มี พระราช โองการ ครุฑ สั่ง แก่ พระเจ้า
เชียงใหม่, ให้ อยู่ รักษา เมือง แดนนี้ รุ่ง ช้าง ม้า วิฬาร ให้ มั่ง คั่ง, เมื่อ จะ มี กิจ
ราชการ พระราช สังคราม ใช้, จะ เอา พระเจ้า เชียงใหม่ ไป โดย เสด็จ. ก็ แรม
ทัพ หาดย ใน เมือง เชียงใหม่ คืน หนึ่ง. ครั้น พระ เจ้า เชียงใหม่ นำ ท้าว พระยา
มา ถวาย บังคม เสร็จ, สมเด็จพระพุทธ เจ้า อยู่ หัว, ก็ ยก ทัพ หาดย เสด็จ จาก
เชียงใหม่ ลง มา แล้ว ทรง พระกรุณา เอา พระ ทูต ของ ดูก พระเจ้า เชียงใหม่,
ลง มา โดย เสด็จ, แต่ พระราชทาน ให้ นาม กร ชื่อ พระ ศรี สุมหา ชรรณ ราชา
พระบาทสมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร บรมนารถบรมบพิตร, พระพุทธเจ้าอยู่หัว
ก็เสด็จ มา โดย ทาง ศุโขไทย, มา ยัง ท่าเรือ ใน เมือง กำแพงเพชร.

ใน ขณะ นั้น เมืองไชย แคว้น ทูตา นุกต, ให้ ถิ่น หนึ่งสี่ แสน เครื่อง บรรณา
การ เข้า มา ถวาย. จึง ช้าง หาดย ก็ นำ ทูตา นุกต เมืองไชย นั้น, ขึ้นไป ถวาย

บังคม, แด่ถวายเครื่องบรรณาการ, ถึงทัพหลวงในเมืองกำแพงเพชร.

แต่ทัพหลวงตั้งอยู่ในเมืองกำแพงเพชรนั้น ๑๕ วัน, จึงมีพระราชกำหนดลงมาแก่ท้าวพระยา ผู้อยู่รั้งพระนคร,—ให้แต่งพระคำหนัก คำบด บำโมก. ครั้นเสร็จก็เสด็จโดยชลมารคลงมาในพระคำหนัก บำโมกนั้น พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวงศ์บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็มีพระราชโองการ ครัดสั่งแก่เจ้าพระยา ขรรฆาธิกรณธิบดี, ให้ตกแต่งการ ประทับ ประดา พระราชวังหลวง, แด่ตั้งราชวัตรฉัตร ธงทั้ง ๒ คราบข้างทางชลมารค. แต่พระคำหนัก บำโมกมาถึงราชวังหลวง. แด่ให้ท้าวพระยาทั้งหลาย ตรวจจัด เรือแห่ แหน ทั้งปวง สรรพเสร็จ.

ครั้นถึงณวัน ๕ ๑๒ ๑๐ ค่ำ, พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวงศ์บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็มีพระราชโองการ ครัดให้พระราชครูทั้ง ๕, แต่งพระราชพิธีส่งความาภิเษก.—แล้วให้เอาเรือพระที่นั่งไชยสุพรรณหงษ์—พยุหบาตรา, อันประทับด้วยสรรพาดังการ อันมโหฬาร มาบันจบทัพ ขนาน แด่เทียบเรือ, แหน่น้ำหลังทั้งปวงเสร็จ. ถึงเพลารุ่งแล้ว นาฬิกา ๑, ได้ศุภโยค มังคลาโลคม—เวลาดุจอันประเสริฐ. จึงพระโหราธิบดี—ศรีสุนทรบริหาร ก็ตั้งธงไชย. พระราชประโรหิตาจารย์ราชสุภาวดี ศรีบรมหงษ์องค์บุรีโสคมพวามณวิทยาคารย, เป้ามหาตั้งทักษิณาวรรต, แด่ประโคม แตร สังข์ดุริยางค์ดนตรี ทั้งปวง. พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวงศ์บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จลงเรือพระไชยสุพรรณหงษ์ พยุหบาตรา, แด่มีพระราชครูทั้ง ๕, แด่โหราธิบดี, แด่แพทยาธิบดี,—โดยเสด็จเผ้าพระบาทในพระที่นั่ง. จึงให้ยกธงไชยโบกโบย ค่ายพระที่นั่ง ไชยสุพรรณหงษ์ พยุหบาตรา, ก็เสด็จออกจากขนาน, ก็เสด็จโดยชลมารคน้ำที่ธาร,—คุมมโหฬารเรือคันทั้งปวง อันประทับด้วยเครื่อง

อดองฏ รจนา สรรพ ทว พืช, แด ประดับ ด้วย เวื่อ ท้าว พระยา มหา เสนาบดี
ทั้งปวง, แด โดย ขบจน หน้า ทัง เคียรดาบ.

พระบาท สมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร บรมนารถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้า
อยู่หัว, ก็เสด็จ ถึง ประทับ ขนาน พระ ราชนิเวศน์, แด ที่ อินทเทวี—เป็น
ประตอม รตน ประ โคม แด สัตว์. จึงเสด็จ ขึ้น พระ ราเชนทร ยาน—พยุห
บาตรา, แด ประดับ ด้วย เสวตร ฉัตร สำหรับ บรมราชาภิเศก, แด ที่อินท
เทวี เป็น ทูตีย วาร,—ก็เสด็จ ด้วย พระราเชนทร ยาน ถึง อัมมจันทร—ไพ ชยนต์
มหา ปราสาท. จึง ที่อินทเทวี เป็น ตะ ดีย วาร,—พระบาท สมเด็จพระเอกา
ทศราช อิศวร บรมนารถ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่หัว, ก็เสด็จ ลง จาก พระ
ราเชนทร ยาน, เสด็จ ใน หน้า ข้องไชย ช้าง พระบาท เสด็จ. เจ้าพระยา ขรรฆ
จักร ณ ขันต์, ก็ดั้น ข้องไชย, ประ โคม แด สัตว์ ครุฑยนคร—ทั้งปวง. จึง
เสด็จ ขึ้น ไพชยนต์ มหา ปราสาท, แด เสด็จ ขึ้น ใน พระ ที่นั่ง มังคลาภิเศก—
สิงห์ มัญชร—อัน ประดับ ด้วย เภาวรัตน์ ขั้วดาลย์,—มี พระ ขชาวร พระยาจารย์
อดองฏ, สติภัย ทั้ง ชายา ทัง พวก พลโยธา ทหาร ตั้ง แห่ ตามดาโดย ขันต์
สรรพายุทธ—ทั้งปวง, ตั้ง เป็น กระบวน ประดับ ประดา. จึง เมื่อก ท้าว พระยา
จ้านนท, ราช ตรีภูต พุฒามาตย์ มหา เสนา บดี ทั้งปวง, ถวาย มังคม พระบาท
สมเด็จพระ เอกา ทศราช อิศวร บรมนารถ บรมบพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่หัว แล้ว.
ก็ เมื่อก สมโภช เดือน ตุล ขุน. แด ถวาย ธา เคียร พาท สำหรับ ทว พระ ราชนิ
พระ นคร ประเวศน์—นั้น.

ใน ศักราช ๙๕๕ ปีมเสง เบญจ ศก นั้น, พระบาท สมเด็จพระ เอกาทศ
ราช อิศวร บรม นารถ บรม บพิตร พระพุทธ เจ้า อยู่หัว, เสด็จ ประา ณ คาภิเศก—

เสวยราชสมบัติ. ในกรุงพระมหานคร ศรีอยุธยา, มหาคิตถภพนพรัตน์
ราชอาทิ บุรีรัมย์. ทรงพระนาม พระศรีธรรมโพธิ์สมเด็จพระบรมราชา
ธิราชรามาชินดีศรีสุนทร, บรมมหาจักรพรรดิศวรยาราชาธิบดินทรสร
ณินทราชาธิราชรัตนากาศภาศกรวงษ์, องค์บรมราชาธิเบศร์ศรีภูวนาธิเบศร์
นายก, คิตถรัตนราชชาติอาชาวัศรัย, สมุทรวโรดมศักดิ์จักรวาฬ
ธิเบศร์สุริเยนทราชาธิบดินทร์วิหิตทราชาธาธิบดินทร์, ศรีวิบูลย์คุณนุจจักร
ฤทธิราเมศร์, จรธรรมิกราชเดโชไชย, พรหมเทพาภิเทพศรีภูวนาธิเบศร์,
โลกเชษฐวิสุทธิมกุฏประเทศตามหาพุทธางกูร, บรมบพิตรพระพุทธเจ้า
กรุงพระมหานครทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิตถภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรัมย์.
พระองค์ทรงทศพิธราชธรรม,—แต่สถิตย์ในพุทธารวด—จรรยา,—การวด
จรรยา,—โลกรรดจรรยา,—มहिมาด้วย—พุทธภูรอก—โพธิ์สมภาร—มโฬาร
มหัศจรรย์—อนันตปัญญา—ฤทธาผล,—พลเดชานุภาพ—ปราบบรรดาธิ—
ศรีเดชเดชะกระบะอันมहिมา,—คือองค์สุฤทธิวัณห์สังหาร—วิสารวิสุทธิอุดม
เทพสมบุรณ์,—ในพระองค์บนิษาดอาทิ, คือ พระพรหม,—พระพิฆณุ,—พระ
อิศวร,—พระพาย,—พระพิรุณ,—พระพลึง,—พระยม,—พระไพศพล,—พระ
อินทร,—พระจันทราทิศ,—แต่พระองค์ทรง—ฤทธิสุทธิศักดิ์—อนันตคุณ—
อุดมยาภิเรก—อนนคุณ—มหามหรรณพ,—สมศักดิ์เวทศิลปาคม—อุดมยศ
โยค—ศักดิ์โลกย์มกุฏ—วิสุทธิจุราหมณีรัตน,—สวัสดิ์มงคล—ภคเทวี
โรตมางก์—มหากระษัตริย์เจ้าทั้งปวงในศักดิ์สมพุทธเจ้า,—แต่พระบาทสมเด็จพระ
บรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว, เสด็จเสวยโอสุริยาธิปไตย
บุรีรัตน,—สมบุรณ์มั่งคั่งด้วยช้างม้าพลพลแสนยากร, สมณพราหม
ณาจารย์จักรพรรค,—ประชาชนคนศักดิ์สละมัยประเทศนานา, พรหม
นิกรสโมสรบรมสุขเกษม—เปรมประชาราษฎร,—เลิศด้นพันกว่าโบราณ

ราชอาณา.—มี พระราชหฤทัยไกร ครุณา—ปราณี สัตว์ ไถถาก—ทั้งหลาย
หมายให้ นฤทุกข์—ปลดใจ รามวร, ให้ สารีตเกษมสุข—โดย ยุติธรรม
อัน บวร—ขจร. พระ เกียรติ—ปรากฏ พระยศสูง ชำนาญ ทักษิณาศาสตร์.—
แต่ ท้าว พระยา มหา กระษัตรา ธิราช เจ้า ทั้ง หลาย, ก็ แต่ง เครื่อง บรรณาการ,
ให้ ทูลา นฤ มา ถวาย บัง คม พระบาท สมเด็จพระ บรมนารถ บรม บพิตร พระพุทธ
เจ้า อยู่ หัก มิได้ขาด. แต่ พระบาท สมเด็จพระ บรมนารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า
อยู่ หัก, เสด็จ สว่าง พระโพธิ์ สมภาร นำเพ็ญ พุทธ การก ธรรม บรมารก—
อาทิ, คือ สว่าง พระ อร ชัยสุ ราม—มหา วิหาร อัน รจนา, พระพุทธ ปฐม
มหาเจดีย์ บรมจุ พระ สารีตเกษมสุข—สำเร็จ ภูมิ สู่ถาน—ปรากฏ,—สม ด้วย อริย
วาสน์. แล้ว ก็ สว่าง พระ ไกรบิณฑ ธรรม จบ บริบูรณ์ ทั้ง พระ บาท, ธรรม
กู่, ภา, ภูมิ, กันถ์, วิภรณ์—ทั้งปวง. จึง แต่ง หอพระสถิตธรรม เสด็จ, ก็ นิมนต์
พระสังฆ อริย วาสน์, ผู้ทรง ศักดา ทิคุณ—อัน สัตถ์ เสด็จ มา อยู่ครอง พระวร
เชษฐา ราม นั้น แล้ว, ก็ แต่ง ขุนหมื่น หอวงไว้ สำหรับ ขาราม นั้น. แต่ จำหน่าย
พระราช ทรมัย ไว้ ให้ แต่ง จตุบัจฉิ์ จัณ ทาน,—ถวาย แก่ พระ สังฆ เปนนิจ ภาณ.
แล้วให้ แต่ง โรง ทาน ศาตา, แต่ ประสงค์ พระราช ทรมัย ให้ แต่ง โภชนาหาร
จรรหัน, ถวาย แก่ ภิกษุ สังฆ เปน นิคช ภัตต์—บริ ขาด.

พระบาท สมเด็จพระ เอกาทศราช อิศวร บรมนารถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้า
อยู่ หัก, ก็ มี พระราช โองการ ครุณ สัตถ์ แก่ ท้าว พระยา เสด็จ มนต์ มุข
ทั้งปวง, ให้ แต่ง การ พระ บรม ศพ สมเด็จพระ พุทธ เจ้า หอวงแต่ แต่ง เม รุ
นาศ—สูง เสด็จ ๑๗ วา, ประดับด้วย เมรุ ทิศ,—เมรุ ราม, ราช วา,—ฉัตร นาค,
ฉัตร เบญจรงค์ นานา เสด็จ. ก็ อัน เชิญ พระ บรม ศพ เสด็จ เหนือ มหา กฤษดา
ธาร, อัน ประดับ ด้วย ขมิ้น ถัด ถัด รจนา แต่ ท้าว พระยา เสด็จ มนต์ มุข
ทั้งหลาย, มา ประดับ แก่ ห้อม ถัด มหา กฤษดา ธาร. ก็ อัน เชิญ พระ

บรม ศพเสด็จ ถิลาโดย รัชชา ราชวงศ์—ไปยังนครมาศด้วยยศบริวาร, แล
เครื่องสังการบูชาหน้า หน้า. พระบาท สมเด็จพระเอกาทศราช อิศวร บรม
นาถบรม บพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็เสด็จไป ถวาย พระเพลิง พระบรม
ศพ สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง, ให้มีมนต์ พระสงฆ์ขับ สังฆาต—๑๐๐๐๐,
ถวาย พระราชทาน เครื่อง อัฐบริวาร—ทักษิณานุบูชา,—พระสงฆ์ ทั้งปวง เปน
มโหฬาร.

ฝ่าย พระยาทองอุเมศ ท้าว สมเด็จพระนครินทร์ เปนเจ้า, ตำดัดไป
กรุง พระนคร ศรีอยุธยา แล้ว, พระยาทองอุเมศ ก็ทำนุบำรุง พระเจ้าหงสาวดี
ไว้เป็นอันดี, หวังจะเกลี้ยกล่อมหัวเมือง ทั้งปวง ให้รวมคาบ เปน ปกคิ
ก่อน, จึงจะคิด การใหญ่ ต่อไป. จึง มีหนังสือ ไป มรณาศ แก่หัวเมืองทั้ง
ปวงว่า, เราผู้เป็นราช นัดพระ เจ้าหงสาวดี, คิดถึง พระคุณ สมเด็จพระ
มิตฺตาธิราช,—จึงให้ โหรา พุฒาจารย์ ขัมได้ชะตา—เมือง หงสาวดี, ที่
จะรับ ศักดิ์พระ นคร ศรีอยุธยา. โหรา พุฒาจารย์ ผู้รู้แท้ทาย ว่า, ชะตา
เมือง หงสาวดี ชาติ สุกข์แล้ว. ที่ จะ รับรอง ว่าคำนั้น, ถึง มาทว่า เทวดา มา
ช่วย ก็ ไม่ รอด เลย, ใน ที่ จะ ปราไชย—เป็น มันคง. แล้วว่า ชะตา เมือง ของอุ
เมศ นี, ได้ จตุรงค์ ไชยศักดิ์—ถึงจะมี ข้าศึกมา มาก ตุก คัดใน พระมหา
สมุทร ก็ ปราไชย ไปเอง. เพราะ เหตุนี้ เรา จึง เชิญ เสด็จ พระเจ้าหงสาวดี
แต่ ถวาย กรอบ กรวย ขัน มา ตั้ง รับ มัน ณ เมือง ของอุ. ท้าว พระนครินทร์
ศรีอยุธยา ยก มา คิด เมือง ของอุ. ถึง ทัก หาญ มัน ปล้น เปน หดาย ครั้ง,
เสีย ทแถม ทหาร มาก, แต่ ตั้ง ถ้อม ถึง ๓ เดือนเศษ ก็มิได้, จน ดำ ทิ้งไป,
ก็ เปน บำ เหน็จ มี เมือง ของอุ รับ ท้าว พระนครินทร์. ปราไชย ชะนะไว้ไว้.
ท่าน ทั้งปวง ก็ ย่อม แจ่ม อยู่, แล พระเจ้าหงสาวดี เคย เปน คู่ชู้ อยู่ใน เมือง
หงสาวดี นั้น ดั้นใด, เรา ก็ ขุดหา ถนอม พระคุณ ให้ เปน คู่ชู้ ตุก ดั้น นั้น. แล

หัวเมืองทั้งปวงอย่าได้ กั้น แหง สั้น เทให้สิ่งใด เลย. เคย ทำราชการ นั้นใด, ก็ ให้ ทำ ศุภกาด ก่อน นั้น เด็ด. ฝ่าย หัวเมือง ทั้งปวง ได้ แจ้ง ใน หนังสือ พระยาของอุตัง นั้น, ดาง เมือง ก็ เชื้อ, ดาง เมือง ก็ กิด ส่งไป เปน อัน มาก. แต่ แต่ง คน ให้ ขึ้น ไป ทราบ ทราบ สืบสวน ดุถึง เมือง ของ อุ เมือง ๆ.

ดุษฎีราช ๑๕๓ ปีเถาะ ศรีศก, ก็ได้ เนื้อ ความ ว่า, พระยาของอุ ทำนุ บำรุง พระเจ้าหงสาวดีไว้ทั้งนี้, หาโดย-สัจย์ กุศัญญะสุจริต-ไม่. ความคิด ทั้งนี้-เปะ เด่ กระเท่-พระมหาเถร เสียมเพริยม บอกล. หัวเมือง ทั้งปวง คิด กันจะยกไปรบเอา พระเจ้าหงสาวดีมา ให้ จง ได้, ต่าง เมือง ก็ จัดแจง โพร่พลเสร็จ แล้ว ยกขึ้น ไป ถึง เมือง จิตรของ. ขณะ นั้น พระยาของอุ, จึง ให้ นิมนต์ พระมหาเถร เสียมเพริยม เข้ามา แล้ว นมัสการ บอกลว่า, บัดนี้ หัวเมือง ทั้งปวง คิดกันยก มา รบ เมือง เรา, พระผู้เป็นเจ้า ช่วยคิด ให้ โยมด้วย. พระมหาเถร จึง ว่า, จงคิด อะไร แก่ อ้าย หัวเมือง เหล่านี้, แต่ จง คิด ด้วย ดมปาก ก็ จง กลับ ไป ของ. พระยาของอุ ได้ พังม ความ ยินดี นั้น, กราบ นมัสการ พระมหาเถร แล้ว ๆ เจ้า ๆ. พระมหาเถร จึง กระ ขิบบ บอกลบาย ให้ พระยาของอุ ทุกประการ, แล้ว ก็ ลาไป อาราม. พระยาของอุ จึง แต่ง เปน หนังสือ รับสั่ง พระเจ้าหงสาวดี, ไป ถึง ท้าว พระยา หัวเมือง ทั้งปวง ว่า, พระเถระให้ เมืองหงสาวดีร้าย, พระยาของอุ หลาน เรามักความ กุศัญญะ, กตัญญู แกร่ ขำ คึก, เสีย ขา ยรามัญ ทั้งปวง, จะ ไป เปน เชลย กรุงมหานคร ศรีอยุธยา, จึง รับ เรามา ไว้ ณ เมืองของอุ, ได้ พัน จาก เลื่อนมือ ปจามิตร, ก็ ค่อย เปน คู่ชอ. ถ้า ครม เจ็บ สิ้น พระเถระให้ แล้ว, ก็ จะ กลับ ลง ไป ต่ำ เมือง หงสาวดี ดังเก่า. แต่ ซึ่ง หัวเมือง ทั้งปวง คบคิด กัน ยกทัพ มา ทบ จะ เปน รบกัน. ฝ่าย ท้าวพระยา รามัญ หัวเมือง ทั้งปวง ได้ แจ้ง ใน หนังสือ รับสั่ง ดังนั้น, ก็ ตัดใจ ว่า จริง, ตกใจกลัว เปน ก่ำ ค้าง, ก็ พา กัน เลิก ทัพ กลับ ไป.

ฤกษ์กราช ๙๕๘ ปีมะโรง จักรวรรดิ นักตั้ง บุตร พระยาของอุ จึงคิดว่า,
 บิดาไปพาเอา พระเจ้าหงสาวดีมาไว้ ให้ ศักดิ์ พระนคร ศรีอยุธยา มาคิด แหมบ จะ
 เดียวเมือง ครั้งหนึ่ง แล้ว แล้ว หัวเมืองทั้งปวง ก็เป็น เลียน ศัตรู, พวกนี้ ยก
 ทัพมา จะตีเอาเมือง อีกเล่า, แดเหตุ ที่เป็น ทั้งนี้ เพราะ พระเจ้า หงสาวดี องค์
 เดียว. ถ้าได้ไว้ ไหนเลย ศักดิ์จะ วายเมือง, จำจะ ตอบต่าง—พระเจ้า หงสาวดี
 เสียให้ กับบุญแล้ว, เมืองของอุ จึงจะ เป็นสุข, คิดแล้ว ก็ประกอบ ยาพิษ ถอบ
 ใส่ ใน เครื่อง เสวย, พระเจ้าหงสาวดี มีทันรู้ เสวย เข้าไป พระองค์ ก็กับ บุญ
 สวรรคต. พระยาของอุ รู้ว่า, พระเจ้าหงสาวดี สวรรคต โดย—แล้ว ก็ตกใจ,
 จึงให้ ไต่สวน ไต่เตียง ก็ได้ ความว่า, นักตั้ง ผู้บุตร ประกอบยาพิษ ให้ พระเจ้า
 หงสาวดี เสวย เข้าไป. พระยาของอุ รู้ เหตุผล ตระหนักแล้ว, ถอนใจ ใหญ่ มีรู้ ที่
 จะทำ ประการใด, จึงให้ นิมนต์ พระมหาเถร เข้าม เพื่อยม มาแล้ว, จึง แจ้ง
 เหตุ ทุกประการ พระมหาเถร ได้ แจ้งดังนี้, ก็ตกใจ จึงว่า, เออ การเรา ชี้เสียๆ
 แล้ว บุตรท่าน เป็นคน โหดเหี้ยมนัก หาบุญญาภิไธย, สมด้วย พระบาทว่า มีบุตร
 ถ้าไม่ดีแล้ว ก็เป็น ศัตรู กับบิดามารดา. ท่านนี้ อุประมาตัง พกษาชาติ อันจะตาย
 เพราะ ถูก. พระยาของอุ ได้ พัง พระมหาเถรว่า, ก็โทษนี้ น้อยใจ กับบุตร
 เป็น คำตั้ง, จึงกราบ นมัสการ พระมหาเถร แล้วว่า, พระผู้เป็นเจ้า จะ คิดฉัน
 ไตติ. พระมหาเถร จึงว่า, การ ดีเสียไป ไม่สมควรแล้ว, จะต้อง การ อันใด
 ให้ หัวเมือง ทั้งปวง เป็น เลียน ศัตรูเล่า, เราจะ เอาความดี ไว้ เบื้องหน้าเถิด. ท่าน
 จงให้ ชาว เมือง โทษเสียทั้งเมือง, แล้ว มี หนังสือ ไปถึง หัวเมือง ทั้งปวงว่า,
 พระเจ้าหงสาวดี ทรงพระประชวร ได้ ผ่านวัน แล้ว จักรวรรดิ, เราผู้เป็นราชันดา
 จะทำการ ถวาย พระเพลิง ถนอมพระคุณ ให้ ถึง ชนาค. แดหัวเมืองทั้งหลายผู้ใด
 รู้ พระคุณ, จะมา ช่วยกัน ก็ตาม, มีมากก็ตาม อธิษฐาน ไศรย—นั้นเถิด. แดหัว
 เราถึง ถวาย พระเพลิง แล้วแล้ว, ก็ไม่คิด ตั้งตัว เป็น ไหว้ ทานมิได้, จะ ไป

พื้ พระบรมโพธิ์สมภาร, สมเด็จพระนเรศวร บพิตร เป็น เจ้ากรุง พระนคร
ศรีอยุธยาแล้ว. ถ้าท่านมี หนังสือ ไปดังนี้, หัวเมือง ทั้งปวง ก็จะเห็น ความ
จริง, จะตั้งอาณาของเวร. ถ้าผู้ใดมาที่ เห็นจะเป็น ผู้จริง, ถ้ามีมาก็จะไป
พื้ กรุง พระนคร ศรีอยุธยา, ดีร้าย ก็จะเอาคดี อันนี้ไปเล่า, ความ ดี ก็ จะมี
แก่เราสืบไป. พระมหาเถร ช้าง บอกลูกอายุให้ พระยาของอุ แล้วสั่งว่า, ซึ่ง
แต่ง การถวาย พระเพลิงนั้น, ให้ ค่อยทำช้า ๆ ความดีจึงจะปรากฏไปใน นา ๆ
ประเทศ.— ตั้งแล้วพระมหาเถร ก็ลาไป อาราม. พระยาของอุ ก็มี หนังสือ ไปถึง
หัวเมือง ทั้งปวง, ดู คำ พระมหาเถร ทุก ประการ. ท้าว พระยา พระ หัวเมือง
ทั้งปวง, เห็นผู้ ถือหนังสือ โทนศีษะ, แล้วแจ้งในหนังสือว่า, พระเจ้าหงสาวดี
เสด็จสวรรคตโดยก็มี ความรังเกียจ กินแหนง, ต่างคนก็ โทมนัก ได้ฤๅณาภาพ—
ถึงพระเจ้าหงสาวดีเป็นอันมาก. ที่มีกตัญญูรู้ พระคุณ, ก็มายัง เมืองของอุ,
ช่วยแต่งการที่จะถวายพระเพลิงเป็นอันมาก, ต่างเมืองก็มาได้มาช่วยพระยาของอุ,
ไปเข้าหา พระยาพระตะ อันสมเด็จพระนเรศวร เป็นเจ้า, ให้ อยู่ ดำรง ราชการ
ในเมือง เมาะตะมะ, เมาะถ้ำเตง. ฝ่าย พระยาของอุ ครั้น ตกแต่ง การศพ พระ
เจ้าหงสาวดี เสร็จ แล้ว, ก็ถวายพระเพลิงโดยราชประเพณี พระมหากระษัตริย์
ราชเจ้า สืบมา.

ดึกครั้น ๒๕๕ ปีเมื่อง เบ็ญจศก ณ เดือน ยี่, พระยาของอุ ก็แต่ง ราชทูต—
อุปทูต—ตรีทูต,— ถือพระราชสาส์น คุ่ม ข้างม้า เครื่องราชบรรณการ, มา
ถวาย แต่ พระบาท สมเด็จพระเอกาทศราช อิศวรบรม นารถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้า
อยู่หัว, ณ กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา, ขอพื้ พระราชสมภารค่อไป. ใน
เดือน นั้น พระยาด่านช้าง, ก็แต่ง ราชทูต อุปทูต ถือ พระราชสาส์น, แด เครื่อง
ราชบรรณการ มาถวาย บังคม สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว, ขอพื้ โพธิ์สมภาร.
ทรง พระกรุณาให้ เบิกทูตานุทูตมาถวาย บังคมในพระที่นั่ง มังคลาภิเศก, ครั้น

พระราชประมุขเสนาบดี ตามธรรมเนียม, แล้วทรงให้เลี้ยงดูแขกเมือง, แล
พระราชทานรางวัลโดยขนาด ในปีมั่งเดือนสามนั้น, ข้าหลวงผู้รั้งเมือง
เมะถำถึง, ได้พระยากระโรตามอนุญาต ทั้งปวง อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้นมา
ถวาย. แลเมฆมอญอันอยู่ใน เมืองเมะถำถึง, เมะทะมะนั้น, ก็กราบคาบ
ไปจนเมืองคองฮู

ศักราช ๙๕๖ ปีมะเมีย ฉศก, พระบาทสมเด็จพระเอกาทศวรรษ อิศวร บรม
นาถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็มีพระราโชบาย ทรงตั้งแก่พระยาศรี
พิศดาร, ให้ตั้งอุปฮาด-พระที่นั่ง อรรณพ-อันอุดม กว้างขนาดคู่มือมาด้วย
แก้วกายู จนพิศดาร จักรมูข-รัตนวศัน-กรนกลูกยาว ปราสีแว่นรัตน
รัชดาณย์, มโหฬาร ด้วย ขอบจนเสร็จ. จึงทรงให้ตั้งโรงระบำซ้ายขวา, ก็
ให้แต่งเรือกัน ทั้งปวง เป็นอาทิ. คือ เรือไชยสุพรรณ หงษ์พยุหบาตรา,
วรสุพรรณหงษ์พยุหบาตรา, พระศรีสมรรตไชย, ไกรษรमुख-พินานไชย
จักรรัตน, แลเรือพระศรีสุพาหน, เรือไชย, เรือรูปสัตว์ทั้งปวง, แลเรือ
สิงห์โค, อินทรี, เรือหัตถิณทร, เรือพระสิงห์, แลเรือจากพราก, แล
เรือแซ่ทอง, พินาฏทอง, แลเรือเหตาคู-อันได้มาแต่เมืองหงสาวดี, แล
เรือคันทั้งปวง อันอุดมกว้างขนาดโอภาสพรรณราย, โดยอันดับดับ เชือกแถบปลาย
เชือก. แลพลฝีพาย ทั้งปวง นั้น, ประดับด้วยเครื่อง อาภรณ์ เสื้อทอง,
หมวกทอง, พายทอง. แล้วก็ให้แต่ง เรือจำนำ ท้าวพระยาตามนคราณสนาบดี
มณเฑรมุขตฤกษุ ทั้งหลายหมาย เป็นอาทิ. คือราชสีห์, ครุสีห์, แลเรือท้าว
พระยาสุวรรณโคตย์, กำแพงเพชร, สุโขทัย, แลเรือไชยจุลลคมภ์, แลเรือ
เหนือหน้าท้ายหน้า, แลเรือจำนำขุนช้าง, ขุนม้า, ขุนตำรวจ, ขุนดาบ, ขุนการ,
ท้าวพลเรือนทั้งปวง, ก็ให้ตรวจตราเป็นคู่แข่ง, แต่งเป็นคู่ขันต่าง ๆ
ครั้นถึงถิ่นถานการ พระราชพิธีอาศัณษ, ก็ให้ประดับ พระที่นั่ง อรรณพ

ด้วยเครื่องฉลองการ, มหาพาร พิจิตร โภภะ ชัชวาลย์ แด จามร ทั้งปวง, จึง
ให้เอา เรือ ครุฑ พาหน อัมรนา ประ คิษฐาน, พระพิศณุกรรม—ออกตั้ง ฉาน.
แต่ให้พระราช ครุ ทั้ง ๕ กระ ทำ การ พระราช พิธีอาศัวยุช. จึงให้ตั้ง เรือ แห่ง,
แต่ให้เทียบ เรือ คัน, แต่เรือ แห่ง ทั้ง ปวง ตาม ขบวน. จึง ให้เมิก พระราช
กุมาร,—แต่ พระราช นิตา,—แต่ ท้าว พระยา สามนต ราช มหาเสนาบดี—ทั้ง
ปวง, มา ประชุม ใน หน้า พระที่นั่ง ธรรมพ. แต่ให้เมิก ทูตานุทูต—อัน
มา แด เมือง กองอู, แต่ เมือง ด้านข้าง เข้า มา ถวายบังคม. แต่ให้เมิก พระ
สังฆราช—คาม วา สี่ อรัญ วา สี่—แต่ พระ สังฆ สบสัง วา สี่ ขึ้น นั่ง ใน ธรรมาคัน,
ที่จะถวาย พระ พร นั้น เสร็จ.

พระ บาท สมเด็จพระ นารถ บรม มพิตร พระ พุทธเจ้า อยู่ หัก, ก็เสด็จด้วย
พระ ราชนทรยาน—มายัง พระที่นั่ง ธรรมพ, จึง คี อิมทเทวี เปน ประถม
พระ บาท สมเด็จพระ นารถ บรม มพิตร พระ พุทธเจ้า อยู่ หัก, ก็เสด็จ ออก
ใน พระที่นั่ง ครุฑพยุห—อัน รจนา, จึง คี อิมทเทวี เปน ทูตยวาท ประโคมซึ่ง
กลดอง คุริย ดนตรี ทั้ง ปวง. จึง เมิก เรือ คัน พระ สุ่มรรณหงษ์. แต่ วรสุพรรณ
หงษ์พยุบาทรา, ให้เรือ คัน เรือ คู่ แห่ง ทั้ง ปวง ขึ้น มา ถวายบังคม พระ บาท
สมเด็จพระ นารถ บรม มพิตร พระ พุทธเจ้า อยู่ หัก, โดย การ พระ ราช พิธี
อาศัวยุช. พระ บาท สมเด็จพระ นารถ บรม มพิตร พระ พุทธเจ้า อยู่ หัก, ก็
ประเส้าทเรือ คันไชย สุ่มรรณ หงษ์ พยุบาทรา, วรสุพรรณหงษ์ พยุบาทรา,
แต่เรือ คันทั้ง ปวง พระ ราช ทาน แก่พระ สังฆราช คามวาสี, อรัญวาสี, พระ
สังฆมุนานาค—พระ ราช าคณะ ทั้ง ปวง, อัน เข้า มา ถวาย พระ พร นั้น.
แล้ว ก็ เอา เงิน ส่นอง เรือ คัน ทั้ง ปวง, เปน เครื่อง บูชาสักการ จักขุบัจชัย ทาน
แก่พระ สังฆทั้ง หลดาย. ครั้น เรือ คันแต่ เรือ คู่ แห่ง ทั้ง ปวง ถวายบังคม แล้ว,
แต่พาย ขึ้น ไป อยู่ โดย ทำเนียบเทียบ เปน คู่ เข้า อนัด ที่จะ วาง นั้น โสด, จึง

เขา ของ อาศุวายุช—ใน หน้า พระ ที่ นั้ ให้ เปน สำคัญ, ที่ ถั้ นั้ ขั้ ง ไชย วาง เรือ
คัน ศัร สัมรรต ไชย ไกรษรมุข, พาย ขั้ ง กัน ลง มา เปน อาทิ. แลว้ ก็ วาง
เรือ คู่ ขั้ ง กัน ลง มา โดย อัน ดั้, ครั้ น ขั้ ง เรือ ทั้ง ปวง เสร้จ แลว้, จั้ ง เฝ้ ยง
ถู ก ขุน, แล ประสาธ พระ ราช ทาน วาง วัด แก่ ผู้ ชนะ ทั้ง ปวง เสร้จ

พระ บาท สัมเด็จ บรม นารถ บรม บพิตร พระ พุทธเจ้า อยู่ หั้ว, ที่ เสร้จ
ประเวศน์ ยัง ราช มณเฑียร.—ใน บัด เดียว นั้น, พระ บาท สัมเด็จ บรม นารถ
บรม บพิตร พระ พุทธเจ้า อยู่ หั้ว, ที่ มี พระ ราช โอง การ ศรัศ แก่ พระ ยารัตน
บาท ให้ ราช นา พระ พุทธ ปฏิ มากร สัมาธิ, เปน พระ พุทธ รูป ช่น ของ พระ องค์
๕ พระ องค์. พระ องค์ หนึ่ง นุท ของ นพคุณ ทรง เสร้จ มงกุฎ กุณทนต์ พาทู
รัตน,—ย้อม ประดับ เนาวรัตน, แล บัด ดัง กั—นั้น นุท ของ จำหัดถ ประดับ เพ็ชร
รัตน, องค์ หนึ่ง นุท ของ นพคุณ บัด ดัง กั นั้น นุท ของ จำหัดถ. องค์ หนึ่ง นั้น เปน
พระ พุทธ ปฏิ มานา คาถั—พระ พุทธ รูป องค์ นั้น ราช นา ด้วย นาค สัวาศ, แล
เครื่อง ทรง นั้น ทรง จำหัดถ ประดับ เนาวรัตน, แล บัด ดัง กั นั้น ราช นา ด้วย นาค
สัวาศ, พระ พุทธ ปฏิ มากร บุนเงิน ๒ องค์, แล ฐาน เงิน จำหัดถ สัรพางค์.—
✓ ครั้ น เสร้จ พระ บาท สัมเด็จ บรม นารถ บรม บพิตร, พระ พุทธ เจ้า อยู่ หั้ว,
ที่ มี พระ ราช โอง การ ศรัศ แก่ พระ ยา จักร, ให้ แต่ง การ พระ ราช พิธี ได้ เรือ,
แล ให้ รับ พระ พุทธ ปฏิ มากร อัน ให้ ตั้ง ฐาน นั้น. ถึง ณ วัน ๑๓ ค่ำ,
เพ็ดว่า รุ่ง แลว้ สอง นาฬิกา, ให้ เขา เรือ พระ ที่ นั้ ไชย สุพรรณ หงษ์ พยุบาตรา,
แล วรสุพรรณ หงษ์ พยุบาตรา มา ประ ทับ ขนาน, แล ให้ เขา เรือ พระ คุช
พาหน ออก ตั้ง ฐาน. แล ให้ เทียบ เรือ คัน ศัร สัมรรต ไชย, ไกรษรมุข พิมาน
ไชย จักรรัตน, แล เรือ คัน ทั้ง ปวง โดย ขบวน แท้. แลว้ ก็ เทียบ เรือ จำนำ
ท้าว พระ ยา, ถู ก ขุน ทั้ง ปวง, ตั้ง แท้ โดย ขบวน สัรพ.

จั้ ง อัญ เษิญ พระ พุทธ ปฏิ มากร ทรง นพคุณ ทรง เสร้จ นั้น, ขึ้น ขั้ ง คัน

พระ มหาศุขาร ศษสัห. — แด เชิญ พระ พุทธ ปฎิ มากร ทอง นพคุณ องค์ หนึ่ง
 เถา, ขึ้น ข้าง พระ ศรี ไชย ศักดิ์. — แด พระ ศษาราช ทั้ง ๒ นี้, ประทับ
 ด้วยเครื่อง ศษารัตน์, แด ผลเครื่อง สำหรับ พิไชย สงคราม. จึงรับ พระ
 พุทธปฎิ มากร ทั้ง ๒ พระ องค์, แด นำ พระ ราชวงศ์ ลงไป ประทับ เกย. แด
 เอา เรือ จรสุพรรณ หงษ์พยุหมาตรา เดือน เข้า มา รับ พระ พุทธปฎิ มากร ทั้ง ๒
 พระ องค์, ออก ไป ตั้ง ชดมารถ เสร็จ. พระ บาท สัมเด็จพระ นารทบรม
 บพิตร พระ พุทธเจ้า อยู่ หัว, ก็ เสด็จ ลง เรือ ไชย สุพรรณ หงษ์พยุหมาตรา.

ครั้น ได้ อุดม เพลา—ก็ คลาย เรือ พระ ที่นั่ง ไชย สุพรรณหงษ์, ออก ไป
 จาก ชาน, แด เรือ จรสุพรรณหงษ์ ซึ่ง รับ พระ พุทธปฎิ มากรนั้นไป เบื้อง นำ.
 แด ประทับ ด้วย เรือ แห่ง อัม รจนา ดาดำ โดย กระบวน นำ หลั่ง. พระ บาท
 สัมเด็จพระ นารท บรม บพิตร พระ พุทธเจ้า อยู่ หัว, ก็ เสด็จ พยุหมาตรา ลง
 ไป ประทับ ชาน ใน บางกาน. ดำริดี ให้เลี้ยง ท้าวจ พระยา เสนาบดี มุขมนตรี
 ทั้ง หลาย เสร็จ. ก็ ให้เอา เรือ มันทา เข้า ขบวน ไต่ ทิ้ง ปวง, ออกจับ ขบวน
 โดย ชนด. แด เรือ มันทา แห่ง พระ บาท สัมเด็จพระ นารทบรม บพิตร พระ
 พุทธเจ้า อยู่ หัว, ทั้ง ปวง นั้น ก็ ไล่ ให้แห่ง พระ พุทธปฎิ มากร เจ้า ขึ้น มา
 ครั้น ถึง เวลา ขาย แล้ว ๒ นาฬิกา ๕ บาท, สัมเด็จพระ พุทธเจ้า อยู่ หัว ก็
 ทรง เครื่อง สรรพากรณ์ มวยวิบุณยตากาญจน์ เสร็จ แล้ว, เสด็จ ทรง พระ ที่
 นั่ง มุขมนตรี รัตนมหาพิมาณ องค์ การ, ถวาย เรือ ไชย สุพรรณหงษ์พยุหมาตรา
 กลาเกลื่อน โดย ขบวน. เสด็จ ประเวศน์ มา ประทับ ทำ ชาน มหา วาศุกรี—
 คอย ทอด พระ เนตร์ ขบวน แห่ง พระ พุทธปฎิ มากร, อัน มหาพิราติเรก
 ด้วย เรือ ต้น ทั้ง ปวง นั้น. ครั้น เรือ พระ พุทธปฎิ มากร ประทับ ชาน แล้ว,
 ก็ อันเชิญ พระ พุทธปฎิ มากร เสด็จ ทรง พระ ศษาราช, แด กลับ ไป ประดิษ
 ฐานไว้ ณ พระ ศรี สรรเพศ ดาราม แล้ว. ให้ตั้ง การ สมุโภช เล่น มโหรีศพ

๗ วัน, เปน มหาพาร ยิง นก.

ครั้น ๑๕ ๒ ค่ำ, ทูลา นุท เมือง ถิ่น ช้าง เมือง ของ อุ เจ้า เฝ้า กราบ ถวาย บังคม ทูล ถา, พระ ราช ทาน รวง ถัด แก่ ทูลา นุท ทั้ง ๒ เมือง เปน อัน มาก. ฝ่าย ทูลา นุท ต่าง คน ต่าง กลับ ไป เมือง. อัน พระ เกียรติยศ —แผ่ ไพศาล—ไป ทุก นา ๆ ประเทศ นานี้ น้อยใหญ่ ทั้ง ปวง ก็ เกรง พระเดช เดชา นุภาพ เปน อัน มาก. พระ นคร ศรี ยุธยา ครั้น นั้น เกษม สุข สมบูรณ์ ยิง นก.

อุกักราช ๘๕๖ มี มเมตปัสสก, ทรง พระกรุณา ตั้ง พระราช กำหนด กฎหมาย—พระโอรส การ,—แต่ ส่วย สมพัทลุง—อากร—ขนอน ตลาด—แต่ พระ ถิ่น นานา—ถวาย เปน นิคมแก่ พระ สังฆราชคณะคามวาสี อริยวาสนวิบุรณ สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว มี พระ ราชบุตร—๒ พระ องค์. องค์ หนึ่ง ทรง พระ นาม เจ้า พ้า สุกกัน. พระ องค์ หนึ่ง ทรง พระ นาม เจ้า พ้า ศรี เดชาภาส, ประ ชวร พระ ยอด เสด็จ พระ เนตร ข้าง หนึ่ง.—สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว จึง ยก พระ ราชบุตร ผู้ พี่—ขึ้น เปน มหาอุปราช.—อยู่ มา ๕ เดือนเศษ, พระ มหาอุปราช กราบ ทูล พระ กรุณา ว่า, จะ ขอ พิจารณา คน ออก.—สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ตรัส ว่า, จัก เปน ขบถ ฤ. พระ มหา อุปราช ความ ถัด สมเด็จพระ ราช มิดา เปน กำถัง, ออก จาก ที่ เฝ้า เสด็จ มา พระ ราช วงษ์วร สำน มงคล. เพศาค่า เสวย ยาพิษ—สวรรคต. สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว, ทรง พระ โทมนัส—ใส่กาตุรภาพ—ถึง พระ ราช โอรส เปน อัน มาก. แล้ว ให้ แต่ง การ พระ ราช ทาน เสด็จ พระ ศพ ตาม อย่าง มหา อุปราช, พระบาท สมเด็จพระ บรม นารถ บรม มหิทธิ์ พระ พุทธเจ้า อยู่หัว, ตั้ง พระ ไทยนำเพ็ญ ทาน การ กุศล, เปน อนนกุศลประการ.—

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์

ครั้น ถุศักราช ๙๖๓ ปีฉลูตรีศก, ทรง พระประจวบ หนัก เด็ดจ
 สวรรคต, อยู่ในราชสมบัติ ๗ พรรษา. จึงทำพระยาเสนาบดีมนตรี
 มุขทั้ง หก, พร้อม ด้วย พระสังฆราช สามวาปี อริญวาสี. ปฤกษา กันเสร็จ.
 อัญเชิญ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์, ซึ่งเสวยพระนคร
 ข้างหนึ่ง, ขึ้นผ่านพิภพ—โดยสรวรยาธิปไตย ด้วยราชตาม ประเพณีสืบ
 ไป. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ให้แต่งการถวายพระเพลิงพระบรมศพ
 สมเด็จพระราชบิดาโดยราชประเพณีพระมหากษัตริย์เจ้าแต่ก่อนมา.

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม.

ตุศักราช ๙๖๔ ปีชวดจตุศก, พระศรีศิลป์—บวชอยู่วัดพระ
 รู่พระไตรปิฎกต้นทัด, ได้สมณถานันดร,—เป็นพระพิมลธรรมอนันต
 ปฤชา. ข้านายทั้ง ไตรยเพทางศาตร์—มีศิษย์โยมมาก, ทั้งจมีนศรี
 สรรักษ์ก็ถวายตัวเป็นบุตรเลี้ยง. ครั้นนั้นเชื้อชญาคนทั้งหกตายนับถือ
 มาก. จึงคิดกันกับจมีนศรี สรรักษ์ แดศิษย์โยมเป็นความดับ, ช้อง
 สุ่มพักพวกได้มากแล้ว, ก็ปริวิต—ออกเพลาพลบค่ำ, ก็พากันไปชุม
 พลดนพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ. ครั้นได้อุดมนักขัตฤกษ์—ก็ยกพล
 มาพันประตูมณฑลสุนทร, เข้าไปได้ในท้องสนาม. ขุนนางซึ่งนอนเเว
 เขาความทราบทุก. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตกพระไทยคลั่งไปเป็นครู่.
 จึงตรัสว่า เวเราแล้วก็ตามเถิด,—แต่อย่าให้ลำบากเลย. พระพิมลธรรม
 เข้าในพระราชวังได้, ให้กุมเอาพระเจ้าแผ่นดินไปให้พ้นชนา—ไว้
 ให้นั่นคง. รุ่งขึ้นให้นิมนต์พระสังฆมณฑล ๑๐๐, ให้รูปเทียนธมา

แล้ว, ก็ให้สำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์. เอาพระศพไปฝังเสีย ณ วัดโคกพระยา. พระศรีเสาวภาคย์อยู่ในราชสมบัติมี ๑ กับ ๒ เดือน.

สมเด็จพระพิมลธรรมเสด็จขึ้นผ่านพิภพ, กรุงเทพ ทวารวดี ศรีอยุธยา, ทรงพระนาม สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงธรรมอันมหาประเสริฐ. ทรงพระกรุณาให้จมีน ศรีธรรมรักษ์เป็นอุปราช อยู่ ๗ วัน พระมหาอุปราช ประชวร ถึง ๓ วัน สวรรคต. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, ก็ให้แต่งการพระราชทานเพลิงตามอย่างมหาอุปราช.

ครั้งนั้น ยี่มุ่น เข้ามาค้าขายหลายตำ, ยี่มุ่น โกรธว่า เสนาบดีมิได้เป็นธรรม, ก็คิดกันเข้าด้วยพระพิมลธรรม, ขำพระมหากระษัตริย์เสีย. ยี่มุ่นคุมกันได้ประมาณ ๕๐๐ ยกเข้ามาในท้องสนามหลวง, กอຍกุ่มเอาพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกมาฟังพระสงฆ์บอกหนังสือ, ณพระที่นั่งจอมทอง ๓ หลัง. ขณะนั้นพอพระสงฆ์วัดประทุมวังธรรมเข้ามา ๘ รูป, พาเอาพระองค์เสด็จออกมาต่อหน้ายี่มุ่น. ครั้นพระสงฆ์พาเสด็จไปแล้ว, ยี่มุ่นร้องฮือขึ้นว่า, จะกุมไว้พระองค์แล้ว, เป็นไรจึงนั่งเสียเล่า, ยี่มุ่นถึงเถียงกันเป็นกุดาหล. ฝ่ายพระมหาอำมาตย์กุมพลได้, ได้รวบยี่มุ่นล้มตายเป็นอันมาก. ยี่มุ่นแตกไปจากพระราชวัง, ลงดำเภาหนีไป. ตั้งแต่นั้นมาดำเภาเมืองยี่มุ่นก็มิได้เข้ามาค้าขาย ณ กรุงเทพมหานคร อีกเลย. พระมหาอำมาตย์ให้ไปเชิญเสด็จสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเข้าพระราชวัง. เพลาเช้าเสด็จออกท้องพระโรงพร้อมด้วยท้าวพระยาเสนาบดีมนตรีมุขทั้งหลาย, ทรงพระมหากรุณาตรัสว่า, ราชการครั้งนี้, พระมหาอำมาตย์มีความชอบมาก. ให้เป็นเจ้าพระยาถลาโหมสุริยวงษ์, พระราชทานเครื่องอุปะโภคบริโภคเป็นอันมาก. แล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการ, ให้วิเศษแต่ง

เครื่องพระกระยาหาร มาถวาย พระสังฆวัด ประตู่ โรงธรรมเปน นิตยภัตวิธิตรา.

ลัทธิราช ๙๖๕ ปี เภาะเบญจศก, สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว ให้ชัก
พระ มงคล นพิตร์ อยู่ฝ่าย ทิศ ตะวัน ออก, มา ใต้ ฝ่าย ทิศ ตะวัน ตก. แล้ว ก็
ให้ก่อ พระ มณฑป ได้

ในปี นั้น มี หนังสือ เมือง ตนาอศรี เข้า มา ว่า, กอง ทัพ พม่า มอญ มา
ล้อม เมือง, ขอ พระ ราช ทาน กอง ทัพ มา ช่วย. สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ครัด
ให้พระยา พิไชย สงคราม เปน แม่ ทัพ ยก ออกไป ถึง เมือง สิงขร. นาย ทัพ
นาย กอง บอก เข้า มา ว่า, เมือง ตนาอศรี เสีย แก่ ข้าศึก แล้ว, สมเด็จพระ
เจ้า อยู่หัว ให้หา กอง ทัพ กลับ.

ลัทธิราช ๙๖๘ ปี เมษัศก, ทรง พระ กรุณา ให้ภูตดิน นำ พระ
วิหาร แกลบ ได้ เปน ที่ สำหรับ ถวาย พระ เสด็จ. ในปี นั้น เมือง สุวรรณ บอ
มา ว่า, พราหมณ์ พบ รอย เท้า อันใหญ่ บน ใต้ เขา. เห็น ประหลาด. สมเด็จพระ
เจ้า อยู่หัว ดี พระ ไท, เสด็จ ด้วย เรือ พระที่นั่ง ไชย พยุหบาตรา,
พร้อม ด้วย เรือ กว พระยา สำนก ราช ตายดา โดย ชตมารค, นักที่ ขาร
ประทัม ทำเรือ. รุ่งขึ้น เสด็จ ทรง พระที่นั่ง สุวรรณ ปรุชฌาณ—พร้อม
ด้วย ศเสนทร เสด็จคณิก เป็น อัน มาก. ครั้ง นั้น ยัง มี ใต้ มี ทาง สกลมารค,
พราหมณ์ เปน มรรคอุเทศ นำ ดัด คัด คง ไป ถึง เขียวเขา. สมเด็จพระ พุทธ
เจ้า อยู่หัว ครัด ทอด พระ เนตร เห็น แท้ ว่า, เปน รอย พระ มรรค พุทธ บาท—
มี ด้าย ถักชน กง จักร์ ประ กอบ ด้วย อัฐิ กระ ตูระ มะหา มงคล—๑๐๘
ประการ, สม ด้วย พระ นาฬิ แล้ว ต้อง กับ เมือง ดังกา บอก เข้า มา ว่า,
กรุง ศรี อยู่ทอชา มี รอย พระ พุทธบาท อยู่เหนือ ยอด เขา สุวรรณบรรพต. ก็
ทรง พระ โสมนัส—ปริดา ปราโมทย์.—ถวาย ทูคนั้น—เหนือ พระ อุคมางค
ศรี โรคม,—ด้วย เบญจกฏ ประดิฐ—เปน หลาย ครา. กระ ทำ นมัสการ

การบูชาด้วยรูปเทียน สุกันธรรค—จะ นับ มิ ได้. ทั้ง ท้าว พระยา เสนาบดี
 กระวี ราช นัก ปราชญ์—บัณฑิตย ชาติ—ทั้ง หลาย, ก็ ถวาย วันทนาประณาม
 —น้อม เถล้า ด้วย เบญจางค ประติรูป. ต่าง คน มี จิตร ใสมนัส ปราโมช ยิ่งนัก,
 กระทำสักการะบูชา. สมเด็จพระพุทธเจ้า อยู่หัว อุทิศ ถวาย วนาสน์—เป็น
 บริเวณ, ออก ไป โยชน์ ๑ โดย ถิ่น รอย. แล้ว ทรง พระ กรุณา ตรัส
 ตั้ง ให้ช่าง จักร ฐาปนา เป็น มณฑป—สรวม พระบรม พุทธ บาท. แล
 สร้าง พระ อุโบสถ พระ วิหาร การ ปะริเบญ คัก กว้าง, กว้าง ตั้ง เป็น อนนุก
 ประการ. แล้ว ให้ฝรั่ง ต้อง ถัด คัด ทาง สดถมารค กว้าง ๑๐ วา ตรง ตลอด
 ถึง ท่าเรือ ให้ แพร่ ทาง ขุม ปราน ให้ วัน ราม เป็น ถนน หลวง เสรี. สมเด็จพระ
 พระ เจ้า อยู่ หัว เสด็จ กลับ ถึง ท่าเรือ, ทรง พระ กรุณา ตั้ง ให้ ตั้ง พระ ราช
 นิเวศน์—คำหนัก ฟาก ตะวันออก, ให้ ชื่อ คำหนัก ท่าเจ้า ต้นนี้.

ขณะ นั้น ฝาย เขา ดอก เถา ผูก บัดดีเรือ ไชย,—ทอด พระ เนตร เห็น
 ตรัส ว่า งาน ดี อยู่. ครั้น เสด็จ กลับ ถึง กรุง, ตั้ง ให้ แปลง บัดดีเรือ ไชย
 เป็น เรือ กิ่ง. ทรง พระ กรุณา เร่ง รั้ว ให้ ช่าง สร้าง พระ มณฑป พระ พุทธบาท,
 แล อาวาส บริเวณ ทั้ง ปวง ๕ ปี จึง สำเร็จ. สมเด็จพระ พระ เจ้า อยู่ หัว เสด็จ ขึ้น
 ไป ทำ การ ถอด มี งาน มหรรค สมโภช ๗ วัน แล้ว เสร็จ, เสด็จ กลับ ยัง
 กรุงเทพมหานคร. ใน ปี นั้น พระปรารักษ์ วัดพระมหาธาตุ, ทำลาย ลงจน ขึ้น
 ครุฑ ฟ้า อัดดัง กุศ.—

ดึก ๑๗ ๙๘๙ ปี, ทรง พระ กรุณา แต่ง พระ มุขราช ค่ำ หลวง—แล
 สร้าง พระ ไตร นิภูธรธรรม—ไว้ ดำรง พระ ศาสนา จน บริบูรณ์.

ครั้น ณ วัน ๕ ๖ ๒ ค่ำ สมเด็จพระ พระ เจ้า อยู่ หัว ทรง พระ ประชวร
 เดือน ๑ กับ ๑๖ วัน เสด็จ สวรรคต. พระ เจ้า ทรง ธรรม อยู่ใน ราช
 สมบัติ ๒๕ พรรษา. พระองค์ มี พระ ราช บุตร ๓ พระ องค์, พระ

แผ่นดิน สมเด็จพระเชษฐาธิราช

๒๖๙

องค์ผู้เป็นปฐมนั้น, ทรงพระนามพระเชษฐาธิราชกุมาร. พระองค์ที่
สองนั้น, ทรงพระนามพระพันปีศรีศิริย์. พระองค์ที่สามนั้น, ทรงพระ
นามพระอาทิตย์วงศ์.

แผ่นดิน สมเด็จพระเชษฐาธิราช

ดุษฎีราช ๔๘๔ ปีเกาะนพศก, จึงเสนาพฤตมาตย์ประวิธิตาจารย์
ทั้งหลาย, มีเจ้าพระยาตากาโหมสุริยวงศ์เป็นประธานปกครองพร้อมกัน
อัญเชิญ, สมเด็จพระเจ้าลูกเธอพระเชษฐาธิราชขึ้นราชภิเศก, ครอง
ครองกรุงพระมหานครศรีอยุธยาโดยราชประเพณี. อยู่มาได้ ๗ วัน,
พระพันปีศรีศิริย์ผู้เป็นพระอนุชาธิราชทรงพระโกรธว่า, มุขมนตรีมิได้ยก
สมบัติให้. ก็พาพรรคพวกของพระองค์ตอบหนีไปยังเมืองเพชรบุรี,
ซึ่งสมุทพวกลดจะยกเข้ามา. สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินตรัสทราบเหตุ,
ให้แต่งกองทัพออกไป. พระพันปีศรีศิริย์มีทันใจจัดแจง, กองทัพล้อม
จับได้กุมเอากลับมาถวาย. ทรงพระกรุณาให้ประหารชีวิตเสียณวัด
โคกพระยา. แลชาวเมืองเพชรบุรีที่เป็นใจเข้าด้วยพระพันปีศรีศิริย์นั้น,
ให้เอาตัวเป็นคพุ่นหน้าช้างทั้งสิ้น

อยู่มาเดือนเศษ, มารดาเจ้าพระยาตากาโหมถึงแก่ชีพิตักษัย, แต่งการ
ศพเสร็จ, แล้วเจ้าพระยาตากาโหมสุริยวงศ์, ออกไปตั้งการปลงศพ
ณวัดกุฎี. ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือนผู้ใหญ่ผู้น้อย, ออกไปช่วย
นอนค้างแรมอยู่เป็นอันมาก. ฝ่ายข้าหลวงเดิมพระเจ้าอยู่หัว, กราบ
ทูลยุยงเป็นความตบว่า, เจ้าพระยาตากาโหมสุริยวงศ์ทำการครั้งนี้ใหญ่
หลวงนัก, หากเอากองทัพเข้ามาบังไว้ เห็นที่จะคิดประทุษร้ายต่อ
พระองค์เป็นมั่นคง. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้มีวิจารณ์—ให้ถ่วงแท้

ตก พระไทย, ครั้น ให้เหล่าชาว ม้້อม ถ่อม พระ ราช วง ขึ้น ประจำ นำ ที่,
แล้ว เสรี่ยม ทหาร ไว้เป็น กอง ๆ, จึง ดำรัส ให้ขุน มหาณรงค์ ออกไป หา ตัว
เจ้า พระยา กดาโหม สุริยวงษ์ เข้า มา.

ขณะ นั้น เจ้า หมีน สรรเพช ภักดี, สอด หนังสือ ดับ ออก ไป ก่อน ว่า,
พระ โองการ จะ ให้หา เข้า มา คำนวณ, บัดนี้ เสรี่ยม ไว้ พร้อม อยู่แล้ว เมื่อ
เจ้า คุณ จะ เข้า มา นั้น, ให้ กาด เชือก เข้า มา ที่ เคี้ยว. ครั้น ขุน มหาณรงค์
ออก ไป ถึง กราบ เรียง ว่า, พระ โองการ ให้หา. เจ้า พระยา กดาโหม
สุริยวงษ์, แจ้ง การ ซึ่ง เจ้า หมีน สรรเพช ภักดี บอก ให้ สั้น อยู่แล้ว, จึง
ว่า ขึ้น ทาม ถาง ขุน นาง ทั้ง ปวงว่า, เรา ทำ ราช การ กุศัญญะ - แต่ ครั้ง พระ
พุทธเจ้า หลวง มา, ท่าน ทั้ง ปวง ก็ แจ้ง อยู่ สั้น แล้ว เมื่อ พระ พุทธ เจ้า หลวง
เด็จ จักรกต แล้ว, ถ้า เรา รัก ซึ่ง ราช สมบัติ, ท่าน ทั้ง หลาย เห็น จะ ขึ้น
เรา เคี้ยว หรือ. ขุน นาง ทั้ง ปวง กราบ แล้ว จึง ว่า, ราช การ ทั้ง ปวง ก็ สิบทิศ
ขาด อยู่ - ถ้า มา ทำ กรุณา เจ้า สั้น, ที่ จะมี ผู้ ไชย ชัย แสง นั้น ข้าพเจ้า ทั้ง ปวง
ก็ ไม่ เห็น มี ตัว แล้ว. เจ้า พระยา กดาโหม สุริยวงษ์ จึง ว่า, ท่าน ทั้ง ปวง จง เห็น
จริง ด้วย เรา เติง, เรา กุศัญญะ กิด ว่า เป็น เจ้า ลูก เจ้า เข้า แดง, จึง เป็น ต้น
กิด อาน ปุทธยา มิ ให้ เสีย ราช ประเพณี, ยก ราช สมบัติ ถวาย แล้ว ยัง หา มี
ความ ดี ไม่, ทั้ง แต่ คำ คน ยุยง, กัดบ จะ ทำ ร้าย เรา ผู้ มีความ ชอบ ต่อ
แผ่นดิน อีก เจ้า, ท่าน ทั้ง ปวง จะ ทำ ราช การ ไปข้าง หน้า จง เร่ง กิด ถึง ตัว เติง.
ขุน นาง ทั้ง นั้น กราบ แล้ว ว่า, อัน พระ กรุณา ว่า นี้ ควร หนักหนา. เจ้า
พระยา กดาโหม สุริยวงษ์, ดู ท่วง ที่ ขุน นาง ทั้ง ปวง เห็น ยัง ได้ อารมณ์ เป็น
กลาง อยู่, มิ ตงใจ เป็น แท้. จึง ร้อง สั่ง ทดลอง พัน ให้ กุม เอา ตัว ขุน มหาณรงค์
แต่ ปรำ ไพร ซึ่ง พาย เรือ มา นั้น ไว้ ให้ สั้น. ทดลอง พัน ก็ กร กัน จับ เอา ขุน
มหา มนต์, แด ไพร ไป กุม ไว้. ขุน นาง ทั้ง ปวง เห็น ตั้ง นั้น, ต่าง คน ตก

ใจ หน้า ชัด ดง ทุกคน. เจ้า พระยา กตาโหม สุริยวงษ์ เห็นดัง นั้นจึง ว่า, บัดนี้
 พระเจ้าแผ่นดิน ว่า เรา ทำการ ประชุม ขุนนาง พร้อม มุขทั้ง นี้คิด การเป็นขบถ,
 ก็ ท่าน ทั้ง ปวง ซึ่ง มา ช่วย โดย สุจริตนี้, จะ มีพลอย เป็น ขบถด้วย หรือ.
 ขุนนาง ทั้ง ปวง พร้อม กัน กราบ เวียน ว่า, เป็น ขรรคมดา อยู่ แล้ว, อุประมา
 เหมื่อน หนึ่ง นิทาน, พระบรม โพธิสัตว์ เป็น นาย ดำเภา, คน ทั้ง หลายน โดย
 ดำไป ค้า, ไซ้ ใบ ไป ถึง ท่าม กลาง มหาสมุทร, ต้อง พายุ ใหญ่ ดำเภา จะ
 อับปาง อยู่ แล้ว, พระบรม โพธิสัตว์ จึง คิด ว่า, ถ้า จะ นิ่ง อยู่ ดัง นั้น, ก็ จะ
 พา กัน คาย เสีย ด้วย สิ้น ทั้ง ดำเภา, จึง ตั้ง สัตยาธิฐาน ว่า, ถ้า อนาคตา จะ
 สำเร็จ แก่ พระบรม โพธิ์ ญาณ, ขอ อย่า ให้ ดำเภา อับปาง ใน ท้อง มหาสมุทร
 เลย. เสด็จ ฐานภาพ พระ บารมี พระบรม โพธิ์ สัตว์, ดำเภา ก็มี ใต้ จาจด,
 แล่น ต่อ ถึง ประตู หน้า ซึ่ง จะ ไป ค้า นั้น, ก็ เหมื่อน การ อัน เป็น ครั้ง นี.
 ถ้า ท้าว พระภรต หนึ่ง คาย, คน ทั้ง หลายน ก็ จะ พลอย คาย ด้วย. ถ้า ท้าว
 ภรต คิด การ รอด จาก ความ คาย, คน ทั้ง ปวง ก็ จะ รอด ด้วย. เจ้า พระยา
 กตาโหม สุริยวงษ์ ได้ พัง ขุนนาง ว่า ดัง นั้น, ก็ หัวเราะ แล้ว ว่า, เจ้าแผ่นดิน
 ว่า เรา จะ เป็น ขบถ แล้ว เรา จะ ทำ ตาม รับสั่ง, ท่าน ทั้ง ปวง จะ ว่า ประการ ไต.
 ขุนนาง ทั้ง ปวง กราบ แล้ว จึง ว่า, ถ้า ท้าว พระภรต จะ ทำ การ ใหญ่ จริง,
 ข้าพเจ้า ทั้ง ปวง จะ ขอ เอา ชีวิต ส่นอง พระคุณ คาย ก่อน. เจ้า พระยา กตาโหม
 สุริยวงษ์ เห็น ขุนนาง ดง ใจ พร้อม โดย สุจริต, ก็ จัด แจง เป็น หมอจด เป็น กอง
 กำหนด กตหมาย กัน มัน คง.

ครั้น เพลา ชาย ๓ โมงเศษ, จุตเพลิง เสา ศพ เสร็จ แล้ว, ได้ อุดม ฤกษ์
 เวลา. เจ้า พระยา กตาโหม สุริยวงษ์ ก็ ลงเรือ, พร้อม ด้วย เรือ ขุนนาง ทั้ง
 ปวง ตก ๑๐๐ ลำ, คน ประมาณ ๓๐๐๐ เศษ, พล ฝรั่ง ด้วย เครื่อง สู้ ตรา
 วุร-ต้อง มา ขึ้น ประทุ ไชย, วัน นั้น เป็น วัน เสาร์, เจ้า พระยา กตาโหม

สุริยวงษ์ได้เสด็จดำงักเงงดำขึ้นม้ดำ, ขุนนางแต่ไพร่ตามมาเป็นอันมาก. ครั้นถึงหน้าพระกาฬจึงลงจากม้ดำตั้งสัตย์อธิฐาน—ว่า, ข้าพเจ้าบราถนาโพธิญาณ.—ถ้าจะเสด็จแก่พระพุทธสัมมัตติ—เป็นแท้, จะยกเข้าไปล้างผู้อุสาจ—ขอให้สำเร็จดังปรารถนา. เสด็จอธิฐานแล้วเพลาพลบค่ำ, จึงมาตั้งชุมนุมพลอยู่ณวัดสุทธาวาส. ครั้นเพลา ๘ โมงนั้นกองฤกษ์พร้อมกัน, เห็นพระสารีริกบรมธาตุเสด็จมาแต่ปราจีนบุรี, ผ่านไปปจิมทิศได้, นิมิตรเป็นมหามงคลฤกษ์—อันประเสริฐ. ก็ยกพลมาเข้าประตูมงคลสุนทร, ให้ทหารเอาขวานฟันประตูเข้าไปได้. ด้วยเดชฤกษ์อาภินิหาร—อันใหญ่ยิ่งหาผู้ใดจะออกต่อต้านมิได้, ก็ทะลุกันเข้าไปถึงท้องสนามใน. ข้าหลวงเดิมซึ่งนอนเฝ้าประจำของร้องกรามทูตเข้าไปว่า, เจ้าพระยาตากาโหมสุริยวงษ์ยกเข้ามาได้แล้ว. พระเจ้าแผ่นดินได้ฟังตกพระทัยนักมิได้คิดอ่านที่จะต่อสู้, ออกจากพระราชวังกับพวกข้าหลวงเดิมลงเรือพระที่นั่งหนีไป. เจ้าพระยาตากาโหมสุริยวงษ์เข้าในพระราชวังได้, รู้ว่าพระเจ้าแผ่นดินหนี. จึงสั่งให้พระยาเดโช, พระยาท้ายน้ำ, ไปตามแต่ในเพลากลางคืนวันนั้น. รุ่งขึ้นพระยาเดโช, พระยาท้ายน้ำ, ทราบพระเจ้าแผ่นดินที่ป่าโมกน้อยล้อมจับเอาตัวมาได้. เจ้าพระยาตากาโหมสุริยวงษ์สั่งให้เอาไปสำเร็จโทษตามประเพณีกรรมัตริย์, พระเชษฐาธิราชอยู่ในราชสมบัติได้ ๑ กับ ๗ เดือน.

แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศโลก

พุทธศักราช ๒๒๑๑ ปีมะเมีย เอกศก, ฝ่ายเสนาพสุตมาตย์—ราชปโรหิตทั้งหลาย, จึงนำเอาเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ไปถวายเจ้าพระยาตากาโหมสุริยวงษ์ได้รับ. ว่าเราทำราชการนี้, จะชิงเอาสมบัตินั้นหาได้.

เพราะไทยมาถึง ตัวเดັกก็จำเปน. พระ อาทิตย วงษ์ ซึ่ง เปนราชบุตร์ พระมหา
 กระษัตริย์ นั้น ยังมี อยู่, ควร จะ ยก พระ อาทิตย วงษ์ ขึ้น ผ่าน ส้มบัต, โดย
 ราช ประเพณี จึง จะ ชอบ. ปฤกษา เสนา บัต ทั้ง ปวง พร้อม แล้ว, ก็ ราช
 ภิเษก พระ อาทิตย วงษ์ ขึ้น ผ่านพิภพ กรุง เทพ พระ มหานครศรี อยุธยา. พระ
 อาทิตย วงษ์ ได้ผ่าน ส้มบัต ครั้ง นั้น พระชนม์ ได้ ๘ พรรษา, ยัง ทรง พระ
 เขาดูราช อยู่นัก, มิได้รู้ ที่ จะว่า ราชการ ก็ยัง ดิ, มีแต่ เทียว ประพาศ
 จับ แะ จับ แะ เล่น. เจ้า พนักงาน ต้อง นำ เครื่อง ทรง เครื่อง เสวยตาม ไป
 ทุก แห่ง, แต่ ทำ ดังนั้ เปน นิรันตร ประมาณ ได้ ๖ เดือน. มุข มนตรีทั้งปวง
 ปฤกษากัน ว่า, พระมหา กระษัตริย์ เปนดัง นั้น การ แผ่นดิน จะ เสียไป. จำจะ
 ยก พระ อาทิตย วงษ์ ลง เสีย จาก เสวตร ฉัตร. ควร จะ เชอราช ส้มบัต ถวาย
 แก่เจ้า พระยา กตาโหม สุริยวงษ์, ปฤกษากัน แล้ว แล้ว ก็ นำเอา เครื่องเบญจ
 ราช กุฎภัณฑ์ มาถวาย เจ้า พระยา กตาโหม สุริย วงษ์. ทูล ประพาศ เหตุ ซึ่ง
 พระ อาทิตย วงษ์ จะ ครอง แผ่นดินไป มิได้. ข้าพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย ขอถวาย
 ราช ส้มบัต แก่ พระ องค์, จง ทรง พระกรุณา รับ ทำนุบำรุง ส้มณ ชีพราหมณ์
 อาณา ประชา ราษฎร, ไพร่ พัว ข้า แผ่นดิน จะ ได้ อยู่ เย็น เปน สุข เพราะ
 พระเดช เชนา ญาพ ของ พระ องค์ นั้น เกิด. เจ้า พระยา กตา โหม สุริย วงษ์
 ได้ พัง มุข มนตรี ทั้ง ปวง มา ถอน ดอน ตั้ง นั้น, ก็ รับ ว่า จะ ครอง ส้มบัต.
 เสนา บัต มนตรี มุข ทั้ง หลาย มีความ ยินดี นั้, ก็ เชิญ เสด็จ เข้า อยู่ ใน
 พระราชวัง, แล้ว เสนา พดุม มาตย์ ราช ประโรหิต ทักษาจารย์ พร้อม กัน ให้
 ทำนุ ไหรา ธิบัต หาฤกษ์, ก็ ตั้ง การ พระราช พิธี ปราบดาภิเษก, ใน พระ
 ที่นั้ มังคลา มหา ปราสาท. เจ้า พนักงาน ทั้ง หลาย, ก็ จัก แฉง แต่ง ตั้ง สุวรรณ
 บัต ถึงกับ รัตน ราช อาสน์—ดาด ด้วย หนึ่ง พระยา ราชสีห์,— มี พระ มหาเสวตร
 ฉัตร เปน คัน, ถ้าพล ด้วย เครื่อง อภิรม ชุม ถวาย พรวาย พรณ จามร มาศ,

กอดกถึง กระซิง แซก สดับ สดอน, บัง สุริเยนทร นวร ด้วย มยุร ฉัตร พันธ์
พรายเพรา มหา พาราติเรก—โดย ราช ประเพณี. ทั้ง พระ ราช พิธี สังฆ—
แด พิธี ไสย เวท เวททาง ศาสตร์—ทุก ประการ. แล้ว ทั้ง พระยา ขุนสาร ยืนสถิตย์
ซ้ายขวา, ทั้ง พระยา อัครราช—สถิตย์ ซ้ายขวา, พร้อม พลธำมด พลพยุห—
ทั้ง ปวง ทุก กระบวน ทบวง การ เสร็จ.

ครั้น รุ่งขึ้น วชิราวุธมหาศุภฤกษ์—อัน อุดม,— บรม ทิพนคร ประเวศน์—
เหนือ นภา โดย—จำรัสดวง.— พระ มหา ราช ครู พระ ครู ประ โรหิต ทวีธา
จารย์, ก็ อัญเชิญ เสด็จ สม เสด็จ พระ เจ้า อยู่ หัว เจ้า ออง องค์—องค์ ภู
พิภุษา ธรรมา ภรณ์,—นวร ด้วย แก้ว กาญจนมณีรัตน ขั้ววาทย์ โอภาส เสร็จ,
เสด็จ ทรง พระราชนทร ยาน มา ขึ้น อัมรินทร์ ไพรยนต์ มหา ปราสาท. พระ
ราช ครู ทั้ง องค์ บุรี ไสย ธรรม—พรหม พิศาจารย์,— ก็ เป้า มหา สังฆ ทักขิณาวุฒิ
ประ โคม แคร สังฆ ตรีย ตนตรี, ที่ อินทเทวี เปน มหา ประถม. สม เสด็จ พระ เจ้า
อยู่ หัว ก็ เสด็จ ใน นำ ข้อง ไชย ข้าราชการ. พระยา ขรรฆา จิรณ ขิบัติ ก็
ตั้ง ข้อง ไชย ประ โคม แคร สังฆ ตรีย ตนตรี, ที่ อินทเทวี เปน ทศิย วาร. จึง
เสด็จ ขึ้น ไพรยนต์ มหา ปราสาท, สถิตย์เหนือ มัตถังคี อาสน์ อลังการ.
หมู่ ทวีธา จารย์ ก็ เป้า สังฆ ทักขิณาวุฒิ, ประ โคม แคร สังฆ ตรีย ตนตรี, ที่
อินทเทวี เปน ทศิย วาร. สม เสด็จ พระ สังฆ ราช ราช อาสนะ ทั้ง ปวง, ก็ สวด
พระ พุทธ มนต์ ถวาย ไชย. พระ มหา ราช ครู พระ ครู ประ โรหิต สุภาวดี ศรี
วิชา จารย์ ทั้ง หลายนั้ แซ่ ข้อง โอม อ่าน อิศวร เวทวิทยมนต์—ถวาย ไชย
พร้อม เสร็จ. ก็ ถวาย มุรธาภิเศก—อาเศียร พาท—สำหรับ การ พระ ราช พิธี
ปราม ภาภิเศก พระ มหา กระษัตริ ราช เจ้า สืบมา. แล้ว สม เสด็จ พระ พุทธ เจ้า
อยู่ หัว เสด็จ เถลิง สิวภุมนิสร—ณ พระที่นั่ง มังคลาภิเศก, อัน พิธี ด้วย
สุวรรณรัตโนภาส. จึง เบิกท้าว พระยา สามนค ราช ครอบ ถอด มา คย มุข

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปราสาท ทอง

๒๓๕

มณฑล กวายน บังคม, แล้ว เบิก สมโภช เลี้ยง ลูก ชุม ทั้ง ปวง เสร็จ.

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปราสาท ทอง.

พุทธศักราช ๑๘๒๒ มี เมษ โทศก, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จ ขึ้น ผ่าน
ถวัลยราชพิภพ, กรุง เทพทวารวดี ศรี อโยธยา มหาศิลาภพพรตน์ ราชธานี
บริบูรณ์อุดม พระ ราช นิเวศน์ มหาสถาน, ทรง พระนาม พระเจ้า ปราสาททอง.
พระองค์ ทรง ทศพิธ ราชธรรม อัน มหา ประเสริฐ. ครั้น รุ่ง เข้า เสด็จ ออก ชุม
นาง ทรง พระ กรุณา ครุฑ ปูน้ำ เหนือ, เจ้า หมื่น สรรพ พันธ์ ภัคดิ์ เป็น พระยา
ราช ภัคดิ์ เจ้า กรมพระ ศติ มหาสมบัต. พระ ราช ทาน เจียด ทอง กระ มี เค้า
น้ำ พาน ทอง เครื่องอุปโภคบริโภค เป็นอันมาก. แด ชุมนาง ซึ่งส่งมา ภัคดิ์—
นั้น, ก็ ตั้ง แต่ง โดย สมควร แก่ ถิ่น ภัคดิ์, พระ ราช ทาน เครื่อง อุปโภค
บริโภค เป็น อัน มาก. แด พระอาทิตย์วงษ์ นั้น ทรง พระ กรุณาโปรด ให้ อยู่ใน
พระราช วัง, กับ ด้วย พระ นม พื้ เสด็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, มี พระ อนุชา
องค์ หนึ่ง ทรง พระ กรุณา ครุฑ ว่า นื่อง เรา คน นี้, น้ำ ใจ กักขะพะ—หยาบ
ขำมิ ได้ มี หิริ โสติดปะ—จะ ให้ เป็น อุปราช รักษา แผ่นดิน ต่าง พระเนตรพระ
กรรณ มิ ได้, ให้ เป็น เจ้า ชื่อ พระ ศรี สุธรรม ราช. ตั้ง บ้าน หวดง อยู่ ริม
วัด สุทธาวาส. แด ที่ บ้าน สมเด็จพระ พัน มี หวดง นั้น, พระเจ้าอยู่หัว ให้
สถาปนา สร้าง พระ มหาธาตุ เจดีย์มี พระ รมย์ รอบ แล มุม พระ รมย์ นั้น
กระทำ เป็น เมรุทิศ, เมรุราย อัน วิชา, แดอบ ด้วย พระ อุโบสถ, พระ วิหาร
การ ปรีย์ญ. แดสร้าง กุฏิ ถวาย พระ องค์ เป็น อัน มาก เสร็จ แล้ว, ให้ นาม
ชื่อ วัด ไร่ วัฒนาราม. เจ้า อธิการ นั้น ถวาย นาม ชื่อ พระ อธิศ เกร, ราช
คณะ ฝ่าย อริยวาดี ทรง พระ ราโชทิศ—ถวาย นิตยภัต พระ กัลป์นา—เป็น
นิรันดร—มิได้ขาด.

อุคักราช ๙๙๓ ปี มีเมื่อยตรัสก, ทรง พระกรุณาให้ช่าง ออกไป ถ้าย
อย่างพระนคร หลวง,— แด ปราสาท—กรุง กับ พุทธา ประเทศ เข้ามา. ให้
ช่าง กระทำ พระราชวัง เป็น ที่ประทับ ร้อน ตำบลริม วัด เทพจันทร์, สำหรับ
จะเสด็จ ขึ้น ไปนมัสการ พระพุทธบาท. จึงเอา นาม เดิม ซึ่ง ถ้าย มาให้ชื่อ
พระนครหลวง. แดในปีที่สร้าง พระนครหลวงนั้น, ก็สร้างปราสาทพระ
ศรีธรรมพรเสด็จกระทำการฉลอง, แดมี มหศพ สมโภชเป็นอัน
นุประการ. พระกษัตริย์ภาพ พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตร, พระ
พุทธเจ้าอยู่หัว, ดำรงศกพิภพมณฑลสถิตลงมา,—ประชาราษฎร เกษมสุข
สมฤต สมาย เพศไภยันตราย—โรคภัยไข้—ก็เบาบาง, อีกหมู่ เสด็จคณิศร—
โยธา ทวยหาญ ม้า ค้าง พรัง พรังมไป ด้วยพลช้าง พลม้า, ผ่าน ตกต้อง ตาม
อุตุกาล ธิญญาหาร ก็บริบูรณ์—ทั่ว ประเทศนิคมชนบท,—พระยศแผ่ไป
นาๆ ประเทศ ทั้ง ปวง, ครั้งนั้น จำเริญอุคักราชเข้ามาค้าขายเป็นอันมาก.

อุคักราช ๙๙๔ ปี ออกจกฉก, ทรง พระกรุณาสร้าง มหาปราสาท
องค์หนึ่ง ๑๑ เดือน เสร็จ, ให้นามว่า, ศรียโสธร—มหาพิมานบรรยงก์—
ในเพลากลางคืน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง พระสุบิน นิมิตร—ว่า, สมเด็จพระ
อัมรินทราธิราช—เจ้าเสด็จลงมา นั่งแท่นพระองค์ โสยาศน์.—ครั้น บอกว่า
ให้ตั้ง จักร พยุห, แด สมเด็จพระอัมรินทราธิราช ก็หายไป. เพลาเช้าเสด็จ
ออกขุนนาง, ทรง พระกรุณา ครั้น เสด็จ พระสุบิน ให้ พุฒามาตย์ ทั้ง ปวงฟัง,
พระมหาราชา พระครู ประโรหิตโหรา พุฒมาตย์ ถวาย พยากรณ์—ทำนาย
ว่า, เพลาเวลานี้ ทรง พระมหากรุณาให้ชื่อ พระมหาปราสาทว่า, ศรี
ยโสธร มหาพิมานบรรยงก์นั้น เห็นไม่ต้องนาม, สมเด็จพระอัมรินทราธิราช
ซึ่งเสด็จลงมาบอกให้ตั้งจักร พยุห, อันจักร พยุหนี้ เป็น ที่ตั้งใหญ่ในมหา
พิไชยสงคราม,—อาจ ข่มเสียได้ ซึ่งจำมิตรทั้งหลาย, ขอ พระราชทาน

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปราสาท ทอง

๒๗๗

เอา นามจักร์ อันนี้, ให้ชื่อ พระมหา ปราสาท ว่า, จักรวัดโพชนครมหา ปราสาท,— ตามลักษณะเทพสังหร—ให้พระสุนทรนิมิตร์ อันประเสริฐ. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครัด ได้ ทรง พัง ก็มีพระไทย บรื้คา—ยิ่งนัก, จึง ให้ แปลง ชื่อ พระมหา ปราสาท ตาม คำพระมหา ราชนคร ทั้ง ปวง.

ในปีนั้น พระราชเทวี—ประสูตร์ พระราช บุตร์ องค์ ๑, พระญาติ วงษ์— เหลือบ เห็น เปน ๔ กร แล้ว ประกट เปน ๒ กร. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครัด แจ้ง ความเห็น มหัท จรรย์, ก็ พระราช ทาน พระ นาม ว่า พระนารายณ์ ราช กุมาร. ในปีนั้น ทรง พระกรุณาให้ สร้าง พระที่นั่ง ใส่อธรรมยทิพ อาสน์ เกาะบางนาง อิน, มี พระราชนิเวศน์ ปรภาคาร ประกอบ พุทธศาสนิก ร่วมวันเปนนที่ สำราญ พระราช หลไทย— ประพาศ ราช กูฏ สุริย วงษ์— อนงค์ นารี ทั้ง ปวง. แล้ว สร้าง พระอาราม เคียง พระราชนิเวศน์ ถวาย เปน ดังฐาน,—มี พระเจดีย์ วิหาร เปน อุททิ—สำหรับ พระ ศาสนา เดรัจฉา บริบูรณ์, แล้ว ให้ นาม ชื่อ วัด ชุมพลนิภาภาย าราม—ใน เดือนนี้ ปลาย ปีนั้น, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จไป ไต่กั้นต์ พระเจ้า ลูกเธอ พระ องค์ อีน, ณ เกาะ บ้าน เถน, ไต่กั้นต์ แล้ว พระราช ทาน นาม ชื่อ เจ้า พ้า ไชย, ๗ นั้น ประสูตร์ นอก ต่าง พระชนนี—กับ พระนารายณ์ ราช กุมาร.

ตุศักราช ๙๙๕ ปีระกาเมษศก, ทรงพระกรุณา ฐาปนา พระปรางค์ วัดมหาธาตุอัน ทำลาย ลง เก่า, เติม โน องค์ สูง ๑๙ วา, ยอดนก สูง ๓ วา. จึง ครัด ว่า ทรงเก่าต่ำนัก, ก่อใหม่ ให้ องค์ สูง เส้น ๒ วา, ยอด นก สูง คง ไว้, เข้า กั้น เปน เส้น ๕ วา. ก่อ แล้ว เห็น เพ็ญอยู่—ให้เอา ไม้ มา แรก ตาม อริฐ เอา บูน บวก, ๙ เดือน สำเร็จ ให้กระทำการ ถอดลง เปน อัน มาก.

ในปีนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชบุตร์ ด้วย พระสนมอีก ๓ พระองค์,

ทรงพระนาม พระไตรภพวาทิตยวงษ์ องค์ ๑, พระองค์ทอง องค์ ๑, พระอินทราชา องค์ ๑ เมื่อ อาสาฬหมาส—เข้าพรรษา, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จพระราชดำเนินด้วย ถิ่นมราช ถัดยา, — ออกไปนมัสการจุดเทียนพรรษาถวายพระพุทธรูปนิมิต วัดพระศรีสรรเพชญ์, เสด็จไปประพาศ

นำพระวิหารใหญ่, ทอดพระเนตรเห็นพระอาทิตย์วงษ์ราชบุตร์พระเจ้าทรงธรรม,— ซึ่งยกออกเสด็จจากราชสมบัตินั้น, ขึ้นนั่งห้อยเท้าอยู่บนหลังกำแพงแก้ว, ซึ่งพระหัตถ์คร่ำว่า, พระอาทิตย์วงษ์องค์อาจมิได้ดังจากกำแพงแก้วให้คำ, ถอดพระอาทิตย์วงษ์ลงจากยศ—ให้ไปปลูกเรือนเสนาไม้ไผ่ ๒ ห้อง ๒ หลังริมวัดท่าทราย, ให้อาทิตย์วงษ์อยู่, ให้คนอยู่ด้วย ๒ คน แต่พอคักน้ำหุงข้าว, ตั้งแถวเสด็จเข้าพระราชวัง.

ในเดือน ๑๒ นั้นทรงพระกรุณาตรัสว่า, พันเพ็ญการ—ราษฎรเกี่ยวเข้าแล้ว, จะเสด็จไปนมัสการพระพุทธรูปบาท, ให้ยกช้างขึ้นไปตกแต่งพระตำหนักใต้ธารทองแดง แดให้โซ่น้ำมาแต่ธารทองแดงให้สนุกสนาน. แดทางสถิตมารค, แต่ทำเจ้าสนุกขึ้นไปถึงท้ายพิภพนั้น, คิดให้มีน้ำแดศาลาโดยระยะทางผู้คนจะได้เอาไศรย. เสนาบดีรับพระราชโองการ, แล้วก็ยกช้างไพร่พลขึ้นไป, เกณฑ์แบ่งให้ตกแต่งพระตำหนักทำเจ้าสนุกนี้. แดแบ่งให้ทำศาลาซุกบ่อบางโขมค. คำบ่อบ่อโคกนั้น, ซุกบ่อริมคันโคกจึงให้ชื่อบ่อโคก. แล้วให้ขึ้นไปซุกบ่อทำศาลาถางทาง, พอพระสงฆ์, แดตามเนตรเดินขึ้นไปเห็นทำศาลาอยู่, เจ้าตามเนตรจึงว่า. ศาลาทั้ง ๕ ห้องนี้, กันเสียสัก ๒ ห้อง, พอเปนฝากรงให้ผู้คนจะได้เอาไศรยนอน, ถ้าไม่มีฝาเสียจะกินเสีย. ช่างทั้งบวงพั้งเจ้าตามเนตรว่า, เห็นชอบด้วย. ครั้นทำแล้วจึงให้นามว่าศาลาเจ้าเนตร. แดที่คำบ่อหนองคนขึ้นนั้นมีอยู่แล้ว, ก็ทำศาลาไว้สำหรับเอาไศรย, แดไพร่ซึ่งทำ

แผ่นดิน สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ปราสาท ทอง ๒๗๙

คำตาดลงไปตักน้ำกินได้ คุณ-ชี-ใบหนึ่ง จึงให้ซื้อหนองคน-ชี. แดช่าง
ทองใหญ่ ยกขึ้นไปทำพระตำหนัก. ริมตำ-ธาร-ท้ายธารทองแดง. กิด
ทอดหน้าบิ๊ตเปิดให้ไหลเชี่ยวมาแต่ธารทองแดง. อันพระราชนิเวศน์
ซึ่งทำนั้นในดง พฤษภา-ราศิ-ร่มรื่น. ชื่อสิริบุปผที่ดำรงราชฤทธิ์ไทย.—
พระบิณฑกเศ-เกษ กระษัตริย์-สรรพแสน สันทุกแล้ว. กิดผ่อนทางชลธารา-
ให้ไหลตื้นลงมายัง ห้วยศิลาตาส. จึงให้นามชื่อ พระราชนิเวศน์ธาร
เกษม-แล้วให้วันจกร-นำออกไปตกแต่งธารโศกปลายธารทองแดง. ที่
เป็นที่ประพาสแห่งหนึ่ง. แดตกแต่ง พระราชนิเวศน์ธารเกษม. แดธาร
ทองแดงบริเวณ พระพุทธบาท. แดสังฆมารค-ทั้งปวง ๓ เดือนก็เสร็จ.

จึงเสนา พฤตมา มาศย์ นำราย การ มา กราบ ทูล พระกรุณา ให้ทราบทุก
ประการ. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครีดีได้ทรงฟัง. ก็มีพระไทย ปรามิทย
ยิ่งนัก. จึงมีพระราชกำหนด ตั้งแก่ สมุหนายก ว่า, ณเดือน ๒ ๔ คำจะ
ไป นมัสการพระบรมบาท,—ให้เตรียมการโดยสมควร สดดมารคให้พร้อม,
สมุหนายก รับ พระราชโองการ แล้วกำหนด ทดหมาย ตั้งทุกพนักงาน,
เจ้าพนักงาน ทั้งปวงให้ต้องไปจัดแจง การทุก ประการ ทุก กระทรวงพร้อมเสร็จ.

ครั้นถึง ผลบุญนาศ-ขึ้น ๒ คำ, เพลารุ่งแล้ว ๒ นาฬิกา ๔ บาท, สมเด็จพระ
บรมพิศว์ พระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงบาตรแล้ว. ก็ทรงเครื่อง สรรพ
ภรณ์บวร. ด้วยแก้ว กาญจนกนกนวดนาไมย, ดำหรับพิไชยราช ยุทธจักร
ราชากุ-สรรพเสร็จ, ก็เสด็จลงสู่พระที่นั่ง ไกรสร มุขพิมาน ไชยจักร
รัตนพิพัฒน์ ด้วยเครื่องสูง โสว, บวรธงไชย ขงฉาน, อลงการ ด้วยเรือ คัน
ทั้งหลาย, เสด็จราชเรือเสนา พฤตมา มาศย์ ราชตระกูล พระหอง คัน เขือก
ปลายเขือกทั้งปวง. ก็เข้าไปรับฉลาก เบน ชนิด ฮัต แออรณพ,—ครบทั้ง
เรือ ประเทียบทุกกรม. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ให้เสด็จ กระบวน พยุห

ภาครา, ยากราไปโดยทางแนวชลมารก, กำหนด ระยะ ทางแต่ ชนวนประจำ
 ทำ พระราชวัง หอดง, ถึง ที่ประทับ ร้อน พระนคร หอดง, เป็น ทาง ๓๙ ๖
 เส้น, พัก พลา พด ทั้ง หาดย รับ พระราชทาน เป็น คู่ๆ สมาย. ครั้น เพลาชาย
 แล้ว ๒ นาฬิกา, ก็เสด็จ ภิรมย์ พลา พด นาเวศ— ไป โดย ลำดับ ชลมารก,
 เป็นระยะทาง ๑ โยชน์ ๒ ๖๑ เส้น. เพลาชายแล้ว ๕ นาฬิกาเศษ, ถึง ทำเจ้าสนุก
 ที่เสด็จ ขึ้น พระราช นิเวศน์, ประทับ แรม อยู่ ๒ เวร, ใน เพลาบ่าย นั้น เจ้า
 พนักงาน ทั้ง หาดย, ก็ตรวจ จัตุรงค์ เสนาองค์ พยุห ภาครา— เข้าจับ ฉลาก,
 ประจำ รื้อ ราย โดย ตำแหน่ง, แล รด พระ ประเทียบ—ก็ เรียบ เรียง เป็น ระยะ
 อยู่ โดย ขบวน ดรรพ เดรัจฉ. ครั้น เพลา รุ่ง แล้ว นาฬิกา ๖ บาท, สมเด็จพระ
 นารถ บรม บพิตร พระพุทธเจ้า อยู่หัว, ก็ ทรงเครื่อง ดำหัวรับ พิไชย สงคราม
 เดรัจฉ, เสด็จ ทรงช้าง ต้นพัว กิณู วิหค—ที่นั่ง รอง มุขมุก เบญจาองค์การ—
 ด้วย พระที่นั่ง พุด ศาด, ทองมู ถลุ ดาย พรหม ราย ด้วย แก้ว กาญจน มณีรัตน
 รัชวาลย์ โอภาส, ด้วยเครื่อง อภิรมย์ รุจิเรข เสวยศรัทศ,— ชุม สาย ดาย
 ดุจรรณ พรหม กอด กัด ถึง บรรจง มาศ ตามตา,— รจนาคด้วย มยุระฉัตรพยับ
 จามรบัง รวือว ไฟ โจร— ประดับ, ดรรพด้วย หมู่ คชินทร—ทั้ง กัน แฉก แฉก
 ค่าย คำพิงศา, ทั้ง หมู่ อัสสุรา เรือง ร้อง หฤหรรษ์—เนียร นาท, หมู่ พลุ
 ราชรถ—เรียง ระวัง ขอน งาม ไสว, หมู่ พลา พด ไกร—ก็ คับ คั่ง พร้ง พร้อม
 โดย ขบวน เดรัจฉ, ทั้ง รด พระ ประเทียบ ทาง นาง พระ ต้นมู มริพาร.—สมเด็จพระ
 พระเจ้า อยู่หัว ก็ เสด็จขึ้น พด ทวยหาญ พยุ ภาครา, โดยแถว รัดยาทุเรศ
 อรัญ—ร่ม รื่น ระโหฐาน พันทุก, อธิก ด้วย ศัพท์ สำเนียง เสียง โกลา หด ช้อง
 กอดอง ชะนะ ไกรมกณ, เพียง แผ่น พื้น พลุ ราชรถ กับ ปนาท, อัน บวร
 ราชอนงค์ นาง—ใน รด พระ ประเทียบ เรียบ เรียง ก็ ชวน กัน เมื่อง เม็ดชม—รุก
 ชาติ อัน ผิดข้อข้อ ผด เป็น พุ่ม พวง ผลานา เนก—ใน แนวพนัศ,—ทิว เกื้อน

ทุกข์ฐาน—ตาม คง, ก็เสด็จฯ ไปยัง พระราชนิเวศน์ท่าหมึก ชวร เกษม
เพตารุ่งเช้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, เสด็จฯ พยุพนาตรา มา นมัสการ พระพุท
บาท, กระทำสักการบูชา เป็น มหาพรต ยิ่งนัก, แล้วให้มี มหาพรต
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว—๗ วันเป็นกำหนด. พระองค์ก็บริจาคราชทรัพย์—ให้ทานแก่ยาก
ฉวรณิกทุกวัน เป็นอันมาก. สมเด็จพระพุทเจ้าอยู่หัว, เสด็จฯ นมัส
การเข้าเฝ้า มีไฉไล จนครบ ๗ วัน, แล้วเสด็จฯ ประพาศ ชวร ไฉก ชวร
ทองแดง, แด่ห้วยเขาถ้ำ ชวร เด็กร, ก็เสด็จฯ กลับยัง กรุง เทพมหานคร
ศรีอยุธยา

พุทธศักราช ๒๔๗๗ ปีชวดขลุ่ย, สมเด็จพระพุทเจ้าอยู่หัว, เสด็จ
ไป พระราชทานเพลิง, พระเจ้าลูกเธอ ฝ่าย ใน ณ วัดไชยวัฒนาราม, ได้
เนื้อในท้องเผาไหม้ไหม้ส่งโดยว่าต้องคุณ.—ครั้งนั้น พระราชราชวรฤๅกกันว่า,
จะให้คนทำหรับตำราที่หมอสั่งผู้เฒ่าผู้แก่, ต่างคนต่างกลัวความผิด,
บันดา มีตำหรับตำราความรู้วิชาการ—ก็ทิ้งน้ำเสียสิ้น.

พุทธศักราช ๒๔๗๘ ปีชวดขลุ่ย, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้รับ ทอ
ดถาน พระอิสริยยศ, พระนารายณ์,—ขึ้นมากลางยังชุก. ในปิ่นนี้ให้ยกตำแหน่ง
พระราชวังออกไป, ให้สร้างพระมหาปราสาทพระวิหาร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. วัน
หนึ่งเสด็จฯ มาทอดพระเนตรเรือกิ่ง, ช่างรับพระราชทานอยู่ยังมีไฉไล
คาเรือกิ่ง, ทรงพระกรุณาให้นายมันมหาตม์ เด็กบ้านนอกเอาคาเรือกิ่ง
คิดเข้าถัดกับตาข่ายเป็นตาขาว, หางคาเรือถัดกับไปข้างบัก, ทอดพระ
เนตรเห็นครี ว่าดีอยู่, ให้เอาตามนายมันคิดนั้นเถิด. พระราชทานเงิน
๕/- เลื่อนผ้าดำวันหนึ่งในวันจันทร์เพ็ญเดือน ๘, เสด็จฯ ออก
ไปปฏิบัติพระสงฆ์ ณ วัดไชยวัฒนาราม. สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ทรงพระ
เยาว์, ก็ตามเสด็จฯ ไปหาพระองค์. แต่พระนารายณ์ราชกุมาร พระชนม์

ได้ ๕ พรรษา นั้น ประชวร, พระเจ้าอยู่หัว ทรง พระกรุณา ครว้ ว่า, บ່วย
อยู่ แล้ว อย่า ตาม ไป เลย. เพลา เช้า นั้น ฝน ตก พริ้ว อยู่, พระนารายณ์ ราช
กุมาร เสด็จ ออกไป เล่น ที่ เกย, พระ สนม พี่เลี้ยง ทูล ห้าม ก็ ไม่ ฟัง, จะ ถวาย
พระ กอด ก็ ห้าม เสีย, พระ สนม พี่เลี้ยง ก็ จน ใจ ต้อง เล่น อยู่ ด้วย, พระ
องค์ ยืน ยุบ เสา หัก ไชย อยู่, สดนี้—ถึง ต้อง หัก ไชย แดก คด ดก ลง ไป จน
ดิน. พระนารายณ์ ราชกุมาร จะได้ เป็น อัน คราย หา มิ ได้, พระองค์ ยืน ยุบ
หัก ไชย ทรง พระ สรวอด อยู่ ตาม ประสา พระเยาว์,—แต่ พระ สนม พี่เลี้ยง สดบ
ไป สิ้น. สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว ได้ ยืน เสียง สดนี้ นั้น ทรง พระ ราช วัง, ก็
ตก พระ ไทย ครว้ ให้ ข้าราชการ เข้า ไป ดู, ข้าราชการ เข้า ไป กลับ ออก มา กราบ
ทูล ตาม ซึ่งมี เหตุ นั้น, ให้ ทรง ทราบ ทุก ประการ. สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว
ได้ ทราบ ดังนี้, เร่ง ให้ หมอ เข้า ไป แก่ คน ทั้ง ปวง. ครั้น ปฏิบัติ พระสงฆ์
แล้ว, เสด็จ กลับ เข้า พระ ราช วัง. ทอด พระ เนตร เห็น สดนี้ ประจักษ์, ทรง
พระ กรุณา ครว้ ว่า, ราชบุตรี นี้ จะมี บุญ อยู่. แล้ว ให้ สมนิกธ สมเด็จ พระ
เจ้า ลูกเธอ พระนารายณ์ ราชกุมาร ๓ วัน.

ดุษฎี ๑๙๙๙ ปีฉลู นพศก, พระอาทิตย์ วงษ์ ฅบ คิด กับ ขุนนาง, ซึ่ง
เป็น โทษ ถอด เสียด ราชการ แต่ ก่อน นั้น. ครั้น ได้ พวก ๒๐๐ เศษ, เพลา
ย่ำ ของ รุ่ง เบ็ด ประตู่ ก็ ทรู กัน เข้า ไป ใน พระ ราช วัง, ถึง นำ สิงห์—สรวเพ
ปราสาท ไห่ ร้อง อื้อ อึง. สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว ไม่ ทน รั พระ องค์ ถึง เรือ พระ
ที่นั่ง, ลอย อยู่ นำ ขนาน ประจำ ทำ, ครว้ ให้ คารว ไป เร่ง ขุนนาง เข้า ไป
จับ เหล่า ร้าย. เสนาบดี ทั้ง ปวง รั ก็ พา กัน ฅม ไพร เข้า ไป ได้ ก็ พวด พระอาทิตย์
วงษ์ แดก กระจาย, จับ เอา ตัว พระอาทิตย์ วงษ์ ได้. สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว
เสด็จ เข้า พระ ราช วัง, ตั้ง ให้ พิจารณา เอา พวก ขบถ ซึ่ง ฅบ คิด กับ พระ
อาทิตย์ วงษ์ นั้น ได้ สิ้น, ก็ ตั้ง ให้ เอา ประหาร ชีวิต เสีย ณ ดง แกลง.— รุ่ง

ขึ้นวันหนึ่ง, นายช่างต้นโคบุตรเดินหมากรุกอยู่ในโรงช้าง, อสนีตก
ลงนายช่างตาย, แต่ช่างต้นโคบุตรจะได้เป็นอันครายหายไป.

ลัทธิราช ๑๐๐๐ ปีชาดสัมฤทธิ์ศก, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคริสต์ ปกษา
แก่เสนาพดมา มาตย์ราชประโรหิต ทั้งหลายว่า, บัดนี้จุลศักราช ถ้วน ๑๐๐๐
ปี, การกระตัญจะ—จะบังเกิดไปภายในหัวประเทศธานีน้อยใหญ่เป็นอัน
มาก. เราคิดว่าจะเสียดพระบารมีลงศักราช บัดนี้ชาดสัมฤทธิ์ศก, จะ
เอาบุญเป็นสัมฤทธิ์ศก, ขึ้นดิถีวารจันทร์—เถลิงศก, ให้กรุงประเทศ
ธานีนิคมชนบททั้งปวง, เป็นสุขไพศาล—สมบูรณ์ทุกทวารายุก,— ท่าน
ทั้งหลายจะเห็นประการใด เสนาบดีมนตรีมุข มาคยา กราบทูลพระกรุณา
ว่า, ซึ่งทรงพระราชดำริห์ทั้งนี้, เพราะทรงพระเมตตาแก่สัตว์โลกย์,
ได้ชื่อว่ามีมาตย์กับประณาน สัมปัต—อะสังขาริก.— ประหนึ่งสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวตั้งพระไทยบำเพ็ญการกุศล, เป็นศาสนะปะกัมภ—พระพุท
ศาสนานุประมาเหมือนเนื้อนาบริสุทธิ์ดีอยู่แล้ว, ถึงจะหว่านพันธ์สิ่งใด
ลงจะได้ผลเป็นแท้, ซึ่งพระองค์ตั้งพระไทยจะลงศักราช, ให้ประชา
ราชฐเป็นสุขนั้น, เห็นเทพยเจ้าก็จะช่วยให้สมพระไทยปราดนา.

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, คริสต์ได้ทรงฟังมุขมนตรีกราบทูลดังนั้น, มี
พระไทยโสมนัสปราโมชยิ่งนัก. จึงให้พดมาจารย์ผู้รู้ตำหรับพระรา
ษี, ไปจัดแจงตกแต่งการทั้งปวง, พดมาจารย์รับพระราชโองการ
แล้ว, ก็ให้กตหมายสั่งทุกพนักงาน, ให้ทำเอาพระดินเฐราชนำจักรวดี
โพชนันต์มหาปราสาท, มีเขาไกรลาส,—แะเขาสัตพันธ์—ล้อมเอาพระ
ดินเฐเป็นชั้นๆออกมา, แล้วให้ช่างกระทำรูปอสูร กุมภภัณฑ์—คนธรรพ์—
กษัตริย์ ทานพ—พระฤๅษี สัตว์—วิหยาธร—กินนร—นาค—สุนทรณ— ทั้ง
๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
หลาย, รายเรียงโดยระยะเขาสัตพันธ์ไว้แล้ว ให้กระทำรูปสมเด็จพระอมริน

ทูลราชกิจอยู่ ณ ยอดเขา พระสินธุราช เปนประธาน. จึงให้ทูลวิชา
จารย์—แต่งกายเปน พระอัครราช— เปน พระพิษณุ,— พระพาย,— พระ
พิรุณ,— พระเพลิง, พระยม, พระไพศร, พระจันทร์, พระอาทิตย์. รูป
เทพยเจ้า ทั้ง ๑๒ ราศี, แวดล้อม สมเด็จพระอัมรินทร์ราช, โดยอันคัม
ภักดี เทวราช,— จึงเอาแผ่นสุวรรณชาติ—ดิถีอักษร—ด้วยชาติหรรษ—
เปน ศักราช ใหม่ บันทึกหนึ่ง. เปน ศักราช เดิมบันทึกหนึ่ง, ได้พานจำหัด
สรรพางค์วางไว้ หน้า สมเด็จพระอัมรินทร์ราช, ได้มหาเสวตรฉัตร, ยอดเขา
สินธุราช. แด่เชิงเขา ดัศพันธ์, ทั้ง ๘ ทิศ นั้น กระทำรูปช้าง อัญญา— ยืน
๘ ทิศ เปน อาทิ, คือ ทิศบูรพ์—ไว้ พระยาเสวตรกฤษ, — ทิศอาคเนย์—
โรมหัตถินทร—ไว้ พระเพลิง. ทิศทักษิณ—รัตนนาถกฤษ,—ไว้ แก้วมุกดา.
ทิศหริ,— อัญญา—ไว้ นิลอุบล. ทิศปรวาล,— โกมลกฤษ,—ไว้ แก้ว
ไพฑูริย์. ทิศพายัพ,— สวรรนิลาภ,—ไว้ แก้วอินทนิล. ทิศอุดร,—
ทิศอีสาน,— เสวตรคชาธาร—ไว้ ชาวฮ่อ. แด่หว่างช้าง อัญญานั้น, ก็วาง
อัครราช—๘ หมู่. นอกนั้น ตั้งราชวัติฉัตร ของไชยของประจักษ์. แด่คัน
ถ้อยคัน อ้อยประดับประดาด้วย พุ่มพุ่มมณีนีลชาติ—ต่าง ๆ เปนมโหฬาร
ตาตาช แด่ตั้งพิธี โดยฉัตร ณ เชิงเขา ดัศพันธ์ ทั้ง ๘ ทิศ รอบราช, แด่
ตั้งขัฏฐิยคนตรี พิณพาทย์ ของไชย เกร์บันณเทาว์ โกตาหุด, แด่เทียบขนัดพล
ทั้งกล่าบาท,— เปนชั้น ๆ ออกมามากนัก. แด่ในจังหวัด ไชยยนต์มหาปรา
สาท, ก็ระนาถกต่าง พระที่นั่ง บัดถึงกษัตริย์อันวิจิตรไว้ ณ อยุธยา กฤษ
ภณทั, แด่เชิญ พระปฐมมากร แด่พระไตร มีฎกธรรมมาตั้ง เปนประธาน,
นิมนต์ พระสงฆ์ ตั้งฆราวาส ราชาคณะคาม วาตี อรัญวาสี, มาสดพระพุท
บุริศ—มหา มงคลสูตร อันประเสริฐ. ทูลวิชาจารย์จัดแจงการทั้งปวงนั้น
เสร็จ. จึงกราบทูล สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ทราบทุกประการ ครั้นได้

ศุภวาร มหามงคลฤกษ์, พระบาท สมเด็จพระบรม นารถ บรม พิศัย พระพุทธเจ้า
อยู่หัว, ก็ ดำรงองค์ ทรง ดำรง พิศัย-วิชา เสด็จ. เสด็จ ทรงมหา ราชนทร
ยาน กาญจน อตองกฐ รจนา, พร้อม ด้วย พฤมาจารย์ ทั้ง ปวง. เสด็จ มา
ประทับ เกย ณ เสด็จ พันธะบรรพ. เสด็จ บท บาท-ยาศรา ขึ้น ไป ยัง ยอด
เขาพระดีนรราช, พระ องค์ ก็ ถวาย อภิเษก-พระ บรม รัตนคยาธิคุณ-
สุนทรภาพ, ด้วย เบญจางค ประดิษฐาน บรมมี โดย พระไทย ปราดนา.
แล้ว ยอ พระกร-เบือง ขวาลบ ศักราช เคน นั้น เสด็จ เสด็จ. พราหมณ์ที่ แต่ง
กาย เปน พระ อิศวร, พระ นารายณ์ เปน เทพย เจ้า นั้น, ก็ ถวาย ไชย ถวาย
พร โดย ดำรง ใญ่ถกวิจิ-พรหม ทวิชาจารย์ ก็ เป่าสังข์ แครตริยคนตร์, พิณพาทย์
ฆ้อง ไชยเกร- มี สนั่น-ศัพท ก้อง ไกลาหล- ทั้ง พระ นคร. แล้ว
สมเด็จพระ พุทธ เจ้า อยู่หัว เสด็จ ถวาย ยัง พระ ราช มณเฑียรสถาน.

รุ่ง ขึ้น ทรง พระ ราชดำริห์ จะ ให้ ทาน, แก่ หมู่ จรรณิก-รอบ เมือง
จึง มี พระ ราช โองการ ให้ มหา อำมาตย์ ตก แต่งพระ นครให้ เสด็จ แต่ ในวัน,
อำมาตย์รับ พระ ราช บริหาร แล้ว ก็ ให้ เจ้าพนักงาน จัดแจง, แวด สดถนารก
รัฐยาทุบ ปราม ให้ราบรื่น เปน อันดี, ทั้ง ราชวัติ ฉัตร ธง บั๊ก คัน ถัดด้วย คัน
อ้อย โดย ระยะทาง, ให้ ตั้ง ไม่ ถัดปฤกษ์-ห่าง กัน ๑๐ วา รอบ พระ นคร,
พร้อม โดย พระ ราช บริหาร.

ครั้น เพลา รุ่งเช้า แล้ว ๓ นาฬิกา ๖ บาท ได้ อุดมฤกษ์, สมเด็จพระ พุทธ
เจ้าอยู่หัว, ก็ ทรง เกร็ง สำหรับ ขัตติยราชสังการาภรณ์-บุรุษวิภูษิต-เสด็จ.
เสด็จ ทรง พระยา กุญชร-ตัว ประเสริฐ, แด ถวาย ช้าง นั้ณวาง พานทองรอง
ที่ รั้ว,— สำหรับ จะ ไปรยทาน, พร้อม ด้วย เสด็จคนนิกร ทวยหาญ—โดย
เสด็จ จะ นับ มีได้. ครั้น ออก จาก ทวาร พระ ราชวัง แล้ว, พระ เจ้า อยู่หัวก็
ไปรย ทาน แก่ ยาจก จรรณิก ทั้ง หลายนับ, เสด็จ ไป ถึง ถัดปฤกษ์คันไค

ก็ให้หยุด, ให้พนักงานซึ่งขึ้นอยู่นั้นไปรยทาน, แลหว่างคันก็ดลพฤกษ์
พระองค์ก็หยุดไปรยทานไปโดยลำดับ, จนรอบพระนครแล้วเสด็จเสด็จ
กลับพระราชวัง. ในลำดับเดือนนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบริจาคนิพนธ์
ทรัพย์-และราชพาหนะ, — กระทำสักตังคณูมหาทาน, — เปนทานแก่พราหมณ์
ทวิชาติชาติและจากวรรณทุกทั้งปวง เปนชาติ. คือช้าง ๑๐๐, ม้า ๑๐๐,

ทาสชาย ๑๐๐, ทาสหญิง ๑๐๐, เงิน $\frac{๑๐๐}{-}$ ทอง $\frac{๑๐๐}{-}$ ราชรถ ๑๐๐,
แถมแต่งการออกธนามมีมหรสพสมโภชศิวาร, — เปนมโหฬารฉิมกรยิ่งนัก

ในปีนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ให้มีราชศาสน์ไปกรุงรัตนบุรี
อังวะ, — ในพระราชศาสน์นั้นว่า, สมเด็จพระเจ้ากรุงเทพมหานครศรี
อยุธยา มหาพิศมณ พ้นเสด็จประพาสมาเสกผ่านพิภพโดยสุริยสวรรค์มาขึ้น
ถวัลย์ราชประเพณี, มีพระราชหฤทัยหมั่นน้อมพระบรมโพธิญาณ. —
บำเพ็ญทานการกุศลเป็นพระอุทิศบูชา — แท้มีได้หวาดหวั่นไหว, ตั้งพระ
ไทยที่จะไว้สัจให้พ้นห้วงมหรณพพิศดาร — กล่าวคือตั้งสารวัตร. — มัก
เห็นว่ากระตือรือร้นถึงแก่สัจทั้งหลายทั่วประเทศธานีใหญ่ น้อย ทั้งปวง,
เพราะจุลศักราชถ้วน ๑๐๐๐ ในปีชาติสัมฤทธิศก. จึงอุสาหะกระทำ
สัตยาธิฐานแล้วตั้งพระราชพิธีบวงสรวง, เอาบุญเป็นสัมฤทธิศก, ขึ้น
ติดฉัตรฉัตรถึงศก, เปนทวารายุก, เพื่อจะให้ทั่วประเทศธานีใหญ่
น้อย ทั้งปวงเป็นบรมสุขสมบรมทั่วกัน, ให้พระเจ้ากรุงอังวะแลเมือง
ขอบอันเสมาทั้งปวงใช้ศักราชตามพระนครศรีอยุธยาอันเกิด, ตั้ง
พระราชศาสน์ไปเมืองของอุให้เมืองของอุส่งไปกรุงอังวะ.

ครั้นจุลศักราช ๑๐๐๒ ปีมีโรงโศก. พระเจ้ากรุงอังวะแต่งทูตานุ
ทูตจาทูลพระราชศาสน์มา, แลในพระราชศาสน์นั้นว่าพระเจ้ากรุงรัตน
บุรีอังวะอันตั้งอยู่ในธรรมสาครราชธานี, — แลมีบ่อแก้วบ่อทองเป็น

พื้นเมือง. ขอจำเริญ ทางพระราชไมตรี—มายังสมเด็จพระเจ้า กรุงทวารวดี—
ด้วยแจ้ง กฤติ ศัพท์—ไปว่า, สมเด็จพระเจ้าทรง ชรรมนั้นก็วงศ์—ไป แล้ว,
พระองค์ ขึ้น ผ่าน พิภพ ตาม ราช ประเพณี. มี พระกฤติศัพท์—กฤติคุณ—ใหญ่
ยิ่ง กว่า กระษัตรา ชีราช—แต่ ก่อน, ที่ ประ กอบ ด้วย ปราสาท ทอง แด่เสด็จ
กฤษณชาติ ตัว ประ เจริญ เป็น ศรี เมือง—นั้น. ฝ่าย กรุงรัตน บรูระ ยังจะมี
ความ ยิน ต์นัก, มัตนี้ ให้ ทูตา นุท มา ตาม ข่าว พระ ศพ ตาม ประเพณี.
แต่ จำเริญ ทาง พระราช ไมตรี ด้วย. ประการ หนึ่ง ซึ่ง พระ องค์ จะ ให้ ใช้
ศักราช ตาม พระนคร ศรีอยุธยา. ฝ่าย กรุง รุกาม ประเทศ,—แต่ รามัญ
ประเทศ,—ได้ ใช้ ศักราช เดิม หลาย ชั่ว กระษัตริย์ มาแล้ว. ครั้น จะ ใช้ ตาม
มี พระ ราช คำสั่ง ไป นั้น เกรง จะ พ้น เพี้ยน. ซึ่ง พระเจ้า กรุง ทวารวดี ตอบ
ได้ ก็ ให้ พระองค์ ใช้ เกิด. ครั้น แปร แล้ว สมุหนายก—เอกราบ ทูล พระ
กรุณา, ทรง เคือง พระ ไทย ครัสต์ ว่า. อ้าย พม่ามัน มิ ใช้ ตาม เรา ก็ แล้ว
ไป. ครั้น นั้น เสด็จ ออก มุข จักรวรรดิ ไพรยนต์ มา ปราสาท, แยก แยก
เมือง เข้า ถวาย บังคม, ครัสต์ พระราช ประมุข ด้ยการ ๓ นั้ แล้ว, ตั้ง ให้
เลี้ยง แยก เมือง ก็ เสด็จ ขึ้น. เจ้าพนักงาน ขก ของ มา พระ ราช ทาน, แยก
เมือง มิ ได้รับ พระ ราช ทาน ว่า, อย่าง ชรรมน เนียม กรุง ยังวะ, ถ้า ทูตา นุท
ไป เยี่ยม พระ ศพ, ห้าม มิ ให้ รับ พระ ราช ทาน. เพศา เป็น สมุหนายก
กราบ ทูล, ทรง พระ กรุณา ให้ ค้อ ว่า แยก เมือง ว่า, อย่าง ชรรมน เนียม กรุง
พระ นคร ศรี อยุธยา, ถ้า ไป เยี่ยม ศพ ย่อม แ่ง ของ มริ โภค เลี้ยง ให้ อิ่ม
หน้า, จึง ได้ ชื่อ ว่า นั้ ถือ กัน. นี้ ตัว มา กรุง พระ มหา นคร ศรี อยุธยา
แล้ว ไม่ รับ พระ ราช ทาน นั้น, ไม่ นับ ถือ กรุง พระ นคร ศรี อยุธยา หรือ ๆ
ว่า สิ่ง ของ ซึ่ง พระ ราช ทาน นี้ ไม่ ดี เหมือน กรุง ยังวะ ถ้า ไป ค้อ ว่า แยก
เมือง ค้อ ค้อ อยู่ ไม่ รับ พระ ราช ทาน, ก็ ให้ เอา สิ่ง ของ ราช รด คี่ชะ ดง แล้ว

ขับเสี้ยจากเมือง—เจ้าพนักงาน ก็ไป ค่ำว่าโดยพระราชโองการ. แล
เมืองก็มีได้รับพระราชทาน, เจ้าพนักงานก็เอาสิ่งของราชวัตถุซึ่ง
เมืองแล้วขับเสี้ยจากพระนคร.

พุทธศักราช ๑๐๐๓ ปีมะเส็งตรีศก, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราช
ดำเนิน, ลงไปประพาศพระที่นั่งโดยสวรรคตทิพยอาสน์. วันนั้นเสด็จ
อยู่แรมเพลาค่ำออกมาขึ้นอยู่นำมุก. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จ
พระราชกุมารสองโคม, อดนี้ตกลงต้องนำบันแว่นประทับรูปสัตว์, ตกกระ
จากลงมารอบพระองค์. สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว, แลสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว, จะได้เป็นอันทราบหาไม่ได้, ทรงพระกรุณาให้พระโหรา
นายถวายพยากรณ์ว่า, เปนมหาศุภนิมิตร์,—จะทรงพระกฤษฎาธิการยิ่ง
ขึ้นไป, แล้วจะได้พระราชอาณาเขต.—ถึงเดือน ๑๐ กำนันอธิมัตถ์—
ถูกคำเมืองเทศ.—บันทุกพรรณผ้าแดงได้ม้าเทศ ๓ ศอก ๒ นิ้ว เข้า
ถวาย ๒ ม้า, กับกันหยัน ผักตำถนยาราชาวดีประทับ นพรัตน์—เดิมหนึ่ง,
กับสิ่งของนอกนั้นเป็นอันมาก.

พุทธศักราช ๑๐๐๕ ปีมะแมเบญจศก, พระโหราถวายกฤษฎาธิการ—ว่า,
ใน ๓ วันนี้จะเกิดเพลิงไหม้ในพระราชวัง. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวครี
ได้ทรงฟังตกพระทัย, ด้วยโหราคนนี้ทนายแม่นยานัก, ครั้งหนึ่งเสด็จ
อยู่ในพระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท, มุสิกะ—ตกลงมา, ทรงพระกรุณา
เอาขันทองครอบไว้, ให้หาพระโหรามาทนาย. พระโหราคำนวนแล้ว
พูดว่าสัตว์ ๕ เท้า. ทรงพระกรุณาครีว่าที่สัตว์, พระโหราขึ้นคำนวน
แล้วพูดว่า ๕ ศอก, ทรงพระกรุณาครีว่าสัตว์ ๕ เท้า นั้นถูกอยู่แล้ว, แต่
ที่ ๕ ศอกนั้นผิดแล้ว. ครั้นเปิดขันทองขึ้นเห็นถูกมุสิกะ—คานอยู่ ๓ ศอก,
กับแม่ตัวหนึ่งเป็น ๕ ศอก. ที่ทรงพระกรุณาครีว่าสัตว์พระโหราจับ

สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว คริสต์ ไท่ทรง พัง มี พระไทย ปราโมชยิ่งนัก. ครั้ง นั้น
 เพลิง ไหม้แต่พระ ที่นั่ง มังคลาภิเศก ที่ชื่อ ปราสาท ทอง. แต่พระ ที่นั่ง จักร
 วรดีโพชนันต์มหา ปราสาท, แต่พระ ที่นั่ง อรรพเพชปราสาท จะได้ ไหม้ด้วยหา
 มิได้. สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว เสด็จ เข้าพระราช วัง ทรง พระ กรุณา ให้ข้าง
 จัป การ ก่อพระ มหา ปราสาท, แต่ ทำคตัง เรือน ข้าง ใน ทั้งปวง ๓ เดือน
 เรือน ข้าง ใน เสร็จ, แต่พระมหา ปราสาท มี ๑ จึงสำเร็จ, ให้นาม ชื่อ
 พระ วิหาร สมเด็จพระ.—

พุทธศักราช ๑๐๐๖ ปีวอกฉศก, สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ปราสาท ทอง
 กรอง พิกพ มณฑล สมลตต สัมาชานา จักร,—พริก พร้อม ด้วยหมู่ จตุรงค์—
 เรือง พระเศษเศษานุภาพ, พระบรม โพธิ์ สมภาร, สมณพราหมณาจารย์,
 และไพร่ พัว ขำ วัณธเสมา เปน คู่สมบุรณ ทัว หน้า

แผ่นดิน สมเด็จพระ เจ้า พ้าไชย

พุทธศักราช ๑๐๑๗ ปีมะเส็งปศศก. สมเด็จพระเจ้า อยู่หัว ทรง พระ ประ
 ชวรหนัก, แปลงสถาน—ลงไป อยู่พระที่นั่ง เบ็ญจรัตน์,—ทรง พระ กรุณา มอบ
 ราช สมบัติ, แต่พระ แฉ่ง ขรรค์ ไชย ศรี—ให้ สมเด็จพระ เจ้า ลูกเธอ เจ้า พ้า
 ไชย, อยู่ ๓ วัน เพลา ๓ ยาม ก็เสด็จ สวรรคต, พระเจ้า อยู่หัว ปราสาท
 ทอง อยู่ ใน ราช สมบัติ ๒๖ พรรษา, เจ้า พ้า ไชย ก็ได้ครอง ราช สมบัติ.

แผ่นดิน สมเด็จพระ ศรี สุธรรมราชา.

ครั้น อยู่มา พุทธศักราช ๑๐๑๘ ปีวอกอัฐศก, สมเด็จพระ นารายณ์ เปน
 เจ้า ก็ให้คน สอด แนม ออก มาคิด ราชการ, ด้วย พระ ศรี สุธรรมราชาผู้
 เปน พระ เจ้า อาว,—ๆ ก็กำหนด เข้าไป. ครั้น เพลา คำ พระ นารายณ์ เปน

เจ้า, ก็ภาพระฐินฐา—ของ พระองค์ลอบหนีออกทางประตูติดสระแก้วไป
หาพระเจ้าอาว์, พระศรีสุธรรมราชา กับ พระนารายณ์ราชันดา, ซุ่มผู้คน
พร้อมแล้วก็ยกเข้า มา พระราชวัง, กุมเอาตัวเจ้าฟ้าไชย ไปสำเร็จโทษ
เสีย ณ วัด โศก พระยา. พระศรีสุธรรมราชา ก็ ได้ ผ่าน พิภพ กรุงเทพ ทวาร
วัด ศรีอยุธยา. ครั้นให้สมเด็จพระนารายณ์ราชันดา เป็นอุปราช—สมเด็จพระ
นารายณ์เป็นเจ้า ก็เสด็จ อยู่ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล, อยู่มา
๒ เดือนเศษ สมเด็จพระศรีสุธรรมราชา พระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตรเห็น,
พระราชกัณยานี—น้องพระนารายณ์ราชันดา, ทรงพระรูปศิริวิไล—เลิศ
ลักษณะนารี, ก็มีพระไทยเล่นหาผูกพัน ปรากฏจากดั่งขลุ่ยลม,—จึง
ให้หาขึ้น ไปบนที่, หวังจะร่วมรักสังวาส ด้วยพระราชกัณยานี ๆ มิได้
ขึ้น ไปหนีลง มาพระตำหนัก, แล้วบอกเหตุกับพระนม ๆ, จึงเชิญพระ
ราชกัณยานีเข้าไว้ในคูพระสมุด หามออกมา, เชื้อว่า—จะเอาพระสมุดไป
ยัง พระราชวังบวรสถานมงคล นายประตูก็มีได้ส่งเสีย, ครั้นไปยังพระ
ราชวังบวรสถานมงคลแล้ว, พระราชกัณยานีก็ออกจากคูเข้าเฝ้าสมเด็จพระ
พระเชษฐาธิราช ทรงพระกรรแสง ทูลประพูนทิเตศ—ทั้งปวง, ซึ่ง สมเด็จพระ
พระเจ้าอาว์เป็นพาดพิง. —สมเด็จพระนารายณ์บรมบพิตรเป็นเจ้าได้ทรง
ฟังก็ ทรงพระโทมนัสน้อย พระไทยนัก จึง ครัดว่า, อนิจา พระเจ้าอาว์,
เรานี้คิดว่า สมเด็จพระบิตุราช สวรรคตแล้ว. ยัง แต่ พระเจ้าอาว์ ก็
เหมือนพระบรมราชบิดายี่เยื่อ, จะได้ ปกป้อง พระราชวงษานุวงศ์สืบไป,
ควรฤา มาเป็นดังนี้ได้. พระองค์ ปรากฏจากหิริโศก—แล้ว, ไท้จะ
ครอบครองราชสมบัติเป็นยุคธรรมได้เท่า, หน้าที่จะร้อนอกสมณ
พราหมณ์, อาณาประชาราษฎร์ฟ้า ฟ้าแผ่นดินเป็นแท้. จะจะได้มิได้,
ด้วยพระองค์ก่อนแล้ว จำจะ สำนึกตามจะเลี้ยงเอาพระบารมีเป็นที่พึ่ง. พระ

นารายณ์ทรง พระ ราชดำริห์แล้ว จึงให้หา ขุนนาง เข้า มาใน พระราชวัง, ครั้น
แจ้ง ประพฤติ เหตุซึ่ง จะ ทำ ยุทธ นั้น. ขุนนาง ทั้ง หลาย ได้ แจ้ง ใน รับ สั่ง
ดังนั้น, ต่าง คน ก็ ทูล อธิบาย ขอเอา ชีวีศวร เป็น แขน เทน พระคุณ ทุก คน.
สมเด็จพระนารายณ์ เป็น เจ้า ไ้ ทรง พัง มี พระไทย ปราโมชยิ่งนัก, ครั้นให้
กระทำ มงคล แต่ง ให้ คน ทั้ง ปวง ได้ เป็น ดำคัญ, แล้ว ให้เอา ใบ เต้า เป็น
ประเจียด สำหรับ เมื่อจะ ยุทธ นั้น, เพราะเหตุว่า พระ ศรี สุธรรมราชา
ชิราช ใช้, พระ ชนม์วารวันศุกร์,—แต่ ใบ เต้า นั้น เป็น นาม แห่ง อธิราช—

ครั้นแล้ว สมเด็จพระบรมบพิตร พระนารายณ์เป็นเจ้า, ก็ให้จัดการ บูชา พระ
ศรีรัตนไศรย, แด่ พระอิศวร, พระนารายณ์เป็นเจ้า, แด่เทพยดาผู้มี
ฤทธิสิทธิศักดิ์ทั้งปวง, ดำรัสสั่ง ขุนเสนา ไชย, ขุนจันทราเทพ, ขุนทิพ
มนตร์, ขุนเทพมนตร์, ขุนสิทธิศรัทธัน, ขุนเทพ ศรี ชรรณวัฒน์, ให้คุม
ไพร่พล ๑๐๐ อยู่รักษา พระราชวัง บวรสถานมงคล. ใน วัน ๕ ๑๒ ค่ำ,
เพลาสายแล้ว ๕ นาฬิกาเศษ, สมเด็จพระบรมบพิตร พระเป็นเจ้า, ก็แต่ง
พระองค์ สรรพ สำหรับ การ พิไชยยุทธ, จึงทรง พระ ตีโตก—อธิฐาน แล้ว,
ก็เสด็จ ทรงช้าง คั่น พลาย มงคล ไชยเรศ,—ครั้นให้ พระ เทพ เศษเป็น กลาง
ช้าง พระที่นั่ง, ขุนพระศรี ความ. แด่ครั้นให้สมเด็จพระอินทราชา,
ผู้เป็น พระอนุชา ทรงช้าง คั่น พังกระพัดทอง, ขุนพรหมชิบาต เป็น กลาง
ช้าง พระที่นั่ง, หมื่นเทพกฤษณ ความ. ครั้นให้เมืองมโนรมย์ ช้าง คั่น
พลาย พรหมภักตร์, นายไทยมหาดเล็ก เป็น กลาง ช้าง, มโพรหมความ.
หมื่นราชกฤษณ ช้าง คั่น พังคดับนำช้าง พระที่นั่ง, ครั้นได้ศฤงคารมฤดี
ฤกษ์เพลาอัน ประเสริฐ, ก็เสด็จ กรัชาพยุพนาศร สรรพ ด้วย เครื่องราช
ประโคม, แด่ประโคมฆ้องกลอง แตร สังข์, จึงเสด็จ พระราชดำเนินโดย
ทวารพพิง, ยাত্রา ไปโดยทองนำวัด พัดโบกไชย. จึงพระยาเสนาภิมุข,

พระยาไชยสุริ, คุณยี่ปุ่น ๕๐ มากราบบังคมทูลขออาษาราชการ. แล้ว
หลวงพิชิต์เศษ ออกมากราบบังคมทูลขออาษาราชการ. แล้วเสด็จพระ
ราชดำเนินโดยทางขึ้น.

ฝ่ายสมเด็จพระบรมบพิตรพระศรีสุธรรมราชาธิราชรู้ว่า, สมเด็จพระ
บพิตรพระเป็นเจ้า, เสด็จยกเข้ามาแต่พระราชวังบวรสถานมงคล, ที่ตั้ง
แก่พระมหาเทพ, หลวงอินทเรศ, ให้เอาขุนบำเรอภักดี, แด่ย้ายมันผู้
ทาสขุนบำเรอภักดี, ไปพิฆาตเสีย-นำบางครา. แต่ขุนบำเรอภักดีก็หนี
รอด, จึงกราบบังคมถวายสมเด็จพระบรมบพิตรเป็นเจ้าถึงหน้าวัดฉันทบุรี,
ได้แต่ย้ายมันทาสขุนบำเรอภักดีนั้นไปพิฆาตเสีย. แต่สมเด็จพระบรม
บพิตรเป็นเจ้า. มาหยุดข้างคันน้ำพระที่นั่งจักรวรรดิ, พระยาอนันทกะ
ยอธู, พระยาอนันทกะยอธอง, พระราชมนตรี, หลวงโยธาพิท, หลวง
อมรวงษา, หลวงพิชิต์เศษ, ขุนศรีวัด, ขุนทองพานิช, ขุนสันติวาที,
มีรายาฉั่นเมลาดามักเมาะดาก, คุณไพร่พลให้ไปอยู่ณด้านศาลาตึกขุน,
ให้รายาฉิดาคุณศรีควน, แด่เอกธวา, แด่จามมาอยู่ณด้านหน้าพระ
ที่นั่งธรรมพรุปราสาท, ให้หลวงเทพวรขุนคุณไพร่พลอยู่ประคองศรีธรรม
ทวาร, ให้พระจุลาพนังคุณไพร่พลอยู่ณทางสระแก้ว, หลวงวิสุทธิสังคราม,
แต่ขุนพรหมขันตคุณไพร่พลศรีวัด, จนถึงวัดรามาวาศ, แด่ประตูแดงราม,
จนถึงประตูหอพระ, แต่ฝ่ายไพร่พลข้างสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราช,
แต่ไพร่พลข้างสมเด็จพระบรมบพิตรพระเป็นเจ้า, ก็ได้รับฟังกันแต่คำจน
รุ่ง, แลยี่ปุ่นคุณกันเข้ามาอาษาได้เจ้าช่วยรบพุ่งณด้านรายาฉิดานั้น,
ไพร่พลล้มตายมากเจ็บทั้ง ๒ ฝ่าย, จึงสมเด็จพระบรมบพิตรพระนารายณ์
เป็นเจ้า, ครบตั้งขุนจันทราเทพแด่พันทิพราช, เอาปืนใหญ่ ๓ บอกตั้ง
ณท้องสนาม, ยี่เข้าไปในพระราชวังเป็นหลายนัด, ครั้นยังเข้าไป

ครั้งใด ควันเพ็ญนั้น เปน โชติ ไป—ประตูลง ฉัตร,— ถ้าแดง ศุภ นิมิตร—ซึ่ง
จะมี โชย ชำระ, จึง สมเด็จพระบรม บพิตร พระเปน เจ้า ทรง ช้าง ต้น พระ ที่นั่ง
ครวติ ตั้ง ให้พระเทพเคษะเปน ถวายช้าง พระ ที่นั่ง, ขุน พระศรี ภาณุ. ให้ขุน
อินทรี ขิมาต เปน ถวายช้าง, สมเด็จพระอนุชา จิราธิราช. หมั้น เทพภานุขร ภาณุ.
แต่เสด็จ ช้าง ต้น อยู่หน้า พระ ที่นั่ง จักรวรรดิ. ครั้น เพลา ชาย แด้ว ประ มาน
นาฬิกาเศษ มีผู้ มา กราบทูล สมเด็จพระบรม บพิตร พระเปน เจ้าว่า, สมเด็จพระ
พระ ศรี สุธรรมราชา จิราธิราช, ทรง ช้าง ออก มายืน อยู่หลัง ศาลา ถูขุน, จึง
สมเด็จ พระบรม บพิตร พระ เปน เจ้า ก็ ขยับ ช้าง พระ ที่นั่ง เข้าไป ถึง นอกกำแพง
หน้า ศาลา ถูขุน, ไพร่ พล ทั้ง ๒ ฝ่าย ได้รบ พุ่ง ต่อกัน. แต่ ทหาร ธาษา
สมเด็จ พระบรม บพิตร พระ เปน เจ้า, ก็ ยิง เป็น นกดับ ต้อง พระบาท—สมเด็จ พระ
พระ ศรี สุธรรมราชา จิราธิราช, ฝ่าย ทหาร พระ ศรี สุธรรมราชา จิราธิราช, ก็ ยิง เป็น
นกดับ ต้อง หลัง พระบาท ชาย—สมเด็จ พระบรม บพิตร พระ เปน เจ้า เฝิน ไป
หน้อย หนึ่ง.— แต่ สมเด็จพระ ศรี สุธรรมราชา จิราธิราช ก็ กลับ ช้าง เข้า ไป ใน
พระ ราชวัง. แต่ ไพร่ พล ฝ่าย ช้าง สมเด็จ พระ ศรี สุธรรมราชา จิราธิราช, ก็แตก
ถาน ชำระ เช่น หนี เข้า ไป ใน พระ ราชวัง, แด้ว ก็ ปิด ประตู พระ ราชวัง. จึง
สมเด็จ พระบรม บพิตร พระ เปน เจ้า, ก็เสด็จ ขึ้น มายัง พระ ที่นั่ง จักรวรรดิ,
จึง พระ ไตร ภูวนา จิราธิราชเสด็จ ทรง ช้าง ต้น ออก มาแต่ ใน พระ ราช วัง, ก็
ออก มาถวาย บังคม, สมเด็จ พระบรม บพิตร พระ เปน เจ้า, จึง ครวติ ใช้ ให้ทหาร
ธาษาคุม กัน ไป ทำดาบ ประตู พระ ราชวัง, ก็ กะท่ง ประตู พล ทวาร, พอพระ
สิทธิไชย เปิด ประตู พล ทวาร ออก มาได้ บอกว่า, สมเด็จ พระ ศรี สุธรรม
ราชา จิราธิราช หนี ดงไปอยู่ ณ วัง หลัง, แด้ว ทหาร ก็ คุม กัน เข้าไป ใน พระ ราชวัง
ได้. นาย แก้ว มหาตเด็ก ก็ นำ พระ สิทธิ ไชย ออก มาถวาย บังคม, สมเด็จ
พระบรม บพิตร พระ เปน เจ้า ณ พระ ที่นั่ง จักรวรรดิ, นาย แก้ว จึง กราบ ทูล

แก่สมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้าว่า, ทหารอาสาเข้าไปในพระราชวัง
ได้แล้ว, แด่พระสิทธิไชยบอก ว่า, สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาหนีลงไป
วังหลัง, จึง สมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้าเสด็จเข้าไปในพระราชวัง, เสด็จ
ขึ้นพระราชมณเฑียรพระวิหารสมเด็จพระ, ในวันเดี๋ยวนั้น, เสด็จบดักไปตาม
สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาธิราชได้ ณ วังหลัง, ก็ให้เอาไปสำเร็จโทษเสีย
ณ โศกพระยาตามประเพณี, พระศรีสุธรรมราชาธิราช, ด้วยราชสมบัติ
ได้ ๒ เดือน กับ ๒๐ วัน. ในเมื่อสมเด็จพระบรมพิตรพระเป็นเจ้ามีไชยชนะ
แก่ราชศัตรู, ด้วยเดชบุญญาภพนั้น. ตศักราช ๑๐๑๘ ปีวอกอัฐศก,
ใน วัน ๖ ^{๑๖} ๑๒ ค่ำเพลาสายแล้ว ๒ นาฬิกา ๔ นาที.

กระทรวง
ธรรมการ

(คำ ถาม นี้ ต้อง เปลี่ยน ข้อ ถาม ตาม ที่ นัก เวียน อ่าน จบ ลง ใน แผ่น ดิน
หนึ่ง ๆ ตาม ตัว อย่าง ต่อไป นี้)

(๑) สมเด็จ พระ รามา ธิบดี ที่ ๑ พระเจ้า ชู่ ทอง มา จาก ไท่นสร้าง
กรุง เมื่อ ศักราช เท่า ไค ได้ย้าย แด สร้าง เมือง หดง กี่ แห่ง

(๒) สมเด็จ พระ บรม ราชาธิราช ที่ ๑ ได้ ทำ กู้ก ที่ ไท่น บ้าง มี เมือง
ขึ้น เท่า ไค

(๓) สมเด็จ พระ เจ้า ท้อง จันทร เปน ไอรต ของ ท่าน พระ องค์ ไค
ทำไม จึง ครอบ สมบัติ ไม่นาน

(๔) สมเด็จ พระ รามศักร ได้ สร้าง วัด อะไรว้าง แดวย ราช กี่ ครั้ง

(๕) สมเด็จ พระ เจ้า รามราชา ธิราช เปน ไอรต ของ ท่าน พระ องค์ ไค
มี เหตุ อย่างไร จึง ต้อง เปรเทศ

(๖) สมเด็จ พระ อินทร ราช ที่ ๑ เสด็จ ไป ไท่น บ้าง จัก การ
หัว เมือง อย่างไร

(๗) สมเด็จ พระ บรม ราชา ธิราช ที่ ๒ ได้ รูป สิ่ง ของ แด เสดย มา แก่
ไท่น บ้าง แล้ว เอา ไป ไว้ ที่ ไท่น

(๘) สมเด็จ พระ บรม ไคร โสณ นารถ ได้ จัก การ ก่อ สร้าง แดชนบ
ธรรม เนียม กฎหมาย บ้าน เมือง อย่างไร บ้าง

(๙) สมเด็จ พระ อินทร ราช ที่ ๒ จัก การ พระ ราช พิธี ทรง ณ วน
ไคร แด ตั้ง แต่ง ตำแหน่ง อะไร ไว้ เปน หลัก ราช การ แผ่น ดิน

(๑๐) สมเด็จ พระ รามา ธิบดี ที่ ๒ ได้ จัก การ พิธี อะไร บ้าง ได้
ทำ คำหรับ คำรา แบบ แผน อะไร ขึ้น บ้าง

(๑๑) สมเด็จ พระ อาทิตย วงษ์ เปน พระ ไอรต ท่าน พระ องค์ ไค ทรง
พระ นาม อย่างไร

(๑๒) สมเด็จ พระ วิทยา ธิราช ครอบ ราช สมบัติ ได้ กี่ ปี

(๑๓) สมเด็จพระไชยราชาธิราช เสด็จขณมรณ ก็ครั้ง สวรรคต
ที่ไหน เหตุใด

(๑๔) สมเด็จพระยอดฟ้าเสวยราชย์นั้น มีผู้ใดคิดร้ายพระองค์
ทำอย่างไรบ้าง

๑๕ } สมเด็จพระมหาจักรพรรดิได้ทรงช้างเข้าสู่อังคราม ก็ครั้ง พระ
๑ } องค์มีช้างเผือกถนัดนิยมก็ช้าง

๑๖ } สมเด็จพระมหินทราธิราช ได้จึงชวน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
๑ } ให้ตามองด้วยเหตุใด

๑๕ } สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เสวยราชย์ครั้งที่ ๒ นั้นต้องทำ
๒ } คึกใหญ่กับพระเจ้าหงสาวดีด้วยเรื่องราวเป็นอย่างไร

๑๖ } สมเด็จพระมหินทราธิราช เสวยราชย์ครั้งที่ ๒ นั้นเรื่องเป็นอย่างไร
๒ } จึงต้องเสียเมืองแก้วพระองค์ไปไหน

(๑๗) สมเด็จพระธรรมราชาที่ ๑ พระมหาธรรมราชาตั้งแต่ครอง
พิษณุโลกย์จนกรุงเก่า นั้นได้พบพระเจ้าหงสาวดี ก็ครั้งด้วยเรื่องอะไรกัน

(๑๘) สมเด็จพระธรรมราชาที่ ๒ พระนเรศวรมหาราช พระองค์
ชำนาญการสงครามแต่เมื่อไร ได้ตีทัพด้วยวิธีอย่างไร เสด็จไป
เมืองใดถึงไหน

(๑๙) สมเด็จพระธรรมราชาที่ ๓ พระเอกาทศรถ จัดการวิธีราช
การบ้านเมืองเป็นอย่างไร หัวเมืองขึ้นเป็นอย่างไรบ้าง

(๒๐) สมเด็จพระธรรมราชาที่ ๔ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ เหตุการณ์เป็น
อย่างไร พระองค์จึงถูกสำเร็จโทษ

- (๒๑) สมเด็จพระบรมราชาที่ ๑ พระเจ้าทรงธรรม ได้จัดการ
พระศาสนาเป็นอย่างไร
- (๒๒) สมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ พระเชษฐาธิราช พระองค์
ต้องสำเร็จโทษด้วยเรื่องราวเป็นอย่างไร
- (๒๓) สมเด็จพระมหาธรรมราชาต้องเนรเทศจากราชสมบัติ
ด้วยเรื่องอะไร
- (๒๔) สมเด็จพระธรรมราชาที่ ๕ พระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง ได้
ทรงสร้างปราสาทราชวังเป็นอย่างไร ที่ไหนบ้าง
- (๒๕) สมเด็จพระธรรมราชาที่ ๖ เจ้าฟ้าไชยถูกสำเร็จโทษด้วยเรื่องอะไร
- (๒๖) สมเด็จพระธรรมราชาที่ ๗ พระศรีสุธรรมราชาทำอย่างไร
จึงได้ราชสมบัติ
- (๒๗) สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ พระนารายณ์มหาราช พระองค์
ได้แผ่พระราชไมตรีไปถึงไหน มีชาวประเทศอะไรเข้ามาสู่พระ
บารมี แต่เป็นพระราชไมตรีบ้าง
- (๒๘) สมเด็จพระมหาบุรุษ พระเพทราชา พระองค์ชำนาญใน
ศิลปะศาสตร์อะไร
- (๒๙) สมเด็จพระธรรมราชาที่ ๘ หลวงสุรศักดิ์ได้จับช้าง กักราว
แต่เสด็จประกาศที่ ไหนบ้าง ด้วยราชการอะไร
- (๓๐) สมเด็จพระธรรมราชาที่ ๙ ขุนหลวงท้ายสระ ได้คิดถนนขุด
คลองที่ ไหนบ้าง
- (๓๑) สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๓ พระบรมโกศ ได้เกิดศึก
กลางเมืองด้วยเหตุใด
- (๓๒) สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ กรมขุนพรพินิจจัดการ
อะไรบ้าง แล้วเสด็จไปอยู่ที่ไหน
- (๓๓) สมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี พระ
ที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์นั้น เหตุใดเป็นอย่างไรจึงต้องเสียกรุงแก่ข้าศึก

๑

- ๑ เพลา ๓ นาฬิกา-เวลา ๓ โมง ๘ นาที-๘ นาที
- ๒ สถาปนา-ก่อสร้าง (แรกสร้าง) พระมหานครศรีอยุธยา-
ชื่อ เมือง หลวง ของ ประเทศ สยามใน เวลา นั้น
- ๓ พี่ พราหมณ์-พวก พราหมณ์ ฤๅษ-ยาม
- ๔ พี่ กตปนาต-เป็น พี่ พราหมณ์ โบราณ อย่าง หนึ่ง
- ๕ ตั้งชื่อ ทักษิณาวฏ-หอย ขาว มี เกดียว เวียน ไป ข้าง ขวา
รอบหนึ่ง-ข้าง หนึ่ง (ตัว หนึ่ง)
- ๖ พระยาประเทศราช-เมือง ที่เป็น เจ้า แต่ เป็น เมือง ขึ้น
ตั้ง เมือง เขียง ใหม่ เป็น คั้น
- ๗ ขอม-เขมร. แปรภักตร์-กลับ หน้าหน้า (คือว่าเป็นขอมได้
มาขึ้น) ให้ ออก ไป กระทำ เสีย-ให้ ไป ปราม เสีย
ฤๅษ, -ยามตี. ยก พต-ยก ทหาร ไป,
- ๘ พระยาอุปราช-เจ้าผู้ อยู่ใน ตำแหน่ง วังหน้า ราชบุร-ลูก
เจ้า แผ่นดิน
- ๙ ทพเจ้า-กอง ทหาร ของ ท่าน ที่ เป็น เจ้า
- ๑๐ เลื่อย ต้า-ช้า อยู่
- ๑๑ พร้อม มด-พร้อม เหย่ง กัน
- ๑๒ โจน ทพ-รับ ยก ออก ไป ตี กอง ทหาร มี ทน ให้ รั้ว ตัว
- ๑๓ ค่าย-ที่ ถอด วง สำหรับ ค่อ สู้ ข้าง คัก สัก
- ๑๔ แดก ฉาน-แดก ยับ เยน ไม่ คม กัน เข้า ได้
- ๑๕ เลี้ย พระ ศรี สวัสดิ์-เจ้า ชื่อ พระ ศรี สวัสดิ์ ตาย ใน ที่ รบ
- ๑๖ ขุน ตำรวจ-ตำรวจ ผู้ มี ยศ เป็นใหญ่

๒

หน้า

๕ ชัญญะ-เชอ-เชอ

๒

๖ เชนฐา-พี

๗ ยกทัพ-นำ กอง ทหาร ไป

๘ มหาธาตุ-เจดีย์ใหญ่

๙ ชิง ค้ำคะกัน-แย่ง หัว กัน (คือ ต่าง ตัว ค้ำคะเดียว)

๑๐

๑๐ ทรงพระกรุณา-โปรด

๑๑ ออก อหิวาตกโรค-บ่วย เปน โรค ลง ท้อง เปน พิษ อย่าง รุกข์

๑๒ ปี่ระกา-โก, ชื่อ ปี่ ที่ ๑๐ ของมี ๑๒ เอกศก-ปี่ ที่ ครอบ รอบ
คิง ๑ ใหม่

๑๓ สวรรคต-ไป สู่อุ สวรรค์ (ตาย)

๑๔ ครอบราชสมบัติ-เปน เจ้า แผ่นดิน

๑๕

๑๕ ปี่จ้อ-หมา, ปี่ ที่ ๑๓ ของ รอบ ๑๒ โทศก-ปี่ ที่ ๒

๓

๑ ฝ่าย บุรพทิศ-ข้าง ด้วน ออก (ข้าง หน้า)

๒ นำ พระมันฉันสิ่งที-นำ บัน พระ ที่ นั่ง มี สิ่ง ที่ ขึ้น

๓ นภศูด-หดาว แสง พ้า, ยอด แห่ตม

๔ ขพยพ-ยก เปน ครอบ ครว

๕ ท้าว-เปน ชื่อ คน ที่ เปน เชื้อ เจ้า-ผากอง-เปน ชื่อ คน
เล็ก-ดอน ทัพ-กอง ทหาร หนี-ไป

ทัพ หลวง-กอง ทหาร ที่ เจ้า แผ่นดิน เปน แม่ทัพ ไป, หรือแม่

ทัพ ถือ อำนาจ เก่า เจ้า แผ่นดิน

๔

๑ กุม เอา ตัว-จับ เอา ตัว

๒ พิษณุ สำ เตี้ย.

๔ ให้เรียบ พด—ให้ตรวจ เตรียมกำลัง ทหารไว้
พณนี้—ถือ พด

เชิง เทิน—หอ รม (บ่อน ที่ เปน เนิน สูง)
ถู ธนุ—ถู หน้า ไม้ (ยิง คน แด่ ถัด ัว คาย)

๓ พระราช บรรณาการ—เครื่อง ต่าง ๆ

๕ (จำเริญ—คือ พระราช ในศรี—ความรัก ของ เจ้า แผ่นดิน
(มุข มนศรี—ข้า ราชการ ที่ เปน หัวหน้า (ผู้ ใหญ่)
(กลอุบาย—กิริยา ที่ พ้อ ดวง จะ ให้ เชื้อ ถือ
(มาทว่า—อย่างไร ก็ ดี, แม้น อย่างไร ก็ ดี
(สัตยา นุสตัย—ความ จริง ตาม จริง
(ถวัน เจ็ด วัน—ครบ ๗ วัน พด)
(ร้อง ทุกข์—แจ้ง ความ เดือด ร้อน ให้ ทราบ
(บัญชา ตาม—อนุญาต, หรือ ยอมตาม
(ระดม—ทำ พร้อม ๆ กัน ทุกคน หรือ ทูก หน้า ที่
(ค้ำทาน มิได้—คือ ู้ มิได้ (แพ)
(หา สัตย์ มิได้—ผู้ ไม่ มี ความ จริง (ไม่ ทำ ตาม พด)
(โดย สัตย์—ตาม ความจริง (ตาม ที่ พด กัน)
(นมัสการ—ไหว้ กราบ
(เครื่อง คัน—เครื่อง ทรง ที่ เจ้า แผ่นดิน ใช้ ส้อย
(ดม โภช—ทำ การ บูชา แด่ เลี้ยง ดู
(ทรง คีต—รักษาคีต (ใน ที่ นี หมายความว่า รักษาอุโบสถ)
(พระ สำริ วัณบรมธาตุ—พระธาตุ ของ พระพุทธเจ้า
(ปาฏิหาร—ทำ ฤทธิ์ ต่าง ๆ มี สร้อย ไป เถิด ได้ เปน คั่น
(พระราชยาน—เครื่อง ขัน ี่ ของ กระษัตริย์ (เสด็จ)

๔

แปลศัพท์ พระราชพงษาวดาร เล่ม ๓

หน้า

(กรุย—หมายไว้ (เช่น ขอด หมายไว้ เป็นต้น)

๕

(ชาน นาม—ตั้ง ชื่อ, ให้ชื่อ

(เฉลิม พระราช มณเฑียร—ทำบุญให้ทาน ใน การ ขึ้น พระ

(คำหนัก ใหม่ หรือ เหมือน ตั้ง ขึ้น ใหม่

(พระยา กัมพูชา—เจ้า แผ่นดิน เขมร

(ชาว กัมพูชา—พวก เขมร ทั้ง หาด

(ตี ทัพ—รบ ข้าง คัด, คัด ข้าง คัด

(สามารถ—แข็งแรง, ทำ โดย เต็ม กำลัง

(ต้อง หม้อ ดิน—ถูก หม้อ ดิน (ดิน บิน ดินดำ)

๖

๓ รัง เมือง—ให้อยู่ แรม รักษา เมือง

๓ พระราชพิธี ประเวศน์ พระ นคร—พิธี เข้า เมือง (ไป ทาง โกล
แตกดับ มา ถึง (หรือ ถือบ เมือง)

๗

๓ อนุศักรวม—ตาย

๒ พิโรธ—โกรธ เคือง

หนี รอด—ไปจนพ้น ตัว (จับ ไม่ได้)

บุตร พระ สนม—ถูก เมียน้อย (ถูก กำนัด นาง)

๓ จดจาด—ดูน วาย ต่าง ๆ (รบพุ่ง ข้าง พัน กัน)

๘

(ช้าง ต้น—ช้าง พระ ที่ นั่ง ประทะ กัน—ประจบกัน—โดน กัน

(เชิง ตะพาน—ต้น ตะพาน

๓ ต้อง พระธิดา—ถูก คอ

๒ ขาด คอ ข้าง—ถูก พัน ขาด ตาย บน คอ ข้าง

เจ้า อ้าย—เจ้า ที่ ๓ เจ้า ญี่—เจ้า ที่ ๒

๓ ทิวงคต—ตาย (ไป สู่ เทวโลกย์)

๗

- ๑ น้ำพระนคร—น้ำสา ตกออกเป็นโลหิต—ไหลออกเป็นเลือด
- ๒ พระราชมณเฑียร—เรือน หาดวง (เรือนเจ้าแผ่นดิน)
- ๓ พระที่นั่ง—ที่ประทับ ครุฑมุก—สามด้าน (สามน้ำจ้ว)
- ๔ ประชวร—เจ้าแผ่นดิน บวช ใช้ (อาการที่ไม่สบาย)
- ๕ ท้ายเกษม—ที่สุด มุม ของ กำบด ชื่อ เกษม
- ๖ ขเฑย—คน ที่ กองทัพ จับ ได้
- ๗ พระราชนิเวศน์—ที่อยู่ ของ พระเจ้า แผ่นดิน
- ๘ พระราชทานชื่อ—เจ้าแผ่นดิน ตั้งชื่อ ตำแหน่ง นาน้ำทิเลกำหนด คักดินา
- ๙ สมุห์พระกระลาโหม—หัวหน้าใหญ่ฝ่ายทหาร (กระลาโหม)
- ๑๐ สมุหนายก—หัวหน้าใหญ่ ฝ่ายพลเรือน (มหาดไทย)
- ๑๑ พระนครบาล—ผู้รักษา ราชการ เมือง หาดวง (กรมเมือง)
- ๑๒ พระธรรมราชา—ผู้ ยิ่ง ด้วย ธรรมนิยม (กรมวัง)
- ๑๓ พระเกษตรรา—ผู้ เป็น ใหญ่ ในการ ไร่, นา, สวน, (กรมนา)
- ๑๔ โภษาธิบดี—ผู้ เป็น ใหญ่ ใน เรือน คลัง (กรมพระคลัง)

๑๐

- ๑ ออกทรมพิษ—เป็นโรคฝีดาษ
- ๒ แต่งทัพ—จัด กอง ทหาร ให้ ไปรบ
- ๓ หนุนทัพ—ยก กอง ทหาร ตาม ไป เบื้อง หลัง
- ๔ ตั้งทัพหาดวง—กองทหาร เจ้าแผ่นดิน พัก
- ๕ ให้บำรุง—ตก แต่ง ให้ ตั้งขึ้น พุทธศาสนา—คำสอน ของ พระพุทธเจ้า บวรนิเวศน์—ให้ เค็ม ที่

- หน้า ๖ เล่น การ มโหรีสพ—เล่น การ รื่น เริง แด่ฉลอง
- ๑๐ ๗ วรรณพิภพ—คน ทำ เพลง ขอ ทาน
- ๘ คิด กระมด—คิด ผิด ทาง ไปแต่่มหาราช—หนีไป หา มหาราช (เจ้า เชียง ใหม่)
- ๙ นำ มหาราช—พา เจ้า ไหม้ มา
- ๓๐ ค้อง บิน ณ พระภักตร์—หน้า ถูก ถูก บิน
- ๓๓ เด็ก กลับ—คอย กลับ ไป
- ทรง ผนวช—บวช ณ วัด สุขามณี—ที่ วัด สุขามณี
- ตาม ผนวช—สึก จาก พระ
- ๑๑ ๓ ชิง เมือง—แย่ง เมือง กัน
- ๒ สัมภพ—เกิด พระราชโอรส—ลูก ชาย
- ๓ แรก ครั้ง—แรก ครั้ง เมือง นคร ไทย—ชื่อ เมือง
- ๔ พระยา ถิ่น ช้าง—เจ้า เมือง เวียง จันทร์
- ๕ อภิเศก—แต่ง ครั้ง ขึ้น
- ๖ ทรง ผนวช—บวช
- ๗ ตาม ผนวช—สึก จาก พระ
- ๑๒ ๓ วัง ช้าง—ล้อม ช้าง
- ๒ พริวไลย—ผู้ ปราศจาก ชาติ โดย (ตาย)
- ๓ เกิด อุบาทว์—ของ จัญไร
- ๔ ฟอง คู้ ขอน—ฟอง แผล (คิด กัน)
- ๕ ประดิษฐาน—ยก ขึ้น พระอิฐ ราชย์—กระตุก
- ๖ มหา สฤป—เจดีย์ ใหญ่

- ๗ เบื้องเพดาน—อายุครบ ๒๕ (ประพจน์ การ เบื้องเพดาน คือ
เฉลิม พระชนม์ พรรษา ๒๕ เมื่อ พระชนม์ ครบ ๒๕ ปี
บริบูรณ์ เกี่ยวด้วยการส่งเสนาคราวที่ ไคร่ ตามใดยศศักดิ์)
๘ เล่น การ ดึง ดำบริพ—เล่น เรื่อง โบราณเรื่องก่อนศึกราชเช่น
เล่น เรื่อง นารายณ์ ๑๐ ปาง เป็นต้น แต่มี เครื่อง ดังเว
คือ เหล็กเข้า แต่ ของ ถิ่น ต่าง ๆ เติง คน แตบ ขา เทวดา
เพื่อ เสด็จเสนาคราว

- ๘ ประณมกรรม—พิธี ชน คัก “ คือ คัก คัก คัก ครุ เอา โลหิต ชำระ
พระบาท,

- ๑ ปฏินาการ—พระพุทธรูป
๒ ยอด พระ รัตน์—ชื่อ พระเกษม พระเศียร
๓ พระภักตร์—หน้า
๔ พระ อระ—หน้า ออก
๕ ทอง เนื้อ ๗ นา ๒ ขา—คือ ทอง เนื้อ ๗ ช้อน ข้าง จะเป็น เนื้อ ๗
คือ เนื้อ ๗ กิ่ง หรือ แปด ตลาด
๖ ทอง เนื้อ ๖ นา ๒ ขา—คือ ทอง เนื้อ ๖ ช้อน ข้าง จะเป็น เนื้อ ๖
คือ เนื้อ ๖ กิ่ง หรือ ๗ ตลาด
๗ ตำรา—แบบ แผน พิไชย สงคราม—การ รม ให้ ชน
๘ รูป เทพารักษ์—รูป ที่ เขา ห่อ เป็น เทวดา ผู้ รักษา
๙ ทอง สำฤทธิ—ทอง ที่ สำเร็จ ไม่ มี สนิม
๑๐ จาฤก—เขียน เป็น ตัว อักษร ไว้
๑๑ พระยา แส่น ตา—ผู้ มี ตา มาก

หน้า

๑๒ บาท สังฆกร—ทำ พระนารายณ์ ผู้ ทรง ตั้ง?

๑๓

๑๓ ปลัดกรม—ทำ สการะบูชา เส้น ตั้งเวย

๑๔ ปลุกศาล—ปลุก โรง

๑๕ ช้าง คัน—ช้าง พระที่นั่ง ขึ้น ระวัง ที่ หนึ่ง

๑๖ ทอด บักร์ ส่นเทห์—ทั้ง หนึ่งสื่อ ไม่เห็น ช้อ เจ้า ของ

๑๗ เข้า คาย ฝอย—เข้า คาย ขาว (คือ เข้า เปนรวง ออก มา แล้ว ไม่ เปน เม็ด ตับ ขาว ไป หมด)

๑๘ แผ่น ดิน ไหว—แผ่นดิน สะเทือน เหมือน กัน ไม่ หรือ เรือน โรง ที่ ถูก ลม พัด แรง ๆ

๑๙ เข้า พง—เข้า ขึ้น วาภา

๑๔

๑ ราชครุภาศย์—เวลาดวง คั่น

๒ อินทณ—รูป รัง คั่น น้า (รัง คั่น น้า)

๓ ทิศ หัด—คว้น ตก เฉียง ไต้

๔ ทิศ พายัพ—คว้น ตก เฉียง เหนือ

๕ อยู่ ใน ราช สัมมัติ—ระหว่าง ที่ เปน เจ้า แผ่นดิน

๖ หมอ พุทธางกูร—ชื่อ พระพุทธเจ้า

๗ พน ดิน—ถม ดิน ขึ้น ให้ สูง

๘ กุม เอา ตัว—จับ ตัว

๙ ทัพ ไชย—กอง ทหาร ที่ หมาย ชนะ

๑๕

๑ พยุหมากรา—กอง ทัพ ที่ พร้อม ด้วย พลช้าง, พลม้า, พลรถ, พลเดินเท้า, (ทหารบก)
ยาครา—ยกไป, เดินไป,

๑๕

- ๒ ถูกเพลิง—ไฟที่ติด เป็น ก้อน ปลิว ไป
(ตะแดง แง—ที่ สำหรับ ชำ คน)
- ๓ ภูมิ—กระฎี พระ “เช่น ที่มี อยู่ใน วัด ทุก แห่ง,,
- ๔ ถือพล—มัง คับ ทหาร กุม ทหาร
- ๕ แดนยากร—หมื่น เสนา, กองทัพ
- ๖ สิบสองวัน—สิบสองวัน

๑๖

- ๗ ลำพูนไชย—เป็น ชื่อ เมือง ลำพูน คู่กับ นคร ลำปาง ในเวลานั้น
- ๘ มัธนิมิตถ์—กลางทาง (ยังไม่ ถึง บ้าน เมือง)
- ๙ นุช นนตรี—ข้าราชการ ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย
- ๑๐ พระบรมศพ—พระศรีระกายของพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตแล้ว
- ๑๑ นไหศวรย์—ทพยย์ สมบัติ คือ ความ เป็น เจ้า แผ่นดิน
- ๑๒ พระ ยอด พ้า—พระนาม พระเจ้า แผ่นดิน องค์ หนึ่ง
- ๑๓ พระศรี ศัลป์—พระนาม เจ้า พ้า องค์ หนึ่ง
- ๑๔ เรือ พระวงษ์—เป็น เรือ ส่วย เจ้า แผ่นดิน
- ๑๕ ขรวาศ์—ชาว บ้าน
- ๑๖ ผ้า กาสาวพัตร์—ผ้า เหลือง (คือ สบง จั้วร)
- ๑๗ ธงไชย แห่ง พระ อรหรรค—ธรรม ที่ จำแดง ความ ชนะ กิเลส
ของ พระ อรหรรค
- ๑๘ เป็น ที่ พานกัน—เป็นที่ พิง ได้
- ๑๙ อุบิทวณัศราย—อุบาทว์ จรรไร
- ๒๐ อุปถัมภ์—บวช เป็น พระ ภิกษุ

หน้า

๑๔ เปน ภิกษุขาว—ถือ เพศ เปน พระภิกษุ

๑๖

๑๕ กระวีราช—พวก นักปราช หลวง

๑๖ ราช บัณฑิตย์—พวกนัก ปราช หลวง

๑๗ สโนสร—ประชุม ปฤชาตถ ลง พร้อม เหยียง กัน

๑๘ ผ่าน พิกพ—เปน เจ้า ผ่าน ดิน, กรอง เมือง

๑๙ ถวดยราช—เสวย ราช สมนัก — ต้ม ครัว สุริยวงษ์—ค่อเนื่อง
ลำดับ ยศ ขึ้น สูง มา

๒๐ แม่ ชย หัว—นาง พระยา

๒๑ พระชนนี—พระ มารดา (พระมารดาเจ้า ผ่าน ดิน)

๒๒ หมู มข อามาตย์—ที่ ประชุม ข้าราชการ

๒๓ บำรุง งามกัน—ให้ ชน กัน

๑๗

๑๗ ไผชนค—เป็นชื่อปราชัก พระอินทร์ ที่เอามาตั้ง ชื่อประทุ
เปน คัน เพื่อบรรยาย ความ ให้ เปน ของ สด ได้ เปน อำนาค อัน
สูง ดียว,,

๒ ประพาศ—เที่ยว เต้น

๓ มี ความ เสนหา—มี ความ รัก ใคร

๔ เมือง หมาย—เมือง แด หมาย “คน บุราณ ใช้ เมือง เปน ของ
ชม แทน หมาย ดัง พวกดาว ดาว เขียงใหม่ เวลานี้ ก็ ใช้ อยู่,,

๕ มี พระเจ้าวณ—มี คำ ตั้ง, มี รับ ตั้ง,

๖ ข้าง หลวง เตม—ได้ เปน ข้าง เจ้า มา แด เตม

๑๗

(ปลุก จวน—บ้าน เรือน ข้าราชการ ผู้ใหญ่

๗ เสด็จ สมน สังกต พรวรค์—คนที่เปนเสนาบดีใหญ่ ที่มีสังกต มุขนาย
ซึ่ง มี เพิ่ม คือ เกิด แด ดต หรือ คาย เสนอ

๘ ราชอาศน์—ที่ สำหรับ นั่ง ของ เจ้า แผ่นดิน

๙ ย่าเกรง—กตัญ เกรง

๑๐ ทวยศ—เกิด ชั่วร้าย ใน แผ่นดิน

(ผู้ อยู่ ภาย หลัง—ผู้ อยู่ ต่อ ไป,

๑๘

๑ โอวธ เรา—อุท เรา

(ยังเยาว์ นก—ยัง เด็ก นก, ช่อน นก,

(สดวน—มุง เต้น

๒ เหลือ สติปัญญา—เกิน สติปัญญา

๓ ราชยาน—เครื่อง พา ไป ของ พระมหากษัตริย์

(เครื่อง ส่ง—ฉัตร จามร เปน ต้น

๔ ขัตติวงศ์—เชื้อ สาย ของ พระมหากษัตริย์

๕ พระราชนิเวศน์—พระราชวัง

(มณฑลเกียรติสถาน—ปราสาท (เรือน หอวง)

๖ ราชภิเศก—จัด พิธี สรง ยกย่อง ให้ เปน เจ้า แผ่นดิน

๗ เจ้าพิภพ—เป็น เจ้า ของ โลกย์

๘ กระต้าง กระเดื่อง—ไม่ สงบ เรียบ ร้อย

๙ สมนหายก—เสนาบดี มหาไทย

๑๐ ประหาร ชีวิต—ฆ่า เสีย

(หา-มียก หาเมืองเหนือ-เรียกเมืองเหนือ

๑ เชื้อ พระวงษ์-เป็นเชื้อ แดง พระเจ้าแผ่นดิน

(ไว้ใจกัน-เชื่อใจกัน

(จะละไว้-จะทิ้งไว้

(ประชา ราษฎร-หมู่ มนุษย์

(เธอ-ท่าน

๒ นมัสการ-กราบ ไหว้

๓ พระปฏิมากร-รูป พระพุทธรเจ้า

๔ พระพุทธรูป-ความดี ของ พระพุทธรเจ้า

๕ ประจักษ์-แจ้งชัด, แน่ชัด,

๖ ดำสนูปถัมภก-ผู้ บำรุง ค้ำสนา

(อาณา-อำนาจ

๑ อุโบสถ-โบสถ์

๒ เบญจางคประดิษฐ์ฐาน-กรวยทอง โดย เคารพพร้อม องค์ ๕ คือ

ศอก ๒ เจ้า ๒ ค้ำ ๓ รวม เป็น ๕

๓ วชิรศัณ-กล่าวถึง สิ่ง ที่ เป็นจริง

๔ อธิษฐาน-ความ ตั้งใจ, แน่ใจ,

๕ ปางเหนือ-ครั้งเมื่อ

๖ บรม ไตรยโลกนาถ-พระผู้ เป็น ที่พึ่ง ของ ไตรยโลก

๗ เทียวสถิตย์-เที่ยว ไป พักอยู่

๒๐

- ๘ โดภัย—หมู่สัตว์
- ๙ วิตี—ความสงสัย
- ๑๐ ญาณศัพท์—รู้ถึงสิ่งปวง
- ๑๑ มหาปรินิพพาน—ดับสูญ
- ๑๒ ประดิษฐาน—ตั้งไว้
(เจดีย์—ที่เคารพคือ ๑ รูปพระพุทธรูป, ๒ ไมค์ริมหาโพธิ์,
๓ พระสถูป, ๔ พระธาตุ, ๕ พระไตรปิฎก
- ๑๓ สันธ—แทน, ต่าง,
- ๑๔ ศักย์—ความจริง
- ๑๕ โดภัยจิตร์—ใจที่ยังเป็นบุญอยู่
- ๑๖ กิจา นุกา—การงานใหญ่ น้อย
- ๑๗ ยุคธรรม—ธรรมตามที่เที่ยงตรง
- ๑๘ นิกรราชบรรพตค์—หมู่บริวารกระษัตริย์
- ๑๙ บุราณราชประเพณี—โดยแบบแผนของกระษัตริย์เจ้ามาแต่ก่อน
- ๒๐ ดมตุ—ได้ส่งประสงค์
(มโนรต—ความนึกอยากได้ ในใจที่ยังไม่ปรากฏแพร่หลาย
- ๒๑ บวรคุณา นุภาพ—ความเป.จริงของพระคุณอันประเสริฐ
- ๒๒ ฮาที—เป็นคัม, เป็นประธาน,
- ๒๓ วัจฉัยาฐาน—ความมั่นใจที่ได้กล่าวถึงของจริง
- ๒๔ บุญญการิบราณ—กุศลบุญอันยิ่งใหญ่ที่ได้ทำไว้ในชาติก่อนๆ
(ปาณกรรม—บุญกุศลที่ได้ทำไว้ในชาติเดิมนั้น

- หน้า ๒๕ มหาเสวกมนตรี-จะ ได้ ด้วใหญ่ คือ เป็น เจ้า แผ่นดิน
- ๒๐ (สถล ฐาธิปไตย-เป็นใหญ่ใน แคว้นแคว้น ทั้งหมด (ตลอด
พระราชอาณาเขต)
- ๒๑ (ยุคเข็ญ-คราว ร้าย
- ๓ มหาอรรคสถาน-ผู้ ตั้ง อยู่ ใน ที่ เดิม ใหญ่
(ทายก-เป็น ผู้ ให้ (ผู้ หมั่น ทำบุญ)
(อุปถัมภก-ผู้ หนุนนำ รุง
- ๒ วรราชัย สวรรค์-ความ เป็นใหญ่ใน ราชสมบัติอันประเสริฐ
- ๓ อุตทิศ-ยก เขต ขึ้น เสี่ยง เนิบ
- ๔ พุทธจักรบูชา-การ บูชา พระพุทธเจ้า โดย เคารพ
- ๕ ศกุนิมิตร-เป็น ดวง อัน ดี
(ไทรยจัวร์-นุ่งห่ม คอมนจัวร์
(คาถิบัตร-พัด ใบตาล
- ๖ พร-อานวย ไซกไซย ให้
- ๗ พระสังฆ-พระภิกษุ (พระ)
- ๘ พลาย-ช้าง ตัว ผู้
- ๘ ดักษณ-ถูก คำว่า ช้าง
- ๓๐ นอกราชการ-ขุนนาง ก็ ไม่ได้ อยู่ ใน ราชการ
- ๒๒ ๓ เฝ้ายบ ประจาน -เอา หลาว หรือไม้ แหลม แทง เข้า แล้ว เอา ไป
ปัก ประจาน ไว้
- ๒๒ ๓ ปรีวติ-ให้ ลี้ก จาก เพศ สมณะ
- ๒ อตงการ-ประคับ ให้งดงาม

๒๐๓

- ๓ มยุรฉัตร—ฉัตร หาง นก ยุง
(จามรมาศ—จามร ทอง)
- ๔ ชดमारकविधि—ทาง น้ำ ไม่ ใช้นก
- ๕ ฉนวน น้ำ—ประตู น้ำ ที่ กำบัง
- ๖ มหา มหัตถ์วาร—วัน มี ฤกษ์ ยาม อัน ประเสริฐ
(สุกฤกษ์—ฤกษ์ ดี พิไชยดิถี—คราว อันชนะ)
- ๗ สังฆราช—พระ สงฆ์ ที่ เป็น โหร ที่ สูง
(คามวาสี—ผู้ ถือน้ำ ย่าง เต่า เรือน
(อรัญวาสี—ผู้ ถือน้ำ ย่าง วิษัศตนา
- ๘ มุขมาศยา—ข้าราชการ ที่ เป็น หัวหน้า
(โหราราชครู—พวกรโหร แด่ ครู พิชัย
(บุโรหิตาจารย์—ผู้ ทำ ประโยชน์ ให้ แก่ ประเทศ บ้าน เมือง
(ผู้ แนะนำ สิ่ง ดี อัน ทัว ไป)
- ๙ โอม—ขอพร พระเจ้าน้ำ อิศวรเวก—มนตร์ ที่ พระ อิศวร
ประสิทธิ์ ให้
(วิชณมนตร์—มนตร์ นารายณ์
(พุทธจักร—อำนาจ พระพุทธเจ้า
(อาณจักร—อำนาจ ฝ่าย กระษัตริย์
(เบญจราชกกุธภัณฑ์—เป็น ชื่อ เครื่อง สำหรับ กระษัตริย์
๕ อย่าง มี พระฉัตร เป็น ต้น
(อภิเศกโกทกมูรธารา—รด น้ำ แด่ มอญ ศัรราช สมบัติ ทั้ง
พระราช อาณาเขต
(ปราบดาภิเศก—เป็น ชื่อ คณะ สมมต อย่าง หนึ่ง ซึ่ง มี ญัตติ
ว่า ได้ ราช สมบัติ เพราะ ชนะ คึก

หน้า

๓๐ ประเพณี - เมือง

๒๓๓

(ศรัทธาของ กระษัตริย์ - คือ ลำดับ ของ กระษัตริย์ ชั้น สูง

(ดำรง - ทรง ไว้ (ทรงบน ทรงของ วิชา)

(พิภพ มณฑล - โลกย์ ที่ กว้าง ยาว “ หรือ เขต รวง ที่

กว้าง ยาว ตลอด ไป,,

(เสมอ ษานาจักร - แดน ที่ ได้ มี ษานา

๓๑ การอุปภาพ - มี ความ กรุณา

๓๒ ปฐม - แรก

๓๓ ขรรชนูญ - ก่อ หมายถึง ลักษณะ หนึ่ง

๓๔ สนม - ชายา น้อย

๓๕ ชีวติร แล โคตร - ร่าง กาย แล ญาติ

๒๓๔

(ราชพงษ์ - เชื้อก แดง

๓๖ บัณฑูร - คำ ครุฑ ตั้ง (ตำแหน่ง วงหน้า หรือ มหาอุปราช)

๓๗ ขรรคนเหสี - ภรรยา เอก, นาง พระยา

๓๘ อนุกรม - ตาม ลำดับ ชั้น ความ ชอบ

๓๙ ลำบาต - ชาม แข็ง

๒๓๕

๔๐ ทวยศ - กลุ่ม วาย

๔๑ ประพฤติ เหตุ - ชั่ว คราว ปราชญ์

๔๒ สามัคคีรศ - ร่วม รัก สังวาส - อยู่ ร่วม

๔๓ พิโรธ - ความ โกรธ เคือง

๔๔ ษัณษณา - คิน แดน

๔๕ ปรัตติ - เรียบ ร้อย

๒๐๕

(พร้อม มุต ชย — พร้อม เปรียง กัน ชย)

๗ ชาน เมือง—ที่ ค่อ ติด กับ กำแพง เมือง

๒๐๖

(ค่าย—ที่ ถัดม ด้วย เขื่อน ไม้

๘ ขำรุด ปรัก หัก พัง—ที่ เก่า แก่ หัก พัง ไป

๙ ชาราม—วัด

๑๐ เจ้า อธิการ—พระผู้ เปน เจ้า วัด

๑๑ ชากร—ส่วย, เงิน ส่วย,
(สรรพากร—ส่วย ทั้ง ปวง๑๒ เกร เณร—พระ แด่ ดำเณร
(กัมมัย—เปน คำ กับ เช้า

๑๓ ประกมกรรม—พระราช พิธี อย่าง หนึ่ง

๒๐๗

๑๔ กรรมวาจา—พระ ผู้ เปน คู่ สวด (บวช นาค)

(พฤติ นาท—เปน พรหมณ์ ผู้ แก่, ผู้ เก่า,

(พิเชษฐ—ชื่อ ค้างแห่ง พระ ครู พรหมณ์

(หัตถาจารย์—เปน นาย ช้าง (หมอส้าง)

๑๕ บักซ์ ใต้—หัวเมือง ฝ่าย ใต้ (แต่ ก่อน ใช้ ปาก ใต้)

๑๖ ตเวก—เมือง เรมร

๑๗ ศุภ อักษร—หนังสือ ที่ แต่ง เปน ถ้อยคำ อัน ไพเราะ หัด อ่อนหวาน
(ลักษณะ—ข้อความ ในหนังสือ

๑๘ บงกษมาศ—ดอก บัว ของ (หมาย ความ ว่า ผ้า เท้า)

๑๙ อิศรภาพ—ผู้ ถือ ความ เปน ใหญ่

หน้า

(เป็น-เป็น ยอด (สูง สุด)

๒๓๗

๗ โมหะจิต-เป็น คน หลง โทถ

(เคษา นุกาพ-อำนาจ วาสนา

๘ พระนั่งเกล้า-พระองค์ ผู้นั่ง อยู่ เหนือหัว

๙ ราชบรรณาการ-ของ กระษัตริย์ ถวาย

๓๐ กิตปาวะสาน-จน สิ้น กับ กิตป์

๒๓๘

๓ ราชประโศก-เครื่อง ใช้ ส้อย สำหรับ กระษัตริย์

๒ วิชก-คิด กังวล

๓ ทัพ บก-กอง ทหาร ที่ ยก ไป ทาง บก

(ทัพ เวช-กอง ทหาร ที่ ยก ไป ทาง น้ำ

๔ ราชพิธี มัธยม-พิธี กลาง “ เป็น พิธี อย่าง หนึ่ง สำหรับ ราช
ประเพณี โบราณ ..

๒๓๙

๓ บุตรบุญ ธรรม-ลูก ที่ ได้ โดย บุญ นิยม

๒ ชนม์พรมารายถึง พาก-เครื่อง ร่าย ถวาย ที่ ค่าย (ซาก)
(พล-กำลัง ทหาร

๔ เข้า บุก มั่น ทัพ-เข้า บุก รุก กอง ทหาร เข้า ลึก

๕ ประทะ-โดน กัน เข้า

๖ พิธี จริยา ภีเศก-เป็น พิธี อย่าง หนึ่ง สำหรับ ราช ประเพณี
โบราณ(พิธี อินทราภิเศก-พิธี ที่ สัมมุท ว่า พระอินทร์ ลง มา มอบ
ราช สัมมุท ให้ หรือ ว่า อภิเศก อย่าง พระอินทร์๗ สัตตก มหา ทาน-ให้ ทาน สิ่ง ละ รัชช ์ ถึง ๘ ถึง เป็น ๘ รัชช
คือ ข้าง ๘ รัชช ์ มา ๘ รัชช ์ รวม ๘ รัชช ์ มี นาง สำหรับ รด คัวย

- ๑ เกณฑ์ พล-มัง คัม เชา ทหาร
- ๒ ช้าง เครื่อง-ช้าง ที่ มี เครื่อง รบ พร้อม
- ๓ เพลา อูษา โยค-เวลาที่ประกอบด้วยอุษะ เข้า
- ๔ ศรี วิราช-เครื่อง ประดับ ที่ เปน สิ่ง
(มี ถิ่น ทน ดั่ง กาล ราก รณ-เครื่อง ประดับ สำหรับ กระษัตริย์
พร้อม ทุก อย่าง มหา สังฆาต เนาวรัตน์-สร้อย สรวณ อัน
ประดับ ด้วย เพชร พลอย ๘ อย่าง
- ๕ สลัก พระ อังษา-ทรง เติดยง บ่า (หรือ สพาย แฉ่ง)
(ยอด กฏ-ประดับ อังคาพยพ-เต็ม พระ องค์
- ๖ อรรคราช-ผู้ เปน กระษัตริย์ ประเสริฐ
(รามัญ วิไลย-จารึก ของ มอญ
- ๗ มหา พิไชย รณรงค์-รบ ชนะ ชำ คึก ใหญ่
- ๘ ปราบ ทอับ-ชื่อ ช้าง ปราบ โดกย
- ๙ คเชนทรา ดั่ง กาล รณ-เครื่อง ประดับ ช้าง
- ๑๐ เสนางคนิก-หมู่ เสนา
(พริย โยธา-พวก รบ ที่ มีความ เพียร
(เสโดห์-พวก ตา พม้ ได้ หัก ด้วย ไคมร-หอก
- ๑๑ คาชดา-ดิน ไม้ ทุก แห่ง
(มี โทพาร-มากมาย พัน รุก-น้ำ ถั่ว
(อธิก-ยิ่ง ธวัช-ธง ธง ฉาน-ธง รัก ธง ไชย-ธง ชนะ
(ธง ประจำ กอง)

๒๐

แปล ศัพท์ พระราชพงษาวดาร เล่ม ๓

หน้า

(รุจิตร ไพโรจน์ - รุ่งเรืองงาม

๓๐

(อำพรวิทย์ - ท้องฟ้า

(เตียรดาษ - เกตุอัน ถิ่น

(พระยา ราชัญ - พระยา นอญ

๓๑

๑ พยุหบาตรา - เติ่น พล

๒ มหา ศุภฤกษ์ - ฤกษ์ ใหญ่

(ถิ่น ฆ้อง ไชย - คี ฆ้อง ชนะ คึก

๓ กังสดาล - มหร ทึก

(ศัพท์ ฆ้อง กลอง - เสียง ฆ้อง กลอง

๔ นฤนาท - เสียง ถึก ถ้อง โกลาหล

(คำเนิน ชง - ยก ชง เดินไป หน้า

๕ พยุหโยธ - หมู พล

๖ ไป ถิ่น ด้าน - เดิน ตรวจ ด้าน

๗ เทศว - ให้ ถ้าย ครอบครวั

(คึก พงษาวดี - ทัพ พงษาวดี

(ทัพ กระหนาบ - กอง ทหาร คี ประทศเข้า มา

๘ พวง ส้ม กำถัง - หมู ที่ ควร เป็น กำถัง

๓๒

๑ ทวยหาญ - หมู แก้ว ถัก ถัก

๒ องค์การ ยุทธ - เครื่อง ประดับ พระองค์ ดำหรับทำศึกสงคราม

๓ กษัตรา - ช้าง ทรง, ช้าง พระ ที่นั่ง,

(กษัตรา ธรรมาราม - เครื่อง แต่ง ช้าง

๓ ประดับ องค์ - แต่ง พระองค์

- ๔ ราชวรณรงค์-กระษัตริย์ รม ข้า คัก, คัก กระษัตริย์
- ๕ พิไชยยุทธ-สำหรับ รม ชนะคัก
- ๖ ราชวิภูสณาทังการาภรณ์-เครื่อง ประดับ สำหรับ กระษัตริย์
(พิไชยยุทธ วรณรงค์-รม ชนะ ข้าคัก)
- ๗ กุญชร อตงกฎ-เครื่อง แต่ง ข้าง
- ๘ มหาศุภวารฤกษ์-ฤกษ์ ใน วัน ดี ประเสริฐ
(ราชตฤกษ์-ส่วน ชัน หรือ แรม ที่ กระษัตริย์ เคย นับ ถิ่น มา
แต่ ก่อน (พระยา วัน)
- ๙ อุโฆษ-เสียง กัก ก้อง
(อินทเทวี-เสียง กัดของ พระอินทร์ (กวดอง ประกาศ)
- ๑๐ ยาดรา พระ ศษาร-ขับ ข้าง พระ ที่ นั่ง ไป
- ๑๑ ศษพยุหะ-หมู่ ข้าง ที่ ตั้ง เป็น กอง ตาม กระบวน พิไชย สงคราม
(ตั้ง-ออกหน้า กัน-เดินสองข้าง แซกแซง-กองช่วย
- ๑๒ กร กุม-มือ ถือ
- ๑๓ ดำร-ทุก คัว ข้าง
(กัน กง-เหมือน ดุม เกวียน อัน หมุน ไป โดย สอง ข้าง ของ
เรือน เกวียน
- ๑๔ โยธา หาญ-หมู่ รม อัน แก้ว กัด
(ถือ ดาพ ตั้ง-ถือ ดาพ แด เครื่อง กัน ดาพ
(ธนู-หน้าไม้
(บัน นก สับ-บัน คาน ศิดา
(ตั้ง พสุธาตต จะ ทรุด-ตั้ง แผ่น ดิน จะ ถัด
- ๑๕ ประมวณ พล-รวม หมู่ ทหาร

- หน้า ๑ กอง กระจง งามัญ—นอญ กอง คอยเห็ด
- ภาค ๒ กระจง—เหิน จะเปน
- ๓ กษ พยห สังคราม—รบ โดยวิธี ชน ช้าง
- ๔ พด หลวง—กอง ทหาร เจ้า แผ่นดิน
- ๕ พิไชย ยุทธ—เครื่อง รบชนะ
(ทัพ ถม—ธง เถษยันต์ (อาญา)
(วิชา ศาสตร์—ตำรา ที่นับถือ ว่าดี
(เวช ศาภา—มนต์ แด ศาภา ที่ขลัง มหาสุพรรณ สังวาล—
เครื่อง ทรง คือ สังวาล ทอง สำหรับ กระษัตริย์
(ประดับ เพชร พันธม—ประดับ ด้วย เพชร
(แต่ ขั้ว ใน ธง เถษยันต์—สรรพ คุณ—คุณ ทั้ง หลาย มี พุทธ
คุณ เปน ต้น
(มหา มาตา—หมวก สำหรับ กระษัตริย์
(เถษ ยันต์—ธง ที่เขาผูก เปน ศาภา แด ยันต์ เขาชัก ตาม วิธี
ไสย ศาสตร์ มี รูป ครุฑสิง เห เปน ต้น
(สรรพ ศาสตร์ อธิษฐาน ทราย — เปน เครื่อง บ้องกัน หอกดาพ
ขึ้น ไฟ แด ภัย อันตราย ทั้ง ปวง
(ราช ธรรมรงค์—สำหรับ กระษัตริย์ สู้รบ ขาคีร ศักดิ์
(ล้อม พระ ษาร ธาร — เดิน แข่ง ไป ทั้ง ๔ ทิศ คือ ออก หน้า
(หมู่ ๑ เดิน ช้าง ช้าง หมู่ ๑ ช้าง ขวา หมู่ ๑ ช้าง หลัง หมู่ ๑
เรียกว่า ล้อม พระ ษาร ธาร
- ๗ ชัก ชิง คตอง—แย่ง ทำ กัน ต่าง ๆ
- ๘ โกลาหล—อีก กระทั่ง (เซ่ง แซ่)

๓๓

- ๘ อากาศ-ฟ้า
๙ หมด เมฆ หมอก-ไม่มีผ้า แด่ควัน

- ๑๐ คิซณ วาฐ-พระยาแว้ง
(สุกนิมิตร์-ถางดี)

๓๔

- ๑ อุโฆษ-กึก ก้อง
๒ บีกกา-ให้ เหมื่อน นึก ซ้ายขวา ของ กา
๓ ประจัน-ค่อ ลู ซึง หน้า
(แย่ง ยุทธ-เขา รบ ผ่า ให้ กระจาย ไป
(รุม การ ตอเบ-เป็น หมอก ควัน นึก กตุ้ม
๔ กัดัง กตาด เกิดอ้น-นอน สดบ แด่ ล้ม อยู่ เต็ม ต่ นาม รบ นัน
ไม่ ถ้วน
๕ ให้ หลั่ง-ผิน หลั่ง ให้ ซ้ำ คัก
๖ กคัณญ ภาพ-เป็น ผู้รู้ จัก คุณ ที่ ทำน ทำ ไว้
แล้ว แก่ คน แด่ คน จะ ทำ คอบ แทน
ขับ พระ ขาธาร-ชี ช้าง พระ ที่ พัง รืบ ไป
๗ ได้ ด่าง-เอา หัว สอด เข้า ได้ ถุก คาง
๘ แหงน หงาย-เขย่ง ขึ้น จะ หก ถ่ม ทง
(จ้วง พ้น-ทตั้ง พ้น
๙ ค้อง พระ ยิงยา-ถูก ที่ บ่า ไหล่
๑๐ พระ ถัน ประเทศ-คดอด รวอนม
๑๑ ถถัน-เงง ทตั้ง เข้า ไป
๓๕
๑ คตุ้ม บอน-รบ กตุ้ม คัด ถัน ถึง ฮาจุช สัน
๒ มัจฉะมัจฉา สุรนาถ-ปด้า เนื่อ เดียง แด่ ถ่ม เหล้า

๓๕

๒๔

แปลศัพท์ พระราชพงษาวดาร เด่ม ๓

หน้า

๓ ดำ ค่าย—ทลาย ค่าย ให้ยับเยิน

๓๕

๔ นารายณ์สังหาร—เครื่องฆ่าของ นารายณ์ (เป็นชื่อปืนใหญ่
แต่โบราณ)

(ชั้น น้อ—ชัก รอกขึ้น

๕ ขนอน ปาก कु—ตลาด คำแปลปาก कु

๓๖

๑ พตี—บูชา

๒ ถาด หา เฝ้ายง—เที่ยว ตรวจ หา เฝ้ายง

๓๗

๓ ดับ ทัพ—มา ดับ ข่าวกอง ทัพ

๒ แยม พระโอรส—จะอำปาก (ยิ้ม ๆ)

๓ วัตถุ—กำลัง ทหาร

๔ สัจจริง—พูดแล้ว ไม่ถดถอย

๕ คิด การ มาณู เมือง—ตั้ง การ ประชิด เมือง

๖ ประภาศ—ออก คำ สั่ง

๓๘

๑ ดำ ดง คดของ—ถอย หลัง ดง คดของ

๒ จวน เทศ ถาด ฝน—จวน จะ ถึง ฤดู ฝน

๓ สัมปะเน—สัมพันธ์ หมายถึง

๓๙

๑ ราช บุตรชาย—ลูก เขยกระษัตริย์

(สถัก—เป็น สัม คอย (เหมือน สัม ประคอง)

๒ ตาม ค้อน—ตาม ได้ ค้อน

๓ รัง ท้าย—รอ ไปข้าง นดัง

๔ ทัพ ชุ่ม—กอง ทหาร ชุ่ม อยู่

(หุ้ม จับ เขา—ถ้อม จับ เขา

(ให้ได้เป็นมา...คือให้จับเอาอย่าให้ฆ่า)

- ๕ โทษ ถึง สิ้นชีวิต...โทษ ถึง ตาย
- ๖ เกิดออกจะ หลีก ไป—บาง ที่ จะ ยก หลีก ไป
- ๗ กำลังบัญญัติ—มี สติ บัญญา ฉลาด

- ๘ เชน บำ ทาง—รู้ ชำนาญ ใน บำ แด ทาง
(ให้คุมทัพ—ให้กำกับ กองทัพ)
- ๙ บำ เห็น จ มี อ—ความ ชอบ เพราะ ฝีมือ
- ๑๐ ถวาย ทัญท์ (ทานน) —ถวายพระราช อาชญา ดั่งบนไว้
- ๑๑ บัญชา ตาม—อนุญาต ตาม ใจ
- ๑๒ เอา ถึก กราบ ทูล—นำ ข้อ ราชการ กราบ ทูล

- (แนว แม่น้ำ—ตาม ลำ แม่น้ำ)
- ๑๓ ทัพ ดำ ไป—ทัพ เล็ก ทอย ไป
- ๑๔ ประมาท—เล่น เลอ
(จวน กระทบ—เกือบ โดน กัน)
- ๑๕ พระวา พระวัง—คิด ห่วง หน้า ห่วงหลัง
(โงม ตี—จู่ เข้า ตี ที่ เดียว)
- ๑๖ กั้น สับ ประทณ—กาง ร่ม ใหญ่ ดำหรับ ยศ
- ๑๗ หัก ค่าย—เข้า ทลาย ค่าย
- ๑๘ เยื่อ ค่าย—แย่ง ค่าย แหก ค่าย พัง ค่าย ให้ ทลาย ไป
- ๑๙ คดุม บอน—ได้ พันกัน สอดหมั่น
- ๒๐ กระจัด กระจาย—แตก ไป ไม่ คุม กัน เข้า ได้
- ๒๑ กำลัง คึก กड़ा—กำลัง คึก หัว หาย

- ๓ ช้อน ความคิด—คิด โดนกัน เข้า แล้ว ก็แก้ เป็น กตให้เหมือน
ดั่งคิด ไม่ ถึง

- ๒ เป็น นายพล—เป็น หัว หน้า ทหาร (แม่ทัพ)
(เจ้า สอง—ท่าน ทั้ง ๒ เียง ทั้ง ๒)
๓ โทมนัศย์—น้อย ใจ เสีย ใจ
๒ ขอเจริญ—ขอ ค่อ ราช ไม่ศรี ความ รัก ใคร ของ กระษัตริย์
๓ อิศร ภาพ—ความ เป็น เจ้าใหญ่

- (ชัตติย ราช—ผู้ เป็น กระษัตริย์
(ดำนนต์—โดย รอบ เขตต์ แคว้น
(สมพ ทวีป—เกาะ ที่มี น้ำ หว่า ประจำ
(เชียวพิภพ โลก ชื่อ สมพ)
๔ ยุทธนา การ—ต่อสู้ กัน, รวมกัน,
(ดำเวิง ราช หฤไทย—เป็น ที่ รื่น เริง พระ ไทย
(บุรพ ประเพณี—ตาม จารีต โบราณ

- ๓ เริง ไชยยุทธ—กระ บวนรบ
๒ ปรา ไชย—ถึง แก่ แพ้ แล้ว
๓ สักจน ไปดก—ถูก นก ช้อน
(พเนจร—พรวน ไร่
๔ อาษาฏ—ความ โกรธ ผูกเวร
(เกียรติยส์—เป็น ข้าว เจ้า ถือ ค่อ ไป
๗ ช่อน ังอ—ช่อน น้อม ังอ ชอน
๗ อนุญาติ—ยอม ให้
๘ ชนะงา—เป็น ข้าง เก่ง กาก

๔๕

- ๑ ผิด เสียง—ไม่ใช่ เสียง ที่ เคย ได้ยิน
- ๒ ชาติวรรค—ดิน รน เลือก ส่น ไป ต่าง ๆ
- ๓ เหลือ น้อย พม่า มอญ—เหลือ กำดั่ง พม่า แด มอญ

๔๖

- ๑ ดังค—ที่ เสียง ไม่ มี เสียง อะไร

๔๗

- ๑ นานา ประเทศ—ประเทศ ต่าง ๆ
- ๒ เมือง สุรัต—เมือง แรก ชาติ หนึ่ง
- ๓ กฤตศัพท์—เสียง เต่า ดือ
- ๔ มเหศวร ศักดา นภาพ—ผู้ มี อำนาจ แด กำดั่ง อัน เปน ใหญ่
ใน แผ่น ดิน
(ปราม บุรา ราช ธานี—รบ ได้ เมือง น้อย ใหญ่
(ทศทิศ—๑๐ ทิศ
(ท้าว พระยา ดำนดราช—กระษัตริย์ แด เจ้า ประเทศ ราช
น้อย ใหญ่
(โชน โมพิศ—หม่อม เค้า
(สุวรรณ บุปผา—ต้น ดอก ไม้ ทอง
- ๕ เศษฐา ธิราช—พระ พี ผู้ เปน เจ้า เปน ใหญ่
(ผ่าน พิกพ—ผู้ ครอบ โลก
- ๖ เสวตกฤษร—ช้างเผือก
(พระ อนุชา ท่าน—พระ น้อง ท่าน
- ๗ เปน ศรี—เปน ศิริ มงคล
- ๘ สัมพันธมิตร—เปน สหาย อัน แน่น เนือง
(สนิท เสนหา—รัก ใคร่ กัน อย่าง ชิด ชม
- ๙ มหา พสุธา—แผ่นดิน ใหญ่

หน้า

(ทองแผ่นเดียวกัน—รวม ดู รวมทุกขกัน

๓๐ ทฤษฎีมานะ—คือ พระองค์โดยคิดต่อสู้

๔๗

๓๑ จะร้องออก—ร้องใจฉันทพรหมนามาคัย—ฝ่ายพุทธศาสน์แต่
โดย ค้างคาว ราชาราชการ ประชา ราษฎร ไฟฟ้า ฟ้าแผ่นดิน

๒ รามัญ ประเทศ—ประเทศมอญ.

(กฤษฎาธิการ—มี บุญญาบารมี มาก.

๓ สุนทร ภาพ สวัสดิ์—โดย ความ เข้มแข็ง ร้อย

๔ ชะเนงา—จา ชน ชะนะ

๕ ขานภาพ—อานา

(รามินทราธิ บดินทร—ผู้ เปน ใหญ่ ยิ่ง ใน ราม วงษ์.

๕๐

๓๒ ราเชนทร—กระษัตริย์ ผู้ เปน ใหญ่

(สุริเยนทร ยโสธม—ผู้ มี ยศ อัน สูง สุด ด้วย ความ เปน
ใหญ่ ดัง พระ อาพิตย์

(ราชัย สวรรยาธิปติ—ผู้ ถึง ชึ่ง ความ เปน ใหญ่ ใน
ราช สัม บัค

(ภวัตร ราช—ครอง ราช สัมบัค

๒ อิศวร พงษ์—เปน ชื่อ อิศวร

(วิษณุพงษ์—เปน ชื่อ นารายณ์

(ต้นอง ทาง พระราช ไผ่ศรี—ตอบ ทาง พระราช ไผ่ศรี

๓ อิศวร ราช ฤทธิ—มี ฤทธิ ดัง อิศวร

(ทศอิสติวงศ์—ทิศ ดอน ตก

๔ สัมภาร บารมี—มี บุญ ได้ ตีร่าง สัม ไว้ แล้ว

(บรมจักร—ผู้ มี อำนาจ อย่าง ยิ่ง

๕๐

- ๕ ประเทศธานี ไต—บ้าน เมือง ประเทศ ไต
- ๖ เปน ประเพณี—เปน เรื่อง เนือง มา
(ทศ—ผู้ ถู สว)
- ๗ กิจจานุกิจ—การ ใหญ่ น้อย
- ๘ จะ เปน ประโยชน์ กัน—จะเป็น ข้ำ คัก กัน
- ๙ เขา สิบเวราช—เขาใหญ่ ถุก ห้าง ซึ่ง สมมตว่า ชน คาวตึงษ์
อยู่ บน ยอด เขา นี้
- ๑๐ ตัณฑ์คร ตมท—เทศ น้า จม

๕๑

- ๑ ราชันดา—พระเจ้า หาดาน
(คน แก้ว สิบ หมื่น—คน ๔ แสน
(พล ยี่ สิบ หมื่น—ทหาร สอง แสน
(พล สิบ หมื่น—ทหาร แสน ห้าง
(สอง นาฬิกา—สอง นาฬิกา ๒ นาที วินาที
- ๒ ศุภวาร—วัน ดี
- ๓ กาญจนโมย มาดาศ—หมวก ทอง
(พิพิธ ภูติศา—เครื่อง ประดับ ต่าง ๆ
(กาญจน นิลรัตน์—ทอง แด แก้ว เขียว
(ชัคคิยเจศ วิไลย—ตาม จารึก ตัทธิ กรรมศรัย
(วิไชย ราช วนยุท—จำหวัณ กรรมศรัย รบ ข้ำ คัก ชนะ

๕๒

- ๑ นา เชนทรา ดังการา ภรณ์—เครื่อง แต่ง ประดับ ใน ตัวช้าง
(ตัทธิช รัตน์—แก้ว ๗ ประการ
(หมู่ สุรางค์—หมู่ แก้ว ถัก ถัก (ทหาร)
(พลตกร—หมู่ พล ทหาร

หน้า

(แดน ตำรา สิ้นรพ—ช้าง แด่ น้ำ เปน อัน มาก

๕๒

(พาส์ ซาคี—น้ำ

(ราช มติกา กร—หมื่น ข้าเฝ้า องค์รักกันกง—ทหารรักษาองค์

เหมือน ดัง ดุมรก อัน กัน ๒ ข้าง เวื่อน รก

๒ ตำรวร ตำตรา ดังการา—ประคับ ตำตรา คม ทุก อย่าง

(นานา วิวิธี ภูษิต—เครื่อง ประดับ มี อย่าง ต่าง ๆ

(พิพิธ ทวน ชง—ทวน แดง ต่าง ๆ

(เปน ทิว ท้อง วัลยางค์—เปน แถว ตาม ถนน

๓ โอภาส พันภก—มี แสง หอก ดาพ นำ กลัว

(กลัง กลด ภุม—เครื่อง สูง สำหรับ แท้ กระษัตริย์

๔ บัง สุริย์—เครื่อง สูง สำหรับ กัน แดด

(คักณัมพร ประเทศ—ท้องฟ้า อาภาศ

(ไฟโรจ—รุ่งเรือง ดาษดา—เกลื่อน ไไป

๕ พิริย พณท—หมื่น มี เพียร กล้า เปน อัน มาก

๖ มหา มหิตฤกษ์—ภกษ ยาม อัน ประเสริฐ

๗ กาหพ—อึก กระทัก คีรติ ไครม (แตร)]

(นี่ ดังนั้น—ดัง เปน เสียง เดียว ก้อง

๘ กระบวน รุชะ โบก โบย—ขยาย พล ให้เดิน ด้วย รง สัตยญา

(เจ็ด เวณ—๗ วัน ๒๐ เวณ—๒๐ วัน

๙ พระยา หริภุญไชย—เจ้า เมือง ลำภุญ ไชย

๕๓

๑ บรรโต หก—บรรโต ถ่ม (บรรโต พับ ได้)

๒ พระเจ้า ชนะ สิบ ทิศ—ผู้ ชนะ ทั้ง ๓๐ ทิศ

๕๕

๑ คน โมหจิตร์—คน หลง โหด

๕๖

๑ กาด กิรียา—ตาย (กระทำ กาดะ)

๒ เปน สามารถ—โดย เข้ม แรง

๓ อิศราธิปไตย—ผู้ เปน ใหญ่ ยิ่ง

(มโหฬารยศ—ความ เปน ใหญ่ ใน ราช สัมบัติ)

(ราช กฤษณา—ผู้ มี บุญญา ภินิหาร

(แผ่อาณา จักร์—แผ่อำนาจ

(ขจร—พุ่ง ไป ทิศานุทิศ—ทิศ ใหญ่ น้อย

๕๗

๑ ภาณุ มาศ—ดวง อาทิตย

(มัจฉนันทิก สัม—เวลา ดวัน เทียง

๒ ชีวิต ภยันตราย—ภัย แล อันตราย ชีวิตร์ (ฆ่า เสีย)

๓ ราช สัมพันธ มิตร—กระษัตริย์ ผู้ เปน สหาย

๔ สำนึกศีลธรรม—ความ ประสงค์ กัน โดยธรรม

(สุวรรณ ปถพี—เปน แผ่นดิน ทอง (ทอง แผ่น เดียว)

๕ กฤษณา ภินิหาร—มี บุญ อภินิหาร

๖ ศุภ ลักษณะ—มี ลักษณะ ดี (งาม)

๗ ทูตานุกูล—ผู้ ถือ ดำรง ใหญ่ น้อย

(จำทูต—นำทูต—ลักษณะ ราชศาสน์—หนังสือ

(สุนทร ภาพ—อ่อน หวาน (โดย ดี)

๘ เสวตฤกฤษร—ช้างเผือก

(เปน ศัร—เปน ส่งา ราช

๙ อาไถย—ห่วง ไย

หน้า

๓๐ ราช ศัสกร—ข้าศึก กระทบ (ทัพ กระทบ)

๕๗

๓๑ รณรงค์—ต่อ รบ

(รัชติยาภิรมย์—ความ รื่น เริง ของ กระทบ
(ความ สนุก สนาน ของ กระทบ)

๓๒ เปน ขวัญ คา—เปน ของ น้ำ ตู, น้ำ ชม

(สันทนา กัน—พูด กัน

๓๓ จะชิง เอา เสวตร นัศร์—จะ แย่ง เสวตร นัศร์

๓๔ จะ กู้ พระ นคร ไว้ ได้—จะ ช่วย เอา เมือง ไว้ ได้

๕๘

๑ ตักยา นุสัคย์—ความ จริง ทุก อย่าง

๒ ราช สันฐาน ภาร—พลับ พล าร กระทบ

๓ พระ ราช นัศร์—ที่ สำหรับ กระทบ

๔ รัตนคยา อาศน์—ที่ ของ พระรัตนไตรย

(ราช อาศน์—ที่ ประทับ กระทบ

(เปน ประทาน—เปน ที่ ตั้ง, เปน ที่ ยึด หน่วง,,

๕ มุขมนคร—ข้า ราช การ ที่ เปน หัว หน้า

(กระวี ชาติ—นักปราชญ์—ราชครู—พระอาจารย์ หรือ พระ

ครู พิธี ไทรา—ผู้ รู้ ทำนวย

(โยธา ทหาร—พล รบ

๖ ร้อง อัญเชิญ—ทูล เชื้อ เชิญ

๗ อารารณา—เชิญ พระพุทธ ปฏิมากร —พระ พุทธ รูป

๘ จง เปน ตักขี ทิพยาน—จง เปน พยาน อัน เปน ทิพ (กุศ เทว

ดามา เปน พยาน)

๕๗

๘ วิถี ทูเรศ กันตาร—โดย ทาง กัน ดาร อัน ไกล.

๓๐ มัญชา ให้—ยอม ให้

๓๑ เปน ราช โอรส—เปน ลูก ชาย

๕๘

๓ จะ ได้ สืบ ประยูรวงษ์—จะ ได้ สืบ เชื้อ แดง ไป

๒ จะ หม่น หมอง—จะ เปน วาฬ ชุ่ม หมอง กัน

๓ มัญชา ตาม—ยอม ตาม

๔ อาณา ประชา ราชภูม—ไพร่ พัว ข้าง แผ่นดิน

๕ ประกาศ—เอา ระวัง

๖ ราช บริหาร—มี รับ ตั้ง

๖๐

๓ ราช การ สงคราม—งาน ทักษิณ

๒ เปน ขบถ—เปน คน คิด ผิด ทาง (คิด ร้าย)

๓ สพัด ไถ่—เกี่ยว ดิ้น ไถ่ แดง นาน—แตก ไป
(รุด หนี ไป—รีบ หนี ไป, หนี ไป โดย เร็ว,)๔ ราช นิเวศน์—ที่ อยู่ ของ กระษัตริย์ (วัง)
(มหา สถานที่—เปน ที่ ขึ้น ตั้ง ศักดิ์ (วัง)

๕ ราช บุตรี—พระ ราช ธิดา (ลูก สาว)

พระ สุริโยทัย—เกิด แต่ พระ นพเมธี พระ นาม ว่า สุริโยทัย.

(เจริญ โวย วังมณา—ทรง พระ เจริญ แล้ว (เปน สาว)

๖ ทูตานุทูต—ข้า ราช การ ผู้ สื่อ สาร ผู้ ใหญ่ ผู้ น้อย

๗ จำทูต—นำทูต พระ ราช คำสั่ง—หนังสือ รับ ตั้ง ของ
กระษัตริย์

แปดศัฟท์ พระราชพงษาวดาร เล่ม ๓
(มงคล ราช บรรณาการ-เครื่อง ให้มัน ของ กระษัตริย์
เพื่อ ความเจริญ

- ๘ ข้าพระองค์-ข้าพเจ้า ผู้ ผ่าน พิภพ-ผู้ ครองประเทศ
- ๙ อภิวัต-กรรม ไหว้
(วันทนา- ไหว้ พระ บิดุ ราชำ ชีราช-พระ บิดา ผู้ เป็น
กระษัตริย์ อัน ยิ่ง
- ๑๐ นโหฬาร-ยิ่ง ใหญ่
- ๑๑ เปน มิ่ง มกฏ-เปน ขวัญ เกิดำ ๆ
- ๑๒ เสวตรกัญชร ชำค-ช้างเผือก ศรี เมือง เปน ส่งำ เมือง
- ๑๓ เขก อรรค ราช กัถยานัน-นาง งาม จะ เปน เขก อรรค มเหสี
(ศรี สุริย วงษ์-ที่ จะ เปน ส่งำ คู่บ เชื้อ วงษ์
- ๑๔ บินสุรางค์-ยอด นาง งาม นิกร กัถยา-หมู่ นาง
- ๑๕ มหา นกเวศ-เมือง ใหญ่
(ปาวจิน ทิศ-ทิศ ๗วัน ออก
- ๑๖ ราช สัมพันธมิตร-ต่อ เนือง ใน มิตร อัน แน่น หนา

- ๑ อริ-เปน ศัตรู กัน,
วรรณโรค-ผู้ ใน ท้อง,
- ๒ มหา กำถะ-แรง ใหญ่
- ๓ ราช โสहित-เลือด เนืข เดียว กัน
- ๔ อณุญาต-ยอม ให้
- ๕ ทอ ประ พฤติเหตุ-แจ้ง ชำว การ ที่ เปน ไป
- ๖ ประชวร หนัก-บวดย มาก

๖๑

๗ ราช จินคนาการ—ทรง พระ ดำริ

๘ โดย สัจย์—โดย จริง

๙ มี บัง ควร—ไม่ สม ควร

๑๐ ราช ประโยค—เครื่อง ใช้ สอด

(ทาษ กรรม กร—ทาษ แด คน ทำ การ งาน

๖๒

๑ ราช สามี— พระ เจ้า ผัว

๒ ตรีภุคตวงษ์ ตรีษัตริย์—ชื่อ ตรีษัตริย์

๓ ก็ ประสาท—ได้ ให้

๔ นิคม ชนบท—บ้าน ใหญ่ เมือง น้อย

๕ ศรี สรรพ ลักษณะ—สง่า แด ลักษณะ ทั้ง ปวง

(ไสภาศัย—งาม ร้อย เท่า พัน ทวี—ร้อย ส่วน พัน ส่วน

สัก ๒ เท่า ยัง ไม่ ดัง กฤติ ศัพท์—ยัง ไม่ สม ดัง ชาว
ที่ เด่า ถิ่น นั้น ได้

๖ อภิระยส—น้อย หน้า

(ชั่ว กัลปาวสาน—ชั่ว พ้า แด ดิน ทำลาย

๗ สิวิกา กาญจน—วอ ทอง

(ยานมาศ—ยาน ทอง (เครื่อง ขั้ม ขี)

๘ สกต มารค—ทาง นก

(สมอ สอ—โดย ความ หนุน, (ชื่อคำบุต)

๖๓

๑ ออก สกต ที่—ออก คำน หน้า วน

๒ ศติ—เหตุ

๓ พิโรธ—เคียด แค้น พระ ไทย

- หน้า ๔ ราช โอง การ-วัน ตั้ง.
- ๖๓ ๕ ผ่าน พิกพ-เสวย ราช
(ใฮสูริย. สมบัติ, สวรรยา ธิบัติ-เปนเจ้า แผ่นดิน
๖ ถวักย ราช ประเพณี-เปน เจ้า แผ่นดิน ตั้ง กระษัตริย์
๗ เวณ ราช สมบัติ-นอม ราช สมบัติ
๘ ประติตั้งขรณ-ซ่อม แปลง
๙ พชาว นางชี-หญิง ผู้ นุ่งขาว (ถือบวช)
๓๐ สัทธ-ตำเร็จ เด็ด ขาด
- ๖๔ ๑ บัง คับ บัญชา-ตั้ง เสีย
๒ ความ ถับ-ความ ซ่อน เว้น
๓ กต-อุบาย
๔ กุม เขา-จับ เขา
๕ ทุด แถดง-เล่า บอก
๖ แจ้ง ครอบนัก-ทราบ ชัด
- ๖๕ ๑ กัรธา พด-ยก กอง ทหาร ชัด มารด-ทาง หน้า
๒ นักการ-พนักงาน
๓ หนน พด-เพิ่ม กำถัง ตาม หลั่ง เข้า ไป
๔ แฝง วิหาร-แอบ วิหาร
๕ ทุม ท-
- ๖๖ ๑ รุ่ง โรจ-ตุก โชน ใหญ่
๒ โกตาหต-อีก ทัก
๓ บำเหน็จ มือ-ความ ซอน เพราะ ฝีมือ

๖๖

๔ ถ้า ไป—เลิก ถอย ไป เจริญ

๖๗

๓ บัญชา—บังคับ, คำสั่ง,

๒ วังหลัง—รอ ไปข้าง หลัง (ไป ตาม หลัง)

๓ ย่อ พด—ย่อ น ทหาร เข้า เป็น กลุ่ม คง ทารับ

๔ อาวุธสั้น—สั้น กัน ด้วย ดาบ

๕ พ่าย คืบ มา—แพ้ ถอย คืบ มา

๖ ทรง เสนอ—ออก บอก

๗ กระทบ—แน่ ชัด

๖๘

๓ ทูล ถึง วอน—กราบ ทูล อ้อน ทวน

๒ ไกล จะ มา—อันตราย ที่ พัง ถัด จะ มา ถึง

๓ ดำรง ประชา ราช—ครอบ ครอบ ไพร พ้า ข้าง แผ่นดิน

๔ พระ โอธธาธิราช—พระ ลูก เจ้า ผู้ เป็นใหญ่

๖๙

๓ ราช อาชญา—อำนาจ กระษัตริย์

๒ ราช บุตร์—พระ ลูก เจ้า

๓ โสมนันท์—ดีใจ, ชอบใจ, ยินดี,

๔ พระ ราช บิดา—พระ พ่อ เจ้า

๕ ความรักภักดิ์—จง รัก รักดี

๖ ไม่ ผาก ไม่ คร—มุ่งหมาย ผาก รัก

๗ ก่าย เตี้ยว—อย่าง เตี้ยว, ผ่าย เตี้ยว,

๘ พระ เจ้า พี่ นาง—พระ พี่นาง ผู้ เป็น เจ้า

๙ ราช นิดา—พระ เจ้า หลาน เหลอ

๑๐ อาไถย—ถึง อด

หน้า

๓๑ กริธา พด-ยก กำลัง ทหาร ไป

๖๙

๓๒ พระภาทินัย ราช-พระเจ้า หลาน เธอ

๗๐

๓ พ่าย แก่ ชาว เมือง-แพ้ แก่ ชาว เมือง -(สู้ไม่ได้)

๒ ตำบรวาสุ-หอก ตาพ แห่น หลาว

๓ หอ โทน-หอ รบ หลัง เดี่ยว โดด (ค่ายโดด)

๗๑

๓ หัก หาญ-ข้ามเหิง เขา โดยกำลัง

๒ ปรบักษ์-เป็น ข้าศึก, เป็น ศัตรูกัน,

๓ ปรี โททก-น้ำ มนต์ ปรีด. ธาราภิเศก-เป็น น้ำ เหมือน
ดั่ง อภิเศก๔ คีรี ราช วิภูษณาธาร-ทรง เครื่อง ประดับ สำหรับ กระ มัตรี
ที่เป็น ส่วย ราช

(กาญจน วิเชียร มาต-ดอก ไม้ ทอง ประดับ เพ็ชร

(มณี มาศ มงกุฏ-พระ มหา มงกุฏ อัน ทำ ด้วย ทอง
ประดับ เพ็ชร

๕ ไชย ยุทธ-เป็น เครื่อง รบ ชนะ

(ราช รัตนภูมิ-ที่ ต่อ รบ ข้าศึก กระษัตริย์

๖ ช้าง คั่น-ช้าง พระที่นั่ง ขึ้น ระวัง

๗ สุวรรณ มหา มณฑป-กุ่ม ทอง ชันใหญ่

(บุรม ชรรค ยาน-สำหรับ ขันี่ ของ กระษัตริย์ ผู้ เดิ

๘ แสน์ สุรชาติ โยธา-พด รบ ชัน แก้ว ถัด มาก

(พดกร-ยก หม่ พด ไป, เข้ม หาญ-เก่ง กาย,

๙ พด โล่ห์-พด ทหาร ที่ ถือ ตาพ

๗๑

- ๓๐ ดุติ เรก-ดู มาก นาย-มหาพาร-มาก ใหญ่
 (นานาวิธ ประมุขศักดิ์-เครื่อง รบ ต่าง ๆ มี หอก เปน แขน
 (ตำราสินธพ-ช้าง ม้า
 (จตุรงค์ ภาวี่ชาติ-มี ม้า เปน ของ คี่ ๔
 (พัน รุก-นำ กฉว-ธรรมา-ยัง กาญจน ถึง กตต-เครื่อง
 ตั้ง คือ พระ กตต
 (รุจิคร-รุ่ง เรือง พิธิปฎการ-คือ ธง แผ่นผ้า ต่าง ๆ

๓๑ กัน กง รว รวย-หมู่ พล ทหาร เค้น เปน คาช่วย

๗๒

- ๓๒ บก จร-ยก ไป-พยุห มาตรา-เดิน เปน หมู่ ๆ
 มี อาการ ดัง ก้อน เมฆ, หรือ ตมพัต หมู่ ใหญ่,
 ๔ เพลา มหา วิไชย ฤกษ์-เวลา ยาม ชะนะ ใหญ่
 (โหรา-พวงโหร ต้น พ้องไชย-คือ พ้อง ชะนะ คี่
 (ทวิ ราชาวีร-พราหมณ์ กาทพ-แตร
 ๓ นฤนาท-เสียง ถึก ถัง เปน อันหนึ่ง อันเดียว
 ๔ ดำเนิน รวรัช-เดิน ธง ถิธา-พล พยุห แขน ยากร-ยก กำจัด
 พล ทหาร เค้น โดย กระบวน รบ
 ๕ เกล็ด ราช พลัฒา ไชย-ประทิม ที่ ค่าย หดวง
 ๖ ศุภวาร ฤกษ์-ยาม วันดี คี่-ขึ้น หรือ แรม
 ๗ ชัม พล เมือง นอก-ได้ พล เมือง อยู่ ภายใน นอก เข้า ไป
 ๘ สรรพ พยุห-เครื่อง รบ ทุก อย่าง ขึ้น ประจำ-ขึ้น เติมน ไว้
 ๘ กอง แค้น-กอง ช่วย สำหรับ จึง ช่วย ทุก กอง
 ๓ จังก้า-คั้ง ผิน ปาก กระบอก ชะเง้อ ไป

๗๓

- ๗๓ ๒ ทิศ บุรพ-ทิศ ตะวัน ออก ทักษิณ-ทิศ ใต้
(ประจิม ทิศ-ทิศ ตะวัน ตก ทิศ อุดร-เหนือ)
- ๗๔ ๓ ออก ทดวง พัน-ออก ใต้ พัน แทง
๒ ค้าง พด-ถูก ทหาร
๓ ขุด อุโมงค์-ทำ โพรง ไป ใต้ ดิน
๔ มิให้ มี นว-ไม่ให้ พุดจา ออ อั้ง
๕ ศึก ชักขร-หนังสือ ที่ พุด ด้วย คำ ข้อน หวาน
๐ เมือง ถ่าน ช้าง-เมือง เวียงจันทน์
๗ ราช บริหาร-กระแด้ รับตั้ง
- ๗๕ ๓ ราช ธานี-เมือง กระษัตริย์
๒ สมท-แม่น้ำ
๓ พระ ถินรุ ราช-เขา พระ ถุนรุ
๔ แม่ น้ำ ถี่ ทนตร-แม่น้ำ จม (หมุน)
๕ ถาด หา-เที่ยว ครอบ หา
๖ ตำรวจ เอา-ตรวจ เอา
๗ พระ ราช กำหนด-พระ กระแด้ รับตั้ง
- ๗๖ ๓ พระ ประชวร-บวช-ไม่ สมาย,
๒ สวรรคต-ไปสู่ สวรรค์ (ตาย)
๓ มิได้นำพา-ไม่ได้ เอา พระไทย ใต้ ใน การ คัก
๔ ไว้ การ ทัง ปวง-มอบ การ ทุก อย่าง
๕ มยุรฉัตร-เครื่องสูง อย่าง หนึ่ง (ฉัตร หาง นกยูง)
๖ บิน นก สืบ-บิน คำน สัตตา

๗๗

- ๗ ถือ พล-คุม กำจัด รม, คุม กอง รม.,
 ๘ การ คัก-การ ทัพ
 ๙ ต้นของ พระโอรส-คนผู้ รับใช้ ขิด (คน รับสั่ง)
 ๑๐ ดำเภาจีน จังจั่ว-ดำเภา จีน ชำค้ แต่จั่ว

๗๘

- ๑ กระเวน รอบ ทัพ-ให้ บำรุง ประการ รอบ ทัพ
 ๒ แดก ฉาน-แดก ยับ เย็น ไม่เป็น กระบวน (คุม ไม่ ยู่)

๗๙

- ๑ เกรง พระ ราช ขาชาญา-กตว พระ ราช ข่านาจ
 ๒ มด ดิน-ก้อน ดิน (ดิน เป็น ก้อน)
 ๓ ยิ่ง แยัง รตม-ยิ่ง ได้ กัน โดย พริก พร้อม
 ๔ ดีทร-เด็ด ขาด

๘๐

- ๑ มิ ดง ด้วย-ไม่ เหน็ด ด้วย, ไม่ ปลงใจ ดง ด้วย.,
 ๒ มิ ได้ เขา พระ โทษ ดง ไมถว ดง กราม-ไม่ เป็น ขู่ ระ ใน การ คัก
 ๓ ละ ให้ มุข มนตร์-ปลดปล่อย ให้ แต่ ราช การ ผู้ ใหญ่
 ๔ ตั้ง ประชิด กัน ยู่-ตั้ง คัด กัน เป็น หมู ยู่
 ๕ บัซง กัน เมือง เป็น ดำน รม-รักษา เมือง โดย กวด ชัน
 ๖ จวน เทศ กาล พัว ฝน-เกือบ จะ ถึง ฤดู ฝน
 ๗ เกโท บาย-ความคิด หรือ ถล ให้ แฉก ร้าว กัน

๘๑

- ๑ สมน พรหมณ จารีย์-สมณ แด พรหมณ ผู้ เป็น อาจารย์
 ๒ ท้าว พระยา พุทธมา นาคย์-เจ้า ราชการ ผู้ ใหญ่ ผู้ สูง อาย
 ๓ ราช ไนตร์-เป็น นิคร์ ภัย

๘๓

- ๑ มี ไว้ใจ-ไม่ เชื่อ ใจ

หน้า

๘๔

- ๑ คิด แคลง—คิด สงไสย (คิดว่าจะเป็น ได้สัก)
- ๒ ทำ แต่ โดย อำเภอก ใจ—ทำ เขาตาม ชอบ ใจ
- ๓ ไป ถ้าง เดี่ย—ไป มา เดี่ย
- ๔ } สุก อักษร—คำดี บวร สดงาม—เป็น ผล อัน ประเสริฐ
- ๕ } (วิมลเชษฐา—ผู้ มี ใจ ปราศจาก ความ เสวร้าย ของ
 คุณา นั้นค—ผู้ มี คุณ นั้น ไม่ ได้ วิจิต—มี ใจ อัน เบิกบาน
 แด้ว, แยม แด้ว.. วิจิต—เรียบ ร้อย,
 (กัมภีรา อธิยา ไศรย—มี น้า ใจ อัน ถึก ข็ง
 (อักษ มหา เสนา ชิบดินทร์—เสนา บดี ผู้ เป็น ใหญ่ เลิศ
 (นรินทร นาคย์—เป็น ข้าราชการ ของ พระ ผู้ เป็น ใหญ่
 (อัน สดามี ประวาศ—ที่ อยู่ แรม กับ พระเจ้า
 (บาท มุติกา กร—อัน เป็น ขำ เฝ้า,
 (บวร ยุคต เสนุ นาค—นอของ พระ บาท ทอง ทั้ง คู่
 ประเสริฐ ใน พระ บาท—ใน สมเด็จ พระเจ้า อยู่ หัว
 (บรมนาถ—ผู้ เป็น ที่ พ้อง อย่าง สูง สุด
 ๖ มี มรรจุจิตร—มี ใจ อัน ชื่น หวาน
 (สันทิ เสนาหา—มี ความ รัก ไคร์ อัน แน่นแน่น
 ๗ ราช ตัฏ กร—กระษัตริย์ เป็น ขาคึก
 ๘ โลก เจตนา—มี ความ คิด อัน มั่น ได้
 โอศป ประ—ความ ขาย แดก ถ้วน บาป
 ๙ ประ โสย หา การ—ทำ ชุ่มเห่ง
 ๑๐ เชื้อน เพ็ชร—ค่าย อัน แขง แรง
 (เชื้อนอินธ—เป็น กอง ค่าย คู

ต้น

๙๕

- ๑ รณยุทธ—รบ ช้างศึก
- ๒ ปราไชย—พ่ายแพ้ ปลาศันไป—หนีไป
- ๓ แก่แก่น—ปลด ความ โกรธ เคือง ไป
- ๓ รัชตีย ราช ประเพณี—ธรรมเนียม กระษัตริย์
(ประเพณี พาด ทูจริต—ทำ ความ ชั่ว ด้วย ใจ พาด
- ๔ ถาวร วัฒนา การ—เจริญ ไป ได้นาน
- ๕ ศุภวาร ดิถี—วัน ขึ้น แรม วัน ดี
(มหา มงคล—เป็น ความ เจริญ ใหญ่
- ๖ แค้น ท้าว พระยา ดาว—ข้า ราช การ ดาว
- ๗ สกต มารค—ทาง บก

๙๖

- ๑ ทแกดัว ทหาร—ทหาร ผู้กล้า
- ๒ ส่นอง พระคุณ—จะ แทน พระ คุณ
- ๓ ถึง ขดิก พันธุ์—เครื่องผูก คือ ไข่ ครวน

๙๗

- ๑ พันธ การ—จำจอง
- ๒ อาชญาสิทธิ์—อำนาจ อัน เด็ดขาด
- ๓ โดย ฉนั อันจริง—โดย ความ แน่น จริง
- ๔ คาบชุก—บัน คาบ ชนวน

๙๘

- ๑ อัฐศก—กำหนด ศก เป็น ที่ ๘
- ๒ บ้วน พระ โอฐ—กระโดน บ้วน น้ำ มาก
- ๓ จะ เอา ไชย—จะ หา ความ ชนะ
(ไว้ เกียรติยศ—ไว้ยศ ให้เด่า ลือ
(แผ่ ขอบ รัณร ตั้มา—ขยาย เขตร์แดน ให้กว้าง

หน้า

(ชานาจักร—มีอำนาจ ครอง ไป

๘๙

๔ ทิศ นุทิศ—ทิศ ใหญ่ ทิศ น้อย

๕ อย่า โทมนศย์—อย่า น้อยใจ,

๖ รูปภาพ—รูปเขียน แต่ บั้น แด่ ดัดก็

ใน หน้า พระ บัญชร—ใน หน้า พระ แด่

ชั้น สังห—ชั้น พระ เจ้า อยู่ หัว ประทับ

๗ ราชามาเสก—ยก ให้ เป็น กระษัตริย์

๙๐

๑ ปราม ตาภิเศก—กระษัตริย์ ได้ เป็น เจ้า แผ่นดิน ด้วย ชนะ คึก

๒ เป็น พฤตมา นาศย์—เป็น ข้าราชการ ผู้ มี อายุ มาก

๓ ราช บิดัน ทนา—เครื่อง ประดับ กระษัตริย์

(สงรวา ภรณ์—สารภรณ์ ทุก อย่าง

(ชคิตยา ธินดี—กระษัตริย์ ผู้ เป็น ใหญ่ ยิ่ง

๙๑

๑ แพทย์—หมอ

๒ ทิวงศต—ไป ๘ เทวโลก (ตาย)

๓ พระ ราช ทาน โฮ อาท—เสวย พระ ๘ คี

๔ ประทับ แรม—ประทับ ค้าง อยู่, ๓๓ เวณ—๓๓ วัน,,

๕ พระ อัญฐี—กระตัก

(ช่อง จัดไฟร พอ—ช่อง สุม กาลัง

(หมู่ องครักษ์—หมู่ ทหาร รักษา องค์

๗ จักร นารายณ์—เป็น หมอ ด ชอ จักร นารายณ์

๙๒

๑ ท้าว พระยา สยามแต่ ราช—กระษัตริย์ ประเทศ ราช

๒ บุรพ ประเพณี—ตาม จารีต แต่ ก่อน มา

๓ สยามาธิ ราช เจ้า—ผู้ เป็น เจ้า เป็น ใหญ่ ใน สยาม

๗๒

๕ พระยาตะแวก-เจ้าแผ่นดินเขมร

๕ ต้นบุรณ-บุรณ มัง กิ่ง

๖ ราช ศักร-ช้างศึก กระษัตริย์

๗ ลง เป็น คำเดียว-เห็น ร่วม กัน หมด

๘ ยก ออก เลี้ยว จาก ที่-ถอด จาก ตำแหน่ง ยศ

๗๔

๓ ครุณ ราช บุตร-พระ ลูก เจ้า ยังเยาว์ อยู่ (ยัง เด็ก)

๒ ประชวร ทรมาน-เป็น ไข้ ไข้ ดาต

๓ วัณธันตะ ฤๅ-คือ ฤๅ ฝน (เดือน ๘ เป็น ต้น ไป)

๔ ตระเวน เทต-ตรวจ ทวง เทต

๗๕

๓ รูป เทพ ราช ภัค ภัค ฤๅ-รูป เทวดา ราช ภัค ที่ หล่อ ด้วย ทอง ภัค ฤๅ

๒ นเศวร ศักดา นฤพ-ที่มี อำนาจ ฤๅ เดช มาก

๗๖

๓ ให้ ทาน มน-ให้ อนุญาต ทำ ใ้

๒ รางวัด-ให้ สิ่ง ของ เครื่อง นุ่ง ห่ม เป็น ต้น

๓ สวามิภักดิ์-ขอ ทรง ภิรมย์

(ตอบ คบ แกร่ง สำเภา-ถัก แต่ง เตรียม สำเภา

๔ โถ้ สำเภา-หั่น สำเภา

๗๗

๓ รุด หนี ลง ไป-รีบ หนี ลง ไป

๒ คกฉีก-ถึง เทต ฉีก (กตาง เทต)

๓ สำแดง คุณ ไก่-ขอ ความ ดี ใน ทาง ไก่

(พิ ปริต-แปลก ประหลาด

๔ ชาว ชนบท ประเทศ-ชาว บ้าน นอก

หน้า

๕ คุม ส้มกั พรหมพอก-ก่ากับ พอก พร้อม ใจ

๔๗

๑ ชาย ฉกรรจ์-ชาย ที่ ใช้ราช การ ได้

๒ ชาว ประเทศ-ชาว ต่าง ประเทศ (ชื่อ อมรดดี)

๓ แ่ง คัน โพร้-แอบ บัง คัน โพร้

๔ ชบ ถง กับ คอ ช้าง-ตาย ฟุบ ถง บน คอ ช้าง

๕ หนี กระจัด พัดดี พราย-แตก กัน ไป คน ณะทาง

๖ พระราชอาชญา-ที่จะทำโทษ ทุก คน

๗ ทศพิธ ราช ธรรม-ธรรม สำหรับ ภาระษัตริย์ ๑๐ ประการ

๘ สัก หมายถึง หมู-สัก หมายถึง เฒ่า พอก โพร้ เหลว ใจ

๔๘

๑ ศ็อง ลำดราดูธ-ถูก บิน แด หอก ตาพ

๒ ส้มกั สมนาน-พร้อม ใจกัน (ส้มกัค)

๓ พด ทหาร-ทท ร

๑๐๑

๑ รัชกาลันดาการ-เรือน รับแขก ที่เป็นภาระษัตริย์ (พดัมพลา)

๒ ถ้อน คีตา-ถ้อน หิน

๓ ชม ผี พระ หดก-ชม ความ คิด แด ผีผอ

๔ ภูษา-ผ้า ทรง

๕ จำดักเป็นรูป เทวดา-ดัดกัน ถาย เป็น รูป เทวดา

๑๐๒

๑ น้อย พระไทย-เสีย ใจ

๒ ศัพท สัมโภช-สัก การ มุชา

(การ มหรรศพ-การ ฆดอง

๓ อักโอรธา ธิราช-พระ ลูก เจ้า ผู้ เป็น ไหญ่ เดิศ

๔ สกิกย์-ประทับ

๑๐๒

- ๕ ของอาจ—กล้าหาญ.
- ๖ เลียน ศักร—เป็น ข้าศึก ศักร
- ๗ กถ อุบาย—หลอกลวง

๑๐๓

- ๑ ลำคัญ—เข้าพระไทย
- ๒ เพ็ชร ฤกษ์—ยาม วัน แสง แรง (ฤกษ์น้อย)
- ๓ ลำวี วิก บรม ชาติ—พระ ราช พระพุทธเจ้า
(ปาฏิหาร—ลอยไป..
- ๔ วาตะพยุห์—เกิดลมพัดใหญ่
- ๕ ข้ายัด ด่าน—ให้กำชับด่าน

๑๐๔

- ๑ ชาราม—วัด (ริมวัด)
- ๒ ประหาร ชีวิต—ฆ่า
- ๓ อิศรภาพ—เป็นใหญ่
(ไฟศาล—กว้างขวาง..
- ๔ นมิต การ—กราบไหว้.
- ๕ กรุณา—เอ็นดู
- ๖ พระราช กฤษณาภิหาร บารมี—เป็นผู้มีบุญ อภิหาร บารมี
- ๗ บวร พุทธ ศาสนา—พุทธ ศาสนา อัน ประเสริฐ

๑๐๕

- ๑ ด้านศิษย์ รูป—ลูกศิษย์ ข้าพเจ้า
- ๒ ประทศฐูรภัย—ทำร้าย
- ๓ ชามหา—จอมเวร, ผูกเวร กัน,
- ๔ เมตตา—เอ็นดู
- ๕ ประที การระ ส่นของ คุณ—ได้เกิด ทำคุณตอบแทน

- หน้า ๖ กระเวที่ ธรรมเนียม-ธรรมเนียม ผู้ วัตุณ
- ๑๐๕ ๗ แก่มุขมาคยา-ข้าราช การ ผู้ใหญ่
(โยธาหาญ-พล รบ ผู้ แก้ว กกล้า
๘ ราช ในตรี-เป็น มิตร กัน
๘ ออกสลด กรรม นิยม-มาป กรรมให้ไป
๑๐ สุวรรณ กิจการ-พระ เจ้า นาทอง
(อุทกธรา-หลังน้ำ, พลธาดด-พื้น แผ่นดิน
๑๑ โอฐ-ปาก-ประกาศ-บ่าวร้อง
๑๒ นทิตฤฤ-ผู้ มี ฤทธิ ศักดิ์สิทธิ์ มาก
(ทิพจักขุ-ตาเป็น ทิพ, ทิพโสตร์-หูเป็น ทิพ
๑๓ ดกคัย-อัย
(ทักขณทัต-ทัต ใหญ่ ทัตน้อย
๑๔ ทิพพยาน-พยาน ชัน เป็น ทิพ
๑๕ สุจริต-ข้อ ตรง. นิตระภาพ-ความ เป็น มิตร สหาย กัน
(ชัตติย ประเพณี-ธรรมเนียมก ระษัตริย์
(สามัคคี รส ธรรม-ธรรม รวบรวม รสกัน
- ๑๐๖ ๑ ภัยอันตราย-ความ ชั่วร้าย ภัยอันตราย
๒ ราช ปรีหาร ประกาศ-รับสั่ง บ่าว ร้อง
๓ นินทภาคย์-ส่วน ทาง ขาด เต็ด
๔ ราช โองการ-รับสั่ง
๕ ญาติ โยม-ผู้ เป็น ญาติ แต่ ชุประกาศ
๖ รามัญ-มอญ

- ๑๐๖ ๗ ปาฏิหาร-ถอยไป
(ประณิ ทิศ-ทิศ ทวันตก.)
- ๘ ศษาธาร-ช้าง พระที่นั่ง
(บุรพทิศ-ทิศ ทวัน ออก)
- ๙ บิน นก สับ-บิน คบ คีตา
- ๑๐ อัจฉรย์-ประหลาด ในใจ
- ๑๐๗ ๑ ยบุตกิจ-เหตุ แด การ ต่าง ๆ
- ๒ อิจนา-มีความ ปราศนา. วิสมะโตกะ-เป็นคน มีความ
มักได้ ไม่ มี ที่ สุด
- ๓ ผลวิบาก-กรรม ให้ ผล
- ๔ กาล กระถ ยุค-คราว คุ เชิญ
- ๕ ประบัคษ์-ข้าศึก
- ๖ นิจกัศ-เบี้ย เติง ทุก วัน, สมน บริก ธาร-เครื่อง ใช้
ถอย ของ สมนะ
- ๗ ราช ศัทธา-ทรง ถิ่นม ไล
- ๘ สุวรรณ ธตังการ-เครื่อง ทอง ประดับ
(รัตติยาภรณ์-เป็น เครื่อง ประดับ สำหรับ กระษัตริย์)
- ๑๐๘ ๑ พระ มหา กระษัตรา ธิราช-กระษัตริย์ ผู้ เปน ใหญ่ ยิ่ง-ดำรง
ทศพิธราชธรรม ผู้ ครอง อยู่ ใน ราช ธรรม ๓๐ ประการ
- ๒ มหา โพธิ์-โพธิ์ ใหญ่
- ๓ ราช สมนการ-บุญญา บารมี

- หน้า ๕ ชักตียราช ประเพณี ธรรม-ธรรมๆ เนียม กระษัตริย์
- ๑๐๘ ๕ ฉกรรจ์-ร้าย กาจ เข้ม แขง
๖ ภูมิ ถิ่นนา-ที่ ขยู่ ที่ กิน เติม
๗ กุ่ม เขา-จับ เขา
๘ ขยู่ ประจำ-รักษา หน้า ที่
- ๑๐๙ ๓ เด็ก วัฬ-ถอน กำล้ง ทหาร ไป
๔ เปร ไป-หันเซ ไป
๕ ฉกรรจ์-คน กำล้ง
๖ บรรดาศักดิ์-มี ยศ
- ๑๑๐ ๓ ดงใจ-พร้อมใจ กัน (ปลงใจด้วย)
๔ ชุ่มนม พราหมณาจารย์-ประชุม พวก พราหมณ์
๕ กิจ พิธี กรรม-กระทำ พิธี ตาม จารีต
(ตั้งยา ชมฺวาน-เลี้ยง ความจริง)
๖ ศัวันโคย-แก้ว ๓ ประการ
(เป็น ประธาน-เป็น หตัก, เป็น ที่ คั่ง,
๕ ก็น้ำ ดักยา-ดื่ม น้ำ แสดง ความ ชื้อ ตรง
๖ ราช โอวาท-พระ กระแส รับสั่ง
๗ อุกยาจ-องค์อาจ (ร้ายกาจ)
๘ พิโรธ-แค้น พระไทย (กริ้ว)
๙ โหราจารย์-หมอดู ผู้ ทำนาย
- ๑๑๑ ๓ ขริ-เป็น ศักดิ์, เป็น ข้าศึก
๔ คำควาญ-หยอก ดาพ

- ๑๑๑ ๓ ไม่ ไคนด-ตัน คาส (ไม้ คาส)
 ๔ เวลาช่าย-เวลา บ่าย ๒ นาฬิกา--๒ นาที
 (ห้าบาท-๕ วินาที)
 ๕ กฐิ-กระฐิ พระ
- ๑๑๒ ๑ รูปพระยาร่วง พระยา ถ้อ-รูป พระ ร่วง พระถ้อ
 (รจนา-สถัก หรือ เกะ)
 ๒ มาคว่าง ไว้-มาทั้ง ไว้ (มา โยน ไว้)
 ๓ ว่าพึง ถึง-กิด ถึง คุณ-บุญคุณ
 ๔ บุญญา นุภาพ-อำนาจ บุญ ฤทธิ์
 ๕ ตำกต-ยก ข้อง
 ๖ กรุง กัมพูช ประเทศ-พระนคร หออง ประเทศ เขมร
 ๗ ราช บุตร บุญ ธรรม-พระ ลูก เจ้าขอเลี้ยง
- ๑๑๓ ๑ บ้างจา มีตร-เป็น ศักดิ์, เป็น ข้าศึก
 ๒ อภัยโทษ-ยกโทษให้ (อย่าถือโทษ)
 ๓ ทราบสาร-ทราบ ใน หนังสือ
 ๔ เมือง ตะแวก โพน-เมือง เขมร ไน้
 ถาวร บริบูรณ์-มั่นคง มั่งคั่ง,
 ๕ สุขานุสุข-เป็น สุข ทั่ว หน้า กัน
 ๖ ปฐมสาร-เดือน แปร ที่ หนึ่ง (เป็นัน มีเดือนแปร ๒ หน)
 ๗ ทศิยาสาร-เดือน แปร ที่ สอง
 ๘ ไป ลาด-ไป ตรวจ สอดแนม
 ๙ เหตุการณ์-เรื่อง ที่จะ

หน้า

๓ สรรพยุทธ์—เครื่องรบทุกอย่าง

๑๑๔

๒ ถักษณ ราช อักษร—หนังสือ ถวาย พระ ราช หัตถ์

๑๑๕

๑ อุดม—สูง สุด

๒ ศัพท์พจน—เสียง พจน มาก มาย, นฤนาท—กึก ก้อง

๓ วัฏยางควิถ์—ทาง บก, ตาม ถนน

๑๑๖

๑ พัน ไม่นาม—โดย ตำรา ว่า ปราบ ศัตรู (เข้มขี้ไว้)

๒ เมือง วิเศษ ไชย ชาญ—คือ เมือง ช่าง ทอง

๓ ก้าว สกิด—เดิน ถ่วง หน้า ไป ตก อยุ่

๔ ช้าง ชวี—ช้าง ฝึ เท้า เหว—

๕ ชนุชา ธิราช—พระเจ้า น้อย ท่าน

๑๑๗

๑ ถี่ โคทก—น้ำ เย็น

(ลัมา—เขตร จารึก—มี อักษร เขียน ลง ใน แผ่นหิน

๒ ท้าว พระยา มุขมนตรี—ข้าราชการ ผู้ เปน ใหญ่

(สังฆราช—พระ สังฆ ผู้ มี ยศ อัน สูง สุด

(คาม วาส์—เป็น ฝ่าย พวก เจ้า เวียง.

(อรัญวาส์—เป็น ฝ่าย พวก เจริญ วิบัตินา

(พระ ครุ สด้า—พระ ครุ ฝ่าย ชาย

(พระ ครุ เฉื่อยง—พระ ครุ ฝ่าย ขวา

(ท้าว สระเกษ—ที่ สุด ตำบล ชื่อ สระเกษ

๓ ดิมา จารึก—แผ่น ศิลา หมาย แตน ถัด ยาริฐาน—ตั้ง ความ
จริง คอ กัน

๔ ศิลาบาท—แผ่นหิน (บัตร์)

๑๑๘ ๕ มหาประภพ-พื้น แผ่นดิน ใหญ่ ถักขี้ ทิพพยาน-ผู้ รั้ง เหน
แจ่ม แจ้ง

๖ ติลามณฑล-ตลอด แดน

๗ อุประถัมมท กรรม- บวช พระ สังฆ

๑๑๙ ๑ ชาน เซ็น อยู่ บ่า-พดด้ พราย อยู่ ตาม บ่า

๑๒๑ ๑ บรรณราช ไอรส-พระ ลูก เจ้าผู้ มี ยศ อัน สูง สุด

๒ ประชากร-หมู่ ไพร พ้า ข้าง แผ่นดิน.

๓ ชตวิมาน-วิมาน น้ำ. (ชื่อ เรือ พระที่นั่ง)

๑๒๒ ๑ ชต วิมาน-เรือ พระที่นั่ง

๒ สุปรรณ วัคณ ปา ทุกา-ทรง ถอดอง พระ บาท ทอง

๓ คี ประดา-คี คำน หมาย กัน

๔ ขนาน เรือ พระที่นั่ง-ผูก เรือ พระที่นั่ง คิด กัน

๑๒๓ ๑ บำ สงคราม-มัว เมา ใน การ รบ

๑๒๔ ๑ ศี วิราช บัณ ทนา-สังการ ยุทธ-เครื่อง แต่ง พระองค์ ใน การ
รบ อัน เปน สง่า ราชย์

๒ ช้าง ตึง-ช้าง ออก หน้า

(กัน-ช้าง บ้อง ๒ ช้าง

(แซก-ช้าง คอย ช่วย กำตึง

(แซง-ช้าง คอย สกัด หน้า หดัง

(ถ้อมวัง-ช้าง คอย รวง ทุก หมู

(ภังคา-ช้าง ลำหรับ หัก ถัด ถัง ข้าง คี.

๓ ทินกร-อาทิกย์

หน้า (เรื่อง เรื่อง โพนม—ขึ้น มา บน อากาศ ช่อน ๆ

๕ ถาด ถ่า—ถอย เลื่อน

๑๒๕ ๑ คชาธาร—ช้าง พระที่นั่ง

๒ ยุทธภูมิจึง—ที่รบ, สนามรบ

๓ ชัยประยศ—ชัย ชาย

๑๒๗ ๒ บั้ม จะ ไม่ เหน พ้า ดิน—ประหนึ่ง ว่า จะ ไม่ เหน พ้า ดิน

๑๒๘ ๑ ทารก โคมาท—เด็ก เลี้ยงตัว

๒ เกียรติยศ—ชื่อ ลือ ษา

๑๓๑ ๑ ที่ ชอบ ถล—เห็น ว่า ที่ ไต แขน คาย ทำ ทาง ดี

๒ ยั่ว ทฬ—เย้า ชำคัก ให้ กำ เริบ

๑๓๒ ๑ ทาน — ต้าน ทาน — ต่อสู้ — ทน.

๒ ค้อง ฌตของ พระองค์ —ถูก ฌตของ พระองค์

๓ พาหุ—คัน แขน

๔ เษฐา ริราช—พระพี่ เจ้าผู้ เปน ไหญ่

๑๓๓ ๑ วัดสันตฤตฺ—ฤตฺ ฝน

๑๓๔ ๑ ราช ปิโยรส—พระ ลูก เจ้า ผู้ ที่ รัก

๒ ส่นอง พระราช โอง การ—คอบ พระ กระแส รับสั่ง

๓ วิจารณ ญาณ—ความ คิด แล บัญญา

๔ ดัง ค้อง บัณ พิม—ดัง ถูก บัณ ยา

๑๓๕ ๑ พิไชย อาวุธ—เครื่อง สำหรับ รบ ชำคัก

(ดัง การา ภรณวิภูษิต—เครื่อง ประดับ พระองค์

(พิพิธ โภค มหิมา—เครื่องใช้ ต่าง ๆ เปน อัน มาก

๑๓๕ (มโหฬาราคีแรก—มาก นาย ยิง นัก

๒ ขัตติย ราช วามัญ ประเทศ—สำหรับ กระษัตริย์ นอญ
(วารดิถี—วัน ขึ้น แรม

๓ มหามหุติ ฤกษ์ มังคตา—วัน ฤกษ์ ยาม เจริญ ประเสริฐ

๑๓๕ ๔ ประนัง ศัพท์—เสียง ประสาน กัน
(กาหัพ—เสียง แตร

๕ พต ตาพ ดัง ไคมร—กระบวน ตาพ ดัง พตอง

๖ พตเสได้ ทวนทอง ยะยาบ—กระบวนตาพ ได้ทวนทอง วาบวาว

๗ วาตวิชนี—พัค ชน นก

๘ บด บัง ทินกร—บัง แสง พระ อาทิตย์ (เครื่องสูง อย่าง ๑)

๙ ไฟโรจ ไรศนาการ—ดู แสง ตาพ แด่เครื่อง ประดับ สว่าง ใส่ว

๑๓๖ ๑ บัก ชนาง—กอง ทหาร ทาง กว้าง กันตัน

๑๓๗ ๑ หุ้ม พระองค์—ล้อม พระ องค์ ไว้

๒ กรุ ราช—ประเทศ เขมร

๓ สัน ดาน พาด—คน ใจ พาด

๔ ไอย กาธิราช—พระเจ้า ตา

๑๓๘ ๑ อาฆาฏ—ผูก กำม์ผูก เหว

๒ ศีตาจาวริก—หิน จาวริก หมายถึง แดน

๓ สติ สัม ปชญ์—สติ วั สัก ผิด ชอบ

๔ สังคาละ ชาตี ไปฏก—ถูก หมาย จ้าง ออก

๕ พาด ทุจริต—มี ความ ใจ แด่ชั่ว ร้าย

๖ อูระ—อก

หน้า ๗ โโลหิต-เลือด ถ้างบาท-ชำระ พระบาท

๑๓๘ ๘ ทัพ ฉกรรจ์-กอง ทหาร ที่มีกำลัง

๙ เขี้ยบบ แค้น-เกือบ กิ่ง แค้น

๑๐ คับชู่-ตาย ไป

๑๑ กิจ การ- ชาว คราว

๑๒ จดาสด-อุ่น วาย กระต้าง กระเดื่อง

๑๓ ชนมพรรษา-ชายบ่, เตือน, วัน,

๑๔ ชีตศรี-ผู้หญิง

๑๓๙ ๑ กิจ ราช การ-ชื่อ ราช การ

๑๔๐ ๓ มารค วิถี-ทาง เดิน

๒ วายู เหวว ภาวต-ตน หัว ต้วน

๓ ฝน เป็น กงจักร-หมุ่น กดม เหมือน กงจักร

๔ ชาย แถ้ว-บ้าย แถ้ว ศุภ นิมิตร-ตาง ตี

๕ มี ไชย-ชนะ

๖ ถวัลย ราช-เป็น เจ้า แผ่นดิน

(ราชไชย สวรรยา ธิปัตติ- เป็น ไทใหญ่ ใน ราช สมบัติ)

๗ กตาง แปลง-กตาง แจ้ง (คือ นอกกำแพง เมือง)

๑๔๑ ๑ ฝ พระ หัตถ์- ฝ มือ

๒ ราช บัญชา-กระแสน้ำ

๓ ไทรา-ไทร หา ฤกษ์-หา วัน, ยาม, ตี

๔ คำนวณ พระ ฤกษ์-คุณ หา หา ฤกษ์

๕ จัตุรงค์ ไชค-ส่วนตี ๔ ประการ (คือ วัน เดือน, ปี, ตี พระ

๑๔๑

เคราะห์ดี, กำลังพร้อม, สบายอาหาร บริบูรณ์,

๖ พนมโมก-เนิน บำ โมก

๑๔๒

๑ ศุภมฤตม์หาวิไชย ฤกษ์- ฤกษ์งาม ยามชนะดี

๒ บวร ฤกษ์- เสวยศรี ฤกษ์ตำแหน่ง มหา อปราช

๓ มังระวิ วรณ- มัง แสง ยากิทย (ชื่อ เครื่องสูง)

๔ เรือ จานำ-เรือ ประจำน้ำเสด็จ

(อุดม ฤกษ์-ยามดี อัน สูง สุด

๖ มหรรณพ พก- ห่วง แม่น้ำ ไหล

๗ สืบ นิมิตร์-ฝัน แปล

๘ หน้า ของ ถ้วน บำ-น้ำ มาก ไหล ถ้วน บำ

๙ ลุย ชด ช- ท้อง น้ำ ไหล

๑๐ มหาภูมิภักดิ์-จรเข้ ไหล

๑๑ สัมประยุทธ์-ต่อสู้ ยุทธนาถาร-รบ

๑๒ ประหาร ภูมิภักดิ์-ตี จรเข้, น้ำ จรเข้ตาย

๑๓ มหา ยุทธ หักดี-จะได้ ชัย ช้างกัน ไหล

๑๔ ราช วรรณยุทธ์-เรื่อง รบ อย่างกระษัตริย์

๑๔๓

๑ ช่าง มา-สร้าง ไว้ มา

๒ ทักษิณาวุธ-เวียน มา โดยข้างขวา

๓ บัณฑิต-โสมนัสย์ โสมา ชุขัน

๔ ทักษิณโสมนัส-ยกมือ กราบ ไหว้ พร้อม ทั้ง ๑๐ นิ้ว

๕ ขอ สวัสดิ์ มีไชย-ขอ ความ เจริญ แด่ความ ชนะ

หน้า

(ปรบัณ - ข้าศึก ศัตรู .

๑๔๓

(ตรียางค คินตร - เครื่อง ประ โคม

- ๖ อาทิตย ทรง ถอด - พระ อาทิตย เป็น วง ขอบ รอบ ดวง
- ๗ ฉายา - ร่ม ไม้ , เงา ไม้ .
- ๘ นิมิตร ภารุช นาม ไชยภูมิ - เขา เป็น - ทาง ที่ ชน ชือ ภารุช พยัค
- ๙ ประทุม พยัค ภาครา - เป็น แบบ รบ , อย่าง ประหนึ่ง ว่า กอบัว , หรือ ดอก บัว นาน
- ๑๐ คดี - เหตุ
- ๑๑ พด - ก้าว ตั้ง ทหาร

๑๔๔

- ๑ เกราะ ศุภรณ - เต็ม รบ ทำ ด้วย ทองคำ
- ๒ ดงกั ดงวณรท - สพาย ดงวณ รท
- ๓ ดว รณ รัตน มหา มฤ - ทรง มงกุฎ ทรง ประดับ เพชร
- ๔ ชาติยราช รัตน - กระษัตริย์ มอญ
- ๕ เขียว วาณกี - หัว พระยา นาค
- ๖ กัน ศิวพาวธ - เครื่อง หุ้ม ขาวร ทุก อย่าง
- ๗ แวง จตุรคปาท - กอง รักษา ๔ ท้า
- ๘ กระเบง แก้ว - เครื่อง รบ อย่าง หึ่ง
- ๙ พราง ไม้ - หลอก ไม้ , ทำ หลอก ไม้ .

๑๔๕

- ๑ สัตตะเสนางก - จัด เป็น ของ สัตตะ ๗ หมู่ ๆ ละ ๗ กอง
- ๒ พตาพท ทวย หาญ - หมู่ กกล้า หาญ น้อย ใหญ่
- ๓ พตุราตต - แผ่น ดิน
- ๔ ยุทธ ใหญ่ - รบ กัน ใหญ่
- ๕ อรณ รุ่ง แสง สุริโยภาส - พระอาทิตย์ มี แสง สว่าง ขึ้น

- ๑๔๕ ๖ กระบวน เบญจ เสนา—ตั้ง แบบ เสนา ๕ หมู่
- ๑๔๖ ๓ ทหาร ทดลอง พันธุ์พระไทย—ทหาร รวณ ใจ, กู้ชีวิต
- ๑๔๗ ๓ กษัตริย์—ช้าง มี ชื่อ, ช้าง มี ยศ,
๒ สวรรค์ พยัค—กระบวน ท้า ช้าง
๓ เบญจ ยศ เสนา ศนิกร—หมู่ รบ ทรง ๕ หมู่
๔ อาเคียร พาท—ถวาย น้ำ มนต์ อวยไชย
๕ สัมภรณ์ สังคราม—สิ่ง ที่ รบ ชำคึก
๖ ทรง พระ แสง รน—ทรง พระ แสง หน้า ไม่
๗ ทำ ไชยสน ทวาร—ทำ พิธี เปิด ประตู บำ
๘ เลี้ยง ปัน ยุทธ แข่ง—เลี้ยง ปัน รบ รัตน
๙ พาย มา เปน ยอดมาน—แพ มา ออก สิ้นสน
๑๔๘ ๑ มหาเมฆ—ก้อน ฝน ใหญ่ ใน อากาศ
๒ อัมพรชาน ไป—หาย ไป, สูญไป,
๓ พระ สุริยเทวบุตร—เทวบุตร คือ อาทิตย์
(จรัส แสง ดวง—ได้ แสง เห็น ชัด ดวง
๔ นกตต อากาศ—ใน ท้อง พ้า
๕ ไชยานุภาพ—มี อำนาจ ใน การ รณะ (ชื่อ ช้าง)
๖ อิศวร—ผู้ เบน ใหญ่ บรม นาค—ผู้ เบน ที่ พึง อย่าง สูง
๗ ราช ธนุชา—พระ น้อง เจ้า
๘ ปราบ ไตร จักร—ปราบ ทั้ง ๓ โลก (ชื่อ ช้าง)
๙ ยাত্রา พระ ภิษาราร—ยก กระบวน ช้าง ไป
๓๐ บาท อย่าง สะเทิน—สับดี อย่าง น้อย

หน้า

๑๓ มหาสมุทร-ทะเลใหญ่

๑๔๗

๑ ถิ่นฉวี-ถิ่น แวด หวัง ถัด ฉวี ทั้ง

๒ หก หั้น-หั้น หน้า ถัด

๓ ไทรมย-รม กันย, ยิง รม

๔ ชุม การ-ชุม พุ่ง เปน ควัน-ตของ ทูต พุ่ง, ชุม พุ่ง,

๕ ประกาศแก่เทพยดา-อันนอน เทวดา

๖ ประชุมหาเสวตรฉวี-เสวตรฉวี นับว่า เปน ยศ ชัยใหญ่ ยิ่ง

๗ บวร พุทธ คำสอน-คำสอน ของ พระพุทธเจ้า ชัย ประเสริฐ

๘ พย ตก พระโอษฐ์ ลง-พย ขาด คำ ลง

๙ ทิศ ขวา พระหัตถ์-ข้าง ขวา มือ

๑๐ ฉายาไม้ ร้อย-วัน ต้น ร้อย

๑๑ สิวเสียง-เสียง พุด ชัย แก้ว ถัด

๑๒ ยุทธ หัตถ์-ชน ข้าง

๑๓ ขัตติราช มานะ-มี พระไทย มานะ โดย ถ้อย พระองค์ ว่า
เป็น กระษัตริย์

๑๔ ด้วย ผัด นามัน-ด้วย ความ กำเริบ เมา นัน

๑๕๐

๑ เฝ้าย พระมาตาวัน-หั้น หมวก วัน, เอา หมวก วัน,

๒ พระแสง พลพ่าย-พระแสง คัด ถัด คัก ให้แพ้ (เป็น ชื่อ
ของ พระแสง ทรง ชนิต หั้น)

๓ ค้อง พระยังมา เบื้อง ขวา-ถูก เบื้อง ขวา

๔ ประณิษราประเทศ-ราชนม เบื้อง คา

๕ ศษ สังคราม-ทำศึก ด้วย กิริยา ชน ข้าง

- ๑๕๐ ๖ ปราบ หงสาวดี—ผู้ ปราบ คัก หงสาวดี ให้ แพ้, (ชื่อช้าง)
- ๑๕๑ ๑ พลายพัง ระวัง เปรี้ยว—ช้าง ผู้เมี้ย ชื่น ระวัง แด่ รูปร่างเด็ก
- ๒ สรวม ศพ—กร้อม ศพไว้
- ๓ ผจญ ช้างศึก—ต่อสู้รบ ช้างศึก
- ๔ อุปะโรค—เครื่อง นุ่ง ห่ม
(บริโรค—เครื่อง ใช้สอย)
- ๕ บั๊กษาไทย—พิจารณา พิพากษา ไทย
- ๖ รณรงค์—รบ ช้างศึก
- ๗ ราช อาชญา—อำนาจ พระผู้ เป็น เจ้า
- ๘ พระอัยการ คัก—บท ซึ่งต้อง ด้วย พระ อัยการ คัก
- ๙ กฤษ ฎีกา—พระ ราช กำหนด ถัดหมาย
- ๑๐ ชณะ ยุทธ—เมื่อ ชณะ รบ
(เป็น อุกฤษ—เป็น มหันตไทย, ไทย ถึง คาย,
๑ ให้ประหารชีวิตเสีย—ให้ฆ่าเสีย
- ๑๕๒ ๒ วัน จาคทหส์, มัณณรส์—วัน สิบสี่, สิบห้าค่ำ
- ๓ ราช สมภาร—พระ มหา บพิตร เจ้า
- ๔ ราช ทนต์—ไทย รับ พระราชอาชญา
- ๕ อาคมา ภาพ—ข้าพเจ้า, รูป,
- ๖ พิเคราะห์ ดู—ครี ครอง ดู
- ๗ เป็น มหัจฉรย์—เป็น ของ ควร ชื่น ชม อย่าง ไหม
- ๘ เหมียนสมเด็จพระสรเพ็ชร—เช่นสมเด็จพระสรเพ็ชรเจ้า
- ๙ อุปราชิต บัดถึง—แทน อันไม่ พ่าย แพ้ แก่ มาร

หน้า

๓๐ กอง พระมหาโพธิ์—ได้ร่ม ไม้มหา โพธิ์

๑๕๒

๓๑ สายกันหัด—เวลา ควัน ยืน

๓๒ เทพ เจ้า—เทวดา เจ้า หง หลาย

๓๓ พระยา สวัสดิ์ นาร—พระยา นาร ชื่อ สวัสดิ์

(พลเสนา นาร—กำลัง ตัว แต่ เสนา นาร

๓๔ เป็น นริศวร—เป็น หมู, เป็น กำลัง,

๓๕ มี ไชย—ชนะ

๓๖ มหา มหัจฉรย์—เป็นการ นำ ฉัจฉรย์ อันใหญ่ หลวง

๓๗ หมู นร—หมู เทวดา อินทร์ พรหม—พระอินทร์ แต่ พระพรหม

๑๕๓

๓๘ มาราริราช—พระยา นาร ผู้ เป็นใหญ่

๓๙ ให้ปราชัย—ให้แพ้ไป

๔๐ สมเด็จพระบรมโลกนาถ เจ้า—สมเด็จพระพุทธเจ้า ผู้ เป็น
ที่พึ่ง แก่ โลก ขยาย สูงสุด

๔๑ พระพิรุณ นาร—พระ ผู้ ชนะ นาร โดย วิเศษ

(โมที—ผู้ ควร เปน เกด้า ผู้ ควร ยก ไว้เหนือ เกด้า

(ศรี สรรพ พุทธาญาณ—ผู้ มี ปัญญา รู้ สิ่ง ทั้งปวง

๔๒ ทาตติเมก—ปรากฏ ยิ่ง

๔๓ ยนัคโลก ราช—โลก ราช อันไม่มี ที่ สุด

๔๔ ภวักพรหม—พรหม โลก อัน เปน ภาพ ที่ สุด ของ โลก ทั้งหลาย

(อโรภาส อเวจี—นรก ชื่อ อเวจี อัน เปน ส่วน ใน เบื้อง ต่ำ
กว่า โลก ทั้งหลาย๔๕ เสนา นิกร โยธา ทวย หาญ—หมู เสนา ข้าราชการ การ พล ทหาร
รบ อัน แก่ตัว เกด้า

- ๑๕๓ ๑ แล พระเกียรติยศ—ขยาย ชำนาญ แลยศ
(ปรากฏ—เห็น ประจักษ์ ไป นานา ประเทศ ธานี บ้าน
เมือง ไทใหญ่ น้อย ต่าง ๆ.)
- ๑๔ ๑๐ ปรีวิตก—พัง ชำโน ไป, กัด นึกไป
- ๑๑ ๑๑ กระมต ราช ฤทธิ—พระ ไทย,
(ปราโมทย์—ชื่น ชมน ยินดี)
- ๑๒ ๑๒ ยก พระกร ประนม—ยก มือ ขึ้น ใหญ่
- ๑๓ ๑๓ อุดมมางค ศีโรดม—พระ เคียร เกด้า ยืนสูง
- ๑๔ ๑๔ ชะถ พระ ไชยวาท—กล่าว มาจาก ว่า สำรุ—ดี แล้ว ๆ
- ๑๕ ๑๕ พุทธ บริสัยท—บริวาร พระพุทธ เจ้า, พวก ก็น พระองค์
- ๑๖ ๑๖ บรม คุรุ—พระ ผู้ เป็น คุรุ อย่าง สูง สุด
- ๑๕๔ ๑ กิจ ฌมณ—การ ของ ฌมณ
- ๒ ๒ เลียบ พระ ชนมชีพ—ฉิมหายชีวิต
- ๓ ๓ อาไธย—คิด ถึง
(ราชบุตร—พระ ลูก เจ้า)
- ๑๕๕ ๑ ตั้งอุก พินนาถาร—ตั้งของ กระจกจำ คือ ใช้ ตรวน
- ๒ ๒ พราโรย—ผู้ ไม่มี อาไธย (ตาย)
- ๑๕๖ ๑ ยุทธ—รบ, คือสู้,
- ๒ ๒ มิคชาติ—เนอ
- ๓ ๓ ศักดาเดช—อำนาจ ฤทธิ เดช สิงหาราช—พระยา ราชสีห์
- ๔ ๔ โทม ชาติ ศักณ ปักษา—นัก มี ขน ห่อ หุ้ม ตัว
- ๕ ๕ กร—มือ

หน้า ๖ ราช กฤษ ฎา เตชา นุกาพ—มี บุญ แด อำนาจ วาสนา

๑๕๖ ๗ ทวี—เพิ่ม เต็ม

๘ ทินกร—พระ อาทิตย

๙ เมฆ—หมอก มัว

๓๐ มั่นคง ซาคี—กบ

๓๑ อศรพิษ—งู

๓๒ อภัย สัมพหุนตรี—ข้า ราช การ ที่ เปน หัว หน้า ทั้ง ๒ คือ

สัมพหุนายก แด สัมพหุพระ กะธา โหม

๓๓ มงกษ นาศ—ดอก บัว ทอง ดาวรากร—หมู่ ดวง ดาว

๓๔ รัชนีกร เทวบุตร—พระ จันทร

๓๕ อิศราธิปไตย—ผู้ เปน ไหญ่ ยิง.

(มถาระประเทศ—ประเทศลาว

๓๖ ศโรตม—เคียว เกล้า

๓๗ วันทนะประณาม—ถวาย มังคม

๓๘ บาท ยุคต—ฝ่าย ดยของ พระ บาท ทั้ง คู่

๓๙ ราช อาชญา—อำนาจ กระษัตริย์.

๔๐ รามัญ ประเทศ—ประเทศ มอญ

๑๕๗ ๑ การุณภาพ—เอ็นดู

๒ ปกเกล้า เกษ—ปกกระหม่อม.

๓ ปริณตทต ร่ม มหา โพธิ์—ร่ม ไม้ มหา โพธิ์ อัน ไหญ่ โดย รอบ

๔ ราช ปฏิธัตินาน—พระ กระแส รับสั่ง ปราไธ

๕ สามันต์—สาม ที่, สามครั้ง, สามหน, สามชงก์.

- ๑๕๗ ๖ ถานา นุกรม—ถำคัม ยศ ตำแหน่ง
 ๗ ภาณุมาศ—อาทศย์ (แดด)
 ๘ ไสรงจ สรง—อาบ
 ๙ วิฉาท—เทอดง กัน
 ๑๐ พระเจ้า^๒ พน หอคำ—พระเจ้า ปราสาททอง
 ๑๑ มาช่วย คำ เขา—มา ช่วย อุประถัมภ์ บำรุง ด้วย
- ๑๕๘ ๑ อัครมหาเสนาบดี—เสนา บัด^๒ ผู้ เป็น หัว หน้า (สมุหนายก)
- ๑๕๙ ๑ เลี้ย เครื่อง ตำตรา ดู—ฉิบหาย เครื่อง รบ คือ ^๒บนแผ่นหน้าไม้
 ๒ เหลือ กำถัง—พัน กำถัง, เกิน กำถัง,
 ๓ เปน ข้ำชอบ ชันธ เสนมา—เปน ไพ้ว พ้ำ ข้ำ แผ่นดิน
 ๔ ทุ่ม เท ลง มา—ยก ะตม ลง มา
 ๕ สดุด ถุก คำ ผั่ง—ฉีก ถุก คำ คน ขาศี้ ยู ไรไป
- ๑๖๑ ๑ ยก ถำ ลง มา—ยก ถ่วง เถย ลง มา
 ๒ ราช บรพหาร—พระกระแสรบสั่ง
 ๓ ออ พระ—ตำแหน่ง ปลัด เมือง
 ๔ ออ ถัง—ตำแหน่ง ยก กระบัตร์ เมือง
 ๕ ออถ นัตร์—ตำแหน่ง นา, กรมนา,
 ๖ กง—ตำแหน่ง วัง, กรมวัง,
 ๗ เม่งจะถึ—ตำแหน่ง คัดัง,
 ๘ กงแวง—ตำแหน่ง ถัดดี, กรม ถัดดี,
 ๙ ทัดัง จ่า—ตำแหน่ง ผู้ รักษาเมือง, ผู้ว่า ราช การ เมือง

- หน้า ๓ ให้ชุมนุม-ให้ประชุม กัน
- ๑๖๒ ๒ โฮวาท-คำตัก เคียน ตั้ง สอน
- ๑๖๔ ๓ กฤติศัพท์-ช่วง คราว
- ๒ ราช บัญญัติ-พระกระแส บังคับ, ข้อกฎหมาย.
- ๑๖๕ ๓ ได้เพ็ชรบุกษ ธิ์ ชุตม-ได้บุกษ งาม ยาม เวล อย่ง สูง
- ๒ โจมจักรพาพ-อาจ ชุม เสา พัง จักรพาพ (ชื่อ ช้าง)
- ๓ คธาภรณ์-เครื่อง แต่ง ช้าง, เครื่อง ประดับ ช้าง.
- ๔ ศักร วิมาศ-ทำ ช้าง คัก ให้ นิมน พาย (ชื่อ ช้าง)
- ๕ พยุห แสน ยาก ระ-หมู่ เสนา โดย กรม กอง ทพ
- ๖ ถ้อง แตน มา โย-ยก ถ้อง ตั้ง เ้า มา ทำ ไม
- ๗ พระภาด เสด็จ มา-พระ ยาม จุราช เสด็จ มา (ความ ตาย มา ถึง)
- ๘ ทนกล่อ ทหาร-กำลัง พย กอง
- ๘ รุด หนี-รีบ ยก หนี ไป โดย เร็ว
- ๑๖๖ ๓ ราช บริหาร-พระ กรม ด้ รับ ตั้ง
- ๒ ท้าว พระ ยาม จุ ชำ มา ศย-เจ้า ราช ท้าว ผู้ ใหญ่
- ๓ ราช พิธี ขาศอญ-พระ ยาม พิธี แข่ง เรือ เคียน ๑๓
- ๔ กรุง กัมพูชา ชิบติ-เมือง หลวง ของ ประเทศ เขมร (เกณฑ์ เรือ ตำ เียง-เกณฑ์ เรือ บรรทุก เียง)
- ๑๖๗ ๓ พิธี ชุมพล-พิธี ประชุม กอง ทพ
- ๒ ถวาย เียง ตั้ง-นำ ตั้งไว้ ประ โคม ถวาย
- ๓ บรม เษษฐา ริราช-พระ พ เจ้า ผู้ มี ยศ อย่ง สูง สุด

๑๖๗

- ๔ ใช้ยานุภาพ—มีอำนาจ อาจ ชนะ คัก (ชื่อช้าง)
 ๕ ปราบ ไตร ลัก—อำนาจ ปราบ ได้ ทั้ง ๓ ทพ (ชื่อช้าง)
 ๖ เข้า ไชยณ ทวาร—เข้า ประตู บำ
 ๗ ประนา พุทธรณต์—เอกรา พุทธรณต์ พรหม ช้าง ม้า
 ๘ โดย ศาสตร์—โดย ตำรา โดย ศาสตร์
 ๙ เสด็จ มาศึกษา นิตร ทวย หาญ—หมู่ เสด็จ ข้าง ราช การ
 แก้ว ถัด

๑๐ ชึ่ง อต—อีก กระทั่ง ครั้ว ไตรม

๑๖๘

๑ เรือ กุไฮต ง ทราย—เรือ หน้า เนื้อ ทราย

๑๖๙

๑ โจน ทัพ—อาจ หัก โจน กองทัพ ข้าง คัก โดยเร็ว (ชื่อช้าง)

๑๗๐

๒ เปน ทัพ รุท—เปน ทัพ เรือ

๓ สาม หอก เจ็ด หอก—สามคน เจ็ดคน

๑๗๑

๑ มหา วาตพยุห—ตน พัก ใหม่ (ตามแดง)

๑๗๒

๑ ยับ ปาง ตง แถ้ว—ถ่ม ตง ใน เทด แถ้ว

๑๗๓

๑ คี ประธา เข้า ไป—คี่ เปน กระบวน หน้า กระดาน เข้า ไป

๒ บาท ยศด—พระ บาท ทั้ง คี่

๓ นาสราช—พระยา ง

๔ คุรุช—พระยา นก คุรุช

๑๗๔

๑ จันทร ทวง ถัด—พระจันทร์ ปรางกู เปน ดัง ขอบ กระดัง

๑๗๕

๑ ผู้ เปน นายก พดาก—ผู้ เปน แม่ ทัพ หน้า

๒ สดวน ประวาศ—อยู่ แรม กับ พระเจ้า อยู่ หัก

(บาท มุติกา กร—ผู้ เปน ข้าง บาท มุติกา

หน้า (บวร รัตน มาศย์—ผู้ เป็น ขุนพล แก้ว

๑๘๖ ๓ บุญญา เดชา ญาพ—ผู้ มี พระ บารมี แด พระเดช อำนาจ

๔ ทินกร—ดวง พระ อาทิตร์ ขึ้น สอง โลกย์ ทุก เวลา

๕ หิรัญญ สุวรรณ มาตา—คัน ไม้ เงิน ทอง

๖ ราช บรรณการ—เครื่อง ส่ง มา ถวาย

๗ สุวรรณ ปกพี—ทอง แผ่นเดียว กัน

๑๘๗ ๑ อะหังการ—เยื่อ หึง

๒ บัจจา มิศร์—ศัตรู

๓ ถวาย เสวตย์ บวร ศิศร์—นอบ เมือง แด ประเทศ ให้

๑๘๘ ๑ จัน โจน ยทว—อาจ โคต เขา โดย วิจิ รม (ชื่อ ช้าง)

๒ มาร ประโลย—อาจ ทำ ให้ ชำคัก ฉิบหาย ไป (ชื่อ ช้าง)

๓ ไฟ ภัททกัณ—อาจ ทำ ถาย ชำคัก ดัง ไฟเผาโลก (ชื่อ ช้าง)

๔ หน้า ร่าหุ—หน้า ราช

๕ พด เขมร—ทหาร เขมร

๖ รัชติย ราช รัตนยทว—กระษัตริย์ รม คัก

๗ อุดร ทิศ—ทิศ เหนือ

๑๘๙ ๑ ราช บุศร์—พระ ลูก เจ้า

๒ ญาติ พระยวงษ์—พี่น้อง ลูก หลาน

๓ พันธนา—จำกรบ

๔ ราช โองการ—กระเดื่อง รับสั่ง

๕ ดำรง แผ่น ดิน—ครอง แผ่นดิน

๖ กุรุรัฐ ราช ธานี—เปน เมือง ชื่อ กุรุรัฐ

- ๑๙๙ ๗ ราชธานี—เปน เมือง หดวง
 ๘ แม่ เตมา มณฑล—ขยาย เขตต์ แดน โดย รอม
 ๙ รัชตัย ราช รัตนัย—กระษัตริย์ ท้าศึก สงคราม
 ๓๐ ราช หฤไทย—ใจ, พระไทย.
- ๒๐๐ ๑ ดัฎณ บัณฑา—นก
 ๒ ราช ประเพณี—จารึก กระษัตริย์
 ๓ ปราไชย—แพ
 ๔ โถภ เจตนา—มี ใจ มัก ได้
 ๕ มี ไชย—ชนะ
 ๖ พิริ ปฐม กรรม—พริ อย่าง หวัง ซึ่ง ทำ จำเกาะ คราว ชนะ
 คัก ได้ ตัว ข้าศึก ที่ เปน จอม พด แล้ว เอา ตัว มา ตัด ศัษะ
 ๗ เอา โถหิต ท่าน ถ้าง บาท—เอา เดียด ท่าน ถ้าง เท้า
 ๘ ปร โถกัย—โถกัยหน้า
 ๙ องครักษ์—รักษา องค์
 ๓๐ มรุชา ภิสก—สร้าง น้ำ ศักดิ์สิทธิ์
 ๓๓ อาเคียร พาท—กล่าว มนต์ ให้ พร
 ๓๒ ศาสตร์ พิช—ตำรา ไล่ย ศาสตร์
- ๒๐๑ ๑ พดาหก—ม้า สี่ เเมง
 ๒ แฉน แฉนางค นิกร โยธา หาญ—หมื่น เสดนา ข้าราช การ พล
 รบ อัน แก้ว กกล้า
 ๓ เทพลิตา—เปน ที่ เยื้อง กราย แห่ง เทวดา (ชื่อ ข้าง)
 ๔ สัฎวรรณ ปริษฎางค์—กบ ของ คำ

- หน้า ๕ เทพธิดาศรี - เป็นที่ เชียง กราย แห่ง เทวดา (ชื่อ ช้าง)
- ๒๐๑ ๖ รวิวรรณ - เกิด. เทวณ - เกิด สอง
- ๗ เสด็จออกพบหอกม - หมอ พด รบ ช้าง สูง สุด
- ๘ กรุง ศรีบ โสธร - เมือง หลวง อัน ทรง ศรี วิเศษ
- (นคร ชิงทรมย์ศรี - ชื่อ เมือง ชิงทรมย์ศรี
- (กรุง ราชธานี - เป็น เมือง หลวง มี เมือง กรุง เป็น เขตแดน
- ๒๐๒ ๑ อรรคมหาเสนาธิบดี - ผู้ เป็นเสนาบดี ที่เป็นหัวหน้าแก่ข้าราชการ
- (สมเด็จพระกระดา โหม - เป็น ไหล่ ม้าย ทหาร
- ๒ ถิ่นาศักดิ์ - ตำแหน่ง แด อำนาจ
- ๓ เป็น ขบถ - เป็น ผู้ คิดผิด ทาง
- ๔ ขุนชาชีวัธ - พระน้องเจ้า ผู้ เป็น ไหล่
- ๒๐๓ ๑ ค้าง พระองค์ พระภรรณี - ค้าง คา ค้าง หู, แทน คา แทน หู,
- ๒๐๔ ๑ วิสัยตฤ - ยาม เป็น คบ
- ๓ ถ้าม นิด - ถ้าม น
- ๒ ศุภนิมิต্ত ประจักษ์ - เห็น ทาง ดี ปรากฏ
- ๓ เฌียง ฮาดเนย - ทศ วัน ออก เฌียง ไต้
- ๔ ฮาภาค แด ปะพิศ - ค้าง พ้า แด พัน แผ่น ดิน
- ๒๐๕ ๑ บัศ โสมนัย - ความ ชื่น ชน ยิน ดี
- ๒ ทศนัฏ โมธาน - ยก พระพักตร์ ถวาย นมัสการ
- ๓ ศี โธม - พระศียร
- ๔ เปญจากคพระคัมภีร์ - คัมภีร์ของ ศี ๕ (คือ เจ้า ๒ ศก ๒ คัมภีร์ ๓
- จึง เป็น เปญจากคพระคัมภีร์)

- ๒๐๕ ๕ กฤษณาวาริชการ-บุญบารมี
๕ กวี สวัสดิ์-ศิริมงคล
- ๒๐๖ ๑ มหาพระตะโคง-เทศาภิบาล ไทยใหญ่
๒ เสด็จเสนา นุภาพ-ราชบุตรี, ชำนาญ
๓ บุญญวาท-ผู้มี บอง บุญ ได้ ทำ ไว้แล้ว
๔ นักการ จาตุรงค์-พระเจ้า มั่น ทาตุราช ผู้ มี อำนาจ เก่ง
ใน ๔ ทวีป
(ทิพยจักรพรรดิ-ผู้ เป็น บรม จักร ทั่ว เจ้าสุวรรณ)
๕ ราชเสนาบดีราชบุตรี-ผู้ มี อำนาจ แด บุตรี ชัน ประเสริฐ
(ชานาจักร-ผู้ ครอบครอง ใน ๔ ทวีป-ในแผ่นดินใหญ่ทั้ง ๔ ทิศ)
๖ อัคร เท้า ถิ่น เกษ-อัคร เท้า-แปล แปลว่า
๗ ชำนาญ-ผู้ เก่ง ดิน
๘ ยุทธ-รบ
๙ มหากรรมนุภาพ-แปล ปรมาณ เก่ง
๒๐๗ ๑ ยุทธกรรม ราช ประเพณี-ตาม กติกา ของ ขวาม แด เขียง อย่าง กระ
หัตถ์ มา แด ไบรอน
๒ อัคร ภาพ-ชำนาญ เป็น เจ้า เป็น ไทยใหญ่
๓ สิริย เทพ บุตร-พระ ขวาทิตย
๔ โสภ ธาตุ-โสภ น้อย ไทย ทั้ง บอง
๕ เมือง ชก-เมือง ชัน
๖ กวี สวัสดิ์พิพัฒน์ มงคล-ความ ดี คำ วาญ แด ความ เจริญ
๗ จำทุก พระ ราช คำสั่ง-นำทุก หนังสือ รับ ตั้ง

หน้า ๘ ราช บรรณาการ—ของ ฝาก กระษัตริย์

- ๒๐๘ ๑ ให้ เบิก ทูต—ให้ เรียก ผู้ ถือ สาร
- ๒ ราช ปฏิสันการ—ปราโศก งาม ช่าง คราว
- ๓ อินทบัคร์—เมือง อินทบัคร์. กุรุรัตน ธานี—เป็น เมือง หลวง
ชื่อ กุรุรัตน
- ๔ จอม มกฏ—พระ ผู้ เป็น บิน เถลไถ้,
- ๕ ราช บิดา—พระ พ่อ เจ้า
- ๖ ประบักร์—ข้าศึก ศัตรู
(สิ้นรุ ราช—พระเจ้า โลกย์)
- ๗ มฤคชาติ—เนื้อ. ของอาช ยุทธนาการ—กล่าว หาญ รบ.
(ราชสัท—พระยา สัตว์ ตัว ของอาช)
- ๘ นหิทธิศักดิ์านภาพ—มี ฤทธิ์ แต่ อำนาจ มาก.
- ๙ การวินาศ—ความ นิบหาย
- ๑๐ ไอ่ สุริย สวรรยา—ศิริ ราช สมบัติ
- ๑๑ จักรวาพ—โลกย์.
- ๑๒ สุวรรณ หิรัญ รัตน มาตา บรรณาการ—ดอก ไม้ ทอง แด เงิน
แด แก้ว เป็น ของ ฝาก.
- ๑๓ เมตตา—เอ็นดู
- ๑๔ อัดค—ชาติ ก่อน
- ๑๕ มหา กระษัตริราช ธิราช เจ้า—กระษัตริย์ ผู้ เป็น ไหญ่ ยิ่ง
- ๒๐๙ ๑ ราช บิดา—พระ เจ้า ทาน
- ๒ ทานา ศักดิ์—ยศ แด อำนาจ

- ๒๐๙ ๓ กระต่าง กระต๋อง—คัซ ตัง ชัต แซง
 ๔ ขาธญา สัทชี—อำนาจ เด็ด ขาด
- ๒๑๑ ๑ ตะพุ่น หย้า ช้าง—ไพร่ หลวง สำหรับ เกี้ยว หย้า เลี้ยง
 ช้าง หลวง
 ๒ สร้อยเทเวศร์—ทอง อาทิกย์
 ๓ มัณณันตีกะธัมมัย—เวตา ควัน เทียง
 ๔ เขียว คัก เขียว ส่ง กราม—ผู้ มีอำนาจ ในการ รบ
 ๕ รามัญ ประเทศ—ประเทศ มอญ
 ๖ ถักษณ—ชคาราษี
 ๗ มหา ศาคร—เทด ใหญ่
 ๘ อัสคร—ผู้ หยิง
- ๒๑๒ ๑ อารารณา—เชือ เชิญ
 ๒ บัญญา—ความรู้ ทัก
 ๓ กิจธัมณะ—การ ของ นักบวช
- ๒๑๓ ๑ กรุง พระมหา นคร ศวี อัยุทธยา—เมือง หลวงไทย
 ๒ โคตร—เชือ แถว
 ๓ อริวิจาท—เปน ศักดิ์ รบ พุ่ง กัน
- ๒๑๔ ๑ อาราม—วัด
 ๒ กระจุก รามัญ—เชือ แถว มอญ
- ๒๑๖ ๑ มฤคชาติ—เนื้อ
 ๒ ลวามีภักดี—ยอม เปน ข้า เจ้า

- หน้า ๓ ทารก-เด็ก
- ๒๑๗ ๑ ทัพ ทดง-ทัพ พระเจ้าแผ่นดิน, ทัพ ถือ ขาขนิม ทดง
๒ กนกรัตนวิมาน-พิมาน แก้ว แกม ทอง (ชื่อ เรือ)
- ๒๑๘ (กาญจนมณีนคร-แก้วมณทอง ชัยวาทย์-รุ่งเรืองสุดได้
(สามนครา-กระษัตริย์ผู้ แวด ล้อม
๑ ไหราริบัติ ศรี ทาชาจริย-ไหร ผู้ เป็น ไหญ่ แด พรหมณ
๒ พุทธ ปุณนากร-พระ พุทธ รูป
(ทอง นพคุณ-ทอง เน้นแก้ว (ทอง น้ำแก้ว หนัก)
๓ นรราช พระเจ้า ธิก บรม ราช-มี พระราช พระพุทธเจ้า อยู่ใน
พระ องค์ ๔ สยาม ไทย-ไทย ชนะ (ชื่อ พระพุทธรูป)
๔ พต นกรวิ เจ้า เจริญ-ทหาร มี เครื่อง รบ พรหม ครอบ มือ
๕ พระพุทธเจ้า ทดง-พระเจ้าแผ่นดิน ไหญ่
๖ สุนัน-ฝน สิวาธา-สุเมธ จึงจอก ขสสาร-ช้าง
๗ ทูรกีณิตา-ทางไกล ถิ่นปาก
๘ พยากรณ-ทนาย, ทาย,
๙ ดต คำ พระองค์-ทำให้พระองค์ เลื่อน น้อย ถอย ยส
๒๑๙ ๑ เทพย สังหร-เทวดา แสดง เหตุ ให้รู้
๒ ลักษณะ สุนัน-เหตุ ฝน
๓ ปราบ นหินา-ปราบ ราชศึกทั่ว แดน ดิน
๔ แสน สวรร สันรพ-ช้าง แด น้ำ เป็น ชัน มาก
(พยุห สัมฤทธิ์-หมู่ กระบวน รบ
๕ บรม ทิพากร-แด่ จัก, ดวง ชำคิตย,

- ๒๑๑ ๖ อุโฆษ - เสียง ถึก ก้อง ดังเวง
 ๗ มารผ วิธ - ทาง บก
 ๘ ทาง ทูเรศ - ทาง ไกล กันดาร
 ๙ ทพธภาพ - เจ็บ หนัก
- ๒๒๐ ๑ เทพดา อันจร ใน จักรราช - เทวดา เสวย อายุ
 ๒ ให้ชตา - ให้ภูมิ กำเนิด
 ๓ ไชย ตก ทวาร - ไชยไชย ตก ที่ ประตู
 ๔ ถักขณ จันทร จะชน นร - พระเคราะห์ จันทร จะชน ถึง นร
- ๒๒๑ ๑ ไชย นิมิตร - ทาง ชน
 ๒ เสงี่ยมกนิกร - หม่ พล ทหาร กอง รบ
 ๓ อรรพ นิต วิคต - ทรง เจริญ งาม ทั้ง สิ้น
 (ตั้ง การากรณ - เจริญ ประดับ วิจิตร - งาม
 (วิภูษิต - ตกแต่ง
 ๔ ชาติตย ราช รัตน - ทรัพย์ รัตน รัตน
 ๕ ปริมาณ - ดน คธา, จันตอง,
 ๖ โภญจนาท - ร้อง เสียง ดัง ดังกก ขเรียน
 ๗ พันศ - บา จึงร เวศ - ขอบ แวดวน แดน เจ้า
 ๘ ศัพท์ เภร - เสียง กดอง
 ๙ นฤนาท - ดัง ดังเวง เป็น เสียง เดียวกัน
 ๑๐ พนมจักร - มี อำนาจ อาจ ชนะ ข้าง คัด ใน น้ำ (ชื่อ ข้าง)
 ๑๑ แก้ว อุดร - แก้ว มา แต่ ทิศเหนือ (ชื่อ ข้าง)

หน้า ๓๒ กุญชรชาติ-ช้าง, อาษาไนย-ม้า,

๒๒๓ ๑ ราชสันฐาคาร-พลับ พลาหอง
 ๒ มุขมัจจา-อำมาตย์ผู้เป็นหัวหน้า
 ๓ รัชนิกร เทวราช-พระจันทร์ เทวบุตร
 ๔ ชอก ช่อน-เที่ยว แยกย้ายกัน อยู่

๒๒๕ ๑ พระเมาร ดาว-เป็น ชื่อเจดีย์ใหญ่ในเมืองหงษา
 ๒ ราชคำสน์-หนังสือรับสั่ง
 ๓ ราชไนตรี-เป็น นิตร์ กัน
 ๔ สัญญาธาคี-สำคัญ นักหนา
 ๕ สัตยานุสัคย-ความจริง ทุกอย่าง

๒๒๖ ๑ สัตย์ ประติญาณ-สัญญา เป็นความจริง
 ๒ ขำรงเพ็ชร-แหวน เพ็ชร

๒๒๗ ๑ มิได้เสียสัตย์-ไม่ทิ้งความจริง

๒๒๘ ๑ ทักษิณ-ทิศใต้
 ๒ บุรพ-ทิศตะวัน ออก
 ๓ อุตฺร-ทิศเหนือ
 ๔ ประจิม-ทิศตะวันตก
 ๕ พลาย ราย ปดอก กระยอ-ชื่อช้าง
 ๖ เทวนาคพิมาย-ช้าง เทวดา (ชื่อช้าง)
 ๗ ปดอง ฤ ราย ภัก-
 ๘ ละทุมเทง-คตุมเข้ เทง (ชื่อช้าง)

- ๒๓๐ ๑ มิ ได้ อยู่ เปน มั่ว มั่ว—ไม่ ได้ อยู่ พร้อม เปรียง กัน
 ๒ เปน เพศ พระเจ้า เชียง ใหม่—นุ่ง ห่ม เปน ชาว เชียงใหม่
 ๓ ส้มกั สมนาน—ผู้ มี ใจ พร้อม เปรียง (ประอง ดอง)
- ๒๓๑ ๑ จลาจล—เกิด วุ่น วาย
- ๒๓๒ ๑ เดช พระราช สัมภาร—อำนาจ แด บุญ บารมี
 ๒ เพ โทบาย—กล ให้แตก ร้าว
 ๓ สวามี ภักดี—เปน ข้ำเจ้า, เปน ข้ำ พัง บุญ,
- ๒๓๓ ๑ เปน เสนอ ศักดิ์—เปน ข้ำศักดิ์ ศักดิ์
- ๒๓๕ ๑ พลาย นาง พระ ละคร—ชื่อ ข้าง
 ๒ พลาย บุญ เรืองฤทธิ์—มี บุญ แด ฤทธิ์ อัน รุ่ง เรือง
 (ชื่อ ข้าง)
 ๓ ถ้อย พระราช ฐาน—ถ้อย ที่ ประทับ
 ๔ ยิน ตาภ—ยินดี, ดี ใจ, ได้ ตาก
 ๕ เดช พระราช สัมภาร—อำนาจ แด บุญ บารมี
- ๒๓๖ ๑ เครื่อง กระยา—ของ กิน อยู่ ประสาท ไป—ให้ ไป
 ๒ ชีพพิภพ—สัน ชีวชีวิ (ตาย)
 ๓ ไชย ทิปะ—ผู้ ชนะ ใน ทวีป, ผู้ ชนะ ทุก ทิศ,
 ๔ ทวพิษ—ใช้ ฝน าด
- ๒๓๗ ๑ ส้มกั สมนาน—ประอง ดอง
- ๒๓๘ ๑ พลา กร—กำลัง ทหาร
 ๒ เมตตา—รักใคร่ กัน, นับ ถ้อย กัน
 ๓ บั๊จจา มิดร์—เปน ศักดิ์, เปน ข้ำศักดิ์

- หน้า ๔ คุณ ขรรค์ - ความ ดี แต่ ความ รบ
- ๒๓๙ ๓ ราช อาชญา สิทธิ - ราช อาชญา อัน เกิด ชาติ
- ๒๔๐ ๓ รา โสวาท - พระ หน้า ตั้ง ถอน
- ๒ โมระ จิตร - ดำริ ในทางจิตร (หดง ไทล)
- ๓ ชนกุล - เปน เพื่อ
- ๔ เกียรติกษัตริย์ - อำนาจ แด ยศ ยศ ที่ เขาสม เษย
- ๕ โอรส - พระลูก เจ้า (ลูก)
- ๒๔๑ ๓ ขา โสย - ทรง ห่วง โย ธัญ
- ๒ การ กระถึ - ความ ชั่ว ร้าย, ความ จรวไร,
- ๓ บวรบุญญาภภาพ - บุญ แด อำนาจ อัน ประเสริฐ
- ๔ กฤษณา กนิหาร - พระ มารมี ที่ สม รณ มา
- ๕ เปน กระษัตริย์ - เปน เจ้าแผ่นดิน
- ๕ ไพราน - แม นาน
- ๖ เชื้อ กระษัตริย์ - เชื้อ เจ้า
- ๗ สืบ สิริวัฒนะ - สืบ สาย อัน สูง ศักดิ์,
- ๒๔๒ ๓ คุยนต์ - ชั่ว ถอน, กิจ ร้าย
- ๒ การบุญ ภาพ - ภาวนา
- ๓ ส่วนศักดิ์ รด - ร่วม คู่ ร่วม ทุกข์ กัน, ร่วม รัก กัน
(ส่วนทว ภาพ - สจวน เปน ผู้ เข้ม ร้าย
(สโมสร์ สุจิวิภ - พร้อม เพชรียง กัน โดยชื่อ ตรง
- ๔ อาสาฎ - ความ คิด ร้าย คอบ
(จอง เหว - ผล เหว ต่อ ไป

๒๔๒

- ๕ สักยัญญูญาณ- ทำ ความ จริ่งให้
 ๖ พิโรธ-โกรธ เคือง
 ๗ น้ำ พิพัฒน์-น้ำ แสดง ความ เจริญ ต่อ กัน
 ๘ จำ เป้า พระ ภักตร์-ตรง หน้า, ต่อ หน้า,
 ๙ อัน สุจริต-อัน ชั่ว ตรง

๒๔๓

- ๑) ราช พลับ พลา ยาศน์-พระ ที่นั่ง ใน พลับ พลา
 ๒) ถาวร วิวัฒนา-เจริญ ขึ้น กาล นาน
 ๓) บรืตา ภริมย์-ขึ้น ขน ยืนดี
 ๔) เดช เดชา นภาพ-พระ ยี่นาจ ราช บุตร, ราช ต้น
 การ-บุญ นาม
 ๕) ประมุข ไพร พด-รวม รวม ไพร พด
 ๕) ให้ เป็น พระยา ตระกาศ ให้ เป็น เจ้า แผ่น ดิน เขมร
 ๖) พราไลย-ผู้ บำรุงจาก ทรง โย (ภาย)

๒๔๔

- ๖) ประมุข ช้อง พระศ-รวม รวม พระศ รวม รวม พด,

๒๔๕

- ๖) ครุฑาว สार สีนรพิ-ซึ่ง เล่ม มี พระ ที่นั่ง
 (ราช พาหนะ-เป็น เครื่อง ขึ้น ขี่ ของ พระยาศัย
 ๗) มี ธา ผู้ คน-เบียด เบย ผู้ คน
 (กลาง แดง-กลาง ที่ แจ่ม (ไม่ มี ถึง กำบัง)

๒๔๖

- ๓) ทอง นพ-คุณ-ทอง เนื่อ แก่
 ๔) เป็น ทอง ประ ทา ราช-แต่ ให้ เป็น ทอง มีด ของ พระ พุทธ
 รูป (ทอง ประ พระ สุนทร)
 ๓) นทรพิพ-การ เสนอ ถวาย บูชา
 ๔) สุพรรณ วิมาน-วิมาน ทอง (ชื่อ เรียก พระ ที่นั่ง)

- หน้า ๕ มหา มหรรณพ ศาคร-เทอด ถึก, เทอด หลวง
- ๒๔๖ ๖ ประ พาศ อภิรมย์-เที่ยว เล่น วัน เวียง
- ๗ มัคชยากร-ฝูง ปลา ทั้ง หดาย
- ๘ นา นา พรรณ-มี เพศ ต่าง ๆ กัน
- ๙ พิไชย พาหนะ-เป็น เรือ สำหรับ ขี่ รม คึก
(ประคัม พดากร-ประกอบ ด้วย หมู พด ทหาร
- ๑๐ มนตรี มุข-ข้า ราชการ ผู้ ใหญ่
- ๑๑ พิริย โยธามาศย์-ข้า ราช การ เป็น พด รม ผู้ ก่อ ภัย
- ๒๔๗ ๑ โดนต หลวง-น้ำ ตาด ใหญ่ ดง ตาด มาก
- ๒ ท้าว พระยา สามนต์ ราช-กระษัตริย์ ผู้ เฝ้า อยู่ โดย รอบ
- ๓ นามมาศ-เดือน ๓
- ๒๔๘ ๑ ศรีไชย ภักดี-ชื่อ ด้อย ในการ รม อันเป็น ศิ ริมงคล (ชื่อช้าง)
- ๒ มหา ศักติ นภาพ-มี อำนาจ วาสนา มาก (ชื่อช้าง)
- ๓ คเชนทรา ถึงการ ภาณ-เครื่อง แค้น ช้าง
(อัน พิ จิตร-อัน งต งาม. กาญจน มณี รัตน์-แก้ว แกม
ทอง สัก. ชีวาล-รุ่ง เรือง งาม
- ๔ บวร อัน โอภาส-อัน รุ่ง เรือง สว่าง ประเสริฐ
- ๕ คเชนทรา นิกธ-หมู่ ทหาร แด หมู่ พด ช้าง ใหญ่
- ๖ บวร มหา กษัตรา ดินธพ สมุห-หมู่ ช้าง แด น้ำ ศักดิ์ ประเสริฐ
- ๒๔๙ ๑ เพธา ชาติ แด ๒ บาท-เวตา บ่าย แด ๒ นา ที่
- ๒ พระชนม พรรษา บัณโร-ประสูติ บัณโร (เกิด บัณโร)
- ๓ หัตถ์ พรรษา-๓๕ ปี
- ๔ หัตถ์ พรรษา-๕๐ ปี

๒๕๐

- ๑ ไชย สุพรรณ มหา วิมาน—โรง พิธี อย่าง ชะคัก ให้
เป็น วิมาน ทอง
- ๒ ราช ศะเนทร ยาน—พระยา ข้าง พระ ที่นั่ง
- ๓ มหา ราเชนทร—เครื่อง สำหรับ กระษัตริย์ อย่าง ใหญ่
- ๔ เบนจราชกกุณันท์—เครื่อง สำหรับ กระษัตริย์ ทรง & อย่าง
(อนันต์—มาก นับ ไม่ ได้) รัตน ราโช ประโมศ—เครื่อง
แก้ว แหวน สำหรับ กระษัตริย์ ทรงใช้ ส้อย
- ๕ ราชากิเศก—มอบ ราช สัมบัติ ถวาย มหา กระษัตริย์
อิราช เจ้า—กระษัตริย์ ผู้ เป็น เจ้า เป็น ใหญ่
- ๖ ผ่าน พิภพ—ครอง แผ่น ดิน มไห สวรรยาธิปไตย—คือ
ความ เป็น ใหญ่ ในราช สัมบัติ
- ๗ ถวัต ราช ประเพณี—ศรัทธา ราช สัมบัติ ขึ้น ลำดับ ไป
- ๘ ต้นศติ ศรี สุริวงษ์—สืบ ราช สัมบัติ ตาม ลำดับ วงษ์
- ๙ ดำรง พิภพ มณฑล—ครอง ไฟร์ พ้า ฐา แผ่น ดิน
- ๑๐ สกต กรุง พระ มหา นคร ศรีอยุธยา—ตลอดหมด ทั้ง กรุงพระ
มหา นคร ศรี อยุธยา เป็นเมือง หลดลง
- ๑๑ อำพน ด้วย สำนนต ราชา ประเทศ—มากไป ด้วย กระ
ษัตริย์ ประเทศ ราช
- ๑๒ นานามหาไพบุตย์—อันมีอำนาจแผ่ไปในประเทศต่าง ๆ เดิม ที่
(พิศาต ราช—ผู้ เป็น ใหญ่ มี อำนาจ อัน กว้าง ขวาง
(เจ้า สยาม อาณา เขต มณฑล—ผู้ เป็น เจ้า เป็น ใหญ่ ใน

หน้า

เดิม ดิน ทง หมด

๒๕๐

๑๓ มุรพ ประเพณี - เยี่ยง อย่าง แต่ ก่อน มา

๑๔ กาณจน ดารา - ดาว ของ มหา พิศดาร - กว้าง ใหญ่
 ศาสตร์ - ศาสตร์ ทพิ - สวรรค์ มณฑล - รอบวง

๑๕ ตกต ด้วย บวร เสด็จ ครนัศร์ - รุ่ง เรือง ด้วย นัศร์ ชาว อัน
 บรรเลง รุ่ง จามร มาศ ของ กง - ประดับ ด้วย จามร ของ

๑๖ กษัตรา - ช้าง พระที่นั่ง พระยา สาร - พระยา ช้าง
 (ราชเกษตร - เปา ช้าง ต้น อังกฤษ - อัน ชัย)

๑๗ พอย พด พด พด พด โยธา ทหาร - กอง กระบวน รบ พร้อม
 ด้วย กอตั้ง ทหาร รบ เป็น อัน มาก

๑๘ พรวก - หมวก

๑๙ พด เป็น พด ดั่ง แผ่น - หมู ศาพ ๒ มีข แต่ หมู ถือ หอก น้ำ หน้า

๒๐ รน คร - ชน หน้า ใน ทุก อย่าง

๒๑ ท้าว พระยา สามนต์ ราช กระต - กระษัตริย์ ประเทศ ที่ เป็น
 เชื้อ กระต กระษัตริย์

๒๕๑

๑ บรม ศพ - พระ ศพ ผู้ มียศ อย่าง สูง (พระ ศพ เจ้า แผ่นดิน)

๒ ศร พาทนะ - พระ ที่นั่ง ครบ เป็น ราชยาน (เป็น เครื่อง พาไป)

๒๕๒

๑ ผู้ ชัย รุ่ง พระ นคร - แรม รักษา พระ นคร

๒ ราช พิธ สงคราม พิเศก - การ ยก มชน ถวาย ราช สมบัติ ใน
 ระหว่าง ไปรบ ชำคัก ชัย

๓ ไชย สุนทร ณ หงษ์ - เสด็จ รบ ของ รูป อย่าง หงษ์

๒๕๒ & สุก โยค มังคโลคม--ส่วนพุทธ ยาม ยืนดี เสดเป็น นระก
อิน ถึง สุด

๕ ไหรา ธิบตี--ผู้ เป็น ไหญ่ กว่า ไหร (พระยาไหร)

๖ แพทยา ธิบตี--ผู้ เป็น ไหญ่ กว่า หมอ (พระยาหมอ)

๗ ชตนา รค นที ขาว--ตาม ทาง แม่น้ำ

๒๕๓ ๑ คี อินทเกรี--คี่ กลอง ไหญ่

๒ กะเชนทร ยาน--พระยา ข้าง

๓ คีอินทเกรี เป็น ศศิย วาร--คี่ กลอง ไหญ่ เป็น ครั้ง ที่ ๓

๔ อัมมจันทร--รูป พระ จันทร ศักรั ชก ที่ ประทับ

๕ โพ ชยณต มหาปราสาท--ปราสาท เกิด ขึ้น เหมือน รม ราชคค
ชนะ (ชื่อ ปราสาท พระอินทร์)

๖ คีอินทเกรี เป็น ศศิย วาร--คี่ กลอง ไหญ่ เป็น ครั้ง ที่ ๓

๗ ประโคม แตรสังข์--เบ้า แตร แตร สังข์ กลึง ก้อง
(ตรีย คนตรี--คี่ ดุ ดี เป่า

๘ มังคตา ภิสึก--เป็นที่ ยืน โดย ความ เจริญ

๙ อังหนัญชร--หน้า ต่าง มี ตา ข้าง ดัง ทรง ชิง
(ราช สหี เนาวรคณ ชัยวาลย์--แก้ว เป้า ประกาย อัน รัง เจริญ

๑๐ สรรพ พุทธิ--เครื่อง รม ทุก อย่าง

๑๑ พระราช พิธี พระ นคร ประเวศ--พระราช พิธี ถวาย เจ้า เมือง
คือ พระเจ้า แผ่นดิน เสด็จ ไป ทาง โกล แล้ว ถวาย นม จึง
ทำพิธี อย่าง น.

๑๒ ปราบ ดาภิสึก--ได้ เป็น เจ้า แผ่นดิน เพราะ รม ชนะ ๔ ทิศ

หน้า

๒๕๕

- ๑ ทศพิธราชธรรม—ธรรม ๑๐ ประการ ของพระมหากษัตริย์
- ๒ พุทธบรรพชา—กิริยา ประพฤติ เพื่อ ประโยชน์ ยาก จะ
เป็น พระพุทธเจ้า
- ๓ สุรวท พรวก จรรยา—ประพฤติ เพื่อ ประโยชน์ ทุก ๆ อย่าง
- ๔ โลก บรรดา จรรยา—ประพฤติ เพื่อ ประโยชน์ แก่ โลก
- ๕ พุทธ การก—ทำ การ เพื่อ พระพุทธเจ้า
- ๖ โพธิ สัมภาร—บำรุง ใน บัญญา
- ๗ ชนัตถ บัญญา—ผู้ มี บัญญา มาก
- ๘ อุตสาห พต—มี ฤทธิ์ แด่ กำลัง มาก
- ๙ พหุเทศา นภาพ—มี เดช แด่ ชานภาพ ชันแน่น หมา
(ปราบ บรรพชา อริ—ปราบ กระษัตริย์ ที่ เป็น ข้าง คัด รู
(ศรี เดช ะชนะ อัน มหิมา—มี สง่า แด่ อำนาจ แด
ความ เพียร มาก น่าย
- ๑๐ องค์ ศฤงษะ วัณณ สังหาร—องค์ นารายณ์ แบ่ง ภาศย์
(วิศาล ศฤงษะ อุดม เทพ สัน บุรณ—ผู้ เปน สันนุติ เทวดา
อัน มี อำนาจ กว้าง ขวาง พิเศษ สูง สุด บริบูรณ์ พร้อม
- ๑๑ พระพรหม—พรหม เทวดา พระพิฆณ—นารายณ์
(พระอิศวร—พระผู้ เป็น เจ้าใหญ่ พระพาย—เทวดา ผู้ ให้อุณ
(พระพิรุณ—เทวดา ผู้ ให้น้ำ พระเพลิง—เทวดา ผู้ ให
เกิด ความ ร้อน คือ ไฟ พระยม—เทวดา ผู้ รักษา โลก ทุกวัน
(พระไฟสพ—เทวดา ผู้ ให้ เกิด รัญญา หาว
พระอินทร์—เทวดา ผู้ เปนใหญ่ ใน ดาวดึงส์

๒๕๔

(พระจัน ทรา ทิพย์—พระจันท์ แด อาทิตย์

๓๒ ฤทธิ สิทธิ ศักดิ์—อำนาจ แด ฤทธิ อัน เด็ด ชาติ กล้า หมาย

(อนันต คุณ—มี คุณ อัน ใหญ่ หดวง

(ขตุยา ดิเรก—ไม่ มี กระษัตริย์ ไต จะ ชั่ง เทียบ ให้ มี
อำนาจ แด ยส หนัก เท่า หรือ ยิ่ง กว่า

(ขเนก คุณ—มี คุณ มาก ไม่ ใช่ว่า อย่าง เดียว

(มหา มหรรณพ—เหมือน ท้อง เกล ใหญ่

(พบ สกต เวท ศิล ปาณ — รั้ง จบ ใน เวท มนต ศาสา อาคม
ทุก อย่าง

(อุดม ยส โยค—ผู้ มี ส่วน อัน สูง สุด

(สกต โลก มกฏ—ผู้ เป็น บิดา เกด ชาติ ของ โลก ทั้ง ปวง

(วิสุทธิ จรา มณี รัตน์—เป็น บิดา แก้ว อัน วิเศษ

(สวัสดิ์ แสงกล—มี ความ สุข แด เจริญ

(ถกต เหนือ ศิ โภค มาต—ตั้ง ชย เหนือ หัว

๓๓ สกต ชม พ ทวป—ทวป ชมพ ทั้ง หมด

๓๔ มรี รัตน์—เมือง แก้ว

๓๕ สมน พราหมณา จาริย์ จตุ พรพค—สมณ แด พราหมณ์
ผู้ เป็น อาจารย์ ๔ พวก

๓๖ นานา พรพค นิกร—หมู่ พวก ต่าง ๆ

๓๗ อโมสรณ ศูร เกษม—เป็น ผู้ ปราศจาก ไภย อย่าง
ยิ่ง พรหม เพรียง กัน ทว หนา

๓๘ เปรม ประชา ราชนูร—แด ราชนูร มี ความ ปราศ ปราโมทย์

หน้า

ทุก หมู่ เหล่า

๒๕๕

- ๓ โบราณราช ประเพณี—แบบ อย่าง กระษัตริย์ บูรณ
(ราช ฤทธิไทยไกร กรุณา—นี้ พระไทยยัง ด้วย ความ กรุณา.
ปราณี สัตว์ โลกา กร—เฮนดู หมู่ สัตว์ โลก ทั้ง ปวง
- ๔ นฤฤกษ์—ปราศจาก ทุกข์
- ๕ ปลุก ใจ ราชธิดา ให้ สำนึกเกษม สุข—เตือน หัว ใจ ชาว ไพร
ฟ้า ให้ ยิน ดี ใน ความ สุข ปราศจาก ไภย
- ๖ โดย ยุติ ธรรม อัน บวร—ตาม เชียง อย่าง อัน ชอบ อัน ประ
เสริฐ จวร พระ เกียรติ—ความ เล่า ถือ ฟุ้ง ไป
- ๗ พระ ยศ ตั้ง ชำ—พระ ยศ แซ่ สนั่น ไป
ทิสานุทิศ—ทิศ ไหว่น้อย
- ๘ บำเพญ พุทธ การก ธรรม บรมบรรด—สร้าง กุศล ธรรม ที่
จะ ให้ ได้ เป็น พระ พุทธเจ้า อย่าง เด็ด ยิ่ง
- ๙ ทร เขมร ฐา งาม—วัด ที่ สร้าง อุทิศ ถวาย พระ เจ้า พ
ผู้ ประเสริฐ
- ๑๐ กุฎิ สถาน—ที่ อยู่ คือ กุฎิ สงฆ์ ปราการ—คือ กำ
แพง เชื้อน วัด
- ๑๑ พระ ไตร บัญจ ธรรม—ธรรม คำ สอน ของ พระ พุทธเจ้า
ทั้ง ๓ ประการ คือ พระ สุต ร พระ วินัย พระ บรมบรรด
- ๑๒ ชัดถก ถา, ฎีกา, คั่นกั, วิจารณ์,—คำ อธิบาย ความ แด แก้
ความ ให้ กระจำง แด ผลุ บท ให้ แน่น พัน แก้นบท
ให้ แจ่ม แจ้ง

(คีตา ทิคุณ อัน สัต เตช-คุณ คีธ คีธ เปน คัน เปน เครื่อง
บรรเทา เกดดา ความ ขี้ว)

๓๑ จตุ บัจจัย ทาน-ทาน เพ็ช เปน บัจจัย แก่ สังฆ & ปรการ
คือ จัวร, บิณฑบาต, เสนาคันธ, คีตานะเภสัช,

๓๒ โภชนา หาร-เข้า ปลา อาหาร

๓๓ นิจจกักร์-เครื่อง ^ขเคียง ขี้วิต ทุก วัน

๓๔ เมรุ มาศ-เมรุ ทอง เมรุ ทิศ-เมรุ ขยู่ ตาม ทิศ ทั้ง &

๓๕ ราชวดี-วัง วัง ทาง ดำ เนิน กระษัตริย์

๒๕๖

๑ รัถยา ราช วดี-ทาง วัง วัง รวย ทาง

๑ พระสังฆ สบ สังวาค-พระ ผู้ ร่อม สังฆกรรม กัน

๒ อัฐ ปริภร-บริกขาร & ปรการ

๓ ทักษิณา มุชา-เครื่อง อูทิศ ทาน ส่ง ไป แก่ ผู้ ไป
สู่ โลก หน้า

๓ พระ บิคุตา อิวา-พระเจ้า สูง ผู้ เปน โหร

๔ ขัม ไถ่ ขุชดา-ตรวจ ดู ขุชดา ราช

๕ ปราไชย-แพ

๖ จตุรงคโยค-โชค ถึง & สถานที่

๒๕๗

๑ สัตย กตัญญู จริ่ง-ความ ซื่อ ตรง แต่ จง รักษา ภาต
โดย จริ่ง

๒ เปน เดห์ กะเทห์-เปน กต อุบาย

๒๕๘

๑ จำ จะ ถอม ถ้าง-จำ ตัก คิด ฆ่า เสีย

๒ สวรรคาไทย-ผู้ มี ที่ อยู่ คือ เมือง พ้า (ตาย)

หน้า ๓ ขัทยาไศรย-นำใจ

- ๒๕๙ ๑ นานาประเทศ-ประเทศต่าง ๆ
 ๒ ไศกา ดูรภาพ - ไศก เสว้า เตียต วัยน ถึง
 ๓ ราชทูต-ผู้ถือสาร ที่หนึ่ง
 (อุปทูต-ผู้ถือสาร ที่สอง
 (ตรีทูต-ผู้ถือสาร ที่สาม

- ๒๖๐ ๑ สถาปนา-สร้าง พระที่นั่ง อรรณพ-พระตำหนักหน้า
 ๒ จตุรมุข-๔ หน้า จว, สี่ด้าน, ๔ ซี่งฟ้า,
 (รัตนาศน์-เป็น พระที่นั่ง แก้ว กนกกุฎาคาร-มี ขยด
 ขึ้น ทำด้วยทองคำ
 ๓ สมนรท ไชย-เป็น สิ่งที่สามารถ ในการ รบ ชนะ
 (ชื่อ เวช พระที่นั่ง)
 (โถง สุ่มุข-เป็น หน้า ราช สี่ห คือ ไกรศร (ชื่อ เวช)
 (พินาน ไชย จักรวรรดิ-พินาน คือ จักร แก้ว ขึ้น อาจ จะ รบ
 ให้ชนะ ข้าศึก (ชื่อ เวช พระที่นั่ง)
 (ครุฑ พาหะ-พระที่นั่ง นารายณ์ (ชื่อ เวช พระที่นั่ง)
 ๔ หัตถินทร์-นก ไก่ใหญ่ ชื่อ หัตถิ (ชื่อ เวช พระที่นั่ง)
 (นรสิงห์-ชน ผู้ แก้ว กัด, ของ ศิว (ชื่อ เวช)
 (จาก พวาก-ชื่อย นก ชนิด หนึ่ง มีน เวช (ชื่อ เวช)
 ๕ เวช เหล่า กา-
 ๖ ไชย จตุ สดมภ์-เวช รบ ถ้าหรบ มนตรี ทั้ง ๔
 ๗ ราช พิธี ขาศวดยธ-ราช พิธี แข่ง เวช เตียน ๓๓ แต่ ชก พระ

๒๖๑

- ๑ พระพิศม กรรม-เทวดาที่ พระอินทร์ ไซ้ ให้ สำหรับ เรมนิค
- ๒ ราชกุมาร-พระ ลูก เจ้า ที่เป็น ชาย เด็ก ๆ
- ๓ พระราชันดา-พระเจ้า หาดาน
- ๔ มหาเสนาบดี-ข้า ราชการ แม่ ทพ ผู้ ใหญ่
- ๕ ทูตานุทูต-ผู้ สื่อ สาร ใหญ่ น้อย
(พระ สังฆราช-พระ เจ้า สังฆ์ ความว่าดี ยริญญวดี-ฝ่าย
เก่า เวียน แด่ฝ่าย เจริญ วิบัติ สนา
(ราเชนทร ยาน-ช้าง พระ ที่นั่ง
- ๖ ครอบ พุทธ-พระ ที่ นั่ง ซึ่งมี ต้นฐาน ตั้ง บัด พระยา ครอบ
- ๗ พระสังฆมหา นาค-พระ ผู้ ประเสริฐ ใน ทาง ประคิบัติ ใน
คือ สมา จารย์
- ๘ จตุปัจจัย ทาน-ให้ บั จัย ทั้ง ๔ มี จักร เป็น ต้น

๒๖๒

- ๑ ธง ธาตุยช-ธง หมายถึง ใน พริ้ง แฉ่ง เวื่อ (เดือน ๑๑)
- ๒ เสด็จ ประเวศ พระราช มณเฑียร-เสด็จ เข้า มหา ปราสาท
- ๓ กุณฑล พาทูต-ตุ้มหู, จอนหู, แด่ วดัย
- ๔ บัดดงก์-แท่น
- ๕ พระพุทธรูป ภิรมมา นาคาคัน-พระ พุทธ รูป นาค ปราง
- ๖ จำหลัก สรรพางค-ฉลุ ด้าย ทัว ไป หมด แท่น
- ๗ ออก คัง ฉาน-ออก คัง หน้า เวื่อ ทัง ปวง

- หน้า ๓ มหา ราชอาณาจักร—พระยา ข้าง พระ ที่นั่ง คัว ประเสริฐ แด
 ๒๒๓ เป็น ข้าง ของ อาจ (ชื่อ ข้าง พระ ที่นั่ง)
 ๒ ศรี ไชย ศักดิ์—มี อำนาจ เป็น สง่า ใน การ รบ (ชื่อ ข้าง
 พระ ที่นั่ง)
 ๓ อุดม เฟลา—เวลา ฤกษ์ อัน ดี
 ๔ มหา วาสุกรี—พระยา นาค ใหญ่
 ๕ การ สัม โภช—การ เติง ตู
 ๒๒๔ ๓ เกียรติยศ—พระ เกียรติ แด พระ ยศ
 (แม่ ไพศาล—กว้าง ขวาง ชอก ไป
 ๒ ตั้ง พระ ราช กำหนด กต หมายถึง—ตั้ง พระ ราช บัญญัติ
 (พระ โยธการ—กำหนด พระ ราช อาชญา พระ เปรน เจ้า
 ๓ สม พักตร์—เงิน ขึ้น แผ่น ดิน เก็บ จำเพาะ เป็น ปี ๆ
 ๔ อากร—เก็บ เงิน ขึ้น แผ่น ดิน จาก ของ ปลุก ประจำ แด คำนา
 คำ นำ จัด นำ เก็บ ขนบน คตาด—แด ภาษี ถ่วง ด่าน แด
 ภาษี คัก แพ โรง ร้าน
 ๕ กัตปนา—ตั้ง นิจกัฏ์ ถวาย เป็น คำ กับ บัษ จรรหัน แก่ พระ
 สังฆ ใน พระ นคร นอก พระ นคร
 ๖ พระ ราช บุตร—พระ ลูก เจ้า ที่ เป็น พระ องค์ ชาย
 ๗ เลี้ย พระ เนตร ข้าง หนึ่ง—ตา บอด ข้าง หนึ่ง
 ๘ ยก พระ บุตร ผู้ พี่—ยก พระ ลูก เจ้า องค์ เป็น พี่

๒๒๔ (เป็น มหาอุปราช—ได้เสวย เมือง ถึงหนึ่ง (ตำแหน่ง
จันท์)

๙ คน ออก—เสก ของ ขึ้น แด แด นาย คาย (ระบาร)

๑๐ เสวย ยาพิษ—กิน ยา ที่มีพิษ

๑๑ โทมนัศย์—เสวย พระ ไทย.

(ใ้สกา อาตุร ภาพ—เคี้ยว ไ้สรก เด็ด ร้อน ถึง

๑๒ อเนก อนุประการ—จะ นับ จะ ประมาณ ไม่ ถ้วน

๒๒๕

๑ ขึ้น ผ่าน พิกพ—ขึ้น ครอง ราช สมบัติ

๒ พระ ศรี ศิลา—พระ ผู้ มี ศักดิ์ ศาสตร์ เป็น สง่า

๓ สมณ ถา นันดร—ยศ ใน สมณะ

๔ ไ้สร เพทาง ศ ศาสตร์—ไว้ ใน คัมภีร์ ไ้สร พท

๕ บริวักัน—ตั้ง ออก จาก เพศ สมณะ

๖ ได้ อุดม นักรัศ ฤกษ์—ได้ ยาม ขึ้น ดี สูง สุด

๗ เวลา แล้ว ก็ ตาม เกิด—ถ้า มี มา ถึง แล้ว ก็ ตาม เกิด

๘ พันธนา—จำ ของ

๒๒๖

๑ เสนา บัติ มี ได้ เป็น ธรรมเนียม—ข้า ราช การ ไม่ ตั้ง อยู่ ใน ธรรมเนียม

๒๒๗

๑ สุวรรณ ปริณามาศ—แห่ง ทอง (ชื่อ เวื่อ พระ ที่หนึ่ง)

๒ มรรค เทศกะ—คน นำ ทาง

๓ บรม พุทธ มาท—เป็น รอย พระ พุทธ เจ้า

๔ อัฐิ ทร สัต มหา มงคล—มงคล ๓๐๘

หน้า ๕ โสมนันต์-ยินดี

๒๖๗ (ปราโมทย์-ชื่นชม

๖ ถวาย ทศนวิ-ยก พระ หัตถ์ ขึ้น ทง ๑๐ นิ้ว

(อุตรมางคคีโรคน์-พระ เคียร เบื้อง บน สูง

๗ เบญจางค ประดิษฐาน-ตั้ง พร้อม องค์ ๕

๒๖๘ ๑ สุกุนธร วรธ-มี กถิน อัน หอม

๒ นักปราชญ์-ผู้ รู้ บัณฑิตยชาติ-ผู้ มี ปัญญา

๓ วันทนา ประณาม-กราบ ไหว้บูชา

๔ อุทิศ ถวาย วนาสนธ-ถวาย ราว ไม้ ให้ เปรน บริเวณ

๕ สถาปนา เปรน มณฑป-ให้ สร้าง มณฑป

๖ พระราช นิเวศน์-พระ ราช วัง

(ปัตถวิ เรือไชย- (หัว เรือ ไชย)

๗ อัสตงคต-ช้าง ถ้าง ทาง ศวัน คต

๘ แต่ง พระมหาชาติ คำหลวง-แต่ง เรื่อง เทศ มหา ชาติ เปรน
ถ่านวน พระเจ้า แผ่นดิน

๙ ไตร ปิฎก จรรณ-พระ คำมี ภีร์ คำ สอน พระพุทธเจ้า
ทั้ง ๓ ปิฎก

๒๖๙ ๑ มิได้ มี วิจารณ-ไม่ มี ความดำริห์ ติวิตรอง

๒๗๐ ๑ ราชการ กติบัญญัติ-ราชการ โดย จง รัก รักดี ซื่อ ตรง

๒ สัทธาชาติ อยู่-ที่ ดำรง เด็ด ชาติ อยู่

๒๗๑ ๑ ประเทศ ธานี-บ้าน เมือง มนุษย์

- ๒ ศาสตร์วิชา—พร้อมเครื่องรบ
- ๒๗/๒ ๓ ศักดิ์ฐาน—เสียง ความจริง
- ๒ ปรากฏา โพรญาณ—นุ่ง หมายถึง โพรญาณ
- ๓ พุทธ ต้นบัต—พุทธานุภาพ บารมี ที่ จะได้ เป็น พระ พุทธเจ้า
- ๔ ผู้ ยาดัง—ผู้หา ความ ชื่น ชัก สุกวิธ มีได้
- ๕ ปราชิน ทิศ—สวน ชอก
- ๖ นิมิตรเป็น มหา มงคล ฤกษ์—เป็น ตาม แด ฤกษ์ เป็น ศิริ มงคล
- ๗ เศษ กฤษณา ภินหาร—อ่านดัง แด บุญ บารมี
- ๘ เสด็จ พยุมา มาตย์—ข้า ราชการ สูง อายุ.
- ๒๗/๓ ๓ เขียว ราช—เป็น กระษัตริย์ เด็ก
- ๒ สุวรรณ บัดถึงกั รัตน ราช อาสน์—แท่น แก้ว แกม ทอง เป็น พระที่นั่ง.
 ถัด ด้วย หนังสือ พระยา ราช สัตห—ปู่ หนังสือ พระยา ราช สัตห
- ๒๗/๔ ๓ มหาพา ราชิเรก—มากมาย ยิ่งนัก
- ๒ พระ ราช พิธี สงฆ์—คือ พระ สงฆ์ สวด พุทธมนต์
- ๓ พิธี ไสยเวท เวททางคศาตร์—พิธี พราหมณ์ อัน เกี่ยว ด้วย เวท มนต์ คธา
- ๔ อศิวราช—มา พระ ที่นั่ง อัน ว่าง
- ๕ พธพต พุณท์—กัดัง ทหาร ใหญ่ น้อย เป็น อัน มาก
- ๖ รวิวาร มหา ศุภ ฤกษ์—วัน ซาติคัย เป็น ฤกษ์ ยาม อัน ดี ประ เสริฐ ใหญ่—อัน ชุดม—อัน สูง สุด

- หน้า ๗ บรม ทินกร ประเวศ - พระ ธาติย หมดเมฆ
- ๒๗๔ ๕ นภาลัย-กลางอากาศ จารึก ดวง-กระจำง ชัด ไม่
มี เมฆ บัว
- ๘ ลำปาง องค์ - ตรง หน้า ของ กว - แต่ง พระ องค์
- ๙ พิภพ ธารพารณ - ประดับ อากาศ ทั้งปวง
- ๑๐ บริโสดม-ผู้ มี ยศ ชัน สูง สุด กว บริสัยท์
(พราหมณ์อาจารย์-พราหมณ์ผู้ มี วิชา เป็น อาจารย์
- ๑๑ บัดตั้งก อากัน ขัดังกร-พระ แทน อัน คงงาน
- ๑๒ โอน ชาน อิศวร เขต วิษณุ มนต์ - อ่าน คาถา อิศวร แก
มนต์ นารายณ์
- ๑๓ มุรธาภิเศก-น้ำ พุทธรนต์ รด
(อาเศียร พาท-รด เสด็จ เมา ตาม พิธี โสย
- ๑๔ เสด็จ ถึง หอ มุข - ประดับ ที่ ของ พระ แกล
- ๑๕ สวรรณ รัต ในกาย-แก้ว แดง ของ ชัน สุกใส
- ๒๗๕ ๑ สวามิภักดิ์-รับ พระ ศักดิ์ เจ้า
- ๒ กักขธ-เป็น คน หยาบคาย ดูร้าย
- ๓ หิริ โศคตะปะ-กตัญญู ต่อ มาป แด ความ เพียร
- ๔ ราโชทิส-อุทิศ ให้
- ๕ กัลปนา-ส่วน อัน จะ ให้ ดำเนิน กิจ
(นิรันดร-เป็น ของ ไม่ ชาติ ขึ้น เป็น นิรันดร์
- ๒๗๖ ๑ ถ้าย อย่าง นคร หดวง-เขียน แบบ ตาม อย่าง พระ นคร หดวง

๒๓๖

ใน ประเทศ เรมร

๒ ปราสาท กรุง กัมพูชา ประเทศ—ปราสาท ใน เมือง หลวง
ประเทศ เรมร

๓ ถัดถัดมา—ใน แคว้น แคว้น ดิน ทั้ง หมด

๔ เกษฏ์ คราย—ไทย แล ชน คราย ที่ จะ ให้ แยก ต่าง จาก
ความ สุข สมบูรณ์

๕ โรคาพยาธิ—โรค ไทย ใช้ เจ็บ

๖ เสนางคนิกร—หมู่ พล ทหาร
(รัษฎา ทาร ก็ บริบูรณ์—เจ้า ปลาทู อาหาร ไม่ อด

๗ ประเทศ นิคม ชนบท—บ้าน เมือง ใหญ่ น้อย แล เขต แขวง

๘ ศรี ยโสธร—ทรง สง่า แล ยศ

(มหา พินาม บรรองกั—พระ เสนา พินาม อัน ใหญ่ หลวง

๙ สุนัน นิมิตร—ผู้ แทน ต่าง

๑๐ สมเด็จ อัมรินทร์ราช—พระ ยืน ผู้ เสนา ใหญ่

๑๑ ไฉยาศน์—ที่ บรรทม

๑๒ จักร พุท—ประมุข ประมวล จักร

๑๓ พยากรณ์—ทำนาย

๑๔ มหา พิไชย สงคราม—ตำรา พิไชย สงคราม

๒๓๗

(จักรวัค พิษยนต์ มหา ปราสาท—ปราสาท ใหญ่ อัน ผุด ขึ้น
ใน การ ชน พิเศษ แห่ พระเจ้า จักรพรรดิ.

๑ ถักยณ เทพ สังคร—นิมิตร เทวดา นำ มา ให้

- หน้า ๒ ปรีดา-ยินดี
- ๒๗๗ ๓ พระราชเทวี-พระมเหสี
 ๔ ญาติวงศ์-หมู่ ประยูรญาติ
 ๕ ลี้กวี-พระหัตถ์ถึง ๔ หรือ นารายณ์
 ๖ พระนารายณ์ ราชกุมาร-พระลูกเจ้าผู้เนื่องมา แต่ พระ
 นารายณ์ อวตาร
 ๗ ดำรงราช ฤทธิไทย-บำเพ็ญ พระไทย
 ๘ ประพาศ ราช กฤต ฤทธิวงศ์-เป็นที่ เทียว ชมเล่น ของ เหล่า
 ราช กระมล ฤทธิวงศ์
 ๙ ขนงศ์ นารี-หมู่ นางใน
 ๓๐ ตั้งสถาน-ถวายเป็น ทาน แก่ สังฆ
 ๓๑ ชม พด นิถายาราม-วัด เป็น ที่ ประชุม หมู่ กำนั่ง
 ๓๒ ค้าง พระ ชนนี้-ค้าง พระ มารดา
 ๓๓ เห็น เปรี้ยว อยู่-เห็น เด็ก เปรี้ยว อยู่
- ๒๗๘ ๑ อาณาพหมาส-เดือน ๘
 ๒ ดันน ราช กถยา-นาง พระ ดันน กระษัตริย์
 ๓ ราช บุตร พระเจ้า ทรง ธรรม-พระลูก เจ้า พระเจ้า ทรงธรรม
 ๔ ถด พระ อาทิตย วงษ์ ลง ให้ ต่ำจากยธ- ถด พระ อาทิตยวงษ์
 ให้ ถอย น้อย ลงจาก พระยธ
 ๕ เทศการ-เวลา ของ ประเทศ
- ๒๗๙ ๑ คนที่-หม้อน้ำ

หน้า

แปลศัพท์ พระราชพงศาวดาร เล่ม ๓

๑๗

หน้า

๒ ริม ตำรา—ใกล้ ตำ ห้วย มี น้ำ ไหล

๒๗๙

๓ พฤษภาชาติ—หมู่ไม้

๔ ช่อชาติ—เย็นสนิท เป็น ที่ สำราญ ราช ฤทัย—เป็น ที่ สมนก
สบาย พระไทย

๕ พระบัน นกเรศ—พระผู้ เป็น จอม หลัก เมือง
(เกษ กระษัตริย์—ผู้เป็น กระษัตริย์ อัน สูง ศักดิ์)

๖ ธตธา—น้ำ

๗ พระราช นิเวศน์ ธาร เกษม—พระราช วัง มี ตำน้ำ เป็น ที่ สำ
ราญ สบาย

๘ วน จรก—พรวน น้ำ

๙ สกต มารก—ทาง บก

๑๐ นมัสการ พระ พุทธบาท—ไหว้ รอย พระพุทธร เจ้า

๑๑ ผกุน มาศ—เดือน ๔

๑๒ กาญจน กนก รัตน โมย—แก้ว ด้วย แก้ว แกม ทอง แพรคุณ

๑๓ ราชำ ดุร—ทรง พระแสง ตำหรับ พระหัตถ์

๑๔ ยัต แอ ขวรรณพ—แน่น ไป ทั้ง แม่ เจ้า

๒๘๐

๑ กวีรา พลา พดนา เวศ—ยก พล เวช ใหญ่ น้อย ไป

๒ จตุรงค เณางค พยุห บาท—พล เณาง ๔ เหล่า กระบวน ทักษ

๓ รถ พระ ประเทียบ—รถม้า ตำหรับ ภาย รับ เสด็จ

๔ กิณร วิหค—มี กี วิทยา อันงาม ดัง กิณร นก

๕ มุขบก เบญจา ตั้ง การ—มุขบก มี ชั้น ประดับ ๕ ชั้น

- หน้า ๖ รุจี เรวเสวตร ฉัตร-รุ่งเรือง ด้วยเสวตรฉัตร
- ๒๙๐ ๗ กรรชิง นาค ตาษตา-เกลือกกล่น ด้วยเครื่อง แท้ทอง
 ๘ วัณโณไฟโรจ-อันแสงแดด อันร้อน กล้า
 ๙ สรรพ หมู่ ขันทร-หมู่ พระยา ข้าง
 ๓๐ ยศธรา-น้ำศิวประเสริฐ หฤหรรษ์-วันเรือง แด่ รัง
 ยิน ดี ดำ พอง
 ๓๑ พลราช รถ-กำลัง รถมหลวง
 ๓๒ พลา พลไกร-กำลัง ทหาร น้อยใหญ่
 ๓๓ สนมบิรवार-นาง สนม แด่ ดาวไร้
 ๓๔ รัตยาทุเรศ ขริขุ-ทาง บก อัน ไกลใน น้ำ
 ๓๕ ระโหถาน พันธก-เส้น ธง หน้ากลัว
 ๓๖ พสุธา ดล กัมภินาถ-พื้น แผ่น ดิน ไหวง เตือน
 ๓๗ บวร ราช ธนงค์ นาง-นาง กระษัตริย์ แด่ นาง ใน
 ๓๘ เมือง เนติ ชน-เมือง ชุม รุกขาคี-ไม้ ทั้ง หลาย
 ๓๙ ผกานาณา เนก-ตอก ค้างๆ เปน อัน มาก
 ๔๐ แนว พนศิ-แถว น้ำ
- ๒๙๑ ๑ ทู วัคชีฐาน-อัน ไกล
 ๒ มหา มหรรค พสน โภช-การ อดของ สมน โภช เปน อัน มาก
 ๓ บิรจาศราช ทวิพิ-จ่าย แจก ทวิพิ หลวง เปน ทาน.
 (ยาจก จุรรณิ พก-ผู้ ขอ ทาน แล้ว ไป แด่ ผู้ ร้อง ขอ โดย
 พรณนาคุณ

๔ ตั้งไสยว่า ตัอง คุณ—ตั้งไสย ว่า ถูก คุณ มนต์

๒๘๑

๕ วิชากกร—เวท มนต์ คาถา

๖ เทวสถาน อิศวร นารายณ์—หอ พระอิศวร นารายณ์

๒๘๒

๑ อีสิน—ฟ้าผ่า

๓ ประสา พระเยาว์—ประสา ที่ เปน เด็ก

๒ ถึง หน้า ถึง หัก—ถึง หน้า พระ แกด

๒๘๓

๒ การ กระตุก—การ กู้ เข็ม รบฆ่า พัน กัน

๓ ดีถึ ดาว จันทร์—วันจันทร์ วัน คำ หนึ่ง

๓ กุช ไพ ศาด—ความ กุช ขึ้น ถ้าง ขวาง

๔ ทวาปรยุค—คราว กู้ ทั้ง ๒ อัน ไม่มี ข้าศึก

๕ เสนาบดี มนตรี มณฑล—แม่ทัพ เสนา นางผู้ ใหญ่ ผู้ หัวหน้

๖ สันมา ตั้ง ถึ ประ ญาณ สัมปยุต—มัญญา อัน ประกอบ ด้วย ความ ดำริ โดย ชอบ

(ชะสัง ขาริก—ไม่มี ผู้ ชัก สูง, ไม่มี ผู้ ชัก ชวน, (เกิดเอง)

๗ ศาสนุ ประกัม ภก—เปน ผู้ คำ ชู พระ พุทธ ศาสนา

๘ เขา ไกร ลาศ—เขา เปน ที่ อยู่ อิศวร เปน เจ้า

๙ เขา สัตต ภณัท—เขา ขึ้น หล่น ๙ เขา

๑๐ อสุร กุม ภณัท—ท้าว กู เหวรราช (โลก มาด ผู้ หนึ่ง)

๑๑ คน ธรพ—เทวดา ผู้ ขึ้น ร้อง

๑๒ ทานพ—ครุฑ

๑๓ พระ ยี่—พระ ถัก ยี่ (มเหสี นารายณ์)

- หน้า ๓๕ ฤาษี-สิทธิ์-ผู้ไพร่ผู้ศักดิ์สิทธิ์ (ผู้สำเร็จ)
- ๒๘๘ ๓๕ วิทยาธร-ผู้ทรงวิชา (พวกที่สำเร็จทางวิชา)
- ๓๖ กิณร-นกมีรูปร่างเหมือนคน นาค-งู สุปรรณ-ครุฑ
- ๒๘๙ ๑ อมรินทร์ราช-พระอินทร์ผู้เป็นใหญ่
- ๒ ทิวาจารย์-พราหมณ์ผู้มีความรู้เป็นอาจารย์
- ๓ พระอัคร-พระผู้สร้าง
- ๔ พระพิษณุ-นารายณ์, พระพาย-เทวดาผู้ให้ลม
(พระพิรุณ-เทวดาผู้ให้ฝน)
- ๕ ศักดิ์เทวราช-เทวดาผู้เป็นอำนาจ
- ๖ สุวรรณชาติ-แผ่นดินทอง
(สวรรค์ อัมพร-เขียนเป็นหนังสือ
(ชาติ หฤคน-ชาติแดงแท้)
- ๗ อริศ-ช้างเผือก ทิศบูรพ์-คว้นออก
(เสวตรกฤษ-ช้างเผือก
(อากเนษ-คว้นออกเฉียงใต้ โรมหัสดินทร์-พระยาช้าง
สีหม้อใหม่ ทักษิณ-ทิศใต้ รัตนนาคฤษ-ช้าง
แก้วสีมุกดา หรดี-ทิศตะวันตกเฉียงใต้
(อัมรินทร์-ช้างสีดอกอัมรินทร์ (น้ำเงินแก่)
- ๘ ทิศปรายิม-ทิศตะวันตก โกลนทุกฤษ-ช้างสีดอกบัว
(เหลืองอ่อน)
(พายัพ-ตะวันตกเฉียงเหนือ สารนิศาครเศร์-ช้างใหญ่
สีเขี้ยว (ช้างดำ)
(ทิศอุดร-ทิศเหนือ ทิศอิสาน-ทิศตะวันออกเฉียง

เหนือ แล้วครั้นราชการ-ข้าง เมือทรวง (ซึ่งชาวฮั่น)

๙ อัครราช-พระยา ม้า

๑๐ พุ่ม พนม บุปผาชาติ-พุ่ม ใบไม้ มีดอก

๑๑ คางกะตาบาท-เชิง ไผ่

๑๒ พุทธปริต-เจ็ดตำนาน

๒๘๕

๑๓ ตำภูกพัศดิ์-ผ้าขาว

๑๔ บทบาท-ไปด้วยพระบาท เปลา

๑๕ อภิวัตน์-กราบ ไหว้ นอบ น้อม

๑๖ พระบรมรัตนคยาธิคุณ-คุณ แก้ว ทั้ง ๓ ประการ คือ พระพุทธรูป, ธรรม, สังฆ

๑๗ ยอพระกร-ยก พระหัตถ์

๑๘ ดาว ไชยสิทธิ์-คำกล่าวสรรเสริญ บุญคุณ

๑๙ ฆาฏผ้องไชยเกร์-คือผ้องกลองชนะ

(มีต้นนี้-ตั้งชื่อขึ้น ศัพท์กลอง โกลาหล-เสียงก็ก้อง
สท้าน สเทือน)

๒๐ วรรณพิภพ-คนชอบทาน

๒๑ กัณฑ์พฤกษ์-ต้นไม้ให้สำเร็จปรากฏา

๒๒ ขัตติยราชสังการาภรณ์-เครื่องประดับ สำหรับ พระมหา
กระษัตริราชเจ้า

๒๓ บวรวิภูษิต-เป็นเครื่องทรง อย่างดี

๒๔ ทรงพระยาอุบุญทร-ทรง ข้างพระที่นั่ง

๒๕ หิรัญ-เงิน

๒๖ เสนางคนิกทรทวยหาญ-หมู่ เสนา แต่หมู่ทหารผู้ แก้ว
กล้าในการยุทธ

- หน้า ๖ บริจาค พระ ราช ทวัญ - จำหน่าย เงิน หดอง.
- ๒๘๖ ๗ สัปตศก มหาทาน - ทำทาน ใหญ่ คือ สิ่ง ๗ ร้อย ๗ พัน
- ๘ มหุศพ สม โภธ ตวีฉกร - ทำการ ๓ ของ ๓ วัน
- ๙ กรุง รัตน บุระอังวะ - กรุงแก้ว อังวะ (พม่า)
- ๖๐ หนอง น้ำ พระ ธรรม โพร เปาณ - ยึด หมายถึง คือ การ ตรัสรู้ เป็น พระพุทธเจ้า
- ๖๐ อจล คัทธิ - ความ เชื่อ ไม่ พ้น ไหว
- ๖๓ มหรณพ ที่ ชาร - น้ำ ใหญ่
(สังสารวัฏ - ที่ ท้อง เทียบ คน เวียน
- ๖ ขรรณศาตร์ ราช ศาสตร์ - คัมภีร์ ขรรณ จริยา แล ราช จริยา
- ๒๘๗ ๓ ราช ใน ตี - ความ รัก ของ กระษัตริย์
- ๔ กรุง ทวารวดี - เมือง มี แม่น้ำ เป็น เขื่อน
- ๓ กฤติศัพท์ - ชื่อ
- ๔ ทิวศต - ไป ๔ ฝ่าย รว. ไป ๔ เทวโลก, (ตาย)
- ๕ พระกฤติยส์ - ยศ เป็น ที่ เค้า ถ้อย กฤติคุณ - คุณ เป็น ที่
เค้า ถ้อย ไฉน ดัง
- ๖ กระษัตริราช ราช - กระษัตริย์ ผู้ เป็น ใหญ่ ยิ่ง
- ๗ เป็น ศรี เมือง - เป็น องค์ ของ บ้าน เมือง
- ๘ กรุง ภูพาน ประเทศ - เมือง หดอง ประเทศ พม่า
- ๙ รามัญ ประเทศ - ประเทศ มอญ
- ๓๐ สมนุทายก - เสนาบดี มหาไทย
- ๒๘๘ ๓ รับ เสีย จาก เมือง - ได้ ไข ไม่ เสีย จาก เมือง

๒๘๘

๒. เป็น มหาศักดินามิตร - เป็น ตางดี อย่าง ประเสริฐ ใหญ่
(กฤษณา จักร - มีบุญ มาก)

๓. ราช ตาตาง ประเทศ - ตาตาง มา แต่ ตาง เมือง

๔. ขอมัค หลา - ชื่อ แรก พ่อ คำ

๕. นพรัตน์ - แก้ว ๙ ประการ

๖. กฤษฏีการ - เวลากำหนด

๗. มุสิก - หนู ตัว หนึ่ง

๘. ลูก มุสิก - ลูก หนู

๒๘๙

๑. ไพร่ ดม พรวิค - เสว สม หนึ่ง

๒. เหม พระ มหาปราสาท - ยอด มหาปราสาท ทอง

๓. อภิวิชัย - ความ มี ยอด เป็น ใหญ่

๔. อภิราช ไพร - ศักดิ์ แดง รัชสมัย มี เสด็จ

๒๙๐

๑. จิหาร สมเด็จ - ที่ อยู่ ของ พระ มี เป็น เจ้า (ชื่อ พระ ที่ หนึ่ง)

(งาม ถอด สืบ มา ยศนาถจักร - ถอด พระ ราช อาณาเขต)

๒. จตุรงค์ - เสด็จ ๔ เหลือ

๓. แปลง สถาน - เปลี่ยน ที่ อยู่ ย้าย ที่ อยู่

๔. เบนจ รัตน์ - แก้ว ทำ อย่าง (ชื่อ พระ ที่ หนึ่ง)

๕. พระ อรุณ ไชย ศรี - พระ แสง งาม เป็น สำ ใน การ รบ

(ชื่อ พระ แสง)

(พระ เจ้า อว - พระ เจ้า ชา เป็น น้อง พระ ราช บิดา)

๒๙๑

๑. พระ กะนิษฐา - พระ เจ้า น้อง นาง เสด็จ

๒. เป็น ขุนราช - เป็น ผู้ เสด็จ เมือง ถึง หนึ่ง (งาม หน้า)

ราช กัตยานี - พระ นาง งาม

- หน้า ๓ ศิริวิลาศ-เป็น ผู้ มี รูป สวย งดงาม
- ๒๕๑ ๕ มี พระ ไทย เสนาหา ผูก พันธุ์-มี ไช รัก ไคร้ มีน หมาย
- ๕ ถัซซี่ สม โภก-ความ ขาย ในการ ที่ จะ ยยู่ รวม ด้วย
- เป็น ส่วน ภริยา
- ๖ รัก สังวาล-ต้อง เสพ กามคุณ
- ๗ เสด ว่า-แก้ง พุด ว่า, แก้ง พุด ของ ว่า,
- ๘ ประ พฤติ เหตุ-ชาว กราว
- ๙ เป็น พาส ทูต-เป็น ผู้ ประพฤติ ชัก
- ๓๐ ปราบ จาก หริ โยศตปะ-ไม่ มี ขยาย ไม่ มี เพียร
- ๒๕๒ ๑ เป็น ประเจียด-เป็น เกรียง กัน โยง ทั้ง ปวง
- ๒ พระ ชนม์ อาร อัม สุตร์-เกิด วัน สุตร์
- ๓ เป็น นาม แห่ง อริราช-เป็น ชื่อ ของ ศัตรู
- ๔ สโภทก-น้ำ เย็น
- ๕ ไชยเศรษฐ์-พระยา ช้าง (ช้าง ชื่น รว้าง)
- ๖ พรหม ภักตร์-หน้า พรหม (ชื่อ ช้าง)
- ๒๕๓ ๑ ไป พิฆาฏ เหยย-ไป ทำ เหยย, คัด หัว เหยย
- ๒๕๔ ๑ เป็น ไชดี ไป-เป็น แสง ลอ้ง ไป ประ ตูฯ นิตร์ เหมยอน
- เสวตร นิตร์
- ๒ ศัก นิมิตร-ต่าง ชัน ตี
- ๓ ศิยัง พระ พาหุ-ถูก ที่ แขน
- ๔ ศิยัง หลั่ง พระ บาท ร้าย-ถูก หลั่ง ติน ช้าง ร้าย
- ๕ เดิน ไป หน้อย หนึ่ง-แตก เดิน ไป หน้อย

วันกำหนดส่ง

๒๓กพ ๐๖

95913.

ก

(1)

เลขที่หนังสือ ๙๕๙๑๓

ก. (๑).

ห้องสมุดกระทรวงศึกษาธิการ

๙๕๙๑๓.ก
ก. (๑).

